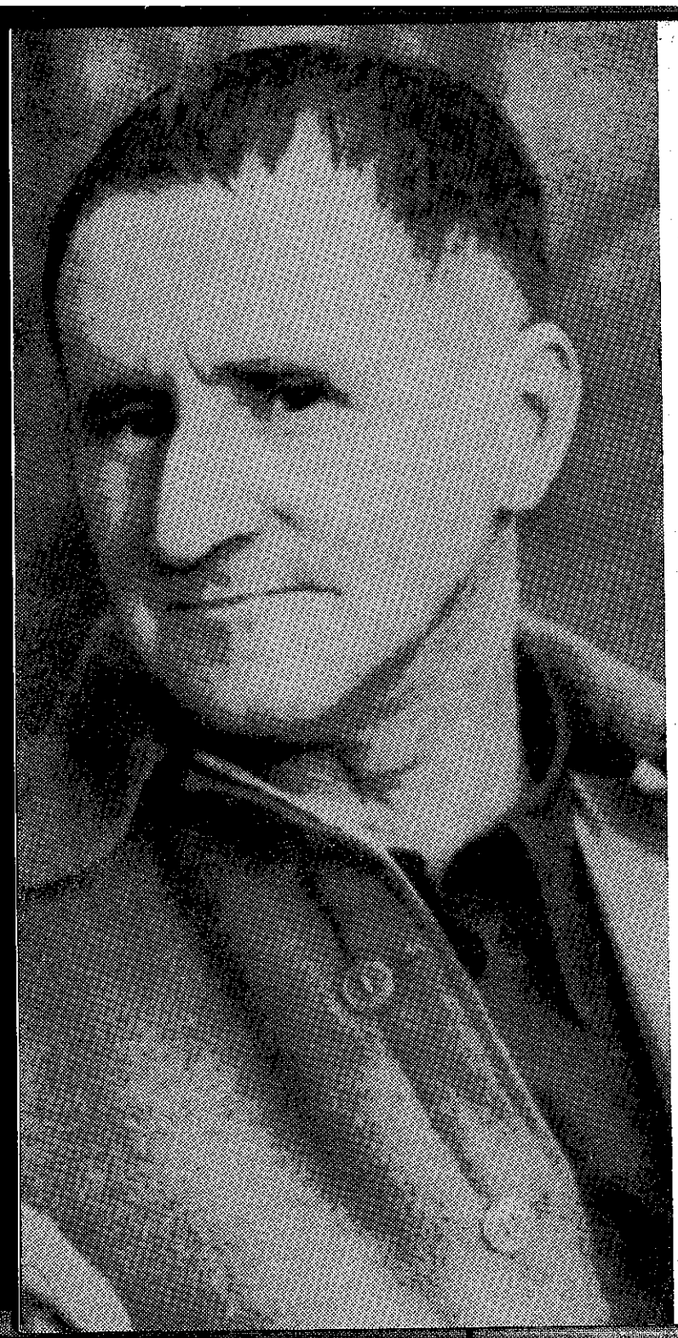

BERTOLT BRECHT

PRAHA 1959

STÁTNÍ NAKLADATELSTVÍ
KRÁSNÉ LITERATURY,
HUDBY A UMĚNÍ

DIVADELNÍ HRY 2

MASARYKOVA UNIVERZITA
Filozofická fakulta
Knihovna KDS
Arna Nováka 1
602 00 B R N O

PŘELOŽILI

LUDVÍK KUNDERA

RUDOLF VÁPENÍK

A JARMILA HAASOVÁ-NEČASOVÁ

KULATOLEBÍ A ŠPIČATOLEBÍ

ANEB BOHÁČ BOHÁČE SI HLEDÁ

HRŮZOSTRAŠNÁ BÁCHORKA

Osoby

Cukové (kulatolebí)
Místokrál
Missena, jeho ministr
Angelo Iberin
Gallas, pachtýř
Nana, jeho dcera, číšnice v kavárně
paní Cornamontisové
Paní Gallasová a její čtyři malé děti
Parr, pachtýř
Abatyše kláštera svatého Barabáše
Opat kláštera svatého Štěpána
Alfonso Saz, statkář
Juan Duarte, statkář
Sebestián de Hoz, statkář
Paní Cornamontisová, majitelka kavárny
Advokát rodiny de Guzmanovy
Nejvyšší soudce
Inspektor
Gallarassi, majitel domu
Palmosa, trafikant
Tlustá žena
Písař
Jeptiška
Lékař
Iberinovští vojáci
Tři sukláci
Pachtýři
Maloměšťáci

Čikové (špičatolebí)
Emanuelo de Guzman, statkář
Isabela, jeho sestra
Lopez, pachtýř
Paní Lopezová a její tři malé děti
Ignatio Peruinský, statkář
Druhý advokát
Obchodník s potravinami
Pachtýři
Maloměšťáci

Obyvatelstvo města Lumy, v němž se děj odehrává, se skládá z Čuků a Čiků, dvou ras, z nichž první má kulaté lebky, druhá špičaté. Tyto špičaté lebky musí být při nejmenším o 15 cm vyšší nežli kulaté. Ale kulaté lebky nesmějí být o nic méně abnormální nežli špičaté.

Spolupracovníci: E. Burri, H. Eisler, E. Hauptmannová, M. Steffinová

PROLOG

Před malou oponu předstoupí sedm herců: ředitel divadla, místodržitel, povstalecký pachtýř, statkář, jeho sestra, pachtýř Callas a jeho dcera. Poslední čtyři jsou v košilích. Místodržitel v kostýmu, ale bez masky, má v rukou váhy s dvěma špičatými a dvěma kulatými modely lebek; povstalecký pachtýř má váhy s dvěma vznešenými a dvěma otrhanými obleky; je rovněž v kostýmu, ale bez masky.

ŘEDITEL DIVADLA ·

Vážené publikum, hra začíná.
Muž, jenž ji napsal, přemnoho zemí zná.
(Ostatně necestoval vždy zcela dobrovolně.) Co viděl, to poví
vám nyní v této hře.
Mám-li to říci dvěma slovy:
viděl strašlivé rozepře.
Viděl, jak bílý muž jde proti černému muži.
Jak malý přemohl velkého — a oba měli žlutou kůži.
Jak Fin po Švédovi hodil oblázek
a jak muž s nosem nahoru se vrhl na muže s nosem jak Řek.
V čem spočívá jejich spor? ihned se poptával pisatel naší hry.
A dozvěděl se: zeměmi prý
teď veliký rozdělovač lebek chodí,
ten všechen svět uvede do obrody,
ten v kapse nosí různé nosy a vzorky různě zbarvené kůže,
jimi odloučí od přítele přítele a od ženy muže.
Neboť křičí ve městě i na venkově,
že záleží na lebce, jakou má člověk.
Proto všude, kde velký rozdělovač lebek halasí,
dívají se lidem na kůži, na nos a na vlasy,
a kdo si od něho tu nepravou lebku musel vzít,
je ihned strašidelně zbit.
A všude hned začali pisatele naší hry vyslýchat,
jestli ho rozdílnost lebek také neruší snad
či jestli podle něho rozdílů netřeba.
Tu řekl: jeden rozdíl vidím, ba.
Ale ten rozdíl, který vidím,
je větší, nežli jen ten mezi lebkami lidí,
ten rozdíl zanechává mnohem hlubší stopu za sebou,
ten rozdíl rozhoduje o žalu a o veselí
a hnedka vám jej také sdělím:
je to rozdíl mezi bohatstvím a chudobou.
A myslím, že to uděláme takto:
napíšu podobenství a v něm cestou faktů
dokážu názorně všem,
že záleží jen na tomto rozdílu, a ne na jiném.
Toto podobenství, vážení a milí, vám tu teď předvedeme bez průtahů.
K tomu jsme na našem jevišti postavili zemi jménem Jahoo.
Tam lebky bude rozdělovat rozdělovač lebek
a několika lidem vloží tak osud už do kolébek.
Ale autor se pak také o to postará,
aby rozdíl mezi chudým a bohatým jasně ukázala jeho hra.
Bude rozdělovat rozličný šat,
jenž k majetku lidí bude přiléhat.
Tak prosím, dveře zavřít tam!
Veliký rozdělovač lebek teď lebky předvede vám.

MÍSTODRŽITEL *předstoupí a předvádí za řinčení plechů své váhy s lebkami* ·

Zde mám dva druhy lebek,
jak může každý zřít i bez brýlí.
Vidíte mohutné rozdíly:
Jedna lebka je špičatá, druhá kulatá.
Tahle je nemocná. A zdravá je zas ta.
Je-li kde nespravedlnost a chudoba,
tak ta o jejich odstranění dbá.

Jestli nerovnost, otylost a ztrátu svalstva
někde najdete,
je to vina téhleté.
Kdo na mých vahách váží, zví,
kde se vyskytuje právo a kde bezpráví.
Prstem stlačí misku, na níž jsou kulaté lebky.

ŘEDITEL *přivádějе dopředu povstaleckého pachtýře* · A nyní, rozdělovači šatů, ukaž nám
šaty, jež na svých vahách máš
a jež lidem už v kolébkách rozdáváš.

POVSTALECKÝ PACHTÝŘ *ukazuje své váhy se šatstvem* · Poznat ten rozdíl není
těžké. Aspoň se domnívám.
Tyhle jsou dobré a tyhle špatné zase.
O tom nemůže být sporu, zdá se.
Kdo v takovémhle obleku se prochází,
ten obyčejně mívá méně nesnází
než ten, kdo na sobě má takový.
To ve městě i na venkově se dobře ví.
Kdo na mých vahách vážit bude,
ten snadno bohatství rozezná všude.
Prstem stlačí misku, na níž jsou vznešené šaty.

ŘEDITEL · Vidíte, že pisatel této hry používá
dvou vah rozličných norem.
Na jedněch váží šaty, obnošené
i přejemné.
A na druhých váží lebky rozličných forem.
Pak přijde hlavní vtip: zváží obě váhy
vzájemně.
Vzal do ruky jedny váhy a pak druhé, potom obě navzájem odvážil. Teď je vrací nazpět a obrací se na herce:
Vy, kteří v tomto podobenství máte hrát,
teď před publikem hlavu zvolte si a šat,
jak ve hře předepsáno máte.
A jestli autor pravdu má, jak věříme
(a věříte i vy?),
tak osud zvolíte si se svým šatem,
ne s tvarem lebky. Vzhůru do bitvy!

PACHTÝŘ *sahajíce po dvou kulatých lebkách* ·
My, dcero, vezmeme si lebku kulatou.

STATKÁŘ · My špičatou.

STATKÁŘOVA SESTRA · Pan Bertolt
Brecht si to vzal do hlavy...

PACHTÝŘOVA DCERA ·
Dcera kulatolebého má být kulatolebá.
Jsem tedy mluvčí kulatolebých ženského
pohlaví.

ŘEDITEL · Tady jsou kostýmy.
Herci si volí šaty.

STATKÁŘ · Já budu statkář.

PACHTÝŘ · Já pachtýř, jenž
se s ním utká.

STATKÁŘOVA SESTRA ·
Já statkářova sestra.

PACHTÝŘOVA DCERA · A já prostitutka.

ŘEDITEL *k hercům* ·
Tak, problémy jsou, doufám, známé?

HERCI · Ano.

ŘEDITEL *ještě jednou vše přezkoumávaje* ·
Kulatolebí a špičatolebí: ten rozdíl tu
máme.
Rozlišení chudých a bohatých je rovněž
dáno.
Teď kulisy a praktikábly sem!
Svět v podobenství ukázán buď všem!
Doufáme, že se nám to zdaří, vážení
a milí,
a že uvidíte, které rozdíly jsou nad
rozdíly.
Zajdou za malou oponu.

■

I. Místokrálův palác

Místokrál z Jahoo a jeho ministr Missena sedí celí nevyspalí v místokrálově pracovně nad novinami a lahvemi se sektem. Velikou červenou tužkou zaškrtává ministr místokráli v novinách nepříjemná místa. Vedle v předsíni sedí u svíčky otrhaný písař a zády k divákům stojí jakýsi muž.

MÍSTOKRÁL · Misseno, dost již.
Nastává jitro, marně hledali jsme
kupředu, zpět a zase nanovo,
vycházelo nám v každou minutu
vždy jenom to, co nechtěli jsme znát
a co by všechny výpočty nám stále
jen stvrzovaly: úplný rozvrat státu.
Zhroucení.

MISSENA · Nevyslov to, prosím!

MÍSTOKRÁL · Bankrot.
Silnějších rukou třeba, než jsou mé.
Missena mlčí.

MÍSTOKRÁL *s pohledem na noviny* ·
Nelžou snad jejich cifry?

MISSENA · Tolik ne.

MÍSTOKRÁL ·
Čas od času rád čítám noviny,
dovídám se z nich o stavu své země.

MISSENA · Nadbytek, pane, ten nás stravuje.
Neb naše Jahoo žije vždy i zmírá
jen obilím. A nyní, nyní mře.
Mře na přebytek. Obrovitá byla
úroda letos, takže tento dar
obdarované pohřbil. Cena klesla
a doprava je dražší. Obilí
nestojí ani tolik jako žatva.
Tak proti lidem zrno narůstá.
Nadbytek zplodil bídu. Pachtýři
odmítli platit pachtovné. V svých
základech
stát kolísá. Statkáři řvou, že stát
jim má vymáhat pachtovné! A smlouvy
hned ukazují. V jižní části země
pachtýři houfují se kolem vlajky,
na níž je velký srp: toť znamení
rolnické vzpoury. Státu se rozpadá.
Místokrál vzdychne. Rozezvučelo to v něm jednu strunu: sám je statkářem.

MÍSTOKRÁL · Že bychom do zástavy dali
dráhy?

MISSENA ·
Stalo se. Dvakrát.

MÍSTOKRÁL · A co daně?

MISSENA · Rovněž tak.

MÍSTOKRÁL ·
Co Velká Pětka? Možná, že by nám
poskytli půjčku, s níž by to šlo dál?
Víc nežli třetina vší orné půdy
je v jejich rukou. Mohli by.

MISSENA · Ba, mohli.
Žádají ale zlomit vzpouru Srpu,
vzpouru, jež ohrožuje pachtovné.

MÍSTOKRÁL ·
To nebylo by zlé.

MISSENA · Leč Velká Pětka
je proti nám. Jsou zklamáni a zuří.
Pachtovné liknavě jim vymáháme.

MÍSTOKRÁL · Důvěru ve mne nemají už
žádnou.

MISSENA · Nu, mezi námi: sám jste konec
konců
i dneska největší náš statkář.
Slovo padlo.

MÍSTOKRÁL *s rozhořčením* · Tak!
Sám sobě nesvěřil bych dnes už nic.
Co statkář musím sobě, místokráli,
říci: Už ani pesos, příteli!

MISSENA · Bylo by ovšem řešení, leč to
je krvavé a riskantní...

MÍSTOKRÁL · To ne!
To ne!

MISSENA · Zde nikdo neslyší nás. Válka
by mohla dát nám nové trhy pro ty
strašné
přebytky obilí i mnohé zdroje toho,
co postrádáme.

MÍSTOKRÁL *je vtělené mohutné vrtění hlavou* · Válka? Vyloučeno!
Již první tank, jenž valil by se Lumou,
takové vzbouření by vyvolal, že...

MISSENA ·
Toť vnitřní nepřítel, jenž zabraňuje
nám skočit po vnějším. Jaký to stav!
Kdo přilbu má, ten musí někam zalézt,
jak byl by sebrankou! A generál
nemůže ve dne na ulici! Jak

by vrahem byl, tak na něho se hledí.
Nebýti srpovců, vše šlo by jinak.

MISTOKRÁL ·
Jenomže jsou.

MISSENA · Je možno rozdrtit je.

MÍSTOKRÁL ·
Kdo dokáže to, kdo? Já ne. Leč kdybys
někoho našel, podepíšu ti
plnou moc pro něho.

MISSENA · Věděl bych o jednom,
kdo by to dokázal.

MÍSTOKRÁL *důrazně* ·
Ne, toho nechci.
Ne, jednou provždy, toho ne a ne.
Mlčení.
Přeháníš významnost těch srpovců!

MISSENA ·
Bojím se, zdali jsem vás neurazil.
Snad chtěl byste být sám. Snad přijdete
sám na nápad, jenž skýtá záchranu.

MÍSTOKRÁL ·
Tak zítra zas...

MISSENA *se loučí.* · Snad jsem vás neurazil.
K divákovi:
Čert dosud nevyvstal mu v rozumu,
tak čerta na zeď namaluju mu!
*U dveří se zastaví. Náhle cosi červenou tužkou
kvapně čmárá na stěnu.*
Co to má být?

MÍSTOKRÁL · Co je?

MISSENA · Ach, nic.

MÍSTOKRÁL · Tož proč
ses ulekl?

MISSENA · Já že se ulek?

MÍSTOKRÁL · Tak.
Ty ulekl ses.
Povstane.

MISSENA · Nechoďte sem. Nic
zde není.
Místokrál se k němu blíží.

MÍSTOKRÁL · Ustup stranou!
Bere si se stolu lampu.

MISSENA · Pane, nevím,
jak dostalo se sem to znamení!
Místokrál otřeseně hledí na veliký srp na stěně.

MÍSTOKRÁL ·
Tak daleko to došlo. Ba i zde jsou ruce...
Pomlka.
Rád na čas do pozadí ustoupím,
abych vše promyslil...
Náhle.
Napíšu plnou moc.

MISSENA · To nesmíte!
Pomlka.
A komu?

MÍSTOKRÁL · Tedy smím?
Dobrá. Tož komu?

MISSENA · Musil by nám nejdřív
pachtýře zkrotit. Dokud je zde Srp,
nebude válka. Srpovci jsou sice
jen samá chamraď, která nechce platit.
Úředník, řemeslník, obchodníček,
zkrátka a dobře průměr, míní však,
že pachtýř už nám platit nemůže.
Jsou pro majetek, ale váhají
bledému hladu rovnou šlápnout ve tvář.
Potlačit vzpouru pachtýřů nám proto
může
jen člověk neopotřebovaný,
jenž myslí jen na existenci státu,
a nezištný je — aspoň podle fámy.
Takový je jen jeden...

MÍSTOKRÁL *rozladěně* · Já vím: Iberin.

MISSENA · Jenž ze středního stavu pochází
a není tudíž statkář ani pachtýř,
ne boháč a ne právě chuďas. Proto
je proti boji bohatých a chudých tříd.
Chudým i bohatým vyčítá hrabivost,
přízemní materialismus. Žádá
spravedlnost a přísnost vůči chudým
i bohatým. Neb pro něho je naše
zhroucení čistě duchovní.

MÍSTOKRÁL · Tak. Duchovní.
A tohle? *Dělá, jako by počítal bankovky.*

MISSENA · Plyne z onoho.

MÍSTOKRÁL · A ono?
Odkud se bere? Z jaké příčiny?

MISSENA ·
Ta příčina, toť, pane, právě Iberinův
veliký objev!

MÍSTOKRÁL · Kolumbovo vejce?

MISSENA · Tak!
Ta příčina je dvounohá.

MÍSTOKRÁL · Co říkáš?

MISSENA · Dvounohá. Iberin totiž ví, že lid,
nevycvičený v abstrakci a nouzí
i netrpělivý, rád hledá viníka
takových věcí v lidské podobě,
s ušima, ústy, s dvěma nohama,
člověka, jak ho potkáváme denně.

MÍSTOKRÁL · A takového ten muž objevil?

MISSENA ·
Tak, objevil.

MÍSTOKRÁL · A my to nejsme?

MISSENA · Nikterak.
On objevil, že v této zemi Jahoo
jsou mezi obyvatelstvem dva kmeny,
jež od sebe se převelice liší,
a to i vnějškem, tvarem lebek totiž:
jedny jsou kulaté a druhé špičaté,
ke každé hlavě patří jiný duch:
k té ploché hlavě poctivost a věrnost,
k té špičaté zas lstivá vychytralost,
vypočítavost a sklon k podvodům.
A kmeni s kulatými hlavami
Iberin říká Čukové, ti od pradávna
prý s hroudou země Jahoo srostlí jsou
a mají čistou krev.
Druhý kmen, jenž má hlavy špičaté,
je cizí živel, do země se vecpal,
sám bez vlasti; a to jsou Čikové.
A čický duch to jest, jenž podle Iberina
na situaci země nese vinu.
Toť, pane, Iberinův velký objev.

MÍSTOKRÁL ·
Zábavné. Ale co s tím zamýšlí?

MISSENA · Namísto boje chudých s bohatými
boj Čuků proti Čikům klade.

MÍSTOKRÁL · Hm.
To není špatné, že?

MISSENA · On chce být spravedlivý
jak vůči chudým, tak i bohatým.
I vůči bohatým chce zakročovat,
dojde-li k přehmatům: těm říká čické.

MÍSTOKRÁL · Těm říká čické... A co
s pachtovným?

MISSENA · O těchhle věcech nemluví. A když,
tak nejasně. Leč pro vlastnictví je.
Říká vždy „čucká radost z vlastnictví".
Místokrál se usmívá. I Missena se usmívá.

MÍSTOKRÁL · Ten muž se hodí! Přehmaty
jsou — čické.
A hmaty — čucké. A kdo stojí za ním?

MISSENA · Střední stav v první řadě za ním stojí,
úředník, řemeslník, obchodníček
a chudší lidé s vyšším vzděláním
a drobní rentiéři: zchudlý střední stav.
Takové lidi pro svůj svaz si hledá,
svaz, který je prý dobře vyzbrojen.
Rozdrtí-li kdo srpovce, tak on.

MÍSTOKRÁL ·
Armáda musí ovšem zůstat stranou.
Tank s přilbou nejsou populární.

MISSENA · Vojsko
Iberin nepotřebuje.

MÍSTOKRÁL · Tak dobře.
Já napíšu ti pro něj plnou moc.
Noc uplývá, již rudnou nebesa.
V pořádku; zkusím to s ním tedy. At
svůj um nám ukáže. Vzkaž pro něho.

MISSENA *zazvoní* ·
Ten muž je tady. Sedm hodin čeká
již v předsíni.

MÍSTOKRÁL *přece ještě dotčeně.*
Ach, ovšem, já jsem zapomněl
na tvoji zdatnost. Stát! Co Velká Pětka?
Je pro něho? Jinak je konec s ním.

MISSENA · Přivedl ho sem jeden z nich, jenž též ho tajně financuje.

MÍSTOKRÁL *podepisuje plnou moc, klobouk na hlavě, přehozený pláštˇ, hůlku v ruce* ·

Já však nyní
na čas to všechno sklidím se stolu
a s cestovními šeky v aktovce
a s hrstkou knížek, jež jsem dávno toužil
si v klidu přečíst, odcestuji odtud
bez cíle. V pestrém hemžícím se davu
po městech půjdu, vida údivnou
hru života. Tak na nějakých schodech
poklidně sedě, budu svědkem tiché střídy
tohoto měsíce.

MISSENA · V čase, kdy srpovci
dobudou Lumy, nepřijde-li...
s rozmáchlým gestem ukazuje na dveře
pan Iberin!

Čekající muž v předsíni, upozorněn otrhaným písařem, se zvedl. Při vstupu do dveří se hluboce uklání.

■

2. Ulice starého města

Z kavárny paní Cornamontisové vyvěšují děvčata velký bílý prapor, na němž je vytištěna Iberinova hlava. Dole stojí paní Cornamontisová a řídí toto vyvěšování. Vedle ní stojí policejní inspektor a soudní písař, oba bosí a otrhaní. U potravinářského obchodu vlevo jsou stažené rolety. Před trafikou stojí trafikant Palmosa a čte noviny. V jednom z oken tohoto domu je vidět muže, jenž se holí; je to majitel domu Callamassi. Před potravinářským obchodem vpravo stojí tlustá žena a voják z Iberinovy milice s bílou páskou a s velikým slaměným kloboukem, až po zuby ozbrojený. Všichni přihlížejí vyvěšování praporu. Z dálky sem nejasně zaléhá krok pochodujících oddílů a vyvolávání kamelotů: „Kupte si provolání nového místodržitele!“

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Vystrč tu žerď dál ven, aby vítr prapor pěkně rozevlál. A teď kousek na bok!

Rozmáchlými gesty určuje, jak má prapor viset.

NANA · Hned nalevo, hned zas napravo, ale prosím, jak je libo!

INSPEKTOR · Paní Cornamontisová, co vy jako obchodnice soudíte o novém kursu?

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Právě se vyvěšuje můj prapor, to přece mluví jasně. A spolehněte se, že ve svém domě už nezaměstnám ani jediné čické děvče.

Sedne si na proutěnou židli před svým domem a jako všichni ostatní čte noviny.

MAJITEL DOMU CALLAMASSI *muž, jenž se v okně holí* · Dnešní den, jedenáctého září, vstoupí do dějin! *Pohlédne na svůj prapor.* Stál pěkné peníze.

TRAFIKANT PALMOSA · Bude teď válka? Mému Gabrielovi bylo právě dvacet.

IBERINOVSKÝ VOJÁK · Co si myslíte? Nikdo nechce válku. Pan Iberin je přítelem míru, tak jako je přítelem národa. Všechno, co patří k armádě, bylo dneska ráno staženo z města. Pan Iberin to výslovně požadoval. Vidíte někde nějakou přilbu? Ulice byla zcela přenechána nám, Iberinovým vojákům.

TRAFIKANT PALMOSA · Však taky právě čtu v novinách, že Iberin, jenž je velikým přítelem národa, ujal se moci jen proto, aby učinil přítrž rostoucímu útlaku chudších vrstev obyvatelstva.

IBERINOVSKÝ VOJÁK · Ano, to je pravda.

TLUSTÁ ŽENA *majitelka potravinářského obchodu vpravo* · Pak se ale musí napřed postarat, aby nebyly dva potravinářské obchody vedle sebe v takovéhle uličce, kde se sotva může udržet jeden. Ten obchod tam naproti je podle mého mínění zhola zbytečný.

PÍSAŘ · Pane inspektore, jestli nová vláda zas nepřinese žádnou úlevu nám úředníkům, budu mít strach přijít příštího prvního domů.

INSPEKTOR · Můj pendrek už je taky tak chatrný, že by se na jediné špičaté lebce rozsypal. Signální píšťalka, kterou mám přivolat své lidi, když jsem v úzkých, je už celé měsíce prorezavělá. *Zkouší hvízdnout.* Slyšíte něco?

PÍSAŘ *utírá hlavou* · Musil jsem včera ukrást vápno támhle z kbelíku u novostavby, abych si mohl obílit stojatý límec. Opravdu věříte, pane inspektore, že na prvního dostaneme gáži?

INSPEKTOR · Věřím tomu s takovou jistotou, že si na to konto dám dnes ráno u pana Palmosy jeden doutník.

Oba vejdou do trafiky.

MAJITEL DOMU CALLAMASSI *ukazuje na inspektora a na písaře* · Naším největším štěstím bude, když se teď konečně budou propouštět úředníci. Je jich přespříliš a dostávají příliš vysoké platy.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Musíte říct vašemu nájemníkovi, že chcete, aby byli propuštěni jeho poslední zákazníci!

IBERINOVSKÝ VOJÁK · Co říkáte mým novým botám? Takovéhle teď dostane každý! *Předčítá majiteli domu a tlusté ženě:* „Již způsob, jak se Iberin chopil moci, ukazuje pravého muže. Uprostřed noci, kdy ve vládním paláci všechno spí, vniká tam s hrstkou ke všemu odhodlaných mužů a s pistolí v ruce žádá, že chce mluvit s místokrálem. Po krátké výměně názorů ho prostě sesadil. Místokrál prý již je na útěku.“

TLUSTÁ ŽENA · To je pak ale víc než pozoruhodné, že v této ulici, kde jsou všechny domy ozdobeny, existuje dům, jehož majiteli nestojí za to vyvěsit prapor.

Ukazuje na protější potravinářský obchod.

IBERINOVSKÝ VOJÁK *udiveně* · Opravdu, nevyvěšuje.

Prohlíží si jednoho za druhým. Všichni zavrtí hlavou.

IBERINOVSKÝ VOJÁK · Měli bychom mu možná pomoct, co říkáte?

TLUSTÁ ŽENA · Vždyť to ten člověk ani nemá zapotřebí! Vždyť je to také Čik!

IBERINOVSKÝ VOJÁK · Pak je to ale opravdu vrchol drzosti. Tedy, paní Tomasová, tomu praseti vštípíme, jak se slaví den, kdy se Iberin ujímá vlády. Tady už jdou moji kolegové. To jsou sukláci, obávaný oddíl sundávačů klobouků, jimž velí krvavý Zazarante, velitel tábora Svatého kříže. Nebojte se! Koukají se pod klobouky, ale když tam neobjeví žádnou špičatou lebku, jsou to nejlaskavější lidé na světě.

Je slyšet výkřiky: „Sundat klobouk! Kontrola hlav!“ Na konci ulice se objeví tři sundávači klobouků — „sukláci“. Srazí jednomu chodci klobouk s hlavy.

PRVNÍ SUKLÁK · Pane, spadl vám klobouk.

DRUHÝ SUKLÁK · Silný vítr dneska, není-liž pravda?

CHODEC · Promiňte!

TŘI SUKLÁCI · Nic se nestalo!

TLUSTÁ ŽENA · Pánové! Pane hlavový kontrolore! Chcete-li vidět jednoho pravého špičatolebého, ale docela a úplně špičatolebého, tak zaklepejte na ten krám tam naproti!

IBERINOVSKÝ VOJÁK *hlásí* · Čický obchodník. Dává najevo své pohrdání Iberinovou vládou tím, že demonstrativně nevyvěsil prapor.

Z obchodu vyjde bledý špičatolebý muž s žebříkem a praporem. Všichni na něho hledí.

PRVNÍ SUKLÁK · Nevěřím zrakům. Vyvěšuje prapor!

DRUHÝ SUKLÁK · Iberinův prapor ve špinavých prackách čistokrevného Čika!

Suklák se dívá z jednoho na druhého. Všichni zavrtí hlavou.

IBERINOVSKÝ VOJÁK · To je vrchol drzosti!

Tři sukláci jdou k špičatolebému.

TŘETÍ SUKLÁK · Ty čická svině! Hned půjdeš dovnitř a přineseš si klobouk! Myslíš si, že se chceme koukat na tvou špičatou lebku?

TLUSTÁ ŽENA · Ten Čik si asi myslí, že Iberin je pro Čiky! Tím, že vyvěsil prapor, chce asi říct, že má radost z toho, že se Iberin ujal vlády. Je přece nad slunce jasnější, že uráží vládu tím, že říká, že je to vláda pro Čiky.

Špičatolebý se obrací, aby si šel pro klobouk.

PRVNÍ SUKLÁK *ukazuje na něho* · Pokus o útěk!

Vrhnou se na něho a vlekou ho pryč.

PRVNÍ SUKLÁK · A dokonce se ještě brání. Praštil jsem ho do oka a on zvedá ruku. To přece musím chápat jako úmyslnou vzpurnost!

DRUHÝ SUKLÁK *zatím co neustále tluče špičatolebého* · Toho dáme do ochranného tábora. Tam chráníme takové elementy před naším spravedlivým rozhořčením.

TLUSTÁ ŽENA · Hajl Iberin!

Třetí suklák pověsí na potravinářský obchod vlevo plakát s nápisem „Čický obchod".

TŘETÍ SUKLÁK *k tlusté ženě, zatím co tahá z kapsy jiný plakát* · Milá paní a soukmenovkyně, vidíte, že je v těchto dobách záhodno mít černé na bílém, kam člověk rasově patří. Ten plakát stojí třicet pesos. Ale ty peníze se třistanásobně vyplatí, o tom vás mohu ujistit!

TLUSTÁ ŽENA · Za deset by to nešlo? Vždyť skoro neprodávám.

IBERINOVSKÝ VOJÁK *výhružně* · Jsou taky lidi, kteří mají špičatou lebku v srdci!

TLUSTÁ ŽENA · Dejte to sem! *Rozčíleně platí.* Můžete mi vrátit na padesát?

Věší si na krám plakát s nápisem „Čucký obchod".

TŘETÍ SUKLÁK · Zajisté. Dvacet pesos zpátky. Přesně i v maličkostech.

Ale odchází, aniž dal nazpět.

TLUSTÁ ŽENA · Nedal mi vůbec nic nazpět! *Iberinovský voják na ni výhružně pohlédne.* Aspoň že musel ten Čik tam naproti odmáznout. Před dvěma týdny ještě říkal, že ani Iberin zelí neomastí.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · To je ryze čické stanovisko! Národ se probouzí, a on mluví o omaštění zelí.

IBERINOVSKÝ VOJÁK · Ano, Čikové jsou prostě ovládáni nízkým materialismem. Usilujíce toliko o vlastní výhody, zapírají svou vlast, do níž vůbec nepatří. Čikové neznají vlast, neznají matku. To plyne možná z toho, že nemají humor. Však jste to právě viděli. Poněvadž Čikové jsou posedlí chorobnou smyslností, jsou na druhé straně zcela bez zábran. Při tom jim brání jen jejich lakota, prostě ten čický materialismus, rozumíte.

TRAFIKANT PALMOSA *volá nahoru do prvního poschodí na muže, jenž se v okně holí, na domácího Callamassiho* · S materialismem je teď konec! Pane Callamassi, je vám, doufám, jasné, že placení nájemného za krámy teď musí přestat?

IBERINOVSKÝ VOJÁK · Velice správně!

MAJITEL DOMU CALLAMASSI · Naopak, milý pane! Nájemné za krámy bude napříště zabavitelné. Slyšíte dupot pochodujících batalionů? To jsou bojové oddíly Iberinova svazu. Pochodují, aby potlačily povstání pachtýřů, kteří nechtějí platit pachtovné! Přemýšlejte o tom, pane Palmoso, vy, jenž mi nechcete platit nájemné!

IBERINOVSKÝ VOJÁK · Tak jest.

TRAFIKANT PALMOSA · Vy jste asi zapomněl, pane Callamassi, že s těmito oddíly pochoduje můj syn! *K tlusté ženě:* Řekl jsem mu dnes ráno, když se se mnou loučil, aby táhl na jih: Přines mi ukořistěnou vlajku se srpem, synu, a dovolím ti kouřit! Říká se, že bankéři převezmou dílny řemeslníků a majitelů obchodů, kteří do včerejšího dne přišli na mizinu, a povolí nové úvěry, zvláště podnikům, které neprosperují.

IBERINOVSKÝ VOJÁK · Sláva Iberinovi!

TLUSTÁ ŽENA *ke své domácí paní, paní Cornamontisové* · Slyšela jste? Činže teď mají být sníženy!

IBERINOVSKÝ VOJÁK · Ano, to je správné.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Ne, milá paní, slyšela jsem, že mají být zvýšeny.

IBERINOVSKÝ VOJÁK · Ano, to také souhlasí.

TLUSTÁ ŽENA · To nemůže souhlasit. Leda činže Čiků. Já každopádně vám tak brzy činži nezaplatím.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Velice brzy, paní Tomasová, velice brzy! A to vyšší! *K iberinovskému vojáku:* Tihle prostí lidé nemají o politice ani zdání.

TLUSTÁ ŽENA · Ještě vyšší činži?

IBERINOVSKÝ VOJÁK *je přerušt* · Na dnešek se prý chystá ještě velké pronásledování Čiků. *Předčítá z novin:* „Iberin prohlašuje výslovně, že jediným cílem je: vyhubení špičatolebých, ať jsou kdekoli!"

Vzadu se dupot pochodujících oddílů zesiluje. Je slyšet zpěv.

IBERINOVSKÝ VOJÁK · Pozor! Iberinův chorál! Všichni zpívat! Spontánně!

Všichni zpívají, voják diriguje.

HYMNA PROBOUZEJÍCÍHO SE JAHOO

1
Proste, ať Iberin sníží nám ukrutný nájem!
A v témže dni
ať jeho zvýšení
hájí zas domácích zájem!

2
Proste, ať venkovu povolí zdražení chleba!
Však v témže dni
ať dojde k zlevnění,
jehož je nám v městech třeba.

3
Proste, ať zadlužení drobných obchodníčků zlomí!
Však v témže dni
ať pro zdar chudiny
otevřę obchodní domy.

4
Pochvalte vůdce, jenž řídí nám hlavy i ruce!
Močál je v tmě,
my tupě čekáme,
že nás tam zavede vůdce!

PANÍ CORNAMONTISOVÁ *k iberinovskému vojáku* · Pojďte se podívat na naše slavné bojovníky, kteří vyhubí tu luzu v dřevácích s tím jejich srpem!

Odchází s iberinovským vojákem.

TLUSTÁ ŽENA A TRAFIKANT PALMOSA *zároveň* · Nemohu přece nechat svůj obchod na holičkách; co kdyby přišel zákazník.

Vrátí se do svých krámů.

NANA CALLASOVÁ *vychází s dopisem v ruce z kavárny paní Cornamontisové* · Právě šel pan de Guzman ulicí dolů. Jde na svou obvyklou procházku před jídlem a musí se hned vrátit. Musím s ním promluvit. Matka mi píše, že se otec dostává na nesprávnou cestu, protože zas nemůže zaplatit pachtovné. Připojil se již ke Svazu srpové vlajky, který plánuje násilné povstání všech rolníků. To raději požádám pana de Guzmana o prominutí pachtovného! Doufejme, že jeho city ke mně ještě neochladly a že mé prosbě popřeje sluchu. Jsou tomu teď skoro už tři roky, co jsem k němu měla bližší vztah. Byl to můj první milenec a vlastně byl příčinou toho, že jsem se já, dcera obyčejného pachtýře, dostala do dobře prosperujícího domu paní Cornamontisové. Mé rodině z toho tehdy plynula lecjaká výhoda. Není mi příjemné, že ho teď musím zas o něco prosit. Ale takového něco přece rychle přejde. *Zpívá:*

NANINA PÍSEŇ

1
V sedmnácti letech, páni,
šla jsem na trh lásky — och!
Zkušenosti k nepřečkání,
zlého v přemíře,
to patřilo k hře.
Ale všecko člověk nepřemoh.
(Konec konců jsme jen lidé.)
Bohudíky všechno rychle přejde,
láska i zármutek pominou.
Kde jsou slzy včera vyplakané?
Ach, kdeže, kdeže loňské sněhy jsou?

2
Snadněji jdeš ovšem s lety
samu sebe prodávat.
Z objetí jdeš do objetí.
Ale je-li cit
zvyklý neskrblit,
velmi rychle přemění se v chlad.
(Konec konců každá zásoba dojde.)
Bohudíky všechno rychle přejde,
láska i zármutek pominou.
Kde jsou slzy včera vyplakané?
Ach, kdeže, kdeže loňské sněhy jsou?

3
I když umíš dokonale
samu sebe nabízet:
rozkoš měnit v drobné ale
není snadná věc.
Jde to — nakonec.
Zatím také přibývá ti let.
(Konec konců není ti věčně sedmnáct.)
Bohudíky všechno rychle přejde,
láska i zármutek pominou.
Kde jsou slzy včera vyplakané?
Ach, kdeže, kdeže loňské sněhy jsou?

NANA · Tady pan de Guzman přichází. Bohužel s ním jdou tři páni, mezi nimi bohatý pan Peruinský. Sotva se mi povede oslovit ho.

Pokyne panu de Guzmanovi, který k ní přistoupí. Jeho tři přátelé se vyčkávavě zastaví.

PAN DE GUZMAN · Dobrý den, Nano.

NANA · Musím vám něco říct. Pojďte sem do vrat. *Stane se.* Píše mi otec, že zas nemůže zaplatit pachtovné.

PAN DE GUZMAN · Bohužel je to tentokrát nutné. Moje sestra vstupuje do kláštera svatého Barabáše a potřebuje věno.

NANA · Přece byste nechtěl, aby kvůli tomu moji rodiče hladověli.

PAN DE GUZMAN · Milá Nano, moje sestra se hodlá u chudobných sester od svatého Barabáše zasvětit panenskému

životu. Toho byste měla dbát i vy. Neboť i když není třeba, aby všechny dívky žily cudně, je přece jen třeba, aby si takového života vážily.

NANA · Kdybyste té holčině dali za muže milence, a ne někoho s titulem, ani by na vstup do kláštera nepomyslila. Ale vy přece neženíte lidi, ale statky.

PAN DE GUZMAN · Velmi ses změnila k horšímu, Nano; nepoznávám tě.

NANA · Pak ovšem nemá cenu, abych vám vykládala, že moji rodiče nemohou platit pachtovné už proto, že bezpodmínečně tentokrát potřebují koně. Vesnice je příliš daleko od železnice.

PAN DE GUZMAN · Mohou si vypůjčit koně na statku.

NANA · Ale to stojí peníze.

PAN DE GUZMAN · Takové to na světě je, můj kůň mě stojí také peníze.

NANA · Ty už mě tedy vůbec nemiluješ, Ema-nuelo!

PAN DE GUZMAN · To s námi oběma nemá co dělat. Navštívím tě dnes odpoledne. Pak uvidíš, že moje city k tobě nechladly.

NANA · Zůstaňte tady ještě okamžik. Jdou sem lidé, kteří by vás jako Čika mohli obtěžovat.

Ulicí dolů jdou opět tři sukláci.

PRVNÍ SUKLÁK · Ať jsi dřív stoupl kamkoli, vždycky jsi šlápl na Čika. Teď najednou nevidět široko daleko žádného.

DRUHÝ SUKLÁK · Jen nezoufat!

NANA · Když si to správně rozmyslím, Ema-nuelo, používal jsi mě vždycky tak jako ručníku. Klidně by ses mohl vzchopit a zaplatit, čeho ses na mně dopustil!

PAN DE GUZMAN · Proboha, buď ztichа!

NANA · Nechceš tedy zaplatit?

TŘETÍ SUKLÁK · Cosi slyším.

NANA · Kdybych se nyní obrátila na tyto pány, jistě by mi dali za pravdu. Není to nic nespravedlivého, co žádám.

PRVNÍ SUKLÁK · Tady přece někdo mluví?

NANA *hlasitě* · Pánové, řekněte sami, může ubohá dívka očekávat, že muž, který ji přivedl na scestí, projeví uznalost? Ano nebo ne?

PAN DE GUZMAN · Žasnu nad tebou, Nano,

NANA · To jste neměl zapotřebí.

Tři sukláci k nim přistoupí.

PRVNÍ SUKLÁK · To je nějaký nóbl pán, koukejte, jakou má skořápku!

DRUHÝ SUKLÁK · Váš klobouk se mi líbí, pane, takový bych si taky rád koupil. Ukažte mi ho zevnitř, abych viděl firmu.

Srazí mu klobouk a ukáže na de Guzmanovu špičatou lebku. Tři sukláci se dají do zvířeckého řevu.

TŘI SUKLÁCI · Čik, Čik!

PRVNÍ SUKLÁK · Praštěte ho po té jeho špičaté palici! Pozor, ať neupláchne!

BOHATÝ PAN SAZ · Musíme zakročit, náš přítel de Guzman je v tísni.

BOHATÝ PAN PERUINSKÝ *ho zadrží.* Nevzbuďte pozornost! Já sám jsem Čik!

Všichni tři bohatí statkáři spěšně odcházejí.

TŘETÍ SUKLÁK · Hned se mi zdálo, jako bych tu někde cítil Čika.

DRUHÝ SUKLÁK · Čik! Musí před soud!

Dva sukláci odvlékají pana de Guzmana. Třetí zůstane stát u Nany.

TŘETÍ SUKLÁK · Neříkala jste něco o penězích, které vám dluží, slečno?

NANA *rozmrzele* · Ano, nechce zaplatit.

TŘETÍ SUKLÁK · Takoví ti Čikové jsou!

Třetí suklák odejde. Nana pomalu vchází do kavárny paní Cornamontisové. Při hluku se v okně opět vynořil domácí Callamassi a ve

MASARYKOVA UNIVERZITA
Filozofická fakulta
Knihovna ÚDVS
Arna Nováka 1
602 00 BRNO

dveřích krámu tlustá žena. I trafikant se opět objevil ve dveřích.

MAJITEL DOMU CALLAMASSI · Co se děje?

TLUSTÁ ŽENA · Dopadli teď právě jednoho zřejmě velice zámožného čického pána, jak oslovil jednu z číšnic paní Cornamontisové.

TRAFIKANT PALMOSA · Jo, copak to je teď zakázané?

TLUSTÁ ŽENA · Říkali, že to je čucké děvče. Ten pán prý je jeden z Velké Pětky.

MAJITEL DOMU CALLAMASSI · Ale neříkejte!

TRAFIKANT PALMOSA *vraceje se do svého krámku* · Pane inspektore! Tady byl přepaden a odvlečen jeden z členů Velké Pětky!

INSPEKTOR *odcházeje s písařem* · To se nás od policie netýká.

TLUSTÁ ŽENA · Teď jde boháčům o krk!

MAJITEL DOMU CALLAMASSI · Myslíte?

TRAFIKANT PALMOSA · Statkářům nebude do smíchu!

MAJITEL DOMU CALLAMASSI · Ale proti pachtýřům, co nechtějí platit, se jde taky!

TRAFIKANT PALMOSA · V dnešních ranních novinách stojí: „Nyní začíná nová doba!"

MEZIHRA

Na velkém kartónu je namalována ulice starého města. Přibíhají Iberinovi vojáci s hrnci a káděmi plnými vápna. S kartáči na dlouhých a krátkých držadlech natírají bílým vápnem trhliny a praskliny na domech.

PÍSEŇ O BÍLENÍ

Tam, kde zdi jsou sypké, ztřelé a shnilé,
tam je třeba něco vymyslit.
Hniloba se šíří zatrachtile
a ten, kdo to vidí, nemá klid.
Na to patří vápno, čerstvé vápno z kádí!
Když už chlívek spadne, pozdě lkát!
Vápno dejte nám a my pak rádi
zabílíme všechno ještě jedenkrát.
Strašidelná skvrna zase
tamhle na zdi zjevila se!
To je špatné. (Velice.)
Dále rostou škvíry!
Samé nové díry!
Nutno snažit se co nejvíce!
Kéž by došlo ke zlepšení!
Tohle praskání a tlení
nedobré je. (Velice.)
Na to patří vápno, mnoho vápna z kádí!
Když už chlívek spadne, pozdě lkát!
Vápno dejte nám a my pak rádi
zabílíme všechno ještě jedenkrát.
Tu je vápno! Jenom žádný křik!
Vápno je tu stále schystané!
Přetřete vše jako lakýrník,
pak vám nová doba nastane!

■

Jdeš se mnou na ryby?
zeptal se rybář červa.

3. U vesnické studny

Kulatolebý pachtýř Callas, jeho žena a jeho děti a špičatolebý pachtýř Lopez, jeho žena a jeho děti při zavodňovacích pracích.

PACHTÝŘI CALLAS A LOPEZ ·
S pěnou u huby se dřem a dřem.
Když statkář nám koně nedává,
je každý z nás sám sobě koníkem.

PANÍ LOPEZOVÁ · Poslyšte, teď jdou z naší vesnice muži k srpovcům. *Je slyšet klapot mnoha dřeváků. Objeví se kulatolebí pachtýři s dvěma puškami pod pažbí.*

TŘETÍ PACHTÝŘ · V té strašlivé situaci, v níž jsme od té doby, co klesly ceny obilí, spojili jsme se my, pachtýři Jahoo, všichni, co chodíme v dřevácích, na tajných a poslední dobou i veřejných shromážděních a rozhodli jsme se chopit se zbraní a raději bojovat pod vlajkou srpem, než platit dál pachtovné. Je na čase, Callasi a Lopezi. Tady jsou pušky. *Dá jim pušky a odejde.*

PACHTÝŘ LOPEZ · Chtěl jsi ještě počkat, Callasi, jestli pro tebe nedojde z města příznivá zpráva od dcery.

PACHTÝŘ CALLAS · Pomoc nedošla a jsem srozuměn s tím, že budu bojovat s vámi.

PACHTÝŘ LOPEZ · Podej mi ruku, Callasi, vy podejte si ruce, i vy, děti! Dneska je jedenáctého září, den, který si musíte zapamatovat, neboť tohoto dne se chápou pachtýři zbraní, aby na všechny časy svrhli statkářský útlak, nebo zemřeli. *Všichni si podají ruce a zpívají „Píseň Srpu".*

PÍSEŇ SRPU

Vstaň, rolníku!
Jdi do šiku!
Nečekej ani chvíli,
smrt dosud není v cíli.
Nikdo tě nevyhojí,
sám musíš povstat k boji.
Jdi do šiku!
Vstaň, rolníku!

VŠICHNI · Vždycky za Srp!

V tom okamžiku začínají vyzvánět zvony.

PANÍ LOPEZOVÁ · Poslouchejte! Co to jsou za zvony?

PANÍ CALLASOVÁ *volá dozadu* · Co se děje, Paolo?

HLAS ZEZADU · Právě přišla zpráva z města, že vláda přátelská lidu se chopila vesel.

PANÍ CALLASOVÁ · Půjdu, abych se dozvěděla něco bližšího.
Odchází. Ostatní čekají. Z rádia je slyšet „Provolání nového místodržitele k obyvatelstvu venkova".

HLAS IBERINŮV ·
Národe Čuků! Postižena je
zem Jahoo, bohatí i chudí, cizím,
přízemním duchem, jenž ji hrozí zničit:
je to duch hrabivosti, bratrosváru.
Národe Čuků, ty, jenž žiješ v bídě!
V útlaku, vysáván! Kdo vysává tě?
A kdo tě utlačuje? Obchází tu
zlovolný nepřítel, jejž neznáš: Čik!
Na vší té bídě v celé zemi vinen
je pouze on. Jej musíš porazit.
Ale jak rozpoznáš ho? Podle hlavy!
Špičatou má ji! Vysává tě tedy
špičatolebý. Proto rozhodl jsem se
já, Angelo Iberin, že všechen lid
rozdělím v kulato - a špičatolebé.
Vše čucké spojím k boji proti všemu,
co čické je! A mezi Čuky ode dneška
nebude lakoty ni sváru. Čukové!
Pod bílou vlajkou Iberina sjednoťte
se proti nepříteli, špičatolebým Čikům!
Během tohoto provolání si přítomní více či méně otevřeně sáhli na hlavu. Kulatolebé děti si navzájem s úšklebkem ukazují špičatolebé.

PACHTÝŘ LOPEZ · To jsou zas jen slova! Vymyslí si každou chvilku něco jiného. Chci vědět, jestli se zakročuje proti statkářům, a jinak mě nic nezajímá.

PACHTÝŘ CALLAS · Správně.
Paní Callasová se vrátila. Nepohlédne na paní Lopezovou a seskupí své děti těsněji kolem sebe.

PACHTÝŘ LOPEZ · Dobré zprávy, paní Callasová?

PANÍ CALLASOVÁ · Náš statkář pan de Guzman je zatčen!

PACHTÝŘ LOPEZ · Proč?

PACHTÝŘ CALLAS · Lopezi, já myslím, že nemusíme hledat žádné proč, protože je to jasné. Příčina je lichvaření s pachtovným.

PANÍ LOPEZOVÁ · Tak to jsme zachráněni, paní Callasová.

PACHTÝŘ CALLAS · To už zní líp, co, Lopezi? Děti, čas bídy končí!

Postaví svou pušku ke studni s okovem.

PANÍ LOPEZOVÁ · To je veliký den!

PANÍ CALLASOVÁ · Jen se moc neradujte, paní Lopezová! Bohužel pro vás nejsou zprávy tak příznivé. K veslu se dostal Angelo Iberin, a vy jste Čikové! V hlavním městě prý už je v proudu velké pronásledování Čiků. I pan de Guzman byl zatčen, protože je Čik.

PACHTÝŘ LOPEZ · To jsou špatné zprávy a velké neštěstí.

PACHTÝŘ CALLAS · Nezdá se mi, že by to bylo neštěstí. Rozhodně ne pro všechny. Pro nás to neštěstí není.

PANÍ CALLASOVÁ · Jenom pro vás!

PACHTÝŘ CALLAS · Pro nás, kteří jsme Čukové, je tato zpráva dokonce velmi příznivá.

PANÍ CALLASOVÁ · V této minutě jsme prodchnuti nadějí, jíž vy, pane Lopezi, nemůžete rozumět. Jste možná člověk jiného druhu, neříkám, že horší.

PACHTÝŘ LOPEZ · Dosud ti moje hlava nebyla příliš špičatá, Callasi.

Callas mlčí. Obě rodiny se od sebe oddělily, na jedné straně stojí špičatolebí, na druhé kulatolebí.

PACHTÝŘ LOPEZ · Dávky jsme měli stejné. Ještě před pěti minutami jsi chtěl bojovat s námi pod srpovou vlajkou, která odstraní pachtovné, což jde přece pouze násilím. Vezmi si pušku ty, ženo.

Paní Lopezová si váhavě vezme pušku.

PACHTÝŘ CALLAS · Vyhlídka na úspěch je příliš nepatrná. Kdyby to šlo, bylo by to to nejlepší. Ale nejde to.

PACHTÝŘ LOPEZ · Proč mluvit o tom, že vyhlídka na úspěch je nepatrná, když je to jediná vyhlídka, kterou máme?

PACHTÝŘ CALLAS · Možná, že pro mne jediná není!

PANÍ CALLASOVÁ · Počítáme teď přirozeně s tím, že pachtovné pro nás odpadne.

PACHTÝŘ LOPEZ · Chápu, co ta nejmenší vyhlídka pro tebe znamená. Ale spleteš se. Nikdy jsem neslyšel, že by některý z těch lidí někomu něco daroval kvůli tvaru jeho lebky.

PACHTÝŘ CALLAS · Zaraž, Lopezi, nemám příčiny, abych o této vládě pochyboval. Je teprve pět hodin v úřadě, a náš statkář je už zatčen.

PANÍ CALLASOVÁ · Slyšela jsem také ve vsi, že už se teď nemá přistupovat k srpovcům.

Rozčileně přichází pět pachtýřů, mezi nimi pachtýř Parr. Všichni jsou kulatolebí. Jeden má vlajku se znamením srpu, všichni mají pušky.

PACHTÝŘ PARR · Co děláte vy? Dnes večer jsme všichni chtěli jít k srpovcům, jak bylo ujednáno. Ale teď přišlo to provolání a zpráva o zatýkání statkářů. Máme teď ještě bojovat?

PACHTÝŘ CALLAS · Půjdu do města Lumy a ohlásím se u Iberina. Když mi opatří koně na polní práce a promine mi pachtovné, nebudu už musit bojovat. De Guzman je Čik a musí držet hubu.

PRVNÍ PACHTÝŘ · Jo, váš statkář je Čik, ale náš je kulatolebý!

PACHTÝŘ PARR · Ale možná, že nám i ten [illegible] pachtovné, až budou [illegible] prý. Má dluhy u jedné čické [illegible] teď mu asi budou prominuty.

PACHTÝŘ LOPEZ · Možná, že mu pro[illegible] budou. Ale přece bude pachtovné [illegible]

TŘETÍ PACHTÝŘ · Za Iberinem vězí pře[illegible] jen a jen statkáři.

PACHTÝŘ PARR · To prý není pravda. Slyš[illegible] jsem, že žije docela prostě, nepije, ne[illegible] a sám je s námi pachtýře. Je ne[illegible], stojí to v novinách. Říká také, [illegible] parlament nemá žádnou moc, a to [illegible] je pravda.

PRVNÍ PACHTÝŘ · Ano, to je pravda.

Ticho.

TŘETÍ PACHTÝŘ · Nemají tedy pachtýři už teď táhnout proti statkářům?

PACHTÝŘ PARR · Přece jen: čučtí pachtýři proti čickým statkářům.

PACHTÝŘ LOPEZ · A co čičtí pachtýři, mají i ti také táhnout proti čuckým statkářům?

PACHTÝŘ PARR · Čických pachtýřů je málo. Čik nerad pracuje.

PÁTÝ PACHTÝŘ · Ale čuckých statkářů je hodně!

PACHTÝŘ PARR · To je ten svár: Čukové [illegible] proti Čukům, to musí přestat.

PACHTÝŘ LOPEZ · Že nám prší skrz [illegible] střechu, to musí taky přestat.

PACHTÝŘ CALLAS · Náš Čik je už taky [illegible] zatčen.

ČTVRTÝ PACHTÝŘ · Ale můj statkář je Čuk a skrz mou střechu taky prší.

TŘETÍ PACHTÝŘ · To všechno je švindl! [illegible] Chtěl bych teď vědět jen jedno: pošle ten [illegible] váš Iberin statkáře ke všem čertům, a to [illegible] všechny?

PACHTÝŘ PARR · Pošle ke všem čertům [illegible] čické statkáře a čucké přinutí, aby trochu [illegible] uvolnili obojek.

TŘETÍ PACHTÝŘ · To nepomůže. Čuk nebo Čik, statkář je statkář! Musí se poslat ke všem čertům. Půjdu k srpovcům. Nevěřím už nikomu jinému než sobě. Kdo chce vybřednout z bídy, půjde se mnou k srpovcům. Je to podvod s tímhle Iberinem.

K publiku:

S pachtýřem statkář má být zajedno,
protože mají lebky kulaté!
Já za pacht zaplatím, a shrábne on!
A jednotni jsme! To se chechtáte!
Ať udělá mi přes pachtovné škrt,
když oba stejní Čukové jsme — prý!
Jinak se stane, že nás hlad a smrt
rozdělí zase ve dva tábory!

PACHTÝŘ CALLAS · Myslete si, co chcete: já to zkusím s Iberinem!

PACHTÝŘI · Lopezi, k nám pojď!
To je nám jedno: kulatý, špičatý.
Pro nás jen platí: chudý, bohatý.

Podají mu ruku a odcházejí.

PANÍ LOPEZOVÁ · Myslím, že bude lepší, když teď také půjdeme domů.

PANÍ CALLASOVÁ · Ne, to už asi nepůjde, paní Lopezová. Když jsem šla předtím kolem rybníka, slyšela jsem, jak si několik lidí povídá, že se s vámi musí zúčtovat. A když jsem pohlédla směrem k vašemu domu, viděla jsem rudou záři.

PANÍ LOPEZOVÁ · Panebože!

PACHTÝŘ LOPEZ · Callasi, prosím tě, ukryj u sebe mou rodinu, než přejde prvá vlna pronásledování.

Mlčení.

PACHTÝŘ CALLAS · Bylo by mi milejší, kdyby vás dnešní noc a nejbližší dobu nikdo pod mou střechou nenašel…

PACHTÝŘ LOPEZ · Opravdu bys nemohl aspoň pro ty prvé dny u sebe schovat moje děti?

PACHTÝŘ CALLAS · Možná, že bych mohl. Ale protože patříš k srpovcům, je pro mou vlastní rodinu nebezpečné, když se někdo z vás s námi stýká.

PACHTÝŘ LOPEZ · Tak my tedy jdeme, Callasi.

Callas mlčí.

OBĚ ŽENY · Společně bídu jsme třeli.
Pro tvar svých lebek jsme nyní nepřáteli.
Rodina Lopezova váhavě odchází.

PANÍ CALLASOVÁ · Ale ty, muži, jdi teď co nejrychleji do Lumy a využij příznivého času! Pachtovné neplať a dej si potvrdit, že žádné platit nemusíš!

PACHTÝŘ CALLAS · Na to můžete vzít jed: bez potvrzení se nevrátím!

4. Palác místokrálův

Na dvoře se koná soudní přelíčení. Jako sporné strany stojí proti sobě abatyše od svatého Barabáše a opat od svatého Štěpána. Světelný nápis: „Srpovci postupují k říšskému hlavnímu městu."

SOUDCE · V procesu bosých žebravých mnichů z kláštera svatého Štěpána proti chudobným sestrám z kláštera svatého Barabáše vyslovují bosí žebraví mniši nárok na odškodné ve výši sedmi miliónů. V čem spatřují bratři škodu takovéto výše?

OPAT OD SVATÉHO ŠTĚPÁNA · V tom, že svatobarabášský klášter staví nový poutní kostel, čímž přetahuje věřící naší diecéze.

ABATYŠE OD SVATÉHO BARABÁŠE · Ponecháváme soudu na vůli, aby zjistil nahlédnutím do knih nové poutní kaple svatého Šebestiána, o niž se zde jedná, že příjmy neobnášejí sedm miliónů, jak bratři tvrdí, nábrž sotva čtyři milióny.

OPAT OD SVATÉHO ŠTĚPÁNA · Ano, v knihách! Poukazuji na to, že chudobné sestry od svatého Barabáše stály již jednou před slavým soudním dvorem, při čemž se jednalo o daňovou zpronevěru ve výši půl druhého miliónu a sestry se tehdy rovněž opíraly o svoje „knihy".

Hrozí si navzájem. Objeví se soudní písař.

SOUDCE · Co se děje? Nepřeji si být vyrušován při přelíčení, v němž jde o vysoké hodnoty.

PÍSAŘ · Vaše Milosti, k soudní budově se blíží množství lidí, kteří vlečou před soud statkáře de Guzmana. Ti lidé tvrdí, že de Guzman znásilnil čuckou dívku.

SOUDCE · Směšné! Pan de Guzman je jedním z pěti největších statkářů země. Byl již před třemi dny propuštěn z nezákonné vazby.

Dav vnikne dovnitř. Postrčí de Guzmana před soudcovský stůl. I paní Cornamontisovou a Nanu tam strčí. Zatím co soudce rozčileně zvoní, lidé omakávají de Guzmana a plivají na něho.

HLASY · Už jen z toho, co stojí jeho oblek, by šestičlenná rodina žila celý měsíc. — Koukej na ty jemné ručičky, ten taky ještě nikdy neměl v ruce lopatu. — Toho pověsíme na hedvábné šňůře.

Sukláci se pouštějí do hry v kostky o statkářovy prsteny.

MUŽ · Pane soudce, lid Jahoo žádá, aby zločin tohoto člověka byl potrestán.

SOUDCE · Milí občané, případ bude prošetřen. Ale projednáváme zde právě jiný velice naléhavý případ.

OPAT OD SVATÉHO ŠTĚPÁNA *k němuž přistoupila abatyše, rozčileně* · Nepovažujeme za nutné, aby se naše malé různice projednávaly před širokou veřejností. Byli bychom srozuměni s odročením.

VOLÁNÍ · Dost už s těmi odklady! — Říkali jsme hned, že tahle bouda se musí pod-

pálit! — Soudce patří taky na šibenici! — Celou tu sebranku pověsit, bez přelíčení!

MUŽ *k davu* · Toť pravá mínost, která mluví zde:
Je milná k obětem, k zločincům ale ne!
Ten pro ponížené soucitem je jat,
ten říká, že žalobce je bez soucitu nutno potrestat.

JINÝ MUŽ · I soudná vědět, že pro zemi Jahoo nastal nový čas a nová spravedlnost!

Světelný nápis: „Místodržitel označuje v projevu k učitelům bojovnayihu za boj práva proti bezpráví."

MUŽ *k davu* · Všichni se posaďte a neodcházejte, dokud zde nepadne spravedlivý ortel a statkář nebude pověšen!

Sednou si na zem, kouří, rozkládají noviny, plivají a baví se.

INSPEKTOR *přichází a domlouvá se se soudcem* · Místodržitel vám vzkazuje, že musíte davu povolit a začít přelíčení. Soud se už nemá držet suché litery zákona, nýbrž přihlížet k přirozenému právnímu smyslu lidu. Bitva na jihu se vyvíjí pro vládu velmi nepříznivě a hlavní město je stále neklidnější.

SOUDCE *k divákovi* · Toho rozčilování je na mne přespříliš. Jsem tělesně oslaben a nestačím už zvláštním požadavkům. Dva měsíce jsme již nedostali plat. Situace je hodně nejistá, musím myslet na svou rodinu. Dnes ráno jsem vypil šálek čaje a snědl kousíček starého chleba. S prázdným žaludkem nelze soudit. Muži, který nesnídal, se nevěří, nemá velan. Právo pozbývá lesku.

Do předsíně se vřítí s vlajícími taláry de Guzmanovi advokáti, za nimi několik statkářů.

ČUCKÝ ADVOKÁT *v předsíni k druhému advokátovi* · Zůstaňte v místnosti pro advokáty. Bude lepší, když zde jako Čik nevystoupíte.

ČICKÝ ADVOKÁT · Hleďte, abyste ho dostal na osm dní do vězení. Rád bych tam byl také.

Čucký advokát a statkáři odcházejí na dvůr.

VOLÁNÍ · Tak už konečně začněte! — Ať toho chlapa pověsíme, než se docela setmí!

SOUDCE · Ať si lidé aspoň jaksepatří sednou. Musíme případ napřed objasnit. Tak divoce to přece jen nejde. *K paní Cornamontisové:* Kdo jste vy?

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Paní Cornamontisová Ema. Majitelka kavárny El Paradiso, Estrada 5.

SOUDCE · Co tu chcete?

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Vůbec nic.

SOUDCE · Tak proč tu tedy jste?

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Asi před půl hodinou byl před mým domem velký sběh lidí, kteří žádali, aby jedna z mých číšnic, tady je, šla také k soudu. Protože jsem se zdráhala ji sem pustit, byla jsem i já přinucena jít s ní. Dostala jsem se k tomu jako Pontský Pilát do Kréda.

SOUDCE *k Naně* · A vy jste to děvče? Sedněte si tady na lavici obžalovaných.

Pískot z davu.

VOLÁNÍ · Oho, tam přece patří ti druzí.

Světelný nápis: „Vládní oddíly kladou postupujícím srpovcům tvrdošíjný odpor."

SOUDCE · O tom, kdo přijde na lavici obžalovaných, rozhoduji já. *K Naně:* Oslovila jste pána veřejně na ulici. Víte, že za to jsou tři týdny káznice. *Když Nana mlčí, k panu de Guzmanovi, ukláněje se:* Přistupte, prosím, blíže, pane de Guzmane. Bylo tomu tak?

PAN DE GUZMAN · Zajisté, pane soudče. Oslovila mě, když jsem byl na dopolední procházce. Je to dcera jednoho z mých pachtýřů a prosila mě, abych jejímu otci prominul pachtovné. *Potichu:* Prosím, abych byl vzat do vazby, jsem Čik.

ADVOKÁT · Jsem advokátem rodiny Guzmanovy a přejímám obhajobu svého klienta.

SOUDCE · Přivedl jste svědky?

ADVOKÁT · Tady jsou, pánové Saz, Duarte a de Hoz.

VOLÁNÍ · Vznešení pánové jako svědci proti chudým lidem!
Hvízdot.

SOUDCE · Klid! *K svědkům:* Co můžete vypovědět? Upozorňuji vás na to, že můžete být žalováni pro křivou přísahu.

VOLÁNÍ · To už zní líp!

BOHATÝ PAN SAZ · Pan de Guzman byl touto dívkou na ulici osloven.

ADVOKÁT · I sociální postavení mého klienta, proti němuž lze na druhé straně postavit nanejvýš výpověď obyčejné kavárenské číšnice, zaručuje, myslím, pravdu.

HLAS SESHORA · Oho! Snad obráceně! Jen pěkně sundej čepičku, mládenče! Podíváme se, co to máš za hlavu! Při těchto názorech!

DRUHÝ HLAS SESHORA · Čapku sundat!

ADVOKÁT *si sundá čapku* · Tak kulatá jako vaše je ta moje vždycky!

HLAS SESHORA · Zeptáš se svého klienta, kdo žádá po jejím otci takové pachtovné, že se dcera musí prodávat?

DRUHÝ HLAS SESHORA · Začít pěkně od začátku!

SOUDCE *k Naně* · Posaďte se konečně na lavici obžalovaných, abychom mohli začít!

HLAS SESHORA · Poslouchej, nesedej si! Přišli jsme sem, abys byla ospravedlněna, a ne, abys seděla na lavici obžalovaných!

ADVOKÁT · Na ulici nelze vést jednání. Bude nutno rozhodovat o velice subtilních otázkách. K tomu bude zapotřebí chytrých hlav.

HLAS SESHORA · Špičatých?
Smích.

DRUHÝ HLAS SESHORA · Tak na to právě potřebujeme Iberina!

VOLÁNÍ · Žádáme, aby na lavici obžalovaných seděly následující osoby: pachtovní lichvář, kuplířka a překrucovač práva!

HLAS SESHORA · A aby se zavolal Iberin. Ten se má asi příliš rád!

HLASY · Iberin! Iberin! Iberin!
Krátce předtím Iberin nepozorovaně vešel a sedl si stranou za soudcovský stůl.

JINÉ HLASY · Vždyť Iberin je tady!

NĚKTEŘÍ · Sláva Iberinovi!

SOUDCE *k Iberinovi* · Excelence, opírám se o výpovědi některých nejvýznamnějších statkářů země.

IBERIN · Opírejte se raději o hlášení z bojiště!
Světelný nápis: „Nedostatečná výzbroj armády, která je věrná vládě, je ještě velmi patrná! Nedostatek munice a bídná strava očividně brzdí nádherného bojového ducha oddílů." Vzniká neklid. V houfu lidí přichází na dvůr pachtýř Callas.

HLAS SESHORA · A tady je otec toho děvčete.

NANA · Ó jé, tatínek! Musím se schovat, aby mě neviděl, neboť tentokrát jsem provedla hloupost, za kterou naši doma teď musí pykat.

SOUDCE *ke Callasovi* · Co tu hledáte?

HLAS SESHORA · Hledá své právo!

PRŮVODCE PACHTÝŘE CALLASE · Potkali jsme tohoto muže na ulici. Ptal se nás, kdy a kde se projednává případ de Guzmanův. Řekli jsme mu, že přelíčení se koná právě nyní a že stačí, když jen půjde pořád dál s proudem lidí, neboť všichni šli sem.

PACHTÝŘ CALLAS · To souhlasí. Přišel jsem ze svého zpachtovaného hospodářství, abych vystoupil jako svědek v řízení proti našemu statkáři, který stojí před soudem pro lichvu s pachtovným.

SOUDCE · Nejedná se o lichvu s pachtovným.

PACHTÝŘ CALLAS · Přece jen: mohu dosvědčit, že pachtovné bylo přemrštěné. Půda je močálovitá a pole jsou daleko od sebe, ale hospodářské nářadí je primitivní, a za vůz jsme musili zapřahat krávu. Pracovali jsme celé léto od tří hodin ráno, i děti nám pomáhaly. Ceny obilí jsme nemohli určovat, byly každý rok jiné, ale pachtovné bylo stejné. Statkář nedělal nic a jenom shraboval peníze. Žádám proto, aby pachtovné bylo jednou provždy zrušeno a cena obilí aby byla taková, abychom ze své práce mohli žít.

HLAS SESHORA · Velice správně.
Potlesk.

MUŽ *povstává a mluví dozadu do ulice* · Otec obtěžované dívky, který je pachtýřem obžalovaného, žádá škrtnutí pachtovného a spravedlivé ceny obilí.
Vzadu souhlas velikého shromáždění lidu.

SOUDCE *k Iberinovi* · Excelence, jak si přejete, aby byl tento případ projednáván?

IBERIN · Dělejte, co považujete za správné.
Světelný nápis: „Ze všech jižních částí země přicházejí zprávy o tom, že pachtýři si protiprávně přivlastňují pozemky."

SOUDCE · Podle paragrafu zákoníku provinila se jedině dívka. Mimo lokál, v němž pracuje, nesmí oslovit žádného pána.

IBERIN · Víc nemáte, co byste řekl? To je málo.

HLAS SESHORA · Bravo! Slyšeli jste, jak místodržitel soudce usadil? Říká mu, že je to málo.

MUŽ *dozadu do ulice* · Místodržitel zasáhl. Udělil nejvyššímu soudci důtku. Označil soudcovy právní znalosti za velmi nepatrné. Pokračuje se.

IBERIN · Vyslechněte otce děvčete podrobněji! A dojděte konečně k jádru věci.

SOUDCE · Tvrdíte tedy, že váš statkář překročil při výměře pachtovného přípustnou mez?

PACHTÝŘ CALLAS · Koukněte se, pachtovné jsme za žádných okolností platit nemohli. Žili jsme z odřezků dřeva a z kořínků, protože jsme obilí museli odevzdávat ve městě. Naše děti jsou skoro celý rok neoblečené. Nemůžeme spravovat škody na domě, takže se dům nad našimi hlavami pozvolna rozpadá. Daně jsou rovněž příliš vysoké. Navrhuji úplné škrtnutí všech daní těm, kteří je nemohou platit.
Všeobecný souhlas.

MUŽ *dozadu do ulice* · Pachtýř navrhuje úplné škrtnutí všech daní těm, kteří je nemohou platit! Ale ještě se pokračuje dál.
Vzadu obrovitý souhlas.

SOUDCE · Jak je pachtovné vysoké? Jak vysoké jsou daně?

IBERIN *povstane tak prudce, až se židle překotí* · Neznáte nic důležitějšího, nač byste se zeptal? Neříká vám vnitřní hlas, co lid opravdu potřebuje?

PACHTÝŘ CALLAS · Koně! Na příklad koně!

IBERIN *přísně* · Klid! Co tu znamenají koně? Tady jde o víc! *K soudci:* Můžete jít. Opusťte toto místo, na něž se nehodíte. Přelíčení dokončím já.
Soudce si sebere své papíry a strašlivě zaražený opouští soudcovský stůl i dvůr.

MUŽ *dozadu do ulice* · Místodržitel zbavil nejvyššího soudce úřadu a sám se ujímá řízení procesu. Nejvyšší soudce opouští sál. Sláva Iberinovi!

PACHTÝŘ CALLAS · Slyšeli jste to: Co znamenají koně? Jde o víc!

MUŽ *vzadu* · Proč by se neměly pozemky rozdělit — teď, kdy místokrál, největší lichvář s pachtovným, je vyhnán?

Souhlas.

Světelný nápis: „I ze severních okresů jsou nyní hlášeny menší akce vzbouřených pachtýřů.“

IBERIN · Poněvadž soud nemohl zjistit jádro věci, přejímám případ já. Jménem čuckého národa.

Za prostý příklad čuckého soudnictví
nám má
ten případ posloužit. My určitého ducha
tu chceme porazit. Jak naše oddíly
vzpurného pachtýře už záhy zkrotí,
tak nezkrotný a krutý statkář tímto
soudem
do čuckých právních mezí bude odkázán.
Ať bohatý jsi nebo z chudiny:
kde přečin stejný byl, buď ortel nejiný.
Na lavici obžalovaných zaujmou místo:
statkář de Guzman, jakož i — *ukazuje na paní Cornamontisovou* — tato osoba a na místa žalobců se posadí tato dívka a její otec.

MUŽ *dozadu do ulice* · Místodržitel chce předvést příklad čuckého soudnictví. Vnáší nejprve řád do řízení procesu. Přiděluje obžalovaným a žalobcům jejich místa.

IBERIN *ke Callasovi* · Předstupte! Podívejte se na svou dceru!

PACHTÝŘ CALLAS · Ach, ty jsi tady, Nano?

IBERIN · Poznáváte ji opět?

PACHTÝŘ CALLAS · Samozřejmě.

IBERIN · Ptám se vás proto, protože se přece jistě změnila.

PACHTÝŘ CALLAS · Nijak zvlášť.

IBERIN · Jsou to šaty, které jste jí koupil?

PACHTÝŘ CALLAS · Ne, samozřejmě ne.

IBERIN · Není-liž pravda, to nejsou šaty, jaké své dceři kupuje prostý rolník, jenž rukou mozolnou obdělává pole.

PACHTÝŘ CALLAS · Vždyť ty bych vůbec nemohl koupit. Při tom pachtovném!

IBERIN · A nekoupil byste je, ani kdybyste mohl! Vašemu prostému a přímému vkusu jsou takové hadry proti mysli. Jak to, že si vaše dcera může koupit takové šaty?

PACHTÝŘ CALLAS · Vydělává přece docela slušně.

IBERIN *ostřeji* · Strašlivá odpověď! Ptám se vás ještě jednou: poznáváte v tomto děvčeti, oblečeném podle poslední módy, opět to veselé dítě, s nímž jste, veda je za ruku, chodíval po polích? *Pachtýř Callas vyvaluje nechápavě oči.* Tušil jste, že vaše dcera již v útlém věku šestnácti let měla nezákonné styky s vaším statkářem?

PACHTÝŘ CALLAS · Ano, výhody, které nám z toho plynuly, byly však zcela bezvýznamné. Směli jsme několikrát použít koní k odvozu dříví. Ale jestliže — *ke kolemstojícím* — máte platit pachtovné, které je desetkrát větší, pak vám není vůbec nic platné, když se vám tu a tam třetina odpustí. A to ještě nepravidelně! Především potřebuji vlastní koně.

IBERIN · Statkář zneužil tedy svého hospodářsky mocenského postavení, aby uvrhl vaši dceru do neštěstí?

PACHTÝŘ CALLAS · Neštěstí? Všechny výhody mělo to děvče! Dostala aspoň slušné šaty! Ta nikdy nepracovala. Ale zato my! Zkuste někdy orat bez koní!

IBERIN · Víte, že to teď s vaší dcerou došlo tak daleko, že se zdržuje v domě paní Cornamontisové?

PACHTÝŘ CALLAS · Ano. Dobrý den, paní Cornamontisová.

IBERIN · Víte, co to je za dům?

PACHTÝŘ CALLAS · Ano. Ještě bych chtěl dodat, že dokonce i použití koní ze statku se extra započítávalo. A to docela nestydatě. A používání jiných koní nám bylo zakázáno.

IBERIN *k Naně* · Jak jste se do toho domu dostala?

NANA · Neměla jsem už chuť pracovat na poli. To žena vypadá v pětadvaceti jako čtyřicetiletá.

IBERIN · Blahobyt, který jste poznala vlivem svého svůdce, vás odcizil prostému životu ve vašem otcovském domě. Byl statkář váš první muž?

NANA · Ano.

IBERIN · Vyličte život v kavárně, do níž jste se dostala.

NANA · Nestěžuji si. Jenom praní stojí moc peněz a spropitné nám nezůstává. Všechny jsme u majitelky velice zadlužené, při tom jsem musila obsluhovat až hluboko do noci.

IBERIN · Ale říkáte, že si na práci nestěžujete. Všichni přece musíme pracovat. Bylo tam však něco jiného, nač si stěžovat musíte.

NANA · No jo, jsou taky lokály, kde se personálu ponechává na vůli, chce-li dávat určitým hostům přednost.

IBERIN · Aha! V tom domě jste tedy byla nucena strpět objetí každého platícího hosta?

NANA · Ano.

IBERIN · To stačí. *K pachtýři Callasovi:* Jakou žalobu vznášíte proti obžalovanému vy jakožto otec?

PACHTÝŘ CALLAS · Lichva s pachtovným.

IBERIN · Máte důvod stěžovat si na více věcí.

PACHTÝŘ CALLAS · Myslím, že to stačí.

IBERIN · Stihlo vás strašlivější neštěstí nežli jen lichva s pachtovným. Nechápete to?

PACHTÝŘ CALLAS · Ano.

IBERIN · Co se vám přihodilo? *Pachtýř Callas mlčí. Iberin ke Guzmanovi:* Připouštíte, že jste zneužil své hospodářské moci tím, že jste svedl dceru svého pachtýře?

PAN DE GUZMAN · Měl jsem dojem, že jí nebylo nepříjemné, když jsem se k ní blížil.

IBERIN *k Naně* · Co tomu říkáte? *Nana mlčí. Iberin k inspektorovi:* Vyveďte obžalovaného! *Vyvedou de Guzmana. Iberin k Naně:* Chcete se nyní vyjádřit k tomu, zdali vám přiblížení de Guzmanovo bylo příjemné nebo ne?

NANA *nevrle* · Nemohu se rozpomenout.

IBERIN · Děsná odpověď!

ADVOKÁT *k Naně* · A láska nebyla to?
Jsou skutky lidí neprůhledné, pane.
Sám stěží znáte, z jakých příčin prýští,
co teprv ostatní! I nejostřejší zrak
tím zmatkem lidských povah nepronikne vždy.
Muž tady stojí, jenž je obžalován,
že kdysi dívku sved, pak zaplatil,
a koupil si tak to, co není na prodej.
Tím, pane, vinen byl by muž i dívka.
Jestliže koupil on, tak ona prodávala.
I ptám se, pane: lze jen koupí s prodejem
vysvětlit onu temnou, sladkou, věčnou
hru muže s ženou? Nemůže to láska
a nic než láska být? A v případě,
jejž posuzujeme, to byla láska.
Posadí se.
Tak.

IBERIN *k inspektorovi* · Musíme ho zase zavolat!

Přivedou de Guzmana.

Nu, byla-li to láska, ten ji tedy vzbudil!

Všeobecný smích.

ADVOKÁT ·
A co je láska, pane? Proč se miluje?
Jeden nalezne člověka a má ho rád.
A druhý chtěl by milovat, i hledá
si k tomu člověka. Tak jeden
miluje milenku a druhý zas
miluje milování. Osud je to první,
to druhé, to je chtíč. Snad v případě,
jejž posuzujem, byl to nízký chtíč?

PANÍ CORNAMONTISOVÁ *povstává* · Chtěla bych něco vypovědět. *Iberin při-*

kývne. Musím konstatovat, že Nana Callasová je jedno z mých nejslušnějších děvčat. Šetří a posílá peníze domů.

IBERIN *k advokátovi* · Můžete jít. Spravedlivá věc se obhajuje sama.
Advokát si sebere své papíry a opustí dvůr.

IBERIN *k de Guzmanovi* · Obžalovaný, doznáváte, že jste zneužil své hospodářské moci? *De Guzman mlčí. Iberin náhle:* Co jste?

PAN DE GUZMAN · Statkář.

IBERIN · Co jste?

PAN DE GUZMAN · Příslušník venkovské šlechty.

IBERIN · Ptám se vás, co jste?

PAN DE GUZMAN · Katolík.

IBERIN *zvolna* · Co jste? *De Guzman mlčí.* Jste Čik a zneužil jste své hospodářské moci, abyste svedl čucké děvče. *K paní Cornamontisové:* A vy, Čukyně, jste se neostýchala prodávat toto čucké děvče Čikům. To je jádro věci.
Ke Guzmanovi:
Hle, jak tu stojí se špičatou lebkou!
Při mrzkém zneužití moci lapen!
Moc není zlo; zlo je jí zneužít.
Vy, kupci toho, co prodejné není,
co koupí nevzniklo; vy, kteří znáte jen,
co cenu má, když je to zcizeno, a neznáte,
co nezcizitelné je jak růst stromu,
jenž k němu pevně patří jak tvar listů;
vy, kdož jste — sami cizí — nás nám odcizili,
je dovršena míra!
K ostatním:
Vy vizte však, jak těžká věc je právo
vyloupnout z labyrintu bezpráví
a poznat pod sutí a v ruinách
tu prostou pravdu.

JEDEN SUKLÁK · Hajl Iberin!

IBERIN · Můj rozsudek zní: Dívka je osvobozena. Kavárna paní Cornamontisové, poněvadž v ní byla čucká dívka zaprodána Čikovi, bude uzavřena...

PANÍ CORNAMONTISOVÁ *polohlasně* · Nepřichází vůbec v úvahu.

IBERIN · ...pro Čiky. Čický svůdce ale je odsouzen k smrti.

PACHTÝŘ CALLAS *křičí* · A pachtovné bude škrtnuto! Ó Lopezi, teď ještě něco namítej proti tomuto velikému muži!

IBERIN · Co mluvíš o pachtu? Toť titěrnost, co potkalo tě, věc jen vedlejší —
a ty se nepozvedáš k vyšším cílům?
Ty, čucký otec! A ty, čucká dcera!
Pod jařmem Čiků vždy! A nyní svobodni!

PACHTÝŘ CALLAS · Svobodni! Jen poslouchej, Lopezi!

IBERIN · Tvé dítě navracím ti, jež jsi kdysi za ruku vedl po polnostech Čuků.
Vy řekněte: to rozsudek je čucký.
A jeho smysl: černé od bílého
rozdělit tak jak tento národ ve dvě části
a jednu vyhladit, tak aby druhá
se mohla uzdravit. Tu druhou pozvednu,
jak z tuposti jsem vyzved pachtýře
a jeho dceru, již jsem vytáh z bahna.
Tak odděluji Čuka od Čika,
bezpráví od práva a zlořád od řádu!

MNOŽSTVÍ · Sláva Iberinovi!
Dav tleská jako posedlý. Zatím co Nana je vynášena na ramenou, referuje muž dozadu do ulice.

MUŽ · Místodržitel odsoudil Čika de Guzmana pro svedení čucké dívky k trestu smrti. Dívka, jíž se dostalo zadostiučinění, je právě na ramenou vynášena ze soudní síně. Sláva Iberinovi!
Dav přejímá toto volání, Iberin rychle odchází.

OPAT OD SVATÉHO ŠTĚPÁNA *nahlas ke kolemstojícím* · To je příšerný rozsudek: rodina de Guzmanů je jednou z nejvznešenějších rodin v celém Jahoo. Osmělují se vydat ji na pospas pouliční luze!

A sestra odsouzencova se právě chystá vstoupit do kláštera!
Odvádějí de Guzmana. Mají skupinku bohatých statkářů, ti odvracejí hlavy.

PAN DE GUZMAN ·
Done Duarte, pomoz! A vy, páni,
musíte při mně stát! Jen vzpomeňte si,
jak častokrát jsme spolu hodovali.
Alfonso, ty snad přimluvíš se za mne!
Kulatou lebku máš! Na tom dnes záleží.
Řekni, že to, co já, jsi spáchal též!
Ó neodvracejte se! Nedobré
je to, co děláte! Hle, tento šat!
Když vydáte mě, dojde zítra na vás!
Kulatost vaší hlavy nic vám nepomůže!
Statkáři se nadále tváří, jako by ho neznali. Je odveden.

IBERINOVSKÝ VOJÁK *zatím co tlučou de Guzmana* · Starý pachtovní lichvář! Zhanobit čucké děvče, to tak! Praštěte ho přes tu špičatou šišku! A prohlídněte si pozorněji jeho kamarády!
Statkáři kvapně odcházejí.

PACHTÝŘ CALLAS *ukazuje na de Guzmana* · A tohle kdysi býval můj statkář! Paní Cornamontisová, moje dcera vám dává výpověď! Nemá v domě, jako je váš, už co pohledávat.

TRAFIKANT PALMOSA · Tohle tu ještě nebylo! To je nová doba! Statkář musí viset! Pachtýř stoupá v úctě, paní Cornamontisová!

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Pane Palmoso, já vždycky tak ráda poslouchám, jak mluvíte: vy jste si uchoval čistou dětinskou víru.

MAJITEL DOMU CALLAMASSI · Vy nevěříte, paní Cornamontisová, že někdy i chudý člověk může v boji s bohatým zvítězit?

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Povím vám svoje mínění o takových případech.
Paní Cornamontisová zpívá „Baladu o házení knoflíkem".

BALADA
O HÁZENÍ KNOFLÍKEM

1

Hrbáček k nám přichvátá,
ostýchavě se mě ptá,
jestli opětuje jeho cit
ta či ta. Já na to: Může být.
Pak mu čile urvu knoflík od košile:
Osud prozkoumáme, hochu milej!
Uvidíš:
jestli vzhůru hledí díry,
nemůžeš jí dopřát víry
a musíš jít o dům níž.
Zjistím, zdali dáno je ti štěstí!
Hodím knoflík, řeknu: Není dáno.
Namítne-li: ale tyhle dírky
přece skrz jdou! řeknu: Ano, ano.
A pak ještě: Tvému štěstí zvoní hrana!
Žal si ušetříš, když víš, co není.
Láska nebude ti darována,
jde to jenom proti zaplacení.

2

Hlupáček k nám přichvátá,
a pln pochyb se mě ptá,
jestli bratr z dědictví mu dá.
Řeknu: To je možné, jistě, ba.
Pak mu čile urvu knoflík od košile:
Osud prozkoumáme, hochu milej!
Uvidíš:
jestli dírky hledí k nebi,
tak to nemá zapotřebí,
za svým ziskem půjde výš.
Zjistím, zdali dáno je ti štěstí!
Hodím knoflík, řeknu: Není dáno.
Namítne-li: Ale tyhle dírky
přece skrz jdou! řeknu: Ano, ano.

A pak ještě: Odzvoněno tvému štěstí!
Žal tě čeká, máš-li vnitřní krize.
Chceš-li s bratrem klidný život vésti,
jde to vždycky jenom za peníze.

Vezme pachtýře Callase za ruku a vede ho několik kroků dopředu. Potom na něm demonstruje třetí sloku.

3
Přichvátá k nám chudáček,
lomcuje jím strašný vztek:
Boháč vzal mi dům i zahradu.
Mohu za to dostat náhradu?
Nejdříve mu urvu knoflík od košile:
Osud prozkoumáme, hochu milej!
Uvidíš:
jestli dírky hledí k nebi,
pán to nemá zapotřebí,
budeš jenom na obtíž.
Zjistím, zdali dáno je ti štěstí!
Hodím knoflík, řeknu: Není dáno!
Namítnou-li:

NĚKOLIK POSLUCHAČŮ *se shýbne pro knoflík a řekne vzhlížejíc:*
Ale tyhle dírky
přece skrz jdou!

PANÍ CORNAMONTISOVÁ ·
řeknu: Ano, ano!
A pak ještě, že neštěstí nemine tě.
Přesvědčíš se: zadarmo nic není.
Bezpráví či právo na tom světě:
všechno jenom proti zaplacení.

PACHTÝŘ CALLAS · Máte asi nasráno v uších, milá paní. Místodržitel výslovně zdůraznil, že pachtovné je vedlejší věc. Teď ještě koně, a jsem zachráněn!
Paní Cornamontisová vypukne v hlučný smích a ukazuje prstem na pachtýře Callase, který se chová přesně tak, jak to lze očekávat od muže raněného slepotou.

Světelný nápis: „Bitva na jihu zuří s nezmírněnou prudkostí."

5. Klášter svatého Barabáše

Jako dvě strany sedí proti sobě dvě jeptišky od chudobných sester z kláštera svatého Barabáše a Isabela de Guzmanová se svým čuckým advokátem.

ADVOKÁT · Nežli započne jednání o vstupu slečny de Guzmanové do kláštera, ráda by vám slečna položila několik otázek.
ISABELA *čte z cedulky otázky* · Zdali je tento klášter také přísný?
ABATYŠE · Nejpřísnější, mé dítě. *K advokátovi:* A ovšem i nejdražší.
ADVOKÁT · To je nám známo.
ABATYŠE · Tedy nejvznešenější.
ISABELA · Zdali je mnoho postních dnů? A kolik?
ABATYŠE · Dvakrát do týdne, před čtyřmi hlavními svátky vždy celý týden a za kvatembrů.
ISABELA · Zdali vskutku žádní mužové nemají přístup? Zdali na příklad není možná vycházka?
ABATYŠE · Nikdy.
ISABELA · Zdali je jídlo prosté, lože tvrdé a zdali duchovní cvičení jsou hojná?
ABATYŠE · Jídlo je prosté, lůžko je tvrdé a duchovní cvičení jsou hojná, mé dítě.
ISABELA · Častokrát zřela jsem tělesnou
žádost a smyslné chování služek.
To se mi hnusí. Ba ani zrak mého bratra
prost nebyl takových slabostí. Za dveřmi
nejednou slyšela jsem rvačku. Nenávidím
ten smích.
Čistotné přeji si lůžko a netknutá ramena.
Ó cudnosti, ty neodlučitelný statku,
královská chudobo!
Arije má cela strohá a chudobná má krmě,
lec ať je tichá stěna, jež mě odděluje.
Mladičká ještě, přec jen viděla jsem
přemnoho pýchy a těžce snášenou bídu.
Proto chci zůstat nevinná, pokorná,
chudobná.
ABATYŠE · Tak žijeme zde, dítě, tak ty též budeš žíti
a taková, jako my jsme, budeš i ty.
K advokátovi · Ale musíme se napřed dohodnout o podmínkách, pane doktore. Co slečna s sebou přinese?
ADVOKÁT · No, však nám snad kůži s těla nesedřete…. Tady je seznam.
ABATYŠE *čte* · Tři tucty košil, to nebude stačit. Řekněme raději pět tuctů.
ADVOKÁT · Nononono, čtyři by snad postačily.
ABATYŠE · A kde je plátno?
ADVOKÁT · Načpak plátno?
ABATYŠE · Načpak plátno? Dá-li Bůh, dožije se slečna u nás osmdesáti let. Padesát metrů plátna. Ručně tkaného. Příbory jsou, doufám, stříbrné.
ADVOKÁT · Nikl to nebude!
ABATYŠE · Milý pane doktore, nutno se vždycky předem zeptat. A skříně nemáme rádi z břízy, nýbrž z třešňového dřeva.
ADVOKÁT · Na tom to snad neztroskotá. Dostáváme se teď k tomu nejdůležitějšímu, paní abatyše.
ABATYŠE · Ano, ovšem.
ADVOKÁT · Aha, také to považujete za obtížné!
ABATYŠE · Bohužel.
ADVOKÁT · Ano, slečnin původ nemůžeme popřít.
ABATYŠE *s ulehčením* · Ach tak, to myslíte? Já jsem myslela něco jiného! *Povstane, jde k Isabele a vjede jí rukou pod účes. Hlasitě se zasměje.* Špičatá, to se nepopře. Nuže, to zde není důležité. To jsou vnějšnosti. Je-li jinak vše v pořádku, tak je to bezvýznamné. Tedy teď to nejdůležitější: měsíční příspěvek…
ADVOKÁT · Znáte výši pachtovného z de Guzmanových statků.
ABATYŠE · Příjmy z pachtovného nejsou ovšem vysoké, z toho by musila velká část trvale připadnout našemu milému klášteru. Myslily jsme, že alespoň čtvrtina.
ADVOKÁT · To je naprosto nemožné. Slečnin bratr, pan de Guzman, musí přece nést veškeré representační výdaje rodiny Guzmanů a žije výlučně z příjmů za pachtovné.
ABATYŠE · Pokud vím, není pan de Guzman právě nyní v situaci, kdy by musel příliš mnoho representovat.
ADVOKÁT · Slečna zde přece bude žít velmi prostě, jak jsme slyšeli.
ABATYŠE · Prostě neznamená lacino.
ADVOKÁT · Nadto se nyní za nové vlády naskýtá možnost, že pachtovné se nebude jen bezpečně vybírat, ale že bude ještě i zvýšeno.
ABATYŠE · To je možné, ale na to se nelze spoléhat. S osmi tisíci měsíčně musíme počítat.
ADVOKÁT · Nechávám zatím stranou otázku, jestli se to z beztak už přetížených pachtýřů dá vymáčknout. Také si to ještě musíme rozmyslit, slečno de Guzmanová.
ABATYŠE · Ano, to si musíte rozmyslit, mé dítě, tolik to stojí.
ISABELA · Je to opravdu příliš drahé, pane doktore?
Advokát jde s děvčetem do rohu místnosti. Cestou se ještě jednou ptá sester.
ADVOKÁT · Šest tisíc? *Sestry zavrtí hlavou a hledí strnule před sebe. Advokát k Isabele:*
Žití dle slečniny ideje
zatraceně drahé je.

ISABELA *pláče, protože krásný život se tak těžko získává* · Co chci, to chci. A není to nic nesprávného.

ADVOKÁT *k abatyši* · Uvažte, že letos, kdy úroda byla příliš hojná, obilí nic nevynese, takže i statkáři si budou muset odříci mnohý luxus.

ABATYŠE · My také máme polnosti. A trpíme tedy stejně. Možná, že však máte na mysli to, že slečna sem nevstupuje bez příčiny a že si rodina od toho slibuje různé výhody. Mluvili jsme již o původu.

ADVOKÁT · Dobrá, tak to bych měl už jen několik otázek. *Čte z cedulky:* Zdali potom statky přejdou pro forma do ochrany kláštera? Zdali by chudobné sestry za jistých okolností kvůli nim vedly i procesy? Zdali by se, co se toho týče, mohly ihned zavázat?

ABATYŠE *ke všemu přikyvovala* · To všechno bez nesnází půjde. Slečna není jediný případ.

ADVOKÁT · Pak jsme srozuměni. Teď jen musíme hledět, abychom peníze také sehnali. To není tak jednoduché, uprostřed občanské války. Zde jsou pozemkové knihy guzmanských statků.

Odevzdá ji je. Abatyše je zamkne do tresoru.

ABATYŠE · Tedy, milá slečno, těšíme se, že vás budeme moci pozdravit v těchto tichých zdech. Budete žít pokojně. Bouře života k nám nepronikají. *Kámen roztříští okno.* Co je? *Běží k druhému oknu a otevře je.* Co dělají na našem dvoře ti lidé s páskami na rukávech?

Zazvoní, vstoupí jeptiška.

JEPTIŠKA · Paní abatyše, na dvoře...

ABATYŠE · Co to má znamenat? Ať předjede kočár slečny de Guzmanové.

JEPTIŠKA · Paní abatyše, na dvoře došlo k strašlivému výstupu. Kolem kláštera šel muž s hulákajícím houfem lidí. Jedna nalíčená ženská s nimi byla také. Ten člověk uviděl koně a tvrdil, že jsou jeho a že je pachtýř a že je potřebuje k orání. Uhodil kočího do hlavy, koně vypřáhl a odehnal. A pak ještě řekl, že pan de Guzman může jít k šibenici pěšky.

ABATYŠE · To je strašné.

ADVOKÁT · Paní abatyše, za těchto okolností bych vás prosil, abyste slečnu ihned vzala pod svou ochranu. Zdá se, že ulice skrývá jistá nebezpečenství.

Abatyše pohlédne na ostatní jeptišky.

ABATYŠE · Myslím si ovšem, že statkům rodiny Guzmanovy hrozí větší nebezpečí nežli rodině samotné.

ADVOKÁT · To znamená, že odpíráte slečně asyl?

ABATYŠE · Jsem zodpovědná za tyto tiché stěny, milý pane. Doufám, že chápete situaci, aniž jsem nucena vyslovit to, co bych nerada vyslovila.

ISABELA · Půjdeme.

ADVOKÁT · A co bude s úmluvami o guzmanských statcích?

ABATYŠE · Dostojíme slovu, i když je to sebetěžší.

Obě strany se navzájem uklánějí. Advokát a Isabela opustí místnost.

■

Co máš, to máš!

6. Kavárna paní Cornamontisové

Odpoledne. U stolku sedí tři bohatí statkáři, Saz, de Hoz a Peruinský mezi velikými kufry. V pozadí za novinami pan Callamassi. Paní Cornamontisová za barovým stolem, kouří doutník a plete.

PAN SAZ · Toť dobrý nápad pozdržet se tady, než pojede nám vlak.

PAN PERUINSKÝ · Jen jestli pojede.

PAN DE HOZ · Tady jsme nenápadní. Na tom nyní záleží nejvíc. Daleko jsme došli!

PAN SAZ · Co bitva? Na ní všechno záleží.

PAN PERUINSKÝ · Špatné to je. Jen nerad odjíždím.

PAN DE HOZ · Tím vším je vinen jenom místokrál. A Duarte, jenž přivedl mu Iberina. Učením o lebkách je pachtýř pouze vzdalován od srpovců, aby pak po vlastním dvoře moh nám klapat dřevák.

Zvenku hluk.

PAN PERUINSKÝ · Co je?

PAN SAZ *ironicky* · Národní hrdina se blíží. Dnes celá Luma mluví o koních pachtýře Callase.

PAN PERUINSKÝ · Zlá věc, zlá věc.

PAN SAZ · A nakažlivá.

PAN PERUINSKÝ · Velmi nakažlivá!

Silnicí dolů přichází pachtýř Callas s dcerou. Vede na provaze dva koně. Obklopují ho pachtýř Parr, tři sukláci a pouliční chodci. Vtáhne koně do kavárny a přiváže je k pultu. Lidé volají „Sláva Iberinovi!" a „Sláva Callasovi!"

SUKLÁK · Kupředu, Callasi! Dovnitř s tebou, ty starý hříšníku!

JINÝ SUKLÁK · Milí občané, vidíte před sebou „Callase s koňmi", vítěze čuckého soudu.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Dobrý den, Nano. Vítám tě jako hosta v kavárně, kde jsi dlouho bývala číšnicí.

PACHTÝŘ CALLAS *představuje Parra* · To je můj přítel Parr, rovněž pachtýř. — Jo, koně! Víte, jdu před dvěma dny po silnici, dcera jde se mnou. Proces jsem vyhrál, statkář bude viset. Ale osobní užitek jsem z toho samozřejmě neměl. Byl jsem tak říkajíc stejně potřebný jako předtím, ovšem vyjma cti. Vrátili mi tak říkajíc jen dceru, a to přece znamená o žrouta víc. Vtom vidím před klášterní branou těch líných bab od svatého Barabáše dva koně. Ó, povídám dceři, naše koně! Neslíbil ti koně, povídám, když tě svedl? To je vlastně pravda, řekla dcera. Měla jen strach, jestli nám to budou věřit. Proč ne, povídám, a ty koně jsem odehnal. Stalo se mi bezpráví dost.

PACHTÝŘ PARR *s obdivem* · Nevyčkal prostě, jestli mu místodržitel koně přiřkne nebo ne.

PACHTÝŘ CALLAS · Ne, já jsem si řekl: to, co máš, to máš.

Zpívá „Píseň o tom, že to, co máš, to máš".

PÍSEŇ O TOM, ŽE TO,
CO MÁŠ, TO MÁŠ!

1

Muž jeden, hle ó hle,
se měl převelmi zle.
Řekli mu: jen ať čeká!
Čas plynul pomale
a kostra celá měkká.
Hajl Iberin! Jenomže
to, co máš, to máš!

2

Muž čekal řadu let,
pak vztek na něho sed.
A zlý byl, bezpochyby.
Povolili mu hned:
dali mu — mnohé sliby.
Hajl Iberin! Jenomže
to, co máš, to máš!

3
Muž čekal marně. Snad
mu nechtěli nic dát.
Tak bez vší procedůry
to ukrad. Má co žrát
a na vše sere shůry.
Hajl Iberin! Jenom —
že
to, co máš, to máš!

PAN SAZ · To je hotová vzpoura!

SUKLÁK · Z čuckého hlediska je to jeden z největších hrdinských činů. Doporučeno k napodobování.
Paní Cornamontisová, obávajíc se, že dojde ke skandálu, přináší Naně šálek kávy.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Nechceš šálek kávy, Nano?

NANA · Děkuji, ne.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Jen si ji vypij.

NANA · Neobjednala jsem si žádnou kávu.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Ne. Je zadarmo. *Když jde kolem pana Saze, ztlumeným hlasem:* Pozor!

PAN SAZ *gestem odmítaje její varování, k suklákům:* Myslíte si opravdu, že je to ve smyslu páně Iberinově?

SUKLÁK · Ano, milý pane, to je ve smyslu páně Iberinově. Vy si asi myslíte, že ten, kdo běhá v dřevácích, je míň než vy? Pro lepší porozumění dovolíme si tady pánům zazpívat naši novou iberinovskou píseň.
Sukláci zpívají „Novou iberinovskou píseň".

NOVÁ IBERINOVSKÁ PÍSEŇ

1
Přemýšlí statkář velice
co ještě chtít. Dort, dva či tři?
Když vymyslí si to, co chce,
pachtýř rád mu to opatří.

Na stůl hned
polévku, ryby a med
a brzy po ránu
vínečko do džbánu.
Do lože
kotletku, ó bože,
a saláty a chřest,
potom do vany si vlézt.
Chce kouřit? Každý ví,
že viržinky jen chce.
Co si usmyslí,
má po ruce.
Bohatec řekl: Jo, tohle mám rád.
Kéž pánbůh zachová mi to napořád.

SUKLÁK · V této situaci, milí přátelé, šel pachtýř k milému panu Iberinovi a pan Iberin šel k panu statkáři a ukázal mu, zač je toho loket. Tak maličký pak byl pan statkář a zacházel nadále s pachtýřem jako s vlastním bratrem.
Sukláci pokračují ve zpěvu.

2
Na stůl hned
polévku, ryby a med
a brzy po ránu
vínečko do džbánu.
Do lože
kotletku, ó bože,
a saláty a chřest,
potom do vany si vlézt.
Chce kouřit? Každý ví,
že viržinky jen chce.
Co si usmyslí,
má po ruce.
A pachtýř řekl: Jo, tohle mám rád.
Kéž pánbůh zachová mi to napořád.
Přemýšlí pachtýř velice,
co ještě chtít. Dort, dva či tři?
Když vymyslí si to, co chce,
statkář rád mu to opatří.

Píseň demonstrovali sukláci na pachtýři Parrovi. Při první sloce ho před statkáři přikrčili, ale při druhé ho vyzvedli na stůl a dali mu klobouk pana Saze, doutníky a brýle pánů de Hoze a Peruinského. A pachtýř Parr k tomu stepoval a divadlil.

SUKLÁK · Pánové, stojíme bezprostředně před rozdělováním koní a hospodářského náčiní pachtýřům. I polností. Callas s koňmi jen předešel to, co tak jak tak musí nastat.

PACHTÝŘ PARR *ke Callasovi* · To je naprosto totéž, co chtějí srpovci.

PACHTÝŘ CALLAS · Víc. U srpovců dostává koně vesnice! Ale pamatuj si: velmi dobře, předcházet! Slyšel jsi, milý příteli, co jsem udělal. Mám veškerou důvěru k panu Iberinovi, komu čest, tomu čest — mohu tvrdit, že moje důvěra k němu je bezmezná — ale jestliže v tyto dny můžeš nějak dostat do svého vlastnictví koně, řekněme náhodou, na příklad jako já, pak to jistě není špatné. Řekl bych, že je to jistější.

PACHTÝŘ PARR · Rozumím. Hajl Iberin! Jenomže to, co máš, to máš. Callasi, otevřel jsi mi oči. Vím teď, co mám dělat.
Spěšně odchází.

SUKLÁK · V každém případě prosím všechny přítomné, aby připili na zdraví pana Callase a jeho koní.
Sukláci povstanou. Bohatí statkáři, kromě pana Peruinského, zůstanou sedět.

PAN DE HOZ *polohlasem* · Nepřipíjím na zdraví zloděje koní!

PAN SAZ · Pak by bylo lepší hned odejít.
Pánové platí, vstávají a odcházejí.

SUKLÁK · Nevěřím svým zrakům! Nepřipili ti na zdraví, Callasi, to se mi nelíbí. Podle jejich ohozu se vsázím, že to jsou Čikové.

PACHTÝŘ CALLAS · Připadají mi nějak známí. Jsou to ti lidé, co před soudem vypovídali, že moje dcera obtěžovala Čika. To jsou přátelé de Guzmanovi a jsou zrovna takoví jako on.

SUKLÁCI · Zůstaň jen klidně sedět, Callasi! — Budeme mít s pány v tvé záležitosti ještě velice vážný rozhovor.
Sukláci jdou za statkáři.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ *spěchajíc za sukláky* · Proboha, nevztáhněte ruku na největší statkáře země!

PACHTÝŘ CALLAS *ke své dceři Naně* · Nemohla bys sehnat nějaké drobné? Mám zatracený hlad.

NANA · Nemůžu už nic dělat. Tři dny mě celá Luma slaví jako královnu. Jsem příklad čuckého děvčete. Připíjejí mi na zdraví, mluví o mém vzestupu. Už tři dny jsem zbavena jakéhokoli obtěžování. Nemůžu si už nic vydělat. Místo aby na mne muži žádostivě hleděli, uctívají mě, zbožňují mě. Je to katastrofální.

PACHTÝŘ CALLAS · Hlavně, že už nemusíš do bordelu. A koně na orání už také mám. A aniž jsem hnul prstem!

NANA · Podle mého mínění je ještě nemáš.
Vstoupí dva advokáti rodiny de Guzmanů a jdou s otevřenou náručí ke Callasovi.

ADVOKÁTI · Ach, tak tady jste, milý pane Callasi! Chceme vám přednést skvělý návrh. Věc se teď dává do pořádku.
Přisedají k němu.

PACHTÝŘ CALLAS · Tak.

ADVOKÁTI · Můžeme vám nyní sdělit, že jistá rodina by za jistých okolností byla ochotna vyjít vám vstříc, pokud jde o ty dva koně.

NANA · Zač?

PACHTÝŘ CALLAS · Jedná se asi o jistou čickou rodinu?

ADVOKÁTI · Víte už asi, že případ, o němž mluvíme, se bude ještě jednou soudně projednávat?

PACHTÝŘ CALLAS · To nevím.

ADVOKÁTI · Můžete si představit, že z jistých vysokých míst byly uvedeny do pohybu všechny páky, aby rozsudek byl revidován.

PACHTÝŘ CALLAS · Z čických míst.

ADVOKÁTI *smějíce se* · Z čických míst. Máme v rukou místopřísežné prohlášení, podle něhož vaše dcera, jíž tím ostatně nemá být ublíženo, udržovala již před seznámením s dotyčným — čickým — pánem styky s jedním mužem, takže by tedy výtka svedení odpadla.

NANA · To není pravda.

ADVOKÁTI · Když to připustíte, mohlo by se ihned hovořit o darování.

PACHTÝŘ CALLAS · Na to vám můžu dát jen jednu...

NANA · Zadrž! *K advokátům:* Nechte mě s tatínkem chvilku o samotě.

ADVOKÁTI · Je to jasné: budete-li moudrá, můžete teď dostat darem dva koně! *Advokáti jdou lajdavě k pultu.*

PACHTÝŘ CALLAS · Iberin je pro nás, proto jsou tak povolní. Nemáme zapotřebí darovat jim naše dobré jméno za krajíc chleba s máslem. Co myslíš?

NANA · Myslím, že bychom měli koně vzít. Nezáleží na tom, pro co je Iberin. Všechno záleží na tom, jaká je situace na bojišti.

PACHTÝŘ CALLAS · A jaká je tam situace?

NANA *rozčileně listujíc v novinách* · Vždyť tady stojí samé lži, ale je jasné, že srpovci postupují stále dál. Tady dokonce stojí, že už jsou před městem Mirasonnore. Tam je elektrárna pro hlavní město. Když se jí zmocní, mohou vypnout světlo.

PACHTÝŘ CALLAS · Milá dcero, vypíjím sklenku na zdraví našeho přítele Lopeze. Bojuje jako lev. Statkáři už rozdávají koně. Ale my musíme zůstat tady, neboť jen to, co máš, to máš.

NANA · Ale bitevní štěstěna se může každou chvilku obrátit. U srpovců je jich příliš málo, příliš mnoho jich uteklo jako ty.

PACHTÝŘ CALLAS · Já jsem jiného názoru. *Kývá na advokáty:* Pánové, má odpověď rodině de Guzmanově zní: Ne! Nemám zapotřebí dělat vám ústupky. Čtěte dnešní noviny. Ne, rozhodně už se před vámi nemusíme plazit po břiše!

ADVOKÁTI · A ty dva koně?

PACHTÝŘ CALLAS · Vždyť já ty koně mám. Venku stojí. Nepomýšlím na to dát všanc čest své dcery, čucké dívky.

ADVOKÁTI · Jak chcete!

Advokáti odejdou.

MAJITEL DOMU CALLAMASSI *jenž seděl u vedlejšího stolu* · Máte nepříjemnosti, pane Callasi?

PACHTÝŘ CALLAS · Naopak. Čikové jsou hloupá sebranka. Teď mě chtějí podplatit. Ale já jsem je hned uzemnil. Právě mi chtěli koně darovat. Tak daleko jsem je tedy už dohnal. Ale měl jsem se dopustit nečestného činu. To je čistě čické. Myslí si, že vše se dá posuzovat jen z nejnižšího hospodářského hlediska. Ó, kolik pravdy měl místodržitel! Pane, doba, kdy jsem svou čest musel prodávat, minula. Nemohu už dnes tyto věci posuzovat z tak nízkého hlediska. To ať si ti pánové zapíšou za uši! Jak hloupí jsou tihle Čikové, můžete poznat z toho, že mám nyní koně za to, že Čik měl mou dceru. To po mně každý jen tak neudělá. Má dcera vypadá stejně dobře jako každé jiné děvče jejího věku, ale podívejte se jen na ty koně! Mám je stát venku. Mezi námi, samozřejmě nebyla nikdy řeč o tom, že bych za děvče měl dostat koně.

NANA *vidí, že je opilý* · Nepůjdeme raději, tatínku?

PACHTÝŘ CALLAS · Vždyť je to směšné! Pan de Guzman prostě přimhouřil oko, když jsem jich použil. Kdo by taky dal takové koně za děvče? Musíte se na ty koně opravdu podívat!

MAJITEL DOMU CALLAMASSI · Pane Callasi, bude mi ctí smět si prohlédnout vaše koně.

Nana tázavě otce za šosy kabátu ven. Callamassi jde za nimi. Je slyšet rozhlasové hlášení: „Elektrárna v Mirasonnore je ohrožena srpovci. Bude hlavní město dnes v noci bez světla?" Zadními dveřmi se vřítí bohatí statkáři Saz, de Hoz a Peruinský. Jsou zraněni. Za nimi paní Cornamontisová.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Ach, pánové moji, měli jste raději vstát a pít na zdraví pana Callase. Je to prostě jednou národní hrdina.

PAN SAZ · Ihned stáhněte rolety! Sukláci nám jsou v patách!

PAN PERUINSKÝ · Vodu a obvazy!

Paní Cornamontisová přinese vodu a obvazy. Páni se začínají obvazovat.

PAN SAZ · Jakmile budou srpovci poraženi, musí se všichni ti chlapi pověsit.

PAN PERUINSKÝ *k paní Cornamontisové* · Ruka je celá bezvládná. Ale obvažte mě také na hlavě!

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Nevidím na ní žádnou ránu, pane.

PAN PERUINSKÝ · Ale špici, moje milá!

Někdo klepe. Vstoupí nějaký muž.

MUŽ · Tady se hledá lékař. Jsem lékař.

PAN PERUINSKÝ *zařve* · Sundat klobouk!

Lékař sundá klobouk. Má špičatou hlavu.

PAN PERUINSKÝ · Co jste? Jste Čik!

LÉKAŘ *zařve* · Jsem lékař!

PAN SAZ · A když vás tady najdou, zničí nás.

Lékař odejde.

PAN DE HOZ *k Peruinskému* · Ech, že jsi Čik! Nikdo by nestihal nás.

PAN PERUINSKÝ · Já nemyslím si totéž. Dnes už ne. Vina je v šatech. Slušně vypadáme! Ulici dávají nás na pospas! Toť následky jsou soudu s Guzmanem! My statkáři jsme neměli dát luze na pospas statkáře jen proto, že byl Čik. My vydali jsme Čika, luza však chytila statkáře!

PAN DE HOZ · Co teď? Och, k nádraží už nedojdeme, to je nemožné.

Někdo klepe. Paní Cornamontisová opatrně otevře. Vstoupí Missena.

MISSENA *horlivě* · Jak rád vás vidím!

PAN SAZ · Velmi zavázáni. Odshora dolů velmi zavázáni. Ztloukli nás na ulici, a to vaši lidé!

PAN DE HOZ · Co na bojišti?

MISSENA · Špatné.

PAN SAZ · Řekni pravdu!

MISSENA · Vše ztraceno! Už naše oddíly vše vyklizují.

PERUINSKÝ · Kde se bojuje?

MISSENA · Boj nyní zuří o Mirasonnore, o tamní elektrárnu.

PAN SAZ · Proklatě blízko!

MISSENA · Víte, co musíte? Peníze opatřit! Peněz je třeba! Peněz! Peněz! Peněz!

PAN PERUINSKÝ · Peněz! Peněz! Snadno se řekne. Co se s nimi stane?

PAN SAZ · Iberinovi lidé nás přec odstavili!

MISSENA · Přátelé, těžká pomoc tomu, kdo tělesné stráži nedá jídla dost. Iberin přece usmyslil si najmout tu chudší půlku národa, tak, aby tu druhou půlku tvrdě potlačila. Ó, ať si každý, Čuk i Čik, teď vypočítá, co peněz může sehnat pro půjčku, jinak je konec!

Světlo plápolavě zhasne.

PAN SAZ · Co s tím světlem je?
MISSENA *slavnostně* ·
Mirasonnore padlo, přátelé!
PANÍ CORNAMONTISOVÁ *přináší svíčku a svítí* · Proboha, pánové, co teď? Když to tak půjde dál, máme srpovce zítra ráno v Lumě.
PAN DE HOZ · Co pomůže tu?
MISSENA · Peníze.
PAN SAZ · Leč ty se mohou objevit, jen kde je důvěra.
A zde jí není. Mlčím o výprasku.
Kdo chrání mi můj majetek, ten může mě někdy také praštit omylem.
Jde ale o to: jak je tomu s pachtem?
MISSENA · Pacht? Pacht je vlastnictví, a to je svaté.
PAN PERUINSKÝ ·
A co je s Callasem a jeho koňmi?
MISSENA ·
Co chcete?
PAN SAZ · Udělat s tím „hrdinou" zas proces! Veřejný a hned! A koně mu upřít! Soudně, veřejně a hned!
MISSENA ·
Dobrá, když dáte — uděláme proces.
Já vím, pan Iberin je velmi stísněn tou nízkou hrabivostí pachtýřů.
Co zmohou nářky? Dokud srpovci potřeni nejsou, krást se mohou koně a vše, co komu chybí. Pomozte srpovce potřít, a pak zpět se vrátí de Guzmanova moc i jeho kůň.
Nemluvte soudu o rozsudku smrti!
Důležité jsou koně, a ne život.
Ten od nich závisí, ne naopak.
Teď pojďte k Iberinovi! Jen jedno ještě:
Při řeči o penězích buďte opatrní!
Rozmáchlý jeho duch to stěží snáší,
když nízkými je věcmi obtěžován.
Věří, že čucký duch sám sebou zvítězí,
bez vnější pomoci. Když nabídnete mu opatrně peníze — jichž třeba — přijme je nadšeně a obětavě!
PAN PERUINSKÝ ·
Hlavu jak tahle
ukáže na svou špičatou lebku
nevidí tam rádi.
MISSENA · V těžkostech ať se naučí vás cenit.
PAN PERUINSKÝ ·
Od Čika nic nevezmou.
MISSENA *s úsměvem* · I vezmou!
Oč vsadíme se, že je vezmou? Jdem!

■

7. Palác místokrálův

Opět se koná na dvoře soudní přelíčení. Ale dvůr se velmi změnil. Veliký lustr, koberec, nové kostýmy úředníků svědčí o bohatství. Starý soudce má nový talár a kouří tlustý doutník. Inspektor už není bosý. Zatím co úředníci pod dohledem pana Misseny stavějí soudní síň, zpívá soudce za doprovodu tiché hudby „Píseň o oživujícím účinku peněz".

PÍSEŇ O OŽIVUJÍCÍM ÚČINKU PENĚZ

1
Peníze stojí i za přetvářku!
Nízké prý jsou, ale chybí-li,
svět je chladný. A přec, jářku,
s penězi se rozšílí.
Právě bylo všechno plné nářku,
teď už na všem leží zlatá mha.
Ten, kdo mrzl, už se hřeje,
co kdo chce, to každý má!
Na obzoru orchideje,
už se kouří z komína!
Svět je hnedka jiný, než jak vypadal.
Sílí puls. Oči se rozvírají.
Jídla dost. A šaty bujně vlají.
Z člověka se jiný člověk stal.

2
Jak se všichni strašně mýlí,
kteří podceňují peníze!
Ráje v poušť se proměnily,
jen jsme vešli do krize.
Každý hlady řve a vezme si, co lze.
Právě ještě nebylo to zlé.
Snáší se jen ti, kdo nehladoví.
Teď je všechno mrzké, vyprahlé.
Rvou se bratři, otcové a vdovy!
Ani komín nekouří už: hle!
Všude dusno, smrad a tak dál napořád.
Jeden štve, druhý se sápe po něm.
Každý jezdcem být chce, nikdo koněm,
svět je náhle ztělesněný chlad.

3
Tak je tomu s dobrem, s velikostí.
Všechno rychle začne plesnivět.
Neboť s holou ohryzanou kostí
břicho kručí, velikost se scvrká. Svět
dobro nechce, spíš chce utrácet.
Tak je člověk sycen zoufalstvím.
Ale hned se cítí velmi blaze,
když má peníze k svým dobráctvím.
Ti, co spěli k zločinecké dráze,
vidí komín, vidí dým!
A tak člověk hned zas začne věřit
v lidský hlas,
v dobro, v ušlechtilost lidí v máji.
Dobrý rozmar roste. Nevyhas.
Sílí puls. Oči se rozvírají,
koně od jezdce už lišit znají.
Tak se právo právem stává zas.

Inspektor píše velkými písmeny na černou tabuli: „Proces kláštera svatého Barabáše proti pachtýři Callasovi. Objekt sporu: 2 koně." Světelný nápis: „Vládní oddíly nastupují s čerstvými posilami k protiútoku proti srpovcům." Z paláce vystoupí Iberin.
IBERIN · Co na bojišti?
MISSENA · Nastal mocný obrat.
Dnes v noci uvíz postup srpovců
a ráno začal velký protiútok
s novými oddíly a také s novou
výzbrojí, pane. Město Mirasonnore
vše asi rozhodne. O elektrárnu,
jíž před třemi dny bylo dobyto,
zuří zas boj. — Sám povedete proces?
IBERIN · To nezamýšlím. Nic se nerozhodlo.
Když zvítězíme, přijdu s rozsudkem,
dříve však ne.
MISSENA · My ale začínáme.
IBERIN · Suďte si po svém.
Jde do paláce.
MISSENA · Nerozhodný jako vždy!
Začneme. Na slovíčko, pane soudce!
Vezme si soudce stranou a mluví do něho tak dlouho, dokud se neobjeví strany. Pak odejde.
INSPEKTOR · Proces kláštera svatého Barabáše proti pachtýři Callasovi. Objekt sporu: dva koně.
Pachtýř Callas, jeho dcera, jakož i Isabela de Guzmanová, abatyše od svatého Barabáše a advokáti jsou vpuštěni do sálu.
PACHTÝŘ CALLAS · Však já už mu otevřu oči o tom, jak jsou prováděny jeho ideje. Však on už řekne, jestli má nějaký Čik právo vzít Čukovi koně, které potřebuje k orání.
NANA · To by sis přece mohl vzít každého koně, který někde stojí.
PACHTÝŘ CALLAS · Každého čického.
ČUCKÝ ADVOKÁT *hlasitě* ·
Co na bojišti?
ABATYŠE · Všechno už jde dobře.
ADVOKÁT ·
Výborně. Na tom všechno závisí.
ISABELA · Ó abatyše, kéž by tento spor o mrzké jmění byl již za námi!
NANA · Špičatou hlavu má chuděrka pitomá.
Pomlka. Ale bohabojná je! Přitom má

zadek jako královna. Je dobře živená, ledacos by vydržela. Ale to přece nepřichází v úvahu, že by takováhle pracovala. *Ke Callasovi:* A ty to platíš.

PACHTÝŘ CALLAS · Já? Já neplatím zhola nic. *K ženám:* Ze mne už nevymáčknete ani groš.

ABATYŠE · Milé dítě, bude pro tebe dobré, budeš-li moci být v našem tichém klášteře.

NANA · Ano, to jí udělá dobře. Ta koza se přece musí zotavit z nicnedělání.

PACHTÝŘ CALLAS · Čická sebranka!

NANA · Starý soudce je zase tady. To je špatné.

PACHTÝŘ CALLAS · Špatné je jen to, že tu dnes nejsou žádní lidé. Ale však ještě uvidíme, kdo tady dnes dostane za pravdu.

ABATYŠE · Ano, milý muži, arciže to uvidíme.

NANA · Každopádně bude napřed pověšen pan bratr.

Isabele se udělá zle.

NANA *křičí* · Ta asi potřebuje dva koně, aby si mohla dovézt do kláštera noční stolek.

ABATYŠE · Vy se uklidněte. *Přistoupí ke Callasovi:* Zakládáte si patrně na tom, že je vaše hlava kulatá? Myslíte si, že už pak nemusíte platit? Víte, komu budete platit?

PACHTÝŘ CALLAS · Čikům ne.

Abatyše uchopí jeho ruku a položí si ji na hlavu.

NANA · Co tím myslíte?

ABATYŠE · To právě uvidíte. Buď jak buď, naše hlavy jsou také kulaté.

NANA *k otci* · Zdá se, že to se srpovci vypadá špatně. A tady je to také jiné než před osmi dny. Dostali asi prachy. To pro nás není příznivé.

PACHTÝŘ CALLAS · Spoléhám zcela na pana Iberina.

Světelný nápis: „To, že nedávno byl jeden veliký statkář odsouzen k smrti, zapůsobilo mohutně na pachtýře. Mnozí se nyní od srpovců isolují a zůstávají na svých dvorcích."

SOUDCE · Pan Iberin je velmi zaneprázdněn, nedá si však ujít, aby v tomto právním případě sám nerozhodl, poněvadž se o tomto sporu v našem hlavním městě mnoho hovoří a poněvadž nadhazuje otázku vlastnictví.

PACHTÝŘ CALLAS · Chtěl bych zdůraznit, že se opírám o výrok pana místodržitele, že pachtovné bude napříště vedlejší věcí. Dále o výrok: Co znamenají dva koně! Kromě toho o to, že na mně bylo spácháno bezpráví.

SOUDCE · Jedno po druhém, příteli. Poslechneme si nejprve advokáta rodiny de Guzmanů.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Ten člověk nemá na ty koně sebemenší nárok.

NANA · Slečna nárok má: musí se na koni modlit.

SOUDCE · Klid! — Můžete nyní rozvést, proč jste si koně přivlastnil.

PACHTÝŘ CALLAS · Když moje dcera byla tehdy statkářem zneužita, bylo dojednáno, že ty koně dostanu.

ČUCKÝ ADVOKÁT ·
Tak to byl obchod? *Pachtýř Callas mlčí.*
Byl to tedy obchod.
Řekli jsme: Dej nám dceru, my ti dáme
za dceru koně? Zhola nemožné!
Nemožné rovněž, že bys dceru dal
za ty dva koně. Či snad je to možné?

CALLAS · Nebyl to obchod.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Tedy co?

PACHTÝŘ CALLAS *k Naně* · Co myslí?

NANA · Říkáš, že jsi je dostal jako dar.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Kdy?

PACHTÝŘ CALLAS · Co je: kdy?

ČUCKÝ ADVOKÁT · No kdy?
Zda před či po tom?

PACHTÝŘ CALLAS · Čikovi neodpovídám.

Rozhlížt se očekávaje souhlas, setkává se však jen s ledovými tvářemi.

PACHTÝŘ CALLAS · To je jistě léčka, pane, do níž se mám chytnout. To jsou tak lišácké otázky, že mohou vycházet jen z lišáckých špičatých hlav.

SOUDCE ·
Kdybys to předem byl si vyjednal —
ta otázka i mně se příčí — byl bys
kuplířem vlastní dcery. Soud se domnívá,
že teprv po tom skutku dal ti statkář
ty koně, abys o tom pomlčel,
jak náplast tedy: náplast na bezpráví.

PACHTÝŘ CALLAS · Ano, bylo to po tom. Byla to náplast. Když na mně bylo tehdá spácháno to bezpráví, byli koně náplastí.

Světelný nápis: „Příznivý průběh bitvy na jihu. Srpovci se omezují na defensivu."

ČICKÝ ADVOKÁT *tiše k druhému* · Úředně žádný Čik a Čuk!

ČUCKÝ ADVOKÁT *mu odpovídá:*
Všiml jsem si.

Obrácen k soudu · Slavný soude, i my stojíme na stanovisku, že náš případ má pro zemi základní význam. Mohlo by se říci: jaký význam může mít pro jednoho z největších statkářů ostrova, zdali má o dva koně víc či méně? Ale není tomu tak. Dáme-li tyto koně tomu pachtýři,
pak všichni pachtýři si vezmou všechny koně.

NANA · A ta koza by nemohla jít do kláštera, kde se musí zotavovat z nicnedělání.

ABATYŠE *velmi hlasitě* ·
Na jihu pachtýři nám vyhánějí
ze stájí koně, pluhy berou nám.
A řvouce, že se bezpráví jim děje,
berou si pole, zvouce bezprávím,
že kůň a pole nepatřily jim už včera!

ČUCKÝ ADVOKÁT · Slavný soude, ve vězení je od včerejška jeden muž, rovněž pachtýř. Prosím, aby byl předvolán.

Soudce přikývne.

INSPEKTOR *vyvolávaje* · Pachtýř Parr!

NANA · Co tady chtějí s Parrem?

PACHTÝŘ CALLAS · Na tom vůbec nesejde, to jsou jen triky.

Je přiveden v těžkých okovech pachtýř Parr.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Vy jste přišel s panem Callasem do kavárny paní Cornamontisové, když pan Callas přivedl koně?

PACHTÝŘ PARR · Ano.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Vy jste rovněž pachtýř rodiny de Guzmanů?

PACHTÝŘ PARR · Ano.

ČICKÝ ADVOKÁT · Z kavárny jste šel pět hodin pěšky zpět do své domovské obce a odehnal jste ze statku rodiny de Guzmanů dva koně?

PACHTÝŘ PARR · Ano.

ČICKÝ ADVOKÁT · S jakým odůvodněním?

Pachtýř Parr mlčí.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Vy nemáte dceru, pane Parre?

PACHTÝŘ PARR · Ne.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Nebyl to tedy dar rodiny de Guzmanů?

Pachtýř Parr mlčí.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Proč jste si ty koně přivlastnil?

PACHTÝŘ PARR · Protože je potřebuji.

Advokáti se na sebe usmívají.

SOUDCE · Ale to přece není důvod, člověče zlatá!

PACHTÝŘ PARR · Pro vás možná ne, ale pro mne ano! Protože moje pole je vlastně močál, potřebuji k orání koně, to musí přece každý pochopit.

ČICKÝ ADVOKÁT · Pane Callasi, vaše pole je také močálovité?

Pachtýř Callas mlčí.

PACHTÝŘ PARR · Zrovna tak.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Pane Callasi, vy jste rovněž potřeboval koně?

PACHTÝŘ CALLAS · Ano, totiž ne. Chci říct, že jsem je nevzal, protože jsem je potřeboval, ale protože mi byly darovány.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Neschvalujete tedy počínání svého přítele?

PACHTÝŘ CALLAS · Ne, neschvaluji. *K Parrovi:* Jak jsi mohl ty koně jen tak vzít. Neměl jsi k tomu sebemenší právo.

PACHTÝŘ PARR · Tys k tomu taky neměl právo.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Jak to? Jak to, že k tomu pan Callas neměl právo?

PACHTÝŘ PARR · Protože mu koně také nebyly darovány.

PACHTÝŘ CALLAS · To přece nemůžeš vědět. Jak můžeš něco takového tvrdit?

PACHTÝŘ PARR · To by musel mít de Guzman moc koní, kdyby měl dát za každou ženskou dva koně!

ČUCKÝ ADVOKÁT · Slavný soude! Pachtýř Parr reprodukuje ve vší prostotě názor vládnoucí v kruzích pachtýřů ohledně otázky, zdali dary většího rozsahu v případě, jako byl případ Nany Callasové, jsou v zemi obvyklé. Slavný soudní dvore, chtěl bych nyní předvolat svědka, jehož výpověď vás velmi překvapí. Tento svědek bude vypovídat o tom, jaké je vlastní mínění pana Callase v otázce, zdali statkáři tak snadno někomu darují koně.

NANA · Koho to zase sehnali? Napovídal jsi v kavárně spoustu hloupostí.

PACHTÝŘ CALLAS · Teď jsme v bryndě! Tím je vinen jen ten hlupák Parr. Všechno mi pokazil.

Vstoupí pan Callamassi.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Prosím, opakujte věty, které pan Callas před vámi v kavárně pronesl.

NANA · Musíš ihned protestovat!

PACHTÝŘ CALLAS · Slavný soude, tenhle svědek vůbec neplatí. Co jsem tam možná řekl, bylo soukromé.

ČUCKÝ ADVOKÁT · A co řekl pan Callas?

CALLAMASSI *jedním dechem* · Pan Callas řekl: Mezi námi, samozřejmě, nebyla nikdy řeč o tom, že bych za děvče měl dostat koně. Vždyť je to směšné! Pan de Guzman prostě přimhouřil oko, když jsem jich použil. Kdo by taky dal dva takové koně za děvče? Musíte se na ty koně opravdu podívat.

SOUDCE *ke Callasovi* · Řekl jste to?

NANA · Ne.

PACHTÝŘ CALLAS · Ano, totiž ne, byl jsem opilý, slavný soude, všichni lidé mi připíjeli, kvůli tomu, že jsem vyhrál proces proti svému statkáři, a nikdo mi mezitím nedal nic k jídlu.

SOUDCE · To nezní nijak dobře, pane Callasi. Možná, že si s ohledem na tuto výpověď rozmyslíte, nechcete-li se raději koní dobrovolně zříci?!

NANA · To neuděláš.

PACHTÝŘ CALLAS · Nikdy, slavný soude, protože mi to moje situace nedovoluje. *Hlasitě:* Navrhuji, aby místodržitel sám pronesl rozsudek, protože se nejedná o obyčejné, ale o čické koně. Ano, tak jest, jedná se o čické koně!

Světelný nápis: „Proslýchá se, že místodržitel obdržel z fronty nejpříznivější zprávy." Z paláce vyjde Iberin.

SOUDCE · Pane místodržiteli, v právním sporu o koně kláštera svatého Barabáše žádá pachtýř Callas, abyste pronesl rozsudek vy.

IBERIN *napůl předstoupil* ·

Co ještě chceš? Což vše jsem neudělal,
co jsi jen po mně chtěl? Což čest jsem tobě
nevrátil? Což jsem muže neodsoudil,
jenž ublížil ti? Nehleděl jsem na to,
že on byl boháč a ty pouhý chuďas!
Pozvedl jsem tě. Zůstals na té výši?
Vím o tvém návrhu a varuji tě!

PACHTÝŘ CALLAS · Chtěl bych upozornit na to, že koně, které potřebuji k orání, byly v čických rukách.

ABATYŠE · Chtěla bych upozornit na to, že jsou nyní v čuckých rukách.
O naše koně jde. A my jsme Čukové,
o čické koně kdyby šlo, i tehdy
vlastnictví zůstalo by vlastnictvím!
Kdo je smí vzít? Dva koně jsou tu, pane.
Chodí se kolem, odhaduje. Vidíš
snad v jejich hubě stopu čické ruky?
Nikterak, pane. Neboť co je kůň?
Je to věc čická nebo čucká, pane?
Nic z toho! Je to něco, co má cenu
stovky či více pesos! Zkrátka, co tam
kopytem hrabe, je sto pesos, pane.
Klášterních pesos, pane! Na nich leží
náhodou koňská kůže. Stejně však
jak na nich leží koňská kůže, tak
i právo na nich lpí. Jsou klášterní.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Poněvadž totiž klášteru připadla darem polovina všeho živého i mrtvého inventáře guzmanských statků, z něhož oba koně pocházejí.

PACHTÝŘ CALLAS · Když jsem ty koně vzal, tak rozhodně ještě klášteru nepatřily.

ISABELA *v návalu zuřivosti* · Ale také ne tobě, ty hovado! Sundej čepici!

NANA · Nemáte do toho co mluvit!

PACHTÝŘ CALLAS · Vždyť celá ta cháska ani neví, jak se koně zapřahají.

ISABELA · Sundej čepici! To jsou naše koně! Čepici dolů.

PACHTÝŘ CALLAS · Opírám se o výrok místodržitele, že nerozhoduje ani chudoba, ani bohatství!

ISABELA · Tím se také řídíme! Sundej čepici!

IBERIN · Tak, sundej ji!

Callas smekne.

To už se musí skončit!
K statkářům:
Slyšel jsem, že se v Lumě proslýchá,
že prý jsem proti statkářstvu, když
Guzmana
jsem potrestal. Nic není falešnější.
Můj ortel neodsoudil vlastnictví,
jen jeho zneužití. Ze všeho,
co hýbe hrudí Čuka, pochopil
jsi jen, že něco dostat je tvůj cíl!
Chceš čest dát za dva koně, je to tak?
Pěkná to výměna! Měl by ses stydět.

ČUCKÝ ADVOKÁT *ostře* · Pane místodržiteli! Slavný soudní dvore! Můj klient, klášter svatého Barabáše, nabízí důkaz, že Callas je podvratný živel.

ČICKÝ ADVOKÁT · Pan Callas předtím velmi energicky odsoudil loupež koní, jíž se dopustil jeho přítel Parr. *K svědkovi Callamassimu:* V kavárně prý však pan Callas zpíval jistou píseň, která všechny přítomné velmi vzrušila?

MAJITEL DOMU CALLAMASSI · Ano. Byla to zakázaná píseň o tom, že to, co máš, to máš.

NANA *ke svému otci* · Teď tě mají.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Navrhuji, aby obžalovaný Callas zde tu písničku zazpíval.

IBERIN *ke Callasovi* · Zpíval jsi tu píseň?

PACHTÝŘ CALLAS · Ne, totiž ano. Byl jsem opilý, slavný soude, všichni lidé si se mnou připíjeli a nikdo mi nedal nic k jídlu.

IBERIN · Opakuj tu píseň!

PACHTÝŘ CALLAS · Vlastně to ani píseň není, jen pár slok.

IBERIN · Zazpívej ji!
PACHTÝŘ CALLAS · Ano.
Mlčí.
IBERIN · Zpívat máš!
PACHTÝŘ CALLAS *zamračeně* · Chraptím.
ČUCKÝ ADVOKÁT · Neočekáváme žádný umělecký požitek.
IBERIN · Zpívej!
PACHTÝŘ CALLAS · Slyšel jsem ji jen jednou, takže se nemohu přesně rozpomenout. Bylo to asi tak:
Opakuje píseň, a zdůrazňuje při tom jedině slova „Hajl Iberin".

PÍSEŇ O TOM, ŽE TO,
CO MÁŠ, TO MÁŠ

1
Muž jeden, hle ó hle,
se měl převelmi zle.
Řekli mu: jen ať čeká!
Čas plynul pomale
a kostra celá měkká.
Hajl Iberin! Jenomže
to, co máš, to máš!

2
Muž čekal řadu let,
pak vztek na něho sed.
A zlý byl, bezpochyby.
Povolili mu hned:
dali mu — mnohé sliby.
Hajl Iberin! Jenomže
to, co máš, to máš!

3
Muž čekal marně. Snad
mu nechtěli nic dát.
Tak bez vší procedůry
to ukrad. Má co žrát
a na vše sere shůry.
Hajl Iberin! Jenomže
to, co máš, to máš!

ABATYŠE *hlasitě* · Jestli tohle není hotová vzpoura!
SOUDCE · Není dokonce vyloučeno, že tato píseň je přímou urážkou vlády.
IBERIN · Ať mu jsou koně upřeny.
SOUDCE · Koně ti jsou upřeny. *Odejde.*
PACHTÝŘ CALLAS · Pane, tak koně nedostanu?
IBERIN · Ne. Právo je právo. Pro tebe jako pro každého jiného.
PACHTÝŘ CALLAS · Pak vám něco povím: seru na vaše právo, když nedostanu koně, které potřebuji k orání! To není právo! To není právo pro mne, když nedostanu koně, které potřebuji! To je statkářské právo! To tedy musím jít k srpovcům! Od nich koně dostanu!
V tom okamžiku začnou zvonit zvony. Z dálky šum velikého množství lidí.
HLAS VZADU · Srpovci jsou přemoženi!
ČUCKÝ ADVOKÁT · Vítězství!
Předstoupí Missena s mikrofonem.
MISSENA · S pomocí boží vzpoura pachtýřů je potlačena, pane Iberine!
ABATYŠE *s tichým souhlasným potleskem* · Bravo!
IBERIN *u mikrofonu* ·
Pachtýřský Srp je potřen! Chtivé ruce
jsou utaty, jež chtěly cizí jmění.
To v nejvnitřnější povaze je Čuka,
že svaté je mu všechno vlastnictví.
Raději hladoví a lopotí se,
než z cizího by jedl talíře.
Jaká to sběř, jež stát jen vyžírá,
říkajíc: „smilování", „nemůžeme za to",
„jsme bez práce, ach, dejte trošku jídla".
Člověk jim hodí drobet. Dobrá, budiž.
Takový Čuk však pro mne Čukem není.
Je krmen, ale v opovržení.
Leč kdo tu žádá, co mu nepatří,
kdo chce mít půdu, protože ji oře,
a koně, náčiní, jen že je potřebuje,
kdo takto drze sahá po cizím,
toho nechť právo rozerve jak papír!
Ten dělí totiž jednotný náš národ
v dvě části! Uměle! Hnán hrabivostí!
A hrabivost jen plodě! Smíry žádné,
dokud se vlajka Srpu na prach
nerozpadne!
V tomto okamžiku se rozsvítí světla lustru.
HLAS VZADU · Nepřítel vyklidil město Mirasonnore! Elektrárna je v rukou vlády! Sláva Iberinovi!
IBERIN · A tak je světlo!
Ke Callasovi, zakrývaje mikrofon dlaní:
Ty, rolníku, však jdi teď domů, orej
a starost o vše přenech těm, kdož vše
jsou schopni přehlédnout! A věz, když
něco
ti nestačí, že nestačíš jen ty!
Tvou pílí potřebujem, ne tvůj nářek!
Jestli tvé půdě něco chybí, jsi to ty!
A ty nám dej, co tvoje půda nedá!
Rolníku, dávej, nežádej jen ze všech
stran,
abys moh právem rolníkem být zván!
Odvrátí se a krátí do domu, následován Missenou. Kromě Callase a Nany všichni odejdou. Světelný nápis: „Srpovci jsou v úplném rozkladu. Pachtýři úprkem opouštějí protiprávně přisvojené dvorce."
PACHTÝŘ CALLAS · Slyšelas, ten pes mě odsoudil k smrti.
NANA · To jsem neslyšela. Koně ti upřel.
PACHTÝŘ CALLAS · To je stejné.
Zvonění zvonů nepřestává.

■

8. Ulice starého města

Zvony pořád ještě zvoní. Trafikant stojí ve dveřích svého krámku. Dveře potravinářského obchodu vpravo se otevřou a vystoupí z nich tlustá žena s mnoha krabicemi a kufry.

TLUSTÁ ŽENA · Co to je za vyzvánění, pane Palmoso?
TRAFIKANT PALMOSA · Zvony vítězství, paní Tomasová! Pachtýři od Srpu byli s pomocí boží krvavě potřeni. Je to veliké vítězství!
TLUSTÁ ŽENA · Tak? Já se musím bohužel vystěhovat, protože nemohu zaplatit nájemné za krám.
TRAFIKANT PALMOSA · Nemohla jste to vydržet do té doby, než nová vláda provede své veliké plány?
TLUSTÁ ŽENA · Ne. *Usedne ještě na okamžik na své kufry.* Pětatřicet let jsem tady bydlila!
TRAFIKANT PALMOSA · Já se budu muset asi taky vystěhovat. Bohudíky bude dostávat už brzy slušnou mzdu aspoň můj syn, který je teď přece v čuckých legiích.
TLUSTÁ ŽENA · Ten pan Iberin byl pro mne těžkým zklamáním. Vypadá tak energicky.
TRAFIKANT PALMOSA · Jo, tak rychle to s tou výstavbou nejde! Možná, že i vaše malá oběť, paní Tomasová, je nutná, aby se Jahoo stalo kvetoucí zemí.
TLUSTÁ ŽENA · To jediné, čeho dosáhl, je to, že zabásli aspoň toho Čika odnaproti. *Muž velice plachého chování s velikým kloboukem přišel ulicí dolů. Odemyká dveře od potravinářského krámu nalevo. Je to čický kupec.*
TLUSTÁ ŽENA *odcházejíc se svými kufry* · Já už světu nerozumím!

Zvonění zvonů. Z potravinářského krámu vlevo vystoupí opět čický kupec. Přišel si jen pro svoje kufry a rovněž teď odchází: i on musí zavřít svůj krám. Ulicí dolů přichází majitel domu Callamassi.

MAJITEL DOMU CALLAMASSI · Přicházím právě od procesu. Velká novinka: Callasovi byly upřeny koně.

TRAFIKANT PALMOSA · Neříkejte! A statkář?

MAJITEL DOMU CALLAMASSI · O statkářovi se nemluvilo.

TRAFIKANT PALMOSA · Myslíte, že z toho vyvázne? To by bylo silné kafe.

MAJITEL DOMU CALLAMASSI · Má to snad být kritika vlády, pane Palmoso?

TRAFIKANT PALMOSA · Pane Callamassi, mým úkolem je prodávat doutníky, a nikoli kritisovat vládu.

MAJITEL DOMU CALLAMASSI *vcházeje do domu* · Mějte se na pozoru, pane Palmoso! Místodržitel řekl velmi vážná slova na adresu nespokojených živlů. Ostatně, nájem jsem od vás stále ještě nedostal.

Trafikant Palmosa běží naproti ke kavárně a zvoní, dokud nevyjde paní Cornamontisová.

TRAFIKANT PALMOSA *dívaje se podivně na paní Cornamontisovou* · Paní Cornamontisová, soud upřel Callasovi koně.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Pak tady asi brzy dostanu návštěvu. *Opět se vrátí do kavárny.*

TRAFIKANT PALMOSA *vraceje se do svého krámku* · Tak se časy mění.

Ulicí dolů přichází pachtýř Callas s dcerou, která nese kufr.

NANA · Teď bychom byli zas tak daleko. To je ten dům. Tady stáli lidé a říkali: Jak se čucké děvče dostalo do takového domu! Je to nedůstojné, křičeli. Ale protože ani nejkrásnější slova nejsou k jídlu, musím být ráda, když tu zas najdu střechu nad hlavou.

PACHTÝŘ CALLAS · Budou docela spokojeni, když se zas vrátíš.

NANA · To nevím.

PACHTÝŘ CALLAS · Doufejme, že nás tady neuvidí žádný z těch Iberinových lidí. Jinak by mě ještě zavřeli, že se nechovám jako národní hrdina. *Zvoní.* Pročpak nikdo neotvírá?

NANA · Možná, že to soud nakonec přece jen dal uzavřít?

PACHTÝŘ CALLAS · Tak, teď jsem v tom! Teď abych tě krmil celou zimu!

PANÍ CORNAMONTISOVÁ *vychází* · Ach, Nana!

NANA · Dobrý den, paní Cornamontisová!

PACHTÝŘ CALLAS · Dobrý den, paní Cornamontisová!

NANA · Paní Cornamontisová, naděje, které můj otec choval ohledně mé budoucnosti, se bohužel nesplnily. Mohla jsem mu hned předpovědět, že to tak dopadne. Ale naprosto neobvyklé soudní řízení, v jehož středu jsme stáli, vzbudilo v jeho mysli, jak víte, přehnané naděje. Tatínek vás prosí, abyste mě opět přijala.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Nevím, mám-li tě opět přijmout.

NANA · Ach, paní Cornamontisová, světa běh je zvláštní. Před dvěma dny mě lidé vynesli ze soudní síně na ramenou a roztrhli mi při tom pár nových hedvábných punčoch. A to mohu ještě mluvit o štěstí, neboť takovéhle věci končívají obvykle ještě hůř. Všichni ti drobní lidé, kteří včera a dnes tak řvali, se brzy zase probudí. Vydělat osm pesos a kraválu nadělat za osmdesát, to dobře neskončí!

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Takoví jsou přece hned zas na koni! *Prohlíží si navrátivší se Nanu.* Jen několik dní z mého domu, a už tak zanedbaná! Abych s výchovou začala zas od začátku! Nač jsem do tebe vrážela tolik peněz pro tělesnou péči, když už za tři dny je všechen půvab v čertech? Punčocha je uvolněná! A cos to zas všecko za ty dny sežrala? Plet — hrůza pohledět! A tenhle nový úsměv jen tak snadno nesmyješ! Tohle děvče se usmívalo jako Afroditě, a teď se šklebí! A ty svinské pohyby bokem, jak kurva na rohu! Budu si to muset důkladně rozmyslit. To jediné, co mluví v tvůj prospěch, je to, že páni dávají přednost děvčatům, která se včera ještě zdála nedosažitelná. Možná, že to s tebou ještě jednou zkusím.

Jde do domu.

PACHTÝŘ CALLAS · Tož, milá Nano, hodina loučení uhodila. Mám radost, že jsem tě zas jednou uviděl a mohl jsem se tak přesvědčit, že se ti vůbec nevede tak špatně, rozhodně lépe nežli tvým ubohým rodičům! Kdybys měla v nejbližší době něco nazbyt, tak bychom ti byli vděčni. Buď jak buď umožnili jsme ti, tvoje matka a já, abys tu našla zaopatření. Buď toho pamětliva.

NANA · Na shledanou, milý tatínku, alespoň jsme spolu strávili několik pěkných dnů. Teď už ale nedělej hlouposti a jdi rychle domů.

Vejde do domu.

TRAFIKANT PALMOSA *vystoupí z krámku, kde naslouchal* · Nejste vy „Callas s koňmi"?

PACHTÝŘ CALLAS · Ano. „Callas s koňmi", tak mi říkali. Ale ty koně, to byl třídenní sen. Tehdá srpovci ještě postupovali, ale pak bohužel povolili.

TRAFIKANT PALMOSA · Měl jste aspoň úspěch se svým podnětem v procesu proti de Guzmanovi, aby bylo zrušeno pachtovné?

PACHTÝŘ CALLAS *polekaně* · Pachtovné? Správně! O tom už v tom shonu vůbec nebyla řeč. To musím ihned zjistit! Člověče!

TRAFIKANT PALMOSA · Kde? Kde to zjistíte?

PACHTÝŘ CALLAS · Kde?

TRAFIKANT PALMOSA · Nejlíp, kdybyste šel ihned k panu Iberinovi.

PACHTÝŘ CALLAS · K Iberinovi? K tomu už, pane, nepůjdu. Ale vyzkoumat to musím.

Odchází, přecházeje stále víc do běhu.

TRAFIKANT PALMOSA · Kampak to běžíte?

Vrací se, vrtě hlavou, do svého krámku. Od procesu přicházejí Isabela de Guzmanová, abatyše od svatého Barabáše a advokáti.

ABATYŠE ·
Myslím si, že jsme z nejhoršího. Právě
mi pošeptal pan Peruinský, ať
vyřídím pozdrav panu bratrovi.
Že je vše v pořádku. Pan Saz pak řekl
významně: až prý naše oddíly
do Lumy vtáhnou, přinesou prý s sebou
pro pana Iberina velké překvapení.
Při tom se smál.

ČUCKÝ ADVOKÁT ·
Všechno jde výborně.

Ulicí dolů přicházejí inspektor a sukl'ák s Emanuelem de Guzmanem v okovech. De Guzman má na krku velký štít z lepenky, na němž stojí: „Jsem Čík a zhanobil jsem čucké děvče a jsem za to odsouzen k smrti."

ISABELA · Co je to?

ČUCKÝ ADVOKÁT · Pane de Guzmane! Pane de Guzmane, gratuluji! Všechno v pořádku.

ABATYŠE · Ty koně soud už pachtýřovi upřel.

ČICKÝ ADVOKÁT ·
To znamená, že statky opět jsou
v bezpečí.

PAN DE GUZMAN
A co já?
ČUCKÝ ADVOKÁT ·
Ach, to se také teď urovná. Ani se o tom nemluvilo.
ISABELA · Proč neříkáš nic, Emanuelo? Proč jsi tak bledý? Nač ty řetězy? Nač tento štít?
ABATYŠE · Jen formalita zřejmě!
ISABELA · Ó bratře, mluv! Kam vedou tě ti lidé?
Nebuď jak němý!
PAN DE GUZMAN ·
Ach, jsem ztracen, sestro!
Na Svatý kříž mě vedou!
ISABELA · Ne!
ČUCKÝ ADVOKÁT *k inspektorovi* ·
Je to snad tak?
INSPEKTOR · Je to opravdu špatné znamení pane. Z vězení na Svatém kříži se ještě nikdo živ nevrátil.
PAN DE GUZMAN ·
Ó bože, nejdu dál, už ani krok!
Sedne si na zem.
ISABELA · Ach, je to tak? Ach, abatyše, toto mi hlavou válo po všechen ten čas. Teď vím to. V smlouvání a vřavě o koně na něho jsme zapomněli. Koně mu byly vráceny. Leč on je ztracen nám.
PAN DE GUZMAN ·
Mě pověsí.
ČUCKÝ ADVOKÁT · Ech, žvást. Po tomhle vítězství!
ABATYŠE · Slyšíš ty zvony, synu? Toť vítězství!
ISABELA · Proč takhle mluvíte? Je to s ním zlé. A nyní vzpomínám si: jakýsi muž v tom zmatku ke mně pravil, že neměla bych nyní zapomenout na bratra. Zákon běžívá prý někdy tak mechanicky. Potom nabídl mi svou pomoc.
ČUCKÝ ADVOKÁT ·
A jak vypadal ten muž?
ISABELA · Veliký, se zvířeckou tváří.
ČUCKÝ ADVOKÁT · To je sám Zazarante, pravá ruka Iberina.
INSPEKTOR ·
Velitel ze Svatého kříže!
ČUCKÝ ADVOKÁT · Nemluvil snad ještě přesněji? Čas? Místo setkání?
ISABELA · Určil mi divný čas: pět hodin ráno.
Pomlka.
PAN DE GUZMAN ·
Sestro, toť záchrana.
ISABELA · Emanuelo...
PAN DE GUZMAN ·
Má o tě zájem. To je nabídka. Promluvit o té věci k páté ráno! Ten způsob řeči znám. O pachtu sám... Musíš tam jít.
ISABELA Ó bratře!
PAN DE GUZMAN · Neodepři!
ABATYŠE · Ne, pane, to je příliš. Nemohou statkáře přece jen tak pověsit. Jste statkář, příteli!
PAN DE GUZMAN · Ne, já jsem Čik!
ČUCKÝ ADVOKÁT ·
Tak, nabídka to byla. Byl to pokus o vydírání — před porážkou Srpu. Až do té doby vydírat nás mohli. Teď Srp je pryč. Ach, pochopte to přece, můj pane!
ISABELA · Co to vše má znamenat?
ABATYŠE · Včera snad byla byste musila tam jít.
Dnes již to nutné není.
PAN DE GUZMAN · Je to nutné. Sestro, ty víš, že odpravit mě chtějí, protože Čik jsem, za což nemohu.

ISABELA ·
Ano, jsme Čikové! Hle, jeho hlava! Už není špičatá? Ne, dnes už ne?
PAN DE GUZMAN ·
Ona mi rozumí!
ISABELA · Tak, rozumím ti.
PAN DE GUZMAN ·
A že mám viset!
ISABELA · Pověsit ho chtějí.
PAN DE GUZMAN ·
Jako když člověk ví, že má být přepaden a oloupen, záleží nyní na tom, co možná nejrychleji přemýšlet o tom, co vydat: čeho je snad více a čeho méně škoda. Místo hlavy zda něco jiného lze nabídnouti, co míň by chybělo a druhému k užitku bylo. Zkrátka nahý život musí být zachráněn jako to nejvyšší.
ISABELA *pohlédne zděšeně na bratra* ·
Jak mluvíš, bratře! Ten, jenž oslovil mě zvířeckou tvář měl.
PAN DE GUZMAN · Jakou tvář mám já? Pro dceru pachtýře jsem také byl snad zvíře.
Není to lehké, ovšem, myslíš však, že jí to bylo lehké? Viz můj břich. A byla jako ty.
ISABELA · A tys to po ní chtěl?
PAN DE GUZMAN ·
Chtěl jsem to.
ISABELA · Dobrá, bratře, věz. Po mně kdyby to chtěli, tak to neudělám.
PAN DE GUZMAN ·
Já jsem to chtěl! A on bude chtít také! A nejde jenom o mne, jde i o tebe! Když pověsí mě, žádný pachtýř nezaplatí ti nic, tvá nevinnost tu leží neprodána! Platit se za ni má — a to je na tobě!
ISABELA ·
O všechno pros mě, bratře, o to ne!
PAN DE GUZMAN ·
Ó, jen si, sestro, nehrej na světici! Ne, nechci pověšen být kvůli nevěstce a ani kvůli modlilce. Už dost!
ISABELA · Bratře, k té špatnosti tě jenom tíseň nutí!
Uteče.
PAN DE GUZMAN *řve za ní* · Nikdo už není spravedlivý u bran smrti!
ČUCKÝ ADVOKÁT ·
Nikdy to neudělá.
ABATYŠE · Půjdu za ní. *Odejde.*
ČICKÝ ADVOKÁT ·
Promluvím s Peruinským. Zítra ráno musí jít každý statkář, který v městě dlí, k popravišti. De Guzmane, jste statkář, *Odejde.*
SUKLÁK *který si sedl na železnou kouli u nohou de Guzmanových, povstane* · Vstaň! *K inspektorovi:* Kopněte ho do břicha! To celé vítězství mě netěší; hned jak se vyhlásilo, škrtli nám stravné.
INSPEKTOR · Musíme jít, pane de Guzmane.
PAN DE GUZMAN *vstává* · Jsem ztracen, ach.
ČUCKÝ ADVOKÁT *k inspektorovi* · Je velmi nervózní.
Odejdou.
TRAFIKANT PALMOSA *jenž opět naslouchal, běží zase ke kavárně a zvoní, dokud nevyjde paní Cornamontisová a Nana* · Slečno Callasová, něco důležitého jste zmeškala. Právě kolem vedli de Guzmana. Jdou s ním na Svatý kříž. Budete mít aspoň zadostiučinění, že toho člověka pověsí.
NANA · Tak, pověsí?
TRAFIKANT PALMOSA · Nezdá se ale, že byste z toho měla obzvláštní radost!
NANA · Víte, pane Palmoso, já jsem toho Iberina viděla při práci. Včera nás odsuzoval místokrál, dnes to dělá pan Iberin. Dnes nám zas bere koně abatyše

od svatého Barabáše: Proč by to zítra zas nemohl být pan de Guzman?
Zpívá „Baladu o vodním kole".

BALADA O VODNÍM KOLE

1
O velikých pánech zemí
hlásí se nám heroicky:
jako souhvězdí se třpytí,
zapadnout též musí vždycky.
To zní slušně, vědět je to třeba.
Jenže my, co pečeme jim chleba,
vnímali jsme to, žel, vždycky bez závrati.
Vzestup nebo pád: a kdo to platí?
Kolo ovšem dál se točí a to,
co je nahoře, zas čeká pád.
Pro tu vodu dole, žel, jen znamená to,
že to kolo věčně musí hnát.

2
Měli jsme, ach, mnohé pány,
tygry, hyeny a voly,
orly měli jsme i vepře—
živili jsme kohokoli.
V pohodě stejně tak jako v psotě
bota vždycky rovnala se botě
a nás kopla. Chci říct bez zábrany,
že dnes nechceme už jiné, ale žádné pány!
Kolo ovšem dál se točí a to,
co je nahoře, zas čeká pád.
Pro tu vodu, žel, jen znamená to,
že to kolo věčně musí hnát.

3
Rvou se stále do krvava,
jak se supi bijí o lup,
klnou jiným: Chásko žravá,
sami mírní — prý — jak holub.
Vidíme je, jak se sváří neustále,
jak se potírají. Jenom v chvíli,
kdy už nechceme je živit dále,
najednou se všichni sjednotili.
Kolo ovšem dál se točí a to,
co je nahoře, zas čeká pád.
Pro tu vodu dole, žel, jen znamená to,
že to kolo věčně musí hnát.

■

9. V kavárně paní Cornamontisové

Isabela de Guzmanová stojí před vchodem.

ISABELA · Co vím, že má být oběšen,
vím též, že za něho se musím obětovat.
Té, která častokrát už prošla tím,
té pozeptám se: zdali možné je
zachovat při tom chladnou krev a jaký
si oděv vzít a různé maličkosti.
Mám předstírat, že jdu tam z vlastní vůle,
že ten, kdo chce to, na mne náhodou
udělal dojem, takže se mi o něm
i zdálo? Možná, že bych smazala tak
falešné zdání, že jsem prodejná.
Možná, že důstojnější bylo by
dát bez ostychu najevo, že zneužil mne,
že nemohu se bránit, že však vnitřně
jsem nedosažitelná, byť se tělem dávám.
Zdali se stává často, že v tom muži,
jimž se to nabídne jak dar, nic zlého,
nic hanebného nevidí? Či je snad,
co se zde žádá, pouhá maličkost,
takže veliké zdráhání jen svědčí
o velké účasti a že dáváš příliš mnoho?
Ty dívky také neotěhotní
a vědí, jak se vyhnout tomu, aby hřích
neuzrál v plod. Ach, tolik věcí ještě!
Zvoní.
NANA *jí otvírá* · Co si přejete?
ISABELA · Dobrý den, Nano, jistě se na mne pamatuješ. Když jsme byly malé, často jsme si na dvoře spolu hrály.
NANA · Ano, a čím vám mohu sloužit?
ISABELA · Nezdržuji tě?
NANA · Neznepokojujte se tím.
ISABELA · Okolnosti mě nutí, abych tě vyhledala. Poprava mého bratra je stanovena na zítřek na pátou hodinu ranní. Jistá možnost zachránit ho, byť za neobvyklých obětí, mě přivádí do situace, kterou bez znalosti v příslušné oblasti nemohu sama zvládnout.
NANA · Posaďte se.
ISABELA *si sedne* · Mohu dostat sklenku vody? Není mi dobře. *Nana jí přinese sklenici vody.* Určitá nabídka ředitele od Svatého kříže, který mě chce tělesně ponížit, by mě postavila, kdybych ji přijala, před netušené obtíže.
NANA · Ano.
ISABELA · Nevím nic o lásce.
NANA · Ne.
ISABELA · Nemysli si, že jsem cynická, když ti prostě ve své tísni položím otázky, na něž jsi zvyklá odpovídat už svým povoláním.
NANA · Ptejte se, ale musíte patronce zaplatit čas.
ISABELA · Dobře, zaplatím.
NANA · Dovedu si představit, co chcete vědět, a doporučila bych, abychom k tomu přibraly patronku. Má nesmírně mnoho zkušeností.
ISABELA · Je diskretní?
NANA · Už svým povoláním.
ISABELA · Dobře, souhlasím.
Nana přivádí paní Cornamontisovou.
NANA *u pultu k paní Cornamontisové* · Pořádně ji oškubejte. Je velmi zámožná.
Obě vstoupí do vedlejší místnosti.
PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Neříkejte mi své jméno a tažte se mě tak směle jako zpovědníka, milé dítě.
ISABELA · Musíte vědět, že život mého bratra závisí na mé návštěvě u jednoho vysoce postaveného pána, na něhož jsem udělala dojem, jak se mi říká. Nevím, jak se mám chovat, a stěží vím, zdali je tento způsob poskytovat a požadovat lásku běžný.
PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Naprosto.
ISABELA · Ó.
PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Pokračujte.
ISABELA · Není možné, že by se muž, kterého objetí zklame, snad vyhnul danému závazku a že by daný slib zrušil?
NANA · To jistě možné je.
ISABELA · Co proti tomu dělat?
PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Muži zruší všechny sliby a nic se proti tomu nedá dělat. Jenom touha po nových objetích je přiměje ustoupit před nejzazšími brutalitami.
ISABELA · Poněvadž od toho závisí tak nesmírně mnoho, jistě nejsou vhodné ani šaty, které mám na sobě.
PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Velice vhodné.
ISABELA · Je to roucho novicek.
PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Právě proto.
ISABELA · Promiňte mi můj zmatek. Tolik chladného plátna?
PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Co nejvíc plátna. Velmi dobře, plátno.
ISABELA · Neméně chladné chování?
PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Co nejchladnější.
ISABELA · Ó! Tak tedy nemáte obavy před nešikovností?
PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Vůbec žádné.
ISABELA · Ale já vím pravděpodobně o těch věcech méně, než byste mohla připustit.
PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Je třeba méně vědět, nežli si představujete, milé dítě! To je to smutné. Nikoli cvik, nýbrž přirozená vloha, která je vzácná, dává

těmto věcem jisté kouzlo. Ale nic se nebojte: i bez kouzla budete zdrojem požitku. Pro tyto nuzné radosti se hodí skoro každá.

ISABELA · Tak nemluví nic proti tomu, abych vypila tento kalich?

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Nic. *Ticho.* Přece jen něco.

ISABELA · A to? Mluvte! Ó mluvte!

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Vaše peníze, má milá! Ba, ty mluví velmi proti tomu. Proč byste si měla vy, ve vašem postavení, zadat? Nač byste měla dělat byť to nejmenší, když vás k tomu nic netáhne? Nebylo by přímo nevhodné, kdybyste vy, pro kterou jiní, méně citliví lidé s takovou námahou získávají peníze, udělala něco, kvůli čemu by vás mohli tito lidé pomlouvat? Bylo by to nevhodné! Co byste řekla tomu, kdyby jednoho dne pršelo zdola nahoru? Právem byste shledala, že je to nemístné. Ne, nic takového neuděláte.

ISABELA · Ale jistá vysoce postavená osoba to žádá.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Právem, milé dítě, proti tomu se nedá nic namítat. Proč by to neměl požadovat, když je vysoce postavený? A proč by neměl dostat, co požaduje? Ale proč by se to mělo týkat vás, vás, jež jste rovněž vysoce postavená a disponujete prostředky, které vám dovolují propůjčit spravedlnosti jistou eleganci? Takové je ne sais quoi...

ISABELA · Na co myslíte?

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Na nás, přirozeně. Na koho jiného. Oč lépe jsme přece my nízcí lidé s to snést ponížení. Tady sedí tahle shnilotina, je líná i jen zamžourat, při tom se mluví o její práci! Nano, jdi ven a počkej tam! *Nana jde ven.* Mé nejlepší děvče půjde místo vás.

ISABELA · Nemožné, nevíte, kdo to je.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Ať je to kdokoli, nic nepozná.

ISABELA · Je to ředitel věznice Svatého kříže.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Ano. Ona půjde ve vašich šatech a bude napodobovat vaše chování. Ale její úspěch bude větší, nežli by mohl být váš. Váš bratr bude propuštěn a déšť nepoteče nahoru. Bude vás to stát tisíc pesos.

ISABELA · Ale půjde za peníze?

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · S radostí. Prachy probouzejí smysly. *Zpívá Isabele „Kuplířskou píseň".*

KUPLÍŘSKÁ PÍSEŇ

1

Ach, prý rudá luna nad vodami
rozechvívá dívkám kolena,
ženy mužské kráse propadají.
To je pravda věru zborcená!
Kde se chvěla těla napjatá,
vinna byla — Renáta.
Poznal to už mnohý host:
nemilují děvčata
pána, který nejí dost.
Milují však velmi vroucně,
dostanou-li třeba skvost.
Prachy probouzejí smysly,
jak nás učí zkušenost.

2

Ach, co s rudou lunou nad vodami,
když už nemáš ani na sodu?
A co s mužskou krásou, jíž prý ženy
propadají,
tajíš-li si vlastní chudobu?
Kde se chvěla těla napjatá,
vinna byla — Renáta.
A to měl by každý znát:
jak má muž a ta či ta
s prázdným břichem milovat?
Jenom s touhou, bez zátěže?
Ne, můj milý, je to bez záhad:
prachy probouzejí smysly,
jídlo hřeje, marno lhát.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ *volá* · Nano! *K Isabele:* Děvče nemusí tu cenu znát. *Nana vstoupí.* Nano, vyměň si s dámou šaty. Půjdeš k řediteli místo ní.

NANA · Co za to dostanu?

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Nebuď nestydatá. Dostaneš podle tarifu. Převlečte se teď.

ISABELA · Chtěla bych zástěnu.

NANA · Nebudu se koukat.

ISABELA · Přece jen bych chtěla zástěnu. *Nana jí přinese paraván. Obě dívky si vymění šaty.*

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Vida, Nano, teď máš na sobě ty šaty, ale jak se v tom budeš pohybovat? Já budu zastupovat tu vysoce postavenou osobu. Co si dáma přeje? Odpověz!

NANA · Jsem tu kvůli svému bratrovi, abych vás ještě jednou poprosila...

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Úpěnlivě poprosila!

NANA · Úpěnlivě poprosila!

PANÍ CORNAMONTISOVÁ *k Isabele* · Řekla byste to tak?

ISABELA · Neřekla bych nic.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · A nechala ho, aby vše vytušil?

NANA · Jak se to dělá? Tahle komedie se mi nelíbí.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Mlč! Bude možná chtít mluvit o pohnutkách, které tě přiměly k tomu, žes šla k chudobným sestrám od svatého Barabáše. Co řekneš?

NANA · Mám k tomu dost peněz. Jestli je tam neuložím, tak mi je třeba ještě vezmou. Mám totiž špičatou lebku. Svatba mi nepomůže. Špičatolebého si vzít nechci, neboť mi v těchto dobách nedává žádnou jistotu, a kulatolebý si mě nevezme. U chudobných sester od svatého Barabáše mám své pohodlí. Skoro celý den nic nedělám, rozhodně žádnou tělesnou práci, ale jím dobře a bydlím, aniž mě kdo obtěžuje. Tak jsem zbavena starostí, které mají ostatní.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Souhlasíto?

ISABELA · Nejsou to moje pohnutky. Ale proč by to muselo souhlasit? Nechci své pohnutky jmenovat.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Ale ona je bude musit jmenovat. A bude se vyjadřovat, jak se vyjadřovala před chvilkou, jako děvečka od krav, bez jakékoli jemnosti. Předříkejte jí to.

Statkářova sestra zasvěcuje pachtýřovu dceru do tří hlavních klášterních ctností: zdrženlivosti, poslušnosti a chudoby.

ISABELA *tiše* · Ach, já přála si vždy, aby mé dětství nekončilo.
Radostné dny jsem si přála a poklidné noci.
Ach, chtěla bych navždycky v čisťounké komůrce žíti,
bezpečna před mužským chtíčem
a násilnou mocí.
Ó, ať pro mne jen ten Jeden je,
jemuž věřím a jenž mne miluje.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ *pláče* · Tady vidíš, co je to noblesa, ty pachtýřský trhane!

NANA *drze* · Ach, já přála si vždy, aby mé dětství nekončilo.
(Při její postavě!)
Radostné dny jsem si přála a poklidné noci.

(To je kumšt?)
Ach, chtěla bych jednou jen v čisťounké komůrce žíti,
bezpečna před mužským chtíčem a násilnou mocí!
Ó, ať pro mne aspoň jeden je,
jemuž věřím a jenž mne miluje.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ *pobouřeně* · Co to blábolíš, ty mrcho! Seber se laskavě!

NANA · Ano, to musím.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ *k Isabele* · Pokračujte, prosím! Je to pro mne veliký zážitek.

ISABELA · Poslušnost je nejkrásnější ze všech ctností.
Jak mám vědět, co si přát mám předobrého?
Vím jen, že to Pán se mnou dobře myslí, i pravím:
své vůli nepodléhám, jenom vůli Jeho!
Ať odpustí mi, že nejsem obratná,
ať poslušnou mne shledá, ať mi lásku dá.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ *k Naně* · Teď to opakuj, ale přesně!

NANA *s nehybnou tváří* · Poslušnost je nejkrásnější ze všech ctností.
Jak mám vědět, co si přát mám předobrého?
Vím jen, že to pán se mnou dobře myslí, i pravím:
své vůli nepodléhám, jenom vůli jeho!
Ať odpustí mi, že nejsem obratná,
ať poslušnou mne shledá, ať mi lásku dá.

ISABELA · Ale chudoba je nejpřednější ze všech ctností
a nikdy, ach, takovou být nepřestane.
Ode mne, služebnice Tvé, žádej vždy nejvíc obtížností!
Mám-li Ti vyhovět, musím být chudá, Pane.
Kéž bys mne milostivě miloval
a z Tvého bohatství mi drobet dal.

NANA · Ale chudoba je nejpřednější ze všech ctností
a nikdy, ach, takovou být nepřestane.
Ode mne, služebnice tvé, žádej vždy nejvíc obtížností!
Mám-li ti vyhovět, musím být chudá, pane.
Kéž bys mne milostivě miloval
a z tvého bohatství mi troník dal.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Proboha, na to nejdůležitější jsme zapomněly.

NANA · Na co?

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Je to čucké děvče! Má kulatou lebku! Ta vysoká osobnost se jistě zajímá právě o čickou dívku! Postava a pohyby jsou stejné, všechno ostatní půjde. Šaty souhlasí. Ale lebka je jiná! Pohladí ji po vlasech a všechno vyjde najevo!

NANA · Dejte mi pod vlasy podložku a postarám se, aby se mi k hlavě nedostal. Myslím si ostatně, že při takových věcech na rase nesejde.
Nana je učesána tak, že má stejnou hlavu jako Isabela.

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Teď už se lišíte jen svým postavením a stavem svého jmění: hlavy jsou stejné. *K Naně:* Chovej se přiměřeně k vznešenosti své mluvy: trochu prkenně. Zapomeň, co ses u mne naučila, chovej se, jako by ses ničemu nenaučila, jako by stačila pouhá tvá existence. Představ si prostě, jak by svou přízeň rozdávalo třeba prkno! Nedávej nic, ale dělej, jako bys dávala příliš mnoho. Ber všechno, ale dělej, jako by to bylo nic. Tak přijde o svou zábavu, ale bude ti zavázán. Jdi nahoru a ještě jednou si umyj ruce a navoň se mým parfémem, tím na skříni, nebo ne, to je příliš obyčejné; bude vznešenější, když nebudeš vonět ničím. *Nana jde nahoru. Paní Cornamontisová k Isabele:* Vy ale zůstanete tady, než se Nana vrátí a než budete moci jít za několik hodin ve svých šatech domů.
Paní Cornamontisová vyjde a sedne si za pult. Objeví se paní Callasová se svými čtyřmi malými dětmi.

PANÍ CALLASOVÁ · Ach paní Cornamontisová, když jsme se dověděli, že nastala nová doba, vypravil se můj muž, pachtýř, do města, aby si také vzal svůj díl. Slyšeli jsme, že náš statkář je odsouzen k smrti. Je to kvůli lichvě s pachtovným. A včera nám vzali kvůli nezaplaceným daním krávu. Ale můj muž se až do teďka nevrátil. Všude jsme ho hledali a děti už nemohou na nohy a jsou hladové, ale já nemám peníze, abych jim koupila polévku. Dříve nám v takových případech vypomohla naše Nana. Teď prý se, jak jsme slyšeli, polepšila a není už u vás. Natrvalo váš dům, paní Cornamontisová, přece jen nebyl pro naši dceru vhodný. Ale můžete nám říci, kde je nyní?

PANÍ CORNAMONTISOVÁ · Je opět tady, není pryč. Ale polévku samozřejmě dostat můžete.
Paní Cornamontisová jim dá polévku. Rodina si sedne na schody a jí. Vejde Nana. Prodírá se rodinou, která sedí s jídlem přede dveřmi. Zadrží ji.

PANÍ CALLASOVÁ · To je slečna ze statku. Odříkejte průpovídku!

DĚTI · Vzácný pane de Guzman, prosí jeden jako druhý,
kéž odpustí nám vzácný pán, kéž odpustí nám dluhy.

NANA *za závojem* · Nedělejte si naděje!
K publiku:
Tak jdu, ať pořádek je nastolen.
Za čickou dívku čucká nejde jen:
to za bohatství bída jde a hlad,
za jeptišku jde nevěstka se dát.

■

10. Věznice

V jedné z cel smrti sedí uvěznění pachtýři, mezi nimi Lopez. Sukláci je stříhají. V druhé cele smrti sedí statkář de Guzman. Venku se stavějí šibenice.

SUKLÁK *k pachtýřovi, kterého stříhá* · Bylo to tak důležité čmárat na všechny zdi ty srpy?

PACHTÝŘ · Ano.

SUKLÁK · Kdopak bude teď v zimě pomáhat vašim ženám?

PACHTÝŘ · To nevíme.

SUKLÁK · A kdo bude na jaře orat pole, když tu nebudete?

PACHTÝŘ · To taky nevíme.

SUKLÁK · Budou tu na jaře ještě vůbec pole?

PACHTÝŘ · Ani to nevíme.

SUKLÁK · Ale že Srp jednou zvítězí, to víte?

PACHTÝŘ · Ano, to víme.

INSPEKTOR *přicházející s metrem, jímž měří statkářův vaz* · Váš případ mě samotného lidsky dojímá. Všeobecně se říká, že v městě je mnoho pachtýřů, kteří čekají jen na to, jestli pan statkář bude opravdu oběšen. Potom hodlají všichni společně na prvního nezaplatit pachtovné. Jak by ho pak mohli oběsit! Síla vazu dva couly, to dělá výšku pádu osm stop. Ticho! Jestli se přepočítám, bude zas ostuda! Vzpomínám si na ten tiskový skandál s Colzoniho případem před dvěma lety, protože nefungovala gilotina, a ten byl mnohem větší než pak ten skandál, když se ukázalo, že ten člověk byl nevinný.
Objeví se oba advokáti.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Pane inspektore, odsouzencova sestra má v této chvíli jistě již všechno v rukou k záchraně svého bratra.

INSPEKTOR *suše* · To vám věřím. Možná, že to je ta dáma se závojem, co předtím šla dovnitř k veliteli.
Advokáti si oddechnou.

ČICKÝ ADVOKÁT *k de Guzmanovi, který ve své rozrušenosti nic neslyšel* · De Guzmane, radostné poselství! Vaše sestra už je u velitele.

ČUCKÝ ADVOKÁT · Můžeme počítat s tím, že se nám tady Zazarante v příštích hodinách nenamane do cesty.

INSPEKTOR *odcházeje* · Se stříháním se ale přece jen musí začít!
Suklák začne statkáře stříhat.

ČUCKÝ ADVOKÁT *k druhému* · Bohužel to pořád ještě vypadá velmi špatně. I kdyby velitel přimhouřil obě oči, pořád ještě nemáme řešení. Přitom je náš klient jedním z největších statkářů v zemi.
Statkář de Guzman a jeho dva advokáti zpívají „Píseň velikého pána."

PÍSEŇ VELIKÉHO PÁNA

1

PAN DE GUZMAN ·
Ach, už v kolébce mi zpívávali,
že zakopnout nesmím ani o kamínek,
že se vždycky najdou ruce, jež mě zvednou.
Všichni říkali mi víc než jednou,
že jsem zkrátka velkých pánů synek!
(Přitom jsem vážil jen dvě kila a dneska jsem tlustý jak bůhvíkdo!)

ADVOKÁTI · Jo, a kdopak vychoval vás tedy? Úkol pro něžňounkou mamušku?

PAN DE GUZMAN ·
Ne, to byla práce pro služku,
dobrou ženu zdola, kterou bída
přiměla tak vydělávat chleba.

ADVOKÁTI ·
Tak se tedy přec jen někdo našel, vida, kdo udělal, čeho bylo třeba!

2

PAN DE GUZMAN ·
Pole s dobytkem jsem snadno zdědil,
sotva vyrostl jsem z dětských plínek.
Šlo to lehce, stačilo si sednout,
všichni říkali mi víc než jednou,
že jsem zkrátka velkých pánů synek!
(Přitom mě vlastně k zemědělství vůbec nic netáhlo!)

ADVOKÁTI · Jo, a kdopak oral vaše pole? Či snad oral jste je vždycky sám?

PAN DE GUZMAN ·
Na to přece čeledíny mám.
Lidi zdola, rozumíte, které bída
k práci hnala, aby měli chleba.

ADVOKÁTI ·
Tak se tedy přec jen někdo našel, vida, kdo udělal, čeho bylo třeba!

3

ADVOKÁTI ·
Najednou teď má být oběšen náš klient!
Kvůli špičatému tvaru lebky má být v Pánu!
To je zatrachtilá historie.
Lze se potom divit, že tak nervózní je?
Sakra, vždyť je jedním z velkých pánů!

PAN DE GUZMAN · Sakra, vždyť jsem jedním z velkých pánů!

ADVOKÁTI · Jo, a copak mají dělat pachtýři, když jejich pán bude oběšen?

PAN DE GUZMAN ·
Jo, jak bude to teď s oběšením?

ADVOKÁTI ·
Strach jak ostrý nůž do něho vnik!
Copak nenajde se náhradník?
Někdo zdola, z těch, co se tam hlásí,
že by hrobařit šli s rýči?
Někdo najde se snad — ať to sperou ďasi!
kdo udělá, co se vám teď příčí!
V díře vzadu ve zdi, která je zamřížována tlustými železnými pruty, se objeví pachtýř Callas.

PACHTÝŘ CALLAS *mávaje* · Pane de Guzmane! Pane de Guzmane! Pane de Guzmane, tady je pachtýř Callas! Musíte mi ještě říct, jak je to vlastně s pachtovným!

ČUCKÝ ADVOKÁT · Pachtovné se platí klášteru svatého Barabáše, klášterní pokladna, zadní budova vpravo.

PACHTÝŘ CALLAS · Tebe se nikdo neptá! Pane de Guzmane, musíte od pachtovného upustit!

ČICKÝ ADVOKÁT · Pojďte dovnitř, nejsme žádní nelidé! *Callas v okně zmizí.* Pane de Guzmane, myslím, že jsme náhradníka našli.
Vstoupí pachtýř Callas.

PACHTÝŘ CALLAS *k divákovi* ·
Když svůj dům jsem opustil,
byl ještě maličký můj cíl:
pachtovné aby zrušili,
sám abych si mlel obilí.
A když jsem vstoupil do města,
zvonilo zvonů sta a sta.
Jak byl by bůhvíjaký pán,
poctami byl jsem obsypán.
Kdo by se muže jak já dotkl jen,
ten prostě bude hned pověšen.
Tak žabák skřehotající
na zlatou used stolici.
Ten život sice bavil mne,
zruší se tím však pachtovné?
Nač je mi tolika poct třeba,
když za ně nekoupím si chleba?
Jestli jen v bahně lze být syt,
žabák by musil s trůnu seskočit.
Dva týdny o cti mluvilo se bez záruk,
o pachtovném však ani muk!
Vidím, že chtějí mi to zamlčet,
k statkáři proto běžím hned.
At se mnou udělají, co já vím:
musím teď vědět, co je s pachtovným!
Míjeje jednu z cel smrti, uvidí tam svého někdejšího přítele Lopeze.

PACHTÝŘ CALLAS *křičí na Lopeze, který na něho mlčky hledí* · Drž hubu! *Před klecí de Guzmanovou:* Pane de Guzmane, jestli mi z pachtovného neslevíte, vezmu si provaz a pověsím se, aby ta bída přestala.

PACHTÝŘ LOPEZ · A přece byl kdysi den, Callasi, kdy jsi měl všechno v rukou!

PACHTÝŘ CALLAS *řve* · Hubu drž!

ČUCKÝ ADVOKÁT · Pane Callasi, máme vám přednést návrh!
Přinese pro Callase židli.

ČICKÝ ADVOKÁT · Máte štěstí! Pan de Guzman má už své omilostnění jakoby v kapse. Nižší orgány to jen ještě nevědí. Má být omilostněn teprve pod šibenicí, a to u příležitosti návratu jedné vysoké osobnosti, která se očekává již zítra. Máme jen pochybnosti, zdali v tomto stavu může jít. Zdá se nám příliš nervózní. Šel byste za něho, když se vám na rok škrtne pachtovné? Můžete být bez obav, téměř zcela bez obav.

PACHTÝŘ CALLAS · Mám se snad za něho nechat pověsit?

ČICKÝ ADVOKÁT · Nesmysl! To by od vás přece nikdo nežádal!

ČUCKÝ ADVOKÁT · Rozhodněte se, jste zcela svobodný. V Jahoo neexistuje otroctví. Nemusíte vůbec nic. Ale musíte

ovšem vědět, jaká je vaše situace a zdali si můžete dovolit vykašlat se na roční škrtnutí pachtovného.

ČICKÝ ADVOKÁT · Zprvu jste volal po provaze!

ČUCKÝ ADVOKÁT · Rozumějte, bohatý člověk takovým situacím nedorostl. Je změkčilý blahobytem, to se teď mstí. Mezi námi, je to úplná baba. To jste vy pachtýři jiní chlapíci. Vy se toho zhostíte docela jinak. *Kývne na jednoho iberinovského vojáka, který právě dokončil stříhání v kleci uvězněných pachtýřů.* Hej, vy tam! Ostříhejte taky tohohle, Zazarante si to přeje!

PACHTÝŘ CALLAS · Ale to mě přece oběsí s ostatními!

ČICKÝ ADVOKÁT · Nemusíte se ještě rozhodnout, ale pro všechny případy se dejte ostříhat, jinak nám váš souhlas třeba už ani nepomůže.

PACHTÝŘ CALLAS · Ale já jsem ještě neřekl ano!

Sedě na židli vedle klece, kde se stříhá jeho statkář, je stříhán i pachtýř Callas.

SUKLÁK *stříhající srpovce* · Co vlastně budete dělat s botami?

PACHTÝŘ · Proč?

SUKLÁK · Koukni se na moje boty! Byly zadarmo, ale podražení se zaplatit musí. S těmihle botami už nerad kohokoli kopu do zadku. Na tom si taky někdo namastil kapsu.

PACHTÝŘ · Můžeš mít moje.

PACHTÝŘ CALLAS *po chvilce přemýšlení, váhavě* · Alespoň na dva roky škrtnout pachtovné! Konec konců dávám v sázku hlavu.

ČICKÝ ADVOKÁT · Pane de Guzmane, váš pachtýř Callas chce jít místo vás. Musíte mu za to vyjít vstříc, co se týče pachtovného.

SUKLÁK *jenž stříhá Callase* · Callasi, Callasi! Jen se neproměň v Čika a nedej se na kšeftování!

PACHTÝŘ CALLAS · Pachtovné je příliš vysoké.

PAN DE GUZMAN *začne poslouchat* · Co je s pachtovným?

PACHTÝŘ CALLAS · Je příliš vysoké. Nemůžeme tak žít.

PAN DE GUZMAN · Z čeho mám žít já? Nebuď tak líný a nedbalý, pak nebudeš mít zapotřebí žebrat.

PACHTÝŘ CALLAS · Jsem-li já líný, tak jaký jste vy?

PAN DE GUZMAN · Budeš-li drzý, tak jsme domluvili.

PACHTÝŘ CALLAS · Nejsem drzý, jsem potřebný.

PAN DE GUZMAN · Vaše hospodářství je velmi výnosné.

PACHTÝŘ CALLAS · Ano, pro vás. Ale ne protože poskytuje pšenici, nýbrž protože poskytuje pachtovné.

PACHTÝŘ LOPEZ ·

Pán a otrok do boje se dává.
Jeden má pravdu, druhý zase práva.

PAN DE GUZMAN · Že se nestydíš, chtít pořád něco dostávat darem.

PACHTÝŘ CALLAS · Nechci nic dostat darem, nechci nic darovat!

PAN DE GUZMAN · Vždyť můžeš odejít, když chceš, jsi naprosto svobodný!

PACHTÝŘ CALLAS · Ano, můžu odejít. Ale kam?

PAN DE GUZMAN · Konec. Ponechám si, co mi patří.

PACHTÝŘ CALLAS · Je to vaše poslední slovo? *K suklákovi:* Přestaň s tím stříháním.

ČUCKÝ ADVOKÁT *ke Callasovi* · Pan de Guzman je si prostě jist tím, že se zde nic neriskuje nebo jen málo. *K de Guzmanovi* · Pane de Guzmane, musíte mu vyjít vstříc. Tak jistý si přece jen nejste! Škrtnutí pachtovného na rok, to je pakatel.

PACHTÝŘ CALLAS · Na dva roky. Protože mi jde o hlavu!

PAN DE GUZMAN *jako by se probudil* · O hlavu? Co vlastně chcete?

ČICKÝ ADVOKÁT · Pan Callas půjde místo vás, protože při tom nehrozí žádné nebezpečí, jak jsme vždy zdůrazňovali, že ano?

PAN DE GUZMAN · Ano, to říkali.

PACHTÝŘ CALLAS · Chci ale škrtnout pachtovné na dva roky. Zato budu možná viset.

ČICKÝ ADVOKÁT · Na jeden rok.

PACHTÝŘ CALLAS *k suklákovi* · Přestat!

INSPEKTOR *volá dovnitř* · Dokončit stříhání! Velitel chce odsouzence před odchodem ještě vidět!

ČUCKÝ ADVOKÁT · Tak dobrá, půl druhého roku, Callasi!

Callas mlčí.

PAN DE GUZMAN · Dva roky.

PACHTÝŘ CALLAS · Ale já jsem pořád ještě neřekl ano!

Zatím byli vyvedeni čtyři pachtýři od Srpu.

ČICKÝ ADVOKÁT · Však už řeknete ano, pane Callasi, nezbývá vám vůbec nic jiného.

PACHTÝŘ CALLAS *k publiku* · To by přece znamenalo:

Před Čukem Čik, před právem křivda
přednost má.
Chuďas mře za boháče, sluha za pána.

ČICKÝ ADVOKÁT *k druhému* · Doufejme, že místokrál přijde v pravou chvíli! Jinak bude Callas viset!

ČUCKÝ ADVOKÁT · Ano, má všechny důvody k tomu prosit Boha, aby jeho pán nebyl oběšen.

■

11. Místokrálův palác

Je časné jitro. Na dvoře jsou postaveny šibenice. Na tabulce stojí: „Exekuce 1 statkáře a 200 pachtýřů." Mezi inspektorem a jedním suklákem stojí spoutaný muž s kápí přes obličej. Čekají. Pak je zezadu slyšet klapání mnoha dřeváků.

INSPEKTOR *k suklákovi* · Nerozumím, proč jsme ještě nedostali rozkaz k věšení. Teď se sem už blíží i srpovci.

SUKLÁK · Odkudpak víte, že to jsou srpovci, když slyšíte klapot dřeváků? I z nás, Iberinových vojáků, už teď mnozí mají jen dřeváky.

INSPEKTOR · Drž hubu, jinak se něco stane. Raději připrav šibenici.

Suklák jde mrzutě dozadu a dává se tam do práce.

INSPEKTOR *vzdychaje k mužovi s kápí* · To je z toho, když se jim dovolí věšet ty, které věšet chtějí. Tak jim naroste hřebínek. *Volá na sukláka:* Co tam vzadu vlastně tak dlouho tropíš?

SUKLÁK *vraceje se* · Připravil jsem všechno k exekuci. Teď můžete věšet.

Na dvůr vstoupí místodržitel následován Missenou a pány Sazem, Peruinským, de Hozem a Duartem. Už z dálky je slyšet, jak křičí.

PAN SAZ ·

Člověče, zbláznil jste se? To je statkář,
to není Čik! A když ho pověsí,
řekne se: kvůli lichvě s pachtovným.

PAN PERUINSKÝ ·

Na žádném statku z čických majetků
se prvního už nájem neplatil!
I na statcích, jež s těmi hraničí
a kde se o nic méně neplatí,
se ani čuckým statkářům už pranic
neplatí.

IBERIN · A?

PAN DUARTE · On ptá se ještě „a"!

MISSENA · Pomyslete, že muže věšíte,
jenž sice Čik je, možná něco spáchal,
leč je i statkář, muž, jenž je nám roven.
IBERIN · Nám roven?
MISSENA · Ano, žije z pachtovného.
IBERIN · Nežiji z pachtovného.
PAN SAZ · Z čeho tedy?
PAN DUARTE ·
Z čeho se platí tento dvůr? A z čeho
ty šibenice, z čeho — *ukazuje na sukláka* —
tento muž?
A z čeho vojsko, vítěz nad Srpem?
PAN PERUINSKÝ ·
Jen a jen z pachtovného, člověče!
Leč nač ten křik? Toť zcela přirozené:
je v nesnázích, i nutno pomoci mu.
Měl plno řečí o Čicích a Čucích.
Snad přespříliš. Nu, to je přirozené.
Nic ve zlém, pane! Udělal jste hodně.
Sliby jste dodržel. A pachtýři
jsou potřeni. Kdo by to lépe svedl?
Tak mnohé plány teprv teď se rýsují,
a smělé plány, před nedávnem příliš smělé.
IBERIN · Jaképak plány?
MISSENA *varovně* · Hm.
PAN PERUINSKÝ · Nu, jisté plány.
Teď ale umoudřit se, změnit směr!
MISSENA · Je-li to pro něj těžké, tedy kdo
by moh dát milost Čikovi?
IBERIN *zaraženě* · Já ne.
MISSENA · Kdo ale?
Pomlka.
Místokrál by mohl.
PAN PERUINSKÝ · Ano.
Odložte popravu, nežli se navrátí!
IBERIN · Co to má znamenat?
MISSENA · Nu, pane Iberine:
místokrál, urozený pán a námi
tak milovaný, rozhodl se nyní,
že navrátí se v úřad, což jistě vás
jak nás jen vřele může potěšit.
Pomlka.

IBERIN · On přijde zpět?
MISSENA · Dnes v noci armáda
ho pozdravila v ležení. A chtěla,
aby dnes v jejím čele vtáhl s jásotem
k nám do města.
IBERIN *po trapné přestávce* · Tak se to tedy dělá.
A mne se neptal nikdo? Snad bych
zasloužil si,
aby se mě tu aspoň někdo zeptal.
MISSENA · Nu: já se ptám.
IBERIN *po těžkém vnitřním boji* ·
A kdybych sám
byl ochoten
Čikovi milost dát?
MISSENA · Vy?
IBERIN · Dám mu ji!
MISSENA *rozpačitě* ·
Nu, to je nečekané. A co nauka
o lebkách?
IBERIN *pevně* ·
Tím si hlavu nelamte.
Toť moje věc. Leč co se týče vstupu
vojsk do města a kdo v jich čele bude,
do toho ještě mám co mluvit, snad!
V pozadí bubny a dupot pochodujících oddílů.
MISSENA *s úsměvem* ·
Vojsko vstupuje do města. A v čele...
Vstoupí elegantní a rovněž se usmívající místokrál s přilbou a vojenským pláštěm přes smoking. Všichni se uklánějí.
MISSENA *tiše k Iberinovi, který se neuklání* ·
Tak už se ukloňte, váš suverén!
Iberin se ukloní.
MÍSTOKRÁL ·
Zdravíčko, Iberine!
MISSENA · Jdete v pravou chvíli,
pane! My lámali si právě hlavy.
Pan Iberin, jenž řešil případ, kterým
chtěl všemu lidu jasně ukázat,
co je to právo a co bezpráví,
se dostal do nesnází.
MÍSTOKRÁL · Znám ten případ.

Dovol mi, pane Iberine, abych
ti ukázal ty ryby ve tvé síti,
jíž jsi tak úzká oka upletl.
Prý bohatého muže odsoudil jsi
k smrti, protože muži chudému
prý svedl dceru. Má být oběšen.
Je Čik a nesmí páchat bezpráví.
Tady ten muž, to je ten čický boháč?
INSPEKTOR ·
To je čický statkář, Vaše Excelence!
MÍSTOKRÁL ·
Tím jist si nejsem. Statkář v dřevácích?
S jistými pochybami sňal bych kápi,
ty pochyby jsou ale malé.
Chce muži sejmout kápi, ale ten ji pevně drží.
MUŽ · Ne!
Inspektor mu sundá kápi.
MISSENA · Je to ten čucký pachtýř!
MÍSTOKRÁL · Jak ses sem dostal?
PACHTÝŘ CALLAS · Měli mi na dva roky
škrtnout pachtovné, když takhle půjdu.
A řekli mi, že statkář nebude nikdy pověšen!
MÍSTOKRÁL ·
Příteli, tuším, že ti řekli pravdu!
Buď přivolán ten pravý!
Inspektor odejde.
IBERIN *ke Callasovi* ·
Za pár pesos
šels na smrt, lumpe?
PACHTÝŘ CALLAS ·
Za dvouroční pachtovné.
MÍSTOKRÁL ·
Hle, pane Iberine, dcera toho muže
šla kvůli otci kdysi za svým čickým pánem.
Tvá vzorná spravedlnost poslala
statkáře na šibenici. A nyní zas,
jak vím — ty dosud o tom nevíš nic,
potěší tě to, je to spravedlivé —
po ženském způsobu, svým odevzdáním
na pomoc bratrovi šla čická sestra,
jak kdysi čucká dcera za otce.

Našel se Čuk, jenž tuto oběť přijal.
Tak chytils druhou rybu: čickou sestru
statkáře Guzmana. Hle, druhý úlovek.
Přivedou Nanu v šatech Isabely de Guzmanové. Šaty jsou roztrhané a Nana jde vrávoravě, ale tvář má dosud zahalenou závojem.
BOHATÍ STATKÁŘI · Co je s ní? Jak to
kráčí?
INSPEKTOR · Vaše Excelence, našli jsme ji
ležící na chodbě, s roubíkem v ústech a zle
zřízenou. Podle toho, co říká, znásilnili
ji, když šla od velitele, vojáci od stráží.
MÍSTOKRÁL · Je to tak?
Nana přikývne.
BOHATÍ STATKÁŘI ·
Ó hanebné! To volá po krvavé mstě!
To odpykáte, pane Iberine!
Žena, jež patří u nás k výkvětu,
vznešená rodem — zneužita! Chátrou!
Pověstná mravností! Veliký příklad
nejzazší cudnosti — tak dořízena!
MÍSTOKRÁL ·
To zlé by bylo! Jenže tuším, že i zde
příznivý osud zvrátil nejhorší.
Bylo to zlé i pro tu, co zde stojí,
leč zná to z řemesla, jež prostě zlé je.
Tuším již, Iberine, koho chytils.
Sejme ji závoj.
MISSENA · Pachtýřská dcera!
BOHATÍ STATKÁŘI ·
Hoho, čucká dívka!
Propuknou v nezřízený chechtot.
Divý to žert! Sem došels, pane Iberine!
To je ta luza, kterou nafoukl jsi.
Čest jenom klidně špendli na hadr!
Hle, co ten hadr udělá ti z ní!
Za hrstku pesos jde a ihned prodá
své čucké tělo třeba prznitelí!
Nám řekni: je to pachtýřova dcera,
jen pachtýřova dcera! Stoupencům
však řekni: bylo to jen čické děvče!
Čuckému otci nyní po druhé

vrať dceru! Hle, toť ona, pachtýři!
Nevěříš očím?

MÍSTOKRÁL · Nuže, nyní dost!
Tak, je to jeho dcera, což je jistě
v pořádku. Kulaté však mají hlavy.
Přivedou de Guzmana, jeho sestra jde vedle něho.
Zde teprv jdou ti naši praví Čikové.
Proč, Guzmane, ti asi dávám milost?
Protože, nuže, protože tvůj pachtýř zde
tak málo chce, abys byl oběšen,
že raději se sám jde nechat pověsit.
Dále ti dávám milost, protože
pachtýřská dcera raději jde tělo dát,
než bys měl viset, tudíž protože
tak oblíben jsi, proto máš mít milost.
A stejně musí být i pachtýř svoboden,
už aby platil pachtovné
Ke Callasovi:
To musíš,
můj Callasi! Jdi dobrým příkladem!
Příteli, víc teď bude třeba platit.
To potření těch koňských zlodějů,
kdo jiný to má platit nežli ty?
Rozvažte pouta statkáři i pachtýřovi!
Oběma rovnou mírou! Svobodu!
Oběma život!
K Iberinovi:
Jste s tím srozuměn?
Iberin přikývne. Statkářovi a pachtýři jsou sňata pouta.

ISABELA · Emanuelo! Vskutku svoboden jsi?

PAN DE GUZMAN *s úsměvem* · Ovšem.

PACHTÝŘ CALLAS ·
A se škrtnutím pachtu nic?

MÍSTOKRÁL · Ne, příteli!
Taková smlouva neplatí. Je nemravná.

PŘEDSTAVITELKA NANY ·
Svobodu, život oběma teď dává,
a přece nedal totéž, tatáž práva.
Oba dva žijí. Jeden u jídla si sedí,
druhý mu jídlo shání pro obědy.
Jeden má svobodu zůstat tam, kde chce být,
ten druhý zas ho může odtud vypudit.
Teď odejdou. A smysl toho bude znám
vám teprve, až zvíte: kam jdou oba, kam?

MÍSTOKRÁL ·
A ještě něco, byl bych zapomněl.
Vím, pachtýři, že potřebný jsi, slyš:
s prázdnýma rukama jsem nevrátil se.
Pachtýři, něco jsem ti přinesl.
Klobouk máš děravý, vezmi si můj!
A nemáš plášť, hle, zde ti dávám tento!
Posadí mu na hlavu svou přilbu a přehodí mu přes ramena vojenský plášť.
Co tomu říkáš? Dnes a zítra ovšem
bych rád tě viděl ještě na poli.
Až k vyššímu tě budu potřebovat,
pak zavolám tě. Brzy snad. — Ty,
pane Iberine,
krok první udělals, leč větších cílů třeba.
Říše, již v těchto týdnech zpevnili jste,
se smrští, nerozšíří-li se.
Neboť, jak víte, dole na jihu
za mořem bydlí dědičný náš nepřítel,
lidé, co mají hlavy hranaté,
což bohužel je dosud málo známo.
Svým Callasům abys to řekl, v tom
vidím tvůj příští úkol, pane Iberine.
Blíží se totiž nyní válka k nám,
strašlivě krutá, takže každého,
kdo zdráv je, bude naléhavě třeba.
Leč nyní k jídlu, k jídlu, přátelé!
Myslím, že použijem k tomu stolu,
za nímž jsme soudívali častokrát.
Pachtýři, počkej, sníš si polévku.

PACHTÝŘ CALLAS *k Naně* ·
Slyšelas? Chystají válku!
Přinesou stůl; už je na něm prostřeno. Místokrál, Missena, Isabela a bohatí statkáři usedají za stůl.

MÍSTOKRÁL *rozděluje velkou naběračkou polévku* ·
Přednost má pachtýř, no ne, pane Iberine?
Nutno ho nyní krmit: je to voják.
Dva talíře! Co je? Už máme hlad.

INSPEKTOR · Vaše Excelence promine, ale
pachtýři od Srpu, odsouzení k smrti, čekají
na exekuci. Mají být nyní také propuštěni?

MÍSTOKRÁL · Jak to?

INSPEKTOR · Tak tedy všeobecná amnestie
na počest návratu Vaší Excelence pro
pachtýře od Srpu neplatí?

MÍSTOKRÁL ·
O tom už rozhodl pan Iberin.
Měli snad viset, myslím! Mému milému
pachtýři Callasovi, prosím, polévku!
Suklák přinese Callasovi a jeho dceři polévku. Sednou si na zem a jedí. Suklák však jde k tabuli a rukávem smaže z nápisu „Exekuce 1 statkáře a 200 pachtýřů" slova „1 statkáře". Potom se postaví za Callase.

SUKLÁK ·
Callasi, jen jez a dlouho nešermuj svou
lžicí.
Byl jsi vždycky chytřejší než všici,
někams to dotáhl, díky nadání,
a jíš si polívčičku k snídani.
Pod šibenice jsou přiváděni srpovci, mezi nimi Lopez, Bubny.

PACHTÝŘ LOPEZ *od šibenice ke Callasovi* ·
Callasi, pohleď, tu jsme my.
Kdysi jsme byli jednotni.
Byli jsme pachtýři, ty jsi jím ještě dnes.
Nelezli jsme do jha, tys do něho vlez.
Když neohneš se, bude ti zlomen vaz.
Pro tebe polévka, pro nás provaz zas.
Ale lépe je viset,
nežli jíst polívku z žebráckých misek.
Když dal ses na Čuka pasovati,
když vyhnal jsi nás ze své chaty,
když pušku odložils, jak jiní,
a raději dlel v kancelářích, v soudní síni,
věřils jim ve všem všudy,
že se stejnými lebkami nebude bohatý
ni chudý.
Dva koně ukradl sis čile
jak zloděj, který nemine se cíle.
Jak lovec, který sám jde za noci,
alespoň sobě chtěl jsi pomoci.
A koně nechali ti do neděle,
dokud jsme bojovali, ani o hodinu déle!
Věřils, že dar může dostat kulatolebý Čuk,
naděje zmizely na to tata.
Tady se věší špičatolebí, kulatolebí,
všechno fuk,
tam sedí spolu kulatolebí, špičatolebí
a jejich jednota je svatá.
Bohatí — chudí: vítězí starý řád.
Myslil sis, že rybářem jsi snad,
jsi ale jenom rybka malinkatá.
Zatím co pachtýř Lopez mluvil, přestali Callas a Nana jíst polévku. Vstali. Pachtýři pod šibenicemi zpívají „Píseň Srpu".

PÍSEŇ SRPU

Vstaň rolníku!
Jdi do šiku!
Nečekej ani chvíli,
smrt dosud není v cíli.
Nikdo tě nevyhojí,
sám musíš povstat k boji.
Jdi do šiku!
Vstaň, rolníku!

PACHTÝŘI · At žije Srp!
Bubnování zesílilo a všechno přehlušuje. Callas vylil polévku ze svého i z Nanina talíře a pokládá teď přilbu a plášť na zem.

PACHTÝŘ CALLAS *hlasitě* · Lopezi, Lopezi, chtěl bych, aby bylo ještě jednou
jedenáctého září!
Callas a Nana odejdou. Jitřní šero růžově naplňuje palác. U místokrálova stolu jedí kulatolebí a špičatolebí statkáři, zatím co pod místokrálovými šibenicemi jsou špičatolebí a kulatolebí pachtýři připravováni k oběšení.

MÍSTOKRÁL ·
Na mně však je, bych řek ti, pane Iberine,
že vrcholně jsem s tebou spokojen.
Svým principem o lebkách kulatých
a špičatých jsi jedenkrát nám ještě
zachránil stát, jenž všem nám je tak
drahý,
i řád, na který jsme si tolik zvykli.
IBERIN ·
Pane, ten Srp, jenž znamením je vzpoury
a nespokojenosti, nyní — myslím — je
ve vaší zemi a ve vašem městě
navěky vymýcen.
MÍSTOKRÁL *mu s úsměvem hrozí prstem* ·
A proto, příteli,
už žádný Čuk a žádný Čik!
IBERIN · Tak, kníže mé.
MISSENA *se zvedá* ·
Z té nauky však přec jen něco zbylo:
my naučili jsme se žít jak Čukové!
A jde-li nyní o to vybojovat mír —
jediným naším heslem je teď totiž
jen mír a mír a ještě jednou mír —
tak žádný vlažný, ale čacký čucký mír!
Kdo tomu míru v cestu postaví se,
ten bude rozbit, tak jak Srp byl rozbit,
a vymýcen, jak Srp byl vymýcen.
Během jeho řeči byla nad stůl s jídlem spuštěna veliká dělová hlaveň.
MÍSTOKRÁL *zvedaje sklenku* · Nuž, pijte,
přátelé! At zůstane vše při starém!
Kouřice a se zvrácenými hlavami zpívají statkáři kolozpěv.

KOLOZPĚV STATKÁŘŮ

Snad uplynou nám v klidu zbylá léta!
Snad stíny, co nás ruší, záhy zmizí!
A lživé jsou snad zprávy, že jsme v krizi,
že bude konec navyklého světa!
Snad ještě jednou vypustí nás z mysli!
I my kéž bychom na ně zapomněli!
Snad naperem se zase jako sysli!
Snad přec jen umřem doma na posteli!
Snad neproklejí nás, ba pochválí nás
ještě!
Snad noc nám může ba i světlo vydat
a s úplňkem se srpky nebudou už střídat!
Snad přece jenom budou vzhůru padat
deště!

Když zpěv dozněl, sundává sukl'ák na dvoře se zdi regály: potřebuje je k věšení. Tu se za nimi na čerstvě obílené zdi objeví veliké rudé znamení srpu. Všichni vidí to znamení a ustrnule na ně hledí. Pachtýři temně zanotují pod kápěmi „Píseň Srpu".

PÍSEŇ SRPU

Vstaň, rolníku!
Jdi do šiku!
Nečekej ani chvíli,
smrt dosud není v cíli.
Nikdo tě nevyhojí,
sám musíš povstat k boji.
Jdi do šiku!
Vstaň, rolníku!

■

POZNÁMKA KE „KULATOLEBÝM A ŠPIČATOLEBÝM"

Popis kodaňské premiéry

Všeobecně

Kodaňská premiéra se konala za režie Petra Knutzona 4. listopadu 1936 v divadle „Ridder-salen". V divadle se může kouřit a jíst; má 220 míst. Jeviště je 7 m široké, 8 m hluboké, 10 m vysoké.

Zvláštnosti formy podobenství

Hra, typ podobenství nearistotelovské dramatiky, vyžadovala, aby se výprava a herecké pojetí ve velké míře zřekly ilusivních účinků. Bylo třeba, aby diváci pochopili opatření učiněná pro zvýšení účinnosti podobenství. Hra měla divákovi umožnit a dát mu na srozuměnou, aby abstrahoval. Za řeči Missenovy (na konci) se na drátech spustila z provaziště nad jídelní stůl veliká dělová hlaveň. Pachtýř Callas šel (v 10. obraze) do vězení přes celé hlediště, vyprávěje divákům ještě jednou svou historii. Malé změny s účinkem podobenství byly dvě: civilní proces (v 7. obraze) řídil místo soudce sám Missena a Iberinova řeč (v 3. obraze) rodiny pachtýřů rozdělila. (Na slova „se chopila vesel" navázal hlas v pozadí slovy: „a pro nás je to nejdůležitější, že náš pan statkář byl zatčen." Po větě „Děti, čas bídy končí" následuje řeč, za níž se rodiny rozdělí, a pak se pokračuje větou paní Callasové: „Bohužel pro vás nejsou zprávy tak příznivé. K veslu se dostal Angelo Iberin, a vy jste Čikové. I pan de Guzman byl zatčen, protože je Čik." Výstup ostatních pachtýřů odpadl.)

Výstavba rolí
(Induktivní metoda)

Role byly vytvářeny ze společenských hledisek. Herci ukazovali způsoby chování, které měly průhlednou historicko-společenskou motivaci. Nemělo se ukazovat nic „věčně lidského", to, co prý dělají všichni lidé v každé době, nýbrž to, co v naší době, na rozdíl od jiných dob, dělají lidé určitých společenských vrstev na rozdíl od jiných vrstev. Herci, zvyklí ujišťovat se hlavně o divákově vcítění, a proto užívající jeho nejbližších emocí, spojují téměř vždy několik vět a dávají jim jediný výraz. Při dramatice, jako je naše hra, je však nezbytné zkoumat společenský gestus každé věty. Jednotnost postav se rozhodně nenaruší přesnou reprodukcí jejich chování, plného rozporů; postavy se stávají živými jen ve svém vývoji. Nana Callasová dává např. (v 6. obraze) jasně najevo, že považuje případ svého otce za beznadějný, přesto však bojuje (v 7. obraze) se vším svým šarmem proti soudci jako tygřice o koně. Nijak se před paní Cornamontisovou (v 8. obraze) netají se svým míněním, že otec je osel, ale je hned nato dojatá a vděčná, když se s ním loučí. Postava vedoucího sukláka stala se precisním propracováním každé jednotlivé věty, induktivním postupem od věty k větě, jednou z hlavních postav. Ve scéně, kde se Iberin (v 4. obraze) ubírá mezi dav („Vy vizte však, jak těžká věc je právo..."), vyjádřil suklák svou víru jediným zvoláním „Hajl Iberin!". A v několika větách dal (v 6. obraze) pocítit, že jeho nenávist ke statkáři a jeho porozumění pro pachtýře plyne z téhož pramene. Měšťácký divák by patrně i při největším bohatství společensky důležitých výpovědí prohlásil charakteristiku postav za primitivní, protože postavy nevyvolávají konvenční emoce; činí tak ovšem právem, není-li hercova práce diferencovaná. Hercova úloha je ztížena ještě tím, že nemá jen jedinou úlohu. Tak role Nany Callasové nevyžaduje pouze, aby herečka — když je Nana sama nebo mezi sobě rovnými — ukazovala rozumné a nevyumělkované chování, jinak si však počínala jako profesionální prostitutka; nýbrž herečka se navíc musí, tak říkajíc z pověření pisatele hry, obracet s určitými vysvětlivkami přímo na diváka (v 11. obraze). Postavu však osvětluje i stanovisko k celku. Musí z postavy vyplývat.

PACHTÝŘ CALLAS byl představován jako udřený muž, který (v 3. obraze) uskutečňuje své odpadnutí ve velkých rozpacích. Hloupým větám své ženy, která je nejen hloupější, ale i zrádnější než on, naslouchá s nelibostí. Teprve když pachtýř Lopez nechce pochopit jeho (Callasovu) výjimečnou situaci, stává se netrpělivějším. Jeho nepochopení vůči idealistickým frázím Iberinovým (v 4. obraze) ho dělá sympatickým, jeho otálení, má-li či nemá-li dát vplen dceřinu čest, má své dobré důvody, později (v 6. obraze), když si myslí, že už je majitelem koní, je zcela ochoten dceřinu čest obhajovat. Zřetelně však ukazuje již zde, v první soudní scéně, rozhodující nedostatek realistického způsobu myšlení, z čehož plyne, že dá přednost rozsudku před bojem se zbraní v ruce. Přitom ví, za co vše boji srpovců vděčí; projeví se to v jeho opilém přípitku Lopezovi (v 6. obraze). Jakkoli dokonale však představitel vydával tohoto pachtýře na pospas nelibosti, ba opovržení, pro jeho zrádný oportunismus, přece jen mu dokázal zachovat sympatii, která přísluší podváděnému pachtýři; víc hodni opovržení zůstali vždycky ti, kteří ho oddělali, a v okamžiku, kdy je poražen (v 7. obraze), sdílí opět osud své třídy, ačkoli tato třída je poražena spíše jím nežli svými nepřáteli a těží tak ze vzteku a ze zoufalství, které její porážka musí vyvolat.

MÍSTOKRÁL, způsobem mluvy a šatem charakterisovaný jako statkář, dovoluje (v 1. obraze) nikoli bez koketérie, aby s ním jeho rádce zacházel, jako by byl v obchodních věcech nezkušený a jako by se o hospodářské otázky nezajímal: dává přednost postoji nestranného diváka. Když byl učinil své rozhodnutí o Iberinovi při hře v kulečník (po větě „Já vím: Iberin" smete zbylé noviny se stolu a začne hrát kulečník), odejde do hlediště a odtamtud se také (v 11. obraze) vrací, a mohl by celé předvádění iberinovského experimentu sledovat z hlediště. V tomto případě by mohl (po 8. obraze) pronést z hlediště malou promluvu:

Již téměř zapomenut ve svém městě
začínám nyní myslit na návrat,
smím doufat, že zůstane nepovšimnut.
Ty zvony svědčí o mém vítězství.
Zůstanu ještě v skrytu, vím však: záhy zas
usednu k jídlu, jinak zchladne hodokvas.
Ten chmurný čas je myslím za námi
a starý měsíc naposled v náručí nového se tmí.

Pro představitele této role by bylo v každém případě dobré, kdyby si na zkouškách sedal do hlediště a zaujímal k událostem stanovisko jako místokrál. Aby se mu v posledním obraze, kde se ukazuje jako mistr zastírání, odňala úplná převaha, jakou se vyznačuje deus ex machina, byl představován jako alkoholik.

ANGELO IBERIN nebyl charakterizován žádnou vnější podobností s Hitlerem. Již skutečnost, že je jistým způsobem velmi idealisovaným obrazem rasového proroka (což je pro podobenství dostačující), zakazovala to i tam, kde by to nebyla zakázala policie. Bylo však použito několika gest, částečně podle fotografického materiálu. Tak by se třeba obě úklony před místokrálem (v 1. a 11. obraze) nedaly uskutečnit bez nahlédnutí do takovéhoto materiálu. To, že Iberin (v 11. obraze), když mu byl ohlášen místokrálův návrat, vytáhl veliký kapesník a dal se do pláče, zdálo se mnohým příliš naivní, je to však charakteristický a zaručený znak takovýchto postav, stejně jako demagogické využití schvácenosti po velkých projevech. Iberinovo zacházení s mikrofonem (v 7. obraze) nabylo ihned jisté popularity, herec dával najevo téměř erotický vztah Iberinův k tomuto nástroji.

ČÍŠNICE NANA CALLASOVÁ byla charakterizována jako typ, který následkem dvojího vykořisťování (jako číšnice i prostitutka) ukazuje méně vyvinutý politický postoj nežli pachtýř. Její stanovisko je jen zdánlivě realističtější; ve skutečnosti je beznadějnější. Představitelka to obzvláště zřetelně vyjádřila v „Baladě o vodním kole"*, ale i na četných jiných místech.

Ovlivnění diváka
(při induktivní výstavbě rolí)

To, že se dalekosáhle upouští od divákova vcitování, neznamená, že by se upouštělo od jeho ovlivňování. Právě to, že se zobrazuje chování lidí ze společenského hlediska, má účinně ovlivnit společenský postoj divákův. Takové zásahy vyvolávají nutně citové účinky; jsou úmyslné a musí být kontrolovány. Výkon, který více či méně upouští od vcítění, rozhodně nemusí být „necitový" nebo nevšímavý vůči divákovým citům. Musí však vůči divákovým emocím, právě tak jako vůči jeho představám, zaujímat kritický postoj. Emoce, instinkty, pudy se většinou předvádějí jako hlubší, věčnější, méně ovlivnitelné společností nežli představy, rozhodně však takové nejsou. Emoce nejsou ani všem lidem společné, ani nezměnitelné, instinkty nejsou ani neomylné, ani nejsou nezávislé na rozumu, pudy nejsou ani neovladatelné, ani nenapodobitelné atd. Především však musí herec přihlížet k tomu, aby nebyl žádný cenný cit oslaben, když je vyzvedán do jasného a kritického vědomí. Poznenáhlé rozvíjení postavy, která vstupuje do stále četnějších vztahů s jinými postavami, která se utvrzuje nebo vyvíjí ve stále nových situacích, vynucuje na divákovi bohatou, časem i komplikovanou citovou křivku, vzájemné prolínání, a dokonce i boj citů.

Zcizování

Určité události hry by měly být — použitím titulků, zvukovou nebo hudební kulisou a hereckým pojetím — vyňaty jako uzavřené scény z oblasti každodennosti, samozřejmosti, očekávanosti (měly by být zcizovány). Jsou to následující události:

v prvním obraze:
místokrál z Jahoo se dovídá z novin, že jeho země je před zhroucením; místokrál se dovídá při partii kulečníku, že podle rasového proroka Iberina nejsou na bídě pachtýřů vinni on a ostatní statkáři, nýbrž lidé se špičatými lebkami;
místokrál přijímá a okukuje rasového proroka Iberina;

v druhém obraze:
maloměšťáci se dovídají z novin, že mají nového vládce;
majitelka bordelu Cornamontisová, která jakožto první vyvěsí iberinovský prapor, ohlašuje, že napříště už ve svém podniku nezaměstná žádné čické děvče;
konkurenční boje maloobchodu přecházejí v pogromy;
špičatolebému obchodníku s potravinami se vyhrožuje, protože nevyvěšuje iberinovský prapor; ale když jej vyvěsí, je zatčen;
Nana Callasová zná pro sestru svého statkáře jiné východisko nežli klášterní slib cudnosti;

* V pozdějších letech Brecht dvakrát pozměnil refrén v třetí sloce:

1. Neboť kolo je pak bez pohnutí,
jízda nekoná se, ne a ne,
když se voda s vodou sjednotí a s chutí
jenom sama sebe požene.
2. Kolo se pak netočí jak vždycky,
hra se nekoná už nakonec,
když svobodná voda energicky
pohání už jen svou vlastní věc.

Poslední verze je v textu zhudebněném Hansem Eislerem a otištěném v knize „Hundert Gedichte", Berlin 1951.

E. H.

Nana Callasová denuncuje svého statkáře a někdejšího milence u sukláků jako špičatolebého;

v třetím obraze:
Iberinovo poselství, vyzývající kulatolebé k boji proti špičatolebým, znepřátelí dva pachtýře, kteří chtěli společně bojovat proti svým pánům; žena pachtýře Lopeze se chápe pušky, kterou pachtýř Callas odkládá;
pachtýř Callas odpírá přístřeší špičatolebé rodině pachtýře Lopeze;

ve čtvrtém obraze:
sukláci hrají v kostky o prsteny uvězněného statkáře;
lid a soudce se přou, má-li přijít na lavici obžalovaných statkář nebo číšnice;
Iberin instruuje soudce, aby nevyslovil svůj rozsudek podle aktů, nýbrž podle hlášení o situaci občanské války;
pachtýř Callas nežaluje svého statkáře pro svedení dcery, nýbrž pro lichvu s pachtovným;
Iberin neodsuzuje pana de Guzmana jako statkáře, nýbrž jako špičatolebého, a nikoli pro lichvu s pachtovným, nýbrž pro hanobení rasy;
kulatolebí statkáři dávají špičatolebého příslušníka své třídy napospas Iberinovým bandám;

v pátém obraze:
advokát pochybuje, zdali výtěžky z pachtovného stačí k tomu, aby statkářova sestra mohla vstoupit podle svého nejvroucnějšího přání do kláštera;
klášter svatého Barabáše je ochoten vzít pod svou ochranu statky špičatolebého de Guzmana, odepře však přístřeší jeho sestře;

v šestém obraze:
pachtýř Callas si vyloží Iberinův výrok o nedůležitosti majetku v tom smyslu, že si smí vzít koně, které potřebuje k orání;
Callas, zdánlivý majitel koní, odmítá žádost rodiny de Guzmanovy, aby dal vplen čest své dcery;
Nana si stěžuje, že kvůli tomu, že byla Iberinem poctěna, ztratila zákazníky;
statkářům, kteří dostali výprask od iberinovských vojáků, dostává se od vysokého úředníka poučení o tom, že je nutno si své tělesné stráže platit;

v sedmém obraze:
Iberin činí závislým na výsledku občanské války, zdali Čikovy koně pachtýři přiřkne nebo ne;
abatyše kláštera, podávajícího žalobu kvůli koním špičatolebého, ukazuje Callasovi, že i její hlava je kulatá;
pachtýř Parr odůvodňuje, že si vzal koně proto, že je potřebuje k orání. Pachtýř Callas mu kvůli tomu vynadá;
pachtýř Callas, jemuž jsou koně upřeny, chce teď jít k srpovcům; dovídá se, že jsou poraženi;

v osmém obraze:
pachtýř Callas odvádí svou dceru, kterou nemůže uživit, zpátky do bordelu;
pachtýř Callas poznává, že Iberin porazil zároveň se srpovci i jeho;
statkář de Guzman žádá od své sestry, aby se dala jeho žalářníkovi. Advokáti nechápou jeho malomyslnost;
Nana Callasová prohlašuje, že rozsudek smrti nad statkářem jejího otce ji nezajímá;

v devátém obraze:
statkářská slečna se dovídá, že i ona se hodí k tomu, aby se prostituovala. Proti jejímu odevzdání mluví jedině její zámožnost; Nana Callasová je za peníze ochotna se prostituovat, aby zachránila statkáře, jenž byl odsouzen k smrti, protože prostituoval ji;

v desátém obraze:
tváří v tvář smrti přou se statkář a pachtýř ještě o pachtovné; kulatolebý pachtýř Callas riskuje za škrtnutí pachtovného, že se nechá za statkáře pověsit;

v jedenáctém obraze:
aby se udržel u moci, prohlašuje Iberin, že je ochoten upustit od učení o kulatolebých a špičatolebých;
místokrál ukazuje panu Iberinovi, jaké ryby se chytly v jeho síti;
místokrál prohlašuje, že pachtýře potřebuje, protože bude velká válka proti sousednímu národu s hranatými hlavami;
pachtýř Callas odmítá tváří v tvář popravě srpovců místokrálovu polévku;
na místokrálových šibenicích visí a u jeho stolu jedí kulatolebí i špičatolebí.

Příklady zcizení v kodaňském provedení

Nana Callasová, zpívající (v 2. obraze) svou vstupní píseň, si stoupla mezi pouliční emblémy maloobchodu (viz: Scéna a masky), jako zboží mezi zboží, a od třetí sloky kynula divákům s mechanickým, ihned opět mizejícím usměvem prostitutek.
Před pátým obrazem vystoupila z postranní opony mladá jeptiška s gramofonem a sedla si na schůdky. Varhany z gramofonové desky doprovázely první, zbožnou část obrazu (až k větě „Co slečna s sebou přinese?“). Nato jeptiška vstala a odešla s gramofonem dozadu. Osmý obraz (Ulice starého města) obsahuje ve scéně setkání sourozenců de Guzmanových napodobeninu jedné scény alžbětinského divadla, totiž rozmluvu Claudia s Isabelou v Shakespearově hře „Veta za vetu“. Scéna se musí hrát s plnou vážností ve vysokém a vášnivém stylu alžbětinského divadla. Kodaňská premiéra zcizila tento styl tím, že se celá scéna hrála v dešti a všichni účinkující měli deštníky. Tím byl vznosný způsob hraní artistně zcizen. Nedosáhlo se však ještě toho, aby si divák, upozorněný na nečasovost takového počínání, navíc ještě všiml, že vznosný způsob vyjadřování je spjat s individuálními problémy horní třídy. Toho se mohlo dosíci např. tak, že by se inspektor a suklák, kteří vězně vedli, byli k této události chovali s obzvláštní lhostejností nebo dokonce pobaveně, ale možná i s obdivem.
K ukázkám historických scénických útvarů patří i devátý obraz v kavárně paní Cornamontisové, který obsahuje prvky francouzských konversačních her ze sklonku 18. století. V tomto obraze byla Isabela nalíčena zcela bíle.

Scéna a masky

Základní dekorace se skládala ze čtyř zástěn slonovinové barvy a horizontálně trošku zaoblených, které se mohly stavět pokaždé jinak. Lampy se ukazovaly, pokud byly pohyblivé. Pokud byly dva klavíry v činnosti, byly osvětleny; jejich mechanismus byl odkryt. Proměny se odehrávaly za malou vedlejší oponou, za niž bylo trochu vidět, která však umožňovala mezihry. Dekorace se budovala a doplňovala během zkoušek.
Bylo použito těchto předmětů:

první obraz:
malá židle pro místokrále; kulečníkový stůl pokrytý novinami; mapa na dřevěném stojanu; rozbitá lampa s jedinou hořící žárovkou; stojan pro místokrálův klobouk a jeho hůl; veřeje s jedněmi dveřmi, na nich malý emblém s hyenou a žezlem; židle pro Iberina čekajícího přede dveřmi;

druhý obraz:
dva okenní rámy ze surového dřeva pro Callamassiho a Nanu; štít „K Palmosově trafice“; červená lucerna s nápisem „Café Paradiso“; proutěná židle pro paní Cornamontisovou; veřeje do kavárny; dva namalované dva metry vysoké čtyřpatrové domy s malými potravinářskými krámky; jako znaky maloobchodu 6 krámských emblémů (podle Gorelika), visících na

drátech: zlatý pekařský preclík, stříbrný cylindr, černý doutník, zlatý holičský talíř, červená dětská bota, červená rukavice. Tyto emblémy maloobchodu byly spuštěny, když Nana pod ně vstoupila se svou vstupní písní; prapory s Iberinovou hlavou;

třetí obraz:
velká studna ze surových trámků s okovem; pověšená slaměná rohož;

čtvrtý obraz:
místokrálova židle pro soudce, na dřevěném balkónku bočně mimo jeviště; světelné nápisy, pohybující se na zadní stěně jeviště nad zástěnami; dřevěné schody; stará lavice pro obžalované; poškozená socha Spravedlnosti;

pátý obraz:
kostelní křeslo pro abatyši; malované kostelní okno na železných nohách, dole na otvírání; dvě židle; tresor s obrázkem světce;

šestý obraz:
veřeje s malým dřevěným schodištěm; stůl; 6 židlí; červená lucerna; vyřezaná černá písmena „Café Paradiso"; svíčka; na jedné ze zástěn silueta dvou koní;

sedmý obraz:
dřevěné schody, na nich modrý koberec; lustr; opravená socha Spravedlnosti, na konci „Písně o oživujícím účinku peněz" spuštěná na kladkostroji místo poškozené sochy, která byla vytažena nahoru; tabulka „Klášter svatého Barabáše kontra pachtýř Callas. Sporný objekt 2 koně"; židle pro soudce; nová vyřezávaná lavice obžalovaných; v poloviční výšce dva visící koně z překližky, které bylo možno při rozsudku vytáhnout:

osmý obraz:
špinavé prapory, jinak jako druhý obraz;

devátý obraz:
veřeje, červený závěs s třásněmi jako výplň; podnos se sklenicí vody; židle, stará récamierovská pohovka; zelená umělá rostlina v květináči, které Nana použije jako paraván; nad pohovkou červená lampička. Návštěvník, opouštějící lokál, do něhož hodlá Isabela vstoupit;

desátý obraz:
vpředu u rampy velký dřevěný rám zamřížovaný černě natřenými lany jako mříže věznice; 2 stoličky, pro de Guzmana a Callase, těsně za mříží; malý podstavec se stoličkami pro spoutané pachtýře; osvětlovací zařízení, aby statkář Callas mohl při svém monologu přijít hledištěm; za jednou ze zástěn 3 šibenice;

jedenáctý obraz:
3 šibenice za jednou ze zástěn; vně jeviště černá tabule „Exekuce 1 statkáře a 200 pachtýřů"; prostřený stůl se zlatými židlemi; překližkové siluety vojáků při místokrálově vstupu; velká dělová hlaveň spuštěná na drátě nad stůl, namířená do hlediště, když Missena mluví o míru;

Lebky byly asi 20 cm vysoké. Masky měly silně znetvořené nosy, uši, vlasy, brady. Sukláci měli nadlidsky veliké ruce a nohy.
Kostýmy žen byly barevné a nevázaly se na určitou módu; pachtýři měli černé kalhoty, plátěné košile a dřeváky; bohatí statkáři jezdecký oděv. Missena uniformu; maloměšťáci obyčejné šaty.

O zvucích

V poslední době dává gramofonový průmysl divadlům k disposici originální zvuky na deskách. Vedou k značnému zesílení divákovy iluse, že není v divadle. Divadla je chtivě přijímají, takže nyní můžeme v Shakespearově „Romeu a Julii" slyšet pravý hluk lidu. Pokud je nám známo, využil gramofonových desek poprvé Piscator. Využil nového prostředku naprosto správně. Při inscenaci hry „Rasputin" použilo se gramofonové desky s hlasem Leninovým. Představení se tak přerušilo. V jiném představení se předvedla nová technická vymoženost, bezdrátové vysílání srdečního tepu nemocného člověka. Zároveň ukázal film srdeční kontrakci. Ve hře nehrála žádnou roli skutečnost, že lze pro nemocného na lodi nebo na odlehlém místě dostat pokyny od specialistů. Ukázalo se pouze, jak velmi technika ulehčila spojení mezi lidmi, že však zároveň společenské poměry stojí v cestě využití tohoto faktu.
Ve hře, která je podobenstvím, smí se zvuků užít jen tehdy, mají-li funkci podobenství, a nikoli k vyvolání nálady, atmosféry a iluse. Dupot iberinovských oddílů vstupujících do města (v 11. obraze) může být reprodukován z gramofonové desky. Stejně tak zvony vítězství (v 7. a 8. obraze) a umíráček (v 11. obraze). Z gramofonové desky by se nemělo reprodukovat např. skřípání studny, u níž (v 3. obraze) pachtýři pracují. Umělý hluk lidu může provázet Iberinovo vystoupení (v 4. obraze); také reakce lidových mas vně soudního dvora (v 4. obraze) na pachtýřovy požadavky a na místodržitelova rozhodnutí a hluk davu, když dojde zpráva o vítězství (v 7. obraze), mohou být umělé. Je správné umístit gramofon stejně tak jako orchestr viditelně. Nechť se však od toho raději upustí, kdyby takové opatření přespříliš šokovalo nebo bylo zdrojem přílišné zábavy.

HORÁTI A KURIÁTI

HRA PRO ŠKOLY

Osoby

Chór Kuriátů
Chór Horátů
Tři kuriátští vojevůdcové
Lučištníci
Kopiníci
Mečovníci
Tři horátští vojevůdcové
Lučištníci
Kopiníci
Mečovníci
Ženy Horátů
Ženy Kuriátů

Spolupráce M. Steffinová

NÁSTUP

Město Horátů a město Kuriátů. Města se obracejí na své vojevůdce.

CHÓR KURIÁTŮ ·
Nač navzájem se rozsápávat, Kuriáti?
Opět
minula zima a stále ještě
zuří ve zdech našeho města zlý
boj o pozemky a o rudné doly.
Proto
jsme se rozhodli, že povstaneme do zbraně
a s třemi armádami
pronikneme do říše Horátů,
abychom si ji zcela podrobili a abychom
si přivlastnili vše, co má v držení nad
zemí i pod zemí.
Křičí na druhou stranu na Horáty:
Podrobte se!
Vydejte nám chýše, pole a náčiní, jinak
vtrhneme k vám s takovou vojenskou
mocí,
že žádný z vás neunikne.

CHÓR HORÁTŮ · Lupiči jdou! S nesmírnou
vojenskou mocí vpadají do naší země.
Chtějí
nás ponechat naživu, vydáme-li jim vše,
co potřebujeme k životu.
Proč
bát se smrti, ale nebát se
hladu?
Nepodrobíme se!

CHÓR KURIÁTŮ · Svěřujeme vojevůdcům
oddíly a zbraně.

CHÓR HORÁTŮ · Svěřujeme vojevůdcům
oddíly a zbraně.
Vojevůdcům se přes ramena přepnou lišty s praporky, které naznačují počet oddílů; týž počet se napíše na tabule branných sil.

CHÓR KURIÁTŮ · Tobě, vojevůdče,
svěřujeme sedm kohort lučištníků.

CHÓR HORÁTŮ · Tobě, vojevůdče,
svěřujeme sedm frátrií kopiníků.

CHÓR KURIÁTŮ · Tobě, vojevůdče,
svěřujeme dvanáct kohort mečovníků.

CHÓR HORÁTŮ · Tobě, vojevůdče,
svěřujeme sedm frátrií lučištníků.

CHÓR KURIÁTŮ · Tobě, vojevůdče,
svěřujeme sedm kohort kopiníků.

CHÓR HORÁTŮ · Tobě, vojevůdče,
svěřujeme dvanáct frátrií mečovníků.

VŠICHNI VOJEVŮDCOVÉ ·
Přineste zbraně!
Přinášejí se luky, kopí, meče a štíty.

CHÓR KURIÁTŮ · Vyberte
z této hojnosti zbraní
ty nejlepší.

CHÓR HORÁTŮ · Tady jsou
vaše zbraně.
Před Kuriáta se položí kupa luků.

KURIÁT ·
Luk musí být pevný. Bez pevného luku
nemohu bojovat.
Napne jeden luk, až praskne.

CHÓR KURIÁTŮ · Zahoď ho!
Kuriát luk zahodí a napne nový. Ten vydrží.

KURIÁT · Jsem s lukem spokojen.
Před Horáta se položí jediný luk. Opatrně jej napne.

HORÁT · Mohu ho napnout ještě víc, ale
pak se zlomí.

CHÓR HORÁTŮ · Tak se s ním spokoj.
Nemáme žádný jiný.

HORÁT · Ale s tím daleko nedostřelím.

CHÓR HORÁTŮ · Tak jdi blíž k nepříteli.

HORÁT ·
Ale to bych se vydával v nebezpečí.

CHÓR HORÁTŮ · Ano.

ŽENY HORÁTŮ ·
Není-li lučištník srozuměn s lukem,
nelze bojovat.

HORÁT *rychle* · Jsem srozuměn.
Horátovi podají dvě kopí.

CHÓR HORÁTŮ · Zde je tvoje kopí a zde
je kopí kuriátské. Jak vidíš,
obě jsou stejně dlouhá a stejně těžká.
Na svého odpůrce
tedy stačíš, kopiníku.
CHÓR KURIÁTŮ · Přineste nové kopí!
I Kuriát dostává kopí. Je mnohem delší. Třetímu Kuriátovi nastaví pět štítů. Jde od jednoho štítu k druhému a snaží se je mečem prorazit. U tří se to podaří, z obou zbývajících si jeden vyvolí.
KURIÁT · Meč se otupil.
Přinesou mu nový meč.
CHÓR KURIÁTŮ · Tady máš nový.
Kuriát vyrve z chocholu na své přilbě koňský vlas a protne jej.
KURIÁT · S tímto štítem a s tímto mečem
jsem dobře vyzbrojen.
Před Horáta položí dva štíty, malý a velký.
HORÁT · Musím to zkusit, abych věděl,
na čem jsem.
Prorazí velký štít. Jde k malému.
CHÓR HORÁTŮ ·
Zadrž! Vyzkoušel jsi jej. Ten nepoškozený
je z téhož kovu. Ale ten prvý štít
byl špatně nastaven.
Jeden z válečníků nastaví štít šikmo proti tnoucímu druhému Horátovi, takže jeho meč sklouzne.
HORÁT · Rozumím. Protože štít přímý úder
nevydrží,
musím se snažit,
aby meč sklouzl.
CHÓR HORÁTŮ · Máme ti tedy ten velký
štít spravit?
HORÁT · Ne, vezmu si ten malý. Je pěkně
lehký.
Vezme si jej.
Jsem s tímto štítem spokojen. Budu s ním
pohyblivější. A ten meč znám. Sám
jsem jej ukoval. Vložil jsem do této práce
všechen svůj um.

ŽENY HORÁTŮ A ŽENY KURIÁTŮ ·
Nyní jděte. Ne všichni
se vrátíte zpátky.
KURIÁTŠTÍ VOJEVŮDCOVÉ ·
Neplačte! Vijte
věnce vítězství! Obtíženi kořistí
vrátíme se zpátky.
ŽENY KURIÁTŮ ·
Budeme počítat dny, než se vrátíte.
Vaše místa u stolu a vaše místa v loži
zůstanou prázdná.
HORÁTŠTÍ VOJEVŮDCOVÉ ·
Jak bez nás budete obdělávat pole,
jak bez nás
budete udržovat v chodu dílny?
ŽENY HORÁTŮ ·
Jen buďte bez starosti! Pole
obdělána budou. Ale postarejte se,
abychom úrodu také sklidili.
CHÓR HORÁTŮ · Horáti, abychom zmařili
přepad, své podmanění a uloupení
svých chýší, polí a svého náčiní,
rozhodli jsme se, že vyrazíme k útoku
s třemi vojsky.
Budeme bojovat
do protivníkovy úplné porážky.

■

1. Bitva lučištníků

HORÁT · Včera večer
zaujal protivník postavení,
jež jsem mu stanovil já.
Stanovil jsem je tak, že chce-li
se se mnou utkat, musí
postupovat za kopcem. Tak
bude vzdálenost mezi námi malá,
jak to potřebuji kvůli svému luku.
Teď čekám, až vyjde slunce. Musí
se objevit v příhodnou chvíli.
KURIÁT · Protivník mě očekává
mezi horami, které neznám.

Nevím, jak daleko je ode mne,
ale nevane protivítr
a luk mám dobrý.
Čekám na slunce.
OBA CHÓRY · Lučištníci zaujali postavení.
Až se vyjasní, započne bitva.
HORÁT A KURIÁT · Jasní se.
Bojovníci napínají luky. Jeden z herců nese velmi pomalu vzadu přes jeviště tyč s reflektorem, který představuje slunce. Jde zprava doleva tak dlouho, dokud trvá bitva. Protože slunce vychází nad Horátovým kopcem, je Horát ve stínu a jeho protivník ve světle.
KURIÁT · Ó! Slunce mě oslňuje!
Nemohu mířit, protože protivník
je v temnotě. Je skryt
ve stínu hory.
Prvá výměna šípů. Šíp oslněného Kuriáta letí příliš vysoko. Horát zasáhne Kuriáta do kolena.
KURIÁT *vytahuje si šíp* ·
Jsem zasažen a protivník
zasažen není.
Zapomněl jsem,
že slunce nejenom svítí,
nýbrž i oslňuje.
K míření jsem světlo potřeboval, ale
záleželo i na jeho směru.
Mé postavení bylo špatné.
Mám roztříštěné koleno, a protivník mě
proto drží v šachu
na tomto nevýhodném místě.
CHÓR KURIÁTŮ · Jaké máš ztráty?
Kuriát ukazuje, kolik ztratil: sejme a zahodí dva z praporků na své ramenní liště.
CHÓR KURIÁTŮ *ke svému muži, smazávaje s tabule braných sil dvě kohorty* ·
Dvě ze svých sedmi kohort
jsi ztratil. Ale
tvá zbraň je dobrá.
Byla drahá a je dobrá.
Tak jako všechno,
pracuje pro nás i čas.
Nic neriskuj.
Nakonec rozhodne
lepší zbraň.
HORÁT · Můj luk nestřílí sdostatek daleko. Ale
protivníka oslnilo slunce
a můj šíp
mu roztříštil alespoň koleno.
Mé postavení je dobré.
CHÓR HORÁTŮ *ke svému muži* ·
Proč nepokračuješ v boji? Dobré postavení
nezůstává dobrým věčně. Naše situace se
zhorší,
nezlepšíme-li si ji. Neúprosně
posunuje se slunce na nebi. Nezadržitelně
stává se z jitra poledne.
HORÁT · Třemi šípy chtěl jsem skolit toho,
jemuž slunce svítí ve tvář. Prvým šípem
jsem ho nezabil, ale přece jen
jsem ho zasáhl a nyní
zalehl za svým balvanem
a nepokračuje v boji. Ale slunce putuje
a stín mé hory se zkracuje a já
se vzdaluji od svého nepřítele, takže můj šíp
už k němu nemůže doletět.
CHÓR HORÁTŮ · To, že tvůj luk je špatný,
je zlé. Ale nemáme žádný lepší.
Zahoď ho! Bojuj pěstmi!
Musíš bojovat všemi prostředky.
A především jednej!
HORÁT · Nejsem vašeho mínění. Konec konců
jsem svým lukem
již nepřítele poranil.
Jsem lučištník, a nikoli pěstní zápasník.
Nežli ke mně došlo vaše poselství,
nastalo už poledne. Nyní
už sám stojím v slunečním světle.
Postoupím tedy až k místu,
odkud budu moci dostřelit
na oslněného. Dojde
k druhé výměně šípů.
Slunce nyní stojí mezi oběma horami, takže svítí na oba bojovníky.

KURIÁT · Slunce vylézá za horou. Nepřítel
postoupil a stojí nekrytý. Možná,
že ho teď zasáhnu.
HORÁT · Vylez, lupiči!
A vystřel svůj šíp! Ó!
Nevidím! Slunce
oslňuje i mne.
Druhá výměna šípů. Oba šípy letí příliš vysoko.
HORÁT A KURIÁT *ke svým chórům* ·
Druhá výměna šípů je za námi.
Oba
jsme se minuli.
CHÓR KURIÁTŮ *k svému muži* ·
Ale tvoje situace
se zlepšila.
HORÁT · Neúprosně
posunuje se slunce na nebi. Nezadržitelně
stává se z poledne večer. Ale co dělat?
Byl-li jsem oslněn,
protože slunce stojí nad hlavami,
musí být dosud oslepen i nepřítel.
Mohu tedy postoupit,
jak jste mi radili, a to
s holými pěstmi.
Udělá několik kroků doleva, avšak zůstane stát s rukou pátravě nad očima. K chóru :
Chtěl jsem postoupit. Ale nyní
stojí už slunce za druhým kopcem.
Nepřítel
je ve stínu. Já
jsem v plném světle.
Řídě se vaší radou večer, zapomněl jsem,
že jste mi ji dali v poledne.
Slunce zašlo za druhým kopcem, tak Kuriát může svým třetím šípem zasadit Horátovi smrtící ránu.
KURIÁT · Vítězství! Můj poslední šíp
zasáhl. Má situace, jež byla špatná,
obrátila se během jediného dne.
A když pak byla má situace dobrá,
rozhodl můj lepší luk.
CHÓR KURIÁTŮ · Vítězství! Jedna
z protivníkových armád
je zničena. Pět kohort lučištníků
je uvolněno pro konečný boj. Po krátkém
odpočinku
budou pochodovat na východ, aby
se spojily s druhými našimi armádami.
CHÓR HORÁTŮ ·
Od jejího posledního hlášení, že nyní
zaútočí, nic jsme už o naší armádě
neslyšeli. Musíme počítat s tím,
že byla zničena.
Upjala se k jednomu místu,
upjala se k jedné zbrani
a upjala se k jedné
radě. Ale neúprosně
posunuje se na nebi slunce. Nezadržitelně
stalo se z rána poledne a z poledne večer.
K ženě horátského lučištníka:
Ženo, od tvého muže
už nedostáváme žádnou zprávu. Ale
z nepřítelova města
slyšíme vítězný jásot. Máme za to,
že lučištník padl.
Oblečou ženu do vdovského roucha.
Smažte sedm frátrií s tabule branných sil!
Kde stály, nestojí už nic.
Plán, v němž se s nimi počítalo,
musí provést jiní.
Smažou s tabule sedm frátrií lučištníků.
Nepřítel postupuje do našich údolí.
Za vojsky táhnou otrokáři.
Ti, kdož krváceli, musí teď platit.
Úrodná ornice
nerodí už nic nežli kámen,
neboť obilí si bere nepřítel.
Rolník
si vytře pot z očí,
ale chléb jí ten,
kdo má meč.

2. Bitva kopiníků

CHÓR HORÁTŮ ·
Nepřítel postupuje do našich hor.
Pochoduje propastmi
podél dravé řeky.
Máš ho zadržet, kopiníku!
HORÁT · Viděl jsem, jak sem táhne. Jeho kopí
je obrovské. V otevřené srážce
ho zadržet nemohu.
Souhlasíte-li,
přemohu ho, aniž bych se vydával
v nebezpečí. Ale v tom případě
mě čeká dlouhý pochod
a mám
jen málo času.
CHÓR HORÁTŮ · Souhlasíme, že vojsko
šetříš. Jedné armády
jsme už pozbyli. Ale
zadrž nepřítele!

KOPÍ SEDMKRÁT VYUŽITÉ

Obtížným pochodem přes pohoří táhne Horát vstříc nepříteli k místu, kde hory se přibližují až k silnici. Při zlézání hor se opírá o kopí.

HORÁT · Zlézám pohoří. Kopí
mi slouží jako hůl. Je mou třetí nohou.
Tou, která nebolí,
tou, která se neunaví.
Mnoho věcí je v jedné věci.
Stojí před průrvou ve skále.
Ale jak se dostanu dál? Tady je ve skále
průrva.
Když jsem byl chlapec, chytil jsem se
dubové větve
a dostal jsem se přes potok do zahrady,
kde byla jablka. Mé kopí, jež bylo kdysi
dubovou větví, má opět být větví.
Tak se dostanu přes průrvu.
Mnoho věcí je v jedné věci.
Položí kopí přes trhlinu a ručkuje po něm na druhou stranu.
CHÓR HORÁTŮ ·
Nepřítel vpadá do našich údolí.
Zadrž nepřítele!
HORÁT ·
Ale jak se dostanu dál? Průrvu ve skále
jsem překročil, ale tady je sněhová závěj.
Jak mám vědět, jak je hluboká?
Mé kopí budiž mi olovnicí.
Mnoho věcí je v jedné věci.
Změřil hloubku sněhové závěje.
Ale jak se dostanu dál? Sněhová závěj
je pro mne příliš hluboká. A skála na
druhé straně
leží výše nežli mé odraziště. Opět
pohlédnu na své kopí.
Pravím, aby mi bylo tyčí ke skoku.
Mnoho věcí je v jedné věci.
Provedl skok o tyči do dálky.
CHÓR HORÁTŮ · Nepřítel proniká! Odhání
nám stáda.
Pospěš si! Zadrž nepřítele!
HORÁT · Ale jak se dostanu dál? Tady je
horský hřeben.
Je užší nežli má noha. Všechna námaha
by byla marná, kdyby mě tento hřeben
nyní zadržel.
Musím po něm přejít. Svým kopím
budu udržovat rovnováhu. Jeho tíže,
která mi při stoupání
častokrát byla nesnesitelná,
je mi nyní užitečná, a já pravím:
Mnoho věcí je v jedné věci.
Přešel po horském hřebenu a kopím udržoval rovnováhu.
CHÓR HORÁTŮ · Nepřítel se blíží
k našim rudným dolům.
Zadrž nepřítele!
HORÁT · Jsem u cíle. Nakláním se
přes skalnatý vrchol. Pode mnou
běží silnice, po níž přitáhne nepřítel.
Chci ho rozdrtit pod balvany.
Svým kopím je mohu uvolnit.

Mnoho věcí je v jedné věci.
Uvolnil kus skály.
Kopí je mou podpěrou.
Zadrží skálu, až pod ni přijde nepřítel.
Jediným pohybem prstu
rozdrtím nepřítele.
Vystačil jsem se svým kopím.
Mnoho věcí je v jedné věci.
Vybudoval malou lavinu.
Nepřítel tu dosud není,
a já jsem unaven rychlým pochodem.
Sedl si a čeká.
Pohodlně si sedím, dobře věda,
že nesmím usnout. A nejsem
dost schvácen, abych nemohl být činný,
ale
jsem příliš schvácen, mám-li být nečinný.
A
usínám.
Usíná. Na obzoru se objevil Kuriát. Pomalu pochoduje kolem; zatím co Horát spí, minul Kuriát nebezpečné místo.

HORÁT · A probouzím se, a opět
se nakláněje přes vrchol hory
a pohlížeje dolů, vidím,
že nepřítel už minul
to místo, kde jsem ho chtěl zabít.
Rychlý pochod, který mě přivedl k cíli,
mě zároveň vyčerpal. Tak
jsem plán nemohl provést.

CHÓR HORÁTŮ ·
Náš kopiník má za sebou veliký pochod
a zdolal všechny překážky,
ale vyčerpání
ho připravilo o odměnu za všecku
námahu.
Horší nežli prohraná bitva
je výpad do prázdna.
Vstaň nyní, kopiníku,
a zapomeň na to, cos dokázal. Znovu
se vrhni vstříc nepříteli
s menší již nadějí.

HORÁT · Už nemohu.
Vykonal jsem, co bylo v mých silách.

CHÓR HORÁTŮ · Tak věz: to nestačí.
Kdyby sis byl lehl do trávy a počítal
mráčky,
nevypadalo by to s naší věcí hůře.
Vykonal jsi mnoho, ale
nepřítele jsi nezadržel.

HORÁT · Bylo tedy všechno špatné,
co jsem udělal?

CHÓR HORÁTŮ · Ne. Ale nejsi hotov.
Zadrž nepřítele!
Vymysli něco nového,
ty, jenž jsi tolik vymyslel!
Namáhej se ještě víc,
ty, jenž ses tolik namáhal.
Zadrž nepřítele!
Vše, cos dokázal,
budiž ti ke slávě, jestliže zadržíš nepřítele.
Ale nic nebudiž připočteno k tvým zásluhám, jestliže
nepřítele nezadržíš.
Sedmero překonaných svízelí nebude se
rovnat ničemu;
vezmeš-li však na svá bedra ještě jednu
svízel
a nepřítele zadržíš,
budeš vychvalován, žes zdolal osmero
svízelí.

HORÁT · Souhlasím.
I zvedám se znovu.
Cestou, po níž jsem sem pádil,
běžím nyní zpátky.
Bitvu, jež se mi zdála beznadějná,
vybojuji.
Za znění následujícího chóru provádí Horát sestup. Posune kus skály do rovnováhy, vytáhne zpod něho své kopí, přejde po úzkém horském hřebenu, zjistí hloubku závěje, skočí, přeručkuje průrvu ve skále, sešplhá dolů. Přepadne ho sněhová vánice, a velký spěch si vyžádá oběti. Jednoho ze svých praporků pozbude v závěji, jeden ztratí na hřebenu a jeden hodí do skalní průrvy.

CHÓR HORÁTŮ · Vydej se tedy na ústup!
Ztratil jsi čas. Ztrať nyní více!
Jsi oslaben. Dokaž teď dvojnásob!
Sníh a bouře
neušetří toho, jenž zmalomyslněl.
Mnohé obtíže překoná ten,
jenž má před očima vítězství, ale těžké je
znovu se setkávat na ústupu
se starými nebezpečími. Po porážce
zdvojnásobit odvahu, zdvojnásobit
vynalézavost jen proto,
abys dosáhl starého postavení, které jsi
předtím
měl bez námahy v držení.
Každé vynalézání
vede zpátky. Každé hmátnutí
smaže jen jednu chybu, a přece je ústup
toho, jenž tvrdošíjně bojuje,
součástí nového
postupu.

HORÁT · Povedlo se. Jsem opět tam,
odkud jsem vyšel. Pro bitvu
vidím už jen poslední možnost,
protože mé kopí je příliš krátké.
Úspěch mého plánu je nejistý,
jeho provedení je nebezpečné.
Ale nijak jinak
nemohu nepřítele zadržet.
Pro tento plán ovšem
je mé kopí ještě příliš dlouhé. Nuže,
nemohu
je prodloužit, ale mohu
je zkrátit.
Zlomí kopí na dva kusy, jeden zahodí a odchází.

CHÓR HORÁTŮ · My však smažeme
s tabule branných sil tři frátrie,
které leží ve sněhu a ve skalních
rozsedlinách.
A vkládáme své naděje
ve zmenšené vojsko.

JÍZDA NA ŘECE

KURIÁT · Pochoduji říčním údolím. Na jedné straně mám horský sráz, na druhé řeku. Hora je nezlezitelná a řeka nesplavná, protože dál dole je smrtelný vodopád. A zpředu mě nelze napadnout, neboť mé kopí je tak dlouhé, že nepřítel na mne svým kopím nedosáhne.
Po řece dolů se blíží vor Horátův. Kormidlem je pahýl kopí.
Tu vidím po své pravici nepřítele, jak na voru pluje po proudu řeky. Nevidím, že by měl nějakou zbraň. Blíží se velice rychle, takže už nemohu své kopí mezi skalními stěnami proti němu obrátit: je příliš dlouhé. On však náhle vytahuje z vody kormidlo svého voru a obrací je proti mně.

HORÁT · A já pluji po proudu řeky
k velkému vodopádu
a mé kopí je kormidlem mého voru.
Mnoho věcí je v jedné věci.
A teď, když se blížím k nepříteli,
je opět kopím a já
jím bodám.

KURIÁT · A celou silou řeky, na níž jede jako na silném koni, vráží mi, když letí mimo, pahýl kopí do těla. Padám. Protivník je zničen. Vodopád ho musí pohltit. Já jsem těžce zraněn a ležím bez hnutí v průsmyku. Zapomněl jsem, že řeka není nesplavná, nýbrž že je splavná, ale s nasazením života, že tedy moje postavení není nenapadnutelné, nýbrž že je napadnutelné jen s nasazením života. Tak nepřítel padl, ale já jsem těžce zasažen.

CHÓR KURIÁTŮ · Jaké máš ztráty?
Kuriát ukazuje, kolik ztratil: snímá si se své ramenní lišty pět praporků a zahazuje je.

CHÓR HORÁTŮ · Kopiník padl.
Smazáváme s tabule branných sil čtyři
frátrie.

Kde stály, nestojí už nic.
Plán, jenž s nimi počítal,
musí provést druzí.
Čtyři frátrie se smazávají s tabule. Žena horátského kopiníka dostává vdovské roucho.

KOPINÍKOVA ŽENA · Jak bojoval?

CHÓR HORÁTŮ · Zadržel nepřítele.
Vykonal dva pochody a překonal
všechny obtíže.
Posléze jel na řece
a ke své malé síle
přidal velikou sílu řeky.
Ale řeka, která ho strhla na nepřítele,
strhla ho i dolů. Ještě dlouho
bylo ho vidět, jak kormidluje. Až
k vodopádu
se snažil, aby dosáhl břehu. Ale vodopád
ho přece jen pohltil. Nepřítele
nezabil, ale svému spolubojovníkovi
zanechal
nepřítele oslabeného.

CHÓR KURIÁTŮ *smazávaje s tabule branných sil pět kohort kopiníků* ·
Pět kohort ze sedmi padlo, ale
vítězství máme jisté. Neporazitelně
pronikají naše vojska dál. Protivníka
se zmocnilo zoufalství. Vbíhá
pod naše šípy a vrhá se do vod. Kořist
je mohutná. Kuriáti, nezačněte se hádat
o vlastnictví pozemků a nových rudných
dolů.
Již zítra
započne poslední bitva, v níž
tři naše vojska budou stát
proti jedinému vojsku nepřítelovu.

ŽENY HORÁTŮ · Naši mužové padají jak
dobytek na jatkách.
Když řezník k němu přistoupí, padne.
Jeden plánoval dobře a padl. A druhý
ukázal odvahu a padl. A my, my se
radujeme
z plánu i z odvahy, a pláčeme.
Byly jsme spokojeny, že bojovali.
Pláčeme-li, je to proto, že padli,
a ne proto, že bojovali. Ach, ne každý,
kdo se vrátí, je vítězem, ale
z těch, kdo se nevrátí, nezvítězil žádný.

CHÓR HORÁTŮ · Lupiči jdou!
Bitva dosud zuří, a již odvlékají
z rudných dolů rudu.
S nářkem jejich válečníků, kteří
jsou smrtelně zasaženi, mísí se
rozkazy pohůnků.

3. Bitva mečovníků

HORÁT · Už dva dny držím protivníka v šachu. Protože je příliš obrněn, čekám, až lučištník a kopiník dorazí ke mně. *Kuriát mu hodí pod nohy rozlámaný pahýl kopí druhého Horáta a luk prvého Horáta.*

KURIÁT · Tví bratři jsou potřeni! Vzdej se!

HORÁT · Znám to kopí a znám ten luk. Moji spolubojovníci jsou tedy asi potřeni, jak říká Kuriát. Musím ho navzdory jeho brnění rychle napadnout, jinak se spojí se svým lučištníkem a se svým kopiníkem.

KURIÁT . Myslil jsem, že ho touto zprávou odstraším od útoku, ale teď vidím, že jsem ho k útoku vydráždil.

HORÁT · Napadnu ho z boku.
Ustoupí stranou a spatří, jak za Kuriátem táhnou dvě jiná kuriátská vojska, která Kuriát dosud zakrýval: kopiník ozdobený vavřínovým věncem a lučištník ozdobený vavřínovým věncem a obtížený kořistí; oba jsou nyní vyzbrojeni meči.

HORÁT · Už jdou, je pozdě.

KURIÁTSKÝ MEČOVNÍK *volá na kopiníka* · Vytas meč a pospěš si! Nadchází bitva!

KURIÁTSKÝ KOPINÍK ·
Když jsem pochodoval podél řeky,
zatlačil jsem v jednom průsmyku nepřítele
do řeky. Sedm frátrií
zahynulo. Přes svoje ztráty
a nepořádek v mém vozatajstvu
spěchám ke konečnému boji.
Volá dozadu:
Nadchází bitva! Pospěš si, lučištníku!

KURIÁTSKÝ LUČIŠTNÍK · Přicházím
mezi dvěma horami.
Na neznámém území
při třetí výměně šípů
jsem potřel nepřítele.
Nežli nastane večer, bude jejich
poslední vojsko poraženo.

KURIÁTSKÝ MEČOVNÍK · Budu o sedm
kohort silnější nežli protivník.

HORÁT · Nemohu útočit. Přesila je přílišná.
Ptá se Horátů:
Co mám dělat?

CHÓR HORÁTŮ ·
Přes statečnost našich vojsk,
znalost bojiště
a použití všech bojových prostředků
ztratili jsme dvě bitvy. Dvě vojska
jsou zničena. Ze tří žen
našeho města
dvě nosí vdovské roucho.
Tvé frátrie, mečovníku,
jsou to poslední, co máme.
Čekal jsi na pomoc,
nečekej dále, žádná nepřijde.
V tvých rukou
jsou naše pole, stáda a dílny.
Mezi námi a lupiči
jsi jenom ty.

HORÁT · Nastupují.
Se svou přesilou
mě rozdrtí.
Proti mně se s třemi meči
zvedá trojí paže.
Jak mám vydržet?
Můj štít je špatný.

CHÓR HORÁTŮ · Neuhni ani o píď!
Tvé zbraně
se nedají zlepšit. Nyní
jich použij. Počet nepřátel
nelze zmenšit. Postav se jim.
Vrhni se na ně. Znič...
Ach, co to děláš?
Horát se dává na útěk.

CHÓR KURIÁTŮ · Vítězství! Nepřítel
se dává na útěk!
Za ním, Kuriáti!

KURIÁTSKÝ MEČOVNÍK ·
Na něho! Před naší přesilou
se nepřítel dal na útěk.
Na něho! Jinak nám unikne!

CHÓR HORÁTŮ · Zastav se! Neslyší nás.
Náš poslední muž
se vzdává. Náš nejlepší bojovník
je podplacen nepřítelem.
Horátský mečovník se je snaží v běhu různými gesty upokojit.

CHÓR HORÁTŮ ·
Nepopírej to! Proč prchás?

CHÓR KURIÁTŮ ·
Vzdejte se! Vydejte klíče svého města!
Ať vám neuteče, Kuriáti!

KURIÁTSKÝ KOPINÍK *k mečovníkovi* ·
Ať ti neuteče! Umíš přece
utíkat!
Tři vojska Kuriátů začínají s pronásledováním. Nemohou se však hned dostat rychle kupředu. Těžce zraněný kopiník se opožďuje. Lehce zraněný lučištník ho předhání, také se však opožďuje.

CHÓR KURIÁTŮ · Hle, jak utíká!
Nezachrání se, ale jeho zánik
bude mu hanbou.
Být hrdým žalozpěvem
v ústech svých lidí, k tomu
mu chybí odvaha.

HORÁT · Dobře, že můj štít je lehký. Aspoň
se mi dobře utíká.
CHÓR HORÁTŮ · Posmívá se nám!
KURIÁTSKÝ MEČOVNÍK · Utíkám
tak rychle, jak umím. Můj štít
je těžký.
HORÁT · A já utíkám
tak rychle, jak umíš utíkat ty.
Hej, utíkej rychleji! Jinak
ti ještě uniknu!
CHÓR HORÁTŮ · Smažte jeho frátrie!
Kde stály, nestojí už nic.
Plán, jenž s nimi počítal...
*Zatím co frátrie mečovníků na tabuli bran-
ných sil jsou napůl smazány, horátský mečov-
ník se malým obloukem vrací a napadá kuriát-
ského mečovníka. Během pronásledování se
pronásledovatelé od sebe odloučili.*
Stát! Obrací se! Vrací se!
Útočí!
CHÓR KURIÁTŮ · Útočí!
A náš mečovník
je vyčerpán. Jeho štít
byl těžký. A náš lučištník
mu nestačil!
CHÓR HORÁTŮ · Náš lučištník
mu rozdrtil koleno a ověsil ho
svými botami a svou přilbou a svým
chlebníkem.
CHÓR KURIÁTŮ ·
I náš kopiník se opozdil!
CHÓR HORÁTŮ · Náš kopiník
mu rozdrtil bok.
*Horát po krátkém boji porazí supějícího
kuriátského mečovníka. Pak běží dál proti
lučištníkovi.*
CHÓR KURIÁTŮ · Mečovník padl.
Smažte dvanáct kohort
s tabule branných sil.
Kde stály...
*Horát doběhl k lučištníkovi, vyrazil mu z ruky
meč a srazil ho k zemi. Běží dál.*

CHÓR KURIÁTŮ ·
I lučištník padl. A nepřítel
se řítí dál. Za pronásledování
se pronásledovatelé od sebe oddělili. Útěk
byl útokem! Stojí jen ještě kopiník,
těžce zraněný kopiník.
*Horát doběhl ke kopiníkovi a bez námahy ho
skolí.*
Smažte devatenáct kohort! Kde stály,
nestojí už nic. Plán, jenž s nimi počítal,
už žádný z nich nesplní.
*Tři ženy kuriátských vojevůdců dostanou
vdovská roucha. Devatenáct kohort je sma-
záno.*
CHÓR HORÁTŮ ·
Vítězství! Tvoje lest, mečovníku,
oddělila nepřátele od sebe, a tvoje síla
je porazila.
HORÁT · Viděl jsem, jak sem táhne lučištník,
obtížený kořistí, a jak sem táhne kopiník,
bez kořisti. A mečovníka jsem viděl bez
vavřínového věnce.
I věděl jsem, že by se byli na mne vrhli.
A viděl jsem, jak se mečovník rozhlížel,
vida jednoho s vavřínovým věncem
a jednoho obtíženého kořistí.
I věděl jsem: co tu nyní přichází jako
jedna armáda,
to byly předtím tři a mohou
z nich tedy být zase tři. A viděl jsem
jednoho v plné síle a druhého
kulhajícího, a ten třetí
se plazil. I pomyslil jsem si: tři
mohou ještě bojovat, ale jen jeden
může ještě běžet.
CHÓR HORÁTŮ · Lupiči jsou odraženi.
Nedostatečně obsluhoval náš lučištník
veliký stroj
pohybujícího se okolního světa. Ale náš
kopiník přebudoval
s řekou a vorem a s pahýlem jednoho kopí
sebe sama v mohutnou střelu.

A lest našeho mečovníka
nepřátele od sebe oddělila.
A jeho síla
je potřela.
Náš lučištník nepřítele oslabil.
Náš kopiník nepřítele těžce zasáhl.
A náš mečovník vítězství dovršil.

■

POKYN PRO HERCE

1

Vojevůdcové představují zároveň svá vojska. Podle zvyklosti čínského divadla mohou být armády naznačeny praporky, které mají vojevůdcové na dřevěné liště na šíji. Lišta vyčnívá nad ramena. Pohyby herců musí být pomalé, musí plynout z pocitu, že nesou ramenní lišty, a z jisté rozvláčnosti. Herci naznačují zničení svých armád tím, že s velkým gestem vytáhnou z lišty určitý počet praporků a zahodí je.

2

Krajina je přesně vymezena na podlaze jeviště. Herci vidí stejně jako diváci nakreslenou řeku nebo údolí. Na stoupající podlahu jeviště lze postavit dekoraci, celé bojiště, lesy do výše kolen, pahorky atd. Tato dekorace však nesmí být hračkářská (na příklad barevná), má být jako na starých mapách. V kapitole „Sedmkrát využité kopí" mohou být překážky (průrva ve skále, sněhová závěj atd.) označeny na holé kostře jeviště na tabulkách.

3

I posice kroků by měly být přesně určeny; jako by jeden herec stoupal do stop druhého. To je nutné proto, že čas se musí měřit. V prvé bitvě představuje hodiny nosič slunce. V druhé bitvě představuje hodiny během „sedmerého využití kopí" Kuriát. Děje se znázorňují tak pomalu jako pod lupou času.

4

V bitvě lučištníků není zapotřebí šípů.

5

Aby se naznačila sněhová vánice, rozhodí se nad kopiníka několik hrstí papírových odstřižků.

6

Co se týče přednesu veršů: hlas nasazuje na začátku každého verše. Recitace nesmí však působit rozsekaně.

7

Lze se obejít bez hudby, jen s použitím bubnů. Bubny budou za nějakou dobu působit monotónně, avšak jen krátký čas.

8

Titulky se mají promítat nebo mají být napsány na transparentech.

STRACH A BÍDA TŘETÍ ŘÍŠE

24 SCÉN

Osoby

Německá defilírka
1. scéna Národní pospolitost
První esesácký oficír
Druhý esesácký oficír
2. scéna Zrada
Muž
Žena
3. scéna Křídový kříž
Příslušník SA
Služka
Sofen
Kuchařka
Dědek, její bratr
4. scéna Zajatci močálu
Vězňové: Brühl
Dievenbäch
Lohmann
Adventista
Esesák
5. scéna Služba národu
Vězeň
Esesák
Esesácký oficír
6. scéna Soudce hledá vinníka
Soudce
Pobočný inspektor
Státní návladní
Zemský soudní rada
Soudní sluha
Služebná
7. scéna Nemoc z povolání
První nemocný
Druhý nemocný
Chirurg
První asistent

Druhý asistent
Třetí asistent
Sestra
Vrchní sestra

8. scéna Fysici
Vědec X
Vědec Y

9. scéna Židovská žena
Žena
Její muž

10. scéna Špicl
Muž
Jeho žena
Syn obou
Služebná

11. scéna Černé střevíce
Matka
Dcera

12. scéna Arbeitsdienst
Mladý dělník
Student
Gruppenführer

13. scéna Vysílání pro dělníky
Hlasatel
Starý dělník
Dělnice
Dělník
Pán z ředitelství
Hromotluk v uniformě SA

14. scéna Bedna
Žena
Její dvě děti
Mladý dělník
Jeho žena
Dva příslušníci SA

15. scéna Propuštěný
Muž
Jeho žena
Propuštěný

16. scéna Winterhilfe
První příslušník SA
Druhý příslušník SA
Stará žena
Mladá žena, její dcera

17. scéna Dva pekaři
První trestanec
Druhý trestanec

18. scéna Sedlák krmí svini
Sedlák
Selka
Jejich dvě děti

19. scéna Starý bojovník
Maloměšťák
Žena
Mladík
Druhá žena
Mlékařka
Řeznice

20. scéna Kázání na hoře
Umírající
Jeho žena
Syn
Farář

21. scéna Uč se smrti ve tvář hledět
První hoch
Druhý hoch
Třetí hoch
Čtvrtý hoch
Pátý hoch
Scharführer

22. scéna V kasárnách se dovídají o ostřelování Almerie
První chlapec
Druhý chlapec

23. scéna Práce pro všechny
Dělník
Jeho žena
Sousedka

24. scéna Lidové hlasování
Starší dělník
Mladší dělník
Žena

Spolupracovnice M. Steffinová

NĚMECKÁ DEFILÍRKA

Když v pátém roce Třetí říše jsme slyšeli, že ten,
jenž o sobě praví, že ho seslal sám Bůh,
je nyní připraven ke své válce, že ukovány
jsou tanky, děla a křižníky a že v jeho hangárech
stojí letadla v takovém počtu,
že by nastalo zatmění nebes,
kdyby na jeho pokyn vzlétla, rozhodli jsme se
rozhlédnout se kolem sebe, abychom viděli, jaký
to národ — sestávající z jakých lidí,
v jakém stavu, s jakými myšlenkami —
volá ten člověk pod své prapory. Uspořádali jsme
defilírku.

Hle, tam už čelo chvátá:
houf celý do strakata.
A na krvavé vlajce kříž
ční nad ním po oblaka.
Na kříži hák je pro chudáka,
veliký hák, jak zříš.

A nepochodující
po čtyřech jako psíci
plazí se do války.
Neslyšet pláč a naříkání,
neslyšet brblot ani ptaní,
jen břeskné zvuky kutálky.

Jdou se ženami, s dětmi svými,
unikli už z páté zimy,
nepřečkají však dalších pět.
Vlekou své choré dědy a strýce
a my můžem jak na přehlídce
celý voj přehlížet.

■

1. Národní pospolitost

Dva esesáci zpovzdálečí
sem jdou. Z jeho piva a z jeho řeči
znavení, břicho jak sud.
Aby národ byl mocný, přejí si ti páni,
a zbožný a obávaný,
poslušný buď co buď.

Noc z 30. ledna 1933. Dva opilí esesáčtí ofičtři se potácejí ulicí dolů.

PRVNÍ · Teďkonc sme na koni. Ten pochodňovej průvod, to byla paráda! Včera ještě ouplný nicky, a dneska v říšským kancléřství! Včera supi mrchožroutský, a dneska říšský vorlové.
Oba se vymočí.
DRUHÝ · Teďkonc vypukne pospolitost veškerýho lidu. Slibuju si náramnej duševní rozkvět německýho národa.
PRVNÍ · Napřed bude potřeba z toho prašivýho ksindlu německýho člověka vydobejt. V jaký to sme vlastně končině? Žádný fangle.
DRUHÝ · Zaběhli sme se.
PRVNÍ · Vodporná končina.
DRUHÝ · Je to tady zřejmě samej kriminálník.
PRVNÍ · Myslíš, že by to tady mohlo bejt nebezpečný?
DRUHÝ · Pořádnej soukmenovec by v takovejch špeluňkách nebydlel.
PRVNÍ · Ani nikde nesvítěj.
DRUHÝ · Nejsou doma.
PRVNÍ · Ale sou. Myslíš, že takovou pakáž interesíruje koukat se na vypuknutí Třetí říše zblízka? Poďme vopatrně, krejme se.
Oba se zase nejistým krokem vydají na cestu. Jdou teď za sebou.
Není to tady, co se táhne ten kanál?
DRUHÝ · Nemám šajna.

PRVNÍ · Vybrali sme jednou tam na rohu marxistickej pelech. Nakonec kecali, že to byl spolek křesťanskejch učňů. Samej podfuk! Ani jeden neměl límeček.

DRUHÝ · Myslíš, že dokáže tu národní pospolitost dát dohromady?

PRVNÍ · Dokáže šecko!

Zastaví se na smrt vylekaný a naslouchá. Někde se otevřelo okno.

DRUHÝ · Copak to je?

Odjistí služební pistoli. Starý muž se vyklonil v noční košili z okna a volá ztlumeným hlasem: „Emo, jseš to ty?"

To sou voni. *Prudce se otočí a začne jako zběsilý střílet kolem sebe.*

PRVNÍ *(zařve)* · Pomóc!

Zatím co starý muž zůstává v okně, ozve se za jiným oknem na protější straně strašlivý výkřik kohosi postřeleného.

■

2. Zrada

Dva zrádci sem teď kráčí,
smrt souseda je ve snu tlačí,
vědí, že zná je každý dům.
Čeká je blahé zapomnění?
Spí špatně: ještě není
konec všem dnům.

Vratislav, 1933. Maloměšťácký byt. Žena a muž stojí u dveří a naslouchají. Jsou velmi pobledlí.

ŽENA · Teď jsou dole.

MUŽ · Ještě ne.

ŽENA · Přerazili zábradlí. Byl už bez sebe, když ho vytáhli z bytu.

MUŽ · Vždyť jsem řekl jenom, že tady cizinu nikdo neposlouchal.

ŽENA · Kdybys byl řekl jenom to.

MUŽ · Nic jiného jsem neřekl.

ŽENA · Nedívej se na mne tak. Když jsi nic jiného neřekl, tak jsi prostě nic jiného neřekl.

MUŽ · No právě.

ŽENA · Proč nezajdeš na strážnici a neřekneš, že u nich v sobotu nikdo na návštěvě nebyl?

Zámlka.

MUŽ · Na strážnici nejdu. Je to dobytek, takhle s ním zacházet!

ŽENA · Dobře mu tak. Co se míchá do politiky.

MUŽ · Ale bundu mu roztrhnout nemuseli. Tak skvěle na tom nikdo z nás není.

ŽENA · Na bundě přece nesejde.

MUŽ · Roztrhnout mu ji nemuseli.

■

3. Křídový kříž

Teď sem jdou SA-mani.
Ti slídí bez přestání
za svými bratry jak smečka psů.
K nohám svých tučných bonzů je kladou
a ruce, jež vraždí a kradou;
zvedají k pozdravu.

Berlín, 1933. Panská kuchyň. Příslušník SA, kuchařka, služka, šofér.

SLUŽKA · Máš opravdu jen půl hodinky času?

SA · Mám noční cvičení!

KUCHAŘKA · A co vlastně pořád cvičíte?

SA · To je služební tajemství!

KUCHAŘKA · Děláte razie?

SA · To byste ráda věděla, co? Ale vode mě se žádnej nic nedoví. V tý mý stydni lovíte marně.

SLUŽKA · A to musíš ještě až do Reinickendorfu?

SA · Proč zrovna do Reinickendorfu? Může to bejt zrovna tak dobře do Rummelsburgu nebo třebas do Lichterfelde, ne?

SLUŽKA *poněkud zmatena* · Nechceš něco sníst, než půjdeš?

SA · Než abys mě měla nutit, tak radši řeknu: Sem s menáží!

Kuchařka donese podnos s jídlem.

Jo, tak to je: Nikomu ani slovo! Protivníka musíš překvapit! Musíš na něj uhodit vždycky z tý strany, vodkuď to nejmíň čeká. Jen si všimněte führera, když ten něco připravuje! Dělá to v úplný tajnosti! Žádnej nic netuší. Možná, že ani von sám nic netuší předem. A pak najednou uhodí raz dva. A dočkáš se úžasnejch věcí. Toho se taky u nás nejvíc vobávají. *Uvázal si ubrousek. Vyzvídá, vidličku a nůž v ruce.* Ančo, nemohlo by sem panstvo najednou vrazit? Abych pak tady neseděl s hubou plnou majonézy. *Řekne přehnaně a jakoby s plnými ústy.* Heil Hitler!

SLUŽKA · Ne, to by napřed zavolali pro vůz, že, pane Francke?

ŠOFÉR · Jak prosím? No ovšem, samozřejmě!

Příslušník SA se uklidnil a pustí se do jídla.

SLUŽKA · *sedí vedle něho.* Nejsi unavený?

SA · Řácky.

SLUŽKA · Ale v pátek přeci budeš mít volno, ne?

SA *kývne* · Jestli do toho nic nepřijde.

SLUŽKA · Ty, správka těch hodinek stála čtyři marky padesát.

SA · To je nestydatý.

SLUŽKA · Přitom celé hodinky stály dvanáct marek.

SA · Jestlipak tě ten pitomej frajer z drogerie ještě vobtěžuje?

SLUŽKA · Ale jdi.

SA · Stačí říct.

SLUŽKA · Říkám ti přece všecko. Máš na sobě ty nové boty?

SA *lhostejně* · Mám. Pročpak?

SLUŽKA · Míno, viděla jste už Theobaldovy nové boty?

KUCHAŘKA · Ne.

SLUŽKA · Ukaž jí je přece, Theo! Ty teď dostávají.

Příslušník SA natáhne nohu, aby si mohly boty prohlédnout, a přežvykuje přitom dál.

Pěkné, co?

Příslušník SA se rozhlíží, jako by cosi hledal.

KUCHAŘKA · Něco schází?

SA · Je to trochu suchý.

SLUŽKA · Chceš pivo? Dojdu ti. *Vyběhne ven.*

KUCHAŘKA · Ta by si pro vás nohy uběhala, pane Theo.

SA · Jo, tak to musí u mě klapat. Všecko musí jít raz dva.

KUCHAŘKA · Vy muži si holt můžete dovolit, co chcete.

SA · Ženská si to žádá. *Poněvadž kuchařka zvedá těžký kotel.* Copak se s tím dřete? Nechte toho, to je tak práce pro mě. *Odtáhne jí kotel.*

KUCHAŘKA · Je to od vás hezké. Přijdete vždycky na něco, čím byste mi ulehčil. Takhle ochotný každý není. *Pohlédne na šoféra.*

SA · Jakýpak žvásty. Rádi posloužíme.

Zaklepání na dveře kuchyně.

KUCHAŘKA · To je bratr. Nese lampu do rádia. *Vpustí bratra, dělníka.* Můj bratr.

SA a ŠOFÉR · Heil Hitler!

Dělník zamumlá cosi, co by po případě mohlo být i „Heil Hitler".

KUCHAŘKA · Máš lampu?

DĚLNÍK · Mám.

KUCHAŘKA · Nechceš ji tam rovnou strčit?

Oba vyjdou.

SA · Copak je to zač?

ŠOFÉR · Je bez práce.

SA · Chodí častějc?

ŠOFÉR *pokrčí rameny* · Jsem tady málokdy.
SA · No, ta tlustá je po politický stránce v pořádku.
ŠOFÉR · To je.
SA · Proto ale ještě nemusí bejt bratr stejnej.
ŠOFÉR · Máte snad důvod k podezření?
SA · Já? Nemám! Nemám nikdá na žádnýho podezření. Víte, mít podezření, to už je pomalu jako mít jistotu. A v tom případě taky hned něco následuje.
ŠOFÉR *zamumlá* · Raz dva.
SA · Tak. *Opřen dozadu, jedno oko přivřené.* Rozuměl jste, co ten chlap zavrčel? *Napodobí dělníkův pozdrav.* Mohlo to bejt „Heil Hitler". Ale taky nemuselo. Takový lidi mám náramně v lásce. *Hlučně se zasměje. Kuchařka a dělník se vracejí. Kuchařka před něho postaví trochu jídla.*
KUCHAŘKA · Bratr je na rádia náramně šikovný. Přitom ani zvlášť rád neposlouchá. Kdybych já na to měla čas, tak jsem u toho pořád. *Dělníkovi.* Ale času ty máš přeci víc než dost, Franto.
SA · Vopravdu? Rádio máte a ani si je nepouštíte?
DĚLNÍK · Sem tam nějakou muziku.
KUCHAŘKA · Přitom si sestavil přepychový aparát vlastně z ničeho.
SA · Kolikpak máte lamp?
DĚLNÍK *se na něho vyzývavě dívá* · Čtyři.
SA · Jo, každý má rád něco jinýho. *Šoférovi.* Že jo?
ŠOFÉR · Jak prosím? No ovšem.
SLUŽKA *přicházt s pivem* · Je od ledu!
SA *položí přívětivě ruku na její ruku* · Holka, vždyt sotva popadáš dech. Takhle jsi utíkat nemusela, byl bych klidně počkal.
SLUŽKA *mu nalije z láhve* · To nevadí. *Podá dělníkovi ruku.* Přinesl jste lampu? Proč si chvilku nesednete? Vždyt jste jistě zase šel celou cestu sem pěšky. *K příslušníkovi SA.* Bydlí v Moabitu.
SA · Kdepak mám pivo? Někdo mi vypil pivo! *Šoférovi.* To vy jste mi vypil pivo?
ŠOFÉR · Já, kdepak. Jak jste na to přišel? To se vám pivo ztratilo?
SLUŽKA · Ale vždyt jsem ti nalila?
SA *kuchařce* · To vy jste mi vychlastala pivo! *Hlučně se směje.* No, jen se uklidněte. Je to jenom takovej malej trik z našeho lokálu! Vypít někomu pivo tak, aby to ten druhej neviděl a neslyšel. *Dělníkovi.* Chtěl jste něco říct?
DĚLNÍK · Tyhle triky známe.
SA · No tak to zkuste!
Nalije mu z láhve.
DĚLNÍK · Dobře. Tak tady mám to pivo *pozvedne sklenici* a teď přijde ten trik. *Vypije naprosto klidně a s náramnou chutí pivo.*
KUCHAŘKA · Ale tohle přeci každý vidí!
DĚLNÍK *si utře ústa* · Tak? To se to asi nepovedlo.
Šofér se hlasitě zasměje.
SA · To je vám to tak k smíchu?
DĚLNÍK · Vy jste to zaručeně taky neudělal jinak. Jakpak jste to udělal?
SA · Jakpak vám to mám ukázat, když jste mi pivo vychlastal?
DĚLNÍK · No, to máte pravdu. Bez piva ten trik ukázat nemůžete. Neznáte nějaký jiný? Vy jich přece znáte spoustu.
SA · Kdo „vy"?
DĚLNÍK · Myslím tím — vy mládenci.
SA · Tak.
SLUŽKA · Ale vždyt to byl od pana Lincka jenom žert, Theo!
DĚLNÍK *dojde k závěru, že bude lépe, když si ho usmíří* · Snad mi to nemáte za zlé!
KUCHAŘKA · Dojdu vám ještě pro jedno.
SA · Není třeba, na spláchnutí to stačilo.
KUCHAŘKA · Pan Theo přece rozumí žertu.
SA *dělníkovi* · Proč si nesednete? Už jsme někoho sežrali?
Dělník si sedne.

Žít a nechat žít. A vobčas nějakej žertík. Proč ne? Přísný jsme jedině, když jde o smejšlení.
KUCHAŘKA · To taky musíte.
DĚLNÍK · A jakpak to teď se smýšlením vypadá?
SA · Dobře. Nebo jste jinýho názoru?
DĚLNÍK · Ne. Já si jen myslím, že lidi nevykládají, co si myslí.
SA · Že nevykládaj? Proč? Mně jo.
DĚLNÍK · Opravdu?
SA · To se ví, že nepřijdou, aby člověku řekli, co si myslejí. Musí se prostě chodit za nima.
DĚLNÍK · Kam?
SA · No, řekněme na pracák. Dopoledne bejváme tam, co se vyplácejí podpory.
DĚLNÍK · To je pravda, tam si občas ještě někdo pustí hubu na špacír.
SA · Právě.
DĚLNÍK · Takhle ale přece vytáhnete nanejvýš jednoho a hned vás poznají. A ostatní pak zase mlčí.
SA · Pročpak by mě měli poznat? Mám vám předvíst, jak se to dělá, aby mě nepoznali? Vy se přeci vo triky zajímáte. Jeden vám můžu klidně vokázat, poněvadž jich známe spoustu. Tvrdím vodjakživa: Jakmile poznají, co všecko umíme a že za žádnejch vokolností neuspějou, tak toho možná přece jenom nechají.
SLUŽKA · Ano, Theo, pověz nám, jak to děláte!
SA · Tak dejme tomu, že jsme na pracáku v Mincovní ulici a *pohlédne na dělníka* že stojíte ve frontě přede mnou. Ale napřed si musím připravit ještě pár maličkostí. *Vyjde.*
DĚLNÍK *mrkne na šoféra* · No, tak se podíváme, jak to dělají.
KUCHAŘKA · Všecky marxisty časem dopadnou. Copak můžou připustit, aby všecko rozkládali?
DĚLNÍK · Ach tak.
Příslušník SA se vrací.
SA · Měl bych samozřejmě na sobě civil. *Dělníkovi.* Tak a teď si pouštějte hubu na špacír.
DĚLNÍK · O čem?
SA · No, jen se nedělejte. Něco proti nám vždycky máte.
DĚLNÍK · Já? Ne.
SA · Vy mi ale jste chlap vykutálenej. Snad nechcete tvrdit, že je všecko tiptop?
DĚLNÍK · A proč by nebylo?
SA · Tak takhle by to nešlo. Když mi nepomůžete, tak se to nepovede.
DĚLNÍK · No dobře. Spálím si tedy hubu. „Nechávají člověka tady stát, jako by na našem času nezáleželo. Přitom mám už v nohách dvě hodiny cesty z Rummelsburgu."
SA · To přece nic není. Copak je v Třetí říši Rummelsburg dál vod mincovny než za výmarský žiďácký republiky? To se musíte do toho pustit pořádně!
KUCHAŘKA · Je to přece jenom švanda, Franto. Víme přeci, že to, co tady povídáš, vůbec není tvé mínění.
SLUŽKA · Přeci nespokojence jen tak nějak předstíráte! Můžete se stoprocentně spolehnout, že si to Theo nevyloží špatně. Chce jenom něco předvést.
DĚLNÍK · Dobře. Pak tedy řeknu: „Celá SA, ať je jak chce pěkná, mi může vylízat prdel. Jsem pro marxisty a pro židy."
KUCHAŘKA · Ale Franto!
SLUŽKA · To přece nejde, pane Lincke!
SA *se smíchem* · Člověče! V tomhle případě bych vás přec dal sebrat nejbližším policajtem! Copak nemáte trošku fantazie? Musíte přeci říct něco, co byste případně ještě mohl votočit, něco, co člověk vopravdu chvílema slyší.
DĚLNÍK · Dobře. Budete ale musit být tak laskav a budete mě muset vyprovokovat.

SA · Na to se přece už dávno nikdo nenachytá. Kdybych třebas řekl: „Náš führer je největší člověk, kterej kdy chodil po světě, je větší než Ježíš Kristus a Napoleon dohromady," tak řeknou nanejvýš: „To zaručeně!" Radši to přec zkusím jinak a řeknu: „Hubu mají velkou. Všecko je propaganda. V tý se vyznají. Znáte ten vtip vo Goebbelsovi a vo těch dvou vších? Ne? Tak já vám ho povím: Dvě vši se vsadí, která doběhne rychlejc z jednoho konce huby k druhýmu. A víte, která to vyhrála? Prej ta, co voběhla hlavu zadem. Tamtudy je to prej kratší."

ŠOFÉR · Ach tak.

Všichni se smějí.

SA · No, ale teď riskněte taky něco vy.

DĚLNÍK · Na tohle se přece ještě nedá nic spustit. I když takový vtip vykládáte, není ještě řečeno, že nejste špicl.

SLUŽKA · To je pravda, Theo.

SA · Vy jste mi ale poserové! Co já se kvůli tomu už nazlobil. Žádnej si netroufá ceknout.

DĚLNÍK · To myslíte opravdu nebo to říkáte na pracáku?

SA · To říkám taky na pracáku.

DĚLNÍK · Kdybyste tohle na pracáku řekl, tak vám na pracáku odpovím: „Opatrnost je matka bedny s porcelánem. Jsem zbabělec, poněvadž nemám revolver."

SA · „Tak ti teda něco povím, kolego, když tak věříš ve vopatrnost: Budeš vopatrnej, moc vopatrnej, a najednou budeš v dobrovolný pracovní službě!"

DĚLNÍK · „A když nebudu opatrný?"

SA · „Tak v ní skončíš samozřejmě taky. To ti beze všeho přiznám. V tom je právě ta dobrovolnost. Pěkná dobrovolnost, žejo?"

DĚLNÍK · Načež by se třebas mohlo stát — kdyby někdo měl tu smělost a vy stál před pracákem a koukal se na něho svýma modrýma očima — že by dal taky něco o dobrovolné pracovní službě k lepšímu. Co by tak v tom případě mohl říct? No třebas: „Včera jich zase šlo patnáct. Tak se leckdy v duchu ptám: Jak jen tohle dokážou, když je všecko dobrovolné; a přitom tam dostanou za to, že dělají, zrovna tolik, jako když nedělají; jen jíst se musí víc. Potom jsem ale slyšel tu anekdotu o doktoru Leyovi a kočce a naráz mi bylo všecko jasné. Znáte ji?"

SA · Ne, tu neznáme.

DĚLNÍK · „Tak tedy: Doktor Ley je na takové malé služební cestě s KdF a setká se přitom s nějakým tím hlaváčem z Výmarské republiky. Možná, že to taky bylo v koncentračním táboře, já si ty názvy tak nepamatuju. Ale tam snad doktor Ley nepřijde, na to je moc chytrý. No, a ten hlaváč se ho hned zeptá, jak to vlastně dělá, že dělníci teď klidně sežerou všecko, co by si dřív ani za nic nebyli dali líbit. I ukáže doktor Ley na kočku, která se tam vyhřívá na slunci, a řekne: Dejme tomu, že téhle kočce chcete uštědřit pořádnou dávku hořčice a že chcete, aby ji do sebe vpravila, ať se jí to líbí nebo ne. Jak to uděláte? Hlaváč tedy vezme hořčici a nacpe ji té potvoře do huby. Ta ji samozřejmě okamžitě vyprská, a to jemu rovnou do ksichtu, poněvadž jí ani nenapadne, aby ji spolkla. A navíc ho pořádně podrápe. Kdepak, člověče, řekne na to doktor Ley tím svým neodolatelným způsobem, děláte to špatně. Račte se podívat! A vezme hořčici a připlácne ji elegantním pohybem nic netušící nešťastné kočce na prdel." *K dámám.* Vy mi prominete, ale to prostě k té anekdotě patří. — „Načež se zvíře, úplně zkoprnělé a omráčené, poněvadž to totiž strašlivě pálí, ihned pustí do hořčice a olíže ji. Vidíte, milý pane, řekne doktor Ley vítězoslavně, teď žere! A dokonce dobrovolně!"

Všichni se smějí.

Ano, je to komické.

SA · No tak, teď to jakž takž jde. Dobrovolná pracovní služba, to je voblíbený téma. „Nejhorší je, že se žádnej už nezmůže na vodpor. A kdyby nás hnojem cpali, ještě jim poděkujem."

DĚLNÍK · „Ne, takhle to zas není. Tuhle stojím na Alexu a přemýšlím, jestli se mám k dobrovolné pracovní službě přihlásit z vlastního popudu, nebo jestli mám počkat, až mě tam strčí šupem. A najednou vyjde z koloniálu na rohu taková malá hubená, na první pohled žena nějakého proletáře. Počkat, říkám si, odkdypak jsou v Třetí říši ještě proletáři? Když máme národní pospolitost, která zahrnuje dokonce i takového velkoprůmyslníka, jako je Thyssen! No ne, povídá ona, jak ti teď vyšroubovali cenu margarínu! Z padesáti feniků na marku! A budou mi chtít něco namluvit o národní pospolitosti! Matko, já na to, dejte si přede mnou pozor, já jsem nacista až do morku kosti. Kosti, to jo, říká, a maso žádné, a v pečivu otruby. Dokonce tohle si ta ženská troufá! Stojím jako praštěný a zabručím: Tak si prostě kupte máslo! Je taky zdravější! Jen žádné šetření na jídle. Oslabovalo by to sílu národa a něco takového si nemůžeme dovolit při hromadě nepřátel, co nás všude obklopujou, až na nejvyšších místech... nám tohle kladou na srdce. Ne, povídá, národní socialisti jsme a budeme všichni až do posledního dechu, a to při tom nebezpečí války může být brzy. Ale jak jsem nedávno, povídá, chtěla odevzdat svou krásnou pohovku pro Winterhilfe, poněvadž prý Goering už kvůli starostem o suroviny musí spát na zemi, tak mi na úřadě řekli, že by radši piano, pro Kraft durch Freude, víte! Tady prý to vázne. A tak tu svou pohovku zase z Winterhilfe odnesu a zajdu k vetešníkovi za roh, poněvadž jsem si už dávno chtěla koupit osminku másla. Ale v mlékárně mi povídají: Máslo dnes není, vážená Soukmenovkyně, ale jestli chcete kanón? Dejte ho sem, já na to, povídá. A já zase: Ale prosím vás, matko, co byste si počala s kanónem? Na lačný žaludek? Ne, povídá ona, když už mám chcípnout hlady, tak ať se napřed všecko postřílí, celá ta pakáž, s Hitlerem v čele... Copak to říkáte, copak to říkáte, zvolám zděšeně... s Hitlerem v čele porazíme i Francii, povídá. Když teď už i z vlny vyrábíme benzin! A z čeho vlnu, povídám. Vlnu, tu přece zase vyrábíme z benzinu. A taky že ji potřebujeme! A když se občas ve Winterhilfe octne opravdu něco z dobrých starých časů, tak to stejně důvěrníci čmajznou, povídá. Kdyby to tak Hitler věděl, říkají, ale on přece o ničem neví, on nic, on muzikant, vždyť prý také do žádné vyšší školy nechodil. No, já vám ztratil řeč, když jsem viděl ten rozklad. Mladá paní, povídám, buďte tady chvilku, skočím si jen na Alex! Ale co byste tomu řekl, když se vrátím s policajtem, ona tam už nebyla!" *Přestane hrát.* No tak, co vy na to?

SA *hraje dál* · Já? Jo, co já na to? Podívám se možná vyčítavě. „Běžet hned na policii", řeknu možná! „S tebou člověk nemůže risknout votevřenější slovo!"

DĚLNÍK · „To taky ne. Se mnou ne. Jak mi něco svěříte, jste nahraný. Znám své povinnosti, a kdyby mi vlastní matka něco pošeptala o zdražování margarínu, tak jsem s tím našup v našem lokále.

Vlastního bratra namočím, jestli mi začne něco žvanit proti dobrovolné pracovní povinnosti. A kdyby mi má nastávající napsala, že ji v pracovním táboře s tím svým Heil Hitler zbouchli, tak ji dám sledovat, aby si od toho nedala pomoct. Kdybychom to totiž neudělali, kdybychom se všichni nedokázali postavit třebas i proti vlastní krvi, tak by ani Třetí říše, které si tolik vážíme, neměla trvání." Zahrál jsem to teď líp? Jste se mnou spokojen?

SA · Myslím, že tohle stačí. *Hraje dál.* „A teď si můžeš klidně dojít pro podporu, rozuměl jsem ti, rozuměli jsme ti všichni, že jo, kamarádi? Ale na mě se můžeš spolehnout, kolego, co mně řekneš, to se nikdá nikdo nedoví." *Uhodí ho rukou do zad. Přestane hrát.* Tak, a teď běžte dovnitř, do pracáku, a tam vás rovnou čapnou.

DĚLNÍK · Aniž vystoupíte z fronty a jdete za mnou?

SA · Tak.

DĚLNÍK · A aniž na někoho mrknete? To by totiž bylo nápadné.

SA · Aniž na někoho mrknu.

DĚLNÍK · A jak to tedy děláte?

SA · To si umím představit, že byste tenhle trik rád znal! Tak vstaňte a ukažte záda. *Pootočí jej tak, aby všichni viděli na záda. Potom k služce.* Vidíš?

SLUŽKA · Vždyť má na nich kříž, bílý kříž!

KUCHAŘKA · Uprostřed zad!

ŠOFÉR · Opravdu.

SA · A jakpak se tam asi voctnul? *Ukáže dlaň.* I hele, tady je ten malej bílej křížek! Votisknul se v celý velikosti.

DĚLNÍK *svlékne bundu a prohlíží si křížek.*

DĚLNÍK · Pěkná práce.

SA · Dobrý, co? Tu křídu mám furt u sebe. Jo, na to musíš mít fištrona, v tomhle se nedá jet vyježděnejma kolejema. *Uspokojeně.* Tak, a teď se vypravíme do Reinickendorfu. *Uvědomí si, že se podřekl.* Já tam mám totiž tetu. No, ani se mi nezdá, že byste byli moc nadšený? *Služce.* Co koukáš tak pitomě, Ančo? Copak jsi tomu triku nerozuměla?

SLUŽKA · Ale rozuměla. Jen si nemysli, tak hloupá nejsem.

SA *jako by mu zkazili všechnu radost, natáhne k ní ruku* · Utři mi ji.

Služka mu ji utře hadrem.

KUCHAŘKA · Když chtějí všechno zničit, co náš führer stavěl a co nám všechny národy závidějí, tak se to prostě takhle dělat musí.

ŠOFÉR · Jak prosím? Velmi správně. *Vytáhne hodinky.* Jdu ještě umýt káru. Heil Hitler! *Odejde.*

SA · Copak je tohle za člověka?

SLUŽKA · Takový tichý. Úplně nepolitický.

DĚLNÍK *vstane* · No, Míno, já se taky vypravím. — A s tím pivem nic ve zlém. Musím říct, že jsem se přesvědčil znovu, že by žádný, kdo by chtěl něco proti Třetí říši podniknout, neuspěl, a to mě uklidňuje. A pokud jde o mne: Já se bohužel s takovými rozkladnými elementy nikdy nedostanu do styku. Jináč byste koukal! Jenže já nejsem tak pohotový jako vy. *Jasně a zřetelně.* Tak, Míno, pěkně děkuju a Heil Hitler!

OSTATNÍ · Heil Hitler!

SA · Jestli vám můžu dát dobrou radu, tak radši nezůstávejte kór moc nevinnej. Je to nápadný. V mý přítomnosti si samozřejmě můžete nějakej ten vtípek dovolit, já vobčas nějakej snesu. No, Heil Hitler!

Dělník odchází.

Zmizeli nějak moc najednou, chlápkové. Jako by byli dostali vítr! Vo tom Reinickendorfu jsem se neměl zmiňovat. Slídějí přece všude jak lovecký psi.

Hans Hamacher a Dieter Knaup jako esesáčtí oficíři ve scéně Národní pospolitost *(Berlínský ensemble — foto Percy Paukschta)*

STRACH A BÍDA TŘETÍ ŘÍŠE

Hans Hamacher jako soudce ve scéně Soudce hledá viníka *(Berlínský ensemble — foto Percy Paukschta)*

STRACH A BÍDA TŘETÍ ŘÍŠE

Helena Weiglová jako židovská žena ve stejnojmenné scéně (Berlínský ensemble — foto Gerda Goedhart)

STRACH A BÍDA TŘETÍ ŘÍŠE

Martin Flörchinger v roli muže, Elisabetha Göbelová v roli ženy a Anneliesa Raminová v roli služebné ve scéně Špicl *(Berlínský ensemble — foto Gerda Goedhart)*

STRACH A BÍDA TŘETÍ ŘÍŠE

Agnes Krausová v roli ženy, Helga Raumerová v roli sousedky a Erich Franz v roli muže ve scéně Práce pro všechny *(Berlínský ensemble — foto Percy Paukschta)*

STRACH A BÍDA TŘETÍ ŘÍŠE

Helena Weiglová v roli ženy, Friedrich Gnass v roli staršího dělníka a Fred Düren v roli mladšího dělníka ve scéně Lidové hlasování *(Berlínský ensemble — foto Percy Paukschta)*

PUŠKY PANÍ CARRAROVÉ

Helena Weiglová jako Tereza Carrarová (Berlínský ensemble — foto Hainer Hill)

PUŠKY PANÍ CARRAROVÉ

Erwin Geschonneck v roli Pedra Jaquerase, Ekkehard Schall v roli Josého a Helena Weiglová v roli Terezy Carrarové (Berlínský ensemble — foto Percy Paukschta)

SLUŽKA · Chtěla bych se tě ještě na něco zeptat, Theo.

SA · Tak spusť!

KUCHAŘKA · Zajdu ještě sebrat prádlo. Vždyť jsem byla taky jednou mladá. *Odejde.*

SA · Tak, vo co jde?

SLUŽKA · Řeknu ti to ale jenom tehdy, když budu vědět, že se na mě nebudeš hned zase zlobit. Jinak nic neřeknu.

SA · Tak ven s tím!

SLUŽKA · Je to jen kvůli tomu... Je mi to sice nepříjemné... ale potřebuju z těch peněz dvacet marek.

SA · Dvacet marek?

SLUŽKA · Vidíš, už se na mě zlobíš.

SA · Dvacet marek vybrat ze spořitelní knížky, to slyším nerad. Načpak těch dvacet marek chceš?

SLUŽKA · To bych nerada řekla.

SA · Tak. To bys nerada řekla. Připadá mi to divný.

SLUŽKA · Já vím, že bys se mnou nesouhlasil, a proto ti důvod ani radši neřeknu, Theo.

SA · Jestli ke mně nemáš důvěru...

SLUŽKA · Ale mám důvěru.

SA · Tak ty si tedy myslíš, že bychom měli společnou spořitelní knížku zrušit?

SLUŽKA · Jak tě může něco takového napadnout? Když dvacet marek vyberu, tak mi přece na ní ještě pořád sedmadevadesát marek zůstane.

SA · To mi nepotřebuješ povídat. Vím sám, kolik na ní je. Můžu si to jedině vysvětlit tak, že chceš se mnou udělat konec, poněvadž třebas šilháš po jiným. Možná, že mu pak dokonce budeš chtít dát zrevidovat knihy.

SLUŽKA · Já po nikom nešilhám.

SA · Tak řekni, nač ty prachy chceš.

SLUŽKA · Stejně mi je nedáš.

SA · Jak mám vědět, jestli je nechceš třebas na něco nepravýho? Cejtím se vodpovědnej.

SLUŽKA · O nic nepravého nejde, ale kdybych je nepotřebovala, tak bych je na tobě nechtěla, to víš dobře.

SA · Nic nevím. Vím jen to, že mi celá věc připadá hodně divná. Načpak bys najednou měla potřebovat dvacku? Je to celý jmění. Nejseš snad těhotná?

SLUŽKA · Ne.

SA · Víš to bezpečně?

SLUŽKA · Ano.

SA · Kdybych se dověděl, že máš v oumyslu něco nezákonnýho, kdyby se mi mělo něco takovýho donýst, tak bude zle, to ti povídám. Vo tom jsi snad zaslechla, že všecko, co je namíříno proti klíčícímu plodu, je nejtěžší zločin, jakýho se můžeš dopustit. Když se německý národ přestane množit, tak je amen s jeho historickým posláním.

SLUŽKA · Ale Theo, já vůbec nevím, o čem mluvíš. O nic takového vůbec nejde, to bych ti přece řekla, to by se přece tebe týkalo stejně. Ale jestli myslíš na tohle, tak já ti to prostě povím. Je to jen proto, že chci Frídě přidat na zimní kabát.

SA · A proč si tvá ségra nekoupí kabát sama?

SLUŽKA · To přece z té invalidní renty nemůže, dostává šestadvacet marek osmdesát měsíčně.

SA · A co Winterhilfe? Ale v tom to právě je, že nemáte k národně socialistickýmu státu důvěru. To se pozná už z řečí, co tady v kuchyni vedete. Myslíš, že jsem si nevšim, jak ses prve na můj experiment tvářila kysele?

SLUŽKA · Jak to, že jsem se tvářila kysele?

SA · To ses tedy tvářila! Stejně jako ty chlápkové, co se tak najednou vodporoučeli!

SLUŽKA · Jestli chceš slyšet mé poctivé mínění, tak ti tedy povím, že se mi něco takového opravdu nelíbí.
SA · A co se ti na tom nelíbí, jestli se můžu zeptat?
SLUŽKA · Že ty chudáky přetvařováním, triky a tím vším ještě víc potápíš. Můj otec je taky bez práce.
SA · Tak, to jsem chtěl slyšet. Stejně jsem si při řeči s tím Linckem hned myslel svý.
SLUŽKA · Chceš říct, že mu z toho, co udělal jedině kvůli tobě a k čemu jsme ho všichni ponoukali, chceš uplést oprátku?
SA · Neříkám vůbec nic, to jsem už jednou podotknul. A jestli máš něco proti tomu, abych splnil svou povinnost, tak ti musím říct, že si můžeš v „Mein Kampfu" přečíst, že ani führer se necítil povejšen nad to, aby zkoumal smejšlení lidu. Jednu dobu to bylo dokonce jeho povolání, a sice když sloužil u reichswehru. Udělal to pro Německo a přineslo to vobrovskej prospěch.
SLUŽKA · Jestli na mě jdeš s tímhle, Theo, tak si nepřeju nic jiného, než abys mi řekl, jestli těch dvacet marek dostanu.
SA · Na to ti můžu jedině říct, že nemám zrovna náladu na to, abych se nechal škubat.
SLUŽKA · Jaképak škubání? Jsou to moje peníze nebo tvoje?
SA · Jak to najednou mluvíš vo našich společnejch prachách? Vodstranili jsme snad židy z národního života proto, aby nás mohli ždímat vlastní soukmenovci?
SLUŽKA · Takhle přece kvůli těm dvaceti markám nemůžeš mluvit!
SA · Mám spoustu vejloh. Jen za boty jsem dal sedmadvacet marek.
SLUŽKA · Ale ty jste přece fasovali?
SA · Jo, to jsme si mysleli. Proto jsem si taky vzal ty lepší, ty s gamašema. A najednou přišli kasírovat a byli jsme v rejži.
SLUŽKA · Sedmadvacet marek jen za boty? A cos měl ještě za výlohy?
SA · Co tím chceš říct?
SLUŽKA · Řekls přece, žes měl spoustu výloh.
SA · Už si nevzpomenu. A vůbec — vyslejchat se nedám. Můžeš bejt klidná, já tě zaručeně nevokradu. A s těma dvaceti markama si to ještě rozmyslím.
SLUŽKA *s pláčem* · Theo, to přece nejde, abys mi řekl, že je s těmi penězi všecko v pořádku, když to není pravda. Já už vůbec nevím, co si o tom mám myslet. Z těch peněz muselo přece ve spořitelně ještě dvacet marek zůstat.
SA *jí poklepe na rameno* · A kdopak říká, že ve spořitelně už nic nezůstalo? To by přece ani nebylo dost dobře možný. Na mě se přece můžeš spolehnout. Co svěříš mně, to máš bezpečný jako v trezoru. Tak co, už svýmu Theovi zase věříš?
Služka neodpoví, pláče.
SA · To dělají jenom nervy, poněvadž jseš přepracovaná. No, tak já se vypravím na to noční cvičení. A v pátek pro tebe zajdu. Heil Hitler! *Odejde.*
Služka se snaží potlačit slzy a přechází zoufale po kuchyni. Kuchařka se vrací s košem prádla.
KUCHAŘKA · Copak vám je? To jste se pohádali? Theo je přece prima člověk. Takových by mělo být víc. Jistě nejde o nic vážného?
SLUŽKA *dosud s pláčem* · Míno, nemohla byste zajet za svým bratrem a říct mu, aby si dal pozor?
KUCHAŘKA · Před čím?
SLUŽKA · No, to já jen tak.
KUCHAŘKA · Kvůli tomu, co bylo dnes večer? To snad ne. Takový by přece Theo nebyl.
SLUŽKA · Nevím už, co si mám o něm myslet, Míno. Je celý změněný. Úplně ho zkazili. Není v dobré společnosti. Čtyři roky jsme spolu chodili, a teď mi zrovna připadá, jako by... víte, že mám chuť vás poprosit, abyste se mi podívala na rameno, jestli tam taky nemám kříž!

4. Zajatci močálu

SA narůstá neustále.
A tihle zatím přou se dále,
Lenina s Bebelem citují horečně.
S Marxem a Kautským v rozbité dlani
je SA-mani bez meškání
do bunkru zavřou společně.

Koncentrační tábor Esterwegen, 1934. Několik vězňů míchá cement.

BRÜHL *tiše Dievenbachovi* · Před Lohmannem si dej pozor, donáší.
DIEVENBACH *hlasitě* · Ty, Lohmanne, Brühl říká, abych si dal před tebou pozor, že donášíš.
LOHMANN · To říkáš ty, ty Jidáši! Pročpak se Karel dostal do bunkru?
BRÜHL · Kvůli mně snad? Dostal jsem já cigarety čertví od koho?
LOHMANN · Kdy jsem dostal cigarety?
ADVENTISTA · Pozor!
Esesácká stráž přejde nahoře po hrázi.
ESESÁK · Tady někdo mluvil. Kdo to mluvil?
Nikdo neodpoví. Jestli se to stane ještě jednou, tak jdete všichni do bunkru, aby vám to bylo jasné! Zpívat!
Vězňové zpívají první sloku „Písně zajatců močálu". Esesák jde dál.

Kamkoli se oko dívá,
slatina a močál jen.
Ve dne pták tu nezazpívá,
v noci těžký je náš sen.

V rašelinu proklatou
táhnem se svou lopatou
tam v dál.

ADVENTISTA · Proč se vlastně pořád ještě hádáte?
DIEVENBACH · Nevšímej si toho, ty adventisto, stejně tomu nerozumíš. *Směrem k Brühlovi.* Ta jeho strana včera hlasovala v Říšském sněmu pro Hitlerovu zahraniční politiku. A on *směrem k Lohmannovi* si zase myslí, že Hitlerova zahraniční politika vede k válce.
BRÜHL · Ale ne, dokud my do toho budeme mít co mluvit.
LOHMANN · Už se to jednou stalo.
BRÜHL · Na válku by Německo vojensky ani nestačilo.
LOHMANN · No, jeden křižník jste přeci Hitlerovi hned přinesli věnem.
ADVENTISTA *Dievenbachovi* · Čím jsi byl? Sociální demokrat nebo komunista?
DIEVENBACH · Já se držel mimo.
LOHMANN · Ale teď jsi docela pěkně uvnitř, totiž uvnitř koncentráku.
ADVENTISTA · Pozor!
Esesák se znovu objeví. Pozoruje je a Brühl začne zpívat třetí sloku „Písně zajatců močálu". Esesák jde dále.

Čtvery dokola jsou sítě,
každý krok tu hlídá stráž.
Na útěku zastřelí tě,
kdy se koho dovoláš?

V rašelinu proklatou
táhnem se svou lopatou
tam v dál.

LOHMANN *odhodí lopatu* · Když si vzpomenu, že jsem tady jen proto, že jste překazili vytvoření jednotné fronty, tak bych tě ještě teď dokázal praštit přes palici.

BRÜHL · Aha! Když se nechceš se mnou bratřit, tak tě můžu klidně natřít, co? Jednotnou frontu! Když ptáčka lapají, pěkně mu zpívají. To by se vám hodilo, přetahovat nám členy!

LOHMANN · No ovšem, ty si necháte radši přetahovat od Hitlera! Vy zrádcové lidu!

BRÜHL *uchopí vztekle lopatu a napřáhne ji proti Lohmannovi, který rovněž drží lopatu připravenou* · Já ti ukážu.

ADVENTISTA · Pozor!

Spustí kvapně poslední sloku „Písně zajatců močálu". Esesák se zase objeví a ostatní se ke zpěvu přidávají, míchajíce přitom cement.

Dovolám se, kamarádi!
Až se skončí doba zlá,
zajásáme staří mladí:
Rodná zemi, teď jsi má!

Nepotáhnem s lopatou
v rašelinu proklatou
tam v dál!

ESESÁK · Kdo tady křičel „Zrádcové lidu?"

Nikdo neodpoví.

ESESÁK · Vy se nikdy ničemu nepřiučíte. *Lohmannovi.* Tak kdo?

Lohmann zírá na Brühla a mlčí. Esesák Dievenbachovi:

Kdo?

Dievenbach mlčí. Esesák adventistovi:

Kdo?

Adventista mlčí. Esesák Brühlovi:

Kdo?

Brühl mlčí.

Dám vám ještě pět vteřin na rozmyšlenou, pak vás strčím všecky do bunkru, zůstanete v něm, dokud nezdechnete. *Čeká pět vteřin.* Tak všichni do bunkru.

5. Služba národu

Hlídači z lágrů teď se blíží,
špiclové, kati. Bez obtíží
a pilně slouží národu.
Jdou s mučidly, jdou s biči
a týrají a křičí —
vše za nízkou mzdu.

Koncentrační tábor Oranienburg, 1934. Dvorek ohraničený stěnami baráků. Než se rozjasní, je slyšet bití. Potom je vidět esesáka, který karabáčem zpracovává vězně. Esesácký oficír stojí vzadu, obrácen k nim zády, a kouří. Posléze odejde.

ESESÁK *usedne na sud, unaveně* · Tak, a dělej!

Vězeň se zvedne se země a pustí se, velmi rozrušený, do čištění žumpy.

Prase zatracený, nemůžeš říct ne, když se tě zeptají, jestli jseš komunista? Ty dostaneš nářez a já přijdu vo vycházku, a přitom jsem utahanej jako kůň. Pročpak k tomu nenakomandujou Klapprotha? Ten z toho má jundu. Jestli se ten kurevník zase vobjeví — *naslouchá* — tak vezmeš karabáč a začneš tlouct do země, verstanden?

VĚZEŇ · Jawohl, Herr Scharführer.

ESESÁK · A to jenom proto, že jsem z toho řezání utahanej, verstanden?

VĚZEŇ · Jawohl, Herr Scharführer.

ESESÁK · Pozor!

Venku se ozvou kroky a esesák ukáže na karabáč. Vězeň jej zvedne a začne tlouci do země. Poněvadž hluk takto způsobený nezní dost přesvědčivě, ukáže esesák líně na koš vedle, a vězeň zpracovává koš. Kroky venku se zarazí. Esesák rychle a nervózně vstane, vyrve vězni karabáč a pustí se do něho.

VĚZEŇ *tiše* · Ne do břicha.

Esesák jej bije do zadku. Esesácký oficír nahlédne dovnitř.

ESESÁCKÝ OFICÍR · Vem ho přes břicho.

Esesák bije vězně přes břicho.

6. Soudce hledá viníka

Pak přicházejí páni sudí
s heslem chátry ve své hrudi:
Právo je to, co národu je prospěšné.
Ptají se: Jak to máme vědět?
Dokud všichni Němci nebudou sedět,
budou tak soudit. Či snad ne?

Augšpurk, 1934. Poradní síň v soudní budově. Oknem je vidět mlžné lednové ráno. Dosud hoří kulatá plynová lampa. Soudce si právě obléká talár. Zaklepání.

SOUDCE · Dále.

Vstoupí policejní inspektor.

INSPEKTOR · Dobré jitro, pane soudní rado.

SOUDCE · Dobré jitro, pane Tallingere. Pozval jsem vás k sobě kvůli případu Häberle, Schünt a Gaunitzer. Upřímně řečeno, ta věc mi není zcela jasná.

INSPEKTOR · ?

SOUDCE · Podle spisů soudím, že Arndtovo klenotnictví, v němž k výstupu došlo, je židovský obchod?

INSPEKTOR · ?

SOUDCE · Häberle, Schünt a Gaunitzer jsou pořád ještě členy SA?

Inspektor kývne.

SOUDCE · To tedy znamená, že SA sama nepokládala za nutné ty tři potrestat?

Inspektor zavrtí hlavou.

SOUDCE · Dá se snad předpokládat, že SA po rozruchu, který výstup ve čtvrti způsobil, zavedla nějaké šetření?

Inspektor pokrčí rameny.

SOUDCE · Byl bych vám, Tallingere, vděčen, kdybyste mi mohl před přelíčením všecko stručně shrnout. Tak co?

INSPEKTOR *mechanicky* · Druhého prosince minulého roku vnikli ráno ve čtvrt na devět příslušníci SA Häberle, Schünt a Gaunitzer do Arndtova klenotnictví ve Schlettowově ulici a zranili po krátké hádce čtyřiapadesátiletého Arndta na zadní části hlavy. Přitom vznikla také věcná škoda ve výši jedenácti tisíc dvou set čtyřiadvaceti marek. Policejní vyšetřování, k němuž došlo sedmého prosince minulého roku, ukázalo...

SOUDCE · Milý Tallingere, to přeci stojí všecko ve spisech. *Ukáže mrzutě na obžalobu, která pozůstává z jediné stránky.* Je to nejhubenější a nejlajdáčtější obžaloba, jakou jsem kdy viděl, a přitom mě za posledních měsíců nijak nezhýčkali! Ale tohle tam přece jen stojí. Doufal jsem, že budete schopen povědět mi něco o pozadí celé záležitosti.

INSPEKTOR · Ano, pane soudní rado.

SOUDCE · Nuže?

INSPEKTOR · Celá věc vlastně žádné pozadí nemá, pane soudní rado.

SOUDCE · Tallingere, snad nechcete tvrdit, že případ je jasný?

INSPEKTOR *s úšklebkem* · Ne, jasný není.

SOUDCE · Při tom výstupu se prý také ztratily nějaké šperky. Našly se zase?

INSPEKTOR · Ne, aspoň pokud vím.

SOUDCE · ?

INSPEKTOR · Pane soudní rado, mám rodinu.

SOUDCE · Tu mám také, Tallingere.

INSPEKTOR · Ano.

Zámlka.

Arndt je prostě žid, víte.

SOUDCE · Jak už jméno napovídá.

INSPEKTOR · Ano. Ve čtvrti se nějakou

dobu šuškalo, že se tam dokonce stal nějaký pokus o zhanobení rasy.

SOUDCE *trochu se mu rozbřeskuje* · Aha! Kdo do toho byl zapleten?

INSPEKTOR · Arndtova dcera. Je jí devatenáct a prý je hezká.

SOUDCE · Byla ta věc úředně vyšetřována?

INSPEKTOR *zdrženlivě* · To ne. Po nějaké době pověsti zase utichly.

SOUDCE · Kdopak je šířil?

INSPEKTOR · Majitel domu. Jakýsi pan von Miehl.

SOUDCE · Chtěl asi židovský obchod dostat z domu?

INSPEKTOR · To jsme se domnívali. Ale potom si to, podle všeho, zase rozmyslil.

SOUDCE · Přesto by si tedy člověk dovedl konec konců vysvětlit, proč byla čtvrť na Arndta dopálena. Takže ti mladí lidé mohli jednat v jakémsi vlasteneckém rozhořčení…

INSPEKTOR *rozhodně* · To nemyslím, pane soudní rado.

SOUDCE · Co nemyslíte?

INSPEKTOR · Že se Häberle, Schünt a Gaunitzer tím hanobením rasy budou ohánět.

SOUDCE · Proč ne?

INSPEKTOR · Jak jsem už řekl: jméno toho árijce se nikdy ve spisech neobjevilo. Může to být čertvíkdo. Všude, kde je víc árijců pohromadě, tak to jeden z nich může být, no ne? A kde bývá víc árijců nejspíš pohromadě? Krátce, SA si nepřeje, aby to přišlo na tapetu.

SOUDCE *netrpělivě* · A proč mi to tedy povídáte?

INSPEKTOR · Poněvadž jste řekl, že máte rodinu. Abyste to na tapetu nedal. Nějaký svědek ze sousedství by přece jen o tom mohl začít.

SOUDCE · Rozumím. Ale jinak tomu moc nerozumím.

INSPEKTOR · Mezi námi: Čím méně tomu budete rozumět, tím lépe.

SOUDCE · Vám se to mluví. Ale co já? Musím vynést rozsudek.

INSPEKTOR *vážně* · Ba, ba.

SOUDCE · Zbývá tedy jedině přímá provokace ze strany Arndtovy, jinak se přece celá záležitost vůbec nedá vysvětlit.

INSPEKTOR · Přesně tak, pane soudní rado.

SOUDCE · A jakpak byli oni příslušníci SA vyprovokováni?

INSPEKTOR · Podle jejich výpovědí jak Arndtem přímo, tak jakýmsi nezaměstnaným, kterého najal na odhazování sněhu. Prý si chtěli vypít pivo, a když šli kolem krámu, tak Arndt i nezaměstnaný Wagner údajně za nimi ze dveří pokřikovali sprosté nadávky.

SOUDCE · Svědky asi nemají, co?

INSPEKTOR · I mají. Majitel domu, ten von Miehl, vypověděl, že viděl z okna, jak Wagner ty příslušníky SA provokoval. A Arndtův společník, jakýsi Stau, byl ještě ten den v lokále SA a přiznal Häberlovi, Schüntovi a Gaunitzerovi, že Arndt odjakživa, a to i při rozhovorech s ním, SA hanil.

SOUDCE · Ach tak, Arndt má společníka? Árijce?

INSPEKTOR · No jasně, árijce. Myslíte, že by si tam nastrčil žida?

SOUDCE · Ale pak jeho společník nebude vypovídat proti němu?

INSPEKTOR *chytrácky* · Možná, že bude.

SOUDCE *zmaten* · Proč? Ten obchod by přece nemohl žádat o náhradu škody, kdyby se prokázalo, že Arndt Häberla, Schünta a Gaunitzera k útoku vyprovokoval?

INSPEKTOR · Odkudpak víte, že tomu Stauovi na náhradě škody záleží?

SOUDCE · Tomu nerozumím. Je přece společník.

INSPEKTOR · No právě.

SOUDCE · ?

INSPEKTOR · Zjistili jsme — samozřejmě jen tajně, neoficiálně — že ten Stau je v lokále SA pečený vařený. Byl sám u SA nebo ještě je. Proto ho asi Arndt přijal za společníka. Ten Stau ostatně už jednou byl zapleten do věci, kdy SA u kohosi vykonala návštěvu. Přišla asi tenkrát na nepravého, a tak to stálo trochu práce, aby se celá záležitost dostala do šuplete. Nechci samozřejmě tvrdit, že Stau v našem případě sám… Jisté je jen to, že nepatří k lidem, kterých se člověk nemusí bát. Prosím však, abyste tohle sdělení pokládal za naprosto důvěrné. Mluvil jste prve o své rodině.

SOUDCE *vrtí hlavou* · Nechápu jen, jaký zájem ten pan Stau může mít na tom, aby obchod byl poškozen o více než jedenáct tisíc marek?

INSPEKTOR · Správně, šperky zmizely. A Häberle, Schünt a Gaunitzer je nemají. A ani je neprodali.

SOUDCE · Tak.

INSPEKTOR · Od toho Staua ovšem nelze očekávat, že by si Arndta jako společníka ponechal, když mu lze prokázat tak provokativní chování. A ztrátu, kterou způsobil, musí samozřejmě Stauovi nahradit, to je přece jasné?

SOUDCE · Ano, to je ovšem naprosto jasné. *Prohlížíš si chvilku zamyšleně inspektora, jehož tvář zase nabyla služebně bezvýrazného vzezření.* Ba, za těchle okolností bude asi všecko směřovat k tomu, že Arndt ty lidi z SA vyprovokoval. Znepřátelil si zřejmě kdekoho. Neřekl jste, že skandální poměry v jeho rodině vedly také již ke stížnostem ze strany domácího? Já vím, já vím, ta věc nemá přijít na přetřes, ale dá se beze všeho předpokládat, že by se i z jeho strany uvítalo, kdyby tam v dohledné době došlo k nějakému stěhování. Děkuji vám, Tallingere, prokázal jste mi opravdu službu.

Dá inspektorovi doutník. Inspektor vyjde. Ve dveřích se potká se státním návladním, který právě vchází.

STÁTNÍ NÁVLADNÍ *soudci* · Mohu s vámi na okamžik mluvit?

SOUDCE *který si loupe k svačině jablko* · Můžete.

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · Jde o případ Häberle, Schünt a Gaunitzer.

SOUDCE *zabrán* · Ano?

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · Případ je celkem dosti jasný…

SOUDCE · Ano. Přiznám se vám otevřeně, že nechápu, proč státní návladnictví vůbec zavedlo soudní řízení.

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · Jak to? Případ vyvolal ve čtvrti nepříjemný rozruch. Dokonce příslušníci strany pokládali vyšetření za účelné.

SOUDCE · Vidím v tom jen jasný případ židovské provokace a nic víc.

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · Ach, nesmysl, Golle! Jen si nemyslete, že naše obžalovací spisy si už nezasluhují hlubší pozornosti jen proto, že teď vypadají poněkud lakonicky. Tušil jsem, že asi prostomyslně připadnete na to, co se zdá nejpravděpodobnější. Ale pozor, abyste nešlápl vedle. Mohl byste totiž skončit v Zadním Pomořansku dříve, než si myslíte. A tam není dnes zvlášť příjemně.

SOUDCE *přestane pojídat jablko, překvapeně* · Tomu nerozumím. Snad tím nechcete říci, že máte v úmyslu žida Arndta zbavit obvinění?

STÁTNÍ NÁVLADNÍ *vědom si převahy* · Samozřejmě, že to mám v úmyslu! Toho

člověka ani nenapadlo, aby někoho provokoval. Vy si myslíte, že se židovi před soudním dvorem Třetí říše nemůže dostat práva? Poslyšte, Golle, názory, které tady rozvíjíte, jsou ale prapodivné!

SOUDCE *rozzlobeně* · Žádné názory jsem přece nerozvíjel. Zastával jsem jen mínění, že Häberle, Schünt a Gaunitzer byli vyprovokováni.

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · Nebyli přeci vyprovokováni Arndtem, nýbrž tím nezaměstnaným — no, jakpak se jmenuje ten chlap, co tam odhazoval sníh? — Tím Wagnerem.

SOUDCE · O tom ve vaší obžalobě není ani slovo, milý Spitzi.

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · Ovšem, že není. Státní návladnictví se nedovědělo nic víc, než že ti příslušníci SA Arndta přepadli. A proto zakročilo, jak mu povinnost káže. Jestli ale na příklad svědek von Miehl vypoví, že Arndt během té scény vůbec na ulici nebyl, že však naopak ten nezaměstnaný — no, jakpak se ten chlap jmenuje? — že ten Wagner SA nadával, pak se to přece bude muset vzít na vědomí.

SOUDCE *jako by spadl s nebe* · Von Miehl že by něco takového řekl? Ale to je přece domácí, který chce Arndta dostat z baráku. Ten přece nebude vypovídat v jeho prospěch.

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · Copak najednou zase máte proti von Miehlovi? Pročpak by neřekl pravdu, když je pod přísahou? Vy asi nevíte, že von Miehl není jen u SS, nýbrž že má také známosti na ministerstvu spravedlnosti? Radím vám, milý Golle, abyste ho považoval za slušného člověka.

SOUDCE · Copak to nedělám? Dnes přece nemůže platit za neslušnost, když někdo ve svém domě nechce mít židovský obchod.

STÁTNÍ NÁVLADNÍ *velkoryse* · Dokud ten člověk platí nájem…

SOUDCE *diplomaticky* · Udal ho prý už také jednou kvůli něčemu jinému…

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · Tak, tohle tedy přece jen víte. Ale kdopak říká, že ho tím chtěl dostat z domu? Zvláště, když udání odvolal? Copak by to spíše nesvědčilo o neobyčejně dobré shodě? Milý Golle, nebuďte přece naivní.

SOUDCE *se opravdu teď rozzlobí* · Milý Spitzi, není to tak jednoduché. Vlastní společník, o kterém jsem myslel, že ho chce krýt, ten ho chce udat, a domácí, který ho udal, ho chce krýt. V tom se má člověk vyznat?

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · Za co bereme plat?

SOUDCE · Zatraceně zamotaná záležitost. Je libo doutník?

Státní návladní si vezme doutník a oba mlčky kouří. Po chvíli začne soudce zasmušile uvažovat.

Jestli se ale před soudem zjistí, že ten Arndt neprovokoval, tak může beze všeho žádat SA o náhradu škody.

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · Za prvé o ni nemůže žádat SA, nýbrž nanejvýš trojici Häberla, Schünta a Gaunitzera, která nic nemá — jestli se ovšem nebude muset spíše hojit na tom nezaměstnaném, no, jakpak se jmenuje?… správně, na tom Wagnerovi. *S důrazem.* Za druhé si možná ještě rozmyslí podat žalobu na příslušníky SA.

SOUDCE · Kdepak toho času vlastně je?

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · Na klinice.

SOUDCE · A ten Wagner?

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · V koncentračním táboře.

SOUDCE *poněkud uklidněně* · No, za těchhle okolností Arndt asi opravdu SA nezaluje. A ten Wagner se asi také svou nevinností příliš ohánět nebude. Ale SA bude sotva spokojena, jestli žid z toho vyjde beztrestně.

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · Copak se SA před soudem nepotvrdí, že byla vyprovokována? Jestli tím židem nebo tím marxistou, to jí přece může být jedno.

SOUDCE *dosud na pochybách* · Ne tak docela. Při té potyčce mezi nezaměstnaným Wagnerem a SA bylo klenotnictví přece jen poškozeno. Nějaká skvrna tedy chtěj nechtěj na SA zůstane.

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · Inu, všem se nezachováte. Všem pánům nelze sloužit. A komu sloužit máte, to vám musí říkat váš vlastenecký cit, milý Golle. Mohu vás jen upozornit, že se v nacionálních kruzích — a tím míním i jedno náramně vysoké místo u SS — přímo čeká, že němečtí soudcové budou napříště mít poněkud pevnější páteř.

SOUDCE *si zhluboka povzdychne* · Zjišťovat, na čí straně je právo, dnes už není nijak snadné, milý Spitzi. To musíte uznat.

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · Rád, ale existuje přece zase výtečná věta našeho justičního komisaře, které se můžete držet: Právo je v tom, co prospívá německému lidu.

SOUDCE *bez nadšení* · Tak, tak.

STÁTNÍ NÁVLADNÍ · Jen žádný strach. *Vstane.* Pozadí teď znáte, tak jaképak potíže. Na shledanou, milý Golle. *Odejde. Soudce je velmi nespokojen. Postává chvíli u okna. Potom roztržitě listuje ve spisech. Nakonec zazvoní. Vstoupí soudní sluha.*

SOUDCE · Přiveďte mi ještě jednou policejního inspektora Tallingera z místnosti svědků. Ale nenápadně.

Soudní sluha odejde. Za chvíli vstoupí inspektor znovu.

Vy jste mi málem zavařil, Tallingere, s tou radou, abych se na případ díval jako na provokaci z Arndtovy strany. Vždyť pan von Miehl prý je ochoten odpřisáhnout, že provokoval nezaměstnaný Wagner, a nikoli Arndt.

INSPEKTOR *neprůhledně* · Ano, tvrdí se to, pane soudní rado.

SOUDCE · Copak tohle má zase znamenat? „Tvrdí se to!“

INSPEKTOR · Že ten Wagner za nimi ty nadávky pokřikoval.

SOUDCE · A není to pravda?

INSPEKTOR *uraženě* · Pane soudní rado, jestli to pravda je nebo není, to my přece nemůžeme…

SOUDCE *rázně* · Tak teď ale dost, člověče. Stojíte v německé soudní budově. Přiznal se ten Wagner, nebo nepřiznal?

INSPEKTOR · Pane soudní rado, já osobně v koncentračním táboře nebyl, jestli vám jde o tohle. Ale ve spisu, který tam byl sepsán při výslechu, soud si to totiž vyžádal — ten Wagner prý totiž stůně na ledviny — stojí, že se přiznal. Jenže…

SOUDCE · No tak, přiznal se! Jaképak „jenže“?

INSPEKTOR · Byl ve válce a v krku mu uvízla kulka, takže podle výpovědi toho Staua, čili Arndtova společníka, jak víte, není prý schopen hlasitějšího slova. Jak ho tedy ten von Miehl mohl z prvního poschodí slyšet vykřikovat nadávky, není tak docela…

SOUDCE · Inu, tak se prostě řekne: Na to, aby dal někomu najevo, že mu ji může políbit, není třeba slov. To se dá také naznačit jednoduchým gestem. Nabyl jsem dojem, že státní návladnictví chce SA takový ústup umožnit. Přesněji řečeno: takový ústup a žádný jiný.

INSPEKTOR · Ano, pane soudní rado.

SOUDCE · Copak vypovídá Arndt?

INSPEKTOR · Že vůbec při tom nebyl a že si ono zranění na hlavě přivodil pádem se schodů. Víc z něho není možno vytáhnout.

SOUDCE · Ten člověk je asi docela nevinný a dostal se do toho jako Pilát do Kréda.

INSPEKTOR *se vzdává* · Ano, pane soudní rado.

SOUDCE · A SA přece může být docela spokojena, když ti její lidé budou osvobozeni.

INSPEKTOR · Ano, pane soudní rado.

SOUDCE · Neříkejte stále jen „ano", vy kejvale jeden.

INSPEKTOR · Ano, pane soudní rado.

SOUDCE · Jak jste to vlastně myslel? Co se hned urážíte, Tallingere? Pochopte přece, že jsem trochu nervózní. Vím dobře, že jste poctivý člověk. Když jste mi dal radu, tak jste si snad přitom musel něco myslet?

INSPEKTOR *se ve své dobromyslnosti osmělí* · Přemýšlel jsem o tom, jestli se druhý pan státní návladní nechce prostě dostat na vaše místo a jestli vás nechce proto zkoupat? Člověk o takových věcech teď slyší často. — Řekněme třebas, pane soudní rado, že tomu židovi potvrdíte, že je nevinen. Že neprovokoval ani za mák. Že tam ani nebyl. Že k té díře v hlavě přišel čistě náhodou, když se jiní porvali. A že se tedy po nějaké době do obchodu vrátí. Stau mu v tom vůbec nemůže zabránit. A obchod utrpěl škodu jedenácti tisíc. Ta škoda se teď týká také Staua, poněvadž přece těch jedenáct tisíc marek nemůže chtít na Arndtovi. Proto se Stau bude chtít s těmi svými šperky hojit na SA, jak tyhle chlapíky znám. Nepůjde s tím na ni ovšem sám, poněvadž jako společník žida platí za židomila. Ale někoho na to zaručeně najde. Pak se ale bude říkat, že SA ve vlasteneckém zápalu krade šperky. Co si SA potom o vašem rozhodnutí pomyslí, to si dovedete představit. Prostému člověku to na rozum stejně nepůjde. Jakpak může žid v Třetí říši dojít svého práva ve sporu s SA?

Už nějakou dobu se zezadu ozývá hluk. Teď dosti silí.

SOUDCE · Co je to za strašlivý rámus? Okamžik, Tallingere. *Zazvoní. Vstoupí sluha.* Copak je to za randál, člověče?

SOUDNÍ SLUHA · Sál je plný. Na chodbách stojí tak namačkáni, že se nikdo už skrz nedostane. A teď přišli nějací od SA, co říkají, že se skrz dostat musí, poněvadž mají rozkaz, aby se přelíčení zúčastnili.

Když soudce na něho jen polekaně ztrá, odejde.

INSPEKTOR *pokračuje* · Rozlil byste si to tím u těch lidí, víte. Radím vám dobře, držte se toho Arndta a nechte SA na pokoji.

SOUDCE *sedí zlomen, hlavu v dlaních. Unaveně* · Dobrá, Tallingere, musím si to všechno rozmyslit.

INSPEKTOR · To byste opravdu měl, pane soudní rado.

Vyjde. Soudce těžce vstane a zuřivě zazvoní. Soudní sluha vejde.

SOUDCE · Zajděte k panu zemskému radovi Feyovi naproti a řekněte mu, že ho prosím, aby sem za mnou na pár minut zašel.

Soudní sluha jde. Vstoupí soudcova služebná se svačinou.

SLUŽEBNÁ · Vy ještě jednou zapomenete hlavu, pane soudní rado. Je to s váma strašný. Copak jste dnes zase zapomněl? Pořádně přemýšlejte: to hlavní. *Podá mu balíček.* Svačinu! Zase byste si musel koupit ty čerstvě pečený preclíky a bolel by vás z nich žaludek jako minulý týden. Poněvadž na sebe nikdá nedáváte pozor.

SOUDCE · Je dobře, Marie.

SLUŽEBNÁ · Sotva jsem se k vám dostala. Celý soud je plný SA, kvůli tomu procesu. Ale dneska jim to dáte, že, pane soudní rado? U řezníka lidi taky říkali: Dobře, že je ještě nějaká spravedlnost! Z ničeho nic praštit obchodníka. Celá čtvrť ví, že v naší SA jsou zaručeně z poloviček bejvalí kriminálníci. Kdybysme neměli tu naši justici, tak by nám i biskupský kostel ještě odnesli. Udělali to kvůli prstenům. Ten jeden, ten Häberle, má nevěstu, která ještě před půlrokem na ulici obtěžovala pány. A toho nezaměstnanýho Wagnera, co má tu kulku v krku, toho taky při odhazování sněhu přepadli, kdekdo to viděl. Docela otevřeně to dělají a celou čtvrť terorizujou, a když se někdo ozve, tak si na něho počkají a seřežou ho tak, že zůstane ležet.

SOUDCE · Je dobře, Marie. Jen už jděte!

SLUŽEBNÁ · Řekla jsem u řezníka: Však jim to pan soudní rada spočítá, no, nemám pravdu? Slušný lidi máte úplně na svý straně, to je jistojistý, pane soudní rado. Jen abyste tu svačinu nesněd moc rychle, mohlo by vám to uškodit. Je to nezdravý. Tak, a teď jdu, abych nezdržovala, musíte na přelíčení. A moc se přitom nerozčilujte. Nebo se radši najezte předem, na těch pár minutách, co potřebujete na jídlo, už taky nesejde. A aspoň nejíte na rozčilený žaludek. Zdraví musí bejt nade všecko. Tak, ale teď opravdu jdu, však víte sám, co a jak. Koukám, že jste celý netrpělivý. Už byste byl nejradši na přelíčení, a já ještě musím do koloniálu.

Služebná odchází. Vstoupí zemský soudní rada Fey, starší soudce, který je s Gollem spřátelen.

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA · Copak je? Chtěl jsem si s tebou o něčem pohovořit, jestli máš chvilku času. Mám tady dnes dopoledne dost ošklivý případ.

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA *usedne* · Ach, ta věc s SA.

SOUDCE *který přecházel sem a tam, se zastaví* · Odkudpak to víš?

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA · U nás se o tom mluvilo už včera odpoledne. Nepříjemná záležitost.

SOUDCE *začne znovu nervózně přecházet.*

SOUDCE · Co tomu tam u vás říkají?

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA · Vůbec ti to nezávidí. *Zvědavě.* Copak chceš udělat?

SOUDCE · To právě nevím. Netušil jsem ostatně, že se ta věc už tak rozkřikla.

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA *s údivem* · Ne?

SOUDCE · Ten společník prý je velmi nebezpečný chlapík.

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA · Tvrdí se to. Ale ten von Miehl také není žádný lidumil.

SOUDCE · Ví se o něm něco?

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA · V každém případě tolik, že to stačí. Má prostě styky.

Zámlka.

SOUDCE · Hodně vysoko?

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA · Hodně vysoko.

Zámlka.

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA *opatrně* · Když toho žida z celého případu vyjmeš, a když Häberla, Schünta a Gaunitzera osvobodíš, poněvadž je vyprovokoval ten nezaměstnaný, který utekl zpátky do krámu, tak přec může být SA spokojena? Ten Arndt na ni zaručeně žalobu nepodá.

SOUDCE *pln starostí* · Ale Arndtův společník. Zajde si za SA a bude reklamovat ty cennosti. A pak se na mne celá SA vrhne, Feyi.

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA *když uvážil argument, který jej zřejmě překvapil* · Když ale toho žida z celého případu nevyjmeš, pak ti ten von Miehl zaručeně zlomí vaz, a to přinejmenším. Ty možná nevíš, že má u banky směnečný dluh? Ten toho Arndta potřebuje jako tonoucí stéblo.

SOUDCE *zděšeně* · Směnečný dluh?
Zaklepání.

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA · Dále!
Vstoupí soudní sluha.

SOUDNÍ SLUHA · Pane soudní rado, já opravdu nevím, jak mám pro pana vrchního státního návladního a pro pana zemského soudního presidenta Schönlinga reservovat místa. Jen kdyby to pánové člověku vždycky řekli včas.

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA *poněvadž soudce mlčí* · Uvolněte dvě místa a nerušte tady.
Soudní sluha odchází.

SOUDCE · Ti dva mi ještě scházeli!

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA · Von Miehl nemůže v žádném případě Arndta vydat na pospas, nemůže připustit, aby přišel na mizinu. Vždyť ho potřebuje.

SOUDCE *zničen* · Jako dojnou krávu.

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA · Nic takového jsem neřekl, milý Golle. Nechápu také, jak mi můžeš něco takového připisovat, opravdu ne. Rád bych zdůraznil, že jsem proti panu von Miehlovi neřekl slovo. Je mi líto, Golle, že to je vůbec třeba.

SOUDCE *se rozčílí* · Ale takhle to přece nemůžeš brát, Feyi. Při našich přátelských vztazích.

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA · Co těmi „přátelskými vztahy" chceš říci? Nemohu se přece míchat do tvých záležitostí. Ať už si to budeš chtít rozházet s justičním komisařem nebo s SA, pokaždé to budeš muset udělat sám. Dnes je konec konců každý sám sobě nejbližší.

SOUDCE · Jistě. Jen kdybych věděl, jak na to.
Stane u dveří a naslouchá hluku.

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA · To bys měl.

SOUDCE *uštvaně* · Jsem přece ke všemu ochoten, k sakru, pochop mě přece. Ty ses úplně změnil. Rozhodnu tak a rozhodnu také jinak, jak si budou přát, ale napřed musím vědět, co si vlastně přejí. Když se tohle neví, tak je po justici.

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA · Já bych, Golle, nekřičel, že je po justici.

SOUDCE · Copak jsem teď zase řekl? Takhle jsem to přece nemyslel. Usoudil jsem jedině, že při těchhle rozporech...

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA · V Třetí říši není rozporů.

SOUDCE · Ano, ovšem. Řekl jsem snad něco jiného? Nevaž přece každé slůvko na zlatnických vážkách.

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA · Pročpak bych neměl? Jsem soudce.

SOUDCE *jemuž vyráží pot* · Kdyby se každé slůvko každého soudce mělo vážit na zlatnických vážkách, milý Feyi! Jsem ochoten všecko co nejpečlivěji a nejsvědomitěji prozkoumat, ale jak je třeba ve vyšším zájmu rozhodnout, to mi přece musí povědět. Jestli se přikloním k tomu, že ten žid zůstal v krámě, rozladím si tím samozřejmě domácího... ne, společníka, už se v tom vůbec nevyznám... a jestli usoudím, že provokace vzešla od toho nezaměstnaného, pak to bude zase domácí, který... počkat, ten von Miehl přece chce, aby... Nemohou mě přece přeložit do Zadního Pomořanska, mám kýlu a s SA se do křížku dostat nechci, mám konec konců rodinu, Feyi! Mé ženě se snadno říká, že mám prostě vyšetřit, co se opravdu stalo! Z toho bych se mohl nanejvýš probrat někde na klinice. Copak mluvím o přepadení? Mluvím o provokaci. Tak co tedy chtějí? Neodsoudím samozřejmě SA, nýbrž toho žida nebo toho nezaměstnaného, ale koho z nich mám odsoudit? Pro kterého se mám rozhodnout? Pro toho nezaměstnaného nebo pro toho žida, pro společníka nebo pro domácího? Do Pomořanska nepůjdu ani za nic, to raději do koncentráku, Feyi, to přece není možné! A co se na mne tak díváš? Copak jsem obžalován já? Jsem přece ke všemu ochoten!

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA *který vstal* · Být ochoten není právě všecko, můj milý.

SOUDCE · Ale jakpak mám rozhodnout?

ZEMSKÝ SOUDNÍ RADA · Obyčejně to soudci říká jeho svědomí, pane Golle. To si pamatujte! Má úcta!

SOUDCE · Ano, ovšem. Podle nejlepšího vědomí a svědomí. Ale co v tomhle případě? Pro co se mám rozhodnout? Pro co, Feyi?
Zemský soudní rada odešel. Soudce hledí beze slova za ním. Zazvoní telefon. Soudce sejme sluchátko.
Ano? — Ema? — Co odřekli? Kuželkářský večer? — Kdo volal? — Referendář Priesnitz? — Odkudpak ten už ví? — Co to má znamenat? — Mám vynést jakýsi rozsudek.
Zavěsí. Vstoupí soudní sluha. Hluk na chodbách velmi zesílí.

SOUDNÍ SLUHA · Häberle, Schünt a Gaunitzer, pane soudní rado.

SOUDCE *shledává spisy* · Hned.

SOUDNÍ SLUHA · Pana zemského soudního presidenta jsem umístil u stolu novinářů. Byl docela spokojen. Ale pan vrchní státní návladní odmítl usednout v lavici svědků. Chtěl asi být za soudcovským stolem. Ale to byste přece musel vést přelíčení z lavice obžalovaných, pane soudní rado!
Směje se hloupě svému vtipu.

SOUDCE · To v žádném případě neudělám.

SOUDNÍ SLUHA · Tudy se jde ven, pane soudní rado. Ale kdepak máte obžalobu?

SOUDCE *zcela popletený* · Ano, tu potřebuji. Jinak bych vůbec nevěděl, kdo je vlastně obžalovaný, že? Co si jen počneme s vrchním státním návladním?

SOUDNÍ SLUHA · Ale vždyť jste si strčil pod paži adresář, pane soudní rado. Tady jsou vaše spisy.
Nacpe mu je pod paži. Soudce vychází a osušuje si přitom pot.

7. Nemoc z povolání

Páni lékaři jsou na obzoru,
jsou z rodu přeochotných tvorů
a od kusu je platí stát.
Co jim pošlou trýznitelé,
slátají zas velmi bděle
a spěchají to odevzdat.

Berlín, 1934. Sál s pacienty v Charitě. Přinesli nového nemocného. Sestry právě píší na tabulku v hlavě lůžka jeho jméno. Dva nemocní v sousedních postelích se baví.

PRVNÍ NEMOCNÝ · Co je to zač?

DRUHÝ · Viděl jsem ho už na obvazišti. Seděl jsem vedle jeho nosítek. To ještě byl při vědomí, ale když jsem se ho ptal, co mu je, nedal mi odpověď. Je po těle samá rána.

PRVNÍ NEMOCNÝ · Tak to ses ho snad nepotřeboval ptát.

DRUHÝ · Viděl jsem to přece, teprve když ho obvazovali.

JEDNA ZE SESTER · Ticho, profesor!
Chirurg vstupuje do sálu následován asistenty a sestrami. Zastaví se před jedním z lůžek a přednáší.

CHIRURG · Pánové, tady máte velmi pěkný doklad toho, že medicina, která stále znovu nehledá a nezkoumá hlubší příčiny nemoci, klesá na úroveň pouhého mastičkářství. Pacient má všechny příznaky neuralgie a byl dlouhou dobu podle toho léčen. Ve skutečnosti však trpí Raynaudovou chorobou, kterou si přivodil v zaměstnání: pracuje pneumatickým kladivem. Jde tedy o nemoc z povolání, pánové. Teprve teď ho léčíme správně. Z toho vidíte, jak je pochybené, když někdo v pacientovi vidí pouze jeden z mnoha případů kliniky, místo aby si po každé položil otázku: Odkud pacient přichází, kde k nemoci přišel a kam se má po vyléčení vrátit? Jsou tři věci, které musí dobrý lékař umět. Za prvé?

PRVNÍ ASISTENT · Klást otázky.

CHIRURG · Za druhé?

DRUHÝ ASISTENT · Klást otázky.

CHIRURG · Za třetí?

TŘETÍ ASISTENT · Klást otázky, pane profesore.

CHIRURG · Správně! Klást otázky! A čeho se mají především týkat?

TŘETÍ ASISTENT · Sociálních poměrů, pane profesore!

CHIRURG · Nebojte se věnovat pozornost pacientovu soukromí, které bohužel často bývá málo utěšené. Když je někdo nucen vykonávat povolání, které ho dříve či později musí tělesně sklátit, takže více méně umírá, aby nezašel hlady, pak to neradi slyšíme, a proto se také na to neradi ptáme.

Přistoupí se svým průvodem k lůžku nového pacienta.

CHIRURG · Co je s tím mužem?

Vrchní sestra mu cosi pošeptá.

CHIRURG · Ach tak.

Prohlédne jej zběžně a zřejmě s nechutí.

CHIRURG *diktuje.*

Pohmožděniny na zádech a stehnech. Otevřené rány na břiše. Ještě nějaké nálezy?

VRCHNÍ SESTRA *přečte* · Krev v moči.

CHIRURG · Jak zněla diagnosa, s kterou sem byl dodán?

VRCHNÍ SESTRA · Natržená ledvina.

CHIRURG · To je napřed nutno rentgenem zjistit.

Chce se odvrátit.

TŘETÍ ASISTENT *který poznamenává chorobopis* · Důvod onemocnění, pane profesore?

CHIRURG · Copak se tam o tom říká?

VRCHNÍ SESTRA · Jako důvod onemocnění se udává pád se schodů.

CHIRURG *diktuje* · Pád se schodů — Pročpak má přivázané ruce?

VRCHNÍ SESTRA · Pacient si již dvakrát strhl obvaz, pane profesore.

CHIRURG · Proč?

PRVNÍ NEMOCNÝ *polohlasně* · Odkudpak pacient přichází a kampak se má po vyléčení vrátit?

Všechny hlavy se po něm otočí.

CHIRURG *pokašlává* · Jestli bude pacient neklidný, dejte mu morfium. *Přistoupí k další posteli.* Tak co, už se vede lépe? Však zase nabudete sil. *Vyšetří pacientovi krk.*

JEDEN Z ASISTENTŮ *k jinému* · Dělník. Přivezli ho z Oranienburgu.

DRUHÝ · Tedy také nemoc z povolání.

■

8. Fysici

Teď sem jdou páni vědátoři,
strachem jsou už celí choří,
vous teutónský, ou!
Ne za pravdou se ženou,
ale za úředně ověřenou
árijskou fysikou.

Gotinky, 1935. Fysikální ústav. Dva vědci, X a Y. Y právě vstoupil. Tváří se spiklenecky.

Y · Mám to!

X · Co?

Y · Odpověď na otázky, které jsme poslali Mikowskému do Paříže.

X · O gravitačních vlnách?

Y · Ano.

X · No a?

Y · Víš, kdo nám o tom napsal? Přesně to, co potřebujeme?

X · No?

Y napíše na lístek jméno a podá jej X. Když je X přečetl, vezme Y lístek zase k sobě, roztrhne jej na malé kousky a hodí je do kamen.

Y · Mikowský mu naše otázky postoupil. Tady je odpověď.

X *po ní chtivě sáhne* · Dej ji sem! *Náhle se stáhne.* Co však, když nás při takové korespondenci chytnou…

Y · To se za žádných okolností nesmí stát!

X · Bez ní bychom se však nedostali dál. Dej mi to už konečně.

Y · Nepřečetl bys to, pro jistotu jsem vše nastenografoval svým systémem. Přečtu to.

X · Dávej pozor!

Y · Rollkopf je v laboratoři? *Ukáže vpravo.*

X *ukáže vlevo* · Ne, ale Reinhardt. Sedni si semhle.

Y *čte* · Jde o dva libovolné kontravariantní vektory ψ a ν, a o kontravariantní vektor t. S jejich pomocí se vytvoří složky smíšeného tensoru druhého stupně, jehož struktura je podle toho

$$\Sigma^{-lr}_{\ \ -l} = C_{hi}$$

X *který psal s sebou, mu náhle naznačí, aby zmlkl* · Moment! *Vstane a jde po špičkách k levé stěně. Neslyší zřejmě nic podezřelého, a proto se vrací. Čte dál, chvílemi však čtení obdobným způsobem přerušuje. Bedlivě pak prohlížejí telefon, prudce otevírají dveře atd.*

Y · Pro statické, inkoherentní hmoty, které na sebe nepůsobí vzájemnými napětími, platí $T = \mu$. Tyto hmoty představují jedinou od nuly různou složku tensorové hustoty energie. V důsledku toho vzniká statické gravitační pole, pro něž platí rovnice

$$\Delta f = 4\pi\varkappa\mu$$

zavedeme-li konstatní součinitel úměrnosti $8\pi\varkappa$. Při vhodné volbě prostorových souřadnic je odchylka od veličiny c^2dt^2 velmi malá…

Poněvadž někde bouchnou dveře, chtějí své poznámky skrýt. Pak se ale zdá, že to nebude nutné. Od toho okamžiku se oba zcela zaberou do materie a podle všeho zapomínají na nebezpečnost toho, co dělají. Y čte dále.

…naproti tomu jsou masy, o něž jde, proti masám statickým a vytvářejícím pole, velmi malé. Proto je pohyb těles, vložených do gravitačního pole, určován geodetickou světovou čarou v tomto statickém gravitačním poli. Jako taková vyhovuje gravitačnímu principu

$$\delta \int ds = 0$$

při čemž hranice příslušného úseku světové čáry zůstávají neproměnné.

X · Ale co říká Einstein téhle…

Podle toho, jak se Y poleká, si uvědomí svůj lapsus, a strne hrůzou. Y mu vytrhne poznámky, které si udělal, a všecky papíry zastrčí.

Y *velmi hlasitě směrem k levé stěně* · Ano, pravá židovská finta! Co má tohle s fysikou společného?

S ulehčením vezmou zase poznámky k ruce a mlčky pracují dále, krajně opatrní.

■

9. Židovská žena

Pak jdou ti, jimž v okamžení
vůdce uzmul jejich ženy.
Muži se musí árijsky zpárovat!
Tu nepomůže pláč ni klení,
dali se na cestu zhanobení,
do lůna rasy nutno je zas cpát.

Frankfurt, 1935. Je večer. Jakási žena balí kufr. Vybírá, co by měla vzít s sebou. Občas zase něco ze zavazadla vyjme a vrací na staré místo, aby mohla zabalit věc jinou. Dlouho otálí, zda má vzít s sebou velkou fotografii svého muže, která stojí na prádelníku. Pak nechá fotografii stát. Balení ji časem unaví a tak si na chvilku sedne na kufr a podepře si hlavu rukou. Potom vstane a telefonuje.

ŽENA · Tady Judita Keithová. Doktore, jste to vy? — Dobrý večer. Volám vás jen tak. Ráda bych vám řekla, že se teď přece jen budete muset poohlédnout po novém partnerovi na bridge. Já totiž odjíždím. — Ne, nejedu na zvlášť dlouho, ale několik týdnů z toho přece jen bude. — Chci do Amsterodamu. — Ano, jaro tam prý je docela pěkné. — Mám tam přátele. — Ne, množné číslo, i když tomu nevěříte. — Jak takhle máte hrát bridge? — Ale vždyť už dva týdny nehrajeme. — Ovšem, Fritz byl také nachlazen. Když je taková zima, tak se prostě už bridge nedá hrát, to jsem řekla také! — Ale ne, doktore, jak bych mohla? — Tekla přece také měla matku na návštěvě. — Já vím. — Proč bych si něco takového myslela? — Ne, tak náhle to vůbec nepřišlo. Já to jen stále odkládala, ale teď musím... Ano, z té naší návštěvy biografu teď také sejde. Pozdravujte Teklu. — Snad byste ho mohl v neděli zavolat. — — Tak tedy, na shledanou! — Ano, jistě, ráda! — Sbohem!
Zavěsí a vytočí jiné číslo.
Tady Judita Keithová. Chtěla bych mluvit s paní Schöckovou. — Lota? — Chci ti jen rychle říct sbohem, odjíždím na nějakou dobu. — Ne, nic mi neschází, jen abych viděla pár nových tváří. — Co jsem to ještě chtěla? Ach tak, Fritz tu má příští úterý profesora na večeři, tak byste snad mohli přijít taky, já dnes v noci jedu, jak jsem už řekla. — Ano, v úterý. — Ne, chtěla jsem ti jen sdělit, že dnes v noci odjíždím, tamto s tím vůbec nemá co dělat; myslela jsem si prostě, že byste mohli přijít taky. — Nu, tak to tedy formulujme takhle: ačkoli tu nebudu, že? — To přece vím, že nejste takoví, a i kdybyste byli, doba je tak neklidná a kdekdo člověka hlídá. Přijdete tedy? — Jestli Max bude mít kdy? Však si to zařídí, řekni mu, že tu profesor bude taky. — Musím teď zavěsit. Tak tedy, sbohem!
Zavěsí a vytočí jiné číslo.
Jsi to ty Gertrudo? Tady Judita. Promiň, že ruším. — Děkuji. Chtěla jsem se tě zeptat, jestli bys mohla trochu dohlédnout na Fritze, odjíždím na pár měsíců. — Já si myslím, že ty, jeho sestra... Proč bys nerada? — Nikdo nebude mít takový dojem, Fritz zaručeně ne. — Samozřejmě, že jsme si nebyly zvlášť... nakloněny, ale...: — Pak tedy zavolá on tebe, když chceš. — Ano, to mu povím. — Všecko je dosti v pořádku. Pravda, byt je trochu veliký. — Co je nutno udělat v jeho pracovně, ví Ida, klidně jí to přenech. — Připadá mi dost inteligentní a je na ni

MATKA KURÁŽ
Helena Weiglová v roli Matky Kuráže

MATKA KURÁŽ

Ukázka fotografického záznamu inscenace Berlínským ensemblem, t. zv. modelu (šest záběrů)

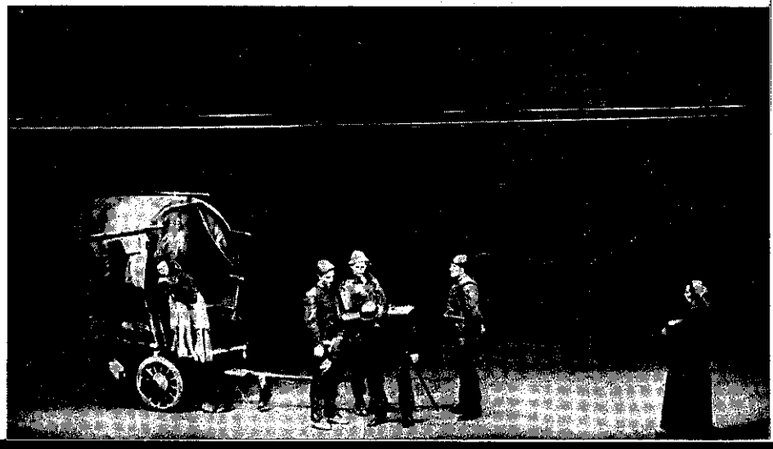

MATKA KURÁŽ

Angelika Hurwiczová v roli Katrin, Helena Weiglová v roli Matky Kuráže, Ernst Kahler v roli Eilifa a Joseph Noerden v roli Švejcara (Berlínský ensemble)

zvyklý. — A ještě něco, ale prosím, aby sis to nevyložila špatně: Nemluví rád o jídle. Mohla bys na to pamatovat? V tomhle jsem vždycky bývala opatrná. — Nerada bych o tom teď diskutovala, vlak mi pojede brzy a já ještě nemám všecko zabaleno, víš. — Dohlédni na jeho obleky a připomeň mu, že má jít ke krejčímu, objednal si kabát. A postarej se, aby se v jeho ložnici ještě topilo, spí vždycky u otevřeného okna a na to je zima. — Ne, nemyslím, že by se měl otužovat, ale teď musím končit. — Děkuji ti mockrát, Gertrudo, vždyť si stejně čas od času napíšeme. — Sbohem.

Zavěsí a vytočí jiné číslo.

Anna? Tady je Judita. Poslyš, já přece jen pojedu. — Ne, musí to být, obtíží je čím dál tím víc. — Čím dál tím víc! Ano, ne, Fritz to nechce, on o tom ještě vůbec neví, prostě jsem sbalila věci. — Nemyslím, že by se ho to nějak zvlášť dotklo. Je to pro něho prostě čím dál tím obtížnější, čistě z vnějších důvodů. — Na ničem takovém jsme se nedohodli. — Nemluvili jsme o tom přece nikdy, nikdy! — Ne, nebyl jiný, naopak. — Chtěla jsem, abyste se ho trochu ujali, pro první dobu. — Ano, zvláště v neděli, a domluvte mu, aby se přestěhoval. — Byt je pro něho příliš veliký. — Byla bych ti ještě ráda dala sbohem, ale vždyť víš, domovník! Tak sbohem, ne, nechoď na dráhu, za žádných okolností! — Sbohem, napíši ti. — Jistě.

Zavěsí a už nevytočí žádné číslo. Zakouřila si. Teď zapálí knížečku, v níž vyhledávala telefonní čísla. Několikrát přejde sem a tam. Pak začne mluvit. Nacvičuje malou řeč, kterou chce proslovit k manželovi. Je znát, na které židli má muž sedět.

Tak, Fritzi, já pojedu. Zůstala jsem možná až příliš dlouho, musíš mi to prominout, ale...

Zastaví se, uvažuje a začne jinak.

Fritzi, už bys mě neměl zdržovat, nemůžeš... Je jasné, že bych tě přivedla do zkázy, vím, nejsi zbabělec, policie se nebojíš, ale jsou horší věci. Nestrčí tě sice do lágru, ale nepustí tě na kliniku. A když se to nestane zítra, tak pozítří. Ty bys samozřejmě ani nehlesl, ale onemocněl bys z toho. Nechci tě tu vidět posedávat a listovat v časopisech. To, že odcházím, je ode mne vyslovený egoismus, nic jiného. Nic neříkej...

Opět se zarazí. Začne znovu.

Neříkej, že ses nezměnil, není tomu tak! Před týdnem jsi zcela objektivně zjistil, že procento židovských vědců vůbec není tak vysoké. S objektivitou to vždy začíná. A proč mi teď neustále říkáš, že jsem nikdy nebyla taková sionistka jako nyní. Samozřejmě, že jsem. Šovinismus je přece náramně nakažlivý. Och Fritzi, co se to s námi jen stalo!

Opět se zarazí. Začne znovu.

Nečekla jsem ti, že chci pryč, že už dávno chci pryč, poněvadž nemohu mluvit, když se na tebe dívám, Fritzi. Připadá mi to pak vždycky tak zbytečné. Vždyť je všecko už rozhodnuto. Co vlastně do nich vjelo? Co vlastně chtějí? Co jsem jim udělala? Vždyť jsem se nikdy do politiky nemíchala. Byla jsem pro Thälmanna? Jsem přece jedna z těch buržoustek, co si vydržují služky atd. A najednou, že si to smějí dovolit už jenom příslušníci blond rasy? V poslední době jsem si často vzpomněla, jak jsi mi před lety řekl, že jsou lidé, kteří mají větší cenu, a lidé, kteří mají menší cenu, a že jedni při cukrovce dostávají insulin, a druzí že jej nedostávají. A já uznala, že je to správné,

já hlupačka. Teď si zase vymysleli nový způsob dělení a já patřím k těm, co mají menší cenu. Dobře mi tak.

Opět se zarazí. Začne znovu.

Ano, balím. Nemusíš předstírat, žes to poslední dny nepozoroval. Fritzi, všecko je možné, jen jedno nikoli: abychom si v poslední hodinu, která nám zbývá, nepohlédli do očí. Toho nesmějí dosáhnout ti lháři, kteří všechny nutí lhát. Před deseti lety, když kdosi usoudil, že na mně není znát, že jsem židovka, tak jsi rychle odpověděl: Ale ano, je to znát. A to člověka těšilo. To byla jasná řeč. Proč teď celou záležitost obcházet? Balím, protože by tě to jinak stálo místo vedoucího lékaře. A poněvadž tě na tvé klinice už nezdraví a poněvadž už v noci nemůžeš spát. Nechci, abys mi řekl, že nemám jít. Spěchám, poněvadž se nechci dočkat ještě toho, abys mi řekl, že mám jít. To je otázka času. Charakter, to je otázka času. Má omezené trvání, jako rukavice. Jsou rukavice dobré, co vydrží dlouho. Ale věčně nevydrží. Nehněvám se ostatně. Nebo ano, hněvám. Proč bych měla všecko uznat? Co je na tvaru mého nosu a na barvě mých vlasů špatného? Mám zmizet z města, v němž jsem se narodila, aby mi už nemuseli přidělovat máslo. Co jste to za lidi, ano, i ty? Vymyslíte si kvantovou teorii a Trendelenburga a klidně si dáváte polodivochy poručit, abyste dobyli světa — ale ženu, kterou chcete mít, mít nesmíte. Umělé dýchání, ale s Rusy žádné slitování! Jste netvoři nebo patolízalové netvorů! Ano, je to ode mne nerozumné, ale co je člověku v takovém světě platný rozum? Sedíš tu a vidíš svou ženu balit, ale neřekneš slovo. Zdi mají uši, že? Ale vždyť vy neřeknete slovo! Jedni naslouchají a druzí mlčí. Fuj! Měla bych také mlčet. Kdybych tě milovala, tak bych mlčela. Miluji tě opravdu. Podej mi tam to prádlo. Je to svůdné prádélko. Budu je potřebovat. Je mi šestatřicet, to není žádné stáří, ale moc experimentovat už nesmím. V další zemi, do které přijdu, to musí být jiné. Další muž, kterého dostanu, musí mít možnost si mě ponechat. A neříkej, že mi pošleš peníze, ty víš, že to nejde. A netvař se taky, jako by to mělo trvat jen čtyři týdny. Tohle nepotrvá jen čtyři týdny. Ty to víš také. Nepodávej mi tedy kožich, o kterém dobře víš, že ho budu potřebovat až na zimu, se slovy: Jde konec konců jen o pár týdnů. A nemluvme o neštěstí. Mluvme o hanbě. Och, Fritzi!

Zarazí se. Otvírání dveří. Žena se kvapně upravuje. Vstoupí její muž.

MUŽ · Copak to děláš? Uklízíš?

ŽENA · Ne.

MUŽ · Nač balíš?

ŽENA · Chtěla bych odtud.

MUŽ · Co to má znamenat?

ŽENA · Mluvili jsme občas o tom, že na nějakou dobu odjedu. Není tady přece už nijak moc krásně.

MUŽ · To je hloupost.

ŽENA · Mám snad zůstat?

MUŽ · Kampak bys chtěla?

ŽENA · Do Amsterodamu. Prostě pryč.

MUŽ · Tam přece nikoho nemáš.

ŽENA · Ne.

MUŽ · A pročpak tady nechceš zůstat? Kvůli mně zaručeně nemusíš jet.

ŽENA · Ne.

MUŽ · Ty víš, že jsem se nezměnil. Víš to, Judito?

ŽENA · Ano.

Muž ji obejme. Zůstanou mlčky stát mezi kufry.

MUŽ · A nutí tě snad něco jiného, abys odešla?

ŽENA · Ty víš, že ne.

MUŽ · Ale možná, že by to nebylo ani tak špatné. Potřebuješ si oddechnout. Tady se člověk může udusit. Přijedu pro tebe. Když budu jen na dva dny za hranicemi, bude mi lépe.

ŽENA · Ano, to bys měl udělat.

MUŽ · Moc dlouho to tady už stejně nemůže trvat. Odněkud obrat přijde. Všechno zase splaskne jako otok. — Je to opravdu neštěstí.

ŽENA · Jistě. Potkal jsi Schöcka?

MUŽ · Ano, totiž jen na schodech. Myslím, že už zase lituje, že na nás zanevřeli. Byl vysloveně rozpačitý. Natrvalo nás intelektuální dravce přece takhle v šachu držet nemohou. S naprosto bezpáteřnými vraky se také válka vést nedá. Když se těm lidem rázně postavíš, tak ani zvlášť nepřístupní nejsou. Kdypak chceš jet?

ŽENA · V devět patnáct.

MUŽ · A kam ti mám poslat peníze?

ŽENA · Snad poste restante Amsterodam.

MUŽ · Dám si vystavit zvláštní povolení. Nemohu přeci poslat ženu pryč s deseti markami na měsíc, k čertu! Svinstvo je to, všechno. Člověku se z toho dělá nanic.

ŽENA · Udělá ti dobře, když pro mne přijedeš.

MUŽ · Když si jednou budu moct přečíst noviny, v nichž se opravdu něco dočtu.

ŽENA · Gertrudu jsem volala. Dohlédne na tebe.

MUŽ · To je nanejvýš zbytečné. Kvůli těm pár týdnům.

ŽENA *se zase pustila do balení* · Nepodal bys mi teď kožich?

MUŽ *podá jí ho* · Jde konec konců jen o pár týdnů.

10. Špicl

Teď přicházejí páni učitelé,
výrostek za ucho je chytne směle:
Prsa ven a čelem vzad!
Každý žák špicl bez mezí a hranic.
O vědách nemusí znát pranic,
ale: ví někdo něco na někoho snad?

Pak jdou svědomité děti,
pro katany téměř letí,
domů je vedou: Pojďte dál!
A řeknou: Otec tady
se dopustil zrady.
A otce čeká kriminál.

Kolín nad Rýnem, 1935. Deštivé nedělní odpoledne. Muž, žena a hoch jsou po obědě. Vchází služebná.

SLUŽEBNÁ · Pán a paní Klimbtschovi se nechávají ptát, jestli jsou vašnosti doma.

MUŽ *zabručí* · Ne.

Služebná vyjde.

ŽENA · Měl jsi jít sám k telefonu. Vědí přeci, že teď ještě nemůžeme být pryč.

MUŽ · Pročpak bychom nemohli být pryč?

ŽENA · Poněvadž prší.

MUŽ · To přeci není důvod.

ŽENA · Kdepak bychom byli? Tuhle otázku si přeci teď okamžitě položí.

MUŽ · Je spousta míst, kde bychom mohli být.

ŽENA · A proč tedy nejdeme pryč?

MUŽ · A kam bychom šli?

ŽENA · Kdyby aspoň nepršelo.

MUŽ · A kam bychom šli, i kdyby nepršelo?

ŽENA · Dříve se člověk mohl aspoň s někým sejít.

Zámlka.

Nebylo správné, žes nešel k telefonu. Teď vědí, že je tu nechceme mít.

MUŽ · No a?

ŽENA · Je nepříjemné, že se jich začínáme

stranit právě teď, kdy se jich začínají stranit všichni.

MUŽ · My se jich přece nestraníme.

ŽENA · Proč sem tedy nemají přijít?

MUŽ · Protože mě ten Klimbtsch nesmírně nudí.

ŽENA · Dříve tě nenudil.

MUŽ · Dříve! Neznervózňuj mě tím svým věčným „dříve"!

ŽENA · Ať je to jak chce, dříve bys ho byl neignoroval jen proto, že školní inspektor proti němu zavedl řízení.

MUŽ · Chceš tím říct, že jsem zbabělec?

Zámlka.

Tak jim zavolej a řekni, že jsme se právě vrátili, poněvadž prší.

Žena zůstane sedět.

ŽENA · Mám se zeptat Lemkových, jestli sem chtějí přijít?

MUŽ · Aby nám zase mohli dokazovat, že neděláme dost pro Luftschutz?

ŽENA *hochovi* · Klausi, přestaň s tím rádiem.

Hoch se pustí do novin.

MUŽ · Je to katastrofa, že dnes prší. A v zemi, kde déšť je katastrofa, se prostě nedá žít.

ŽENA · Myslíš, že takové řeči mají smysl?

MUŽ · Mezi svými čtyřmi stěnami mohu říkat, co se mi zachce. Nedám si ve vlastním domě…

Je přerušen. Služebná přichází s kávovým příborem. Všichni mlčí, dokud zase neodejde.

Musíme my mít službu, jejíž otec je blockwart?

ŽENA · Myslím, že jsme se o tom namluvili dost. Došel jsi nakonec k závěru, že to má i výhody.

MUŽ · K čemu všemu já neměl dojít! Jen to ještě pověz své matce a můžeme se dostat do pěkné bryndy.

ŽENA · Co mluvím s matkou…

Služebná přináší kávu.

Jen toho nechte, Erno. Můžete klidně jít, já to udělám.

SLUŽEBNÁ · Pěkně děkuju, milostpaní. *Odejde.*

HOCH *vzhlédne od novin* · Dělají to všichni duchovní, papá?

MUŽ · Co?

HOCH · To, co tady stojí.

MUŽ · Copak to čteš? *Vytrhne mu noviny z ruky.*

HOCH · Náš gruppenführer říkal, že to, co stojí v těchle novinách, mohou číst všichni.

MUŽ · To, co říká váš gruppenführer, není pro mne směrodatné. O tom, co můžeš číst a co ne, rozhoduji já.

ŽENA · Tu máš deset feniků, Klausi, běž naproti a něco si kup.

HOCH · Vždyť prší. *Nerozhodně postává u okna.*

MUŽ · Jestli s těmi zprávami o procesech s duchovními nepřestanou, tak ty noviny odřeknu.

ŽENA · A jaképak by sis předplatil? Píšou o tom přece ve všech.

MUŽ · Jestli píší takové prasečiny ve všech novinách, tak už prostě nebudu číst vůbec žádné noviny. O tom, co se ve světě děje, se tím o moc méně nedovím.

ŽENA · Je docela dobře, že dělají pořádek.

MUŽ · Dělají pořádek! Copak to není všecko politika?

ŽENA · No, nám do toho nic není, jsme konec konců evangelíci.

MUŽ · Pro národ ale není lhostejno, když každá myšlenka na sakristii v něm vybavuje ty ohavnosti.

ŽENA · Copak mají dělat, když se něco takového stane?

MUŽ · Co mají dělat? Jen ať napřed zametou před vlastním prahem. Slyšel jsem, že v tom jejich Hnědém domě prý také není všecko jak se sluší a patří.

ŽENA · Copak to není důkaz, že náš národ je na cestě k uzdravení, Karle?

MUŽ · K uzdravení! K pěknému uzdravení! Jestli zdraví vypadá takhle, tak dám přednost nemoci.

ŽENA · Jsi dnes tak nervózní. Přihodilo se něco ve škole?

MUŽ · Co by se ve škole přihodilo? A neříkej, prosím, stále, že jsem tak nervózní — právě to mě teprve znervózňuje.

ŽENA · Neměli bychom se stále hádat, Karle. Dříve…

MUŽ · Jen na to jsem ještě čekal. Dříve! Nepřál jsem si dříve ani dnes, aby někdo otravoval fantazii mého dítěte.

ŽENA · Kdepak vůbec je?

MUŽ · Jak to mám vědět?

ŽENA · Viděls ho odcházet?

MUŽ · Ne.

ŽENA · Nechápu, kam se mohl podít. *Volá:* Klausi! *Vyběhne z pokoje. Je ji slyšet volat. Vrací se.* Je opravdu pryč!

MUŽ · No, a co na tom?

ŽENA · Vždyť prší jako z konve!

MUŽ · Proč tě jeho odchod tak znervózňuje?

ŽENA · O čempak jsme to mluvili?

MUŽ · Co to s tím má společného?

ŽENA · Jsi poslední dobou tak popuzený.

MUŽ · Popuzený poslední dobou sice nejsem, ale i kdybych popuzený byl, co to má společného s hochovým odchodem?

ŽENA · Vždyť víš, že se všude slídí.

MUŽ · No a?

ŽENA · No a! A co jestli o tom začne povídat? Víš přece, co do nich v Hitlerjugend teď stále vtloukají. Vysloveně je přece vyzývají, aby všecko ohlásili. Je divné, že zmizel tak z ničeho nic.

MUŽ · Hloupost.

ŽENA · Nevšiml sis, kdy šel?

MUŽ · Stál dost dlouho u okna.

ŽENA · Ráda bych věděla, co všechno od nás slyšel.

MUŽ · Ví přece, co se stane, když někdo někoho udá.

ŽENA · A co ten hoch, o kterém vykládali Schmulkovi? Jeho otec prý je dosud v lágru. Kdybychom jen věděli, jak dlouho byl v pokoji.

MUŽ · Vždyť je to všecko hloupost! *Běží do ostatních pokojů a volá hocha.*

ŽENA · Neumím si srovnat v hlavě, že by prostě odešel a neřekl kam. Nemá to ve zvyku.

MUŽ · Možná, že je u kamaráda?

ŽENA · To by tedy mohl být jedině u Mummermannů. Zavolám k nim. *Telefonuje.*

MUŽ · Po mém soudu se plašíš zbytečně.

ŽENA *u telefonu* · Tady žena profesora Furcka. Dobrý den, paní Mummermannová. Není u vás Klaus? — Ne?— To tedy nevím, kde hoch je. — Řekněte mi, paní Mummermannová, je lokál, kde se v neděli odpoledne schází Hitlerjugend, otevřen? — Ano? — Srdečný dík, zeptám se tam. *Zavěsí. Oba sedí mlčky.*

MUŽ · Copak mohl slyšet?

ŽENA · Mluvil jsi o novinách. A to o Hnědém domě jsi také říkat neměl. Víš, že je v těchle věcech velmi citlivý.

MUŽ · A co jsem vlastně o Hnědém domě říkal?

ŽENA · Jistě si vzpomeneš! Že tam není všecko jak se sluší a patří.

MUŽ · To přece nikdo nemůže vyložit jako útok. Že tam není všecko jak se sluší a patří — nebo jak jsem řekl mírněji — že tam není všecko zcela takové, jak by se slušelo a patřilo, což je rozdíl, a to značný, to je přece spíš něco jako žertovná poznámka v lidovém tónu, něco, co je v hovorové řeči naprosto obvyklé a co neznamená jistě o mnoho víc, než že dokonce ani tam snad není vždy a za všech okolností všecko takové, jak by si to Führer přál. Že jsem to ostatně netvrdil s určitostí, je vidět i z toho, že jsem, jak se jasně pamatuji, řekl, že tam „prý"

také není všecko jak se sluší a patří — čili v naprosto oslabeném smyslu slova. Že „prý“ není! Ne: že není! Nemohu tvrdit, že tam není všecko jak se sluší a patří, nemám pro to důkazy. Člověk je tvor chybující. Víc jsem nenaznačil, a i to jsem řekl ve velmi oslabené formě. A nadto sám Führer při kterési příležitosti formuloval svou kritiku v tomhle směru nesrovnatelně ostřeji.

ŽENA · Nechápu tě. Se mnou přeci takhle mluvit nemusíš.

MUŽ · Přál bych si, abych nemusel! Není mi zcela jasno, co sama všude vykládáš o tom, co se snad občas v těchto zdech v rozčilení řekne. Abys rozuměla: Jsem dalek toho, abych tě vinil z nějakého lehkovážného šíření pomluv proti svému muži, tak jako ani na chvilku nepředpokládám o hochovi, že by mohl něco podniknout proti svému otci. Ale páchat zlo a uvědomit si to, v tom je, bohužel, obrovský rozdíl.

ŽENA · Teď ale přestaň! Dej si raději pozor na jazyk! Celou dobu už si lámu hlavu, jestli jsi slova o tom, že se v hitlerovském Německu nedá žít, řekl před tím nebo po tom, co jsi mluvil o Hnědém domě.

MUŽ · Neřekl jsem vůbec nic takového.

ŽENA · Chováš se už docela, jako bys byl u policejního výslechu! Já si přece lámu jen hlavu, co hoch mohl všecko zaslechnout.

MUŽ · Výrazu „hitlerovské Německo“ vůbec nikdy neužívám.

ŽENA · Nebo to o blockwartovi a že v novinách píší samé lži, nebo cos nedávno řekl o Luftschutzu — vždyť hoch vůbec nic pozitivního neslyší. Mladistvé mysli tohle vůbec nesvědčí, jen ji to rozleptává. A přitom Führer neustále zdůrazňuje, že mládež je budoucností Německa. Vždyť hoch, když se to tak vezme, opravdu není takový, aby prostě běžel a člověka udal. Je mi z toho nanic.

MUŽ · Ale mstivý je.

ŽENA · Zač by se měl mstít?

MUŽ · Čerti vědí, ale něco se vždycky najde. Třebas za to, že jsem mu sebral rosničku.

ŽENA · Ale to už je přece týden.

MUŽ · On si však takové věci pamatuje.

ŽENA · Proč jsi mu ji taky vzal?

MUŽ · Poněvadž jí nechytal mouchy. Byl by ji umořil hlady.

ŽENA · Copak opravdu nemá hodně práce?

MUŽ · Za to přece rosnička nemůže.

ŽENA · Už o tom ale vůbec nemluvil. Vždyť jsem mu také teprve před chvílí dala deset feniků. Dostává přece všecko, co chce.

MUŽ · Ano, to je podplácení.

ŽENA · Jak to myslíš?

MUŽ · Řeknou přece ihned, že jsme se ho snažili podplatit, aby držel jazyk za zuby.

ŽENA · A co myslíš, že by ti mohli udělat?

MUŽ · No, všelicos! V tomhle přeci neexistují žádné meze! Můj ty bože! A přitom má člověk dělat učitele! Vychovávat mládež! Bojím se jí!

ŽENA · Na tebe přece nic nevědí.

MUŽ · Vědí na každého něco. Pro ně jsou všichni podezřelí. Stačí podezření, že je někdo podezřelý.

ŽENA · Ale dítě přece není spolehlivý svědek. Dítě si vůbec neuvědomuje, co všecko napovídá.

MUŽ · To říkáš ty. Ale odkdy potřebují na něco svědka?

ŽENA · Nemůžeš si třeba vymyslet, že jsi svými poznámkami mířil jinam? Pak ti prostě špatně rozuměl.

MUŽ · Copak jsem mohl říkat? Už si také na to vůbec nevzpomenu. Vinu na všem má ten zatracený déšť. Člověk se prostě stává nevrlým. Byl bych přece konec konců poslední, kdo by něco namítal proti duševnímu rozmachu, který dnes prožívá německý národ. Už koncem roku dvacátého jsem to všecko předpovídal.

ŽENA · Karle, teď není čas o tom mluvit. Musíme si všecko bedlivě uvážit, a to ihned. Nesmíme ztratit ani minutu.

MUŽ · Neumím si představit, že by byl Klaus něčeho takového schopen.

ŽENA · Tak tedy napřed to s Hnědým domem a s těmi prasečinami.

MUŽ · Neřekl jsem přece o prasečinách ani slovo!

ŽENA · Řekl jsi, že noviny jsou plné prasečin a že je odhlásíš.

MUŽ · Ano, noviny! Ale ne Hnědý dům!

ŽENA · Nemohl jsi třeba říct, že zavrhuješ ty prasečiny v sakristiích? A že pokládáš zcela za možné, že právě ti, co dnes stojí před soudem, si před nějakou dobou vymysleli hrůzostrašné báchorky o Hnědém domě a o tom, že tam není všecko takové, jak by se slušelo a patřilo? A že už tenkrát měli raději zametat před vlastním prahem? A vůbec: Řekl jsi hochovi, aby nechal rádia a aby si radši vzal noviny, poněvadž zastáváš stanovisko, že mládež Třetí říše má to, co se kolem ní děje, sledovat otevřenýma očima.

MUŽ · To všecko není přece nic platné.

ŽENA · Karle, nesmíš teď věšet hlavu! Musíš zůstat silný, jak to Führer vždy...

MUŽ · Copak se mohu objevit před soudním tribunálem, na jehož lavici usedla krev z mé krve, aby proti mně svědčila?

ŽENA · Takhle se na to nesmíš dívat.

MUŽ · Styk s těmi Klimbtschovými byla velká lehkomyslnost.

ŽENA · Ale Klimbtsch je přece v pořádku.

MUŽ · Dobře, ale bylo proti němu zavedeno řízení.

MUŽ · Myslíš, že blockwart něco proti nám má?

ŽENA · To jako, až se u něho na nás přeptají? Copak nedostal ještě nedávno k narozeninám další bedničku doutníků? A novoročné bylo také slušné.

MUŽ · Gauffovi vedle dali patnáct marek!

ŽENA · Ti ale četli ještě v roce dvacátého „Vorwärts“ a vyvěsili ještě v květnu třiatřicet černobíločervený prapor!

Zazvoní telefon.

MUŽ · Telefon!

ŽENA · Mám k němu jít?

MUŽ · Nevím.

ŽENA · Kdo to může volat?

MUŽ · Počkej chvilku. Jestli zadrnčí znovu, tak máš ještě pořád dost času, abys k němu zašla.

Čekají. Telefon se už neozve.

Je tohle ještě vůbec život?

ŽENA · Karle!

MUŽ · Porodilas mi Jidáše! Sedí tady u stolu a naslouchá, zatím co jí polévku, kterou mu my dáváme, a vryje si v paměť všecko, co jeho rodiče říkají, špicl jeden!

ŽENA · Takhle nesmíš mluvit!

Zámlka.

ŽENA · Myslíš, že bychom se měli nějak připravit?

MUŽ · Myslíš, že přijdou rovnou s ním?

ŽENA · To není vyloučeno.

MUŽ · Neměl bych si připnout Železný kříž?

ŽENA · To jistě, Karle!

Muž pro něj dojde a připne si jej třesoucíma se rukama.

Ale ve škole přece proti tobě nic nemají?

MUŽ · Kdopak ví? Jsem sice ochoten učit všemu, co si učit přejí, ale čemupak chtějí, aby se učilo? Kdyby to tak člověk po každé věděl! Copak vím, jak chtějí, aby vypadal Bismarck? Když vydávají nové učebnice tak pomalu! Nemohla bys dát služce ještě deset marek? Ta také věčně slídí.

ŽENA *kývne* · A co Hitlerův obraz, neměli bychom jej pověsit nad tvůj psací stůl? Lépe by se tam vyjímal.
MUŽ · Ano, udělej to.
Žena chce přenést obraz.
Ale jestli hoch řekne, že jsme ho přendali schválně, tak by to mohlo vypadat, jako bychom přiznávali vinu.
Žena pověsí obraz zase na staré místo.
Nebouchly dveře?
ŽENA · Nic jsem neslyšela.
MUŽ · Bouchly!
ŽENA · Karle! *Obejme jej.*
MUŽ · Neztrácej nervy. Sbal mi trochu prádla.
Někdo otvírá domovní dveře. Muž a žena stojí strnule vedle sebe v rohu pokoje. Dveře se otevřou a vstoupí hoch se sáčkem v ruce. — Zámlka.
HOCH · Copak vám je?
ŽENA · Kde jsi byl?
Hoch ukáže na sáček s cukrovím.
Ty sis byl jen pro bonbóny?
HOCH · To se rozumí. A pro co jiného?
Cpe se a odchází pokojem.
Rodiče hledí pátravě za ním.
MUŽ · Myslíš, že mluví pravdu?
Žena pokrčí rameny.

■

11. Černé střevíce

Vdovy a sirotci v té chvíli
sem jdou. Jim také přislíbili
čas blaženosti, ach.
Napřed však nutno leccos obětovat,
zdražení blíží se už nová.
A blahý čas je v dálavách.

Bitterfeld, 1935. Kuchyň dělnického bytu. Matka škrábe brambory. Její třináctiletá dcera plíše úlohy.

DCERA · Mámo, dáš mi ty dva feniky?
MATKA · Na Hitlerjugend?
DCERA · Ano.
MATKA · Víš přece, že nemám peněz nazbyt.
DCERA · Když ty dva feniky nebudu každý týden nosit, tak se v létě na venkov nedostanu. A učitelka řekla, že Hitler chce, aby se město a venkov navzájem poznaly. Ti z města se mají sblížit s rolníky. Ale ty dva feniky bych musela nosit.
MATKA · Rozmyslím si ještě, jak by se daly ušetřit.
DCERA · To je báječné, mámo. Pomůžu ti za to škrábat brambory. Na venkově je dobře, viď? Tam se člověk pořádně nacpe. Učitelka při tělocviku říká, že mám od těch věčných brambor velké břicho.
MATKA · Vždyť nemáš.
DCERA · Ne, teď zrovna ne. Ale vloni ano. Tak trochu.
MATKA · Budu hledět, abych občas dostala pár drštek.
DCERA · Dávají mi přece ve škole housku. To ty nedostáváš. Berta říkala, že jí na venkově dokonce mazali chleba husím sádlem. To je báječné, viď?
MATKA · Ano.
DCERA · A ten dobrý vzduch.
MATKA · Ale dělat asi musila taky?
DCERA · To ano. Zato však byla spousta jídla. Říkala taky, že si sedlák moc dovoloval.
MATKA · Jak to?
DCERA · Ale nic. Jen jí nechtěl dát pokoj.
MATKA · Tak.
DCERA · Ale Berta byla taky už větší než já. O rok starší.
MATKA · Pusť se teď do úkolů!
Zámlka, potom:
DCERA · Ale ty staré černé střevíce, co jsem dostala od sociální péče, nosit nemusím?

MATKA · Ještě je přece nepotřebuješ. Nosíš dosud ty druhé.
DCERA · Já jen proto, že jsou děravé.
MATKA · A teď je venku zrovna tak vlhko.
DCERA · Dám do nich papír a bude to.
MATKA · To by ti nebylo nic platné. Jestli mají díru, tak se musí dát podrazit.
DCERA · To přece stojí tolik peněz.
MATKA · A co vlastně máš proti střevícům od sociální péče?
DCERA · Nemohu je vystát.
MATKA · Že jsou tak velké?
DCERA · Vidíš, i tobě se zdají velké!
MATKA · Jsou to prostě už starší boty.
DCERA · Budu je musit nosit?
MATKA · Jestli je nemůžeš vystát, tak je nosit nemusíš.
DCERA · Ale marnivá nejsem, viď?
MATKA · Ne, jen rosteš.
Zámlka, potom:
DCERA · A dáš mi ty dva feniky, mámo? Přece jen bych ráda na ten venkov.
MATKA *pomalu* · Nemám na to.

■

12. Arbeitsdienst

Za holínky, za jídlo rovné svinstvu
verbují chudáky k arbeitsdienstu.
Hle, třídní smír, ten kýžený lék!
V témž munduru po celý rok vidí
i syny bohatých lidí.
Raději by viděli výdělek.

Lüneburská step, 1935. Kolona arbeitsdienstu při práci. Mladý dělník kope krumpáčem a student hází lopatou.

STUDENT · Proč toho malého zavalitého od třetí kolony zabásli?
MLADÝ DĚLNÍK *se zašklebí* · Gruppenführer říkal, že se učíme pracovat, a on k tomu polohlasně dodal, že by se tady rád učil dostávat sáček s penězi. A to jim nevonělo.
STUDENT · A proč takové věci říká?
MLADÝ DĚLNÍK · Poněvadž už asi ví, co znamená pracovat. Dělal od čtrnácti let v dole.
STUDENT · Pozor, jde sem bachař.
MLADÝ DĚLNÍK · Jestli se sem koukne, tak budu muset zkopat větší kus.
STUDENT · Ale já víc neodházím.
MLADÝ DĚLNÍK · Kdyby mě načapal, tak bych to slízl.
STUDENT · Tak já ti už nebudu strkat cigarety.
MLADÝ DĚLNÍK · Vždyť by mě zaručeně načapal!
STUDENT · Chceš taky na dovolenou. Myslíš, že ti dám peníze, když nechceš riskovat ani tohle?
MLADÝ DĚLNÍK · Těch pár feniků, co mi dáváš, jsem si už dávno odsloužil.
STUDENT · Nic už nedostaneš.
GRUPPENFÜHRER *přijde a přihlíží* · Tak co, pane doktor, teď poznáváš, co je práce, že?
STUDENT · Jawohl, Herr Gruppenführer.
Mladý dělník zkopává jen úzký pruh země. Student se tváří, jako by házel ze všech sil.
GRUPPENFÜHRER · Za to vděčíš Führerovi.
STUDENT · Jawohl, Herr Gruppenführer.
GRUPPENFÜHRER · Tady dělá jeden po boku druhého a všichni jsou si rovni. Führer si nepřeje, aby se v arbeitslágrech dělaly nějaké stavovské rozdíly. Tady nesejde na tom, čím je pan papá. Weitermachen. *Jde.*
STUDENT · Zkopals moc velký kus.
DĚLNÍK · Není pravda.

STUDENT · Dnes cigarety nedostaneš. A uvědom si také, že takových jako ty, co by rádi cigarety, je hodně.

MLADÝ DĚLNÍK *pomalu* · Ba, takových jako já, je hodně. Na to občas zapomínáme.

■

13. Vysílání pro dělníky

Jdou goebbelsovců pluky
a lidu do mozolné ruky
vrážejí mikrofon.
Jsou nedůvěřiví ti chlapi,
a proto drží jim své drápy
před ústy. Co kdyby chybný tón…

Lipsko, 1934. Mistrova kancelář v jakési továrně. Rozhlasový hlasatel s mikrofonem se baví s dělníkem středních let, se starým dělníkem a s dělnicí. V pozadí nějaký pán z ředitelství a hromotluk v uniformě SA.

HLASATEL · Stojíme uprostřed shonu transmisí a kol, obklopeni pilně a neúnavně pracujícími soukmenovci, kteří svým podílem přispívají k tomu, aby se naší drahé vlasti dostalo všeho, co potřebuje. Jsme dnes dopoledne v tkalcovně Fuchs AG. Ač je tu práce těžká, práce, která si žádá celého člověka, vidíme kolem jen veselé a spokojené tváře. Dejme však slovo přímo našim soukmenovcům. *Starému dělníkovi.* Jste v podniku jedenadvacet let, pane…

STARÝ DĚLNÍK · Sedelmaier.

HLASATEL · Pane Sedelmaiere. Nu, pane Sedelmaiere, jak to, že všude tady kolem vidíme jen rozesmáté, přívětivé tváře, že se vůbec nikdo nemračí?

STARÝ DĚLNÍK *po chvilce přemýšlení* · Poněvadž dělají pořád nějaké vtipy.

HLASATEL · Tak. No, a za takového veselého žertování jde práce dobře od ruky, že? Chcete tím říci, že národní socialismus nezná životu nepřátelský pesimismus. Dříve to bylo jiné, že?

STARÝ DĚLNÍK · Jo, jo.

HLASATEL · V době výmarské republiky nebylo dělníkům do smíchu, chcete říci. Tenkrát se každý ptal: Nač vlastně pracujeme!

STARÝ DĚLNÍK · Jo, najdou se sem tam lidi, co tohle říkají.

HLASATEL · Jak prosím? Ach tak, narážíte tím na reptaly, kteří se vždycky zase najdou, i když jich je stále méně, poněvadž musí uznat, že jim to není nic platné, že od chvíle, co tu zase vládne silná ruka, směřuje všecko v Třetí říši k lepšímu… *Dělnici.* To je jistě i vaše mínění, slečno…

DĚLNICE · Schmidtová.

HLASATEL · Slečno Schmidtová. U kterého z našich strojních gigantů pracujete vy?

DĚLNICE *nazpamět* · A pak to je také ta práce s výzdobou pracoviště, která nám způsobuje mnoho radosti. Obraz Führera byl pořízen dobrovolnou sbírkou a jsme na to velmi hrdí. Stejně jako pelargónie, které do šedi pracoviště vnášejí kouzlo barev. Stalo se tak na popud slečny Kinzové.

HLASATEL · Tak vy tedy zdobíte pracoviště květinami, těmi líbeznými dítkami polí? Ale jinak se asi v podniku ledaco změnilo od chvíle, co se změnil osud Německa?

PÁN Z ŘEDITELSTVÍ *napovídá* · Umývárny.

DĚLNICE · Umývárny vznikly z osobního popudu pana ředitele Bäuschla. Za to bychom mu chtěli vyslovit srdečný dík. Kdokoliv chce, může se v hezkých umývárnách umýt, pokud tam není moc plno a nevznikne tlačenice.

HLASATEL · Aha, každý asi chce být první, že? To potom vždycky dojde k přátelským potyčkám?

DĚLNICE · Pro pět set dvaapadesát lidí je tam jenom šest kohoutků. Proto je vždycky kravál. Někteří jsou prostě nestydatí.

HLASATEL · Ale všechno se děje za nejlepší shody. A teď nám chce ještě něco povědět pan… Jaké je, prosím, vaše jméno?

DĚLNÍK · Mahn.

HLASATEL · Tak tedy Mahn. Pan Mahn. Jakýpak vliv měl, pane Mahne, příchod tolika nových zaměstnanců na náladu jejich kolegů v práci?

DĚLNÍK · Jak to myslíte?

HLASATEL · Inu, těší vás, že se všecka kola zase roztočila, že je práce pro všecky?

DĚLNÍK · Ano.

HLASATEL · A na to, že si každý zase koncem týdne může odnášet sáček s penězi domů, přece také nechceme zapomínat.

DĚLNÍK · Ne.

HLASATEL · Vždycky tomu přece tak nebylo. Za výmarské republiky musel leckterý soukmenovec nastoupit trpkou pouť za sociální péčí. A spokojit se almužnou.

DĚLNÍK · Osmnácti marek padesáti. Beze srážek.

HLASATEL *předstírá smích* · Hahaha! To je báječný vtip. Z toho se moc srážet nedalo.

DĚLNÍK · Ne, teď je toho víc.

Pán z ředitelství nervózně předstoupí, stejně jako hromotluk v uniformě SA.

HLASATEL · Ano, takto v Třetí říši všichni zase dostali práci a chléb, máte úplně pravdu, pane… Jak bylo, prosím, vaše jméno? Žádné kolo již nerezaví, žádná ruka již nemusí zahálet v Německu Adolfa Hitlera. *Strčí dělníka brutálně před mikrofon.* V radostné spolupráci přistupují dělníci ducha a dělníci rukou k znovuvýstavbě naší milé německé vlasti. Heil Hitler!

■

14. Bedna

A tady nesou rakev z cínu,
skrývají v jejím stínu,
jak člověka je možno dořídit.
Nepoddal se, nepoddal se,
do boje za nový život dal se
ve velké bitvě tříd.

Essen, 1934. Dělnický byt. Žena s dvěma dětmi. Mladý dělník a jeho žena na návštěvě. Žena pláče. Ze schodiště se ozývají kroky. Dveře jsou otevřeny.

ŽENA · Řekl přece jenom, že platí hladové mzdy. Není to snad pravda? Naše nejstarší to má na plících a my nemáme na mléko. Copak je vůbec možné, aby mu něco udělali?

Příslušníci SA přinášejí velkou bednu a postaví ji na zem.

PŘÍSLUŠNÍK SA · Tak jen žádný tyátr. Zápal plic může dostat každej. Tady sou papíry. Všecko je v nejlepším pořádku. A žádný hlouposti.

Příslušníci SA odcházejí.

DÍTĚ · Mámo, v tomhle je táta?

DĚLNÍK *zašel k bedně* · Je zinková.

DÍTĚ · Nemůžeme to otevřít?

DĚLNÍK *jako zbaven smyslů* · Ano, to můžeme. Kde máš bedýnku s nářadím?

Hledá nářadí. Mladá žena mu chce v tom zabránit.

MLADÁ ŽENA · Neotvírej to, Hansi! Přijdou si ještě i pro tebe.

DĚLNÍK · Chci vidět, co s ním udělali. Mají přece strach, že se člověk podívá. Jinak

by ho nepřinesli v bedně ze zinku. Nech mě!
MLADÁ ŽENA · Nenechám. Neslyšels je?
DĚLNÍK · Snad se na něho budu moct aspoň podívat, ne?
ŽENA *vezme děti za ruku a přistoupí k zinkové bedně* · Mám ještě bratra, pro kterého by si mohli přijít, Hansi. A pro tebe by si taky mohli přijít. Bedna může zůstat zavřená. Nemusíme ho už vidět. Nikdy na něho nezapomeneme.

■

15. Propuštěný

Jdou propuštěnci v spěchu
ztýráni od výslechů.
Celou noc mlčeli jak zavilí.
Jejich přátelé a ženy
však mají podezření:
Co jestli ráno zradili?

Berlín, 1936. Dělníkova kuchyň. Nedělní dopoledne. Žena a muž. Z dálky je slyšet vojenskou hudbu.

MUŽ · Za chvilku tady musí být.
ŽENA · Vždyť vlastně proti němu nic nevíte.
MUŽ · Víme jedině to, že byl propuštěn z koncentráku.
ŽENA · Proč mu tedy nedůvěřujete?
MUŽ · Už se tak leccos přihodilo. Příliš tam na ně dorážejí.
ŽENA · A čímpak se má teď prokázat?
MUŽ · Však my zjistíme, jak to s ním vypadá.
ŽENA · To ovšem může trvat dlouho.
MUŽ · Ano.
ŽENA · Přitom to může být dobrý soudruh.
MUŽ · To může.
ŽENA · Musí to být pro něho strašné, když vidí, jak mu všichni nedůvěřují.
MUŽ · Ví, že je to nutné.
ŽENA · Přesto.
MUŽ · Teď něco slyším. Nechoď při rozhovoru ven.
Zazvonění. Muž otevře dveře, propuštěný vstoupí.
Dobrý den, Maxi.
Propuštěný potřese muži a ženě mlčky rukama.
ŽENA · Dáte si s námi šálek kafe? Právě se k tomu chystáme.
PROPUŠTĚNÝ · Jestli vám nepřidělávám práci.
Zámlka.
Máte novou skříň.
ŽENA · Je to vlastně stará skříň, za jedenáct marek padesát. Tamta se rozpadla.
MUŽ · Děje se něco v ulicích?
PROPUŠTĚNÝ · Právě obcházejí s kasičkami.
ŽENA · Oblek pro Williho bychom mohli potřebovat.
MUŽ · Mám přece práci.
ŽENA · Ale přesto bys oblek mohl potřebovat.
MUŽ · Nemluv hlouposti.
PROPUŠTĚNÝ · Ať se pracuje nebo nepracuje, každému se něco nedostává.
MUŽ · Už máš práci?
PROPUŠTĚNÝ · Mám dostat.
MUŽ · U Siemensů?
PROPUŠTĚNÝ · Ano, nebo někde jinde.
MUŽ · Teď už to není tak těžké.
PROPUŠTĚNÝ · Ne.
Zámlka.
MUŽ · Jak jsi tam byl dlouho?
PROPUŠTĚNÝ · Půl roku.
MUŽ · Sešel ses tam s někým?
PROPUŠTĚNÝ · Nikoho jsem neznal.
Zámlka.
Rozstrkávají to teď vždycky po různých lágrech. Můžeš se třeba dostat do Bavorska.
MUŽ · Aha.
PROPUŠTĚNÝ · Venku se toho moc nezměnilo.
MUŽ · Nic, co by stálo za řeč.
ŽENA · Víte, my teď žijeme jen tak pro sebe. Willi už pomalu nikoho ze starých kolegů nevidí, viď, Willi?
MUŽ · Ano, skoro s nikým se nestýkáme.
PROPUŠTĚNÝ · Ty popelnice se vám ještě pořád nepodařilo dostat z chodby pryč?
ŽENA · Ach, na to se ještě pamatujete? Inu, domácí říká, že na ně jinde není místo.
PROPUŠTĚNÝ *když mu žena nalévá šálek kávy* · Napiju se docela málo. Nechci se dlouho zdržet.
MUŽ · Někam spěcháš?
PROPUŠTĚNÝ · Selma mi řekla, že jste se byli na ni podívat, když ležela. Mockrát děkuju.
ŽENA · Není zač. Byli bychom jí řekli, aby sem občas večer zašla, ale vždyť nemáme ani rádio.
MUŽ · To, co tam říkají, stojí stejně v novinách.
PROPUŠTĚNÝ · Moc se toho v těch vašich novinách nedočtete.
ŽENA · Tolik jako ve Völkischer Beobachter tam je také.
PROPUŠTĚNÝ · A ve Völkischer Beobachter toho je zase tolik, jako v tom vašem plátku, co?
MUŽ · Já toho večer moc nepočtu. Jsem na to příliš ztahaný.
ŽENA · Copak to máte na ruce? Vždyť je celá scvrklá a scházejí vám na ní dva prsty?
PROPUŠTĚNÝ · Upadl jsem.
MUŽ · Dobře, že je to levačka.
PROPUŠTĚNÝ · Ba, to je ještě štěstí. Rád bych si s tebou promluvil. Nic ve zlém, paní Mahnová.
ŽENA · Ano, jistě. Jen co ještě sklidím s kamen.
Zaměstnává se u kamen. Propuštěný přihlíží se slabým úsměvem kolem úst.
MUŽ · Chceme hned po jídle odejít. Je Selma už zase v pořádku?
PROPUŠTĚNÝ · Kyčle ne. Nesnáší praní. Řekněte mi...
Přeruší se a dívá se na oba. Oni se dívají zase na něho. Propuštěný nemluví dále.
MUŽ *chraplavě* · Že bychom se před obědem vypravili na Alex? Podívat se na ten ruml s kasičkami?
ŽENA · To bychom mohli, ne?
PROPUŠTĚNÝ · Jistě.
Zámlka.
Propuštěný tiše. Ty, Willi, já jsem ještě pořád ten, jaký jsem býval.
MUŽ *zběžně* · Jasně. Možná, že je na Alexu muzika. Obleč se, Anno. Kafe jsme vypili. Trochu si přičísnu vlasy.
Jdou do vedlejšího pokoje. Propuštěný zůstane sedět. Uchopil klobouk. Píská si. Oba se vracejí oblečení.
MUŽ · Tak pojď, Maxi.
PROPUŠTĚNÝ · Dobře. Chtěl bych ti jen ještě říct, že to tak pokládám za docela správné.
MUŽ · No, tak tedy pojďme.
Vycházejí spolu.

■

16. Winterhilfe

Winterhilfe se řítí
s vlajkami, s bubnobitím,
vnikne i v nejchudší dům.
S hadry a zbytky hrdě kráčí,
aby to odevzdali radši
prý chudým sousedům.

Ruka, jež bratru zpřelámala kosti,
dává, aby to šlo bez stížnosti,
hned malý milodar.

Ale ty dárky holubičí
v hrdle se lidem vzpříčí,
jakož i pozdrav „Vůdci zdar!"

Karlsruhe, 1937. Do příbytku staré ženy, která stojí s dcerou u stolu, přinášejí dva příslušníci SA balík Winterhilfe.

PRVNÍ PŘÍSLUŠNÍK SA · Tak, matko, tohle vám posílá Führer.
DRUHÝ PŘÍSLUŠNÍK SA · Abyste nemohla říct, že se vo vás nestará.
STARÁ ŽENA · Pěkně děkuju, pěkně děkuju. Brambory, Erno. A vlněná kazajka. A jablka.
PRVNÍ PŘÍSLUŠNÍK SA · A psaní vod Führera a něco v něm. Jen to votevřte!
STARÁ ŽENA *otevře dopis* · Pět marek! No, co říkáš tomuhle, Erno?
DRUHÝ PŘÍSLUŠNÍK SA · Winterhilfe!
STARÁ ŽENA · To si ale musíte taky vzít jablko, mladý muži, a vy taky. Když jste to přinesli a když jste museli šlapat tolik schodů. Vždyť tady nic jiného nemám. Vezmu si taky hned jedno.
Kousne do jablka. Všichni pojídají jablka, až na mladou ženu.
Proč si nevezmeš, Erno, stojíš tady jako sloup! Teď přece vidíš, že to vůbec není takové, jak tvůj muž říká.
PRVNÍ PŘÍSLUŠNÍK SA · Copak říká?
MLADÁ ŽENA · Nic neříká. Stará jen žvaní.
STARÁ ŽENA · To on opravdu jen tak povídá; nic zlého, víte, prostě to, co říkají všichni. Že ceny poslední dobou trochu stouply. *Ukáže jablkem na dceru.* A ona taky opravdu z knížky, kam si píše výdaje, vypočítala, že letos na jídlo spotřebovala o sto třiadvacet marek víc než vloni, viď, Erno? *Pozná, že jí příslušníci SA mají tu poznámku zřejmě za zlé.* Ale to dělá jen to zbrojení, že? Copak? Řekla jsem něco?
PRVNÍ PŘÍSLUŠNÍK SA · Kdepak máte tu knížku s výdajema, mladá paní?
DRUHÝ PŘÍSLUŠNÍK · A komupak ji ukazujete?
MLADÁ ŽENA · Mám ji doma a nikomu ji neukazuju.
STARÁ ŽENA · To jí přece nemůžete zazlívat, že si píše výdaje?
PRVNÍ PŘÍSLUŠNÍK SA · A to, že vede štvavý řeči, to jí asi taky nemůžeme zazlívat, co?
DRUHÝ PŘÍSLUŠNÍK SA · A že by byla nějak hlasitě pozdravila Heil Hitler, když jsme přišli, to jsem taky nepozoroval. Nebo jsi snad něco slyšel?
STARÁ ŽENA · Ale Heil Hitler řekla, stejně jako já. Heil Hitler!
DRUHÝ PŘÍSLUŠNÍK SA · To jsme píchli do pěkného marxistickýho hnízda, Alberte. Tu knížku s výdajema si musíme blíž prohlídnout. Pojďte rovnou s náma, zajdem k vám.
Chytne mladou ženu za paži.
STARÁ ŽENA · Vždyť je ve třetím měsíci! Nemůžete přeci... to snad neuděláte! Když jste přinesli ten balík a když jste si vzali ta jablka. Erno! Vždyť řekla Heil Hitler. Co jen mám dělat? Heil Hitler! Heil Hitler!
Vyzvrací jablko. Příslušníci SA odvádějí její dceru.
STARÁ ŽENA *zvrací dál* · Heil Hitler!

■

17. Dva pekaři

Jdou pekaři, jak by šli z hrobu,
a nesou velký pytel škrobu,
prý z toho chleba upéct lze.
Tak z otrub a paragrafů ti braši
míchají divnou kaši
a mají s tím nesnáze.

Landsberg, 1936. Vězeňský dvůr. Trestanci chodí v kruhu. Vpředu dva čas od času spolu tiše promluví.

JEDEN · Tak ty jsi tedy taky pekař?
DRUHÝ · Jsem. Ty taky?
JEDEN · Pročpak tě čapli?
DRUHÝ · Pozor.
Šlapou dále v kruhu.
Poněvadž jsem do chleba nedával otruby a brambory.
A ty? Jak dlouho už tady jsi?
PRVNÍ · Dva roky.
DRUHÝ · A proč jsi tady? Pozor!
Šlapou dále v kruhu.
PRVNÍ · Poněvadž jsem do chleba dával otruby. Před dvěma roky se tomu ještě říkalo falšovat žrádlo.
DRUHÝ · Pozor!

■

18. Sedlák krmí svini

V průvodu sedlák táhne,
tvář jak když si octa nahne.
Za žito nedostane nic.
Když jeho prase chce dostat pití,
za mléko sedlák musí zaplatiti.
Jde vztekle jak pán z Nemanic.

Aichach, 1937. Selský dvůr. Je noc. Sedlák poučuje svou ženu a děti před vepřincem.

SEDLÁK · Nechtěl jsem vás nikdá do toho zatahovat, ale vám zvědavost nedala, a tak teď holt budete muset držet hubu. Jinak se váš táta dostane do landsberskýho kriminálu na doživotí. Neděláme nic špatnýho, že krmíme ten náš dobytek, když má hlad. Pánbůh si nepřeje, aby někdo měl hlad. A jak má svině hlad, tak řve a já to nemůžu slyšet, když mi tu na dvoře řve jen proto, že má hlad. Ale nakrmit ji nesmím. Říše si to nepřeje. Já ji ale nakrmím přesto. Jestli ji totiž nenakrmím, tak mi chcípne a budu mít škodu, kterou mi žádný nenahradí.
SELKA · Úplně moje řeč. Můžeme si s naším zrním dělat co chceme. A ti lumpové nám nic předepisovat nebudou. Židy vyhnali, ale největším žižákem je Říše. I pan farář povídal: Volovi, který ti táhne žentour, nemáš zavazovat hubu. Tím naznačil, že ten náš dobytek můžeme klidně krmit. My jsme si tu jejich čtyřletku nevymysleli a taky se nás na nic neptali.
SEDLÁK · Zrovna tak to je. Oni nejsou pro sedláky a sedláci nejsou pro ně. Obilí mám odevzdat a krmení abych draho koupil. Aby si ten všivák mohl kupovat kanóny.
SELKA · Postav se tedy ke dvířkám, Toni, a ty, Marie, běž na louku, a jak by někdo šel, tak křikneš.
Děti se rozestaví. Sedlák míchá prasatům šlichtu a odnáší ji k vepřínci. Plaše se přitom se ženou ohlížejí.
SEDLÁK *nalije svini šlichtu* · Tak, jen se nažer, Lino. Heil Hitler! Když má dobytek hlad, tak musí celá Říše stranou.

■

19. Starý bojovník

Ve stoprocentní mase
dav k urnám ubírá se
zvolit toho, kdo jej utýrá.

Nemají chléb a máslo není,
nemají plášť, nic na krmení.
Volili Hitlera.

Calw ve Virtembersku, 1938. Náměstíčko s malými krámky. V pozadí řeznictví, vpředu mlékárna. Je chmurné zimní ráno. Řeznictví je ještě zavřeno. Mlékárna je však už osvětlena a několik zákazníků také již čeká.

MALOMĚŠŤÁK · Dnes zase není máslo, že?

ŽENA · Tolik, kolik si ho můžu koupit z toho, co ten můj vydělává, by ho přece jen mohlo být.

MLADÍK · Nechte si to runcání, jo? Německo potřebuje kanóny, a ne máslo, to je jednou jistojistý. Řeklo se to naprosto jasně.

ŽENA *zaražené* · To je taky pravda.

Mlčení.

MLADÍK · Myslíte, že bychom byli mohli vobsadit Porýní máslem? Když to bylo hotový, tak byl každej pro, ale vobětovat něco, to se žádnýmu nechce.

DRUHÁ ŽENA · Jen zachovejte klid. Obětujeme všichni.

MLADÍK *nedůvěřivě* · Jak to myslíte?

DRUHÁ ŽENA *k první* · Nedáváte snad, když chodí s kasičkami?

První žena přikývne.

No tak. Dává. A my dáváme taky. Dobrovolně.

MLADÍK · To známe. Když Führer potřebuje na ty svý oukoly nějakou podporu, tak by si každej pro fenik nejradši nechal vrtat koleno. A na Winterhilfe se špendýrujou samý hadry. Nejraději by z nich vodevzdávali jenom moly. Ale my svý lidi známe. Továrník z jedenáctky daroval vopravdu pár prošlapanejch holínek.

MALOMĚŠŤÁK · Je to od těch lidí neopatrnost!

Z mlékárny vyjde mlékařka v bílé zástěře.

MLÉKAŘKA · Hned to budeme moct spustit.

K druhé ženě. Dobrejtro, paní Ruhlová. Slyšela jste už, mladého Lettnera od vedle včera večer sebrali.

DRUHÁ ŽENA · Toho řezníka?

MLÉKAŘKA · Tak, syna.

DRUHÁ ŽENA · Byl přece u SA?

MLÉKAŘKA · To byl. Starý je v partaji od devětadvacátého. Byl včera náhodou mimo, na dražbě dobytka, jinak by ho byli sebrali taky.

DRUHÁ ŽENA · Copak provedli?

MLÉKAŘKA · Zdražovali maso. V poslední době už pomalu nic nedostávali, a tak museli zákazníky posílat pryč s prázdným. A proto prý nakupovali na černo. Říká se dokonce, že u žida.

MLADÍK · A pak ho nemají sebrat!

MLÉKAŘKA · Patřil vždycky mezi nejhorlivější. Starého Zeislera ze sedmnáctky udal, že nechtěl předplatit ty jejich noviny. Je starý bojovník strany.

DRUHÁ ŽENA · Ten bude koukat, až se vrátí.

MLÉKAŘKA · Jestli se vrátí!

MALOMĚŠŤÁK · Je to ale od těch lidí neopatrnost!

DRUHÁ ŽENA · Vypadá to, jako by dneska vůbec nechtěli otevřít.

MLÉKAŘKA · To by bylo nejlepší, co by mohli udělat! Jak si policie jednou začne někoho všímat, tak vždycky něco najde, no, řekněte, nemám pravdu? A přitom se dneska zboží tak těžko shání! Copak my, my je dostáváme prostě z družstva, v tomhle ohledu nemáme potíže. *Volá hlasitě.* Smetana dnes není! *Obecné projevy zklamání.* Lettnerovi prý taky mají na domě hypotéku. Počítali s tím, že bude škrtnuta nebo takového něco.

MALOMĚŠŤÁK · Nemohou přece škrtnout hypotéky! To žádali trochu mnoho.

MLÉKAŘKA · Divokej byl vždycky jenom starej Lettner. Hocha prostě do SA nacpal. Ten by si byl samozřejmě radši někam vyšel s holkou.

MLADÍK · Copak tím myslíte, když říkáte, že byl „divokej"?

MLÉKAŘKA · Řekla jsem, že byl „divokej"? No, byl vždycky celej divej, když někdo něco měl proti té jeho ideji, dřív jako. Řečnil pořád o ideji a o sobectví některých lidí.

MALOMĚŠŤÁK · Přece jen otvírají.

DRUHÁ ŽENA · Žít konec konců z něčeho musí.

Ze spoře osvětleného řeznictví teď vyšla tlustá žena. Zastavila se na chodníku a dívá se ulicí dolů, jako by něco hledala. Pak se obrátí k mlékařce.

ŘEZNICE · Dobrejtro, paní Schlichterová. Neviděla jste našeho Richarda? Měl už dávno být s masem zpátky!

Mlékařka jí neodpoví. Všichni na ni jen civí. Řeznice pochopí a vrátí se rychle do krámu.

MLÉKAŘKA · Dělá, jako by se nebylo nic stalo. Všecko přece bylo rozhodnuto už předevčírem, když starý Lettner udělal takový kravál, že ho bylo slyšet přes celé náměstí.

DRUHÁ ŽENA · O tom jsem ani neslyšela, paní Schlichterová.

MLÉKAŘKA · Opravdu? Odmítl přece pověsit do výkladu atrapu šunky, kterou mu přinesli. Předtím si ji objednal, poněvadž to na něm žádali, když celý týden ve výkladu visel jenom ceník. Řekl: Nemám už, co bych do výkladu dal. Když potom přišli s těmi atrapami — byla mezi nimi i půlka telete, moc věrně to napodobili — tak řval, že do výkladu nic „jen tak" nepověsí, a ještě spoustu věcí jiných, co se ani nedají opakovat. Všecko proti vládě. A pak ty cajky vyhodil na ulici. Museli je sebrat z bláta.

DRUHÁ ŽENA · Tz, tz, tz.

MALOMĚŠŤÁK · Je to ale od těch lidí neopatrnost!

DRUHÁ ŽENA · To je záhada, jak se někdo může najednou tak rozčertit?

MLÉKAŘKA · A zrovna člověk tak mazaný!

V tom okamžiku se v řeznictví rozsvítí druhé světlo.

MLÉKAŘKA · Vidíte!

Ukáže rozčileně na zpola osvětlenou výkladní skříň.

DRUHÁ ŽENA · Tam je přece něco ve výkladní skříni!

MLÉKAŘKA · To je přece starý Lettner! A v kabátě! Ale na čempak to stojí? *Náhle vykřikne.* Paní Lettnerová!

ŘEZNICE *vystoupí z krámu* · Copak je?

Mlékařka ukáže na výklad, neschopna slova. Řeznice se tam podívá, vykřikne a omdlí. Druhá žena a mlékařka se k ní rozběhnou.

DRUHÁ ŽENA *pohlédne zpět k ostatním* · Obětsil se ve výkladní skříni!

MALOMĚŠŤÁK · Má kolem krku tabulku.

PRVNÍ ŽENA · Je to ten ceník. Je na něm něco napsáno.

DRUHÁ ŽENA · Je tam napsáno: Volil jsem Hitlera!

20. Kázání na hoře

Křesťané musí vylekáni
schovat svých deset přikázání,
jinak je budou potupně bít.
Nesmějí si uchovat víru.
Jejich židovského boha míru
bohové noví musí zapudit.

Lübeck, 1937. Obývací kuchyň rybáře. U lůžka umírajícího rybáře jeho žena a syn — v uniformě SA. Je tu farář.

UMÍRAJÍCÍ · Řekněte, je opravdu ještě něco po tom všem?
FARÁŘ · Trápí vás snad pochybnosti?
ŽENA · Poslední dny pořád říkal, že se toho namluví a naslibuje tolik, že neví, čemu má uvěřit. Nemějte mu to za zlé, pane faráři.
FARÁŘ · Po tom všem vás čeká život věčný.
UMÍRAJÍCÍ · A ten je lepší?
FARÁŘ · Ano.
UMÍRAJÍCÍ · To by taky musel být.
ŽENA · Moc se v životě nadřel, víte.
FARÁŘ · Bůh to ví, to mi věřte.
UMÍRAJÍCÍ · Myslíte? *Po chvilce.* Tam nahoře možná bude moct člověk zase otevřít hubu, co?
FARÁŘ *poněkud zmatený* · Stojí psáno: Víra hory přenáší. Musíte věřit. Tím se vám ulehčí.
ŽENA · Nesmíte si myslet, pane faráři, že nemá dost pevnou víru. Chodil vždycky ke svatému přijímání. *Ke svému muži naléhavě.* Pan farář myslí, že v nic nevěříš. Ale ty přece věříš, viď?
UMÍRAJÍCÍ · Ano...
Ticho.
Tady přece stejně nic není.
FARÁŘ · Co myslíte slovy, že tady stejně nic není?
UMÍRAJÍCÍ · No, že tady přece stejně nic není. Řekněte sám? Já si myslím, že kdyby tady bývalo něco bylo...
FARÁŘ · Ale copak tady mělo být?
UMÍRAJÍCÍ · No něco.
FARÁŘ · Měl jste přece milou ženu a syna.
ŽENA · Nás jsi přece měl, no řekni?
UMÍRAJÍCÍ · Ano...
Ticho.
Já si myslím, kdyby byl život aspoň za něco stál...
FARÁŘ · Možná, že vám tak docela nerozumím. Nemyslíte tím přece, že jste došel k víře jen proto, že váš život nebyl ničím jiným než prací a lopotou?
UMÍRAJÍCÍ *se rozhlíží a hledá cosi, dokud nespatří syna* · A budou to oni teď mít lepší?
FARÁŘ · Myslíte tím mládež? Ano, to doufáme.
UMÍRAJÍCÍ · Kdybychom měli motorový člun...
ŽENA · Prosím tě, nedělej si ještě starosti!
FARÁŘ · Neměl byste teď myslet na takové věci.
UMÍRAJÍCÍ · Já musím.
ŽENA · Však se nějak protlučeme.
UMÍRAJÍCÍ · Ale co jestli bude válka?
ŽENA · O tom teď přece nemluv. *Faráři.* V poslední době mluvil se synem stále jen o válce. Dostávali se kvůli tomu do křížku.
Farář se podívá na syna.
SYN · Nevěří, že je Německo na vzestupu.
UMÍRAJÍCÍ · Řekněte, chce ten tam nahoře snad, aby byla válka?
FARÁŘ *váhavě* · Říká se: Blahoslavení pokojní!
UMÍRAJÍCÍ · Ale jestli bude válka...
SYN · Führer žádnou válku nechce!
UMÍRAJÍCÍ *odmítne toto tvrzení mávnutím ruky* · Jestli tedy bude válka...
Syn chce něco říci.
ŽENA · Buď teď zticha.
UMÍRAJÍCÍ *faráři, ukazuje na syna* · Jemu to řekněte o těch pokojných!
FARÁŘ · Jsme všichni v rukou božích, na to nezapomínejte.
UMÍRAJÍCÍ · To říkáte jemu?
ŽENA · Pan farář přece nemůže proti válce nic podnikat, měj přece rozum! V takových dobách se o tom vůbec nemá mluvit, že, pane faráři?
UMÍRAJÍCÍ · Víte přece, že to jsou všechno podvodníci. Já si pro člun motor koupit nemůžu. Ale do svých letadel motory dávají. Na válku, na masakrování lidí. Jak se mám potom za nečasu dostat domů, když nemám motor? Podvodníci to jsou! Chtějí válku!
Klesne unaven zpět do polštářů.
ŽENA *dojde vylekaně pro mísu s vodou a šátkem mu utírá pot:*
Neposlouchejte ho, neví už, co mluví.
FARÁŘ · Uklidněte se přece, pane Claasene.
UMÍRAJÍCÍ · Řeknete mu to o těch pokojných?
FARÁŘ *po chvíli* · Může si to přečíst sám. Stojí to v Kázání na hoře.
UMÍRAJÍCÍ · Říká, že to všechno jsou židovské žvásty a že to už neplatí.
ŽENA · Nezačínej přece zase s tímhle! Nemyslí to přece tak. Slyší to prostě od kamarádů!
UMÍRAJÍCÍ · Ano. *Faráři.* Tak co, platí to ještě?
ŽENA *s ustrašeným pohledem na syna* · Nepřiváděj pana faráře do neštěstí, Hannesi. Nemůžeš se ho na takové věci ptát.
SYN · Pročpak by se ho nemohl ptát?
UMÍRAJÍCÍ · Platí to ještě, nebo neplatí?
FARÁŘ *po dlouhé zámlce* · V Písmu je taky napsáno: Dávejte, co je císařovo, císaři a co je božího, Bohu.
Umírající klesne dozadu. Žena mu položí mokrý šátek na čelo.

■

21. Uč se smrti ve tvář hledět

Teď vedou děti do svého středu
a vštěpují jim abecedu:
Mřít za bohaté slast je, ach!
Zmírá se asi hůř a déle.
Oni však vidí pěsti učitele
a bojí se mít strach.

Kamenice, 1937. Lokál Hitlerjugendu. Houf kluků, z nichž většina je ověšena plynovými maskami. Menší skupinka se dívá na hocha bez masky, který sedí sám na lavici a neúnavně pohybuje rty, jako když se učí.

PRVNÍ HOCH · Ještě pořád žádnou nemá.
DRUHÝ HOCH · Ta jeho stará mu žádnou nekoupí.
PRVNÍ HOCH · Musí přece vědět, jak kvůli tomu tady zkouší.
TŘETÍ HOCH · Když na ni nemá prachy...
PRVNÍ HOCH · Náš scharführer má na něj už stejně spadeno.
DRUHÝ HOCH · Učí se zase naši píseň.
ČTVRTÝ HOCH · Teď se ji učí už pět neděl, a přitom to jsou jenom dvě sloky.
TŘETÍ HOCH · Vždyť je už dávno umí.
DRUHÝ HOCH · Zůstane přece po každé viset jen proto, že má strach.
ČTVRTÝ HOCH · To je vždycky švanda, co?
PRVNÍ HOCH · Člověk by prask. *Volá na hocha.* Už to umíš, Pschierere?
Pátý hoch, vyrušen z učení, vzhlédne, porozumí a přikývne. Pak se učí dál.
DRUHÝ HOCH · Náš scharführer ho pronásleduje jen proto, že nemá masku.
TŘETÍ HOCH · Říká, že prý kvůli tomu, že s ním nešel do biografu.
ČTVRTÝ HOCH · To jsem slyšel taky. Věříte tomu?
DRUHÝ HOCH · Možné to je. Já bych s ním taky do biografu nešel. Ale na mne si netroufne. Můj starý by udělal pěkný randál.
PRVNÍ HOCH · Pozor, scharführer!
Hoši vytvoří dvě řady a postaví se do pozoru. Vstoupí přitloustlý Scharführer a pozdraví Heil Hitler.
SCHARFÜHRER · Odpočítat!
Odpočítávají se.
SCHARFÜHRER · Plyn!
Hoši si nasazují plynové masky. Někteří však nemají. Dělají proto jen nacvičené pohyby s sebou.

SCHARFÜHRER · Napřed naši píseň. Kdopak nám ji přednese? *Rozhlédne se, jakoby nerozhodně, potom náhle.* Pschierer! Ty ji přece tak hezky umíš.

Pátý hoch vystoupí a postaví se před ostatní chlapce. Je velmi pobledlý.

SCHARFÜHRER · Umíš ji, ty kumštýři?

PÁTÝ HOCH · Ano, scharführere!

SCHARFÜHRER · Tak spusť! První sloka!

PÁTÝ HOCH ·

Uč se smrti ve tvář hledět,
tak zní ponaučení.
Až v zákopech budeš sedět,
odvaha tě obrní.

SCHARFÜHRER · Jen to strachy nepusť do kalhot! Dál! Druhá sloka!

PÁTÝ HOCH ·

Hrdlo podřež nepříteli!
Tak to žádá...

Zarazí se a začne znovu. Někteří hoši stěží zadržují smích.

SCHARFÜHRER · Ty ses to tedy zase nenaučil?

PÁTÝ HOCH · Naučil, scharführere!

SCHARFÜHRER · Ty se asi doma učíš něco jiného, co? *Řve.* Dál!

PÁTÝ HOCH ·

Tak to žádá... vítězství.
Němcem buď... jak čest... jak čest ti velí,
Němcem buď, jak čest ti velí,
Za Německo... v slá... za Německo
v slávě mři.

SCHARFÜHRER · Jako by to bylo něco těžkého!

■

22. V kasárnách se dovídají o ostřelování Almerie

Vojáci končí defilírku,
jdou hbitě na vyžírku,
na oběd s pečínkou,
aby se za Vůdce bili,
otázkami ho netrápili,
pro koho vede válku svou.

Berlín, únor 1937. Kasárenská chodba. Dva proletářští chlapci odnášejí cosi v balicím papíru a plaše se rozhlížejí.

PRVNÍ CHLAPEC · Dneska jsou nějak rozčilení, co?

DRUHÝ CHLAPEC · Prý proto, že může dojít k válce. Kvůli Španělsku.

PRVNÍ CHLAPEC · Někteří jsou jak křída.

DRUHÝ CHLAPEC · Poněvadž jsme ostřelovali Almerii. Včera večer.

PRVNÍ CHLAPEC · Kdepak to je?

DRUHÝ CHLAPEC · No přece ve Španělsku. Hitler tam zatelefonoval, aby německá válečná loď ihned ostřelovala Almerii. Za trest. Poněvadž tam jsou rudí, a aby rudí dostali strach před Třetí říší. Teď z toho může být válka.

PRVNÍ CHLAPEC · A teď z toho mají sami strach.

DRUHÝ CHLAPEC · Ano, strach mají.

PRVNÍ CHLAPEC · Proč spouštějí kanonádu, když jsou pak z toho jako křída a když pak mají strach, že z toho bude válka?

DRUHÝ CHLAPEC · Vždyť ji spustili jenom proto, poněvadž to Hitler chtěl.

PRVNÍ CHLAPEC · Ale co chce Hitler, to přeci oni chtějí taky. Všichni jsou pro Hitlera. Poněvadž nová Wehrmacht je jeho dílo.

DRUHÝ CHLAPEC · To je pravda.

Zámlka.

PRVNÍ CHLAPEC · Myslíš, že se teď už můžeme odvážit ven?

DRUHÝ CHLAPEC · Počkej ještě, nebo vrazíme do nějakého oficíra. Všecko by nám sebral, a oni by z toho měli malér.

PRVNÍ CHLAPEC · Je to od nich hezké, že nám dovolují každý den sem chodit.

DRUHÝ CHLAPEC · Neměli toho přece doma taky nazbyt. Vědí, co to je! Máma dostává jen deset marek týdně a jsme tři. Stačí to tak na brambory.

PRVNÍ CHLAPEC · Tady ti dostávají dobré žrádlo. Dnes měli játrové knedlíčky.

DRUHÝ CHLAPEC · Kolik jsi dostal?

PRVNÍ CHLAPEC · Plnou sběračku, jako vždycky. Proč?

DRUHÝ CHLAPEC · Já dnes dostal dvě.

PRVNÍ CHLAPEC · Ukaž. Já dostal jen jednu.

Druhý chlapec mu ukáže, kolik dostal.

PRVNÍ CHLAPEC · Tys jim něco řekl?

DRUHÝ CHLAPEC · Ne. Dobré jitro, jako jindy.

PRVNÍ CHLAPEC · Tomu nerozumím. Řekl jsem taky jako jindy Heil Hitler.

DRUHÝ CHLAPEC · To je divné. Dostal jsem dvě sběračky.

PRVNÍ CHLAPEC · Proč najednou? Tomu nerozumím.

DRUHÝ CHLAPEC · Já taky ne. — Tak, teď je vzduch čistý.

Běží rychle pryč.

■

23. Práce pro všechny

Páni z pracáku na vrata tlukou.
Chudák je hříčkou v jich rukou,
ženou ho z lopot do lopot.
Sloužit musí jim odevzdaně,
pro jejich smrtící zbraně
smí cedit krev a pot.

Špandava, 1937. Dělník se vrací do svého bytu a najde tam sousedku.

SOUSEDKA · Dobrý večer, pane Fenn. Přišla jsem si k vaší paní vypůjčit kousek chleba. Jen si na chvilku odskočila.

MUŽ · Rádi, rádi, paní Dietzová. Co říkáte místu, co jsem dostal?

SOUSEDKA · Jo, teď dostávají práci všichni. Vy jste v té nové továrně na letadla, viďte? Děláte tam bombardéky?

MUŽ · Spoustu.

SOUSEDKA · Potřebujou je teď ve Španělsku.

MUŽ · Proč zrovna ve Španělsku?

SOUSEDKA · Člověk zaslechne tak leccos o tom, co tam vyvádějí. Je to hanba!

MUŽ · Dejte si pozor na jazyk.

SOUSEDKA · To jste se teď k nim dal taky?

MUŽ · K nikomu jsem se nedal. Dělám svou práci, a basta. Kampak šla Marta?

SOUSEDKA · Víte, měla bych vás snad na něco připravit. Mohlo by to třebas být něco nepříjemného. Jak jsem přišla, tak tu zrovna byl pošťák se psaním, a to psaní vaši ženu rozčililo. Už jsem si myslila, jestli bych si neměla půjčit chleba u Schiermannů.

MUŽ · Neříkejte! *Volá.* Marto!

Vstoupí jeho žena. Je ve smutku.

Copak s tebou je? Kdopak umřel?

ŽENA · Franz. Tady přišlo psaní.

Dá mu dopis.

SOUSEDKA · Můj ty bože! Co se mu stalo?

MUŽ · Obět neštěstí.

SOUSEDKA *nedůvěřivě* · Nebyl u letců?

MUŽ · Ano.

SOUSEDKA · A to se mu stalo u nich?

MUŽ · Ve Štětíně. Při nočním svícení, stojí tady psáno.

SOUSEDKA · To přece zaručeně není pravda! Mně nic takového nebudete povídat.

MUŽ · Říkám vám jen to, co tady stojí. Dopis je z velitelství výcvikového tábora.

SOUSEDKA · A psal vám v poslední době? Ze Štětína?
MUŽ · Nerozčiluj se, Marto. To nám přece nepomůže.
ŽENA *vzlyká* · Nepomůže, já vím.
SOUSEDKA · Byl to takový příjemný člověk, ten váš bratr. Mám vám uvařit hrnek kávy?
MUŽ · Ano, jestli můžete, paní Dietzová?
SOUSEDKA *hledá hrnec* · Něco takového je pro člověka vždycky rána.
ŽENA · Můžeš se klidně umýt, Herberte. Paní Dietzová se nebude zlobit.
MUŽ · Na to je čas.
SOUSEDKA · A ze Štětína vám ještě napsal?
MUŽ · Dopisy chodily vždycky ze Štětína.
SOUSEDKA *náhle prohlédne* · Ach tak. Nebyl taky trochu jižněji?
MUŽ · Jak to myslíte, „jižněji"?
SOUSEDKA *cituje slova písně* · „Daleko na jihu, v čarovném Španělsku."
MUŽ *když žena znovu propukne v pláč* · Nepoddávej se tomu tak, Marto! A vy byste takhle neměla mluvit, paní Dietzová.
SOUSEDKA · Já bych jen ráda věděla, co by vám řekli, až byste si do Štětína pro švagra přijel?
MUŽ · Nikam nepojedu.
SOUSEDKA · Všecko hezky ututlají a jsou na to ještě náramně pyšní. V hospodě se prý dokonce jeden vytahoval, jak tu svou válku chytře utajujou. Když takový bombardák sestřelí a když ti, co v něm jsou, vyskočí s padákem, tak je prý vlastní lidi, to znamená ti z druhých bombardáků ještě ve vzduchu oddělají mašinkvérem, aby nemohli u rudých vykládat, odkud jsou.
ŽENA *které se dělá nevolno* · Podej mi, prosím tě, vodu, Herberte, dělá se mi nanic.
SOUSEDKA · Nechtěla jsem vás opravdu rozčilit ještě víc, jenže: Jak to všecko ututlávají! Vědí moc dobře, že jde o zločin a že ta jejich válka nesmí vyjít na světlo. Ani tady ne. Stal se obětí neštěstí při cvičení! Copak vlastně nacvičujou? Válku!
MUŽ · Nemluvte tady aspoň tak nahlas. *Ženě.* Je ti líp?
SOUSEDKA · Vy jste taky jeden z těch, co všecko ututlá. Tady tím dopisem jste dostal kvitanci!
MUŽ · Buďte už konečně ztichа!
ŽENA · Herberte!
SOUSEDKA · Ano, nakonec se řekne: Buďte už konečně ztichа! Jen proto, že vám dali místo! Stejně jako vašemu švagrovi! Ten se stal „obětí neštěstí" zrovna v něčem takovém, co tam u vás vyrábíte.
MUŽ · To je ale trochu silné, paní Dietzová. Já že na něčem takovém pracuju! A co ostatní? Na čempak dělá váš muž? Dělá žárovky, že? A ty nejsou na válku? Jsou jen na svícení! Ale na jaké svícení? Co se s nima osvětluje? Možná, že se s nima osvětlujou tanky? Nebo křižník? Nebo taky něco takového, co jste prve uvedla? Dělá jen žárovky! Můj ty bože, není přece už vůbec nic, co by nebylo pro válku! Kdepak mám najít práci, když si řeknu: pro válku dělat nebudu! Mám pojít hlady?
SOUSEDKA *zaraženě* · Neříkám přeci, že máte pojít hlady. Samozřejmě, že máte tu práci přijmout. Mluvím přece jen o těch zločincích. To bylo pěkné opatřování práce!
MUŽ *vážně* · A ty, Marto, taky nemůžeš chodit v tomhle černém. Nechtějí to.
SOUSEDKA · Vědí, že se pak lidé moc ptají.
ŽENA *klidně* · Ty myslíš, že bych to měla se sebe sundat?
MUŽ · Tak, jinak hned zase budu bez místa.
ŽENA · Já to ale nesundám.

MUŽ · Jak to myslíš?
ŽENA · Že to prostě nesundám. Bratr zemřel. Mám smutek.
MUŽ · Kdybys ty šaty neměla, totiž kdyby je Róza byla nekoupila, když umřela matka, tak bys stejně ve smutku chodit nemohla.
ŽENA *křičí* · Smutek si zakazovat nedám! Když už ho odpravili, tak mi musí aspoň dovolit, abych se vybrečela. Copak to někdy bylo? Něco tak nelidského svět přece jakživ neviděl! Vždyť to jsou zločinci, že jim není rovno!
SOUSEDKA *zatím co muž sedí, hrůzou neschopen slova* · Ale paní Fennová!
MUŽ *chraptivě.* Jestli budeš mluvit takhle, tak se může stát, že neztratím jenom místo.
ŽENA · Jen ať si pro mne přijdou! Vždyť mají koncentráky i pro ženy! Ať si mě tam strčí, mně je to jedno, když mi bratra odpravili! Co jemu bylo po Španělsku?
MUŽ · Mlč o Španělsku!
SOUSEDKA · Přivedete se těma řečma do neštěstí, paní Fennová!
ŽENA · Máme být ztichа? Jen proto, že by ti jinak vzali místo? Jen proto, že bychom jinak pochcípali, jim máme vyrábět bombardáky? Nakonec přece chcípneme stejně! Zrovna tak jako Franz! Tomu přeci taky opatřili místo. Metr pod zemí. To mohl mít i tady!
MUŽ *jí chce zacpat ústa* · Buď přece ztichа! Copak si tím pomůžeme?
ŽENA · Čím si tedy pomůžeme? Tak přece udělejte něco, co by pomohlo!

■

24. Lidové hlasování

Když viděli jsme, jak se valí,
do křiku jsme se dali:
Nikdo z vás neřekne ne?
Nesmíte zůstat v klidu!
To není válka lidu,
do níž vás požene!

Berlín, 13. března 1938. V proletářském bytě dva dělníci a žena. Malá místnost je zatarasena praporovou žerdí. V rádiu je slyšet obrovský jásot, vyzvánění a hluk letadel. Jakýsi hlas říká: „A teď vstupuje Führer do Vídně."

ŽENA · Je to jako moře.
STARŠÍ DĚLNÍK · Ba, jde od vítězství k vítězství.
MLADŠÍ DĚLNÍK · A my od porážky k porážce.
ŽENA · Tak, tak.
MLADŠÍ DĚLNÍK · Poslouchej, jak řvou! Jako by něco dostávali!
STARŠÍ DĚLNÍK · A taky že dostávají. Invasní armádu.
MLADŠÍ DĚLNÍK · A pak se řekne „lidové hlasování". „Ein Reich, ein Volk, ein Führer! Chceš to, německý soukmenovče?" A my nejsme schopni vydat k tomu lidovému hlasování ani letáček. Tady, v Neukölnu, v dělnické čtvrti.
ŽENA · Pročpak bychom nebyli schopni?
MLADŠÍ DĚLNÍK · Je to moc nebezpečné.
STARŠÍ DĚLNÍK · Teď, když i Karla ještě sebrali. Jak bychom se dostali k adresám.
MLADŠÍ DĚLNÍK · Na text taky nikoho nemáme.
ŽENA *ukáže na rádio* · Ten pro svůj přepad měl sto tisíc mužů. A my že nemáme ani jednoho? To je pěkné. Když jedině on má, co potřebuje, tak prostě bude věčně mít navrch.
MLADŠÍ DĚLNÍK *rozzlobeně* · Tak nám tedy Karel nechybí.
ŽENA · Jestli je tady taková nálada, tak se můžeme radši rozejít.

STARŠÍ DĚLNÍK · Soudruzi, nemá smysl, abychom si něco předstírali. Je to prostě tak: vydat leták je čím dál tím těžší. Nemůžeme si přece namlouvat, že tohle vítězné řvaní *ukáže na rádio* prostě neslyšíme. *Ženě.* Musíš uznat, že každý, kdo tohle slyší, může mít občas dojem, že jsou přece jen stále silnější a silnější. Copak to opravdu nedělá dojem, jako by šlo o „jeden národ?"

ŽENA · Dělá to dojem, jako by hulákalo dvacet tisíc ožralů, kterým zaplatili pivo.

MLADŠÍ DĚLNÍK Možná, že takhle mluvíme jenom my.

ŽENA · Ano. My a nám podobní.

Uhlazuje malý zmuchlaný lístek.

STARŠÍ DĚLNÍK · Co je to?

ŽENA · Opsaný dopis. V tomhle kraválu ho můžu přečíst.

Čte.

„Milý synu! Zítra už nebudu. Popravy jsou většinou ráno v šest. Ještě ti ale píšu, poněvadž chci, abys věděl, že jsem názory nezměnil. Nepodal jsem taky žádost o milost, žádného zločinu jsem se nedopustil. Sloužil jsem jenom své třídě. I když se zdá, že jsem ničeho nedosáhl, není to pravda. Naším heslem musí být: Každý na své místo! Máme velmi těžký úkol, ale je to úkol největší, který existuje: Zbavit lidstvo utlačovatelů. Do té doby nemá život cenu, leda pro tohle. Jestli to nebudeme mít pořád před očima, tak celé lidstvo upadne do barbarství. Jsi ještě hodně malý, ale nebude vadit, když si budeš pořád připomínat, na čí stranu patříš. Jestli se budeš pořád držet své třídy, tak tvůj otec neumřel nadarmo. Není to totiž lehké. Postarej se také o matku a sourozence, jsi nejstarší. Buď rozumný. Zdraví Vás všecky milující Tě otec."

STARŠÍ DĚLNÍK · Přece jen nás není tak málo.

MLADŠÍ DĚLNÍK · Co by tak v tom letáku pro lidové hlasování mělo stát?

ŽENA *přemýšlí* · Nejspíš jen jediné slovo: Ne!

■

POZNÁMKY

Hra „Strach a bída III. říše" byla napsána podle zpráv očitých svědků a noticek z novin. Scény byly vytištěny 1938 pro Malikovo nakladatelství v Praze; nebylo je však už možno rozšířit, poněvadž Hitler přepadl Československo. Jevištní zpracování pro Ameriku se hrálo pod názvem „The Private Life of the Master Race" v New Yorku a v San Franciscu. Skládalo se

v I. části ze scén 2, 3, 4, 13 a 14
v II. části ze scén 8, 9, 6 a 10
v III. části ze scén 15, 19, 17, 11, 18, 16, 20 a 24.

Základní dekorační prvek tvoří klasický tank nacistické armády. Objeví se čtyřikrát, na začátku, mezi jednotlivými částmi a nakonec. Mezi scénami je slyšet hlas a hrčení tanku. Toto hrčení se ozve také během scén, když nastává teror, který lidi na tanky přivede.

Na příklad:

I. část:

Ze tmy se za zvuků barbarské pochodové hudby vynoří velký ukazatel směru s nápisem DO POLSKA a vedle něho tank. Je obsazen vojáky, kteří svírají pušky, mají na hlavách ocelové přilby a jsou bledí jako křída.

Následuje: SBOR · Když vlastní zemi dala do pořádku...

...národ, jenž skládá se jen z nadlidí.

Zase se setmí. Temné hrčení tanku ještě několik vteřin trvá. Pak se scéna znovu rozjasní a je vidět schodiště. Nad scénou visí velká písmena: Vratislav, Schustergasse 2.

Následuje: SCÉNA 2

Následuje: HLAS · Tak zrazoval soused souseda...
...zvali jsme na náš válečný tank.

CHÓR TANKOVÉ POSÁDKY

před I. částí:

Když vlastní zemi dala do pořádku
Vůdcova mocná ocelová pěst,
rozkázal, ať ten pořádek vší silou vkrátku
i ve všech jiných zemích zjednán jest.
Vyrazili jsme jak přeposlušní kmáni
hned s armádou — byl zářijový den—,
rychlostí blesku dobyli jsme pro své pány
staleté město v Polsku nad mořem.
A stanuli jsme v krvi nad věhlasnou Seinou,
pak nad Volhou u pobořených zdí.
Vždyť Vůdce ukoval z nás rukou přezkušenou
národ, jenž skládá se jen z nadlidí.

před II. částí:

Nesvár a zrada bují jako tráva
a naše tanky míří do všech stran:
nesvornost na nás bílým šátkem mává,
zrada otvírá dveře dokořán.
Do Dánska, Flander vítězně se valí
mohutné naše tanky z ocele.
Národy, které by se Nových časů bály,
Hitlerův tank pod pásy rozmele.
Co pro Německo dělal bez nesnází,
to pro Evropu též chce udělat:
od Ledového moře k Středozemí sází
hákové kříže čili Nový řád.

před III. částí:

Pan Krupp von Bohlen tanky vystavěl nám
a pan von Thyssen držel šroubovák.
Kde co vzít, známo je třem finančnickým šelmám,
dvanácti junkrům, kdy a jak.

po III. části:

Za třetí zimy ovšem tank, jenž vždy se valil
dobýti světa, stanul pojednou.
Nezajeli jsme přec jen do přílišné dáli?
Záhy nám tváře strachem poblednou!
Sníh napad na Vůdcovy triumfální věnce,
když na východ snažili jsme se drát.
Náš tank po prvé nechtěl vézt ozbrojence
v zemi, kde vládne proletariát.
V porobě šli jsme porobit si lidi —
násilí páchal, kdo byl znásilněn:
teď vlevo smrt a vpravo smrt jak havran slídí,
daleko vlast, už zbývá zima jen.

HLAS

po 2. scéně:

Tak zrazoval soused souseda,
tak se rozdrásávali drobní lidé
a nepřátelství rostlo v domech a čtvrtích města,
jímž jsme v bezpečí kráčeli,
zvouce na náš tank
každého, kdo nebyl zabit:
celý ten národ zrádců a zrazovaných
zvali jsme na náš válečný tank.

po 3. scéně:

Z továren a z kuchyní a z úřadů práce
jsme si brali posádku pro náš tank.
Chudák přivlékal chudáka na náš tank.
S jidášským polibkem jsme ho brali na náš tank,

s přátelským plácnutím na rameno
jsme je přiváděli na náš válečný tank.

po 4. scéně:

Vyrostli jsme z nesvornosti národa.
Naši vězňové bojovali ještě
i v koncentračních táborech
a pak se přece jen všichni dostali na náš
tank.
Vězňové přicházeli na náš tank
a strážcové přicházeli na náš tank.
Trýznění a trýznitelé,
to všechno přicházelo na náš válečný tank.

po 13. scéně:

Zasypávali jsme hodného dělníka
souhlasem
a zasypávali jsme ho vyhrůžkami.
Stavěli jsme květináče do jeho robotárny
a esesáky k východu.
Za salv souhlasu i za salv z pušek
zvali jsme ho na náš válečný tank.

před 8. scénou:

Tisknouce k sobě své děti
stojí bretaňské matky a vyděšeně
hledají na nebi vynálezy našich učenců.
Neboť i učení mužové jsou na našem
tanku,
žáci pověstného Einsteina,
Vůdce je ovšem vzal do železného školení
a poučil je o tom, co je to árijská věda.

před 9. scénou:

I lékař je na našem tanku,
určuje, které z žen polských horníků
mají být poslány do krakovského bordelu,
a dělá to dobře a bez dlouhých okolků
ve vzpomínce na ztrátu vlastní ženy,
která byla Židovka a musila pryč,
neboť nadčlověk chce být pečlivě
spárován
a Vůdce určuje, s kým má spáti.

před 6. scénou:

I soudcové jsou na našem tanku,
jsou vynalézaví ve volbě rukojmí,
vybírají stovky obětí,
obžalovávají je, že jsou Francouzi,
a usvědčují je z lásky k jejich zemi,
neboť naši soudcové jsou školeni
v německém právu
a vědí, co se na nich žádá.

před 10. scénou:

A tady je také jeden učitel na našem tanku,
nyní hejtman, s kloboukem z ocele,
udílí lekce
norským rybářům a champagnským
vinařům,
neboť v jeho životě byl jeden den,
vybledlý možná, ale nikdy
nezapomenutý,
kdy se v lůně své rodiny naučil
nenávidět špióny.
A kamkoli jsme přišli, štvali jsme otce
proti synovi
a přítele proti příteli.
A řádili jsme v cizí zemi nejinak,
nežli jsme řádili ve vlastní zemi.

před 19. scénou:

A není obchodu kromě našeho
a nikdo neví, jak dlouho k nám bude
náležet.

před 17. scénou:

A přijdeme, vyhladovělí jako kobylky,
a za jediný týden vyžereme celé země,
neboť jsme dostali namísto másla
kanóny
a do svého vezdejšího chleba jsme už
dlouho míchali otruby.

před 11. scénou:

A kamkoli přijdeme, nejsou v bezpečí
matky ani děti,
neboť ani svých vlastních dětí
jsme neušetřili.

před 18. scénou:

A obilí ve stodole není před námi v bezpečí,
ani dobytek ve stáji,
neboť náš vlastní dobytek nám byl vzat.

před 16. scénou:

A my jim vezmeme syny a dcery
a z milosrdenství jim hodíme brambory
a necháme je křičet „Heil Hitler" jako
své vlastní matky,
jak by je někdo bral na vidle.

před 20. scénou:

A není Boha
kromě Adolfa Hitlera.

před 24. scénou:

A porobili jsme cizí národy
tak jak jsme porobili vlastní národ.

Poznámka překladatele

České znění Písně zajatců močálů převzato z knihy W. Langhoffa Zajatci močálu, kterou pro nakladatelství J. Laichtra (Praha 1936) přeložila Helena Malířová

PUŠKY PANÍ CARRAROVÉ

jedna z dubnových nocí roku 1937 v andaluském rybářském domku. V rohu vybílené jizby velký černý kříž. Čtyřicetiletá rybářova žena, Tereza Carrarová, peče chléb. U otevřeného okna ořezává její patnáctiletý syn José kolík k rybářské síti. Vzdálené dunění děl.

MATKA · Vidíš ještě Juanovu loďku?
CHLAPEC · Vidím.
MATKA · Svítí mu ještě lampa?
CHLAPEC · Svítí.
MATKA · Nikdo jiný s ním nevyplul?
CHLAPEC · Ne.
Přestávka.
MATKA · To je mi divné. Proč není jinak nikdo na moři?
CHLAPEC · Však víš, proč.
MATKA *trpělivě* · Nevím. Jinak bych se neptala.
CHLAPEC · Nikdo kromě Juana není na moři, protože mají teď jiné věci na práci než lovit ryby.
MATKA · A tak.
Přestávka.
CHLAPEC · A ani Juan by nevyplul, kdyby bylo po jeho.
MATKA · Správně. Není po jeho.
CHLAPEC *ořezává urputněji* · Ne.
Matka strčí bochník do pece, utře si ruce a dá se do látání rybářské sítě.
CHLAPEC · Mám hlad.
MATKA · Ale jsi proti tomu, že tvůj bratr je na rybách.
CHLAPEC · Protože to mohu obstarat i já a Juan patří na frontu.
MATKA · Myslela jsem, žes tam chtěl taky?
Přestávka.
CHLAPEC · Jestlipak proplují anglickou blokádou lodě s potravinami?
MATKA · Ať tak nebo tak, dala jsem na tenhle bochník poslední špetku mouky.
Chlapec zavírá okno.
MATKA · Proč zavíráš okno?
CHLAPEC · Je devět hodin.
MATKA · No a?
CHLAPEC · V devět hodin mluví zase do rozhlasu ten pes, a Perezovi zapnou rádio.
MATKA *prosebně* · Prosím tě, hned zas otevři okno! Nemůžeš dost dobře vidět, když uvnitř svítíme a v okně se odráží světlo.
CHLAPEC · Proč tu mám sedět a dávat pozor? Neuteče ti. Beztoho máš strach, že půjde na frontu.
MATKA · Nebuď drzý! Dost smutné, že na vás musím dávat pozor.
CHLAPEC · Jak to na „vás"?
MATKA · Nejsi ani o chlup lepší nežli tvůj bratr. Spíš horší.
CHLAPEC · Pouštějí rádio stejně jen kvůli nám. To už je třetí večer. Včera jsem viděl, jak naschvál otevřeli okno, abychom to museli poslouchat.
MATKA · Tyhle řeči nejsou jiné než ty z Valencie.
CHLAPEC · Tak řekni rovnou, že jsou lepší!
MATKA · Víš dobře, že je nepokládám za lepší. Proč bych měla být pro generály? Jsem proti tomu, aby se prolévala krev.
CHLAPEC · Kdo začal? Snad my?
Matka mlčí. Chlapec opět otevřel okno. Z dálky je slyšet rozhlasové hlášení: „Pozor! Pozor! Mluví Jeho Excelence generál Queipo de Llano!" Potom se hlasitě a ostře ozve do noci hlas rozhlasového generála, který má každý večer proslov k španělskému lidu.
GENERÁLŮV HLAS · Dnes nebo zítra, přátelé, si s nimi vážně promluvíme. A promluvíme si s nimi v Madridu, třebaže snad to, co kolem nás zůstane stát, už nebude vypadat jako Madrid. A pan arcibiskup z Canterbury bude mít proč ronit své krokodýlí slzy. Naši udatní Maurové se s nimi vypořádají.
CHLAPEC · Prase!

GENERÁLŮV HLAS · Přátelé, tak zvaná britská světová říše, tento kolos na hliněných nohách nám nezabrání, abychom zničili hlavní město zvráceného lidu, který se opovažuje odporovat nezvratitelné národní věci. Smeteme tuhle sebranku s povrchu zemského!

CHLAPEC · Tím myslí nás, matko.

MATKA · Nejsme povstalci a nikomu neodporujeme. Kdyby šlo po vašem, možná, že byste něco takového dělali. Ty a tvůj bratr jste od přirozenosti lehkomyslní. Máte to po otci, a snad bych ani nechtěla, abyste byli jiní. Ale s těmihle není radno žertovat: copak neslyšíš jejich děla? Jsme chudáci, a chudáci nemohou válčit.

Někdo klepe. Vstoupí dělník Pedro Jaquéras, bratr Terezy Carrarové. Je vidět, že má za sebou dlouhou cestu.

DĚLNÍK · Dobrý večer!

CHLAPEC · Strýčku Pedro!

MATKA · Co tě sem vede, Pedro? *Podává mu ruku.*

CHLAPEC · Jdeš od Motrilu, strýčku Pedro? Jak je tam?

DĚLNÍK · Ach, nevalně. Jak se vede vám tady?

MATKA *zdrženlivě* · Ujde to.

CHLAPEC · Odešel jsi odtamtud dneska?

DĚLNÍK · Ano.

CHLAPEC · To jsou dobré čtyři hodiny, viď?

DĚLNÍK · Víc, protože na silnicích je obrovská záplava uprchlíků, kteří se chtějí dostat do Almerie.

CHLAPEC · Ale Motril se drží?

DĚLNÍK · Nevím, co bylo dnes. Včera večer jsme se ještě drželi.

CHLAPEC · Proč jsi tedy odešel?

DĚLNÍK · Potřebujeme ledacos pro frontu. Řekl jsem si, že se zas jednou k vám podívám.

MATKA · Chceš trochu vína? *Jde pro víno.* Chleba bude teprve za půl hodiny.

DĚLNÍK · Kdepak je Juan?

CHLAPEC · Na rybách.

DĚLNÍK · Opravdu?

CHLAPEC · Tady z okna můžeš zahlédnout jeho lampu.

MATKA · Musíme žít.

DĚLNÍK · Jistěže. Jak jsem šel cestou sem, slyšel jsem rozhlasového generála. Kdopak ho tady poslouchá?

CHLAPEC · To jsou Perezovi odnaproti.

DĚLNÍK · Pouštějí vždycky rozhlas při takovýchhle věcech?

CHLAPEC · Ne. Nejsou to žádní frankovci, nedělají to pro sebe, jestli jsi myslel na tohle.

DĚLNÍK · Tak?

MATKA *k chlapci* · Jestlipak jsi nezapomněl na bratra?

CHLAPEC *se vrátí vzpurně k oknu* · Buď klidná. Nevypadl ti z loďky.

Dělník vezme džbán s vínem, přisedne k sestře a pomáhá jí spravovat síť.

DĚLNÍK · Kolikpak je teď vlastně Juanovi?

MATKA · V září mu bude jedenadvacet.

DĚLNÍK · A Josému?

MATKA · Máš tady v kraji nějaké zvláštní plány?

DĚLNÍK · Nic zvláštního.

MATKA · Už dlouho jsi u nás nebyl.

DĚLNÍK · Dva roky.

MATKA · Jak se má Roza?

DĚLNÍK · Má revma.

MATKA · Myslela jsem, že se k nám někdy podíváte.

DĚLNÍK · To víš, Roza se trochu hněvala kvůli Carlovu pohřbu.

Matka mlčí.

DĚLNÍK · Říkala si, že jste nám taky mohli vzkázat. Byli bychom přece přišli na pohřeb tvému muži, Terezo.

MATKA · Šlo to příliš rychle.

DĚLNÍK · Co to bylo?

Matka mlčí.

CHLAPEC · Průstřel plic.

DĚLNÍK *udiveně* · Jak to?

MATKA · Co „jak to"?

DĚLNÍK · Vždyť přece tady byl před dvěma roky úplný klid?

CHLAPEC · Ale v Oviedu bylo povstání.

DĚLNÍK · Ale jak se dostal Carlo do Ovieda?

MATKA · Jel tam.

DĚLNÍK · Odtud?

CHLAPEC · Ano, když četl o povstání v novinách.

MATKA *hořce* · Jako jiní jedou do Ameriky, aby vsadili všecko na jednu kartu. Jako to dělají blázni.

CHLAPEC *vstane* · Chceš snad říci, že byl blázen?

Matka mlčky odloží třesoucíma se rukama síť a vyjde.

DĚLNÍK · Byla to pro ni hrozná rána, viď?

CHLAPEC · Byla.

DĚLNÍK · Sklátilo ji to, když ho už neuviděla?

CHLAPEC · Viděla ho ještě, vrátil se. Ale to bylo ze všeho to nejhorší. Nahoře v Asturii se asi ještě nějak dostal do vlaku, pod košilí měl kolem prsou nouzový obvaz a vracel se sem. Dvakrát musel přesedat a skonal tady na nádraží. A tady se najednou večer otevřely dveře a vešly sousedky, jako když přinášejí někoho, kdo se utopil, postavily se podél stěn, beze slova, a jen mumlaly „Zdrávas". Pak ho přinesli na plachtě a položili ho na zem. A od té doby začala matka běhat do kostela. A učitelku, o které se vědělo, že je rudá, vyhodila.

DĚLNÍK · Je teď doopravdy pobožná?

CHLAPEC *přikývne* · Juan myslí, že to bylo hlavně proto, že lidi v sousedství o ní trousili řeči.

DĚLNÍK · A co o ní trousili?

CHLAPEC · Že ho k tomu měla.

DĚLNÍK · A měla ho k tomu?

Chlapec pokrčí rameny. Matka se vrátí, dohlédne na chléb a usedne zase k síti.

MATKA *k dělníkovi, jenž jí chce opět pomoci* · Jen nech, napij se raději vína a odpočiň si, když jsi od rána na nohou.

Dělník si vezme sklenici a vrátí se ke stolu.

MATKA · Nechceš tu přespat?

DĚLNÍK · Ne. Nemám tolik času, musím se ještě dnes vrátit, ale umyju se. *Jde ven.*

MATKA *kývne na chlapce* · Řekl ti, proč přišel?

CHLAPEC · Ne.

MATKA · Opravdu ne?

Dělník se vrátí s umyvadlem a ručníkem; myje se.

MATKA · Staří Lopezovi jsou ještě naživu?

DĚLNÍK · Jenom on. *K chlapci.* Šlo jich od vás hodně na frontu, viď?

CHLAPEC · Několik jich tu ještě je.

DĚLNÍK · U nás se jich už hodně přidalo i z těch docela katolických.

CHLAPEC · Od nás také několik.

DĚLNÍK · Mají všichni pušky?

CHLAPEC · Ne. Všichni ne.

DĚLNÍK · To není dobré. Pušky jsou teď to nejnutnější. Nemáte ve vsi ještě pušky?

MATKA *rychle* · Ne!

CHLAPEC · Jsou však ještě lidé, kteří je schovali. Zahrabávají je do země jako brambory.

Matka se podívá na chlapce.

DĚLNÍK · Tak.

Chlapec se loudá od okna a stáhne se dozadu.

MATKA · Kampak jdeš?

CHLAPEC · Nikam.

MATKA · Vrať se k oknu!

Chlapec zůstane zarputile vzadu.

DĚLNÍK · Co je?

MATKA · Proč utíkáš od okna? Odpověz mi!

DĚLNÍK · Je někdo venku?

CHLAPEC *chraptivě* · Ne.
Zvenku je slyšet vřeštivé dětské hlasy.
DĚTSKÉ HLASY ·
Juan se před vojnou scvrk,
protože má strach o krk.
Juánek je zbabělec,
zalez jak baba za pec.
Tři dětské tvářičky se objeví v okně.
DĚTI · Hu! *Utečou.*
MATKA *vstane, jde k oknu* · Jestli vás chytnu, naplácám vám, že budete mít zadnici modrou, holoto špinavá! *Mluví přes rameno do pokoje.* To jsou zas ti Perezovi! *Přestávka.*
DĚLNÍK · Hrával jsi dříve karty, José. Co kdybychom si dali partičku?
Matka si sedne k oknu. Hoch přinese karty a dají se do hry.
DĚLNÍK · Ještě fixluješ?
CHLAPEC *se směje* · Dělával jsem to?
DĚLNÍK · Tak se mi zdá. Pro všechno raději sejmu. Tak tedy všechno dovoleno! Ve válce platí všecky úskoky, viď?
Matka podezřívavě vzhlédne.
CHLAPEC · Tohle je ale mizerný trumf.
DĚLNÍK · Dobře, že mi to říkáš. — Vida, a teď má trumfové eso! Švindloval jsi, ale nedoplatils na to trochu? Vypálil jsi velký kanón, a teď jsem já na řadě se svými nickami. To máš z toho. Smělost je dobrá věc, synku. Smělý už jsi, ale opatrnosti se ti ještě nedostává.
CHLAPEC · Odvážnému štěstí přeje.
MATKA · Taková pořekadla mají od otce. „Správný chlap dá leccos v sázku." Viď?
DĚLNÍK · Ano, dá v sázku naši kůži. Don Miquel de Ferrante prohrál jednou s jedním plukovníkem na posezení sedmdesát sedláků. Přišel chudák na mizinu, a do konce života musel vystačit s dvanácti služebníky. — On opravdu vynáší plonk desítku!
CHLAPEC · Nemohl jsem jinak hrát. *Bere.* Byla to má jediná šance.
MATKA · To jsou oni! Jejich otec vyskočil z člunu, když se mu zadrhla síť.
DĚLNÍK · Neměl asi sítí nazbyt?
MATKA · Neměl také životů nazbyt.
Ve dveřích stojí muž v stejnokroji milice, se zavázanou hlavou, ruku v pásce.
MATKA · Jen pojď dál, Paolo!
RANĚNÝ · Řekla jste, že mohu zas přijít na obvaz, paní Carrarová.
MATKA · Už zas celý prosákl! *Odběhne.*
DĚLNÍK · Kdes k tomu přišel?
RANĚNÝ · Monte Solluve.
Matka se vrátí s košilí a trhá ji na kusy. Obnovuje mu obvaz, přitom však má pořád na mušce ty u stolu.
MATKA · A zase jsi pracoval!
RANĚNÝ · Jenom pravou rukou.
MATKA · Řekli ti přece, že nesmíš.
RANĚNÝ · No jo. — Říkají, že dnes v noci prorazí. Jsme už bez zálohy. Že by už prorazil?
DĚLNÍK *neklidně* · Ne, nemyslím. To by dunění děl znělo jinak.
RANĚNÝ · To je pravda!
MATKA · Bolí to? Jen řekni. To víš, nejsem vyučená ošetřovatelka. Snažím se dělat to lehounce, jak mohu.
CHLAPEC · U Madridu neprojdou.
RANĚNÝ · To se neví.
CHLAPEC · Ale ano, to se ví.
RANĚNÝ · No dobrá. Ale zase jste roztrhala celou košili, paní Carrarová! To jste neměla dělat.
MATKA · Mám tě snad obvázat hadrem na zem?
RANĚNÝ · Nemáte toho přece také tolik.
MATKA · Pokud mám, dám. Tak. Ale na druhou ruku by ti to už nestačilo.
RANĚNÝ *se směje* · Tak to si příště musím dát lepší pozor! *Vstane; k dělníkovi.* Jen aby neprošli, ti psi! Odejde.

MATKA · Tohle dunění děl!
CHLAPEC · A my jezdíme na ryby.
MATKA · Buďte rádi, že máte ještě zdravé údy.
Z venku se blíží a zase vzdaluje hluk nákladních aut a zpěv. Dělník a hoch přistoupí k oknu a vyhlížejí ven.
DĚLNÍK · To jsou Mezinárodní brigády. Nasadí je teď k Motrilu na frontu.
Zazní refrén „Thälmannova oddílu": Die Heimat ist weit...
DĚLNÍK · To jsou Němci.
Je slyšet několik taktů Marseillaisy.
DĚLNÍK · Francouzi.
Varšavjanka.
DĚLNÍK · Poláci.
Bandiera rossa.
DĚLNÍK · Italové.
Hold the fort.
DĚLNÍK: Američani.
Los cuatros generales.
DĚLNÍK · A to jsou naši.
Hluk nákladních aut a písně dozní. Dělník a hoch jdou zase ke stolu.
DĚLNÍK · Záleží na dnešní noci. — Už musím ale doopravdy vyrazit. To byla poslední, José.
MATKA *jde ke stolu* · Tak kdo vyhrál?
CHLAPEC *pyšně* · On.
MATKA · Nemám ti tedy ustlat?
DĚLNÍK · Ne, musím jít. *Zůstane však sedět.*
MATKA · Pozdravuj Rozu. A ať se nezlobí. Vždyť nikdo z nás nevíme, co nás ještě potká.
CHLAPEC · Doprovodím tě kousek.
DĚLNÍK · To nemusíš.
Matka stojí a dívá se z okna.
MATKA · Byl bys jistě viděl rád i Juana?
DĚLNÍK · Ano, byl bych ho rád viděl. Ale asi se hned tak nevrátí, viď?
MATKA · Je dost daleko na moři. Je jistě až u mysu. *Přes rameno do pokoje.* Mohli bychom ho zavolat.
Ve dveřích se objeví mladá dívka.
CHLAPEC · Dobrý den, Manuelo! *Tiše k dělníkovi:* To je Juanova přítelkyně, Manuela. To je strýček Pedro.
MLADÁ DÍVKA · Kde je Juan?
MATKA · Juan pracuje.
MLADÁ DÍVKA · Už jsme mysleli, že jste ho poslala do mateřské školy, aby si hrál s míčem.
MATKA · Ne, Juan jel na ryby. Juan je rybář.
MLADÁ DÍVKA · Proč nepřišel na schůzi do školy? Tam byli také rybáři.
MATKA · O nic tam nepřišel.
CHLAPEC · Co to bylo za schůzi?
MLADÁ DÍVKA · Usneslo se, že všichni, kteří se mohou uvolnit, ještě dnes v noci odejdou na frontu. Ale vy jste přece věděli, oč jde. Vyrozuměli jsme Juana.
CHLAPEC · To není možné! Pak by byl Juan nikdy nejel na ryby. Nebo ti to řekli, matko?
Matka mlčí. Zalezla téměř celá do pece.
CHLAPEC · Prostě mu to nevyřídila! *K matce.* Teď taky vím, proč jsi ho poslala na ryby!
DĚLNÍK · Tos neměla dělat, Terezo.
MATKA *se narovná* · Bůh dal lidem povolání. Můj syn je rybář.
MLADÁ DÍVKA · Chcete, aby se nám smála celá ves? Kam přijdu, ukazují si na mne prstem. Už je mi zle z toho jména Juan. Co jste to tady vůbec za lidi?
MATKA · Jsme chudí lidé.
MLADÁ DÍVKA · Vláda vyzvala všechny bojeschopné muže, aby se přihlásili do zbraně. Neříkejte, že jste to nečetla!
MATKA · Četla jsem to. Vláda sem, vláda tam. Chtějí nás hodit na jatka. Ale proto nepovezu dobrovolně svoje děti na jatka.
MLADÁ DÍVKA · Ne! Čekáte, až si pro ně přijdou a postaví je ke zdi. Takovou hloupost jsem ještě v životě neviděla. Lidi jako vy jsou vinni, že to došlo tak

daleko a že tahle svině Llano si může troufat takhle k nám mluvit.

MATKA *slabě* · Nestrpím ve svém domě takovéhle řeči.

MLADÁ DÍVKA *celá bez sebe* · Tak teď už je šťastně pro generály!

CHLAPEC *poněkud netrpělivě* · To ne! Ale nechce, abychom bojovali.

DĚLNÍK · Zůstat neutrální, viď?

MATKA · Já vím, chcete z mého domu udělat spiklenecké doupě. Nedají pokoj, dokud neuvidí Juana u zdi.

MLADÁ DÍVKA · A to se o vás říkalo, že jste pomáhala svému muži, když šel do Ovieda.

MATKA *tiše* · Mlčte! Nepomáhala jsem svému muži! Ne k něčemu takovému. Vím, že mě tím ostouzejí, ale to všechno je lež. Samé špinavé lži! Každý to může dosvědčit.

MLADÁ DÍVKA · To neznamená někoho ostouzet, paní Carrarová. Říkali to jen s nejhlubší úctou. My všichni ve vesnici jsme věděli, že Carlo Carrar byl hrdina. Ale teď je nám jasné, že se asi musel vytratit z domu v noci.

CHLAPEC · Můj otec, Manuelo, se nevytratil z domu v noci.

MATKA · Ty buď zticha, José.

MLADÁ DÍVKA · Řekněte svému synovi, že s ním už nechci mít nic společného. A že se mi už nemusí vyhýbat ze strachu, že bych se ho zeptala, proč pořád ještě není tam, kam patří. *Odejde.*

DĚLNÍK · Neměla jsi tu dívku nechat takhle odejít. To bys byla dřív neudělala, Terezo.

MATKA · Jsem jako vždycky. Vsadili se asi, že Juana dostanou na frontu. A vůbec, půjdu pro něj. Nebo jdi pro něj ty, José! Ne, počkej, půjdu přece raději sama. Ale hned jsem zas tady. *Odejde.*

DĚLNÍK · Pověz, José, nejsi přece z nejhloupějších a nemusí se ti všechno dlouho a široce vysvětlovat. Tak tedy, kde jsou?

CHLAPEC · Co?

DĚLNÍK · Pušky.

CHLAPEC · Otcovy?

DĚLNÍK · Musí tu přece ještě být. Nemohl přece nasednout do vlaku s něčím takovým, když odjížděl.

CHLAPEC · Přišel sis pro ně?

DĚLNÍK · Co jiného?

CHLAPEC · Nikdy je nevydá. Schovala je.

DĚLNÍK · Kam?

Chlapec ukáže do jednoho kouta. Dělník vstane a chce tam jít, když vtom uslyší kroky.

DĚLNÍK *si opět rychle sedne* · Teď ticho!

Matka vstoupí s místním duchovním. Je to veliký, silný muž v obnošeném kabátě.

PADRE · Dobrý večer, José! *K dělníkovi.* Dobrý večer!

MATKA · To je můj bratr z Motrilu, otče.

PADRE · Těší mě, že vás poznávám. *K matce.* Musím vás opravdu prosit za prominutí, že už zase přicházím s nějakou žádostí. Mohla byste zítra v poledne zaskočit k Turrillovým? Tam jsou teď děti taky samy, protože Turillová šla za svým mužem na frontu.

MATKA · Ráda to udělám.

PADRE *k dělníkovi* · Co vás přivádí do této končiny? Zaslechl jsem, že spojení z Motrilu sem k nám je již velmi obtížné?

DĚLNÍK · Tady je ještě naprostý klid, pravdaže?

PADRE · Jak prosím? Ano.

MATKA · Myslím, Pedro, že se tě ctihodný otec na něco ptal. Co tě sem přivádí?

DĚLNÍK · Tak jsem si řekl, že se zas jednou podívám k sestře.

PADRE *se dívá povzbudivě na matku* · To je od vás hezké, že jste se přišel podívat na sestru. Jak jste asi již viděl, nemá to lehké.

DĚLNÍK · Doufám, že je ve farnosti dobrou ovečkou.

MATKA · Musíte se napít vína. Ctihodný otec se stará o děti, kterým rodiče odešli na frontu. Jistě jste zas běhal celý den?

Postaví před kněze džbán s vínem.

PADRE *se posadí, vezme džbán* · Rád bych jen věděl, kdo mi dá pak na boty.

V tom okamžiku spustí zas od Perezových rádio. Matka chce zavřít okno.

PADRE · Jen nechte otevřeno, paní Carrarová! Viděli mě vejít dovnitř. Zazlívají mi, že nejdu na barikádu, a tak mě tu a tam častují jednou z těch řečí.

DĚLNÍK · Vadí vám to hodně?

PADRE · Upřímě řečeno, ano. Ale nechte klidně okno otevřené.

GENERÁLŮV HLAS · ...známe však tyhle zatracené lži, jimiž tihle pánové se snaží poskvrnit národní věc. My snad neplatíme tak dobře arcibiskupa canterburského jako rudí, ale zato bychom mu mohli vyjmenovat ty desetitisíce mrtvých kněží, které jeho vážení přátelé podřezali. Ať si dá tento pán říci, třebaže šek není přiložen, že národní armáda našla na svém vítězném postupu sice spousty pum a skladišť zbraní, ale ještě nikdy nenašla kněze, který by byl zůstal na živu.

Dělník podává knězi balíček cigaret. Padre si s úsměvem jednu vytáhne, třebaže je nekuřák.

GENERÁLŮV HLAS · A je jen dobře, že spravedlivá věc vítězí i bez pánů arcibiskupů, pokud se ovšem může spolehnout na dobrá letadla. Na muže, jako generál Franco, generál Mola...

Vysílání náhle ustane.

PADRE *dobrosrdečně* · Bohudíky, že Perezovi sami nevydrží poslouchat víc než tři věty! Domnívám se, že takovéhle řeči nemohou budit dobrý dojem.

DĚLNÍK · Doslýcháme se však, že sám Vatikán pouští do světa takovéhle lži.

PADRE · To nevím. *Nešťasten.* Podle mého mínění není věcí církve dělat z černého bílé a z bílého černé.

DĚLNÍK *se dívá na chlapce* · To jistě ne.

MATKA *rychle* · Bratr bojuje v milici, otče.

PADRE · Z kterého úseku fronty přicházíte?

DĚLNÍK · Malaga.

PADRE · Tam je to strašné, co?

Dělník mlčky pokuřuje.

MATKA · Bratr mě nepokládá za dobrou Španělku, otče, myslí, že bych měla pustit Juana na frontu.

CHLAPEC · A mě taky! Tam patříme!

PADRE · Víte přece, paní Carrarová, že pokládám váš postoj podle svého nejlepšího vědomí a svědomí za správný. Nižší duchovenstvo podporuje v mnoha krajích zákonnou vládu. Z osmnácti diecézí kraje Bilbaa se jich sedmnáct prohlásilo pro vládu. Četní z mých úředních bratří působí na frontě. Několik jich už padlo. Ale já sám nejsem pražádný bojovník. Bůh mi nepropůjčil dar, abych hlasitě a zřetelně volal své farníky do boje za... *hledá slova* za cokoli. Pro mne platí slovo našeho Pána: Nezabiješ! Nejsem žádný boháč. Nemám klášter a sdílím se svou obcí to málo, co má. To je snad to jediné, co v takovéto době může mým slovům propůjčit jistou váhu.

DĚLNÍK · Jistěže. Je jen otázka, nejste-li bojovník. Rozumějte mi. Jestliže na příklad muži, který má být zabit a chce se bránit, zadržíte ruku slovem: Nezabiješ!, takže může být zaříznut jako kuře, pak snad přece jen se na tomto boji podílíte, myslím totiž jistou měrou. Doufám, že mi prominete, že to říkám.

PADRE · Prozatím se podílím pouze na hladovění.

DĚLNÍK · A co myslíte, jak máme přijít zase k našemu vezdejšímu chlebu, o který prosíte v Otčenáši?

PADRE · To nevím, mohu jen prosit.

DĚLNÍK · Pak vás bude zajímat, že Bůh dal lodím s potravinami obrátit se včera v noci zas zpět.

CHLAPEC · Je to pravda? — Matko, lodi se obrátily!

DĚLNÍK · Ano, to je ta neutralita. *Náhle.* Vy jste přece také neutrální?

PADRE · Jak to myslíte?

DĚLNÍK · No, pro nevměšování! A tím že jste pro nevměšování, schvalujete v podstatě každé krveprolití, které tito páni generálové způsobují mezi španělským lidem.

PADRE *zdvihne ruce s odmítavým gestem do výše hlavy* · Neschvaluji to!

DĚLNÍK *se na něho dívá s přimhouřenýma očima* · Nechte ruce na chvíli vzhůru. V tomto postoji prý vyšlo pět tisíc našich z obležených domů v Badajozu. Právě v tomto postoji je postříleli.

MATKA · Pedro, jak můžeš takhle mluvit?

DĚLNÍK · Povšiml jsem si, Terezo, jak strašně se podobá postoj, jímž se něco neschvaluje, postoji, kterým se kapituluje. Často jsem četl, že lidé, kteří si myjí ruce v nevině, myjí si je v mísách krve. Je to na těch rukou také vidět.

MATKA · Pedro!

PADRE · Jen nechte, paní Carrarová. V takovýchle dobách jsou mysli vznětlivé. My všichni budeme zas myslit klidněji, až to všechno bude za námi.

DĚLNÍK · Myslím, že máme být smeteni s povrchu zemského, protože jsme zvrácený lid?

PADRE · Kdo říká něco takového?

DĚLNÍK · Rozhlasový generál. Copak jste to předtím neslyšel? Pořád ještě příliš málo posloucháte rozhlas.

PADRE *opovržlivě* · Ach, generál...

DĚLNÍK · Jen neříkejte: Ach, generál! Generál najal všechny vyvrhele Španělska, aby nás smetl s povrchu zemského, nemluvě ani o Maurech, Italech a Němcích.

MATKA · Však je taky hanba, že sem přivádějí tyhle lidi, kteří to dělají jen pro peníze.

PADRE · Nevěříte, že i na druhé straně mohou být lidé s poctivým přesvědčením?

DĚLNÍK · Nevím jen, v čem to jejich přesvědčení je.

Přestávka.

PADRE *vytáhne hodinky* · Musím ještě zajít k Turrillovým.

DĚLNÍK · Či myslíte, že poslanecká sněmovna, v níž vláda měla takovou většinu, nebyla zvolena podle čestných pravidel?

PADRE · To ano.

DĚLNÍK · Řekl jsem předtím, zadržíte-li ruku muže, který se brání — to jsem myslil doslovně, nemáme už věru o mnoho víc než holé ruce...

MATKA *ho přeruší* · Nezačínej s tím zas, nemá to smysl.

PADRE · Člověk, jak všichni víme, se narodil s holýma rukama. Stvořitel mu nedává vyjít z mateřského lůna se zbraní v ruce. Znám onu poučku, podle níž prý všechna bída na světě pochází z toho, že rybář a dělník — domnívám se, že jste dělník — nemá než holé ruce, aby si vybojoval své živobytí. Ale nikde v Písmě nestojí, že tento svět je dokonalý svět. Naopak je pln bídy, hříchů a útlaku. Blaze tomu, kdo mohl odejít z tohoto světa beze zbraně v ruce, když už k svému utrpení byl poslán na tento svět s neozbrojenou paží.

DĚLNÍK · To je krásně řečeno. A nemám nic proti tomu, zní-li něco krásně. Přál bych si, aby to zapůsobilo na generála Franca. Bohužel však generál Franco, sám ozbrojen až po zuby, nejeví pražádnou chuť odejít ze světa. Hodili bychom za ním všechny zbraně Španělska, jen kdyby odešel ze světa. Jeho letci nám tadyhle shazují leták, zvedl jsem ho dnes v Motrilu na ulici. *Vytáhne z kapsy leták. Padre, matka a chlapec si jej prohlížejí.*

CHLAPEC *k matce* · Vidíš, tady zas říkají, že všechno zničí.

MATKA *čte* · Jakpak by to mohli.

DĚLNÍK · O ano, ti mohou. Co myslíte, otče?

CHLAPEC · Ano.

PADRE *nejistě* · Myslím, že technicky by to svedli. Ale jestli jsem paní Carrarové rozuměl dobře, chtěla říci, že to pro ně není jen otázka letadel. Tady v těchle letácích snad mohou vyhrožovat, aby ukázali obyvatelstvu, že situace je vážná, ale něco jiného je provést takovou výhrůžku z vojenských důvodů.

DĚLNÍK · Nerozumím vám docela.

CHLAPEC · Já taky ne.

PADRE *ještě nejistěji* · Myslím, že jsem mluvil jasně.

DĚLNÍK · Vaše věty jsou jasné, ale vaše mínění není mně ani Josému tak docela jasné. Myslíte, že nebudou bombardovat?

Malá přestávka.

PADRE · Pokládám to za výhrůžku.

DĚLNÍK · Kterou neprovedou?

PADRE · Ne.

MATKA · Jak se dočítám, chtějí zabránit krveprolití právě tím, že nás varují pozvednout proti nim ruce.

CHLAPEC · Generálové, a zabránit krveprolití!

MATKA *mu podává leták* · Píšou tu přece: Kdo složí zbraně, toho ušetří.

DĚLNÍK · Tak vám tedy položím ještě jinou otázku, otče: Myslíte, že bude ušetřen, kdo složí zbraně?

PADRE *se rozhlíží, jako by hledal pomoc* · Generál Franco přece sám vždycky podtrhuje, že je křesťan.

DĚLNÍK · To znamená, že dodrží svůj slib?

PADRE · Musí jej dodržet, pane Jaquérasi!

MATKA · Tomu, kdo nebojuje, se nemůže nic stát.

DĚLNÍK · Ctihodný otče... *omlouvá se* neznám vaše jméno...

PADRE · Francisco.

DĚLNÍK *pokračuje* · ...Francisco, nechtěl jsem se vás vlastně ptát, co by podle vašeho mínění generál Franco udělat měl, nýbrž co podle vašeho mínění udělá. Rozumíte mé otázce?

PADRE · Ano.

DĚLNÍK · Chápete, že se vás ptám jako křesťana, nebo řekněme: že se vás ptám jako muže, který sám nemá klášter, jak jste se vyjádřil, a který řekne pravdu, jde-li o život a o smrt. Neboť o to přece jde, viďte?

PADRE *velmi zneklidněn* · Rozumím vám.

DĚLNÍK · Snad vám mohu usnadnit odpověď, připomenu-li vám události v Malaze.

PADRE · Vím, co myslíte. Ale jste si jist, že v Malaze nebyla vůbec protiobrana?

DĚLNÍK · Víte, že na silnici do Almerie, dlouhé dvě stě kilometrů, bylo skoseno padesát tisíc prchajících mužů, žen a dětí lodními děly a pumami a kulomety z Francových letek?

PADRE · Může to být jen hrůzostrašná zvěst.

DĚLNÍK · Jako ta o postřílených kněžích?

PADRE · Jako ta o postřílených kněžích.

DĚLNÍK · Nebyli tedy skoseni?

Padre mlčí.

DĚLNÍK · Paní Carrarová a její synové nepozdvihnou ruce proti generálu Franco-

vi. Paní Carrarová a její synové jsou tedy bezpečni?

PADRE · Podle lidského uvážení...

DĚLNÍK · Ano? Podle lidského uvážení?

PADRE *rozčileně* · Nechcete přece, abych převzal záruku?

DĚLNÍK · Ne. Máte říci jen své skutečné mínění. Je paní Carrarová a její synové bezpečni?

Padre mlčí.

DĚLNÍK · Myslím, že rozumíme vaší odpovědi. Jste poctivý muž.

PADRE *zmateně vstává* · Paní Carrarová, tak tedy mohu počítat s tím, že zaskočíte k Turillovým dětem?

MATKA *rovněž velmi dotčena* · Vezmu jim s sebou něco k jídlu. A děkuji za návštěvu.

Padre pokývne dělníkovi a chlapci a odejde. Matka ho vyprovází.

CHLAPEC · Tady jsi slyšel, co jí pořád namlouvají! Ale neodejdi bez pušek.

DĚLNÍK · Kde jsou? Rychle!

Jdou do pozadí, odtáhnou truhlu a vytrhnou prkno z podlahy.

CHLAPEC · Ale vždyť se hned vrátí!

DĚLNÍK · Postavíme pušky pod okno. Odtud si je pak vezmu.

Vyndají rychle pušky z dřevěné bedny. Na zem spadne malá rozedraná vlajka, do níž byly zabaleny.

CHLAPEC · To je ještě ta malá vlajka odtehdy. Divím se ti, jak jsi tu mohl tak klidně sedět, když je přece tak naspěch.

DĚLNÍK · Musel jsem tohleto mít.

Oba zkoušejí pušky. Chlapec najednou vytáhne z kapsy čepici, milicionářskou čepici, a dá si ji vítězoslavně na hlavu.

DĚLNÍK · Odkud ji máš?

CHLAPEC · Vyměnil jsem ji. *S plachým pohledem na dveře zastrčí ji zase do kapsy.*

MATKA *která opět vešla do světnice* · Uložte pušky zas nazpět! Tak proto jsi přišel?

DĚLNÍK · Ano, potřebujeme je, Terezo. Nemůžeme zadržet generály holýma rukama.

CHLAPEC · Slyšelas teď od samého padre, jak to stojí.

MATKA · Jestli jsi tady jen pro ty pušky, pak už nemusíš čekat. A nedáte-li nám tady v domě pokoj, seberu děti a uteču.

DĚLNÍK · Terezo, podívala ses na naši zemi na mapě? Žijeme jako na rozbitém talíři. Tam, kde je čára pukliny, je voda, a na okraji talíře stojí děla. A nad námi jsou letci s pumami. Kam chceš utéci, leda do děr?

Matka jde k němu, vezme mu pušky z ruky a odnáší je.

MATKA · Pušky vám nedám, Pedro!

CHLAPEC · Musíš mu je dát, matko! Vždyť tady jen rezavějí!

MATKA · Ty buď ztichа, José! Co ty víš!

Dělník si klidně sedne zase na židli a zapaluje si cigaretu.

DĚLNÍK · Terezo, nemáš právo zadržovat Carlovy pušky.

MATKA *zabaluje pušky* · Právo, neprávo: nedám vám je! Nemůžete mi tady vytrhávat podlahu a proti mé vůli mi brát něco z domu.

DĚLNÍK · To není něco, co bezpodmínečně patří do domu. Nechci ti říci před tvým synem, co si o tobě myslím, a nebudeme ani mluvit o tom, co by si o tobě myslel tvůj muž. On bojoval. Předpokládám, že ze strachu o své chlapce jsi ztratila hlavu. Ale na to se ovšem nemůžeme ohlížet.

MATKA · Co to má znamenat?

DĚLNÍK · To znamená, že bez pušek neodejdu. To buď jista.

MATKA · Pak mě musíš zabít.

DĚLNÍK · To neudělám. Nejsem generál Franco. Promluvím si jen s Juanem. Pak je jistě dostanu.

MATKA *rychle* · Juan se nevrátí.

CHLAPEC · Vždyť jsi ho sama zavolala!

MATKA · Nevolala jsem ho. Nechci, aby se s tebou setkal, Pedro.

DĚLNÍK · Myslel jsem si to. Ale já mám taky ještě hlas. Mohu jít dolů k vodě a zavolat na něj. Postačí jedna věta, Terezo, znám Juana. Není zbabělec. Nemůžeš ho zadržet.

CHLAPEC · A já půjdu taky s vámi.

MATKA *velmi klidně* · Nech mé děti na pokoji, Pedro! Řekla jsem jim, že se oběsím, půjdou-li. Vím, že je to hřích před Bohem a že za něj člověka stihne věčné zatracení. Ale nemohu jednat jinak. Když Carlo zemřel, takovým způsobem zemřel, šla jsem k duchovnímu otci, jinak bych se byla hned tehdy oběsila. Věděla jsem docela dobře, že jsem spoluvinna, třebaže on sám byl nejhorší svou prchlivostí a sklonem k násilnosti. Nám se nedaří nijak valně a tenhle život není nijak lehký. Ale s puškou to nejde. To jsem viděla, když ho přinesli a položili mi ho na zem. Nejsem pro generály a je hanba říkat o mně něco takového. Ale budu-li ztichа a potlačím svou prchlivost, snad nás ušetří. To se dá snadno spočítat. Je to dost málo, co žádám. Nechci tuhle vlajku ani vidět. Jsme už dost nešťastni. *Jde tiše k malé vlajce, zvedne ji a roztrhá. Potom se však ihned sehne a sbírá opět útržky a strká je do kapsy.*

DĚLNÍK · Bylo by lépe, kdyby ses oběsila, Terezo.

Je slyšet klepání na dveře a dovnitř vejde paní Perezová, stará žena v černém.

CHLAPEC *k dělníkovi* · Stará paní Perezová.

DĚLNÍK *polohlasem* · Co je to za lidi?

CHLAPEC · Dobří lidé. Ti s tím rozhlasem. Jejich dcera padla minulý týden na frontě.

STARÁ PANÍ · Víte, čekala jsem, až uvidím odejít duchovního. Řekla jsem si, že se k vám jednou podívám, kvůli těm našim. Chtěla jsem vám říci, že to neschvaluju, že vám ubližují pro vaše smýšlení.

Matka mlčí.

STARÁ PANÍ *která usedla* · Bojíte se o své děti, paní Carrarová. Lidé vždycky nepomyslí, jak je to těžké vychovat děti v těchto dobách. Přivedla jsem jich na svět sedum. *Pootočí se i k dělníkovi, s kterým ji neseznámili.* Už jich tolik nezbylo, teď, když padla Inez. Dvě jsem vůbec nevypiplala přes pět let. To byla ta hladová léta v osmadevadesátém a devětadevadesátém. O Andreovi nevím vůbec, kde je. Naposledy psal z Ria. To je v Jižní Americe. Mariana je v Madridu. Taky velmi naříká. Nikdy nebyla zrovna nejsilnější. My staří si přece vždycky myslíme, že všechno, co přišlo po nás, je o něco horší.

MATKA · Ale máte ještě Fernanda.

STARÁ PANÍ · Ano.

MATKA *zmatena* · Odpusťte, nechtěla jsem vás urazit.

STARÁ PANÍ *klidně* · Nemusíte se omlouvat, vím, že jste mě nechtěla urazit.

CHLAPEC *tiše k dělníkovi* · Ten je u Franca.

STARÁ PANÍ *tiše* · Nemluvíme už o Fernandovi. *Po krátké odmlce.* Víte, mé lidi nemůžete pochopit, neuvážíte-li, jak nás všechny hrozně zkrušila Inezina smrt.

MATKA · My všichni jsme přece měli Inez velmi rádi. *K dělníkovi.* Naučila Juana číst.

CHLAPEC · Mě taky.

STARÁ PANÍ · Myslí si o vás, že jste pro druhou stranu. Ale v tom jim vždycky odporuji. Našinec ví, jaký je rozdíl mezi chudým a bohatým.

MATKA · Nechci, aby z mých dětí byli vojáci. Nejsou na porážku.

STARÁ PANÍ · Víte, paní Carrarová, vždycky říkám; chudáci se nemůžou pojistit na život! To znamená, že je to postihne tak nebo tak. Těm, které to postihne, se právě říká chudáci. Chudáky, paní Carrarová, nezachrání žádná opatrnost. Naše Inez se vždycky ze všech dětí držela nejvíc zpátky. Co myslíte, co všechno s ní musel můj muž navyvádět, nežli se odvážila plavat!

MATKA · Říkám si, že mohla ještě žít.

STARÁ PANÍ · Ale jak?

MATKA · Copak se musela vaše dcera, učitelka, chopit pušky a bojovat proti generálům?

DĚLNÍK · Které financuje dokonce Svatý otec!

STARÁ PANÍ · Říkala, že chce zůstat učitelkou.

MATKA · A to nemohla na své škole v Malaze, generálové sem, generálové tam?

STARÁ PANÍ · Mluvili jsme s ní o tom. Otec si odříkal sedum let kouření a sourozenci nedostali po všechna ta léta ani kapičku mléka, jen aby z ní mohla být učitelka. A teď říkala Inez, že nemůže učit, že dvakrát dvě je pět a generála Franca že seslal Bůh.

MATKA · Kdyby ke mně přišel Juan a řekl mi, že nemůže pod generály lovit ryby, dala bych mu co proto. Copak si myslíte, že nás překupníci neoderou, i když se zbavíme generálů?

DĚLNÍK · Myslím, že by to bylo pro ně těžší, kdybychom měli zbraně.

MATKA · Tak tedy zbraně i potom? Bude se střílet dál.

DĚLNÍK · Kdopak o tom mluví? Jestliže se na tebe vrhnou žraloci, jsi to snad ty, kdo používá násilí? Táhli jsme my do Madridu, nebo k nám generál Mola přišel přes hory? Dva roky bylo trochu světla, docela slabounké světlo, ani se ještě nerozbřesklo, ale teď má být zase tma. A ani tak to není. Učitelky už nebudou ani moci říkat dětem, že dvakrát dvě jsou čtyři, nýbrž mají být vyhlazeny, jestliže to někdy řekly. Cožpak jsi neslyšela, jak dnes večer říkal, že máme být smeteni s povrchu zemského?

MATKA · Jenom ti, co sáhli ke zbraním. Nehučte tak do mne. Nemohu se s vámi všemi přít. Moji synové se na mne dívají jako na policajta. Když je truhla na mouku prázdná, čtu jim na tvářích, že já jsem vinna. A když se objeví letci, odvracejí oči, jako bych je poslala já. Proč mlčí padre, když by měl mluvit? Dívají se na mne jako na šílenou, když věřím, že generálové jsou lidé, sice velmi špatní lidé, ale že nejsou zemětřesení, s nímž není možno mluvit! Co si mně sedáte do světnice, paní Perezová, a namlouváte mi takovéhle věci? Myslíte si, že to všechno, co mi tu říkáte, nevím sama? Vaše je už mrtva. Teď je řada na mých! To chcete, viďte? Běháte mi do domu jako daňový výběrčí, ale já už jsem zaplatila.

STARÁ PANÍ *vstane* · Paní Carrarová, nechtěla jsem vás rozhněvat. Nesouhlasím se svým mužem, že vás máme k něčemu nutit. Měli jsme velmi dobré mínění o vašem muži a chtěla jsem vás prosit za prominutí, že vás naši obtěžují. *Pokývne dělníkovi a chlapci a odchází.*

Přestávka.

MATKA · Nejhorší na tom je, že svou tvrdohlavostí donutí člověka říkat věci, které vůbec nemyslí. Nejsem přece proti Inez.

DĚLNÍK *rozhněvaně* · Ano, jsi proti Inez! Poněvadž jsi jí nepomohla, byla jsi proti ní! Říkáš přece také, že nejsi pro generály. A to je zrovna taková nepravda, ať to víš nebo ne. Tím, že nám nechceš proti nim pomoci, jsi pro ně. Nemůžeš zůstat neutrální, Terezo!

CHLAPEC *přistoupí najednou k ní* · Pojď, matko, nic ti to nepomůže! *K dělníkovi:* Teď si sedla na bednu s puškami, abychom k ní nemohli. Tak už je sem dej, matko!

MATKA · Kdyby sis raděj utřel nos, José!

CHLAPEC · Matko, chci jít se strýčkem Pedrem. Nebudu čekat, až nás tady zapíchnou jako prasata. Nemůžeš mi zakázat bojovat, jako mi zakazuješ kouřit! Filippo, který se zdaleka tak nestrefí kamenem, je už na frontě, a Andrea, který je o rok mladší než já, už padl. Nechci být pro smích celé vesnici.

MATKA · Ano, vím. Malý Paolo slíbil šoférovi nákladního auta svého mrtvého krtka, vezme-li ho s sebou na frontu. To je k smíchu.

DĚLNÍK · To není k smíchu.

CHLAPEC · Řekni Ernestovi Turillovi, že si může vzít mou malou loďku. — Pojď, strýčku Pedro! *Chce jít.*

MATKA · Nikam nepůjdeš!

CHLAPEC · Ne, půjdu. Můžeš říkat, že potřebuješ Juana, ale potom nepotřebuješ ještě taky mě.

MATKA · Nedržím Juana, aby pro mne jezdil na ryby. A nenechám tě jít! *Běží k němu a obejme ho.* Můžeš kouřit, chceš-li, a chceš-li jet sám na ryby, nic ti neřeknu, a třeba i v otcově loďce.

CHLAPEC · Pusť mě!

MATKA · Ne, nikam nepůjdeš!

CHLAPEC *se snaží vyprostit* · Ne, půjdu! — Rychle, vezmi pušky, strýčku!

MATKA · Ach! *Pustí chlapce a odbelhá se, našlapujíc opatrně na nohu.*

CHLAPEC · Co je ti?

MATKA · Co se staráš, co mi je? Jen si jdi! Matku jsi teda už přemohl.

CHLAPEC *nedůvěřivě* · Vůbec jsem se nepral. Nemohlo se ti nic stát.

MATKA *si třе nohu* · Ne, jen jdi!

DĚLNÍK · Mám ti ji narovnat?

MATKA · Ne, běž si! Táhni z mého domu! Štveš mé děti, aby mě napadly?

CHLAPEC *hněvivě* · Já jsem ji napadl! *Celý bledý hněvem jde do pozadí.*

MATKA · Z tebe bude zločinec! Pročpak mi nevezmete taky ještě poslední chléba z pece? Však mě můžete přivázat na židli. Jste dva!

DĚLNÍK · Nech té přetvářky! Ano?

MATKA · Juan je také blázen, ale nikdy by proti matce nepoužil násilí! Dá vám to, až se vrátí! Juan! *Vstane, náhle jata jakousi předtuchou, a běží k oknu. Přitom zapomene kulhat a chlapec ji ukazuje rozhořčeně na nohu.*

CHLAPEC · Najednou má nohu zdravou.

MATKA *vykoukne ven, náhle* · Nevím, co to je, nevidím už Juanovu lampu.

CHLAPEC *nabručeně* · Proč by tam nebyla?

MATKA · Ne, opravdu tam není!

Chlapec jde k oknu, vyhlédne.

CHLAPEC · *zvláštním hlasem k dělníkovi.* Opravdu tam není! Naposledy byl až docela u mysu. Seběhnu dolů. *Rychle odejde.*

DĚLNÍK · Vesluje asi právě nazpět.

MATKA · To bych musela vidět lampu.

DĚLNÍK · Co to tedy může být?

MATKA · Vím, co to je! Přiveslovala za ním!

DĚLNÍK · Kdo? Ta dívka? Určitě ne!

MATKA · Je to tak. Dojeli si pro něj! *Ve vzrůstajícím rozrušení.* To byl plán! Smluvili si to. Celý večer sem posílali jednoho za druhým, abych nedávala pozor! Jsou to vrahové! Všichni dohromady!

DĚLNÍK *napolo žertem, napolo zlobně* · Duchovního otce sem ale jistě neposlali!

MATKA · Nedají pokoj, až je všechny do toho zatáhnou!

DĚLNÍK · Přece si nemyslíš, že šel na frontu?

MATKA · Jsou jeho vrahy, ale on není lepší než oni. Vytratí se v noci! Nechci ho už ani vidět.

DĚLNÍK · Vůbec ti už nerozumím, Terezo. Copak nevidíš, že mu nemůžeš prokázat nic horšího, než ho teď zdržovat od boje? Nebude ti za to vděčný.

MATKA *jako nepřítomná* · Neříkala jsem mu k vůli sobě, že nesmí bojovat.

DĚLNÍK · Nebojovat za nás, Terezo, neznamená nebojovat, nýbrž bojovat pro generály.

MATKA · Jestli mi to udělal a šel k milici, pak budiž proklet! Ať ho zasáhnou z letadel pumami! Ať ho přejedou tanky! Aby poznal, že Bohu se nelze posmívat. A že chudák nemůže zvítězit nad generály. Nezrodila jsem ho proto, aby číhal za kulometem na spolubližní. Je-li na světě bezpráví, neučila jsem ho, aby bral na něm podíl. Až se vrátí, vůbec mu neotevřu, i kdyby desetkrát vykládal, že zvítězil nad generály! Řeknu mu, a to ještě jenom dveřmi, že nechci mít v domě nikoho, kdo se potřísnil krví. Odvrhnu ho od sebe jako nemocnou nohu. To udělám. Už jednoho mi přinesli. Ten si taky myslil, že bude mít štěstí. Ale my nemáme žádné štěstí. Snad to pochopíte ještě předtím, než se s námi vypořádají generálové. Kdo mečem zachází, mečem schází.

Přede dveřmi je slyšet mumlání, potom se dveře otevřou a dovnitř vejdou tři ženy, s rukama sepjatýma na prsou, mumlající „Zdrávas". Postaví se u zdi a dveřmi, které zůstaly otevřené, přinášejí dva rybáři na zakrvácené plachtě mrtvého Juana Carrara. Za nimi, na smrt bledý, jde chlapec. Má v ruce bratrovu čepici. Rybáři položí mrtvého na podlahu. Jeden drží Juanovu lampu. Zatím co matka tu strnule sedí a ženy se hlasitě modlí, vysvětlují rybáři dělníkovi tlumeným hlasem, co se stalo.

PRVNÍ RYBÁŘ · Byl to jeden z jejich rybářských člunů s kulomety. Jak jeli kolem něho, prostě ho odpráskli.

MATKA · To není možné! To je omyl! Jel přece na ryby!

Rybáři mlčí. Matka klesne k zemi, dělník ji zvedne.

DĚLNÍK · Nic ani necítil.

Matka poklekne u mrtvého.

MATKA · Juane!

Nějakou dobu je slyšet pouze mumlání modlících se žen a temné dunění děl v dálce.

MATKA · Můžete mi ho položit na truhlu?

Dělník a rybáři zvednou mrtvého a nesou ho dozadu na truhlu. Plachta zůstane ležet na zemi. Modlení žen je hlasitější a zřetelnější. Matka vezme hocha za ruku a jde s ním k mrtvému.

DĚLNÍK *zase vpředu k rybářům* · Byl sám? Nebyl s ním žádný jiný člun?

PRVNÍ RYBÁŘ · Ne. Ale tadyhle on byl na břehu.

Ukáže na druhého rybáře.

DRUHÝ RYBÁŘ · Ani se ho na nic neptali. Jen tak přejeli světlometem a hned potom spadla lampa do člunu.

DĚLNÍK · Ale museli přece vidět, že jen loví ryby?

DRUHÝ RYBÁŘ · Ano, to rozhodně viděli.

DĚLNÍK · A nic na ně nezavolal?

DRUHÝ RYBÁŘ · To bych byl slyšel.

Matka popojde vpřed s Juanovou čepicí, kterou chlapec přinesl.

MATKA *prostě* · Zavinila to čepice.

PRVNÍ RYBÁŘ · Jak to?

MATKA · Je ošumělá. Pán by takovou nenosil.

PRVNÍ RYBÁŘ · Ale nemohou přece prostě odprásknout každého, kdo má na hlavě ošumělou čepici?

MATKA · Ale ano. To nejsou lidé. To je prašivina a je nutno ji vypálit. *K modlícím se ženám; zdvořile:* Prosím vás, odejděte. Mám tu ještě leccos na práci a je se mnou přece můj bratr.

Lidé odejdou.

PRVNÍ RYBÁŘ · Loďku jsme přivázali dole.

Když jsou sami, vezme matka plachtu a dívá se na ni.

MATKA · Před chvílí jsem roztrhala vlajku. Přinesli mi zas jinou. *Vleče ji dozadu a přikryje s ní mrtvého. V tom okamžiku se změní daleké dunění děl. Náhle se přiblíží.*

CHLAPEC *apaticky* · Co je to?

DĚLNÍK *vypadá najednou uštvaně* · Průlom! Musím ihned vyrazit!

MATKA *jde dopředu k peci, nahlas* · Vyndejte pušky! Připrav se, José! Chleba už taky je.

Zatím co dělník vyndává z bedny pušky, jde se podívat na chléb. Vyndá jej z pece, zabalí do šátečku a přistoupí k oběma. Vezme do ruky jednu pušku.

CHLAPEC · Chceš snad jít taky s námi?

MATKA · Ano, za Juana!

Jdou ke dveřím.

■

POZNÁMKA K „PUŠKÁM PANÍ CARRAROVÉ"

Tato aktovka vznikla v prvním roce španělské občanské války pro německou divadelní skupinu v Paříži. Je to aristotelská dramatika (vcítění). Nevýhody této techniky lze do jisté míry vyvážit tím, uvede-li se hra spolu s dokumentárním filmem o událostech ve Španělsku nebo s jinou propagační akcí.

■

MATKA KURÁŽ A JEJÍ DĚTI

KRONIKA
Z TŘICETILETÉ VÁLKY

Osoby

Matka Kuráž
Katrin, její němá dcera
Eilif, starší syn
Švejcar, mladší syn
Verbíř
Kapitán
Kuchař
Vrchní velitel
Polní kazatel
Zbrojmistr
Yvette Pottierová
Jednooký
Druhý kapitán
Starý obrist
Písař
Mladý voják
Starší voják
Sedlák
Selka
Mladý muž
Stará žena
Jiný sedlák
Jiná selka
Mladý sedlák
Fendrych
Vojáci
Hlas

1. Jaro 1624. Vrchní velitel Oxenstjerna verbuje v Dalarně vojáky pro polské tažení. Markytánka Anna Fierlingová, zvaná Matka Kuráž, ztrácí syna.

Silnice nedaleko města. Na ní stojí kaprál s verbířem a oba mrznou.

VERBÍŘ · Jak tady máš sebrat mančaft? Kaprále, někdy bych si už nejradši zoufal. Do dvanáctého mám veliteli postavit čtyři prapory, a lidi tady jsou tak zlí, že v noci už ani nespím. Když konečně někoho seženu a když přimhouřím obě oči nad tím, že má prsíčka jak vrabec a křečové žíly, a když ho jaksepatří naleju, on podepíše a zbývá už jen zaplatit kořalku, tu třebas přijde, že se mu chce někam; a poněvadž už něco čuchám, jdu za ním, a opravdu: je pryč, zmizel jak veš, když se podrbáš. Tady chlapské slovo nic neplatí, tady nemají ponětí, co je věrnost, důvěra a čest. Ztratil jsem víru v člověčenstvo, kaprále.

KAPRÁL · Je znát, že tady už moc dlouho nebyla žádná vojna. Kde by se teda měla vzít morálka, ptám se? Mír, to je samý šlendrián; až válka vždycky udělá pořádek. Za míru všecko roste jako bejlí na pasece, mrhá se lidma i dobytkem, jako by nešlo o nic. Každý žere, na co si vzpomene, chleba si namaže na dva prsty sejrem a navrch plácne ještě flák špeku. Kolik mládenců a dobrých koní tamhleto město má, to nikdo neví a žádný to taky nikdá nepočítal. Přišel jsem leckam, do krajů, kde nebyla válka už dobrých sedmdesát let; lidi v nich ještě ani neměli jména, vůbec se neznali. Jen tam, kde je válka, jsou pořádné listiny a seznamy, jen tam lidi i dobytčata jaksepatří spočítají, jen za vojny přijdou boty do uzlíku a obilí do pytlů. A proč? Poněvadž se prostě ví: bez pořádku se nedá válčit!

VERBÍŘ · Do puntíku tak!

KAPRÁL · Jako se vším, co za něco stojí, jde to prostě i s válkou ze začátku ztuha. Jak se ale trochu rozjede, vydrží; pak se lidi začnou bát míru jako vrhcábník konce hry, poněvadž s ním přijde i chvíle, kdy musí sesumírovat, co prohrál. Ale nejdřív se vojny bojí. Je to pro ně moc nové.

VERBÍŘ · Podívej, tamhle jede vůz. Dvě ženské a dva mládenci. Zaraž tu starou, kaprále! Jestli z toho zase nic nebude, tak už v tom aprílovém marastu přešlapovat nebudu, to ti říkám rovnou.

Ozve se foukací harmonika. Přirachotí vůz s plachtou tažený dvěma mládenci. Na něm sedí Matka Kuráž a její němá dcera Katrin.

MATKA KURÁŽ · Dobrýtro, pane kaprál!

KAPRÁL *se jí postaví do cesty* · Dobrýtro, lidičky! Copak jste zač?

MATKA KURÁŽ · Obchodníci. *Zpívá.*

Hejtmani, nechte buben spáti
a zastavte svůj pěší lid:
Matka Kuráž jde s bagančaty,
v nich líp se bude pelášit.
Lid vši má, koně, těžký kusy,
kanóny, vozy, baťohy —
a do války když táhnout musí,
chce pevný boty na nohy.
Jde jaro. Vzbuď se, křesťane!
Spí zemřelí. Jdou proudy vod.
Co nezemřelo, povstane
a dá se rychle na pochod.

Hejtmani, voják bez futráže
se nenechá hnát na jatka.
Sklenička vína od Kuráže
je učiněná pohádka.

Bít se, když v břichu pranic není,
hejtmani, to je nezdravý.
Jen po pořádným nasycení
do pekel veďte pluky svý!
Jde jaro. Vzbuď se, křesťane!
Spí zemřelí. Jdou proudy vod.
Co nezemřelo, povstane
a dá se rychle na pochod.

KAPRÁL · Stát! Kampak patříte, holoto?
STARŠÍ SYN · K druhýmu finskýmu regimentu.
KAPRÁL · Kde máte papíry?
MATKA KURÁŽ · Papíry?
MLADŠÍ SYN · To je přece Matka Kuráž!
KAPRÁL · Jakživ jsem o ní neslyšel. Proč se jí říká Kuráž?
MATKA KURÁŽ · Proč Kuráž? Poněvadž jsem se tenkrát za kanonády u Rigy bála bankrotu, kaprále, a projela s padesáti bochníky chleba na voze celým tím božím dopuštěním. Chleby už plesnivěly, byl nejvyšší čas, neměla jsem na vybranou.
KAPRÁL · Legraci stranou, rozumělas? Kde jsou papíry?
MATKA KURÁŽ *vylovÍ z cínové krabice hromadu papírů a sleze s vozu* · To jsou všecky moje papíry, kaprále! Je tam úplný misál z Altöttingu — na balení okurek, mapa Moravy — Bůh suď, jestli se tam někdy dostanu, jestli ne, tak je pro kočku; a tady je ouředně potvrzeno, že můj šiml nemá slintavku a kulhavku — škoda, že nám pošel. Stál patnáct zlatých, ale bohudík ne mě. Tak co, je to dost papírů?
KAPRÁL · Špásy stranou! Já z tebe drzost vyženu. Víš dobře, že musíš mít licenci.
MATKA KURÁŽ · Mluvte se mnou slušně a nevykládejte tady před nedospělýma dětma, že si s váma chci zašpásovat; to se nesluší, my dva spolu nic nemáme. Moje licence u druhýho regimentu je poctivý obličej, a jestli v něm neumíte číst, tak vám nemůžu pomoct. Oštemplovat si ho nedám.
VERBÍŘ · Kaprále, ta osoba se mi zdá trochu moc vzpurná. V lágru potřebujeme lidi s kázní, a ne výtržnice.
MATKA KURÁŽ · Já myslela jitrnice.
KAPRÁL · Jméno.
MATKA KURÁŽ · Anna Fierlingová.
KAPRÁL · Jste tedy všichni Fierlingovi?
MATKA KURÁŽ · Proč? Já se tak jmenuju. Tyhle ne.
KAPRÁL · Já myslel, že to jsou všecko tvoje děti?
MATKA KURÁŽ · Taky že jsou, ale musejí se proto jmenovat stejně? *Ukazuje na nejstaršího syna.* Tenhle se na příklad jmenuje Eilif Nojocki. Proč? Poněvadž jeho otec vždycky tvrdil, že se jmenuje Kojocki nebo Mojocki. Kluk se na tátu ještě dobře pamatuje, jenže to už zas byl někdo jiný, to byl Francouz s kozí bradkou. Ale jinak po něm má inteligenci; ten dokázal stáhnout sedlákovi kalhoty se zadku dřív, než vůbec na něco přišel. No, a tak se prostě každý nějak jmenujem.
KAPRÁL · Cože, jmenujete se každý jinak?
MATKA KURÁŽ · Vy děláte, jako byste se byl v životě ještě nikdá s ničím takovým nesešel.
KAPRÁL · Pak je tenhle asi Číňan? *Ukazuje na mladšího.*
MATKA KURÁŽ · To jste neuhád. Je Švejcar.
KAPRÁL · Po tom Francouzi?
MATKA KURÁŽ · Po jakým Francouzi? O žádným nevím. Jen to všecko nezamotejte, nebo tu budem stát do večera. Je Švejcar, ale jmenuje se Fejos; to jméno totiž nemá vůbec nic společnýho s jeho otcem. Ten se jmenoval docela jinak a stavěl pevnosti; jenže moc chlastal.

Švejcar přikývne s rozzářenou tváří a také němá Katrin je zřejmě pobavena.
KAPRÁL · Jakpak se tedy může jmenovat Fejos?
MATKA KURÁŽ · Nechci vás urážet, ale moc fištronu nemáte. Samozřejmě, že se jmenuje Fejos, poněvadž v době, kdy přišel na svět, jsem žila s jedním Maďarem; tomu na tom nesešlo, měl tenkrát už zatraceně zřízený ledviny, ačkoli se v životě nenapil. Byl to moc pořádný člověk. Kluk se vyved po něm.
KAPRÁL · Vždyť to vůbec nebyl jeho otec.
MATKA KURÁŽ · Ale po něm se kluk vyved. Říkám mu Švejcar, poněvadž je dobrý tahoun. *Ukáže na dceru.* Ta se jmenuje Katrin Hauptová, je napůl Němka.
KAPRÁL · Pěkná rodinka, jen co je pravda.
MATKA KURÁŽ · Ano, procestovala jsem s vozem celý svět.
KAPRÁL · To se všecko sepíše. *Píše.* Jseš z Bamberka v Bavořích, jak ses dostala až sem?
MATKA KURÁŽ · Nemůžu čekat, až se vojně uráčí přijít do Bamberka.
VERBÍŘ · Měli by vám spíš říkat Jákob Vůl a Esau Vůl, když táhnete ten vůz. Dostanete se vůbec někdy z chomoutu?
EILIF · Matko, můžu mu dát po hubě? Mám strašný cukání.
MATKA KURÁŽ · Zakazuju ti to, ani se nehneš! A teď, páni oficíři: Nepotřebujete dobrou pistoli nebo přezku, ta vaše už je odřená, pane kaprál.
KAPRÁL · Potřeboval bych něco jinýho. Koukám, že kluci jsou úplní hromotluci, nohy mají jako sloupy a plece jako ti medvědi z klece. Rád bych věděl, proč se vyhýbají vojenské službě?
MATKA KURÁŽ *rychle* · Z toho nic nebude, kaprále. Moje děti se pro válečný řemeslo nehodí.
VERBÍŘ · Pročpak ne? Nese to peníze a slávu. Handl se škrpály, to je tak pro ženské. *Eilifovi.* Ukaž se, ať vidím, jestli máš svaly, nebo jestli jseš jako vrabec!
MATKA KURÁŽ · Vrabeček je to, ještě úplný pískle. Jak se na něho někdo přísnějc koukne, div se nesvalí.
VERBÍŘ · A tele by přitom zabil, kdyby náhodou vedle něho stálo. *Chce ho odvést.*
MATKA KURÁŽ · Necháš ho? Ten se mezi vás nehodí.
VERBÍŘ · Hrubě mě urazil, mluvil o mých ústech jako o hubě. Půjdeme spolu tamhle na pole a vyřídíme si to jako chlapi.
EILIF · Buď klidná, matko. Já mu ukážu, zač je toho loket!
MATKA KURÁŽ · Tady zůstaneš, prevíte! Znám tě, v jednom kuse by ses rval. Má v botě zastrčený nůž, každýho hned bodne.
VERBÍŘ · Však já mu ho vytáhnu, jako mlíčnej zub. Jen pojď, mládenečku!
MATKA KURÁŽ · Pane kaprál, povím to obristovi. Strčí vás do díry. Oficír bere na mou dceru.
KAPRÁL · Jen žádné násilí, kamaráde. — *Matce Kuráži.* Co máš proti vojančině? Copak jeho otec nebyl voják? A nepadl snad, jak se na chlapa sluší a patří? Sama jsi to řekla.
MATKA KURÁŽ · Je to hotový dítě. Chcete mi ho sebrat ňa jatka, však já vás znám. Dostanete za něj pět zlatých.
VERBÍŘ · Ale napřed dostane on parádní hučku a ohrnovačky, no ne?
EILIF · Od tebe sotva.
MATKA KURÁŽ · Pojď se mnou na ryby, řek rybář červu. *Švejcarovi.* Utíkej a křič, že ti chtějí ukrást bratra. *Vytáhne nůž.* Jen to zkuste a ukradněte ho. Zabiju vás, lumpové! Já vám dám, chtít mi ho zavlíct do války! Živíme se poctivě, prodáváme plátno a šunku, jsme pokojný lidi.

VERBÍŘ · Pokojní! To se pozná podle nože. A vůbec, bábo, styď se a koukej tu kudlu schovat. Prve ses přiznala, že žiješ z války. Jak jinak bys byla živa, z čeho? A jakápak válka bez vojáků?

MATKA KURÁŽ · Nemusíte je chtít zrovna po mně.

KAPRÁL · Tak podle tebe by válka měla sežrat z hrušky ohryzek a maso vyplivnout? Vykrmit ten tvůj potěr, na to je válka dobrá, ale abys jí něco dala, to ne. Ať se stará, jak by si přišla na své, co? Kuráž si říkáš, viď? A války, svého chlebodárce, se bojíš? Tví synové se jí nebojí, to vím.

EILIF · Já se války nebojím.

KAPRÁL · A proč by ses jí taky měl bát? Podívej se na mě: Nešla mi vojančina k duhu? Jsem u toho od sedmnácti let.

MATKA KURÁŽ · Ještě ti není sedmdesát.

KAPRÁL · Však se i toho dočkám.

MATKA KURÁŽ · No, pod drnem možná.

KAPRÁL · Chceš mě urážet? Chceš snad tvrdit, že smrdím krchovem?

MATKA KURÁŽ · A co kdyby to tak opravdu bylo? Co když na tobě poznám, že jseš poznamenaný? Co když vypadáš jako nebožtík na dovolený, he?

ŠVEJCAR · Je jasnozřivá, všichni to říkají. Umí předpovídat budoucnost.

VERBÍŘ · Tak panu kaprálovi řekni, co ho čeká; jistě ho to pobaví.

KAPRÁL · Já na to nedám.

MATKA KURÁŽ · Podej mi přilbu. *Kaprál jí podá přilbu.*

KAPRÁL · Babské žvásty, za mák tomu nevěřím. Zkusím to jen tak pro legraci.

MATKA KURÁŽ *vezme list pergamenu a rozpůlí jej* · Eilife, Švejcare a Katrin, takhle by nás válka roztrhala všecky, kdybychom se s ní začli moc bratříčkovat. *Kaprálovi.* Vám to výjimečně udělám gratis. Namaluju na lístek černý kříž. Černá je smrt.

ŠVEJCAR · A druhý nechá čistý, vidíš?

MATKA KURÁŽ · Teď lístky složím a promíchám. Tak osud zamíchal s námi se všema, už od samýho narození. Tak — a teď si vytáhni, abys věděl, co tě čeká. *Kaprál otálí.*

VERBÍŘ *Eilifovi* · Já tak hned o každého nestojím, o mně je známo, jak jsem vybíravý. Ale ty jsi chlapík s ohněm v těle a to se mi zamlouvá.

KAPRÁL *lovi v přilbě* · Blbost! Nic než podfuk.

ŠVEJCAR · Vytáh černý kříž. S tím je amen.

VERBÍŘ · Jen si nenech nic nabulíkovat, pro každého kulku ještě neulili.

KAPRÁL *chraptivě* · Napálilas mě.

MATKA KURÁŽ · Napálil ses sám tu chvíli, kdy ses dal na vojnu. A teď jedem dál, válka nepotrvá věčně, musím se činit.

KAPRÁL · U všech čertů, ze mne si střílet nebudeš! Ten tvůj harant půjde s námi, uděláme z něho soldáta.

EILIF · Já bych docela rád, matko.

MATKA KURÁŽ · Hubu budeš držet, ty finský čerte!

EILIF · I Švejcar by teď chtěl na vojnu.

MATKA KURÁŽ · To je mi novinka. Budete si asi taky muset vytáhnout los, všichni tři. *Běží dozadu, aby namalovala na lístky kříže.*

VERBÍŘ *Eilifovi* · O švédském táboře se povídá, že to tam chodí moc zbožně; jde o sprostou pomluvu, chtějí nám uškodit. Zpívat musíš jedině v neděli, a to ještě jen jednu sloku! A jenom když máš hlas.

MATKA KURÁŽ *se vrací s lístky v kaprálově přilbě* · Čerti, chtěli by matce utýct a hnát se do války jako telata za solí. Ale já vemu na potaz lístky, ať se přesvědčí, že svět není ráj, kde ze soldátů na potkání dělají generály. Moc se bojím, kaprále, že by válku nepřežili. Mají strašnou povahu, jeden jako druhý. *Přistrčí Eilifovi přilbu.* Na, vylov si los. *Eilif vytáhne a rozloží lístek. Ona mu jej vytrhne.* Tady to máš, kříž! Ach já matka nešťastná, já ženská zkoušená. Umře? Na samým prahu života. Jestli se dá k soldátům, padne, to je jistý. Je moc odvážný, po otci. A jestli neveme rozum do hrsti, tak ho čeká cesta všeho živýho; lístek to povídá jasně. *Obořt se na něho.* Vemeš rozum do hrsti?

EILIF · Proč ne?

MATKA KURÁŽ · Jestli máš rozum, zůstaneš u matky a vysměješ se jejich pošklebování a hanění.

VERBÍŘ · Když se strachy poděláš, tak si radši promluvím s tvým bratrem.

MATKA KURÁŽ · Říkala jsem ti, aby ses jim vysmál. Tak se jim vysměj! A teď lov ty, Švejcare! O tebe se bojím míň, ty nejseš tak horká hlava. *Švejcar loví v přilbě.* Co si lístek tak divně prohlížíš? Je určitě prázdný. To není možný, aby na něm byl kříž. Tebe přece neztratím. *Vezme mu lístek.* Kříž? On taky? Snad proto, že je takový hlupák? Švejcare, Švejcare, i s tebou bude amen, jestli nezůstaneš ve všem tak poctivý a rozvážný, jak jsem tě od mlada učila, a jestli mi nebudeš vracet drobný z nákupu. Jen tak se můžeš zachránit. Přesvědč se, kaprále, je tu černý kříž nebo ne?

KAPRÁL · Je. Jenom mi nejde na rozum, jak jsem si já mohl vytáhnout kříž. Držím se přece vždycky vzadu. *Verbíři.* Nefixluje. Jejím vlastním dětem to vyšlo stejně.

ŠVEJCAR · Taky mně to vyšlo. Však se podle toho zařídím.

MATKA KURÁŽ *Katrin* · Teď už mám najisto jenom tebe, a ty jseš sama hotový kříž: máš moc dobrý srdce. *Přistrčí jí přilbu nahoru k vozu, lístek však vyjme sama.* To je k zoufání. To není možný, snad jsem to špatně promíchala. Nebuď takový dobrák, Katrin, už nikdá nebuď takový dobrák, i na tvojí cestě straší kříž. Drž se vždycky hezky tiše stranou, ty to určitě dokážeš, když jseš němá. Tak, teď všichni víte, na čem jste. Dávejte na sebe pozor, máte proč. A teď zase nalezeme a pojedem dál. *Vrátí kaprálovi přilbu a vleze na vůz.*

VERBÍŘ *kaprálovi* · Tak něco podnikni!

KAPRÁL · Není mi dobře.

VERBÍŘ · Možná, že ses nachladil, jak jsi v tom větru sundal přilbu. Pusť se s ní do nějakého handlu. *Hlasitě.* Mohl by sis přezku alespoň prohlídnout, kaprále. Ty lidičky žijou z obchodu, no ne? Hej, vy tam, kaprál tu přezku chce koupit!

MATKA KURÁŽ · Půl zlaťáku. I když taková přezka stojí za dva zlatý. *Sleze zase s vozu.*

KAPRÁL · Není nová. Tady to moc fouká, musím si ji někde prohlédnout v klidu. *Odchází s přezkou za vůz.*

MATKA KURÁŽ · Mně se nezdá, že by tady foukalo.

KAPRÁL · Možná, že za půl zlaťáku stojí, je stříbrná.

MATKA KURÁŽ *jde rychle za vůz k němu* · Má dobrých šest uncí.

VERBÍŘ *Eilifovi* · A pak si řácky přihneme. Mám s sebou na závdavek, pojď. *Eilif nerozhodně postává.*

MATKA KURÁŽ · Tak teda půl zlaťáku.

KAPRÁL · Já to nechápu. Držím se vždycky vzadu. Neznám nic bezpečnějšího než dělat kaprála. Dopředu můžeš posílat ty druhé, aby si vydobyli slávu. Vůbec mi nebude chutnat oběd. Vím předem, že nevpravím do chřtánu ani sousto.

MATKA KURÁŽ · Tak si to zase brát nesmíš, abys přestal i jíst. Jen se drž vzadu. Na, lokni si kořalky, člověče. *Dá mu napít.*

VERBÍŘ *chytil Eilifa v podpaží a táhne ho s sebou dozadu* · Deset zlatých na ruku, a je z tebe odvážný chlap a bojuješ za krále. Ženský se budou o tebe rvát a mně můžeš dát po hubě, že jsem tě urazil.

Oba odejdou. Němá Katrin seskočí s vozu a vyrážíhrubé skřeky.

MATKA KURÁŽ · Hned, Katrin, hned. Jen co pan kaprál zaplatí. *Kousne do mince.* Nevěřím těm plíškům. Mám svý zkušenosti, kaprále. Ale mince je dobrá. A teď jedeme dál. Kde je Eilif?

ŠVEJCAR · Šel s verbířem.

MATKA KURÁŽ *strne, pak* · Ty hlupáku! *Ke Katrin.* Já vím, ty neumíš mluvit, ty za to nemůžeš.

KAPRÁL · Teď si můžeš loknout sama, matko. Takhle to prostě chodí. Ale vojančina není to nejhorší. Chceš být z války živa, ale sebe a svoje lidi do ní angažírovat nechceš, co?

MATKA KURÁŽ · Teď, Katrin, budeš muset táhnout vůz s bratrem.

Oba, bratr a sestra, se zapřáhnou do vozu a táhnou. Matka Kuráž jde vedle nich. Vůz hrčí dál.

KAPRÁL *hledí za nimi.*

Chce z války živa být,
musí jí proto řádně zaplatit.

■

2. V letech 1625 a 1626 táhne Matka Kuráž s houfy švédského vojska Polskem. Před pevností Wallhof se zase setká se synem. Šťastný prodej kapouna a velké dni odvážného syna.

Stan vrchního velitele. Vedle kuchyň. Hřmění děl. Kuchař v rozepři s Matkou Kurážt, která chce prodat kapouna.

KUCHAŘ · Šedesát halířů za tak žalostnýho ptáka?

MATKA KURÁŽ · Žalostný pták? Takhle vypasený zvíře? Šedesát halířů že je moc na vrchního velitele, který si tak potrpí na fajnový žrádýlko? Běda vám, až nebudete mít nic k obědu.

KUCHAŘ · Takových dostanu za desetník tucet hned za rohem.

MATKA KURÁŽ · Co, takovýho kapouna chcete dostat hned za rohem? Při obležení? Když kdekomu lezou hlady oči z důlků? Takhle polní krysu, a to ještě s bídou, poněvadž všecky sežrali. Jak se jen nějaká vychrtlá krysa někde objeví, hned je jí pět chlapů v patách a půl dne za ní běhají. Za tak obrovskýho kapouna při obležení padesátník.

KUCHAŘ · Obležení přece nejsme my, ale ti tam. My je obléháme, vpravte si to už konečně jednou do kotrby.

MATKA KURÁŽ · Ale k žrádlu nemáme taky nic, dokonce ještě míň než ty ve městě. Natahali tam přece všechno možný. Jak slyším, dávají si tam do nosu o sto šest. Ale my? Byla jsem u sedláků, nemají nic.

KUCHAŘ · Mají. Ale schovávají to.

MATKA KURÁŽ *vítězoslavně* · Nic nemají. Jsou na huntě. Tak je to. Melou z posledního. Viděla jsem leckterýho, jak hlady vyhrabával kořínky. Sbíhají se jim sliny, už jen když se vyvařuje řemen. Takhle to vypadá. A já mám kapouna a mám ho dát za čtyřicet halířů!

KUCHAŘ · Za třicet, ne za čtyřicet. Řek jsem za třicet.

MATKA KURÁŽ · Poslyšte, to není obyčejný kapoun. Slyšela jsem, že to bylo tak talentovaný zvíře, že žralo jedině tehdá, když mu hráli. Měl prý dokonce svůj oblíbený marš. A počítat uměl, jak byl inteligentní. Pročpak by teda mělo být čtyřicet halířů moc? Vrchní velitel vám utrhne hlavu, když pro něj nebudete mít nic k obědu.

KUCHAŘ · Podívejte, co udělám. *Vezme kus hovězího a chce se do něho pustit nožem.* Tady mám kus hovězíny, tu upeču. Máte poslední možnost si to rozmyslet.

MATKA KURÁŽ · Jen si ji upečte. Je od loňska.

KUCHAŘ · Od včerejška je, sám jsem ještě večer viděl toho vola běhat.

MATKA KURÁŽ · To teda musel páchnout už za živa.

KUCHAŘ · Když bude zapotřebí, můžu maso vařit třeba pět hodin. To by bylo, aby ani potom nezměklo.

MATKA KURÁŽ · Dejte do toho hodně pepře, aby pana vrchního velitele ten smrad neomráčil.

Do stanu vstupuje vrchní velitel, polní kazatel a Eilif.

VRCHNÍ VELITEL *plácne Eilifa do ramene* · Tak pojď, synu, jen pojď k svému vrchnímu veliteli! Budeš mi sedět po pravici. Jsi zbožný bojovník a vykonal jsi hrdinský čin. A žes to udělal v boji za víru, toho si zvlášť cením. Jakmile dobudu města, odměním se ti zlatou sponou. Přišli jsme spasit jejich duše, a co ta nestydatá, ukoptěná selská chasa dělá? Odhánějí nám svůj dobytek! Svým kněžourům ho zato strkají horem dolem; tys je ale naučil moresům. Na, naliju ti korbel červeného a naráz ho vypijeme. *Oba to učiní.* Polní kazatel ať utře hubu, ten je zbožný. A co bys takhle rád k obědu, srdíčko?

EILIF · Flák masa, pročpak ne?

VRCHNÍ VELITEL · Kuchaři, maso!

KUCHAŘ · Ví, že tady nic není, a ještě si přivede hosty.

Matka Kuráž ho zarazí, protože chce poslouchat.

EILIF · Při takové rvačce se sedláky člověku vytráví.

MATKA KURÁŽ · Božínku, to je můj Eilif!

KUCHAŘ · Kdo?

MATKA KURÁŽ · Můj nejstarší. Dva roky jsem ho neviděla, ukradli mi ho na silnici; to si ho tady musejí moc považovat, když ho zve vrchní velitel na oběd. A co máš k jídlu? Nic! Slyšel jsi, co by jako host rád: Maso! Radím ti dobře, hned si vem toho kapouna, stojí zlaťák.

VRCHNÍ VELITEL *si sedl s Eilifem a s polním kazatelem a zařve* · Lambe, něco k jídlu, ty prevíte kuchařská, nebo z tebe udělám fašírku!

KUCHAŘ · K čertu, dej to sem, vyděračko.

MATKA KURÁŽ · Já myslela, že je to žalostný pták.

KUCHAŘ · No a není? Sem s ním, padesát halířů je za něj nekřesťansky moc!

MATKA KURÁŽ · Řekla jsem zlatku. Pro mýho nejstaršího, pro váženýho hosta pana vrchního velitele, není nic moc drahý.

KUCHAŘ *jí dá peníze* · Tak ho aspoň oškubej, ať můžu zatím rozdělat oheň.

MATKA KURÁŽ *se posadí a oškubává kapouna* · Ten bude koukat, až mě uvidí. To je můj hrdina, můj chytrý chlapec. Mám ještě hloupýho, ale ten je zato poctivost sama. Dcera je nijaká. Ale alespoň nemluví, a to taky za něco stojí.

VRCHNÍ VELITEL · Napij se ještě, synu, je to moje zamilované falernské, už ho mám jen soudek, nebo nanejvýš dva. Ale když vidím, že v mém vojsku dosud nevymřela pravá víra, tak ať mě to něco stojí. A duchovní pastýř se na nás bude zas jenom koukat, poněvadž stále jen káže a přitom neví, jak na to. A teď nám,

Eilife můj, hezky podrobně vylož, jak se ti tak pěkně podařilo sedláky obalamutit a jak jsi chytil těch dvacet kusů hovězího. Doufejme, že tady brzy budou.

EILIF · Za den, nanejvýš za dva.

MATKA KURÁŽ · To je od mýho Eilifa ohleduplnost, že sem ty voly přižene až zejtra, jinak byste o toho kapouna už vůbec nestáli.

EILIF · Inu, bylo to tak: Dověděl jsem se, že sedláci chtějí tajně, hlavně v noci, odehnat voly, co poschovávali v lesích, do nějakého háje. Ti z města si tam pro ně měli přijít. Jen ať si ten svůj dobytek klidně seženou do houfu, řek jsem si, najdou ho spíš než já. Svým lidem jsem udělal na maso laskominy — po dva dny jsem jim beztak hubený příděl ještě přiškrtil, takže se jim sbíhaly sliny, jak jen zaslechli slovo, který začínalo na ma, jako třeba marš.

VRCHNÍ VELITEL · To bylo od tebe chytré.

EILIF · Snad. Všecko ostatní byla maličkost. Jenže sedláci měli klacky a bylo jich třikrát tolik. Pustili se do nás jako diví a čtyři z nich mě zatlačili do houští, vyrazili mi zbraň z ruky a křikli: Vzdej se! Co dělat, říkám si, nadělají z tebe guláš.

VRCHNÍ VELITEL · Cos udělal?

EILIF · Dal jsem se do smíchu.

VRCHNÍ VELITEL · Co žes udělal?

EILIF · Dal jsem se do smíchu. Tak jsme se nakonec dostali do řeči, slovo dalo slovo a já začal rovnou smlouvat. Dvacet zlatých za vola je moc, říkám. Nabízím patnáct. Jako bych chtěl zaplatit. A oni jsou celí spletení a drbají se za ušima. Shýbnu se tedy bleskurychle po šavli a rozsekám je na cucky. Nouze nezná slitování, no ne?

VRCHNÍ VELITEL · Co tomu říkáš, duchovní pastýři?

POLNÍ KAZATEL · Přísně vzato, v bibli nic takového nestojí, ale náš Pán dovedl z pěti chlebů vyčarovat chlebů pět set, a proto žádná nouze nebyla. Mohl tedy také žádat, aby každý miloval bližního svého, neboť lidé byli syti. Dnes je tomu ovšem jinak.

VRCHNÍ VELITEL *se směje* · Docela jinak. Teď ti přece jen dám loknout, ty farizeji. *Eilifovi.* Rozsekal jsi je na cucky, to je dobře! Aspoň moji udatní vojáci dostanou něco pořádného na zub. Neříká se v Písmu: Cožkoli jste učinili jednomu z bratří těchto mých, mně jste učinili? A cos jim učinil? Sehnal jsi jim chutnou krmi z hovězího, neboť na plesnivý chléb nejsou zvyklí. Dříve si dokonce v přilbách připravovali studené mísy z housek a vína, než se pouštěli do boje za Boha.

EILIF · Ano, bleskurychle se shýbnu po meči a rozsekám je na cucky.

VRCHNÍ VELITEL · V tobě je mladý Caesar. Mělo by ti být popřáno spatřit krále.

EILIF · Z dálky jsem ho viděl. Je takový vznešený, chtěl bych si ho vzít za vzor.

VRCHNÍ VELITEL · Něco z něho v sobě už máš. Vážím si vojáka, jako jsi ty, Eilife, vojáka udatného. S takovým zacházím jako s vlastním synem. *Vede ho k mapě.* Podívej se na situaci, Eilife; zbývá ještě leccos vykonat.

MATKA KURÁŽ *která naslouchala a teď zlostně škube kapouna* · Musí to být moc špatný vojevůdce.

KUCHAŘ · Nenažraný, to ano, ale proč špatný?

MATKA KURÁŽ · Že potřebuje odvážný soldáty, proto. Kdyby uměl vymyslet dobrý válečný plán, tak by nepotřeboval odvážný vojáky. Stačili by mu ty obyčejný. A vůbec: kde je tolik velkých ctností, tam je určitě něco shnilýho.

KUCHAŘ · Já myslel, že zrovna tohle svědčí o tom, že je něco v pořádku.

MATKA KURÁŽ · Ne, že je něco shnilýho. Proč? Když vojevůdce nebo král je hodně velký hlupák a když svý lidi vede do srabu, pak je potřebí, aby kašlali na smrt; to je taky ctnost. Když je velký skrblík a naverbuje málo soldátů, pak aby to byli samí Herkulové. A když je lajdák a o nic se nestará, pak aby byli mazaný jako lišky, jináč zhebnou. Navíc je taky třeba zvláštní věrnosti, když toho po nich stále moc chce. Samý ctnosti, který řádná země, dobrý král a vojevůdce nepotřebujou. V dobrých zemích nepotřebujou ctnosti, všichni můžou být docela obyčejní, nijak zvlášť chytrý a můžou být třebas i zbabělí.

VRCHNÍ VELITEL · Vsadím se, že tvůj otec byl voják.

EILIF · Jak jsem zaslech, dokonce velký. Matka mě proto varovala. Znám o tom písničku.

VRCHNÍ VELITEL · Zazpívej nám ji! *Zařve.* Co bude s tím jídlem?

EILIF · Jmenuje se: Píseň o ženě a vojáku. *Zpívá ji a tančí přitom válečný tanec se šavlí.*

Ach ohně — ty žhnou, ostrý nože — ty tnou,
voda zhltne ty, co se v ní plaví.
Jak přemůžeš led? Pryč z vojny — a hned,
tak žena vojáku praví.
Ten ve svý hlavni však olovo má,
uslyšel buben a jenom se smál:
Mašírovat neškodí zdraví!
My na sever jdeme, a pak na jih jdem zas,
copak něco nám může zlomit kdy vaz?
Tak ženě vojáci praví.

Ach, bude se kát ten, kdo nedbá mých rad,
koho stařecký moudrosti znaví.
Kam si to troufáš? Ne! To dopadne zle!
Tak žena vojáku praví.
Voják, co bez nože nemoh se hnout,
do tváře smál se jí a pak přebrodil proud.
Že voda mu nahlodá zdraví?
Měsíc až nad střechou bude se skvět,
my se zas vrátíme, na to vem jed!
Tak ženě vojáci praví.

MATKA KURÁŽ *v kuchyni zpívá pokračování a tluče přitom lžící do hrnce.*

Ach, ty zmizíš jak dým! Ba i s teploučkem svým,
my nebudem hřát se z tvý slávy!
Ach, jak rychle jde dým! Budiž Pánbůh i s ním!
Tak žena o muži praví.

EILIF · Co to?

MATKA KURÁŽ *zpívá dál.*

Voják, co bez nože nemoh se hnout,
sám pod nožem padl a strhl ho proud,
voda zhltla ty, co se v ní plaví.
Studený měsíc už nad střechou stál,
vojáka proud plavil po ledě dál.
A co vojáci ženě teď praví?

Ach, on zmizel jak dým, všechno teplo šlo s ním,
nemohla jste se hřát z jeho slávy.
Ach, musí se kát ten, kdo nedbal mých rad,
tak žena vojákům praví.

VRCHNÍ VELITEL · Ti si dnes v mé kuchyni nějak dovolují.

EILIF *zašel do kuchyně. Objímá matku* · Takovýhle shledání! Kde jsou ostatní?

MATKA KURÁŽ *v jeho objetí* · Jsou všichni jako rybičky. Švejcar se stal colmistrem u Druhýho; tam se mi aspoň do ničeho nebezpečnýho nezaplete. Vytáhnout ho úplně ze všeho, to se mi nepoštěstilo.

EILIF · A co ti dělají nohy?

MATKA KURÁŽ · Inu, ráno se dostávám těžko do bot.

VRCHNÍ VELITEL *přistoupil k nim* · Tak, ty jsi tedy jeho matka. Doufám, že máš pro mne ještě víc takových synů.

EILIF · Jestli tohle není štěstí: sedíš tady v kuchyni a slyšíš, jak tvýho syna vyznamenávají!

MATKA KURÁŽ · Ano, to jsem slyšela. *Dá mu políček.*

EILIF *se chytne za tvář* · To za to, že jsem chytil ty voly?

MATKA KURÁŽ · Ne. Za to, že ses nevzdal, když se na tebe ti čtyři vrhli a chtěli z tebe nadělat guláš! Neučila jsem tě, že máš na sebe dávat pozor? Ty finský čerte!

Vrchní velitel a polní kazatel stojí mezi dveřmi a smějí se.

■

3. Za další tři roky se Matka Kuráž dostane s částmi finského regimentu do zajetí. Dceru zachrání, stejně i vůz, poctivý syn jí však zemře.

Polní ležení. Odpoledne. Na žerdi prapor pluku. Matka Kuráž natáhla od svého vozu, který je bohatě ověšen všelijakým zbožím, šňůru k velkému dělu a skládá na něm s Katrin prádlo. Přitom vyjednává se zbrojmistrem o pytel kulí. Švejcar, teď v munduru colmistra, přihlíží. Hezká osůbka, Yvette Pottierová, šije cosi na pestrém kloboučku; sklenka pálenky stojí před ní. Je v punčochách a vedle sebe má červené střevíčky s vysokými podpatky.

ZBROJMISTR · Dám vám ty koule za dva zlaté. To je lacino, potřebuju peníze, poněvadž obrist už dva dni chlastá s oficíry a kořalka došla.

MATKA KURÁŽ · To je munice mužstva. Kdyby ji u mně našli, přišla bych před válečný soud. Vy lumpové prodáváte koule, a mančaft pak nemá čím střílet na nepřítele.

ZBROJMISTR · Nebuďte tak bezcitná, ruka ruku myje.

MATKA KURÁŽ · Vojenský majetek nekupuju. Za takovou cenu ne.

ZBROJMISTR · Můžete to ještě dnes večer nenápadně prodat za pět, za osm zlatých zbrojmistrovi od Čtvrtého, když mu vystavíte stvrzenku na dvanáct zlatých. Ten už vůbec nemá žádnou munici.

MATKA KURÁŽ · A pročpak to neuděláte sám?

ZBROJMISTR · Poněvadž mu nevěřím, jsme kamarádi.

MATKA KURÁŽ *vezme pytel* · Dej to sem. *Ke Katrin.* Odnes to dozadu a vyplať mu půl druhý zlatky. *Na zbrojmistrův protest.* Říkám půl druhý zlatky. *Katrin odvléká pytel, zbrojmistr jde za ní. Matka Kuráž k Švejcarovi.* Tady máš svoje spodky, pořádně si je ulož, teď je říjen a co nevidět můžou přijít chladna. Výslovně říkám „můžou", poněvadž jsem udělala tu zkušenost, že nic z toho, co si člověk myslí, že přijít musí, nakonec přijít nemusí, ani jiná roční doba. Ale ta tvá plukovní kasa v pořádku být musí, ať přijde, co přijde. Máš ji v pořádku?

ŠVEJCAR · Ano, matko.

MATKA KURÁŽ · Nezapomeň, že tě udělali colmistrem jen proto, že jseš poctivý, a ne snad proto, že jseš odvážný jako tvůj bratr. A hlavně, že jseš takový prosťáček, že by tě jistě nenapadlo s tím utýct, tebe ne. To mi ještě nejspíš dodává klid. A ať ty spodky někam nezašantročíš.

ŠVEJCAR · Ne, matko, dám si je pod slamník. *Chce jít.*

ZBROJMISTR · Půjdu s tebou, colmistře.

MATKA KURÁŽ · Ale ty vaše fígle ho neučte!

Zbrojmistr odejde bez pozdravu se Švejcarem.

YVETTE *mu mává* · Taky bys moh pozdravit, zbrojmistře!

MATKA KURÁŽ *Yvettě* · Nevidím je ráda spolu. To není společnost pro mýho Švejcara. Ale válka se docela pěkně rozbíhá. Než se do ní všecky země dostanou, uteče pět šest let jako voda. Bude stačit trocha filipa a opatrnosti, a může se z toho vyklubat dobrý kšeft. Nevíš, že při svý nemoci nemáš dopoledne pít?

YVETTE · Kdo říká, že jsem nemocná? To jsou pomluvy!

MATKA KURÁŽ · Všichni to říkají.

YVETTE · Poněvadž všichni lžou. Matko Kuráži, jsem už z toho zoufalá, že všichni kvůli těm lžím kolem mně obcházejí jako kolem leklý ryby. K čemu si ještě upravuju klobouk? *Odhodí ho.* Proto po ránu piju, nikdy jsem to nedělala, jsou z toho vrásky, ale teď je mi všechno jedno. U Druhýho finskýho mě všichni znají. Měla jsem zůstat doma, když mě ten můj první zradil. Pro našince pýcha není, musíš umět spolknout každý svinstvo, jinak to jde s tebou s kopce.

MATKA KURÁŽ · Jen mi před nevinnou dcerou zase nezačínej o svým Pietrovi a jak se to všecko seběhlo.

YVETTE · Ta by to zrovna měla slyšet, aby si dala pozor na lásku.

MATKA KURÁŽ · Před tou se žádná neubrání.

YVETTE · Pak to teda řeknu, poněvadž se mi uleví. Začíná to tím, že jsem vyrostla v krásných Flandrech. Nebýt toho, tak jsem ho nikdy nepoznala a neseděla jsem teď tady v Polsku. Byl vojenský kuchař, blonďáček takový, Holanďan, ale hubený. Katrin, s hubenýma si nic nezačínej — ale to jsem tehdá ještě nevěděla, ani to, že už tenkrát měl ještě jinou a že mu všichni říkali Pieter Lulkař, poněvadž nevyndaval lulku z huby ani při tom, tak mu to bylo všední. *Zpívá „Píseň o sbratření".*

Sedmnáct let mi bylo,
když nepřítel k nám vpad.
Odložil stranou svou šavli,
jak přítel šel mi ruku dát.
A po májové mši
noc přišla nejsladší
a šiky stály sevřeny.
Pak bubny bily, jak je zvyk,
pak za keř vzal nás protivník —
a došlo k sbratření.

Nepřátel bylo mnoho,
ten můj, to kuchař byl,
odporný býval mi ve dne,
však v noci vždy mě uchvátil.
Ach, po májové mši
noc přijde nejsladší
a šiky stojí sevřeny.
Pak bubny bijí, jak je zvyk,
za keř nás vezme protivník,
dochází k sbratření.

Láska, již cítila jsem,
nadpozemský byl cit,
že mám ho, ach, tolik ráda,
nechtěli naši pochopit.

A jedno jitro mdlý
nastalo hoře mý,
vyřízen stanul šik co šik.
Zvuk bubnů letěl náměstím,
z našeho města s milým mým
odcházel protivník.

Vydala jsem se bohužel za ním, ale nikde jsem ho nezastihla, už je tomu pět let. *Odvrávorá za vůz.*

MATKA KURÁŽ · Nechalas tady ležet klobouk.

YVETTE · Ať si ho vemě, kdo chce.

MATKA KURÁŽ · Tak si z toho vem poučení, Katrin. S lidem vojáckým si nikdy nic nezačínej. Láska je nadpozemská moc, varuju tě před ní. Ani s těma, co u armády nejsou, to není žádný med. Každý ti nakuká, že by nejradši líbal zem, po který chodíš, a nakonec abys mu sloužila. Ostatně: jestlipak sis včera umyla nohy? Buď ráda, že jseš němá, aspoň si nikdy neodporuješ a nejseš nikdy v pokušení ukousnout si jazyk, když jsi někomu řekla pravdu. Němota je dar od Pánaboha. Ale tady jde kuchař od vrchního velitele, copak asi chce?

Kuchař a polní kazatel přicházejí.

POLNÍ KAZATEL · Nesu vám vzkaz od syna, od Eilifa, a kuchař přišel hned s sebou, moc jste se mu zalíbila.

KUCHAŘ · Šel jsem s ním jen proto, abych se trochu nalokal vzduchu.

MATKA KURÁŽ · To tady můžete, jestli se budete chovat slušně. Ale i jinak — na vás bych stačila. Copak chce, žádný peníze nazbyt nemám.

POLNÍ KAZATEL · Vlastně jsem měl něco vyřídit bratrovi, panu colmistrovi.

MATKA KURÁŽ · Ten už tady není a jinde ho taky nenajdete. Švejcar není Eilifův colmistr. Ať ho neuvádí v pokušení a ať má rozum. *Dá mu peníze z brašny, kterou má přehozenu přes sebe.* Tohle mu dejte. Je to hřích, špekuluje na mateřskou lásku — měl by se stydět.

KUCHAŘ · Už jen krátko a bude musit vyrazit s plukem, kdoví jestli se ještě vůbec vrátí. Měla byste ještě něco přidat, abyste toho dodatečně nelitovala. Vy ženský jste samá přísnost, ale potom toho litujete. Taková sklenička kořalky — co by vám ublížila, ale vy ji člověku nedáte. Najednou je potom chlap pod drnem a zpátky už ho nevyhrabeš.

POLNÍ KAZATEL · Jen se nerozplačte, kuchaři. Padnout ve válce je milost a žádné neštěstí. Proč? Je to válka za víru. Žádná obyčejná válka, ale válka zvláštní, která se vede za víru, a které proto Bůh přeje.

KUCHAŘ · To je správný. Je to sice válka, v který se pálí, loupí a zabíjí — a sem tam i třebas někdo zprzní. Ale od všech jiných válek se liší tím, že je to válka za víru, to je jasný. Ale žízeň dělá stejně, to musíte přiznat.

POLNÍ KAZATEL *Matce Kuráži, ukazuje na kuchaře* · Snažil jsem se mu to vymluvit, ale tvrdil, že jste mu učarovala, že se mu o vás zdává.

KUCHAŘ *si zapaluje lulku* · To já jen proto, abych dostal sklenku pálenky z hezkých rukou, o nic víc nešlo. Ale doplatil jsem na to dost už tím, že kazatel celou cestu vykládal takový vtipy, že se doteďka červenám.

MATKA KURÁŽ · A v duchovním rouše! Budu vám muset nalít, jinak mi z dlouhý chvíle ještě uděláte neslušný návrh.

POLNÍ KAZATEL · Ejhle pokušení! — řekl dvorní kazatel a podlehl mu. *Jde a ohlédne se přitom na Katrin.* A copak je tohle za sympatickou osobu?

MATKA KURÁŽ · To není žádná sympatická osoba, to je slušná osoba.

Polní kazatel a kuchař odcházejí s Matkou Kuráží za vůz. Katrin se dívá za nimi a zamíří pak od prádla ke kloboučku. Zvedne jej a sedne si, aby si obula červené střevíčky. Zezadu je slyšet Matku Kuráž politisovat s polním kazatelem a kuchařem.

Poláci tady v Polsku se do toho neměli míchat. Pravda, náš král k nim vtrh s vojskem, ale Poláci se začali plíst do svých vlastních záležitostí, místo aby se snažili udržet mír, a krále napadli, když se tam zrovna pokládně bral svou cestou. Tím porušili mír oni, a všechna krev padá proto na jejich hlavy.

POLNÍ KAZATEL · Náš král měl na mysli jen a jen svobodu. Císař uvrhl všecky do poroby, Poláky stejně jako Němce, a král je musil osvobodit.

KUCHAŘ · Tak to je. Kořalka je výborná, vaše tvář mě neoklamala. Ale když už mluvíme o králi: svobodu, kterou chtěl v Německu zavíst, si dal slušně zaplatit tím, že zaved ve Švédsku daň ze soli, což chudýmu lidu, jak jsem řek, přišlo dost draho, a navíc ještě musil dávat Němce zavírat a čtvrtit, poněvadž se poroby, do který je císař uvrh, drželi. Když samozřejmě někdo pořád nechtěl zatoužit po svobodě, pak holt s králem nebyla žádná legrace. Napřed chtěl před zlýma lidma a hlavně před císařem chránit jenom Poláky, ale s jídlem rostla chuť, a tak vzal pod ochranu celý Německo. Bránilo se tomu dost dlouho ouspěšně. A tak milý král měl za všechnu svou dobrotu jen zlobení a výdaje, který ovšem zase musel vymáhat daněma; vyvolalo to sice nevoli, on se tím ale nedal odradit. Měl na svý straně jednu záštitu — slovo boží, a to mu náramně prospělo. Jinak by se bylo ještě říkalo, že ho ved jen vlastní prospěch a zisk. Ale takhle měl vždycky čistý svědomí, a na tom mu nejvíc záleželo.

MATKA KURÁŽ · Na vás se pozná, že nejste Švéd, jinak byste o hrdinným králi takhle nemluvil.

POLNÍ KAZATEL · Jíte konec konců jeho chléb.

KUCHAŘ · Já jeho chleba nejím, naopak on můj, já mu ho peču.

MATKA KURÁŽ · Nikdo nad ním nemůže zvítězit. Proč? Poněvadž mu lidi věří. *Vážně.* Když člověk poslouchá ty nahoře, tak má dojem, že vedou války jen z bohabojnosti a pro samý dobro a krásu. Když tomu ale sáhnete pořádně na zoubek, oni ani tak pitomí nejsou, válčejí pro zisk. Jinak by se jim na to obyčejný lidi, jako já, taky vykašlali.

KUCHAŘ · Tak, tak.

POLNÍ KAZATEL · Jako Holanďan byste udělal dobře, kdybyste si prohlédl prapor tady na žerdi, dříve než v Polsku vyslovíte nějaké mínění.

MATKA KURÁŽ · Dobrými evandělíky na věčný časy! Na zdraví!

Katrin si nasadila Yvettin klobouk a prochází se sem tam, napodobujíc její chůzi.

Náhle se ozve dunění děl a střelba. Bubnování. Matka Kuráž, kuchař a polní kazatel se vyřítí za vozem, oba poslední ještě se sklenkami v rukou. Zbrojmistr a jakýsi voják přiběhnou k dělu a snaží se je odtlačit.

Copak se děje? Musím přece napřed uklidit prádlo, chlapi saframentský. *Snaží se zachránit prádlo.*

ZBROJMISTR · Katolíci! Přepadli nás! Ví Bůh, jestli se ještě odtud dostaneme. *Vojákovi.* Odtáhni kanón! *Běží dál.*

KUCHAŘ · Pánbůh s náma, musím k vrchnímu veliteli. Kuráži, zaskočím si zas některý den za váma na kus řeči. *Pádí pryč.*

MATKA KURÁŽ · Počkejte, nechal jste tady lulku!

KUCHAŘ *z dálky* · Schovejte mi ji! Budu ji potřebovat!

MATKA KURÁŽ · Zrovna teď, když nám obchod trošku šel.

POLNÍ KAZATEL · Inu, budu tedy muset také jít. Ovšem, jestli je nepřítel už blízko, tak by to mohlo být nebezpečné. Blahoslavení pokojní, říká se ve válce. Kdybych tak mohl přes sebe přehodit kabát.

MATKA KURÁŽ · Kabáty nepůjčuju, i kdyby to mělo stát život. Udělala jsem špatný zkušenosti.

POLNÍ KAZATEL · Ale já jsem zvlášť ohrožen pro svou víru.

MATKA KURÁŽ *dojde mu pro plášť* · Dělám to na mou duši jen proti vlastnímu svědomí. Už ať jste pryč!

POLNÍ KAZATEL · Srdečný dík, je to od vás šlechetné. Ale snad bych udělal ještě lépe, kdybych tady zůstal sedět. Mohl bych vzbudit podezření a upozornit na sebe nepřítele, kdyby mě viděli utíkat.

MATKA KURÁŽ *vojákovi* · Tak ho přece nech stát, osle, kdopak ti to zaplatí? Nech si ho u mně, stálo by tě to krk.

VOJÁK *běží pryč* · Vy mi dosvědčíte, že jsem udělal, co jsem moh.

MATKA KURÁŽ · Přisámbůh! *Vidí dceru s kloboučkem.* Copak děláš s tím kurevnickým kloboučkem? Hned tu hučku sundáš! Přeskočilo ti? Teď, když se blíží nepřítel? *Strhne Katrin klobouček s hlavy.* Chceš, aby si tě všimli a udělali z tebe děvku? A ty střevíce si taky obula, janek bláznivá! Dolů s nima! *Chce jí je stáhnout.* Kriste na nebi, pane kazateli, pomoh jí sundat ty boty! Vrátím se hned. *Běží k vozu.*

YVETTE *přichází, pudruje se* · Co tomu říkáte, katolíci přicházejí? Kde mám kloboučeк? Kdopak mi ho pošlapal? Takhle přeci nemůžu chodit, až přijdou katolíci. Co si o mně pomyslí? Ani zrcátko nemám. *Polnímu kazateli.* Jak vypadám? Nejsem moc napudrovaná?

POLNÍ KAZATEL · Ujde to.

YVETTE · A kde jsou ty červený střevíčky? *Nenajde je, poněvadž Katrin schová nohy pod sukni.* Nechala jsem je tady stát. Musím do svého stanu bosa. To je ostuda! *Odejde. Přiběhne Švejcar a nese malou skříňku.*

MATKA KURÁŽ *přichází s plnou hrstí popela. Katrin* . Tady je popel. *Švejcarovi.* Co to táhneš?

ŠVEJCAR · Plukovní kasu.

MATKA KURÁŽ · Zahoď ji! S colmistrováním je konec.

ŠVEJCAR · Byla mi svěřena. *Odchází dozadu.*

MATKA KURÁŽ *polnímu kazateli* · Sundej to duchovní roucho, kazateli, nebo ti ani kabát nepomůže, poznají tě. *Pomaže Katrin tvář popelem.* Drž! Tak, trošku špíny, a budeš mít pokoj. Takový neštěstí! Polní hlídky se ožraly. Říká se: Postav svíci pod kbelec. Voják, zvlášť katolický, a čistý obličej, a z holky je nášup kurva. Po celý týdny jim nedají nažrat, a když se pak při plundrování trochu nacpou, hned se pustějí do ženských. Tak, a teď ať si přijdou! Ukaž, jak vypadáš? Docela to ujde. Jako kdybys byla kydala hnůj. Co se třeseš? Takhle se ti nemůže nic stát. *Švejcarovi.* Kdes nechal kasu?

ŠVEJCAR · Myslel jsem si, že by jí bylo nejlíp ve voze.

MATKA KURÁŽ *zděšeně* · Co, u mně ve voze? Taková zatracená hloupost! Jen se člověk chvilku nekouká! Všecky tři nás oběsí.

ŠVEJCAR · Tak ji dám někam jinam, nebo s ní uteču.

MATKA KURÁŽ · Tady zůstaneš, na to je pozdě.

POLNÍ KAZATEL *zpola převlečen* · Můj ty bože, prapor!

MATKA KURÁŽ *stáhne plukovní prapor* · Bože mój. Člověk už o něm pomalu ani neví. Pětadvacet let už ho mám.
Hřmění děl se stává hlasitější.

*

Dopoledne, o tři dny později. Dělo je pryč. Matka Kuráž, Katrin, polní kazatel a Švejcar sedí sklíčeně u jídla.

ŠVEJCAR · Už třetí den tady sedím s rukama v klíně a pan kaprál, který měl vždycky ke mně plno ohledů, se možná začne pomalu ptát: kdepak je Švejcar s kasou a žoldem?

MATKA KURÁŽ · Buď rád, že ti nepřišli na stopu.

POLNÍ KAZATEL · Co mám říkat já? Také tady nemohu konat pobožnost, zle by se mi to vyplatilo. Říká se: co na srdci, to na jazyku, ale běda, jestli mi ten jazyk ujede.

MATKA KURÁŽ · Jo, jo. Jeden mi tady sedí s vírou a druhý s kasou. Nevím, co je vlastně nebezpečnější.

POLNÍ KAZATEL · Jsme teď prostě v rukou božích.

MATKA KURÁŽ · Nemyslím, že by s náma bylo už tak zle, ale spát v noci přesto nemůžu. Kdyby nebylo tebe, Švejcare, bylo by všecko lehčí. Myslím, že jsem si to jakž takž zaonačila. Řekla jsem jim, že jsem proti ancikristovi, proti tomu Švédovi rohatýmu, a že jsem viděla, že levý roh má trochu odřený. A uprostřed výslechu jsem se zeptala, kde by se daly koupit svěcený svíčky, ale ne moc draho. Uměla jsem to s nima, poněvadž Švejcara otec byl katolík a kolikrát si ze všeho dělal švandu. Tak docela mi neuvěřili, ale nemají u pluku markytánky. A tak přimhouřili oko. Možná, že na tom ještě vyděláme. Jsme zajatý, ale asi tak jako veš v kožiše.

POLNÍ KAZATEL · Mléko je dobré. Co se týče množství, tak asi teď budeme musit náš švédský apetit poněkud krotit. Byli jsme prostě poraženi.

MATKA KURÁŽ · Kdo byl poražen? Vítězství a porážky těch hlaváčů tam nahoře a nás tady dole se totiž občas ani za mák nekrejou. Dokonce se přihodí, že porážka je pro ty dole vlastně vítězství. Čest ztratí, ale jinak nic. Pamatuju se, že náš vrchní velitel jednou v Livonsku dostal od nepřítele tak na frak, že se na mě ve zmatku dokonce dostal z bagáže šiml. Táh mi potom vůz celých sedm měsíců, dokud jsme nezvítězili a nepřišla revise. Ale obecně se dá říct, že nám sprostým lidem přijde draho jak vítězství, tak porážka. Pro nás je nejlepší, když se politika nemůže pořádně hnout z fleku. *Švejcarovi.* Jez!

ŠVEJCAR · Nechutná mi. Jak má kaprál vyplatit žold?

MATKA KURÁŽ · Na útěku se žold nevyplácí.

ŠVEJCAR · Vyplácí, mají na to nárok. Bez žoldu se nemusejí na útěk dát. Ani krok nemusejí udělat.

MATKA KURÁŽ · Švejcare, z tvý svědomitosti jde na mě skoro až strach. Měla jsem tě k tomu, abys byl poctivý, poněvadž jsi moc chytrosti nepobral, ale všecko má svý meze. Jdu teď s kazatelem koupit katolický prapor a maso. Tak jako on nedovede vybrat maso nikdo, jde přitom najisto jako náměsíčník.

Myslím, že pozná pěkný kousek podle toho, jak se mu bezděčně začnou v hubě sbíhat sliny. Zaplať pánbůh, že mi aspoň dovolujou obchodovat. Handlíře se nikdo neptá po víře, jedině po ceně. A evandělický kalhoty hřejou taky.

POLNÍ KAZATEL · Jak pravil žebravý mnich, když byla řeč o tom, že luteránci obrátí v městech i na vesnicích všecko vzhůru nohama: Žebráků bude vždycky zapotřebí. *Matka Kuráž zmizí ve voze.* O kasu se přece jen strachuje. Až dosud jsme zůstali nepovšimnuti, jako bychom všichni patřili k vozu, ale jak dlouho ještě?

ŠVEJCAR · Můžu ji odklidit.

POLNÍ KAZATEL · To by bylo skorem ještě nebezpečnější. Kdyby tě někdo viděl! Mají špehy. Včera ráno se najednou jeden přede mnou vynořil z příkopu, když jsem konal potřebu. Lekl jsem se a jen tak tak, že jsem ještě v sobě potlačil modlitbičku. Byla by mě prozradila. Myslím, že by si byli nejraději i k lejnu čichli, jestli nepáchne protestanstvím. Takový malý chcípák byl ten špicl, s páskou přes oko.

MATKA KURÁŽ *vylézá s koštkem z vozu* · Co jsem to našla, ty nestydatá osobo? *Vítězoslavně zvedá do výše červené střevíčky s vysokými podpatky.* Yvettiny červený střevíčky! S největším klidem je sbalila. Poněvadž jste jí namluvil, že je docela sympatická osoba! *Vložit je do koštku.* Vrátím je. Ukrást Yvettě boty! Když se ta ničí pro peníze, rozumím tomu. Ale ty bys chtěla jen tak, pro potěšení. Řekla jsem ti, že musíš počkat, až bude mír. Jen žádnýho soldáta! Ty si jen pěkně se svým fintěním počkej, až bude mír!

POLNÍ KAZATEL · Mně se nezdá, že by se fintila.

MATKA KURÁŽ · Ještě se fintí ažaž. Jsem nejradši, když vypadá jako kámen v Dalarně, kde nic jinýho není a kde proto lidi říkají: ani jsem si mrzáka nevšim. Dokud bude taková, nic se jí nestane. *Švejcarovi.* Tu kasu necháš tam, kde je, slyšíš? A na sestru dáš pozor, potřebuje to. Ještě mě přivedete do hrobu. Pytel blech by člověk spíš uhlídal než vás.

Odchází s polním kazatelem. Katrin uklízí nádobí.

ŠVEJCAR · Už nebudeme moct dlouho sedat v košili na slunci. *Katrin ukazuje na strom.* Ba, listí žloutne. *Katrin se ho posunky ptá, nechce-li se napít.* Nebudu pít. Uvažuju. *Zámlka.* Říká, že nemůže spát. Měl bych kasu přece jen odnést jinam, vymyslel jsem si skrýši. Přines mi přece jen sklenku. *Katrin jde za vůz.* Strčím ji zatím do krtčího pelechu u řeky. Zatím. Možná, že pro ni už dnes v noci, někdy tak k ránu zajdu a že ji donesu k regimentu. Jakpak daleko mohli za tři dni utýct? Pan kaprál bude koukat! Příjemně jsi mě zklamal, Švejcare, řekne. Svěřím ti kasu, a ty ji přineseš zpátky.

Když vyjde Katrin s plnou sklenkou za vozem, narazí na dva muže. Jeden z nich je kaprál, druhý před ní uctivě smekne klobouk. Má přes oko pásku.

MUŽ S PÁSKOU · Bůh vás pozdrav, milá slečno. Neviděla jste tu někoho z kvartýru Druhého finského regimentu?

Katrin, velmi polekána, běží dopředu a rozlévá přitom kořalku. Oba muži na sebe pohlédnou, a jakmile zahlédnou sedět Švejcara, stáhnou se zpět.

ŠVEJCAR *se náhle probere ze zadumání* · Polovičku jsi vylila. Co to děláš za grimasy? Štouchla ses do oka? Nerozumím ti. Musím taky pryč, rozhod jsem se, bude tak nejlíp. *Vstane. Katrin se všemožně snaží, aby*

MATKA KURÁŽ

Helena Weiglová v roli Matky Kuráže a Ernst Busch v roli kuchaře (Berlínský ensemble — foto Hainer Hill)

MATKA KURÁŽ

Ekkehard Schall jako Eilif (Berlínský ensemble — foto Gerda Goedhart)

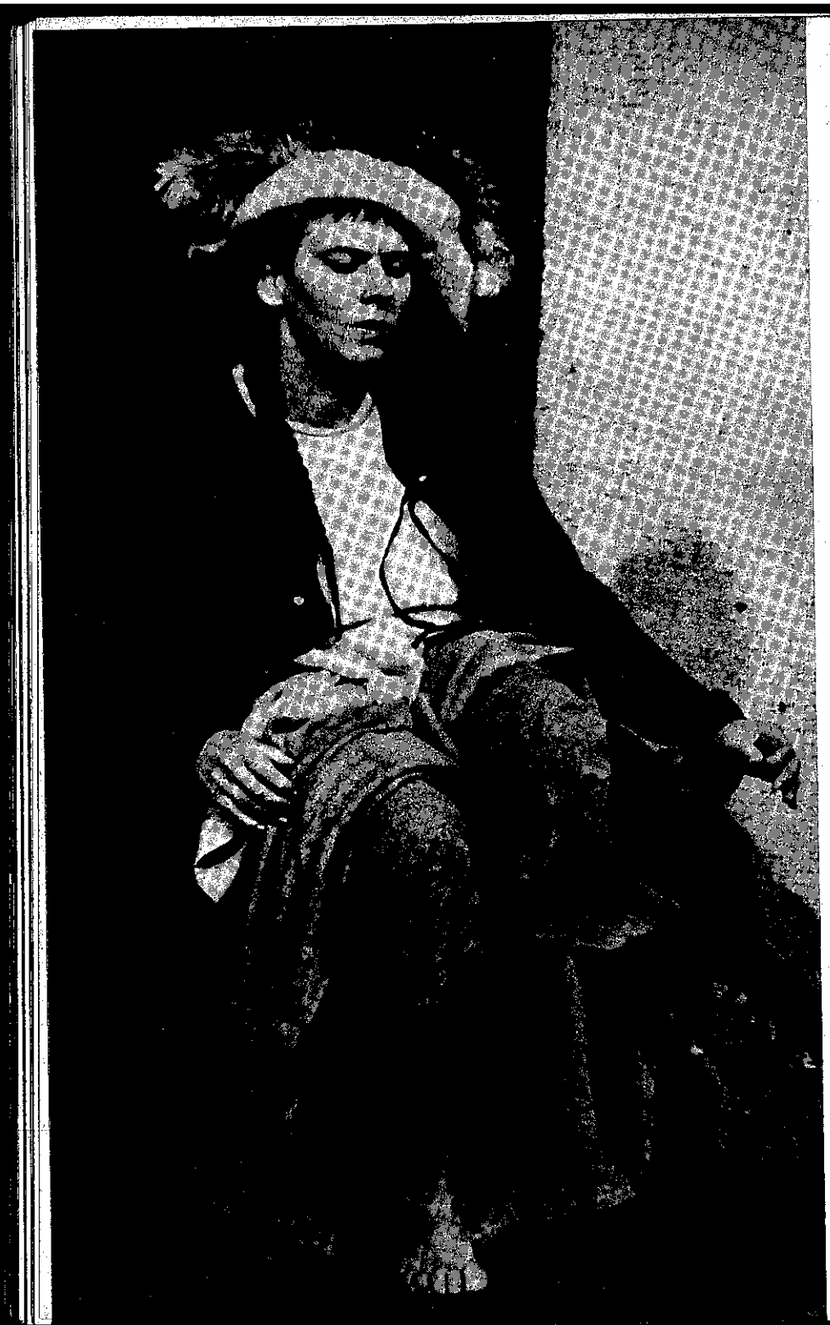

MATKA KURÁŽ

Angelika Hurwiczová jako Katrin (Berlínský ensemble — foto Gerda Goedhart)

MATKÁ KURÁŽ

Erwin Geschonneck v roli polního kazatele a Ernst Busch v roli kuchaře (Berlínský ensemble — foto Hainer Hill)

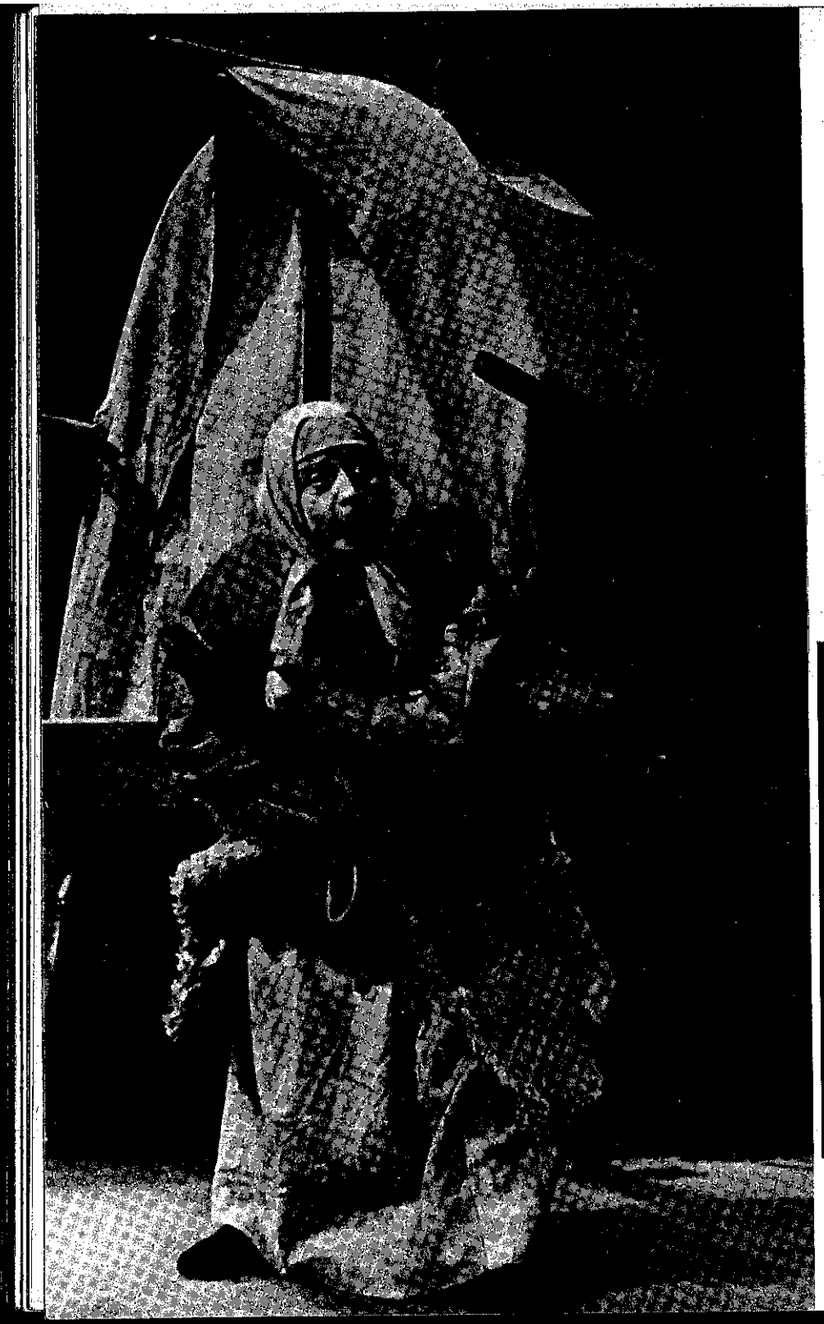

MATKA KURÁŽ

Theresa Giehseová jako Matka Kuráž (Mnichov — foto Hildegard Steinmetz)

MATKA KURÁŽ

Helena Weiglová s pražskou představitelkou Matky Kuráže Pavlou Maršálkovou

ho upozornila na nebezpečí. On ji však odstrkuje. Rád bych věděl, co chceš. Myslíš to jistě dobře, chudinko, jen kdyby ses uměla vyjádřit. Co na tom, žes vylila pálenku, vypiju ještě nejednu sklenku, a tak na týhle zvlášť nezáleží. *Vynese z vozu pokladnu a skryje ji pod kabát.* Hned jsem zpátky. Ale už mě nezdržuj, nebo se rozzlobím. To se ví, že to myslíš dobře, jen kdybys uměla mluvit.

Poněvadž ho chce zadržet, políbí ji a pak se jí vytrhne. Odejde. Katrin je zoufalá, pobíhá sem tam, vyrážejíc krátké skřeky. Polní kazatel a Matka Kuráž se vracejí. Katrin se vrhne k matce.

MATKA KURÁŽ · Copak, copak? Vždyť jseš celá bez sebe? Udělal ti někdo něco? Kde je Švejcar? Hezky mi to řekni, Katrin. Tvá matka ti rozumí. Co, ten parchant vzal přece jen kasu? Omlátím mu ji o hlavu, podšívkovi. Dej si na čas a nežvaň, pověz mi to rukama, nemám ráda, když skučíš jak pes. Co si o tobě kazatel pomyslí? Ještě z tebe dostane strach. Nějaký jednooký že tady byl?

POLNÍ KAZATEL · Ten jednooký, to je špicl. Chytili Švejcara? *Katrin vrtí hlavou, krčí rameny.* Je s námi amen.

MATKA KURÁŽ *vyjme z košíku katolický prapor a kazatel jej připevní k žerdi* · Vytáhněte nový prapor!

POLNÍ KAZATEL *hořce* · Dobří katolíci na věčné časy.

Zezadu je slyšet hlasy. Oba muži vlekou Švejcara.

ŠVEJCAR · Pusťte mě, nic u sebe nemám! Nevykruť mi ruku, jsem nevinný.

KAPRÁL · Patří sem. Vy se znáte.

MATKA KURÁŽ · My? Odkud?

ŠVEJCAR · Já je neznám. Kdoví, co jsou zač, nemám s nima co dělat. Koupil jsem si tady oběd, stál deset krejcarů. Možná, že jste mě tady viděli sedět, byl ostatně přesolený.

KAPRÁL · Hej, co jste zač?

MATKA KURÁŽ · Jsme pořádný lidi. A je pravda, že si tady koupil jídlo. Bylo mu moc slaný.

KAPRÁL · Chcete snad předstírat, že ho neznáte?

MATKA KURÁŽ · Odkud bych ho znala? Neznám každýho. Nikoho se neptám, jak se jmenuje a jestli není pohan. Když zaplatí, pohan není. Jseš pohan?

ŠVEJCAR · Kdepak.

POLNÍ KAZATEL · Docela slušně tady seděl, ani hubu neotevřel. Leda při jídle. A to musel.

KAPRÁL · A co ty jsi zač?

MATKA KURÁŽ · Ten mi jen pomáhá čepovat. Máte jistě žízeň, přinesu vám sklenku pálenky, měli jste zaručeně naspěch a jste jistě schváceni.

KAPRÁL · Ve službě žádnou pálenku! *Švejcarovi.* Něco jsi odnesl. Musels to schovat u řeky. Jaks odtud šel, docela jasně ti odstával kabát.

MATKA KURÁŽ · Byl to opravdu tenhle?

ŠVEJCAR · Myslím, že si mě s někým pletete. Viděl jsem utíkat jednoho, co mu odstával kabát. Chytili jste nepravýho.

MATKA KURÁŽ · Myslím si taky, že to bude omyl. To se stane. Vyznám se v lidech, jsem Kuráž, o tom jste slyšeli, mě zná každý. A říkám vám: Tenhle vypadá poctivě.

KAPRÁL · Pátráme po kase Druhého finského regimentu. A víme, jak vypadá ten, co ji má v úschově. Dva dni ho hledáme. To je on.

ŠVEJCAR · Já to nejsem.

KAPRÁL · A jestli ji nevydáš, máš odzvoněno, to je ti známo. Kde je?

MATKA KURÁŽ *naléhavě* · Přece by ji vy-

dal, když ví, že by s ním jinak byl amen. Na místě by řek: Mám ji, tady je, jste silnější. Tak hloupý není. No, promluv přece, hlupáku, pan kaprál ti dává možnost.

ŠVEJCAR · Když ji nemám.

KAPRÁL · Tak půjdeš s námi. My to z tebe vytáhneme. *Odvedou ho.*

MATKA KURÁŽ *volá za nimi* · Řek by to. Tak hloupý není. Vykloubíte mu ruku! *Běžt za nimi.*

*

Téhož večera. Polní kazatel a němá Katrin oplachují sklenice a čistí nože.

POLNÍ KAZATEL · Takové pády, že to jednoho postihne, biblická dějeprava zná. Jen si vzpomeňte na mučení našeho Pána a Spasitele. Je o tom stará píseň. *Zpívá „Hodinky".*

V prvou denní hodinu
Krista s tváří bledou
k Pilátovi, pohanu,
jako vraha vedou.

Ten děl, že je nevinen,
k smrti není zralý,
a přece ho poslal ven
k Herodesu králi.

Krista v třetí hodinu
pruty krutě bili,
na čelo mu korunu,
z trní narazili.

Oděn v tógu posměšnou
a zohaven pěstí,
kříž svůj na svých ramenou
sám si musil nésti.

V šest byl zcela obnažen,
na kříž přibit hřeby,
krev proléval, samý sten,
a modlil se k nebi.

Smáli se mu lidé v tvář,
i ten po levici,
až i slunce svoji zář
stáhlo s jeho lící.

O deváté Ježíš vzkřik,
chvíle hrozná, pustá,
s octem žluč v ten okamžik
dali mu v mdlá ústa.

Tu vypustil duši svou,
zem se zachvívala
a s oponou chrámovou
pukla mnohá skála.

Lotrům v podvečerní čas
zpřelámány hnáty,
Ježíšovi kopím zas
proboden bok svatý.

A krev s vodou vytryskla.
Stráže zpité vínem
taková tropily zla
s Kristem, Božím synem.

MATKA KURÁŽ *přichází rozčilena* · Jde o hlavu. Ale s kaprálem se prý dá mluvit. Jen nesmíme přiznat, že je to náš Švejcar, jinak se řekne, že jsme mu nadržovali. Dá se to vyřídit penězma. Ale kde je seberem? Nebyla tady Yvette? Potkala jsem ji cestou, ulovila už nějakýho obrista, možná, že by jí markytánský vůz koupil.

POLNÍ KAZATEL · Chcete ho skutečně prodat?

MATKA KURÁŽ · Odkud mám vzít peníze pro kaprála?

POLNÍ KAZATEL · A z čeho chcete žít?

MATKA KURÁŽ · To je to.

Yvette Pottierová přichází se stařičkým obristem.

YVETTE *obejme Matku Kuráž* · Milá Kuráži, že se tak brzo zase shledáváme! *Šeptem.* Je tomu docela nakloněn. *Nahlas.* To je můj dobrý přítel, který mi radí v obchodních věcech. Slyšela jsem totiž náhodou, že vás okolnosti nutí prodat vůz. Měla bych zájem.

MATKA KURÁŽ · Pronajmout, ne prodat; jen žádnou unáhlenost, takový vůz si pak člověk za války už tak snadno nepořídí.

YVETTE *zklamaně* · Jen pronajmout, já myslela prodat. Nevím, jestli budu mít v tomhle případě zájem. *Obristovi.* Co tomu říkáš?

OBRIST · Jsem docela tvého mínění, miláčku.

MATKA KURÁŽ · Jedině pronajmout.

YVETTE · Já myslela, že nutně potřebujete peníze?

MATKA KURÁŽ *pevně* · Peníze potřebuju, ale radši si uběhám nohy po zájemci, než abych rovnou prodala. Proč? My z toho vozu žijeme. Je to pro tebe dobrá příležitost, Yvette, kdo ví, kdy se ti zase taková šikne, a dobrýho přítele máš, který ti poradí. Není to tak?

YVETTE · Ano, můj přítel říká, abych to udělala, ale já nevím. Když to mám mít jen v nájmu… Nemyslíš taky, že bychom měli rovnou koupit?

OBRIST · Myslím taky.

MATKA KURÁŽ · To si tedy musíš vybrat něco, co na prodej je. Možná, že něco najdeš. Když si dáš na čas a když tvůj přítel bude ochotný tak týden nebo dva s tebou chodit, možná, že něco šikovnýho najdeš.

YVETTE · Tak tedy půjdeme, docela ráda se projdu a něco si přitom najdu. Ráda se s tebou projdu, Poldíku, bude to náramně příjemné, že? Ať si to trvá třebas i čtrnáct dní. Kdypak byste to splatila, kdybyste peníze dostala?

MATKA KURÁŽ · Za čtrnáct dní bych je mohla vrátit, možná, že za týden.

YVETTE · Nemohu se rozhodnout, Poldíku, chéri, poraď mi. *Vezme obrista stranou.* Vím, že musí vůz prodat, o to nemám starost. A fendrych, ten blonďák, znáš ho, mi peníze rád půjčí. Ten je do mne celý pryč, říká, že mu někoho připomínám. Co mi radíš?

OBRIST · Před tím tě varuji. To není dobrý člověk. Využije toho. Neřekl jsem ti, že ti něco koupím, kočičko?

YVETTE · Od tebe to nemohu přijmout. Jestli ovšem myslíš, že by ten fendrych mohl toho využít… Poldíku, tak to od tebe přijmu.

OBRIST · To si myslím.

YVETTE · Radíš mi to?

OBRIST · Radím.

YVETTE *znovu ke Kuráži* · Můj přítel mi to radí. Napište mi kvitanci, a že mi vůz po těch dvou týdnech se vším všudy připadne. Hned to všechno projdeme, těch dvě stě zlatých přinesu později. *Obristovi.* Budeš musit jít do tábora napřed, přijdu za tebou, musím všechno probrat, aby se z mého vozu nic neztratilo. *Políbí ho. Obrist odchází. Yvette vyleze na vůz.* Bot ale máte málo.

MATKA KURÁŽ · Yvette, teď není čas na prohlížení toho tvýho vozu, jestli je tvůj. Slíbilas mi, že promluvíš s kaprálem o Švejcarovi. Nesmí se ztratit ani minutka, zaslechla jsem, že má za hodinu přijít před válečný soud.

YVETTE · Jen ty plátěný košile bych ještě ráda spočítala.

MATKA KURÁŽ *ji stáhne za sukni s vozu* · Ty hyeno, Švejcarovi jde o krk! A ani slovo o tom, od koho nabídka je, předstírej si spánembohem, že je to tvůj milý, sic budeme všichni v bryndě, poněvadž jsme ho kryli.

YVETTE · Pozvala jsem si toho s jedním okem do lesíka, jistě tam už je.

POLNÍ KAZATEL · A nemusí to být hned celých dvě stě, jdi až do sto padesáti, to taky stačí.

MATKA KURÁŽ · Jsou to vaše peníze? Neplette se do toho, to si vyprošuju. Však o tu svou česnečku nepřijdete. Utíkej a dlouho nesmlouvej, jde o život. *Strká Yvette pryč.*

POLNÍ KAZATEL · Nechtěl jsem se vám do toho plést, ale z čeho budeme žít? Máte na krku dceru, která by se sama neuživila.

MATKA KURÁŽ · Počítám s plukovní kasou, vy mudrlante. Nutný výdaje mu snad přiznají.

POLNÍ KAZATEL · Jen jestli to Yvette správně vyřídí?

MATKA KURÁŽ · Má přece zájem na tom, abych těch jejích dvě stě vydala a aby dostala vůz. Je na to celá žhavá, čert ví, jak dlouho ten její obrist bude chtít solit. Katrin, vyčistíš nože, vem na to pemzu. A vy, vy byste tu taky nemusel stát jako Kristus na hoře Olivetský; hněte sebou trochu a umyjte sklenice. Navečer přijde nejmíň padesát rejtarů a pak zas budete lamentovat: „Ach, moje nohy, nejsem na to běhání zvyklý, při mši se nic takového nedělá." Já si myslím, že ho pustí. Dají se, zaplať Bůh, podplatit. Nejsou to přece vlci, ale lidi, a peníze na ně platí. Úplatnost je u člověka co u Pánaboha milosrdenství. Úplatnost je naše jediná naděje. Pokud ta pokvete, bude se soudit mírně, a dokonce i nevinný může obstát před tribunálem.

YVETTE *přiběhá sotva popadajíc dechu* · Chtějí to udělat jen za dvě stě. A musí to jít rychle. Už to nebude dlouho v jejich moci. Bylo by nejlíp, kdybych s tím jednookým rovnou zašla k svýmu obristovi. Přiznal se, že kasu měl — vrazili mu palce do skřipce. Hodil ji ale do řeky, jak poznal, že mu jsou v patách. Kasa je fuč. Mám zaběhnout k svýmu obristovi pro ty peníze?

MATKA KURÁŽ · Kasa je fuč? Jak by se mi teda mých dvě stě vrátilo?

YVETTE · Ach, vy jste myslela, že si je budete moct vzít z kasy? To byste mě byla pěkně napálila. Nedělejte si žádnou naději. Jestli Švejcara chcete zpátky, tak budete muset zaplatit. Či snad teď mám všeho nechat, aby vám vůz zůstal?

MATKA KURÁŽ · S tím jsem nepočítala. Jen tak nešturmuj, však ten vůz dostaneš, už ti skoro patří — sedmnáct let jsem ho měla. Musím si to jen trošku srovnat v hlavě, jde to moc rychle. Co si počnu? Dvě stě nemůžu dát, mělas přece jen smlouvat. Něco mi musí zůstat, aby si na mě nemoh kdekdo troufnout. Jdi a řekni, že dám sto dvacet zlatých, jinak, že z toho nic nebude. I takhle o vůz přijdu.

YVETTE · Oni to neudělají. Ten jednooký má stejně naspěch a pořád se ohlíží, tak je vyplašený. Neměla bych raději dát celých dvě stě?

MATKA KURÁŽ *zoufale* · Nemůžu je dát! Třicet let jsem pracovala. Téhle je už pětadvacet a muže ještě nemá. Mám ji na krku. Nenuť mě, vím, co dělám. Řekni sto dvacet, nebo že z toho nic nebude.

YVETTE · Jak myslíte. *Rychle odběhne.*

MATKA KURÁŽ *se nepodívá ani na polního kazatele, ani na dceru a usedne, aby Katrin pomohla při čištění nožů* · Ať nerozbijete sklenice, nejsou už naše. Hleď si práce, pořežeš se. Švejcar se vrátí, dám i dvě stě, když nebude vyhnutí. Svýho bratra dostaneš. Za osmdesát zlatých toho můžeme mít plný ranec a začnem znovu. Všude se vaří z vody.

POLNÍ KAZATEL · Říká se, že Pán Bůh vše k dobrému obrátí.

MATKA KURÁŽ · Musíte je vytírat do sucha. *Mlčky čistí nože. Katrin se náhle rozvzlyká a odběhne za vůz.*

YVETTE *přiběhne* · Neudělají to. Já vás varovala. Jednooký chtěl rovnou jít, že to nemá cenu. Prý čeká každou chvíli, že se ozvou bubny. Pak bude po ortelu. S bídou jsem ho donutila, aby zůstal, dokud s váma ještě jednou nepromluvím.

MATKA KURÁŽ · Řekni mu, že těch dvě stě dám. Utíkej! *Yvette odběhne. Všichni sedí mlčky. Polní kazatel zanechal čištění sklenic.* Tak se mi zdá, že jsem smlouvala moc dlouho.

Z dálky je slyšet bubnování. Polní kazatel vstane a jde dozadu. Matka Kuráž zůstane sedět. Stmívá se. Bubnování ustane. Zase se vyjasní. Matka Kuráž sedí bez pohnutí.

YVETTE *se vynoří, velmi bledá* · Tak vidíte, co máte z toho smlouvání. Teď si můžete vůz nechat. Jedenáct kulí dostal. To je všecko. Ani nezasloužíte, abych si vás ještě všimla. Ale pochytila jsem, že neví, že kasu opravdu hodil do řeky. Mají podezření, že je tady, a vůbec, že jste s ním byla spunktovaná. Chtějí ho sem přinést, jestli se prozradíte, až ho uvidíte. Varuju vás — dělejte, jako byste ho neznala, nebo dojde na vás na všechny. Jsou těsně za mnou — říkám vám to radši rovnou. Mám zabavit Katrin? *Matka Kuráž zavrtí hlavou.* Ví o tom? Možná, že bubnování neslyšela nebo mu nerozuměla?

MATKA KURÁŽ · Ví všechno. Dojdi pro ni. *Yvette přivede Katrin, ta dojde k matce a zastaví se před ní. Matka Kuráž ji uchopí za ruku. Dva lancknechti přicházejí s nosítky, na nichž cosi leží pod plachtou. Vedle nich jde kaprál. Postaví nosítka na zem.*

KAPRÁL · Tady je jeden, kterého neznáme jménem. Musíme ho však zapsat, aby bylo všecko v pořádku. Byl se u tebe najíst. Podívej se na něho, jestli ho neznáš. *Odhrne plachtu.* Znáš ho? *Matka Kuráž zavrtí hlavou.* Co, tys ho viděla poprvé, když se přišel k tobě najíst? *Matka Kuráž přikývne.* Zvedněte ho. Odneste ho na mrchoviště. Nemá tu nikoho, kdo by ho znal. *Odnesou tělo pryč.*

■

4. Matka Kuráž zpívá Píseň o velké kapitulaci.

Před důstojnickým stanem. Matka Kuráž čeká. Písař vyhlédne ze stanu.

PÍSAŘ · Znám vás. Měla jste u sebe colmistra od luteránů, skrýval se tam. Raději si nestěžujte.

MATKA KURÁŽ · A budu si stěžovat. Jsem nevinná, a kdybych si to nechala líbit, tak by se jim zdálo, že mám špatný svědomí. Všecko mi ve voze rozmašírovali šavlema a pro nic za nic ze mně vylákali pět zlatek pokuty.

PÍSAŘ · Radím vám dobře, držte hubu. Nemáme moc markytánek a handl vám necháme, zvlášť když míváte špatné svědomí a občas zaplatíte nějakou tu pokutu.

MATKA KURÁŽ · Budu si stěžovat.

PÍSAŘ · Jak chcete. Tak počkejte, až pan rytmistr bude mít čas. *Odejde zpět do stanu.*

MLADÝ VOJÁK *přichází s povykem* · Bouque la Madonne! Kde je ten zatracený pes

rytmistrovská, co mi zpronevěřil odměnu a prochlastává ji s děvkama? Zabiju ho!

STARŠÍ VOJÁK *přiběhne za ním* · Drž hubu! Dostaneš se do basy!

MLADÝ VOJÁK · Pojď ven, ty zloději! Rozsekám tě na nudle! Zpronevěřit odměnu, když jsem jediný z celého praporu skočil do řeky. Ani na pivo mi nedal, to si nedám líbit. Pojď ven, já tě rozsekám!

STARŠÍ VOJÁK · Šmarjajosef, žene se do záhuby!

MATKA KURÁŽ · Nevyplatili mu odměnu?

MLADÝ VOJÁK · Pusť mě, nebo plácnu i tebe. Vemu to jedním vrzem.

STARŠÍ VOJÁK · Zachránil obristovi koně a nedostal odměnu. Je mladý a není u toho ještě dost dlouho.

MATKA KURÁŽ · Pusť ho, není pes, abys ho musel držet na řetěze. Žádat odměnu — to je docela v pořádku, načpak by se jinak snažil vyniknout?

MLADÝ VOJÁK · Aby se tamten mohl ožírat! Poseroutkové! Udělal jsem něco mimořádného a chci za to odměnu!

MATKA KURÁŽ · Mladý muži, nekřičte na mě. Mám dost vlastních starostí, a vůbec, šetřte si hlas, budete ho potřebovat, až přijde rytmistr. Mohlo by se stát, že ochraptíte a že pak nedostanete ze sebe hlásku. Připravil byste ho tím o potěšení dát vás do skřipce na tak dlouho, dokud nezmodráte. Takoví, co moc hulákají, dlouho nevydrží, už za půl hodinky abys je uložil do duchniček, jak je to zmůže.

MLADÝ VOJÁK · Mě nic nezmohlo a na duchny jsem ani nevzdechl, mám hlad. Chleba pečou ze žaludů a z konopných zrn, a ještě s ním dělají drahoty. Tamten prokurví mou odměnu a já mám hlad. Zasluhuje zabít!

MATKA KURÁŽ · Rozumím vám, máte hlad. Loni vás vrchní velitel nahnal se silnic do polí, abyste zdupali obilí. Tehdá bych byla dostala za boty až deset zlatek, kdyby je byl někdo moh dát a kdybych vůbec nějaký boty byla měla. Myslel, že letos už v tomhle kraji nebude, a teď tady přece jen ještě zůstal a hlad nebere konce. Věřím, že máte zlost.

MLADÝ VOJÁK · Nechte si ty řeči. Nemohu to prostě vystát, nesnáším nespravedlnost.

MATKA KURÁŽ · To je dobře, ale jak dlouho? Jak dlouho nesnášíte nespravedlivost? Hodinu nebo dvě? Vidíte, o tomhle jste ještě nepřemýšlel, ačkoliv zrovna na tom záleží. Proč, poněvadž v base je zle. Jak tohle pochopíte, tak najednou budete snášet nespravedlivost docela dobře.

MLADÝ VOJÁK · Nevím, proč vás vlastně poslouchám. Bouque la Madonne! Kde je rytmistr?

MATKA KURÁŽ · Posloucháte mě, poněvadž jste zatím sám přišel na to, co vám tady říkám: že vás vztek už přešel, že trval jen chvilku, ačkoliv byste potřeboval, aby se vás držel dlouho. Ale jak na to?

MLADÝ VOJÁK · Chcete snad říct, že nejsem v právu, když chci odměnu?

MATKA KURÁŽ · Chraň bůh! Říkám jenom, že je škoda, že se vás zlost drží jen chvilku, a že s ní proto nic nezmůžete. Kdyby se vás držela dýl, ještě bych vás ponoukala. Radila bych vám, abyste toho psa rozsekal. Ale co když to pak neuděláte, poněvadž už cítíte, jak ztrácíte hřebínek? Potom bych tu stála a schytala všecko od rytmistra sama.

STARŠÍ VOJÁK · Máte docela pravdu, vleze lo mu jenom něco do hlavy.

MLADÝ VOJÁK · Tak, to se teda podíváme, jestli ho rozsekám nebo ne. *Tasí meč.* Jak přijde, hned ho rozsekám.

PÍSAŘ *vykoukne* · Pan rytmistr tu bude co nevidět. Sednout!

Mladý voják si sedne.

MATKA KURÁŽ · Už sedí. Vidíte, co jsem říkala. Už sedíte. Jo, ty se v nás vyznají, vědí dobře, kudy na to. Sednout! A už jsme na zadku. A jakápak rebelie, když se sedí? Radši už nevstávejte, tak jak jste prve stál, byste se už stejně nepostavil. Přede mnou se stydět nemusíte, já nejsem lepší, ani nápad! Všechen říz nám vzali. Proč? Jak muknu, může to uškodit obchodu. Povím vám o velký kapitulaci. *Zpívá „Píseň o velké kapitulaci".*

Za mladých let, v ten čas jarní, hloupý,
taky mně se zdálo, že jsem cosi víc.

(Ne tuctová chalupníkova dcera, při mým vzezření a talentu a při mojí touze po něčem vyšším!)

Mívala jsem svoje rozmary, svý roupy,
ze mně však, ach, nikdo neměl nic.

(Všecko nebo nic, v žádném případě ne prvního, kdo se namane, každý je strůjcem svýho štěstí, nedám si poroučet!)

Vrabec cvrlikal:
Počkej, co dál!
A šlapeš se svou kapelou
— zvolna i rychle kroky jdou —
a troubíš věčně skromný tón:
Teď přijde — on!
Když vtom se změní vše!
Ty chceš, Bůh ne!
Dost už o všem tom!

Dřív nežli rok uplynul mi celý,
poznala jsem, jak mám polykat svůj lék.

(Dvě děti na krku a při tý drahotě chleba a všeho ostatního!)

Když mě jednou měli tam, kde mít mě chtěli,
srazili mě na kolena, na zadek.

(Kdo chce s vlky žít, musí s nima výt, ruka ruku myje, hlavou zeď neprorazíš.)

Vrabec cvrlikal:
Hle, co rok dal!
A ona šlape s kapelou
— zvolna i rychle kroky jdou —
a troubí věčně skromný tón:
Teď přijde — on!
Když vtom se změní vše!
Ty chceš, Bůh ne!
Dost už o všem tom!

Na nebesa přemnohý se drali,
malý byl jim vesmír s všemi hvězdami.

(Zdatný to dokáže, kdo chce — ten může, však se do sedla dostanem.)

Poznali, když do zmáhání hor se dali,
jak těžký je už jen klobouk ze slámy.

(Musíš skákat, jak ti muzika hraje!)

Vrabec cvrlikal:
Počkej, co dál!
A ženský šlapou s kapelou
— zvolna i rychle kroky jdou —
a troubí věčně skromný tón:
Teď přijde — on!
Když vtom se změní vše!
Ty chceš, Bůh ne!
Dost už o všem tom!

Mladému vojákovi. Proto si myslím, že bys tady měl zůstat s mečem v ruce, jestli si na

to troufáš a máš dost vzteku. Důvod k němu je, to přiznávám. Ale jestli je toho vzteku v tobě málo, tak radši rovnou zmiz!

MLADÝ VOJÁK · Polib mi prdel! *Odklopýtá, starší voják za ním.*

PÍSAŘ *vystrčí hlavu* · Rytmistr přišel. Teď si můžete stěžovat.

MATKA KURÁŽ · Rozmyslela jsem si to. Stěžovat si nebudu. *Odejde.*

■

5. Dva roky uplynuly. Válka zachvacuje stále nové kraje. Bez odpočinutí projíždí Matka Kuráž se svým vozíkem Polskem, Moravou, Bavorskem, Itálií a znovu Bavorskem. Rok 1631. Tillyho vítězství u Magdeburku stojí Matku Kuráž čtyři důstojnické košile.

Vůz Matky Kuráže stojí v rozstřílené vesnici. Z dálky slabě zaznívá vojenská hudba. U Katřinina výčepu stojí dva vojáci, Matka Kuráž obsluhuje. Jeden z nich má přehozený dámský kožich.

MATKA KURÁŽ · Co, nemáš čím zaplatit? Bez peněz do hospody nelez! Hrát pochody na oslavu vítězství, to jo, ale vyplatit žold, to ne.

VOJÁK · Dej sem kořalku. Přišel jsem k rabuňku pozdě. Vrchní velitel nás vypek, dovolil drancovat město jen hodinu. Že prý není nelida. Město ho asi podmazalo.

POLNÍ KAZATEL *přiklopýtá* · Tady na dvoře jich leží ještě několik. Rodina toho sedláka. Pojďte mi někdo pomoct. Potřebuji plátno.

Druhý voják s ním odchází. Katrin se zmocní velký neklid a snaží se přimět matku, aby plátno vydala.

MATKA KURÁŽ · Nemám žádný. Obvazy jsem vyprodala u regimentu. Kvůli nim oficírské košile trhat nebudu.

POLNÍ KAZATEL *na ni volá* · Říkám, že potřebuji plátno.

MATKA KURÁŽ *brání Katrin ve vstupu do vozu tím, že si sedne na schůdky* · Nic nedám. Nezaplatějí. Proč? Poněvadž nic nemají.

POLNÍ KAZATEL *nad ženou, kterou sem donesl* · Proč jste tady zůstali, když spustily kanóny?

SELKA *slabě* · Dvůr.

MATKA KURÁŽ · Ty a něco opustit! Ale já abych teďka dávala! Ani mě nenapadne.

PRVNÍ VOJÁK · Jsou to luteráni. Proč se dali k luteránům?

MATKA KURÁŽ · Ty na tvou víru kašlou. Přišli o dvůr.

DRUHÝ VOJÁK · Žádný luteráni to nejsou. Jsou taky katolíci.

PRVNÍ VOJÁK · Když se střílí, tak se střílí. Koule si nevybírají.

SEDLÁK *kterého polní kazatel přivádí* · Ruka je v pekle.

POLNÍ KAZATEL · Kde je plátno?

Všichni pohlédnou na Matku Kuráž; ta se ani nepohne.

MATKA KURÁŽ · Nemůžu nic dát. Při všech těch daních, clech a dávkách, při všem tom podmazávání. *Katrin napřáhne na matku plaňku, vyrážejíc přitom hrdelní zvuky.* Pomátla ses? Zahoď tu plaňku, nebo ti jednu vrazím, potvoro jedna! Nic nedám, nechce se mi, musím myslet na sebe. *Polní kazatel ji zvedne se schůdků a posadí ji na zem, pak vyhrabe košile a roztrhá je na pruhy.* Moje košile! Každá za půl zlatky! Jsem na mizině! *Z domu se ozve dětský pláč.*

SEDLÁK · Dítě tam zůstalo! *Katrin běží dovnitř.*

POLNÍ KAZATEL *k selce* · Lež, už pro ně jdou.

MATKA KURÁŽ · Zadržte ji, co kdyby povolila střecha?

POLNÍ KAZATEL · Já už tam rozhodně nepůjdu.

MATKA KURÁŽ *rozčileně pobíhá* · Neplýtvejte mým drahocenným plátnem!

Druhý voják ji zadrží. Katrin vynáší z trosek kojence.

MATKA KURÁŽ · No tak, máš zase nějaký mrně, aby bylo co tahat, viď! Hned ho dáš matce. Nebudu se s tebou zase celý hodiny handrkovat, abych ti ho vyrvala, rozumíš? *Druhému vojákovi.* Nečum, jdi radši tamhle dozadu a řekni jim, aby přestali s tou muzikou. Že zvítězili, to vidím i tady. Mám z toho jen škodu.

POLNÍ KAZATEL *při obvazování* · Krev prosakuje.

Katrin kolébá kojence a broukú mu ukolébavku.

MATKA KURÁŽ · Sedí si tady a je šťastná uprostřed vší mizérie. Hned ho dáš pryč, matka se už probírá. *Objeví vojáka, který se pustil do nápojů a chce teď zmizet s lahví.* Pšákrev! Ty dobytku, nemáš toho vítězení dost? Zaplatíš!

PRVNÍ VOJÁK · Nemám čím.

MATKA KURÁŽ *mu strhne kožich* · Tak tu necháš kabát, stejně jsi ho ukrad.

POLNÍ KAZATEL · Ještě jeden tam leží pod troskami...

■

6. Před bavorským městem Ingolstadtem se Matka Kuráž zúčastní pohřbu císařova vrchního velitele Tillyho, jenž padl. Vedou se řeči o válečných hrdinech a o trvání války. Polní kazatel si stěžuje, že jeho talent zůstává nevyužit, a němá Katrin získá červené střevíčky. Píše se rok 1632.

Vnitřek markytánského stanu s výčepem v pozadí. Prší. V dáli bubnování a smuteční hudba. Polní kazatel a plukovní písař mají před sebou nějakou hru. Matka Kuráž a její dcera dělají inventuru.

POLNÍ KAZATEL · Teď se smuteční průvod dává do pohybu.

MATKA KURÁŽ · Škoda vrchního velitele. — Dvaadvacet párů ponožek. — Říká se, že padl nešťastnou náhodou. Na lukách prý byla mlha a ta to zavinila. Vrchní velitel ještě zavolal na jeden regiment, aby se rvali jako lvi, a jel zpátky. V mlze si ale splet směr a tak se dostal do první linie, kde ho potrefila kulka. — Máme tady už jen čtyři lucerny. *Zezadu písknutí. Zajde k výčepu.* Je to ostuda, že se ulejváte z pohřbu svýho vrchního velitele! *Nalévá.*

PÍSAŘ · Neměly se jim dát peníze před pohřbem. Teď se ožírají, místo aby šli na pohřeb.

POLNÍ KAZATEL *písaři* · Vy na pohřeb nemusíte?

PÍSAŘ · Já se ulil kvůli dešti.

MATKA KURÁŽ · U vás je to něco jinýho, vám by déšť zničil uniformu. Říká se, že mu samozřejmě chtěli k pohřbu vyzvánět. Pak se ale ukázalo, že kostely na jeho rozkaz rozstříleli, a tak chudák vrchní velitel ani neuslyší zvony, až ho budou spouštět do jámy. Chtějí místo toho vypálit tři rány z kanónu, aby to nebylo kór tak všední. — Sedmnáct opasků.

Křik od výčepu: Hospodo! Pálenku!

MATKA KURÁŽ · Napřed peníze! Ne, do stanu mi s těma zablácenýma botama nepolezete! Můžete si to vypít venku, vám déšť nevadí. *Písaři.* Pouštím sem jenom šarže. Slyšela jsem, že vrchní velitel měl poslední čas starosti. U Druhýho regimentu prý byly nepokoje, poněvadž nevyplácel žold. Říkal jim, že se nemají

starat o mamon, když bojujou za víru.
Smuteční pochod. Všichni se zahledí dozadu.

POLNÍ KAZATEL · Teď defilují před vznešenou mrtvolou.

MATKA KURÁŽ · Mně je takového vrchního velitele nebo císaře líto. Možná, že si myslel, že vykoná bůhvíco, něco, o čem by lidi ještě v budoucnosti mluvili a za co by mu postavili pomník; třeba že dobude světa, to je pro vrchního velitele vysoký cíl, jistě o žádným vyšším neví. Zkrátka, dře se a nakonec to ztroskotá na prostým lidu, kterýmu se možná zachce džbánku piva nebo v klidu posedět, nic víc. Nejkrásnější plány už přišly ve psí pro malichernost těch, co je měli uskutečnit. Císařové samozřejmě sami nic nedokážou, jsou závislí na podpoře svých soldátů a lidu, kterýmu právě vládnou. Nemám pravdu?

POLNÍ KAZATEL *se směje* · Kuráži, dávám vám za pravdu, až na ty vojáky. Ti dělají, co mohou. Na příklad s těmi, co tady venku v dešti chlastají pálenku, si troufám sto let dělat válku a třebas i dvě najednou, když to musí být, a nejsem vyučený vojevůdce.

MATKA KURÁŽ · Tak vy si tedy nemyslíte, že by válka mohla skončit?

POLNÍ KAZATEL · Jen proto, že je po vrchním veliteli? Nebuďte bláhová. Takových se najde tucet, o hrdiny nikdy není nouze.

MATKA KURÁŽ · Poslyšte, neptám se vás na to jen tak z legrace, ale proto, že přemýšlím, jestli mám nakoupit zásoby toho, co je zrovna lacino k mání. Kdyby válka skončila, mohla bych si to pak všechno vstrčit za klobouk.

POLNÍ KAZATEL · Chápu, že to míníte vážně. Vždycky byli lidé, kteří obcházeli a říkali: „Jednou válka skončí." Já říkám: Nikde nestojí psáno, že válka jednou skončí. Může samozřejmě jednou nastat malá přestávka. Válka třebas bude muset nabrat dechu, nebo může dokonce jaksi dojít úrazu. Před tím ji nic nechrání, vždyť na světě není nic dokonalého. Dokonalá válka, taková, které by se už nic nedalo vytknout, snad nikdy nebude. Najednou může uviznout pro něco, co se nedalo předvídat. Na všechno se přece pamatovat nedá. Možná, že šlo jen o přehlédnutí, a už je tu malér. A pak aby někdo zase válce pomohl z bryndy! Ale císařové, králové a papež jí v nouzi zaručeně přispěchají na pomoc. A tak se celkem nemusí ničeho vážného obávat a čeká ji dlouhý život.

JAKÝSI VOJÁK *zpívá před výčepem* ·

Hospodo, rychle pít!
Jezdec, ten nemá klid.
Jde všanc dát svoji hlavu.

Tuplovanou, dnes je svátek!

MATKA KURÁŽ · Kdybych vám mohla věřit...

POLNÍ KAZATEL · Uvažujte sama. Copak by se mohlo válce postavit do cesty?

Ženo, prs tvůj chci mít!
Jezdec, ten nemá klid.
Táhne zas na Moravu.

PÍSAŘ *náhle* · A co mír? Jsem z Čech a rád bych se zas jednou podíval domů.

POLNÍ KAZATEL · Tak, rád byste? Inu, mír! Co se stane s dírou, když sežereš sýr?

VOJÁK *zpívá vzadu* ·

Trumf, brachu, rychle hlas!
Jezdec, ten nemá čas,
nemá kdy na únavu.

Hej, kněže, vyprav nás.
Jezdec, ten nemá čas.
Jde za krále dát hlavu.

PÍSAŘ · Věčně se bez míru žít nedá.

POLNÍ KAZATEL · Řekl bych, že i válka zná mír. Má své pokojnější chvíle. Válka totiž ukájí všechny potřeby, také ty pokojné, o to je postaráno, jinak by se neudržela. I za války se můžeš vykakat jako v nejhlubším míru a mezi potyčkami si můžeš občas dát pivo. Dokonce při šturmu si můžeš v příkopě zdřímnout, na lokti, to jde vždycky. Hrát karty při útoku nemůžeš, to nemůžeš ani při orání v nejhlubším míru, ale po vítězství je plno možností. Třebas ti ustřelí nohu. Spustíš tedy napřed velký křik, jako by to něco bylo, ale pak se uklidníš nebo dostaneš kořalku a nakonec zase poskakuješ z místa na místo a válka na tom není hůř než předtím. A co ti brání, aby ses uprostřed celé té šlamastiky množil, někde za stodolou nebo jinde, od toho tě nic nemůže natrvalo zdržet a pak bude mít válka zas tvoje potomky a může to jít dál. Ne, válka si vždycky najde nějaké východisko, co tě nemá. Pročpak by musela skončit?
Katrin přestala pracovat a zírá na polního kazatele.

MATKA KURÁŽ · Tak tedy to zboží koupím. Dám na vás.
Katrin náhle praští košem s lahvemi a vyběhne.
Katrin! *Směje se.* Bože, ta přece čeká na mír. Slíbila jsem, že jí najdu ženicha, jen co válka skončí. *Běží za ní.*

PÍSAŘ *vstane* · Vyhrál jsem. To máte z toho povídání. Platíte.

MATKA KURÁŽ *vchází s Katrin* · Buď rozumná, válka ještě chvilinku potrvá, ještě si trošku něco vyděláme, aby pak mír byl tím hezčí. Pudeš do města, není to ani deset minut, a přineseš ty věci od Zlatýho lva, ty co mají větší cenu, pro ostatní dojedem později vozem. Všechno je vyjednáno, pan písař od regimentu tě doprovodí. Většina lidí je na pohřbu vrchního velitele, tak se ti nemůže nic stát. Dobře to vyřiď, nedej si nic vzít, mysli na svou výbavu.
Katrin si přehodí kousek plátna přes hlavu a jde s písařem.

POLNÍ KAZATEL · Můžete ji s písařem pustit?

MATKA KURÁŽ · Není tak hezká, aby někomu stála za hřích.

POLNÍ KAZATEL · Obdivoval jsem se často vašemu obchodnímu talentu a tomu, jak se vždycky protlučete. Chápu, proč vám říkají Kuráž.

MATKA KURÁŽ · Chudáci potřebujou kuráž. Proč? Protože by s nima jinak byl amen. Už k tomu, aby ráno vstali, je při jejich postavení potřeba kus odvahy. Nebo aby zorali pole, ve válce! Už to, že přivádějí na svět děti, ukazuje, že mají kuráž, protože je nic dobrýho nečeká. Musejí si navzájem dělat popravčí a vraždit se. Na to, aby se přesto dovedli podívat jeden druhýmu do očí, je jistě potřebí kuráže. A že nad sebou strpí císaře a papeže, to dokazuje strašlivou kuráž, poněvadž právě ti je stojí život. *Sedne si, vytáhne z kapsy malou dýmku a kouří.* Mohl byste naštípat trochu dříví.

POLNÍ KAZATEL *svlékne nevrle kazajku a chystá se štípat dříví* · Jsem vlastně povolán pečovat o spásu duší, a ne o dříví na zátop.

MATKA KURÁŽ · Když já žádnou duši nemám. Dříví na zatopení ale potřebuju.

POLNÍ KAZATEL · Co to máte za lulku?

MATKA KURÁŽ · No, docela obyčejnou.

POLNÍ KAZATEL · Ne, to není obyčejná lulka, ale lulka docela určitá.

MATKA KURÁŽ · Ale jděte!

POLNÍ KAZATEL · To je lulka kuchaře od Oxenstjernova regimentu.

MATKA KURÁŽ · Když to víte, nač se teda tak nevinně ptáte?

POLNÍ KAZATEL · Poněvadž nevím, jestli si uvědomujete, že kouříte zrovna z ní. Vždyť jste mohla jen tak lovit ve svých krámech a přitom se vám mohla lulka namanout pod ruku a vy jste si ji mohla prostě zapálit.

MATKA KURÁŽ · A proč by to tak nemohlo být?

POLNÍ KAZATEL · Poněvadž to tak není. Kouříte z ní vědomě.

MATKA KURÁŽ · A kdyby?

POLNÍ KAZATEL · Kuráži, varuji vás. Je to má povinnost. Sotva už se s tím pánem shledáte, ale to není žádná škoda, naopak, vaše štěstí. Neudělal na mě příznivý dojem, naopak.

MATKA KURÁŽ · Tak? Byl to milý člověk.

POLNÍ KAZATEL · Tak. O někom takovém říkáte, že byl milý člověk? Já ne. Jsem dalek toho, abych mu přál něco zlého, ale milým bych ho nazvat nemohl. Spíše donžuánem, a pěkně vykutáleným. Podívejte se na dýmku, když mi nevěříte. Musíte mi přiznat, že prozrazuje leccos z jeho charakteru.

MATKA KURÁŽ · Nevidím nic. Je postarší.

POLNÍ KAZATEL · Je napolo překousnutá. Je to krobián. Tohle je lulka bezohledného krobiána, to z ní poznáte, jestli jste ještě neztratila všechnu soudnost.

MATKA KURÁŽ · Jen mi nerozštípněte špalek.

POLNÍ KAZATEL · Řekl jsem vám, že nejsem vyučený dřevoštěp. Učil jsem se pečovat o blaho duše. Tady se mých schopností zneužívá k tělesné práci. Bohem mi propůjčený talent vůbec nedojde uplatnění. To je hřích. Vy jste mě neslyšela kázat. Jediným proslovem dovedu dostat celý regiment do takového rozpoložení, že vidí v nepříteli stádo ovcí a že jim pak život připadá jako stará smradlavá onuce, kterou jsou ochotni zahodit při pomyšlení na konečné vítězství. Bůh mi propůjčil dar výřečnosti. Dovedu kázat, že až oči přecházejí.

MATKA KURÁŽ · Ani bych si nepřála, aby mi oči přecházely. Co bych si pak počala?

POLNÍ KAZATEL · Kuráži, napadlo mě často, jestli svými střízlivými řečmi vlastně jen nezakrýváte horoucí srdce. I vy jste přece člověk a potřebujete teplo.

MATKA KURÁŽ · Teplo by tady ve stanu bylo ještě tak nejspíš, kdybysme měli dost dříví na topení.

POLNÍ KAZATEL · Uhýbáte. Vážně, Kuráži, občas se v duchu ptám, jak by to vypadalo, kdybychom se spolu trochu víc sblížili, když už nás válečná smršť tak podivně svedla.

MATKA KURÁŽ · Myslím, že jsme si blízko dost. Vařím vám a vy semo tamo něco uděláte, třebas naštípáte dříví.

POLNÍ KAZATEL *k ní přistoupí* · Vy víte, co tím slovem „sblížit" rozumím. To nemá co dělat s jídlem, se štípáním dříví a s podobnými nízkými potřebami. Dejte promluvit srdci, nezatvrzujte je.

MATKA KURÁŽ · Jen na mě nechoďte se sekerou. To by mi byla přece jen nežádoucí blízkost.

POLNÍ KAZATEL · Neobracejte to v žert. Jsem vážný člověk a rozmyslel jsem si, co říkám.

MATKA KURÁŽ · Kazateli, mějte rozum. Jste mi sympatický, nerada bych vám vynadala. Nemám jiný zájem, než abych sebe a děti nějak svým vozem uživila. Vlastně ho ani za svůj nepokládám. Nemám teď ani pomyšlení na nějaké soukromé záležitosti. Zrovna teď, když vrchní velitel pad a kdekdo vykládá o míru, beru nákupem na sebe risiko. Co byste si počal, kdybych přišla na mizinu. Vidíte, to nevíte. Štípejte nám dříví a večer budeme mít teplo, to už v těchhle dobách něco znamená. Co je to? *Vstane. Vběhne Katrin, udýchaná, se šrámem přes čelo a oko. Vleče všelijaké věci, balíky, řemení, buben atd.* Copak, přepadli tě? Když ses vracela? Cestou zpátky ji přepadli! To jistě udělal ten rejtar, co se u mně ožral! Neměla jsem tě vůbec pouštět. Odhoď ty věci! Není to zlý, rána nešla na kost. Zavážu ti ji a za týden je po všem. Jsou horší než zvířata. *Obvazuje jí ránu.*

POLNÍ KAZATEL · Já bych jim to nevyčítal. Doma se násilí nedopouštěli. Vinni jsou ti, co vždycky nějakou válku spunktují. Převracejí v lidech všechno vzhůru nohama.

MATKA KURÁŽ · Copak tě písař nedoprovodil zpátky? No jo, jseš holt slušná osoba, to ztrácejí zájem. Rána vůbec není hluboká, nic ti po ní nezůstane. Tak, teď to máš zavázaný. Utiš se, něco ti dám. Něco jsem ti schovala, to budeš koukat. *Vyhrabe z pytle červené střevíčky Pottierové.* To koukáš, co? Vždycky jsi je chtěla. Tady je máš. Rychle si je natáhni, aby mě to nemrzelo. *Pomáhá jí obout střevíčky.* Nic ti po tý ráně nezůstane, ačkoliv i z toho bych si málo dělala. Holky, co se jim zamlouvají, jsou na tom hůř. Ty tahají tak dlouho, až je utahají. Kdo se jim nezdá, toho nechají naživu. Viděla jsem už ženský, co byly moc hezký, ale zakrátko vypadaly, že by se jich byl i vlk polekal. Ani za strom při silnici si nemůžou skočit, aby se nemusely bát; hrozný život. Je to s nima stejný jako se stromy. Z těch vysokých, rovných se nadělají trámy, kdežto ty křivý se můžou těšit ze života. Bylo by to teda jenom štěstí. Střevíce jsou ještě dobrý. Než jsem je schovala, tak jsem je namazala.

Katrin nechá střevíce stát a vleze do vozu.

POLNÍ KAZATEL · Doufejme, že ji nezohyzdili nadosmrti.

MATKA KURÁŽ · Jizva zůstane. Ta už na mír čekat nemusí.

POLNÍ KAZATEL · Věci si vzít nedala.

MATKA KURÁŽ · Možná, že jsem jí to neměla klást na srdce. Kdyby tak člověk věděl, jak to v tý její hlavě vypadá. Jednou nepřišla celou noc domů, jedinkrát za všechny ty léta. Potom chodila jako předtím, jenže si víc všímala práce. Nemohla jsem z ní dostat, co zažila. Nějakou dobu mi to nechtělo jít z hlavy. *Pustí se do zboží, které Katrin přinesla, a zlostně je třídí.* Inu, taková je válka. Trpkej chlebíček! *Ozvou se dělové rány.*

POLNÍ KAZATEL · Teď pohřbívají vrchního velitele. Je to historická chvíle.

MATKA KURÁŽ · Pro mě je historická ta chvíle, kdy mou dceru uhodili přes oko. Je napůl odbytá, muže už nedostane, a přitom je jako blázen do dětí. Němá je taky jenom kvůli válce, má to na svědomí jeden soldát, který jí něco nalil do úst; to byla ještě malá. Švejcara už neuvidím, a kde je Eilif, to ví sám Pánbůh. Čert aby tu válku vzal.

■

7. Matka Kuráž na vrcholu svého obchodního podnikání.

Silnice. Polní kazatel, Matka Kuráž a její dcera Katrin táhnou vůz, jenž je ověšen novým zbožím. Matka Kuráž má na sobě řetěz ze stříbrných tolarů.

MATKA KURÁŽ · Já si od vás válku hanět nedám. Říká se, že zahubí slabochy, ale ti zajdou i v míru. Jenže válka svý lidi spíš uživí. *Zpívá.*

Když chcípneš pod jejími koly,
vítězství potom vem kde vem.
Jen kšeft je válka, obchod holý —
namísto sýra s olovem.

A co z toho, když se někdo usadí? Natáhne bačkory dřív než kdo jiný. *Zpívá.*

Chtěl leckdo strhnout hvězdy s výší
a cizím koním říkat hop,
chtěl chytře vykopat si skrýši
a vykopal si časný hrob.
Viděla mnohýho jsem muže,
jak na krchov se štval a štval.
Když leží tam, tak ptát se může,
proč jenom tolik pospíchal.

Táhnou dál.

■

8. V témž roce padne švédský král Gustav Adolf v bitvě u Lützenu. Mír hrozí zničit obchod Matky Kuráže. Její odvážný syn překročí míru hrdinských činů o jeden jediný a dočká se potupného konce.

Polní tábor. Letní ráno. Před vozem stojí stará žena se synem. Syn vleče velký pytel s peřinami.

HLAS MATKY KURÁŽE *z vozu* · Musí to být za samýho božího rána?
MLADÝ MUŽ · Šli jsme celou noc a musíme dnes ještě dvacet mil zpátky.
HLAS MATKY KURÁŽE · Co s peřinama? Lidi nemají kde bydlet.
MLADÝ MUŽ · Počkejte radši, až je uvidíte.
STARÁ ŽENA · Tady z toho taky nic nebude. Pojď!
MLADÝ MUŽ · To nám tedy kvůli daním zabaví střechu nad hlavou. Možná, že bys tři zlatky dostala, kdybys přidala ten křížek. *Začínají vyzvánět zvony.* Slyšíš, matko?
HLASY *zezadu* · Mír! Švédský král padl!
MATKA KURÁŽ *vystrčí hlavu z vozu. Není dosud učesaná* · Co tak vyzvánějí uprostřed týdne?
POLNÍ KAZATEL *vyleze zpod vozu* · Co to křičí?
MATKA KURÁŽ · Jen mi nechoďte, že udělali mír. Teď, když jsem zrovna nakoupila nový zásoby.
POLNÍ KAZATEL *volá dozadu* · Je to pravda, že je mír?
HLAS · Prý už tři týdny, jenže jsme se to nedověděli.
POLNÍ KAZATEL *Matce Kuráži* · Proč by jinak vyzváněli?
HLAS · Do města už přijela spousta luteránů s vozy, ti novinu donesli.
MLADÝ MUŽ · Matko, je mír! Co je ti? *Stará žena se zhroutí.*
MATKA KURÁŽ *se stáhne zpět do vozu* · Šmarjajosef! Katrin, mír! Natáhni si ty černý šaty. Jdem na služby boží. Jsme to dlužný Švejcarovi. Jestlipak je to pravda?
MLADÝ MUŽ · Tyhle lidi to říkají taky. Udělali mír. Můžeš vstát? *Stará žena vstane, celá ohromená.* Teď se zase pustím do sedlařiny. Slibuju ti to. Všecko zas přijde do starýho pořádku! Otec dostane svou peřinu zpátky. Můžeš jít? *Polnímu kazateli.* Udělalo se jí špatně. To ta zpráva. Nevěřila, že se ještě dočká míru. Otec to pořád říkal. Jdeme rovnou domů. *Oba odejdou.*

HLAS MATKY KURÁŽE · Dejte jí lok kořalky!
POLNÍ KAZATEL · Už jsou pryč.
HLAS MATKY KURÁŽE · Jak to vypadá naproti v táboře?
POLNÍ KAZATEL · Sbíhají se. Jdu se tam podívat. Neměl bych si přehodit duchovní roucho?
HLAS MATKY KURÁŽE · Než se dáte poznat jako ancikrist, tak se pořádně vyptejte. Jsem ráda, že je mír, i když jsem na mizině. Aspoň dvě z dětí se mi teda podařilo zachránit. Teď zase uvidím svýho Eilifa.
POLNÍ KAZATEL · Kdopak to přichází uličkou od tábora dolů? Jestli tohle není kuchař od vrchního velitele!
KUCHAŘ *poněkud zpustlý a s vakem* · Koho to vidím? Polního kazatele!
POLNÍ KAZATEL · Kuráži, návštěva! *Matka Kuráž vylézá.*
KUCHAŘ · Vždyť jsem slíbil, že přijdu na kus řeči, jak jen budu mít trošku času. Vzpomínám pořád na tu vaši pálenku, paní Fierlingová.
MATKA KURÁŽ · Ježíši! Kuchař od vrchního velitele! Po tolika letech! Kde je Eilif, můj nejstarší?
KUCHAŘ · Ten tady ještě není? Šel přede mnou a chtěl taky za vámi.
POLNÍ KAZATEL · Vezmu si duchovní roucho, počkejte. *Odejde za vůz.*
MATKA KURÁŽ · To teda může každou chvíli dorazit. *Volá do vozu.* Katrin, Eilif přijde! Dones sklenku pálenky pro kuchaře, Katrin! *Katrin se neukáže.* Přikryj si to pramínkem vlasů a je to. Pan Lamb není nikdo cizí. *Dojde sama pro pálenku.* Nechce ven, mír s ní vůbec nepohnul. Nechal na sebe moc dlouho čekat. Uhodili ji přes oko, už to ani není moc vidět, ale ona myslí, že se za ní kdekdo otáčí.
KUCHAŘ · Jo jo, válka! *On i Matka Kuráž usedají.*
MATKA KURÁŽ · Kuchaři, potrefilo mě neštěstí. Jsem na mizině.
KUCHAŘ · Cože? To je ale smůla.
MATKA KURÁŽ · Mír mi zlomí vaz. Na radu kazatele jsem nedávno ještě koupila zásoby. A teď se všechno rozuteče a já tady zůstanu sedět se zbožím.
KUCHAŘ · Jak jste mohla dát na kazatele? Kdybych byl tenkrát měl čas, tak jsem vás před ním varoval. Ale katolíci přišli moc narychlo. Je to vyžírka. A takový chlap má teď u vás hlavní slovo.
MATKA KURÁŽ · Myl mi nádobí a pomáhal táhnout.
KUCHAŘ · Ten a tahat! Jak ho znám, tak vám zaručeně vykládal i pár z těch svých vtipů. Má moc špinavý mínění o ženských, marně jsem se ho snažil předělat. Není solidní.
MATKA KURÁŽ · A vy jste solidní?
KUCHAŘ · Jestli nic jiného, tak solidní teda jsem. Na zdraví!
MATKA KURÁŽ · Solidní člověk, to nic není. Měla jsem díky bohu jen jednoho, co byl solidní. Nikdy jsem nemusela tak dřít jako za něho. Dětem prodal na jaře deky a má foukací harmonika mu připadala málo křesťanská. Myslím, že vás to zvlášť nedoporučuje, když přiznáváte, že jste solidní.
KUCHAŘ · Vy máte ještě pořád jazyk jako meč, ale já si vás proto vážím.
MATKA KURÁŽ · Jen mi teď nevykládejte, že se vám dokonce o mým ostrým jazyku zdálo!
KUCHAŘ · Tak tady teď sedíme, posloucháme vyzvánění míru a popíjíme vaši široko daleko vyhlášenou pálenku.
MATKA KURÁŽ · V tomhle okamžiku na mě mírový vyzvánění nedělá zvláštní

dojem. A ta má proslavená pálenka? Ráda bych věděla, jak teď chtějí vyplatit dlužný žold. Už jste ho dostali?

KUCHAŘ *rozpačitě* · Ani ne. Proto jsme se sebrali a šli. Řekl jsem si: na co za těchle okolností zůstávat, navštívím zatím přátele. A tak tu teď sedím.

MATKA KURÁŽ · To znamená, že nemáte nic.

KUCHAŘ · S tím bimbáním by už na mou duši mohli přestat. Rád bych se pustil do nějakýho obchodování. Už se mi nechce dělat kuchaře. Člověk aby jim něco zplichtil z kořínků a podrážek a nakonec vám horkou polívku ještě vylejou za krk. Dneska dělat kuchaře, to je psí život. To je lepší sloužit v poli. Teď je ovšem mír. *Poněvadž se objeví polní kazatel, nyní ve svém duchovním rouchu.* Popovídáme si o tom ještě později.

POLNÍ KAZATEL · Ještě dobře, že v tom bylo molů jen pár.

KUCHAŘ · Rád bych jenom věděl, nač si přidělváte námahu. Přece vás znovu nepřijmou. Koho byste teď chtěl podněcovat, aby si poctivě vysloužil žold a dával život všanc? Máte u mne vůbec ještě vroubek. Kdopak dámě radil k nákupu zbytečnýho zboží pod záminkou, že válka potrvá věčně?

POLNÍ KAZATEL *prudce* · Rád bych věděl, proč vy se do toho pletete?

KUCHAŘ · Poněvadž to byla nesvědomitost. Jak se můžete nevyžádanýma radama míchat do obchodního podnikání jiných lidí?

POLNÍ KAZATEL · Kdo se do čeho míchá? *Matce Kuráži.* Já nevěděl, že jste s tím pánem takoví přátelé, že mu musíte skládat účty.

MATKA KURÁŽ · Nerozčilujte se, to co kuchař říká, je jeho soukromý mínění. A že vaše válka nestála za nic, to nemůžete zapřít.

POLNÍ KAZATEL · Neměla byste se prohřešovat na míru, Kuráži. Jste hyenou bojišť.

MATKA KURÁŽ · Cože jsem?

KUCHAŘ · Jestli budete urážet mou přítelkyni, dostanete se do křížku se mnou.

POLNÍ KAZATEL · S vámi nemluvím. Vaše úmysly jsou pro mne příliš průhledné. *Matce Kuráži.* Když vidím, že mír je pro vás jen starý posmrkaný šňupák, který se člověk skoro štítí vzít do ruky, tak mě to lidsky pobuřuje. Pak totiž poznávám, že si nepřejete mír, nýbrž válku, a to kvůli ziskům. Ale nezapomínejte potom také na staré pořekadlo.: „Kdo chce s čertem na snídani, musí mít dlouhou lžíci."

MATKA KURÁŽ · Já válku ráda nemám a ona zase nemá zvlášť ráda mne. V každém případě si vyprošuju tu hyenu. My dva jsme spolu domluvili.

POLNÍ KAZATEL · Pročpak tedy naříkáte, když si všichni ostatní oddychli, že je mír? Kvůli tomu starému haraburdí, co máte ve voze?

MATKA KURÁŽ · Mý zboží není žádný haraburdí, já z něho žiju a vy až do týhle chvíle vlastně taky.

POLNÍ KAZATEL · Tedy z války! Tak vida!

KUCHAŘ *polnímu kazateli* · Jako dospělý člověk jste si měl říct, že se nevyplácí někomu radit. *Matce Kuráži.* V týhle situaci už nemůžete udělat nic lepšího, než zbavit se aspoň části zboží co nejrychleji, dokud za ně ještě vůbec něco dostanete. Oblíkněte se a vypravte na cestu, ať neztratíte ani minutu!

MATKA KURÁŽ · To je docela moudrá rada. Myslím, že to udělám.

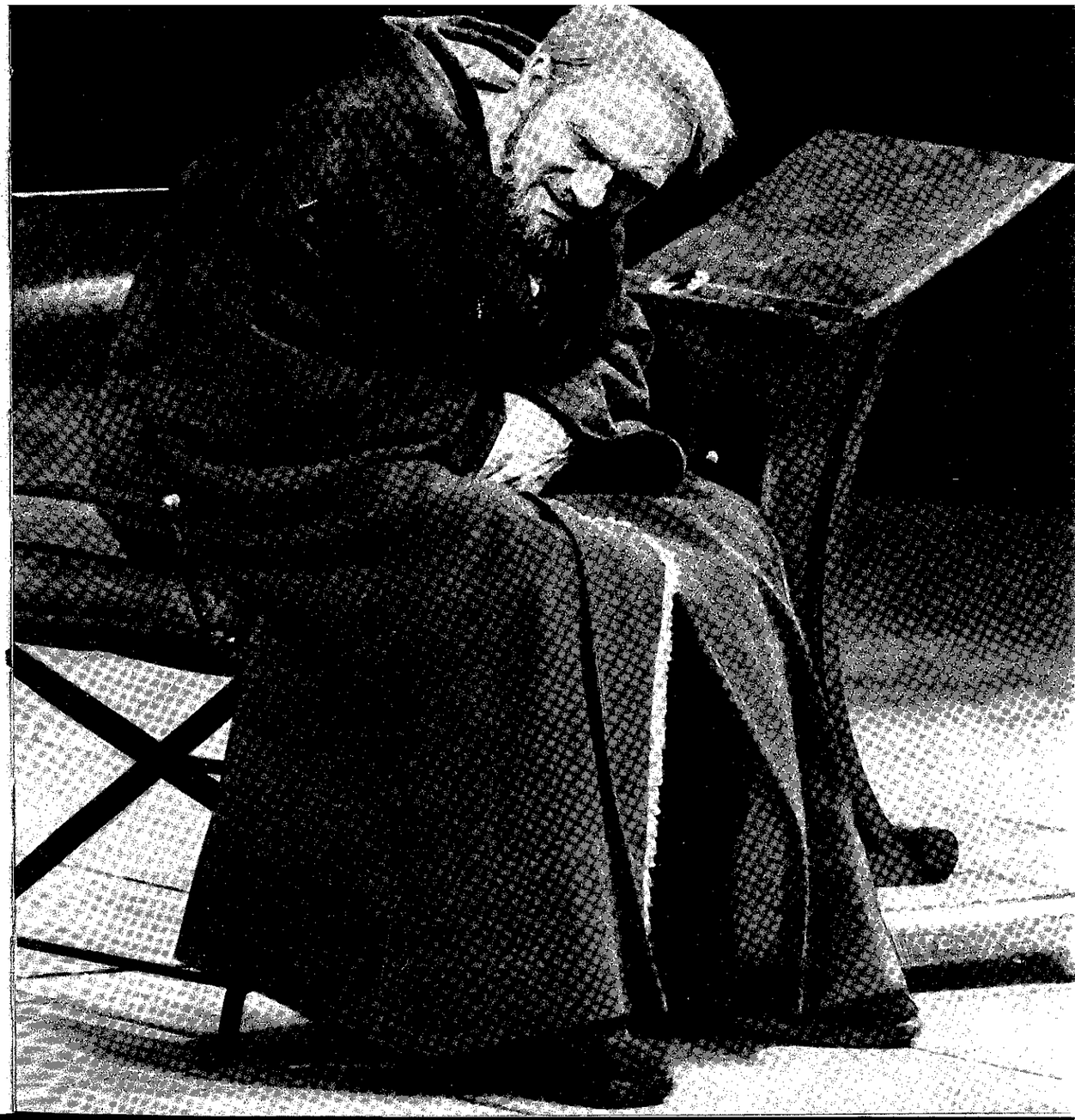

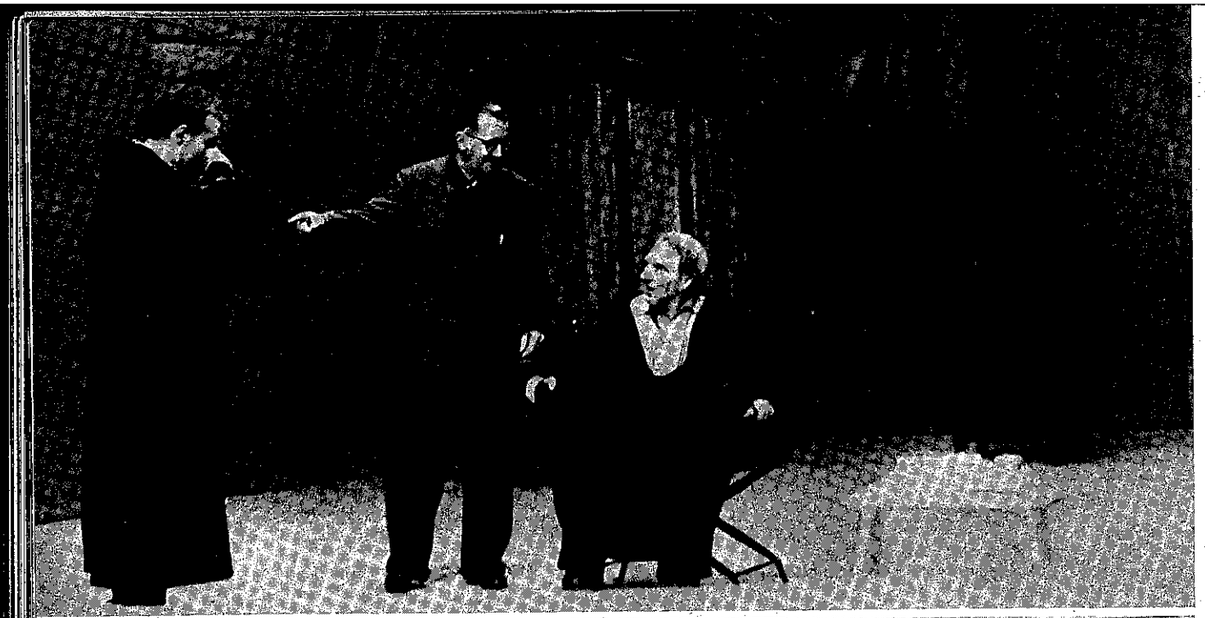

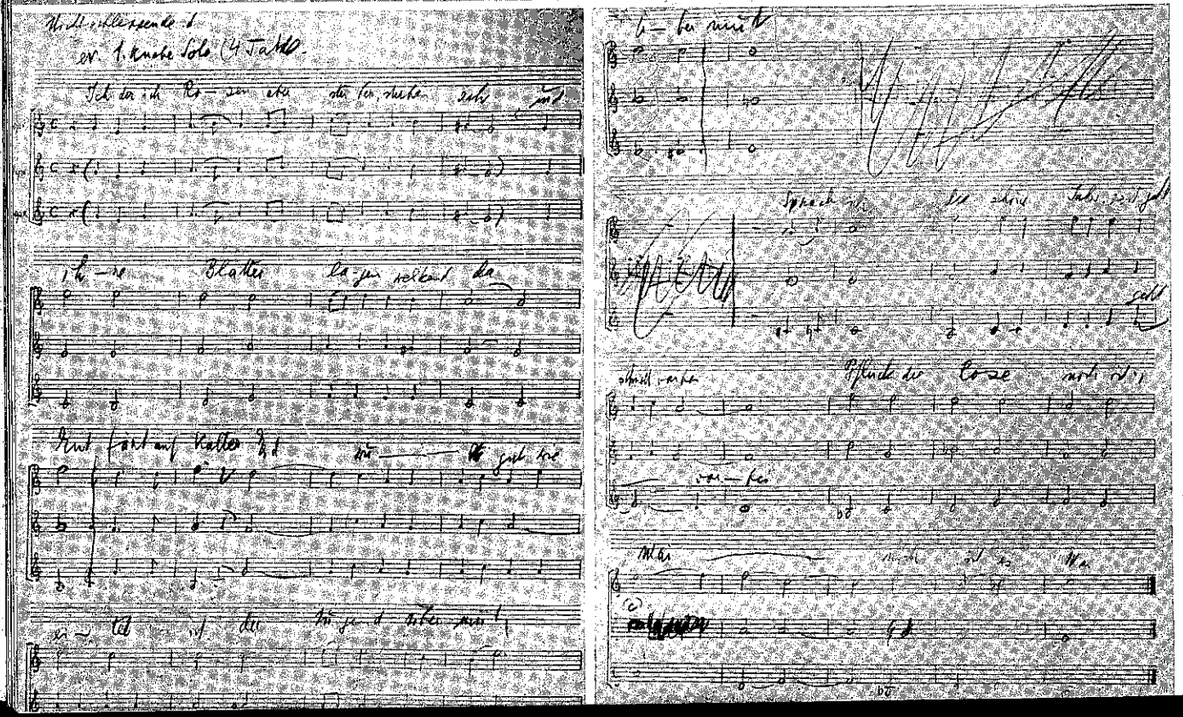

ŽIVOT GALILEIHO

Ernst Busch jako Galileo Galilei (Berlínský ensemble — foto Gerda Goedhart)

ŽIVOT GALILEIHO

Bertold Brecht při zkoušce (foto Gerda Goedhart)

ŽIVOT GALILEIHO

Hudba Hanse Eislera k Madrigalu

ŽIVOT GALILEIHO

Jevištní skica Caspara Nehera

ŽIVOT GALILEIHO

Charles Laughton jako Galileo Galilei (New York — foto Ruth Berlau)

ŽIVOT GALILEIHO

Martin Flörchinger v roli Sagreda a Ernst Busch v roli Galileiho (Berlínský ensemble — foto Gerda Goedhart)

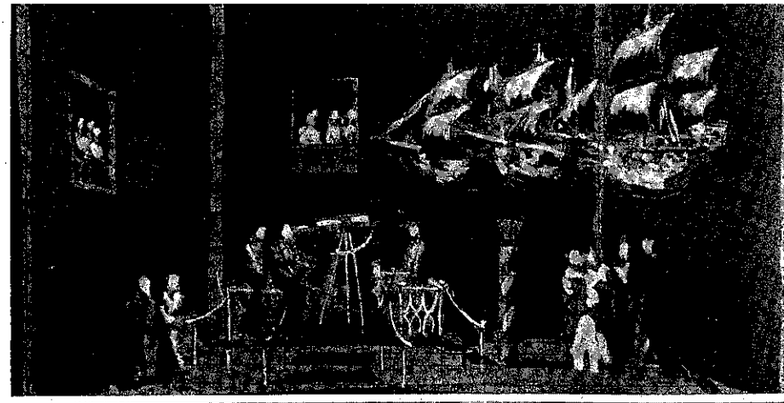

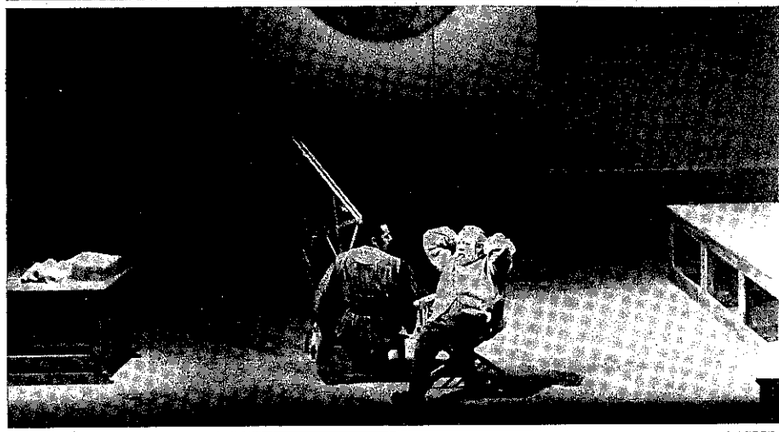

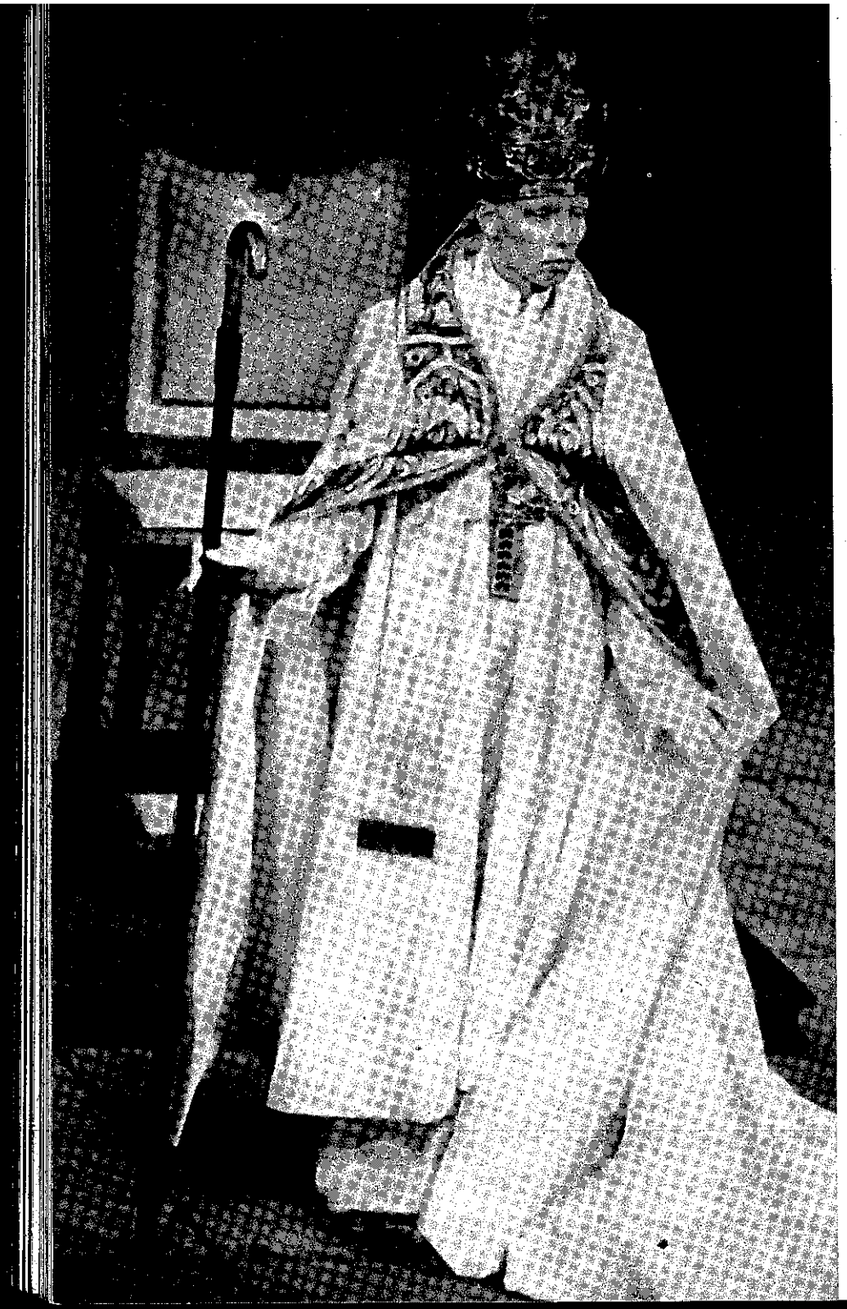

ŽIVOT GALILEIHO

Ernst Otto Fuhrmann jako papež Urban VIII. (Berlínský ensemble — foto Gerda Goedhart)

POLNÍ KAZATEL · Poněvadž to říká kuchař!

MATKA KURÁŽ · Proč jste to neřek vy? Má pravdu, udělám nejlíp, když pudu na trh. *Zaleze do vozu.*

KUCHAŘ · Něco vám povím, kazateli. Máte málo duchapřítomnosti. Měl jste říct: Já že jsem vám poradil? Já nanejvýš politisoval. Se mnou jste si nic začínat neměl, vašemu rouchu takový kohoutí zápas nesluší!

POLNÍ KAZATEL · Jestli nebudete držet hubu, tak vás zabiju, ať se to sluší nebo ne.

KUCHAŘ *si stáhne boty a odvine onuce* · Kdyby se z vás nebyl stal tak bezbožný lump, tak byste se teď v míru snadno zase dostal k faře. Kuchaře potřebovat nebudou, kuchtit není co, ale věřit lidi nepřestali, v tom se nic nezměnilo.

POLNÍ KAZATEL · Pane Lambe, musím vás prosit, abyste se mě nesnažil odtud vystrnadit. Co jsem zludračil, stal jsem se lepším člověkem. Už bych jim kázat nedovedl.

Přichází Yvette Pottierová, v černém, vyšňořena, s holí. Je mnohem starší, tlustší a silně napudrovaná. Za ní služebník.

YVETTE · Haló, lidičky! Jsem tady u Matky Kuráže?

POLNÍ KAZATEL · Ovšem. A s kým máme potěšení?

YVETTE · S obristovou Starhembergovou, drahouškové. Kde je Kuráž?

POLNÍ KAZATEL *volá do vozu* · Obristová Starhembergová chce s vámi mluvit!

HLAS MATKY KURÁŽE · Přijdu hned!

YVETTE · Tady je Yvette!

HLAS MATKY KURÁŽE · Ach, Yvette!

YVETTE · Zaskočila jsem jen, abych se podívala, jak se vede. *Když se kuchař vyděšeně otočil.* Pieter?

KUCHAŘ · Yvette!

YVETTE · No tohle! Jakpak ses ty sem dostal?

KUCHAŘ · Povozem.

POLNÍ KAZATEL · Ach, vy se znáte? Důvěrně?

YVETTE · To bych řekla. *Pohlíží na kuchaře.* Tlustý.

KUCHAŘ · Už taky nejsi nejštíhlejší.

YVETTE · Je na každý pád dobře, že tě potkávám, lumpe. Aspoň ti můžu říct, co si o tobě myslím.

POLNÍ KAZATEL · Jen řekněte, co si o něm myslíte, ale počkejte, až přijde Kuráž.

MATKA KURÁŽ *vyleze s různým zbožím* · Yvette! *Obejmou se.* Ale proč jseš ve smutku?

YVETTE · Nesluší mi? Můj muž, ten obrist, před několika lety umřel.

MATKA KURÁŽ · Ten starý, co tenkrát málem koupil můj vůz?

YVETTE · Jeho starší bratr.

MATKA KURÁŽ · To se ti asi nevede špatně! Aspoň jedna, která to ve válce někam dotáhla.

YVETTE · Inu, šlo to nahoru dolů a nakonec prostě zas nahoru.

MATKA KURÁŽ · Nemluvme o obristech špatně, vydělávají peněz jako železo.

POLNÍ KAZATEL *kuchaři* · Na vašem místě bych se zase obul. *Yvettě.* Slíbila jste, paní obristová, že řeknete, co si o tom pánovi myslíte.

KUCHAŘ · Yvette, nedělej tady nepříjemnosti.

MATKA KURÁŽ · To je můj přítel, Yvette.

YVETTE · To je Pieter Lulkař.

KUCHAŘ · Nech si přezdívky. Jmenuju se Lamb.

MATKA KURÁŽ *se směje* · Pieter Lulkař? Ten, co pobláznil kdejakou ženskou? Poslyšte, tu vaši lulku jsem schovala.

POLNÍ KAZATEL · A také z ní kouřila!

YVETTE · Štěstí, že vás před ním můžu varovat. To je nejhorší chlap, co kdy běhal po flanderským pobřeží. Na každým prstu jednu, co přived do neštěstí.

KUCHAŘ · To už je dávno. To už ani není pravda.

YVETTE · Vstaň, když s tebou mluví dáma. Jak já toho člověka měla ráda! A ve stejnou dobu měl malou černou s křivýma nohama. Tu samozřejmě dostal do neštěstí taky.

KUCHAŘ · Tobě jsem ovšem spíš ukázal cestu ke štěstí, jak se zdá.

YVETTE · Drž hubu, ty žalostná ruino! Ale mějte se před ním na pozoru, chlap jako on zůstane nebezpečný, i když hnije za živa!

MATKA KURÁŽ *Yvettě* · Pojď se mnou, musím udat svý věci, než poklesnou ceny. Možná, že bys mi svýma známostma mohla u regimentu pomoct. *Volá do vozu.* Katrin, z kostela nic nebude, pudu radši napřed na trh. Jestli přijde Eilif, dej mu napít. *Odchází.*

YVETTE *na odchodu* · Jak mě moh kdysi někdo takový dostat na šikmou plochu! Mám co děkovat jedině svý šťastný hvězdě, že jsem se přesto zase dostala nahoru. Ale že jsem ti teď tvý rejdy zatrhla, to mi jednou tam nahoře připočtou k dobru, Pietre Lulkaři.

POLNÍ KAZATEL · Mám chuť k téhle naší rozmluvě říct něco, jako že boží mlýny melou pomalu… Ale vy zas budete huhlat, že dělám hloupé vtipy.

KUCHAŘ · Nemám prostě štěstí. Řeknu vám, jak to je. Doufal jsem v teplý jídlo. Jsem vyhladovělý. Teď si ale spolu promluví a Kuráž si o mně udělá docela falešný obraz. Bude asi nejlíp, když zmizím, než se vrátí.

POLNÍ KAZATEL · Myslím také.

KUCHAŘ · Kazateli, mám už zase míru po krk. Je třeba, aby lidstvo zašlo ohněm a mečem, poněvadž žije v hříchu od nejútlejšího mládí. Přál bych si, abych směl vrchnímu veliteli, který už je bůhvíkde, zase upíct tučnýho kapouna s hořčičnou omáčkou a troškou mrkve.

POLNÍ KAZATEL · S červeným zelím. Ke kapounu patří červené zelí.

KUCHAŘ · To je pravda, ale on si vždycky přál mrkev.

POLNÍ KAZATEL · Ničemu nerozuměl.

KUCHAŘ · Cpal jste se po každý s ním o sto šest.

POLNÍ KAZATEL · Jen s přemáháním.

KUCHAŘ · Musíte ale přiznat, že tehdá byly časy!

POLNÍ KAZATEL · To bych eventuálně přiznal.

KUCHAŘ · Jakmile jste o ní řek, že je hyena, tak jste si to s ní rozlil. Na co jste se tak zakoukal?

POLNÍ KAZATEL · Eilif. *Přichází Eilif, následován vojáky s píkami. Je spoután na rukou a bledý jako stěna.* Copak se s tebou stalo?

EILIF · Kde je matka?

POLNÍ KAZATEL · Ve městě.

EILIF · Slyšel jsem, že je tady. Dovolili mi, abych ji ještě navštívil.

KUCHAŘ *vojákům* · Kampak ho vedete?

VOJÁK · Někam, kde mu zvlášť dobře nebude.

POLNÍ KAZATEL · Co provedl?

VOJÁK · Vloupal se k sedlákovi. Zabil mu ženu.

POLNÍ KAZATEL · Jak jsi to mohl udělat?

EILIF · Neudělal jsem nic jinýho, než co jsem dělal dřív.

KUCHAŘ · Ale v míru.

EILIF · Drž hubu. Můžu si sednout, než přijde?

VOJÁK · Nemáme čas.

POLNÍ KAZATEL · Ve válce mu za to prokazovali pocty, dokonce po pravici vrchního velitele seděl. Tenkrát to bylo hrdinství. Nedalo by se promluvit s profousem?

VOJÁK · To by nebylo nic platné. Jaképak hrdinství, když sebere sedlákovi dobytek?

KUCHAŘ · To byla hloupost!

EILIF · Kdybych byl býval hloupý, tak jsem umřel hlady, ty chytráku.

KUCHAŘ · A poněvadž jsi byl chytrý, přijdeš o hlavu.

POLNÍ KAZATEL · Musíme aspoň zavolat Katrin.

EILIF · Nech ji tam. Radši mi dej lok kořalky.

VOJÁK · Na to není kdy. Jdem!

POLNÍ KAZATEL · A co máme vyřídit matce?

EILIF · Řekni jí, že jsem neudělal nic jinýho — řekni jí, že jsem udělal zas jen to, co jindá… Nebo jí neříkej vůbec nic. *Vojáci ho ženou pryč.*

POLNÍ KAZATEL · Doprovodím tě na těžké cestě.

EILIF · Nepotřebuju žádnýho flanďáka.

POLNÍ KAZATEL · To ještě nevíš. *Jde za ním.*

KUCHAŘ *volá za nimi* · Budu jí to přece jen muset říct, bude ho chtít ještě vidět!

POLNÍ KAZATEL · Raději jí neříkejte nic. Nanejvýš, že tady byl a že ještě přijde, snad zítra. Zatím se vrátím a budu jí to moci nějak šetrně sdělit. *Spěšně odejde.*

KUCHAŘ *se za nimi dívá, vrtí hlavou a pak neklidně přechází sem tam. Nakonec se přiblíží k vozu* · Haló! Nechtěla byste vylézt? Chápu sice, že jste před mírem zalezla. Já bych to nejraději udělal taky. Jsem kuchař od vrchního velitele. Pamatujete se na mne? Nenašlo by se tu něco k snědku, než se vaše matka vrátí? Měl bych zrovna chuť na kousek špeku, nebo třebas i chleba, čistě z dlouhý chvíle. *Nahlédne dovnitř.* Má deku přes hlavu. *Vzadu zazní dunění děl.*

MATKA KURÁŽ *přiběhne udýchaná a má dosud všechno zboží* · Kuchaři, už je zase po míru! Už tři dny je zase válka. Ještě jsem měla všechno zboží, když jsem se to dověděla. Bohudík! V městě jsou přestřelky s luterány. Musíme s vozem v tu chvíli zmizet. Katrin, balit! Co jste tak zaražený? Co je?

KUCHAŘ · Nic.

MATKA KURÁŽ · Nepovídejte, něco se stalo. Poznám to na vás.

KUCHAŘ · Snad že je zase válka. Teď možná budu muset počkat do zítřejšího večera, než zase dostanu něco teplýho do žaludku.

MATKA KURÁŽ · Lžete, kuchaři.

KUCHAŘ · Eilif tady byl. Jenže hned zase musel odtud.

MATKA KURÁŽ · Byl tady? To ho cestou uvidíme. Potáhnu teď s našima. Jak vypadá?

KUCHAŘ · Jako vždycky.

MATKA KURÁŽ · Ten se nikdy nezmění. Toho mi válka sebrat nemůže. Je chytrý. Pomůžete mi balit? *Začne balit.* Říkal něco? Je s hejtmanem zadobře? Vykládal něco o svých hrdinských činech?

KUCHAŘ *chmurně* · Jeden z těch hrdinských činů prý znova opakoval.

MATKA KURÁŽ · Povíte mi to později, musíme pryč.

Katrin se objeví.

Katrin, už je zase po míru. Potáhneme dál. *Kuchaři.* Co je s váma?

KUCHAŘ · Dám se naverbovat.

MATKA KURÁŽ · Nabízím vám… Kdepak je kazatel?

KUCHAŘ · Šel do města s Eilifem.

MATKA KURÁŽ · Tak pojeďte kousek s náma, Lambe. Potřebuju pomoc.

KUCHAŘ · A to všechno s Yvette…

MATKA KURÁŽ · V mých očích vám to neublížilo. Naopak. Říká se: kde je kouř, tam je taky oheň. Pojedete teda s náma?

KUCHAŘ · Neříkám ne.

MATKA KURÁŽ · Dvanáctý regiment už vyrazil. Zaberte u voje. Tady je kus chleba. Musíme zadem, k luteránům. Možná, že Eilifa uvidím už dneska v noci. Toho mám ze všech nejradši. Chvilku byl mír a už se zase jede dál. *Zatím co se kuchař s Katrin chopí voje, zpívá.*

Z Ulmu do Met, pak na Moravu!
Je matka Kuráž, kde je krach!
Každýmu válka dodá stravu,
jen když má olovo a prach.
Žít jenom z olova a prachu
však nejde. Válka lidi chce!
K pluku se dejte beze strachu!
Hned teď — než bude po válce!

■

9. Už šestnáct let teď trvá velká náboženská válka. Německo ztratilo polovinu obyvatelstva. To, co zůstalo po řežích, hubí mor. V krajinách kdysi neobyčejně úrodných zuří hlad. Vlci se potulují po spáleništích měst. Na podzim roku 1634 se setkáváme s Matkou Kurážÿ v německých Smrčinách, stranou od silnice, po níž táhnou švédská vojska. Zima přichází v tomto roce brzy a je krutá. Obchody jdou špatně, takže zbývá jen žebrota. Kuchař dostane dopis z Utrechtu a je propuštěn.

Před polorozbořenou farou. Mrazivé jitro na začátku zimy. Nárazy větru. Matka Kuráž a kuchař v odřených beraních kožiších u vozu.

KUCHAŘ · Všude je tma, všichni ještě spějí.

MATKA KURÁŽ · Je to přece fara. A k vyzvánění musí farář z peřin. Pak dostane teplou polívku.

KUCHAŘ · Od koho, když je celá ves spálená, jak jsme viděli?

MATKA KURÁŽ · Ale je obydlená, prve zaštěkal pes.

KUCHAŘ · I kdyby kněžour měl, nedá.

MATKA KURÁŽ · Kdybychom zazpívali, tak možná...

KUCHAŘ · Mám toho po krk. *Náhle.* Dostal jsem dopis z Utrechtu, že matka zemřela na choleru a že hospoda připadla mně. Tady je to psaní, jestli nevěříš. Ukážu ti je, i když ti po tom, co v něm teta žvaní o mým dosavadním životě, celkem nic není.

MATKA KURÁŽ *čte dopis* · Lambe, mám toho potulování už taky plný zuby. Připadám si jako řeznický pes — táhne maso pro zákazníky a sám si ani nelízne. Už nemám nic na prodej a lidi nemají, čím by to nic zaplatili. V Sasku mi jeden otrhanec chtěl za dvě vejce pověsit na krk stoh starých knih a ve Wirtembersku by mi byli dali za pytlíček soli pluh. Nač orat? Nic už neroste, jen roští. V Pomořansku prý venkovani už snědli menší děti a jeptišky chytli při loupeži.

KUCHAŘ · Svět vymírá.

MATKA KURÁŽ · Někdy se už vidím, jak s vozem projíždím peklem a prodávám smůlu, nebo jak jedu nebem a nabízím bludným duším svačinu na cestu. Kdybych s dětma, co mi ještě zůstaly, našla místo, kde to v jednom kuse nebouchá, tak bych si snad ještě užila pár klidných let.

KUCHAŘ · Mohli bychom tu hospodu otevřít. Anno, rozmysli si to. V noci jsem se rozhod, že se vrátím do Utrechtu, ať už s tebou nebo bez tebe, a to ještě dnes.

MATKA KURÁŽ · Musím si promluvit s Katrin. Přichází to trošku zhurta a já se nerada rozhoduju v zimě a s prázdným žaludkem. Katrin! *Katrin vyleze z vozu.* Katrin, musím ti něco říct. Chci se s kuchařem vydat do Utrechtu. Zdědil tam hospodu. Zůstala bys na jednom místě a mohla bys navázat známosti. Usedlý osoby by si tak leckdo vážil, obličej není všecko. Byla bych pro to. S kuchařem se snášíme. A to mu musím přiznat: obchodu rozumí. Jídlo bychom měli jistý, to není k zahození, no ne? A ty bys měla svou postel, to by se ti líbilo, co? Věčně na silnici, to není žádný život. Úplně bys zpustla. Vši už stejně máš. Musíme se rozhodnout. Proč? Mohli bychom táhnout se Švédy na sever, někde támhle musejí být. *Ukazuje vlevo.* Myslím, Katrin, že se pro to rozhodnem.

KUCHAŘ · Anno, chtěl bych si s tebou promluvit slůvko mezi čtyřma očima.

MATKA KURÁŽ · Vrať se do vozu, Katrin. *Katrin leze zpátky.*

KUCHAŘ · Přerušil jsem tě, poněvadž vidím, žes to špatně pochopila. Myslel jsem, že ti to nebudu muset zvlášť říkat, že je to jasný. Ale když ne, tak ti to prostě musím říct. O tom, že bys tamtu mohla vzít sebou, nemůže být vůbec řeč. Doufám, že mi rozumíš.

Katrin vystrčí za nimi hlavu z vozu a naslouchá.

MATKA KURÁŽ · Ty jako myslíš, abych tady Katrin nechala?

KUCHAŘ · A jak sis to představovala? Tolik místa tam není. To není žádná hospoda se třema šenkovnama. Když se my dva do toho pořádně opřeme, může nás to uživit, ale tři ne, to je vyloučeno. Katrin by si mohla nechat vůz.

MATKA KURÁŽ · Myslela jsem, že by v Utrechtu možná našla muže.

KUCHAŘ · Abych se nesmál! Jak ta chce najít muže? Němá a k tomu ještě tu jizvu! A v tomhle věku?

MATKA KURÁŽ · Nemluv tak nahlas!

KUCHAŘ · Co je, to je, ať o tom mluvíš tiše nebo hlasitě. A taky to je jeden z důvodů, proč nemůže být v hospodě. Hosti nechtějí mít něco takovýho stále na očích. To jim nemůžeš zazlívat.

MATKA KURÁŽ · Drž hubu! Říkala jsem ti, abys nemluvil tak nahlas.

KUCHAŘ · Na faře rozsvítili. Můžeme zpívat.

MATKA KURÁŽ · Jak by mohla s vozem táhnout sama, kuchaři. Bojí se války. Špatně ji snáší. Co ta musí mít za sny! V noci ji slyším naříkat. Zvlášť po bojích. Co při tom ve snu vidí, nevím. Má se vším plno soucitu. Nedávno jsem u ní objevila schovanýho ježka, kterýho jsme přejeli.

KUCHAŘ · Hospoda je moc malá. *Volá.* Vážený pane, čeledi a ostatní, co tu bydlíte! Předneseme vám píseň o Šalamounovi, Juliu Caesarovi a jiných velikánech, kterým jejich velikost nebyla nic platná. Abyste věděli — i my jsme pořádný lidi, a proto se těžko uživíme, zvlášť v zimě. *Zpívají.*

Vy víte, kdo byl Šalamoun
a co se stalo s ním.
Vše promyslil na samu kost,
a přece pravil: Marnost nad marnost —
a zoufal nad svým zrozením.

Jaká to moudrost, velikost!
Hle: den se ještě nevzdal tmám
a svět už viděl následnost:
To moudrost jenom přivedla ho tam.
Blažen, kdo moudrosti je prost!

Všechny ctnosti jsou totiž na tomhle světě nebezpečny, jak tahle hezká písnička dokazuje. Je líp, když je člověk nemá, a když má místo toho příjemný život a snídani, řekněme teplou polívku. Já na příklad ctnosti nemám, zato polívku bych moc rád. Jsem soldát, ale co mi má odvaha ve všech těch bitvách byla platná? Nic, mám hlad a bylo by mi líp, kdybych byl býval poseroutka a zůstal doma. Proč?

Vy víte, kdo byl Caesar sám,
odvážný, smělý muž.
Na trůn jak bůh se posadil
a pak byl zavražděn, jak víte už,
v ten čas, kdy na vrcholu byl.
I ty, můj synu! vzkřik a — dost.
Hle: den se ještě nevzdal tmám
a svět už viděl následnost:
To odvaha jen přivedla ho tam.
Blažen, kdo odvahy je prost!

Polohlasem. Ani nevykouknou. *Nahlas.* Vážený pane, čeledi a ostatní, co tu bydlíte. Řeknete možná, že odvaha člověka neuživí, že je třeba to zkusit s poctivostí. Ta že ho spíš nasytí nebo ho aspoň nenechá s úplně prázdným žaludkem. Jak to teda vypadá s ní?

Vy víte, kdo byl Sokrates,
jenž pravdu mluvil vždy.
Však pánům nestál za pozdrav,
ba strojili mu mrzké úklady
a podali mu bolehlav.
Jak velká byla jeho poctivost!
Hle: den se ještě nevzdal tmám
a svět už viděl následnost:
To poctivost jen přivedla ho tam.
Blažen, kdo poctivosti prost!

Ano, je třeba být nesobecký a rozdělit se o to, co člověk má. Co když ale nic nemá? Dobrodinci to možná taky nemají lehký, to rád uznám, jenže z něčeho přece musíš být živ. Ano, nesobeckost je vzácná ctnost, poněvadž se nevyplácí.

A svatý Martin nesnášel
u lidí chudobu.
Chuďasa v sněhu uviděl
a hned půl pláště nabídnout mu šel
a oba dva šli do hrobu.
Ten muž pomíjel pozemskost!
Hle: den se ještě nevzdal tmám
a svět už viděl následnost:
To nezištnost jen přivedla ho tam.
Blažen, kdo nezištnosti prost!

A stejně je to taky s náma. Jsme pořádný lidi, držíme spolu, nekradem, nevraždíme, nezapalujem. A tak se dá říct, že klesáme stále níž a dokazujem, že ta písnička má pravdu. Kdybychom byli jiní, kdybychom byli zloději a mordýři, měli bychom možná plný žaludek. Ale takhle nám málokdo dá polívku. Ctnosti se totiž nevyplácejí, jen ničemnosti. Takový je svět, ačkoliv by takový být nemusel.

Zde zříte lidi pořádný,
poslušni boha jsou.
Užitek z toho nižádný.
Vy, kdo sedíte v teple za kamny,
ukažte dobrou duši svou!
My ctili vždy jen nábožnost!
Hle: den se ještě nevzdal tmám
a svět už viděl následnost.
To bohabojnost přivedla nás tam.
Přešťasten ten, kdo je jí prost!

HLAS *shora* · Vy tam! Pojďte nahoru! Zapraženou polévku můžete dostat.

MATKA KURÁŽ · Lambe, nevpravila bych do krku jedinou lžíci. Neříkám, že to, co říkáš, je nerozumný, ale bylo to tvoje poslední slovo? Dobře jsme si rozuměli.

KUCHAŘ · Moje poslední slovo. Rozmysli si to.

MATKA KURÁŽ · Nemám si co rozmýšlet. Nenechám ji tady.

KUCHAŘ · To by bylo dost nerozumný, ale nic bych na tom nemoh změnit. Nejsem necita, jenže hospoda je malá. Ale teď musíme nahoru, nebo z toho tady taky nic nebude a zpívali jsme v tý zimě nadarmo.

MATKA KURÁŽ · Dojdu pro Katrin.

KUCHAŘ · Raději pro ni něco nahoře zastrč. Když tam přitáhneme ve třech, ještě se nás leknou. *Oba zajdou.*

Z vozu vylézá Katrin s uzlíčkem. Rozhlédne se, zda jsou oba pryč. Pak rozestře na kole vozu kuchařovy staré kalhoty a matčinu sukni vedle sebe, tak, aby se na to snadno přišlo. Když je s tím hotova a chce s uzlíčkem zmizet, vrací se Matka Kuráž z domu.

MATKA KURÁŽ *s talířem polévky* · Katrin! Stůj! Katrin! Kampak chceš s tím uzlíkem? Pominula ses? *Prohlíží uzlík.* Sbalila si věci! Poslouchala nás? Řekla jsem mu, že z toho Utrechtu nic nebude, z tý jeho smradlavý hospody. Co bysme tam dělaly? Ty a já, my se do žádný hospody nehodíme. Z války se pro nás dá ještě všelicos vytlouct. *Spatří kalhoty a sukni.* Ty jseš ale hlupák. Co myslíš, že bych byla udělala, až bych tohle uviděla a ty byla zatím pryč? *Zadrží Katrin, která chce odtud.* Nemysli si, že jsem mu dala kvinde kvůli tobě. To kvůli vozu, jedině proto. Přece se nezbavím vozu, na který jsem si zvykla. Kvůli tobě to vůbec není, je to kvůli vozu. Dáme se na druhou stranu a kuchařovy věci vyndáme a položíme sem, aby je našel, hlupák. *Vyleze a hodí ještě několik věcí vedle kalhot.* Tak, ten z našeho obchodu vypad a jiný se mi tam už nedostane. Teď to povedeme my dvě spolu. Taky tahle zima přejde, jako všecky ostatní. Zapřáhni se, třebas začne padat sníh.

Obě se zapřáhnou do vozu, otočí ho a odtáhnou pryč. Přichází kuchař a překvapen spatří své věci.

■

10. Po celý rok 1635 táhne Matka Kuráž a její dcera za stále otrhanějšími vojsky silnicemi středního Německa.

Silnice. Matka Kuráž a Katrin táhnou vůz. Jedou kolem selského stavení, z něhož se ozývá zpěv.

HLAS · Rozkvetla nám na zahrádce
růžička překrásná.
V březnu jsme ji zasadili,
co to jenom dalo práce,
než se plátky porozvily.

Šťasten, kdo zahrádku svou má.
Ach, voněla tak sladce.

Když dují vichry zimní
a vyjí píseň zlou,
jenom si klidně zdřímni,
vyspravil sis přece střechu
slámou a kousky mechu.

Šťasten, kdo má co nad hlavou,
když vyjí vichry zimní.

Matka Kuráž a Katrin se zastaví, naslouchají, pak zase táhnou dál.

■

11. Leden 1636. Císařská vojska ohrožují evangelické město Halle. Kámen promluví. Katka Kuráž ztrácí dceru a táhne sama dál. Válka ještě dávno neskončila.

Vůz s roztrhanou plachtou stojí vedle selského stavení se širokou doškovou střechou, která se opírá o skalní stěnu. Je noc.
Z lesíka vystupuje fendrych s třemi těžce ozbrojenými vojáky.

FENDRYCH · Jen žádný kravál. Jak někdo hlesne, tak ho praštěte kopím.

PRVNÍ VOJÁK · Jestli chceme dostat někoho, kdo by nás ved, tak přece musíme na ně zabouchat.

FENDRYCH · Bouchání, to není žádný zvláštní kravál. To je jako když se kráva převalí na stěnu chléva.
Vojáci zabušt na dveře selského stavení. Selka otvírá. Zacpou jí ústa. Dva vojáci vejdou dovnitř.

MUŽSKÝ HLAS UVNITŘ · Děje se něco?
Vojáci vyvedou sedláka a jeho syna.

FENDRYCH *ukáže na vůz, z kterého se vynořila Katrin* · Tady je taky ještě jedna. *Kterýsi z vojáků Katrin vytáhne.* To jste všecky, co tady bydlíte.

SEDLÁK A SELKA · To je náš syn. — A tahle je němá. — Její matka šla do města nakoupit. — Poněvadž spousta lidí utíká a leccos při tom lacino prodává. — Mají kočovný handl, jsou to markytánky.

FENDRYCH · Radím vám, abyste se chovali tiše. Při nejmenším rámusu dostanete kopím přes lebku. Potřebuju někoho, kdo by nám ukázal stezku, která vede k městu.
Ukáže na mladého sedláka. Pojď sem, ty!

MLADÝ SEDLÁK · Neznám žádnou stezku.

DRUHÝ VOJÁK *se šklebí* · Nezná žádnou stezku.

MLADÝ SEDLÁK · Katolickým nesloužím.

FENDRYCH *druhému vojákovi* · Vraž mu kopí do slabin.

MLADÝ SEDLÁK *sražen na kolena a ohrožen kopím* · Zabte si mě třeba.

PRVNÍ VOJÁK · Vím, jak na to, aby zmoudřel. *Vykročí k chlévu.* Dvě krávy a vůl. Poslyš! Jestli nevezmeš rozum do hrsti, tak ti ten tvůj dobytek pobiju.

MLADÝ SEDLÁK · Dobytek ne!

SELKA *pláče* · Pane hejtmane, ušetřte náš dobytek, jinak umřeme hlady.

FENDRYCH · Jestli si nedá říct, tak máte po něm.

PRVNÍ VOJÁK · Začnu s volem.

MLADÝ SEDLÁK *starému* · Musím? *Selka kývne.* Tak já to udělám.

SELKA · A srdečný dík, pane hejtmane, že jste se nad námi slitoval, až na věky amen.
Sedlák naznačí selce, aby zanechala dalšího děkování.

PRVNÍ VOJÁK · Jako bych nevěděl, že je jim vůl nade všecko!
Fendrych a vojáci pokračují v cestě, vedeni mladým sedlákem.

SEDLÁK · Jsem zvědav, co mají za lubem. Nic dobrého asi.

SELKA · Možná, že jsou jen na výzvědách. — Co chceš dělat?

SEDLÁK *přistaví ke střeše žebřík a vyleze po něm nahoru* · Podívat se, jestli jsou sami. *Nahoře.* V lesíku se něco děje, je to znát až dole u lomu. A támhle v průseku jsou taky ozbrojenci. A kanón mají. Je jich víc než regiment. Běda městu a všem, co v něm jsou.

SELKA · Svítí ve městě?

SEDLÁK · Ne. Tam teď spějí. *Sleze dolů.* Jestli se tam dostanou, tak všecko povraždí.

SELKA · Post je objeví včas.

SEDLÁK · Hlídku ve věži na stráni museli vyřídit, jinak by byla zatroubila.

SELKA · Kdyby nás bylo víc...

SEDLÁK · Sami s tím mrzákem tady nahoře...

SELKA · Myslíš, že se nedá nic dělat...

SEDLÁK · Nic.

SELKA · Nemůžeme doběhnout dolů, v noci.

SEDLÁK · Celá stráň je jich plná. Ani znamení bychom nemohli dát.

SELKA · Aby nás tady taky povraždili?

SEDLÁK · Ba, nedá se nic dělat.

SELKA *Katrin* · Modli se, chudáčku, modli! Nemůžeme krveprolití zabránit. Když už neumíš mluvit, tak se aspoň modli. Jestli tě nikdo neuslyší, On tě uslyší. Pomůžu ti. *Všichni pokleknou, Katrin za venkovany.* Otče náš, jenž jsi na nebesích, vyslyš naši modlitbu a nedej zahynout městu se všemi, co v něm pobývají a ničeho netuší. Probuď je, aby vstali, vyšli na hradby a viděli, jak uprostřed noci se blíží nepřítel s kopími a kanóny loukami dolů po svahu. *Obrácena ke Katrin.* Ochraňuj naši matku a učiň, aby strážný nespal, ale vzbudil se dřív, než bude pozdě. I při našem švagru stůj, je tam se svými čtyřmi dětmi, nedej jim zahynout, neboť jsou nevinní a nevědí o ničem. *Ke Katrin, která zasténá.* Jednomu ještě nejsou dva, nejstaršímu je sedm. *Katrin zděšeně vstane.* Otče náš, vyslyš nás, neboť jen Ty víš pomoct, jinak zahyneme, neboť jsme slabí a nemáme kopí ani cokoli jiného a nemůžeme se ničeho odvážit. Náš osud je v Tvých rukou se vším naším dobytkem a s celým dvorem, stejně jako město je v Tvých rukou a přemocný nepřítel před hradbami.
Katrin se nepozorovaně odplíží k vozu, něco z něho vyjme, strčí pod zástěru a vylézá po žebříku na střechu chléva.

SELKA · Pomni dětí, jež jsou ohroženy, zvláště nejmenších, starců, již se nemohou hnout, a vůbec všeho živého.

SEDLÁK · A odpusť nám naše viny, jakož i my odpouštíme našim viníkům. Amen.
Katrin usedá na střeše a začne tlouci do bubnu, který vytáhne zpod zástěry.

SELKA · Kriste pane, co to dělá?

SEDLÁK · Pominula se!

SELKA · Vylez pro ni, rychle!
Sedlák běží k žebříku, ale Katrin vytáhne žebřík na střechu.

SELKA · Uvrhne nás do neštěstí.

SEDLÁK · Okamžitě přestaň s tím bubnováním, mrzáku!

SELKA · Císařské na nás upozorníš!

SEDLÁK *hledá na zemi kameny* · Praštím po tobě!

SELKA · Copak nemáš soucit? Nemáš ani kousek srdce? Jsme ztraceni, jestli na nás přijdou! Zapíchnou nás!
Katrin zírá do dálky, na město, a bubnuje dál.

SELKA *sedlákovi* · Říkala jsem ti hned, abys tu verbež nepouštěl na dvůr. Je jim jedno, jestli nám vezmou poslední kus dobytka.

FENDRYCH *přiběhne se svými vojáky a s mladým sedlákem* · Rozsekám vás tu všecky!

SELKA · Pane oficíre, jsme nevinní, za nic nemůžeme. To ona se tam nahoru odplížila. Je cizí, nepatří k nám.

FENDRYCH · Kde je žebřík?

SEDLÁK · Nahoře.

FENDRYCH *nahoru* · Rozkazuju ti, abys ten buben shodila dolů!
Katrin bubnuje dál.
Jste všecky sehraný. Tohle nepřežijete.

SEDLÁK · Tamhle v lesíku poráželi smrky. Kdybychom došli pro jeden a srazili ji dolů...

PRVNÍ VOJÁK *fendrychovi* · Prosím o dovolení, abych směl udělat návrh. *Šeptá fendrychovi cosi do ucha. Fendrych kývne.* Poslyš, uděláme ti výhodnou nabídku. Slez dolů a pojď s námi do města, pořád

před námi. Ukážeš nám matku. Uchráníme ji.
Katrin bubnuje dál.

FENDRYCH *vojáka surově odstrčí* · Nevěří ti, žádný div při tvé vizáži! *Volá nahoru.* Když ti to slíbím já? Jsem oficír a slovu dostojím.
Katrin bubnuje silněji.
Pro tu není nic svaté.

MLADÝ SEDLÁK · Pane oficír, nedělá to jen kvůli matce.

PRVNÍ VOJÁK · Dlouho to už trvat nesmí. Určitě to ve městě uslyší.

FENDRYCH · Musíme udělat něčím takový rámus, aby to její bubnování přehlušil. Čím by se dal takový rámus udělat?

PRVNÍ VOJÁK · Nesmíme přece dělat vůbec žádný rámus.

FENDRYCH · Jen takový nevinný, hlupáku, žádný válečný.

SEDLÁK · Mohl bych sekerou štípat dříví.

FENDRYCH · Ano, štípej! *Sedlák dojde pro sekeru a uhodí do kmene.* Práskej do toho víc! Ještě víc! Jde ti o život!
Katrin naslouchala a bubnovala při tom tišeji. Neklidně se rozhlížejíc, bubnuje teď dál.

FENDRYCH *sedlákovi* · To je málo. *Prvnímu vojákovi.* Štípej taky.

SEDLÁK · Mám jen jednu sekeru. *Přestane štípat.*

FENDRYCH · Musíme zapálit dvůr. Musíme ji vykouřit.

SEDLÁK · To není nic platné, pane hejtmane. Jakmile ve městě uvidí, že tady hoří, vědí všecko.
Katrin při bubnování znovu naslouchá. Teď se směje.

FENDRYCH · Vysmívá se nám, koukej. Já už to nevydržím. Já ji sestřelím, i kdyby všecko měl vzít ďas. Doneste mušketu!
Vojáci odběhnou, Katrin bubnuje dál.

SELKA · Mám nápad, pane hejtman. Tamhle stojí jejich vůz. Jestli ten roztřískáme, přestane. Nemají nic než tenhle vůz.

FENDRYCH *mladému sedlákovi* · Rozmlať ho.
Nahoru. Roztřískáme ten tvůj vůz, jestli nepřestaneš s bubnováním!
Mladší sedlák několikrát slabě uhodí do vozu.

SELKA · Přestaň, potvoro!
Katrin hledí zoufale na vůz, vyráží žalostné zvuky, ale bubnuje dál.

FENDRYCH · Kde ti všiváci s mušketou vězí?

PRVNÍ VOJÁK · Ve městě ještě asi nic neslyšeli, jinak by spustilo jejich dělo.

FENDRYCH *nahoru* · Vůbec tě neslyší. A teď tě sestřelíme! Naposledy. Hoď buben dolů!

MLADÝ SEDLÁK *odhodí náhle plaňku* · Bubnuj dál! Jinak zařve všecko! Bubnuj dál, bubnuj dál…
Voják jej srazí a tluče do něho kopím. Katrin se dá do pláče, bubnuje však dál.

SELKA · Ne do zad! Bože, vždyť ho utlučete!
Přiběhnou vojáci s mušketou.

DRUHÝ VOJÁK · Obrist vzteky div nepukne, fendrychu. Přijdeme před válečný soud.

FENDRYCH · Postav ji! Postav! *Ke Katrin, zatím co mušketu pokládají na vidlici.* A teď už vážně naposledy: Přestaň s tím bubnováním! *Katrin s pláčem bubnuje, co jí síly stačí.* Střelte!
Vojáci vystřelí. Katrin, zasažena, uhodí ještě několikrát a pak se pomalu zhroutí.

FENDRYCH · A je po rámusu!
Poslední Katrininy údery jsou však vystřídány dělovými ranami z města. Zdálky je slyšet zmatené vyzvánění na poplach a střelbu.

PRVNÍ VOJÁK · Tak přece jen dosáhla svého!

■

12. Noc k ránu. Je slyšet bubny a píšťaly pochodujících oddílů, které se vzdalují.

Před vozem Matka Kuráž, skloněná nad dcerou. Venkované stojí vedle ní.

SEDLÁK *nepřátelsky* · Musíte pryč, paní. Už jde poslední regiment. Sama odtud nemůžete.

MATKA KURÁŽ · Možná, že mi usne. *Zpívá.*

Hajinky, hají,
drobátko mý…
Vedle děcka pláčou,
ty jseš veselý.

Vedle jsou v cárech,
v hedvábí jseš ty.
Plášť z roucha andělskýho
máš přešitý.

Vedle hlady brečí,
a ty koláč jíš.
Jestli chceš mít větší,
hned ho uvidíš.

Hajinky, hají,
drobátko mý…
Jeden mi padl v Polsku,
ten druhý je ztracený.

Neměli jste jí říkat nic o dětech vašeho švagra.

SEDLÁK · Kdybyste nebyla šla do města za obchodem, tak by se to možná nestalo.

MATKA KURÁŽ · Už mi usnula.

SELKA · Nespí. Pochopte přece, je po ní.

SEDLÁK · A vy sama už musíte taky odtud. Je tu plno vlků, a co horšího, marodérů.

MATKA KURÁŽ · Ano.
Jde a přinese z vozu plachtu, aby mrtvou přikryla.

SELKA · Copak už jinak nikoho nemáte, ke komu byste mohla jít?

MATKA KURÁŽ · I mám, ještě jednoho, Eilifa.

SEDLÁK *zatím co Matka Kuráž přikrývá mrtvou* · Toho si najděte. Aby tahle byla pořádně pohřbena, o to se postaráme sami. To můžete být úplně klidná.

MATKA KURÁŽ · Tady máte na výlohy.
Odpočítá sedlákovi peníze na dlaň. Sedlák a jeho syn jí podávají ruku a odnášejí Katrin.

SELKA *jí rovněž podává ruku a ukloní se, odcházejíc* · Pospěšte si.

MATKA KURÁŽ *se zapřáhne do vozu* · Doufejme, že vůz sama utáhnu. Však to nějak pude, moc toho v něm není. Musím se zas do něčeho pustit.
Za zvuků bubnů a píšťal táhne vzadu kolem další pluk.

MATKA KURÁŽ *rozjíždí vůz* · Vemte mě s sebou!
Zezadu je slyšet zpěv:

Se štěstím svým, prohrami všemi
na dlouhý lokty válka je.
Když pustoší sto roků zemi,
vše prostý lid v ní prohraje.
Jí břečku, z pláště zbyly cáry.
Pluk ukrádá mu žoldu půl.
Věřme však na zázrak a čáry,
nelamme nad tažením hůl!
Jde jaro. Vzbuď se, křesťane!
Spí zemřelí. Jdou proudy vod.
Co nezemřelo, povstane
a dá se rychle na pochod.

POZNÁMKY
k „Matce Kuráži a jejím dětem"

Premiéra *Matky Kuráže a jejích dětí* za Hitlerovy války v Curychu (s neobyčejnou Theresou Giehseovou v titulní roli) umožnila měšťáckému tisku přes antifašistický a pacifistický postoj většinou německými emigranty obsazené Curyšské činohry, aby mluvil o niobské tragédii a o otřesné síle živočišného mateřství. Tím varován provedl autor pro berlínské provedení několik změn. Následuje původní text.

OBRAZ 1, *strana 165:*

MATKA KURÁŽ · ...Dávejte všecky na sebe pozor, máte proč. A teď zase nalezeme a pojedem dál.

KAPRÁL · Není mi dobře.

VERBÍŘ · Možná, že ses nachladil, jak sis v tom větru sundal přilbu. *Kaprál strhne přilbu k sobě.*

MATKA KURÁŽ · A ty mi vrať mý papíry. Ještě je na mně může někdo chtít, a já budu bez papírů. *Sebere je do cínové krabice.*

VERBÍŘ *Eilifovi* · Můžeš se přece na ohrnovačky aspoň podívat. A potom si řácky přihneme. A abys věděl, mám s sebou na závdavek, pojď za vůz. *Jdou za vůz.*

KAPRÁL · Nechápu. Držím se vždycky vzadu. Neznám nic bezpečnějšího než dělat kaprála. Dopředu můžeš posílat ty druhé, aby si vydobyli slávu. Vůbec mi nebude chutnat oběd. Vím předem, že nevpravím do chřtánu ani sousto.

MATKA KURÁŽ *k němu* · Tak si to zase brát nemusíš, abys přestal i jíst. Jen se drž vzadu. Na, lokni si kořalky, člověče, a nic ve zlém. *Dá mu napít.*

VERBÍŘ *se chytil Eilifa v podpaží a táhne ho s sebou dozadu* · Zařveš tak jako tak. Vytáh jsi křížek, co z toho? Deset zlatých na ruku, a je z tebe odvážný chlap a bojuješ za krále. Ženský se budou o tebe rvát a mně můžeš dát po hubě, že jsem tě urazil. *Oba odejdou.*

Němá Katrin vyráží hrubé skřeky, poněvadž únos zpozorovala.

MATKA KURÁŽ · Hned, Katrin, hned. Kaprálovi je nanic, je pověrčivý, to jsem nevěděla. A teď jedem dál. Kampak zmizel Eilif?

ŠVEJCAR · Asi šel s verbířem. Po celý čas s ním mluvil.

OBRAZ 5, *strana 184:*

MATKA KURÁŽ *k druhému* · Co, nemáš čím zaplatit? Bez peněz do hospody nelez! Takhle hrát pochody, ale vyplatit žold, to ne.

VOJÁK *hrozí* · Dej sem kořalku. Přišel jsem k rabuňku pozdě, poněvadž dovolili drancovat město jen hodinu. Že prý není nelida, řekl vrchní velitel. Město ho asi podmazalo.

POLNÍ KAZATEL *přiklopýtá* · Tady na dvoře jich ještě několik leží. Rodina toho sedláka. Pojďte mi někdo pomoct. Potřebuji plátno. *Druhý voják s ním odchází.*

MATKA KURÁŽ · Nemám žádný. Obvazy jsem vyprodala u regimentu. Kvůli nim oficírské košile trhat nebudu.

POLNÍ KAZATEL *na ni volá* · Říkám, že potřebuji plátno.

MATKA KURÁŽ *se prohrabuje ve voze* · Nic nedám. Nezaplatějí. Proč? Poněvadž nic nemají.

POLNÍ KAZATEL *nad ženou, kterou sem donesl* · Pročpak jste tady zůstali, když spustily kanóny?

SELKA *slabě* · Dvůr.

MATKA KURÁŽ · Ti a něco opustit! Mý hezký košile. Zítra, až přijdou páni oficíři, tak pro ně nebudu nic mít. *Shodí košili a Katrin ji odnese selce* · Jak k tomu přijdu, abych něco dávala! Já válku nezačla.

PRVNÍ VOJÁK · Jsou to luteráni. Proč se dali k luteránům?

MATKA KURÁŽ · Kašlu na tvou víru. Přišli o dvůr.

DRUHÝ VOJÁK · Žádný luteráni to nejsou. Jsou taky katolíci.

PRVNÍ VOJÁK · Když se střílí, tak se střílí. Koule si nevybírají.

SEDLÁK *kterého přivádí polní kazatel* · Ruka je v pekle.

Z domu se ozve dětský pláč.

POLNÍ KAZATEL *selce* · Lež!

MATKA KURÁŽ *trhá košile* · Každá za půl zlatky. Jsem na mizině. Moc s ní při obvazování nekruť, možná, že to jsou záda. *Katrině, která z trosek vynesla kojence a kolébá ho* · No tak, máš zase nějaký mrně, aby bylo co tahat, viď? Hned ho dáš matce! Nebudu se s tebou celý hodiny handrkovat, abych ti ho vyrvala, rozumíš? *Katrin si toho nevšímá.* Mám z těch vašich vítězství jenom škodu. Tak, to musí stačit, kazateli, neplýtvejte plátnem, to si vyprošuju.

POLNÍ KAZATEL · Potřebuji ho víc, krev prosakuje.

MATKA KURÁŽ *nad Katrinou* · Sedí si tady a je šťastná uprostřed vší mizérie. Hned ho dáš pryč, matka se už probírá. *Zatím co Katrin jen nerada donese dítě selce, roztrhne další košili.* Nic nedám, nechce se mi, musím myslet na sebe. *Druhému vojákovi.* Nečum. Jdi radši tamhle dozadu a řekni jim, aby přestali s tou muzikou; že zvítězili, to vidím i tady. Nalej si sklenku kořalky, kazateli, neodmlouvej, mám už takhle dost mrzutostí. *Musí s vozu dolů, aby vytrhla opilému prvnímu vojákovi svou dceru.* Ty dobytku, nemáš toho vítězení dost? Počkej, ty mi neuplácheš, napřed zaplatíš. *Sedlákovi.* Tvýmu dítěti nic není. *Ukazuje na ženu.* Trochu ji podlož. *Prvnímu vojákovi.* Tak tu necháš kabát. Stejně jsi ho ukrad.

První voják odvrávorá. Matka Kuráž trhá další košile.

POLNÍ KAZATEL · Ještě jeden tam zůstal.

MATKA KURÁŽ · Buď klidný, však roztrhám všecky.

OBRAZ 7, *strana 189:*

Silnice. Polní kazatel, Matka Kuráž a Katrin táhnou vůz. Vůz je špinavý a zpustlý, ale ověšen novým zbožím.

MATKA KURÁŽ *zpívá.*

Chtěl leckdo strhnout hvězdy s výší
a cizím koním říkat hop,
chtěl kvapně vykopat si skrýši,
vykopal si jen vlastní hrob.
Viděla mnohýho jsem muže,
jak na krchov se štval a štval —
Když leží tam, tak ptát se může,
proč jenom tolik pospíchal.

Refrén „Jde jaro" fouká na harmoniku.

OBRAZ 12, *strana 203:*

VENKOVANÉ · Musíte pryč, paní. Už jde poslední regiment. Sama odtud nemůžete.

MATKA KURÁŽ · Ještě oddychuje. Možná, že usne.

*

Za selských válek, největšího neštěstí německých dějin, byl reformaci po stránce sociální vytržen tesák. Zůstávaly obchody a cynismus. Ku-

ráž — to budiž řečeno, aby se pomohlo divadelnímu zobrazení — poznává zároveň s přáteli a hosty a téměř s každým čistě merkantilní podstatu války: právě to ji přitahuje. Věří válce až do konce. Nesvitne jí ani, že je člověku třeba velkého nože, chce-li ve válce přijít na své. Diváci přece při katastrofách očekávají neprávem, že se postižení z toho poučí. Dokud masa bude *objektem* politiky, nemůže na to, co se s ní děje, pohlížet jako na pokus, nýbrž jedině jako na osud; poučí se z katastrofy stejně málo jako pokusný králík z biologie. Autoru nepřísluší, aby dal nakonec Kuráži prohlédnout — ta vidí leccos tak ke středu hry, na konci 6. obrazu, a pak zase výhled ztrácí — jemu záleží na tom, aby prohlédl divák.

LUKULLŮV VÝSLECH

ROZHLASOVÁ HRA

Osoby

Lukullus, římský vojevůdce
Mluvčí Posledního soudu
Soudce zemřelých
Učitel
Kurtizána
Pekař } *přísedící Posledního soudu*
Prodavačka ryb
Rolník
Král
Královna
Dvě dívky s tabulí
Dva otroci se zlatým bůžkem } *postavy z výjevu*
Dva legionáři
Lukullův kuchař
Muž nesoucí třešňový stromek
Mrtvolný hlas
Stařena
Trojhlas
Dva stíny
Hlasatel
Dvě děvčata
Dva kupci
Dvě ženy
Dva plebejci
Kočí
Chór vojáků
Chór otroků
Dětský chór
Hlasy

Spolupracovnice M. Steffinová

1. Smuteční průvod

Šum velkého množství lidí.

HLASATEL · Slyšte, veliký Lukullus zemřel!
Vojevůdce, jenž dobyl Východu,
jenž svrhl sedm králů,
jenž naše město Řím naplnil bohatstvím.
Jeho katafalk nesou vojáci a před ním
kráčejí se zastřenou tváří nejváženější mužové
mocného Říma, vedle katafalku
jde jeho filosof, jeho advokát a jeho kůň.

ZPĚV VOJÁKŮ NESOUCÍCH KATAFALK · Pevně ho neste ve výši ramen,
aby nezakolísal před tisícerými zraky;
pán východních zemí jde nyní
do říše stínů, dejte pozor, neklopýtněte.
To, co tu nesete z masa a kovu,
to ovládalo svět.

HLASATEL · Za ním teď vlečou obrovský vlys, na němž
jsou zobrazeny jeho skutky a jenž je určen pro jeho náhrobek.
Jedenkrát ještě podivuje se všechen lid
jeho podivuhodnému životu,
plnému vítězství a výbojů,
a vzpomíná si na jeho někdejší triumf.
HLASY · Rozpomeňte se na neporazitelného, mocného!
Rozpomeňte se na postrach obou Asií
a na miláčka Říma a bohů,
jenž na zlatém voze
projížděl městem, přiváženje vám
cizí krále a cizí zvířata,
slony, velbloudy a pantery!
A bryčky plné zajatých dam,
nákladní káry řinčící náčiním,
loděmi, obrazy, krásnými nádobami
ze slonoviny — celý Korint,
plný bronzových soch — to vše vlekli hučícím
mořem lidí! Jen se rozpomeňte na ten obraz!
Rozpomeňte se na mince pro děti
a na vína a na salámy,
když na zlatém voze
projížděl městem.
Neporazitelný, mocný,
postrach obou Asií,
miláček Říma a bohů!

ZPĚV OTROKŮ VLEKOUCÍCH VLYS · Dejte pozor, neklopýtněte,
vy, kdož vlečete vlys s obrazem triumfu,
byť by vám třeba pot stékal do očí,
ten kámen nepusťte! Pomněte, že kdyby vám vyklouzl,
rozpadl by se v prach.
DĚVČE · Koukej, tamten s tou rudou přilbou! Ne, ten vysoký!
JINÉ DĚVČE · Šilhá.
PRVÝ KUPEC · Všichni senátoři.
DRUHÝ KUPEC · A také všichni krejčí.
PRVÝ KUPEC · Pronikl až do Indie, považte.
DRUHÝ KUPEC · Ale také už dávno dohrál.
Na neštěstí, podle mého názoru.
PRVÝ KUPEC · Větší než Pompejus.
Řím by byl bez něho ztracen.
Nesmírná vítězství!
DRUHÝ KUPEC · Většinou štěstí.
PRVÁ ŽENA · Mého Rea,
jenž v Asii přišel o život,
mi celý ten povyk nevrátí.
PRVÝ KUPEC · Tento muž
pomohl mnohým ke jmění.
DRUHÁ ŽENA · Bratrův chlapec se také nevrátil domů.
PRVÝ KUPEC · Každý ví, zač mu Řím vděčí.
Už jen té slávy.
PRVÁ ŽENA · Kdyby tak nelhali,
žádný by jim nesedl na lep.

PRVÝ KUPEC ·
Hrdinství bohužel vymírá.
PRVÝ PLEBEJEC · Kdy přestanou už ty
věčné žvásty o slávě!
DRUHÝ PLEBEJEC ·
V Kapadocii prý ze tří legií
nezůstal ani muž.
KOČÍ · Mohu tudy projet?
DRUHÁ ŽENA · Ne, to je uzavřená cesta.
PRVÝ PLEBEJEC ·
Když pohřbíváme své vojevůdce,
musí i volské káry
mít strpení.
DRUHÁ ŽENA ·
A mého Pulchera pohnali před soud.
Dlužné daně.
PRVÝ KUPEC · Lze říci, že bez něho
bychom dnes Asii neměli.
PRVÁ ŽENA · Tuňák už zase podražil?
DRUHÁ ŽENA · Sýr také.
Křik davu narůstá.
HLASATEL · Nyní
táhne průvod pod vítězným obloukem,
jejž postavilo město svému velikému
synovi.
Ženy zvedají děti. Jezdci
tlačí zpátky řady diváků.
Ulice za průvodem je opuštěná.
Naposledy
tudy projel veliký Lukullus.
Hluk množství i kroky průvodu se ztrácejí.

■

2. Rychlé doznění a návrat k všednímu dni

HLASATEL · Průvod zmizel, ulice
se opět plní. Z ucpaných vedlejších ulic
ženou povozníci své volské káry. Dav
jde zas tlachavě k svým denním úkonům.
Činorodý Řím
se vrací k své práci.

■

3. V čítankách

DĚTSKÝ CHÓR · V čítankách
stojí jména velkých vojevůdců.
Jejich bitvám se učí nazpaměť,
jejich podivuhodný život studuje,
kdo se je snaží dostihnout.
Dostihnout je,
pozvednout se z davu
je naším posláním. Naše město
už dychtí, aby i naše jména
stála jednou na tabulích nesmrtelných.
Sextus si podrobí Pontus.
Flaccus pak dobude všech tří Gallií.
Ale ty, Quintiliáne,
překročíš Alpy!

■

4. Pohřeb

HLASATEL · Za městem u Appijské silnice
je malá stavba, vybudovaná před deseti
lety;
má velikému muži
poskytnout poslední přístřeší.
Před ním
tam vchází houf otroků vlekoucích vlys,
na němž je obraz triumfu. Pak
i jeho vítá malá rotunda
s houštím zimostrázu.
MRTVOLNÝ HLAS · Stát, vojáci!
HLASATEL · Z druhé strany zdi
zaznívá hlas.
Ten hlas od teďka rozkazuje.

MRTVOLNÝ HLAS ·
Překlopte máry! Za tuto zeď
se nikdo neodnáší. Za tuto zeď
jde každý sám.
HLASATEL ·
Vojáci překlápějí máry. Vojevůdce
stojí teď vzpřímen, trošku nesvůj.
Chce se k němu přidružit jeho filosof
s moudrým úslovím na rtech. Ale...
MRTVOLNÝ HLAS ·
Zadrž, filosofe! Za touto zdí
neoklameš svým tlacháním nikoho.
HLASATEL ·
Praví hlas, jenž tam rozkazuje, načež
předstoupí advokát,
aby se ohradil.
MRTVOLNÝ HLAS · Odmítnuto.
HLASATEL · Praví hlas, jenž tam rozkazuje.
A vojevůdci praví:
MRTVOLNÝ HLAS · Vstup nyní do branky!
HLASATEL · A vojevůdce jde k brance,
ještě jednou se zastaví, aby se rozhlédl,
a vidí vážným okem vojáky,
vidí otroky, kteří vlekou vlys,
vidí zimostráz, poslední zeleň. Váhá.
Protože síň je dokořán, vniká dovnitř
z ulice vítr.
Náraz větru.
MRTVOLNÝ HLAS ·
Sejmi přilbu. Naše vrata jsou nízká.
HLASATEL ·
A vojevůdce snímá svou krásnou přilbu.
A schýleně vstupuje. S úlevou se cpou
vojáci z hrobky a vesele rozprávějí.

■

5. Rozloučení žijících

CHÓR VOJÁKŮ · Tak, Lakalíku,
jsme kvit, ty hrdino.
Už to máš marný;
loknout jdu si.
Dál od všech díků,
i žít se musí.
K dokám jdu,
jdu na víno
do vinárny.
Nakouknout do sudu!
Tak já jdu.
Dobrá, už plav.
Prachy jsou?
Jen bez obav.
Napíšou!
A já půjdu na Dobytčí trh.
K té malé černé? To jdem za tebou.
Tři najednou?
Ta zase nadá mi mrch!
Tak
půjdem na psí závodění.
Jak?
Tam je vstupné. Když tě znají, není.
Aspoň lok.
Dobrá, jdem. Zrušit krok,
vpřed.

■

6. Uvítání

Mrtvolný hlas je hlas dveřníka z říše stínů. Pokračuje teď ve vyprávění.

MRTVOLNÝ HLAS ·
Sotva ten nový vešel sem k nám,
u dveří stanul bez hnutí, s přilbicí pod
paží,
jako vlastní socha.
Ostatní mrtví, kteří nově přibyli,
sedí na lavici a čekají,
jak za svého života častokrát čekávali
na štěstí a na smrt.
V hospodě, nežli dostali víno,
a u kašny, než přišla milenka,

a za bitvy v houštinách, než zazněl povel.
Ten nový však
se čekání zřejmě nenaučil.

LUKULLUS · U Jova,
co to znamená? Stojím tu a čekám.
Největší město celého světa dosud hlaholí
smutkem za mne, a zde
není, kdo by mě přijal.
Před mým stanem
čekalo na mne za války sedm králů.
Co je to za pořádek?
Kde vězí aspoň můj kuchař Lasus?
Muž, který z ničeho
vždy ještě ukuchtil něco chutného na zub!
Kdyby mi na příklad jeho vyslali
v ústrety,
vždyť on také dlí tady dole,
hned bych se cítil domáčtěji. — Ó Lase!
Tvé jehněčí na bobkovém listu
a s koprem!
Kappadócká zvěřina! Vy humří
z pontských vod!
A vy frygické koláče s brusinkami!
Ticho.
Rozkazuji, abych byl odtud odveden.
Ticho.
Mám tu stát s těmito lidmi?
Ticho.
Podávám stížnost. Dvě stě
opancéřovaných lodí a pět legií
vyrazilo, když jsem pohnul malíčkem.
Podávám stížnost.
Ticho.

MRTVOLNÝ HLAS · Žádná odpověď, ale
na lavicích čekajících
praví jedna stařena:

HLAS ČEKAJÍCÍ STAŘENY ·
Posaď se, ty nový.
Z té spousty kovu, co vláčíš, z té těžké
přilby
a štítu jsi jistě celý znavený.
Lukullus mlčí.
Jen netrucuj. Tak dlouho, jak se tu čeká,
nevydržíš stát. Před tebou přijdu já.
Jak dlouho uvnitř trvá výslech, těžko říci.
Je pochopitelné, že každý jednotlivec
se přísně zkoumá, má-li být odsouzen
k trestu svržení do temného Hádu
nebo má-li jít do říše blaženosti. Někdy
je zkouška jen krátká. Soudcům postačí
pohled.
Tenhleten, řeknou pak,
žil nevinným životem a dokázal
přinášet lidem užitek;
na užitečnost člověka
kladou největší důraz. Řeknou mu potom:
Prosím,
jdi si odpočinout. Ovšemže u jiných
trvá výslech často i několik dnů, zvláště
u těch,
kteří sem dolů do říše stínů
někoho poslali, dříve nežli dnové
jeho života byly sečteny. Tomu, co je tam
právě teď,
to dlouho nepotrvá. Pekař, drobný
a poctivý. Co se tkne mne,
mám jisté obavy, spoléhám však na to,
že mezi porotci jsou, jak se proslýchá,
drobní lidé, kteří předobře vědí,
jak těžký je pro našince život za
válečných časů.
Radím ti, nový...

TROJHLAS · *ji přerušuje* Tertullia!

STAŘENA · Volají mne.
Musíš se z toho zkrátka nějak vykroutit,
nový.

MRTVOLNÝ HLAS ·
Ten nový příchozí stál zarytě u branky,
ale břemeno jeho odznaků
a jeho vlastní řev
a laskavá slova stařenina — tím vším se
proměnil.
I rozhlíží se, stojí-li vskutku sám. Teď
jde přece jen k lavici.
Ale než se může posadit,
volají jeho jméno. U stařeny stačil
soudcům
jediný pohled.

TROJHLAS · Lakalles!

LUKULLUS · Jmenuji se Lukullus. Neznáte
tady mé jméno?
Pocházím z pověstného rodu
státníků a vojevůdců. Jen na předměstí,
v dokách a vojenských krčmách, jen
v nevymáchaných hubách
lidí nevzdělaných a sprosté luzy
se mi říká Lakalles.

TROJHLAS · Lakalles!

MRTVOLNÝ HLAS ·
A tak, vícekrát vyvolán
v opovrhovaném jazyku předměstí,
hlásí se Lukullus, vojevůdce,
jenž dobyl východních zemí,
jenž svrhl sedm králů,
jenž město Řím naplnil bohatstvím,
v podvečerním čase, kdy Řím za svými
hradbami usedá k jídlu,
hlásí se před nejvyšším soudcem říše
stínů.

■

7. Volba přímluvců

MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · Před nejvyšším soudem říše stínů
stane vojevůdce Lakalles, jenž si říká
Lukullus.
Za předsednictví soudce zemřelých
provádí výslech pět přísedících.
Jeden býval rolníkem,
jeden otrokem, jenž jiné učil,
jedna prodavačkou ryb,
jeden pekařem,
jedna kurtizánou.
Sedí na vysokém pódiu
bez rukou, jež berou, a bez úst, jež jedí,
jejich dávno vyhaslé oči nevnímají třpyt
zlata —
neúplatní předkové příštích pokolení.
Soudce zemřelých začíná výslech.

SOUDCE ZEMŘELÝCH ·
Stíne, máš být vyslýchán.
Máš se zodpovídat za svůj život mezi
lidmi,
zdali jsi jim byl ku prospěchu nebo ke
škodě,
zdali tvoje tvář se má skvít
v říši blaženosti.
Potřebuješ jednoho přímluvce.
Máš přímluvce v říši blaženosti?

LUKULLUS · Žádám, aby byl předvolán
veliký Alexandr Makedonský.
Ať posoudí mé skutky
jako odborný znalec.

TROJHLAS *vyvolává v říši blaženosti* ·
Alexandr Makedonský!
Ticho.

MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · Volaný se nehlásí.

TROJHLAS · V říši blaženosti není žádný
Alexandr Makedonský.

SOUDCE ZEMŘELÝCH ·
Stíne, tvého odborného znalce
v říši věčné blaženosti neznají.

LUKULLUS · Co? Toho, jenž dobyl celé
Asie až k řece Indu,
toho nezapomenutelného,
jenž na tomto světě zanechal zřetelnou
stopu,
toho mocného Alexandra...

SOUDCE ZEMŘELÝCH ·
Toho tu neznáme.
Ticho.

SOUDCE ZEMŘELÝCH ·
Nešťastníče! Jména velikých
nebudí žádný strach už zde dole.
Zde

už nám hrozit nemohou. Jejich výroky
mají platnost lží. Jejich skutky
se nesepisují. A jejich sláva
je pro nás jen dým, jenž svědčí o tom,
že zuřil požár.
Stíne, z tvého chování vyplývá,
že s tvým jménem jsou spjaty
mohutné podniky.
Ty podniky
zde neznáme.

LUKULLUS · Pak vás tedy žádám,
aby sem byl přinesen vlys pro můj
náhrobek,
na němž je zobrazen můj triumfální
průvod.
Ale jak
se sem má přinést? Nesou jej otroci. Žijícím
je přístup sem
jistě zakázán.

SOUDCE ZEMŘELÝCH ·
Otrokům ne. Otroky
dělí jen málo od mrtvých.
O nich lze říci,
že žijí už jenom téměř. Krok ze světa
nahoře
sem dolů do říše stínů
je pro ně jen krůček.
Ať se sem přinese vlys.

■

8. Přináší se vlys

MRTVOLNÝ HLAS · Stále ještě jeho otroci
setrvávají u zdi, nevědouce,
kam s vlysem. Až pojednou
k nim přes zeď promluví hlas.

MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · Pojďte.

MRTVOLNÝ HLAS ·
A tímto jediným slovem
se změnili ve stíny
a vlekou nyní své břímě
zdí porostlou zimostrázem.

CHÓR OTROKŮ · Ze života do smrti
bez odmluvy vlečem břímě.
Dávno už čas není naším časem,
cíl naší cesty je nám neznámý.
I jdeme za novým hlasem,
jak jsme šli za starým. Nač se ptát?
Nic za sebou nezanecháváme, nic
nečekáme.

MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A tak procházejí zdí,
neboť ty, jež nezadrží nic,
nezadrží ani tato zeď.
A kladou své břímě,
onen vlys s obrazem triumfálního vstupu,
před nejvyšší soud stínů.
Vy, přísedící Posledního soudu, pohleďte
na něj:
vidíte zajatého krále, jenž se smutně dívá,
cizookou královnu s koketními stehny,
muže, jenž nese třešňový stromek a pojídá
třešni,
velice tlustého bůžka ze zlata, kterého
nesou dva otroci,
dvě dívky s tabulí, na níž jsou jména
třiapadesáti měst,
umírajícího legionáře, jenž zdraví svého
vojevůdce,
kuchaře s rybou.

SOUDCE ZEMŘELÝCH ·
To jsou tvoji svědci, stíne?

LUKULLUS · Ano, jsou. Ale jak
mají mluvit? Jsou z kamene, jsou němí.

SOUDCE ZEMŘELÝCH ·
Pro nás ne. Promluví.
Vy, kamenné stíny, jste připraveny
vydat zde svědectví?

CHÓR POSTAV Z VLYSU · My, obrazy,
určené kdysi zůstat na světle
jak kamenné stíny dávných obětí,
abychom nahoře mluvily a nahoře mlčely,

my, obrazy, určené kdysi z příkazu
vítězova
zastupovat na světle ty, kdož jsou
porobeni,
oloupeni o dech, zmlklí, zapomenutí,
jsme svolné mlčet a jsme svolné mluvit.

SOUDCE ZEMŘELÝCH ·
Stíne, svědkové tvé velikosti
jsou připraveni podat nám zprávu.

■

9. Výslech

MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A vojevůdce předstupuje
a ukazuje na krále.

LUKULLUS · Zde vidíte jednoho, nad nímž
jsem zvítězil.
V těch několika dnech mezi novoluním
a úplňkem
jsem porazil jeho vojsko se vší válečnou
vozbou, se všemi obrněnými jezdci.
V těch několika dnech
se jeho říše rozpadla jak chýše, do níž
uhodí blesk.
Když jsem se náhle objevil u jeho hranic,
dal se na útěk
a za těch několik dnů války
sotva jsme oba byli s to,
abychom dosáhli opačné hranice jeho říše.
Tak krátké bylo to tažení, že šunka,
kterou mi kuchař dal udit,
nebyla dosud prouzena, když jsem se
vrátil.
A ze sedmi, které jsem porazil, byl to jen
jeden.

SOUDCE ZEMŘELÝCH ·
Je to pravda, králi?

KRÁL · Je to pravda.

SOUDCE ZEMŘELÝCH ·
Vaše otázky, přísedící.

MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A stín otrok, jenž býval učitelem,
zamračeně se předklání a cosi se ptá.

UČITEL · Jak to bylo?

KRÁL · Jak říká: Byli jsme přepadeni.
Sedlák, jenž nakládal seno,
stál dosud se zdviženými vidlemi a už
mu odváželi
zpola naložený vůz.
Pekařův chléb se ještě neupekl,
a už mu jej braly cizí ruce.
Všechno, co vám říká o blesku,
jenž uhodil do chatrče, je pravda. Ta
chatrč
je rozbořena. Zde
je ten blesk.

UČITEL · A ze sedmi byl jsi…

KRÁL · Jen jeden.

MLUVČÍ POSLEDNÍHO SOUDU ·
Přísedící Posledního soudu uváží
královo svědectví!
Ticho.

MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A stín, jenž býval kurtizánou,
se nyní ptá.

KURTIZÁNA · Královno, ty tam,
jak ses k nám dostala?

KRÁLOVNA · V zemi jménem Taurion
šla jsem ráno k lázni.
Z šera oliv vystoupil
houfec cizích mužů.
Ti mě porazili.
Houba zbraní byla mi,
úkrytem jen voda,
jejich pancíř chránil mě,
nepříliš však dlouho.
Konec v krátké chvíli.
Zděšeně se rozhlížím,
volám svoje služky.
A mé služky zděšeně
křičí za křovisky.
Všechny polapili.

KURTIZÁNA · A proč tu teď jdeš v průvodě?
KRÁLOVNA · Ukázat, ach, vítězství.
KURTIZÁNA · Jaképak? To nad tebou?
KRÁLOVNA · A nad krásným Taurionem.
KURTIZÁNA · A čemupak říkal triumf?
KRÁLOVNA · Tomu, že můj manžel, král,
nemoh se svou armádou
před nesmírným městem Římem
uchránit svůj majetek.
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · Přísedící Posledního soudu uváží
královnino svědectví.
Ticho.
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A soudce zemřelých obrací se
na vojevůdce.
SOUDCE ZEMŘELÝCH ·
Stíne, přeješ si pokračovat?
LUKULLUS · Ano. Slyším ovšem, že poražení
mají sladký hlas. Kdysi však
zněl drsněji. Když tenhleten král,
jenž budí váš soucit, ještě vládl,
páchal strašlivá zvěrstva. A úroků a daní
nevybíral o nic méně nežli já. Města,
jež jsem mu odňal,
neztratila s ním nic, ale Řím
získal ode mne padesát tři města.
DVĚ DÍVKY S TABULÍ ·
S ulicemi a lidmi a domy,
s chrámem a vodovodem
stávaly jsme v krajině, dnes
už stojí na této tabuli jen naše jména.
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU ·
A stín přísedící, jenž býval pekařem,
zamračeně se předklání a na cosi se ptá.
PEKAŘ · A proč to?
DVĚ DÍVKY ·
Jednou v poledne zvedl se strašný hluk,
do ulice dral se mocný proud,
jenž se dmul lidskými vlnami a jenž
nám vše urval. Večer pak
svědčil už jen sloup dýmu
o tom, že na tomto místě bývalo město.
PEKAŘ · Co potom
odvedl ten, jenž vyslal ten proud a praví,
že dal Římanům padesát tři města?
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A otroci vlekoucí zlatého bůžka
chvějí se náhle a křičí:
OTROCI · Nás.
Šťastné kdysi, teď lacinější než voli,
co vlekou kořist, sami jsouce kořistí.
DÍVKY · Vystavěli kdysi
padesát tři města, z nichž zbylo jen
jméno, z nichž zbyl jenom dým.
LUKULLUS · Ano, já jsem je odvedl. Bylo jich
dvakrát sto padesát tisíc.
Kdysi nepřátelé, teď už však nikoli
nepřátelé.
OTROCI · Kdysi lidé, teď už však nikoli lidé.
LUKULLUS ·
A s nimi jsem odehnal jejich boha,
aby celý svět viděl, že naši bohové
jsou větší než všichni jiní.
OTROCI · A ten bůh přišel převelmi vhod,
neboť byl ze zlata a vážil dva metráky.
A také každý z nás má cenu kousku zlata,
velikého jak článek prstu.
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A stín přísedící, jenž býval pekařem
v Marsilii, v městě u moře,
se laskavě předklání a cosi říká.
PEKAŘ · Píšeme tedy ke tvému prospěchu, stíne,
prostě toto: Přivezl do Říma zlato.
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · Přísedící Posledního soudu uváží
svědectví měst.
Ticho.
SOUDCE ZEMŘELÝCH ·
Zdá se, že vyslýchaný je znaven.
Uděláme přestávku.

■

10. Řím — jedenkrát ještě

MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · Soudcové odcházejí.
Vyslýchaný usedá.
S hlavou zvrácenou krčí se
u veřejí.
Je vyčerpán, naslouchá však
hovoru za dveřmi,
kde se objevily nové stíny.
STÍN · Přišel jsem ke škodě kvůli volské káře.
LUKULLUS *tiše* · Volské káře.
STÍN · Vezla ještě jeden náklad písku na stavbu.
LUKULLUS *tiše* · Na stavbu. Písku.
JINÝ STÍN · Není teď čas k jídlu?
LUKULLUS *tiše* · Čas k jídlu?
PRVNÍ STÍN · Chleba a cibuli
jsem měl u sebe. Nemám už střechu nad
hlavou.
Ta spousta otroků, které
k nám přihánějí ze všech koutů světa,
přivedla ševcovské řemeslo na mizinu.
DRUHÝ STÍN · I já jsem byl otrokem. Je
to tak: nešťastníci
strhují šťastné do neštěstí.
LUKULLUS *trochu hlasitěji* ·
Vy tam! Fouká nahoře ještě vítr?
DRUHÝ STÍN ·
Poslouchej, kdosi se tu na něco ptá.
PRVNÍ STÍN *hlasitě* ·
Jestli nahoře fouká vítr. Možná.
V zahradách třeba.
Ale v dusných uličkách
to znát není.

■

11. Ve výslechu se pokračuje

MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · Přísedící se vracejí.
Výslech opět začíná.
Stín, jenž býval prodavačkou ryb,
praví.
PRODAVAČKA RYB · Byla zde řeč o zlatě.
Také jsem žila v Římě.
Ale nevšimla jsem si, že by tam, kde jsem
žila, bylo nějaké zlato.
Ráda bych věděla, kam přišlo.
LUKULLUS · Jaká to otázka!
Měl jsem snad vyrazit
se svými legiemi, abych pro jednu
prodavačku ryb
ukořistil novou stoličku?
PRODAVAČKA RYB ·
Nic jsi nám sice nepřinesl na rybí trh,
ale něco sis odtamtud odnesl:
naše syny.
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A stín, jenž býval prodavačkou ryb,
mluví k válečníkům na vlysu.
PRODAVAČKA RYB ·
Povězte, co s vámi tropil v obou Asiích?
PRVÝ LEGIONÁŘ · Já vyvázl.
DRUHÝ LEGIONÁŘ · Já jsem byl raněn.
PRVÝ LEGIONÁŘ · Vlekl jsem ho s sebou.
DRUHÝ LEGIONÁŘ · A tak padl také on.
PRODAVAČKA RYB ·
Proč jsi opustil Řím?
PRVÝ LEGIONÁŘ · Hladověl jsem.
PRODAVAČKA RYB · A co sis přivezl?
DRUHÝ LEGIONÁŘ · Nepřivezl jsem si nic.
PRODAVAČKA RYB · Natahuješ ruku.
Chtěls vojevůdce podravit?
DRUHÝ LEGIONÁŘ ·
Chtěl jsem mu ukázat,
že je pořád ještě prázdná.
LUKULLUS · Ohrazuji se.
Po každém tažení
jsem legionáře obdarovával.
PRODAVAČKA RYB · Ale ne mrtvé.
LUKULLUS · Ohrazuji se.
Jak mohou posuzovat válku
ti, kdož jí nerozumějí?

PRODAVAČKA RYB ·
Já jí rozumím. Můj syn
ve válce padl.
Prodávala jsem ryby na foru.
Jednou se proslechlo, že prý v přístavu
jsou lodě s těmi, co se vracejí
z asijské války. Utekla jsem z trhu
a stála jsem dlouhé hodiny u Tibery,
kde se vyloďovali, a potom večer
byly lodě prázdné, a můj syn
nesestoupil s jejich palub na břeh.
Protože bylo v přístavu větrno, dostala
jsem
v noci horečku a v horečce jsem hledala
svého syna, a čím usilovněji jsem ho
hledala,
tím víc jsem mrzla, a po smrti přišla jsem
pak
sem do říše stínů a hledala jsem dál.
Fabere, volala jsem, neboť tak se
jmenoval.
Faber, můj syn Faber,
kterého jsem odnosila a vychovala,
můj syn Faber!
Běžela a běžela jsem mezi stíny,
volajíc Fabera, až mě jeden vrátný
tam z táborů těch, co padli ve válce,
chytl za rukáv a řekl mi:
Tady je přemnoho Faberů, matko, mnoho
pohřešovaných synů svých matek,
ale na jména zapomněli,
jména jsou k užitku, jen když se zařazují
do vojska,
zde už jsou nepotřebná. Se svými
matkami
se nechtějí už setkat,
neboť je pustily do krvavé války.
Faber, můj syn Faber,
kterého jsem odnosila a vychovala,
můj syn Faber!
I stála jsem, přidržována za rukáv,
a z hrdla už se mi nevydral výkřik.
Mlčky jsem šla nazpátek, netoužíc už
pohlédnout synovi do tváře.
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A soudce zemřelých hledá
oči přísedících a prohlašuje:
SOUDCE ZEMŘELÝCH ·
Soud se usnáší že matka padlého
válce rozumí.
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · Přísedící Posledního soudu uváží
svědectví válečníků.
Ticho.
SOUDCE ZEMŘELÝCH ·
Leč přísedící, jež bývala prodavačkou
ryb, je otřesena.
Váhy ve vratké ruce
by se jí třásly. Potřebuje
přestávku.

■

12. Řím — naposledy

MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A opět
si vyslýchaný sedá a naslouchá
rozhovoru stínů za dveřmi.
Jedenkrát ještě
proniká seshora, z onoho světa,
vánek.
DRUHÝ STÍN · A proč jsi tak běžel?
PRVÝ STÍN · Abych se pozeptal, jak to je.
V hospodách u Tibery
verbují prý legionáře pro válku na západě,
jehož se teď má dobýt.
Ta země se jmenuje Gallie.
DRUHÝ STÍN · Nikdy jsem to jméno neslyšel.
PRVÝ STÍN · Ty země znají jen páni.

■

13. Výslech pokračuje

MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A soudce se usmívá na přísedící, jež
bývala prodavačkou ryb,
volá vyslýchaného a smutně na něho hledí.
SOUDCE ZEMŘELÝCH ·
Náš čas míjí. Nevyužíváš ho.
Raději už nás nerozčiluj se svými triumfy.
Což nemáš žádné svědky
nějaké své slabosti, člověče?
S tvou věcí je to špatné. Tvoje ctnosti
jsou málo prospěšné; možná,
že tvé slabosti poněkud narušily
řetězec tvých násilných skutků!
Radím ti, stíne,
rozpomeň se na své slabosti.
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A přísedící, jenž býval pekařem,
se ptá.
PEKAŘ · Vidím tamhle kuchaře s rybou.
Vypadá vesele. Pověz nám, kuchaři,
jak ses dostal do triumfálního průvodu.
KUCHAŘ · Jen abych ukázal,
že i při válčení si našel chvilku,
aby vynašel recept na rybu.
Byl jsem jeho kuchařem. Častokrát
ještě vzpomínám na ta krásná masa,
na tu drůbež a na černou zvěřinu,
již jsem pro něho směl péci.
A neseděl jenom u stolu,
pronášeje slova chvály,
častokrát stál u mne nad pánví
a míchal si jídlo sám.
Jehněčí à la Lukullus
naši kuchyň proslavilo.
Od Sýrie až po Pontus
se mluvilo o Lukullově kuchaři.
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · Pravil přísedící, jenž býval
učitelem.
UČITEL · Co je nám po tom, že rád dobře jídal?
KUCHAŘ · Ale mě nechal vařit,
co se mi zlíbilo. Jsem mu vděčen.
PEKAŘ · Rozumím mu, já, jenž jsem býval
pekařem.
Kolikrát musil jsem dát do těsta otruby
kvůli chudým zákazníkům. Tento kuchař
směl být umělcem.
KUCHAŘ · Díky jemu!
V triumfu
vedl mě za králi
a vzdal poctu mému umění.
Je proto, myslím, lidský.
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · Přísedící Posledního soudu uváží
svědectví kuchařovo.
Ticho.
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A přísedící, jenž býval rolníkem,
se ptá.
ROLNÍK ·
Tam také kdosi nese třešňový strom.
MUŽ NESOUCÍ TŘEŠNI · To je třešeň.
Přinesli jsme ji
z Asie. V triumfálním průvodě
jsme s ní kráčeli. A vsadili jsme ji
na svahy Apenin.
ROLNÍK ·
Ach, to tys ji, Lakalle, k nám přinesl?
Také jsem ji sázel, ale nevěděl jsem,
že je od tebe.
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A přísedící,
jenž býval rolníkem,
baví se nyní
s laskavým úsměvem
o tomto stromu
se stínem, jenž býval
vojevůdcem.
ROLNÍK · Je skromný, chce jenom málo půdy.
LUKULLUS · Ale vítr snáší špatně.
ROLNÍK · Šťavnatější jsou červené třešně.
LUKULLUS · A černé jsou zase sladší.

ROLNÍK · Přátelé, ze všeho, co on uloupil
v krvavých válkách neblahé paměti,
je třešeň to nejlepší. Neboť tento stromek
žije.
Jak nový přítel a druh
lne ke keři révy, k pilnému malinovníku,
a vyrůstaje s rostoucími lidskými
pokoleními,
nese jim plody. A já blahopřeji tobě,
jenž jsi jej k nám přivezl. Až bude válečná
kořist
z obou Asií dávno už zetlelá,
tato nejkrásnější ze všech tvých trofejí
každý rok vždy znovu všem žijícím
zamává na stráních bílými květy
ve vlahých váncích jara.

■

14. Ortel

MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · Vztyčí se přísedící, jež prodávala
na trhu ryby.
PRODAVAČKA RYB · Našli jste tedy
přece jen jednu minci
v těch krvavých rukách? Podplácí tento
lupič
soud svou kořistí?
UČITEL · Ech, třešeň! K tomuto lupu
mu mohl stačit
jediný muž! Ale osmdesát tisíc
jich poslal sem dolů!
PEKAŘ · Kolik
se musí platit tam nahoře
za sklenku vína a za bochník chleba?
KURTIZÁNA ·
Mají snad věčně, aby mohli spát s ženou,
nést na trh svou kůži? Pryč s ním!
PRODAVAČKA RYB · Ano, pryč s ním!
UČITEL · Ano, pryč s ním!
PEKAŘ · Ano, pryč s ním!
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A hledí na rolníka,
jenž opěval třešeň.
Co ty, rolníku?
Ticho.
ROLNÍK · Ano, pryč s ním!
SOUDCE ZEMŘELÝCH · Ano,
pryč s ním! Neboť vším
dobyvačným násilím jen jedna říše
vždy narůstá:
říše stínů.
VŠICHNI PŘÍSEDÍCÍ ·
Plné nedožitých životů
je už naše šeré podsvětí. Vždyť tady
nemáme ani pluhy pro silné paže, ani
hladová ústa, jichž nahoře
máme tolik! Nic než prach
můžeme navrstvit na těch
osmdesát tisíc padlých! A vy nahoře
potřebujete domy! Kolikrát
vás máme ještě potkávat na našich
nikam nevedoucích stezkách a slyšet
vaše horlivé
hrozné otázky, jak že
vypadá léto roků, jak podzim
a jak zima?
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A hýbají se a křičí
legionáři na náhrobním vlysu.
LEGIONÁŘI ·
Ano, pryč s ním! Která provincie
nám vyváží neprožité
roky, jež tolik skrývají?
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A hýbají se a křičí
otroci vlekoucí vlys.
OTROCI · Ano, pryč s ním! Jak dlouho ještě
budou stát on a ti jeho,
ti nelidé, nad lidmi a budou zvedat
své líné ruce a hnát v krvavých válkách
národy proti národům?
Jak dlouho ještě
je strpíme my a lidé jak my?
VŠICHNI · Ano, pryč s ním, pryč s ním a pryč
se všemi,
kdož mu jsou rovni!
MLUVČÍ POSLEDNÍHO
SOUDU · A z vysokého pódia se zvedají
přímluvci budoucích pokolení,
jež mnohýma rukama budou brát
a jež mnohými ústy budou jíst,
přímluvci horlivě sklízejících,
radostně žijících budoucích pokolení.

■

POZNÁMKY K OPEŘE „LUKULLOVO ODSOUZENÍ"

Na základě rozhlasové hry „Lukullův výslech" je postavena opera „Lukullovo odsouzení". Rozhlasová hra končila, po skončení výslechu, verší

Soud
se odebírá k poradě.

„Ortel" (14. scénu) přejala rozhlasová hra z opery. Kvůli snadnějšímu rozlišení však podržela svůj název.*

Opera nepřevzala výslech kamenných postav z vlysu. Místo nich se jako svědci předvolávají stíny, které jsou na vlysu zobrazeny. Následuje nová scéna (srov. str. 214):

Přináší se vlys

OTROCI S VLYSEM · Ze života do smrti
bez odmluvy vlečem břímě,
Dávno už čas není naším časem,
cíl našich cest je neznámý.
Tak jdeme za novým hlasem,
jak jsme šli za starým. Nač se ptát?
Nic za sebou nezanecháváme, nic
nečekáme.
LUKULLUS ·
Vy, přísedící Posledního soudu, pohleďte
na můj vlys.
Vidíte zajatého krále, Tigrana Pontského.
Jeho cizookou královnu. Hle, ta krásná
stehna.
Muže, jenž nese třešňový stromek a pojídá
třešni.
Dvě panny s tabulí, na níž jsou jména
třiapadesáti měst.
Umírajícího legionáře, jenž zdraví svého
vojevůdce.
Mého kuchaře s rybou!
CHÓR · Ó, vizte je: tak sami si stavějí pomník
s kamennými stíny dávných obětí,
aby nahoře mluvili a nahoře mlčeli —
mrákotní svědkové, určení kdysi z příkazu
vítězova
zastupovat na světle ty, kdož jsou porobeni,
oloupeni o dech, zmlklí, zapomenutí,
svědkové svolní mlčet a svolní i mluvit.
MLUVČÍ POSLEDNÍHO SOUDU ·
Stíne, přísedící berou na vědomí
vlys tvého triumfu.
Dychtí dozvědět se o tvém triumfu více,
nežli co vypráví vlys.
Navrhují předvolat ty,
kdož na tvém vlysu
jsou zobrazeni.

* Poněvadž 2. scéna „Rychlé doznění a návrat k všednímu dni" tvoří v opeře závěr 1. scény, odpovídá 8. scéna rozhlasové hry („Přináší se vlys") nové 7. scéně opery (rovněž „Přináší se vlys"). Do opery se nepřevzala 12. scéna rozhlasové hry („Řím — naposledy"). Původní závěrečná scéna rozhlasové hry, představující konec výslechu, se nazývala „Plevy a zrno" (14); Brecht ji nahradil, jak uvádí na začátku „Poznámek", závěrečnou scénou opery, „Ortelem" (12). — E. H.

SOUDCE ZEMŘELÝCH · Ať se předvolají.
Vždycky přece
píše historii poražených vítěz.
Zabitému znetvořuje rysy
ten, kdo ho zabíjí. Ze světa
odchází slabší a na světě zůstává
lež. My tady dole
tvé kameny nepotřebujeme. Máme přece
tady dole tolik z těch, kteří se s tebou
setkali,
vojevůdce. — Namísto zobrazení
zavoláme
zobrazené. Dáváme přednost stínům
před kameny.
LUKULLUS · Ohrazuji se.
Nechci je vidět.
HLASY TŘÍ VYVOLAVAČEK ·
Oběti vojevůdce Lakalla
z asijských tažení!
Z pozadí vystoupí stíny, které jsou zobrazeny na vlysu s obrazem triumfálního průvodu, a postaví se proti vlysu.

Začátek příští scény musil být v tom smyslu pozměněn.

Výslech

MLUVČÍ POSLEDNÍHO SOUDU · Ukloň se stíne,
to jsou tvoji svědkové.
LUKULLUS · Podávám stížnost.
MLUVČÍ POSLEDNÍHO SOUDU · To jsou tvoji svědkové.
LUKULLUS · Ale to jsou nepřátelé!
Zde vidíte jednoho, nad nímž jsem
zvítězil.
V těch několika dnech...

Po zkušebním představení, uspořádaném ministerstvem lidové výchovy v berlínské Státní opeře, vznikly po zevrubné diskusi dvě vložky. V prvé se divák dovídá, proč poražený král, který v opeře nevystupuje už jen jako postava z vlysu, nýbrž i jako stín, obstál při výslechu, při němž Lukullus neobstojí. Následuje vložka do „Výslechu" (str. 215):

LUKULLUS · Ano. Slyším ovšem, že poražení
mají sladký hlas. Kdysi však
býval jiný. Když tenhleten král,
jenž budí váš soucit, ještě vládl,
také nebyl spravedlivý. A úroků a daní
nevybíral o nic méně nežli já.
Stříbro, jež dal těžit,
nedostalo se mezi lid jeho přičiněním.
UČITEL *ke králi* · Proč tedy
jsi zde u nás, králi?
KRÁL · Poněvadž jsem stavěl města.
Poněvadž jsem je bránil, když vy,
Římané, jste nám je chtěli vyrvat.
UČITEL · Ne my. On!
KRÁL · Poněvadž jsem vyzýval k obraně země
muže, děti, ženy
v křoví, ve vodních jamách,
s motykou, sekyrou, rádlem,
ve dne i v noci,
v řeči i v mlčení,
svobodné nebo v zajetí,
tváří v tvář nepříteli,
tváří v tvář smrti.
UČITEL · Navrhuji, abychom
povstali před tímto svědkem
a ke chvále těch,
kdož bránili svá města.
Přísedící povstanou.
LUKULLUS · Jací jste to Římani!
Svému nepříteli vzdáváte chválu!
Nešel jsem pro sebe,
šel jsem na rozkaz.
Vyslal mne
Řím.
UČITEL · Řím! Řím! Řím!
Kdo je Řím?

Vyslali tě zedníci, kteří to město stavějí?
Vyslali tě pekaři a rybáři
a rolníci a honáci volů
a zahradníci, kteří to město živí?
Byli to krejčí a kožišníci
a tkalci a střihači ovcí, kteří to město šatí?
Vyslali tě brusiči sloupů
a barvíři vlny, kteří to město krášlí?
Nebo tě vyslali nájemci daní
a obchody se stříbrem a otrokáři
a banky na foru, kteří to město drancují?
Ticho.
LUKULLUS · Ať mě vyslal kdokoli:
padesát tři města
jsem podrobil Římu.
UČITEL · A kde jsou?
Přísedící, zeptejme se měst.
DVĚ DÍVKY S TABULÍ ·
S ulicemi a lidmi a domy...

Druhé vložené místo je na konci poslední scény, kde padlí legionáři z asijských tažení vyslovují souhlas s Lukullovým zatracením (str. 220).

Namísto:
Ano, pryč s ním! Která provincie
nám vyváží neprožité
roky, jež tolik skrývají?
Stojí:

LEGIONÁŘI · Do šatu lupičova,
do průvodu s kořistí žhářovou
jsme upadli
my, synové lidu.
Ano, pryč s ním, pryč s ním!
Jako vlk,
jenž vpadá do ohrady
a musí být ubit,
byli jsme ubiti
v jeho službách.
Ano, pryč s ním, pryč s ním!
Kéž bychom byli
vystoupili ze služeb útočníkových!
Kéž bychom se byli
přidružili k obhájcům!
Pryč s ním, pryč s ním!

Vložení tří nových árií („Výzva k obraně", „Kdo je Řím?", „Zpěv padlých legionářů") mělo nadto opravit disproporci, vzniklou tím, že soud po hudební stránce nepřišel tolik ke slovu jako obžalovaný.*

Brecht · Dessau

* *Nová je rovněž árie kurtizány v 8. scéně opery.* — *E. H.*

Pouliční zpěvák
Jeho žena
Vanni, slevač
Úředník
Vysoký úředník
Individuum
Mnich
Rolník
Pohraniční stráž
Písař
Muži, ženy, děti

Spolupráce: M. Steffinová

1. Galileo Galilei, učitel matematiky v Padově, chce dokázat správnost nové Koperníkovy světové soustavy.

V roce šestnáctistém devátém
světlo vědy náhle plá
z malého padovského domku k tmám.
Galileo Galilei vypočítal tam:
Hýbá se Země, Slunce se nehýbá.

Chudobná Galileiho studovna v Padově. Je ráno. Hoch jménem Andrea, syn hospodyně, nese sklenku mléka a housku.

GALILEO *si omývá s hlasitým funěním trup a řekne přívětivě* · Postav mléko na stůl, ale nezaklapni mi žádnou z knih.
ANDREA · Matka říká, že musíme zaplatit mlékaři. Jinak při obchůzce udělá co nevidět kolem našeho domu kruh, pane Galilei.
GALILEI · Říká se: opíše kruh, Andreo.
ANDREA · Jak chcete. Když nezaplatíme, tak kolem nás opíše kruh, pane Galilei.
GALILEI · Kdežto exekutor, pan Cambione, se za námi ruče vypraví, vyvoliv si jakou vzdálenost mezi dvěma body?
ANDREA *se zubí* · Nejkratší.
GALILEI · Dobře. Něco pro tebe mám. Podívej se za hvězdné tabule.
Andrea vyloví za hvězdnými tabulemi velký dřevěný model ptolemaiovské soustavy.
ANDREA · Co je to?
GALILEI · To je astroláb; ta věc ukazuje, jak se podle názoru našich předchůdců hvězdy pohybují kolem Země.
ANDREA · Jak?
GALILEI · Podívejme se na to. Napřed: popis.
ANDREA · Uprostřed je malý kámen.
GALILEI · To je Země.
ANDREA · Kolem toho kamene jsou nějaké skořápky, jedna nad druhou.
GALILEI · Kolik jich je?
ANDREA · Osm.
GALILEI · To jsou krystalické sféry.
ANDREA · Na skořápkách jsou upevněny kuličky...
GALILEI · Hvězdy.
ANDREA · Tady jsou štítky s nějakými slovy.
GALILEI · S jakými slovy?
ANDREA · Se jmény hvězd.
GALILEI · Na příklad?
ANDREA · Stojí tam napsáno, že nejspodnější kulička je Měsíc. A nad tím je Slunce.
GALILEI · A teď Sluncem zatoč.
ANDREA *pohne skořápkami* · To je pěkné. Ale jsme se všech stran tak nějak sevřeni.
GALILEI *se utírá* · Ba, to jsem cítil také, když jsem tu věc viděl poprvé. A nejsem sám.
Hodí Andreovi ručník, aby mu utřel záda.
Stěny, skořápky a nehybnost! Po dva tisíce let lidstvo věřilo, že se Slunce a všechna nebeská tělesa točí kolem něho. Papež, kardinálové, knížata, učenci, kapitáni, obchodníci, prodavačky ryb i školáci věřili, že sedí nehybně v této křišťálové kouli. Ale teď ji opustíme, Andreo, s náramným elánem. Poněvadž starý věk skončil a nastal věk nový. Už sto let jako by lidstvo cosi čekalo.

V městech je těsno a v hlavách také. Pověry a mor. Ale pro příště platí: poněvadž tomu tak je, nesmí to tak zůstat. Neboť všechno je v pohybu, příteli.

Říkávám si s oblibou, že to začalo loděmi. Od nepaměti se ploužily podél břehů, ale najednou břehy opustily a vyjely na všecka moře.

Na našem starém kontinentě se vyrojila pověst: jsou kontinenty nové. A od chvíle, kdy k nim naše lodi jezdí, rozneslo se po smějících se světadílech, že ono

velké, obávané moře je vlastně malé. I vznikla velká chuť dopátrat se příčin všech věcí, jako na příklad toho, proč kámen, který upustíme, padá, a jak stoupá, když jej vyhodíme do vzduchu. Denodenně se přichází na něco nového. Dokonce století starci si ještě dávají mladšími křiknout do ucha, co zase bylo objeveno.

Na leccos se už přišlo. Ale víc je toho, na co se ještě může přijít. A tak je zase co dělat pro celá pokolení.

V Sieně jsem jako mladý člověk viděl, jak pár stavitelů během pěti minut došlo k závěru, že novým a účelnějším uspořádáním lan je možno odstranit tisíciletý obyčej při zvedání žulových kvádrů. Tenkrát jsem si uvědomil, že stará doba skončila a že nastala doba nová, a od té doby si to uvědomuji znovu a znovu. Nebude dlouho trvat a lidstvo se doví, co a jak je s jeho sídlem, s nebeským tělesem, na němž žije. Co o tom bylo napsáno ve starých knihách, to mu už nestačí.

Tam, kde se po tisíc let věřilo, se totiž teď pochybuje. Všechen svět říká: ano, to stojí v knihách, ale nyní dovolte, abychom se přesvědčili sami. Nejslavnějším pravdám se poklepává důvěrně na rameno; o čem se nikdy nepochybovalo, o tom se teď pochybuje. Tím nastal velký průvan, který dokonce knížatům a prelátům nadzvedává zlatem protkaná roucha, takže se pod nimi objevují tlusté či tenké nohy, nohy stejné jako nohy naše. Nebesa, jak se ukázalo, jsou prázdná. Bylo z toho náramně veselo.

Ale vody naší Země pohánějí nové přádelny a v loděnicích, v lanárnách a plachtárnách se novou organisací práce činí pět set rukou najednou.

Jsem přesvědčen, že se ještě za našeho života bude o astronomii mluvit na trzích. Dokonce synové prodavaček ryb budou chodit do školy. Neboť lidem našich měst, dychtícím po novotách, se bude zamlouvat, že nová astronomie nyní popřává i Světu, aby se otáčel. Tvrdilo se vždy, že hvězdy jsou připevněny ke křišťálové klenbě, aby nemohly spadnout. Teď jsme si dodali odvahy a popřáváme jim, aby se vznášely volně, bez opory. A přitom se pohybují náramnou rychlostí, jako naše lodi, bez opory a náramnou rychlostí.

A Země se vesele točí kolem Slunce, a prodavačky ryb, obchodníci, knížata a kardinálové, ba i papež se točí s ní.

Vesmír však ztratil přes noc svůj střed, a ráno jich měl nespočetně. Takže se teď stal středem každý a nikdo. Neboť je náhle spousta místa.

Naše lodi plují daleko, naše hvězdy se pohybují daleko v prostoru, ba dokonce při hře v šachy lze teď věžemi táhnout daleko, přes všechna pole.

Jak praví básník? „Ó časné jitro počínání…!“

ANDREA · „Ó časné jitro počínání!
Ó větře vanoucí
od nových pobřeží!“
A vypijte to mléko, poněvadž co nevidět zase přijdou lidé.

GALILEI · Pochopil jsi zatím, co jsem ti včera vykládal?

ANDREA · Co? To s tím Kipperníkovým otáčením?

GALILEI · Ano.

ANDREA · Ne. Pročpak chcete, abych to pochopil? Je to velmi těžké a v říjnu mi bude teprve jedenáct.

GALILEI · Chci, abys to právě i ty pochopil. Jen proto, aby to každý pochopil, pracuji a kupuji knihy, místo abych zaplatil mlékaři.

ANDREA · Ale vždyť vidím, že Slunce je večer jinde než ráno. Jakpak by tedy mohlo stát na místě! To je úplně vyloučeno!

GALILEI · Že vidíš! Co vidíš? Nic nevidíš. Poněvadž jen cíviš. A cívět neznamená vidět. *Postaví železný stojan umyvadla doprostřed světnice.* Tak, tohle je Slunce. Sedni si. *Andrea si sedne na jednu z židlí. Galilei stojí za ním.* Kde je Slunce, vpravo nebo vlevo?

ANDREA · Vlevo.

GALILEI · A jak se dostane doprava?

ANDREA · Když je prostě doprava odnesete.

GALILEI · Jen tak? *Zvedne ho i se židlí a udělá s ním půlobrat.* Kde je Slunce teď?

ANDREA · Vpravo.

GALILEI · A pohnulo se?

ANDREA · Nepohnulo.

GALILEI · A co se pohnulo?

ANDREA · Já.

GALILEI *zařve* · Špatně! Hlupáku! Židle!

ANDREA · Ale já s ní!

GALILEI · Ovšem. Židle je Země. Sedíš na ní.

PANÍ SARTIOVÁ *vstoupila, aby ustlala. Přihlížela* · Co to vlastně s mým hochem provádíte, pane Galilei?

GALILEI · Učím ho vidět, Sartiová.

PANÍ SARTIOVÁ · Tím, že ho vláčíte po světnici?

ANDREA · Jen nás nech, matko. Tomu ty nerozumíš.

PANÍ SARTIOVÁ · Tak? Ale ty tomu rozumíš, že? Venku je mladý muž, který si přeje, abyste ho vzal do učení. Je velmi pěkně oblečen a nese doporučení. *Odevzdá mu je.* Přivedete hocha ještě tak daleko, že bude tvrdit, že dvakrát dvě je pět. Všecko, co mu říkáte, poplete. Včera večer mi dokonce dokazoval, že se Země točí kolem Slunce. Je pevně přesvědčen, že to nějaký pán, který se jmenuje Kipperníkus, vypočítal.

ANDREA · A snad to Kipperníkus nevypočítal, pane Galilei? Potvrďte jí to sám!

PANÍ SARTIOVÁ · Co, vy mu opravdu říkáte takové nesmysly? Aby o tom povídal ve škole a aby páni duchovní na mne přiběhli, že vykládá samé bezbožnosti. Měl byste se stydět, pane Galilei.

GALILEI *snídá* · Paní Sartiová, při bádání jsme s Andreou po prudké disputaci přišli na věci, které nemůžeme déle světu zamlčovat. Začala nová doba, velká doba, v níž bude radostno žít.

PANÍ SARTIOVÁ · Tak. Jen abychom v té nové době také mohli zaplatit mlékaři, pane Galilei. *Ukáže na doporučení.* Udělejte mi alespoň jednu laskavost a neposílejte i toho zase pryč. Trápí mě účet za mléko. *Odchází.*

GALILEI *se směje* · Nechte mě aspoň to mléko vypít! *Andreovi.* Něco jsme tedy včera přece jen pochopili!

ANDREA · Řekl jsem jí to jen proto, aby se měla čemu divit. Ale pravda to není. Tou židlí, na níž jsem seděl, jste točil jen kolem sebe, stranou, a ne takhle. *Naznačí pažit otáčení ve směru svislém.* Jinak bych s ní byl totiž spadl, to je jasné. Proč jste židlí neotáčel dopředu? Poněvadž by se tím dokázalo, že bych i se Země musel spadnout, kdyby se otáčela. V tom to vězí.

GALILEI · Dokázal jsem ti přece…

ANDREA · Ale dnes v noci jsem přišel na to, že bych musel při spaní viset hlavou dolů, kdyby se Země opravdu točila. To je přeci jasné.

GALILEI *vezme se stolu jablko* · Tak tohle je tedy Země.

ANDREA · Nevybírejte si pořád takové příklady, pane Galilei. S těmi to dokážete vždycky.

GALILEI *položí jablko zpátky* · Dobře.

ANDREA · S příklady se to dokáže vždycky,

když je člověk chytrý. Jenže, já matkou na židli točit nemohu, jako vy se mnou. Z toho vidíte, jak špatně ten příklad sedí. A co by se tedy stalo, kdyby jablko bylo Zemí? Vůbec nic.

GALILEI *se směje* · Ty to přece nechceš vědět.

ANDREA · Vezměte je zase. Proč v noci nevisím hlavou dolů?

GALILEI · Tak tedy: Tady je Země a tady stojíš ty. *Prostrčí jablkem třísku z polena, jež je přichystáno na zátop.* A teď se Země otáčí.

ANDREA · A teď visím hlavou dolů.

GALILEI · Proč? Podívej se pořádně! Kde je hlava?

ANDREA *ukáže na jablko* · Tady. Dole.

GALILEI · Cože? *Otáčí zpět.* Nezůstala na témž místě? Nejsou už nohy dole? Stojíš snad při otáčení takhle? *Vytáhne třísku a obrátí ji.*

ANDREA · Ne. A proč o žádném otáčení nevím?

GALILEI · Poněvadž se točíš s sebou! Ty a vzduch nad tebou a vše, co na kouli je.

ANDREA · A proč se zdá, že obíhá Slunce?

GALILEI *točí zase jablkem s třískou* · Vidíš tedy Zemi pod sebou. Zůstává neměnná, je vždy dole a podle tebe se nepohybuje. Ale teď se podívej nad sebe. Máš lampu nad hlavou, ale teď, co máš teď, když jsem pootočil, co máš nad hlavou, tedy nahoře?

ANDREA *dělá pohyby s sebou* · Kamna.

GALILEI · A kde je lampa?

ANDREA · Dole.

GALILEI · Aha!

ANDREA · To je báječné, ta se bude divit.

Vstoupí Ludovico Marsili, bohatý mladý muž.

GALILEI · Připadám si jako v holubníku.

LUDOVICO · Dobré jitro, pane! Jmenuji se Ludovico Marsili.

GALILEI *studuje jeho doporučení* · Přicházíte z Holandska?

LUDOVICO · Kde jsem o vás mnoho slyšel, pane Galilei.

GALILEI · Vaše rodina vlastní statky v Campagni?

LUDOVICO · Matka si přála, abych se trochu porozhlédl, abych zjistil, co se ve světě děje, a podobně.

GALILEI · A poněvadž jste v Holandsku slyšel, že se na příklad v Itálii ději já...?

LUDOVICO · A poněvadž si matka přeje, abych se také porozhlédl po vědách...

GALILEI · Soukromé hodiny: deset skudů měsíčně.

LUDOVICO · Jsem srozuměn, pane.

GALILEI · Co vás zajímá?

LUDOVICO · Koně.

GALILEI · Aha.

LUDOVICO · Pro vědy nemám zvláštní nadání, pane Galilei.

GALILEI · Aha. Za takových okolností to bude stát patnáct scudi měsíčně.

LUDOVICO · Jsem srozuměn, pane Galilei.

GALILEI · Budu se vám musit věnovat ráno. Půjde to na tvůj vrub, Andreo. Na tebe se pak samozřejmě nedostane. Chápeš — ty nic neplatíš.

ANDREA · Vždyť už jdu. Mohu si to jablko vzít s sebou?

GALILEI · Ano.

Andrea odchází.

LUDOVICO · Budete musit mít se mnou trpělivost. Hlavně proto, že to ve vědách je po každé jinak, než jak to člověku říká jeho zdravý rozum. Jako doklad mohu uvést tu komickou rouru, co prodávají v Amsterodamě. Důkladně jsem si ji prohlédl. Je to trouba ze zelené kůže s dvěma čočkami, jedna je tak — *naznačí konkávní čočku* — druhá tak — *naznačí konvexní čočku.* Slyšel jsem, že jedna zvětšuje a druhá zmenšuje. Každý rozumný člověk by řekl, že se to tedy navzájem ruší. Chyba

lávky. Všecko se tou věcí pětkrát zvětšuje. Taková je ta vaše věda.

GALILEI · Co se pětkrát zvětšuje?

LUDOVICO · Hroty kostelních věží, holubi; všecko, co je daleko.

GALILEI · Viděl jste sám hroty takových kostelních věží zvětšené?

LUDOVICO · Ano, pane.

GALILEI · A ta roura měla dvě čočky? *Udělá na kousku papíru náčrtek.* Vypadalo to takhle? *Ludovico přikývne.* Jak je ten vynález starý?

LUDOVICO · V době, kdy jsem opouštěl Holandsko, nebyl, myslím, starší než několik dní, aspoň na trhu se ještě neprodával.

GALILEI *téměř laskavě* · A proč se chcete věnovat právě fysice? Proč ne chovu koní?

Paní Sartiová vstoupí, Galileim nepozorována.

LUDOVICO · Matka soudí, že je člověku trochu vědy zapotřebí. Víte, celý svět si dneska vědou koření jídlo.

GALILEI · Mohl jste si právě tak dobře vybrat nějaký mrtvý jazyk nebo teologii. To je lehčí. *Spatří paní Sartiovou.* Dobře, přijďte v úterý ráno.

Ludovico odchází.

GALILEI · Nedívej se tak na mne. Přijal jsem ho.

PANÍ SARTIOVÁ · Poněvadž jsi mě zahlédl v pravou chvíli. — Kurátor university je venku.

GALILEI · Toho přiveď, ten je důležitý. Z toho možná kouká pět set skudů. Pak bych žádné žáky nepotřeboval.

Paní Sartiová přivádí kurátora. Galilei se dooblékl a naškrabal při tom na lístek nějaká čísla.

GALILEI · Dobré jitro! Půjčte mi půl scudi!

Dá minci, kterou kurátor vylovil z váčku, Sartiové. Pošlete Andreu k brejlaři pro dvě čočky; tady jsou rozměry.

Sartiová odchází s lístkem.

KURÁTOR · Přicházím kvůli vaší žádosti o zvýšení platu na tisíc scudi. Nemohu ji, bohužel, na universitě doporučit. Vy víte, že se matematická kolegia universitě prostě nevyplácejí. Matematika je, abych tak řekl, umění, které nic nevynáší. Ne, že by si jí republika málo vážila. Není sice tak potřebná jako filosofie, ani tak užitečná jako teologie, ale přece jen přináší odborníkům mnohé potěšení.

GALILEI *nad svými papíry* · Milý pane, nemohu vyjít s pěti sty scudi.

KURÁTOR · Ale pane Galilei, vždyť přednášíte týdně jen dvakrát dvě hodiny. Vaše neobyčejná pověst vám jistě přivádí žáků kolik chcete, a to takových, kteří za soukromé hodiny mohou zaplatit. Nebo snad nemáte soukromé žáky?

GALILEI · Mám jich příliš mnoho, pane! Učím a učím, a kdy se mám sám učit? Muži boží, nejsem tak přemoudrý jako pánové z filosofické fakulty. Jsem hloupý. Ničemu nerozumím. Proto jsem nucen zacpávat díry ve svých vědomostech. Ale kdy? Kdy se mám věnovat bádání? Pane, má věda je ještě věděníchtivá! Dokonce o největších problémech dnes nemáme než hypothesy. My však po sobě žádáme důkazy. Jak se ale mám dostávat kupředu, když kvůli domácnosti musím každému hlupákovi, který na to má, vtloukat do hlavy, že se rovnoběžky v nekonečnu protínají?

KURÁTOR · Nezapomínejte tak docela, že republika sice snad neplatí tolik co některá knížata, že však zaručuje svobodu bádání. My v Padově přijímáme za posluchače dokonce protestanty! I doktorskou hodnost jim propůjčujeme. A pana Cremoniniho jsme nejen nevydali inkvisici, ač bylo dokázáno, dokázáno, pane Galilei, že vede protináboženské řeči,

nýbrž naopak, schválili jsme mu dokonce zvýšení platu. Až v Holandsku se ví, že Benátky jsou republikou, v níž inkvisice nemá co poroučet. A to pro vás, který jste astronom, čili pracujete v oboru, v němž se učení církve už delší dobu neprokazuje povinná úcta, má jakousi cenu.

GALILEI · Pana Giordana Bruna jste Římu vydali. Že šířil Koperníkovo učení.

KURÁTOR · Ne proto, že šířil učení pana Koperníka, které je ostatně nesprávné, nýbrž proto, že nebyl Benátčan a nebyl tady ani zaměstnán. Toho upáleného sem tedy zatahovat nemusíte. Ostatně, při vší svobodě není přece jen radno vykřikovat příliš hlasitě jméno, na němž spočívá výslovná kletba církve, ani tady ne, ba, ani tady ne.

GALILEI · Vaše ochrana svobody myšlení je docela výnosný obchod, že? Tím, že poukazujete na to, že jinde vládne a upaluje inkvisice, získáváte tady lacino dobré učitelské síly. Ochranu před inkvisicí si dáváte platit tím, že vyplácíte nejhorší mzdy.

KURÁTOR · To je nespravedlivé! Nespravedlivé! Co by vám bylo platno, kdybyste měl na bádání času, kolik byste chtěl, když by vám kdejaký mnich nedouk od inkvisice mohl ty vaše myšlenky prostě zakázat? Žádná růže bez trní, žádná knížata bez mnichů, pane Galilei!

GALILEI · A co je platna svoboda bádání bez času na bádání? Co se děje s výsledky? Snad byste mohl pánům radním jednou ukázat tahle pojednání o volném pádu — *ukazuje na svazek rukopisů* — a zeptat se jich, zda by za těch pár skudů navíc přece jen nestála!

KURÁTOR · Mají nekonečně větší cenu, pane Galilei.

GALILEI · Nekonečně větší ne, pane, ale za přídavek pěti set scudi stojí.

KURÁTOR · Za skudy stojí, co skudy vynáší. Jestli chcete dostat peníze, musíte předložit něco jiného. Za vědomosti, které prodáváte, můžete žádat jen tolik, kolik vynesou tomu, kdo vám je odkoupí. Filosofie na příklad, kterou pan Colombe prodává ve Florencii, vynáší knížeti nejméně 10 000 scudi ročně. Vaše zákony o volném pádu vzbudily pozornost, to je jisté. Tleskají vám v Paříži a v Praze. Ale pánové, kteří tak tleskají, nezaplatí padovské universitě, co vy ji stojíte. Váš obor je vaším neštěstím, pane Galilei.

GALILEI · Rozumím: svobodný obchod, svobodné bádání. Svobodný obchod s bádáním, že?

KURÁTOR · Ale pane Galilei! Jaké to zastáváte názory! Dovolte mi podotknout, že vašim jizlivým poznámkám celkem nerozumím. Kvetoucí obchod republiky se mi nezdá právě opovržení hodný. Tím méně bych však já, jako dlouholetý kurátor university, dokázal mluvit, smím-li to vyslovit, takovým frivolním tónem o bádání. *Zatím co se Galilei toužebně dívá po pracovním stole.* Uvažte, jaké poměry všude kolem vládnou! Otroctví, pod jehož bičem věda leckde úpí. Ze starých kožených foliantů nařezali biče. Tam nepotřebují vědět, jak padá kámen, nýbrž co o tom píše Aristoteles. Oči jsou jen na čtení. Nač nové zákony o volném pádu, když důležité jsou jen zákony o tom, jak padat na kolena? A srovnejte si s tím nesmírnou radost, s kterou naše republika přijímá vaše myšlenky, nechť jsou jak chce odvážné! Tady můžete bádat! Tady můžete pracovat! Nikdo vás nehlídá, nikdo vás neutiskuje! Naši kupci, kteří vědí, jaký význam má lepší plátno v boji s florentskou konkurencí, naslouchají se zájmem vašemu volání po lepší fysice. A kolik vděčí fysika snaze po lepších tkalcovských stavech! Naši nejvýznačnější občané se zajímají o vaše bádání, navštěvují vás, dávají si předvádět vaše objevy; samí lidé, jejichž čas je vzácný. Nepohrdejte obchodem, pane Galilei. Nikdo by tady nepřipustil, aby vaše práce byla v nejmenším rušena, aby vám nepovolaní dělali obtíže. Přiznejte, pane Galilei, že tu můžete pracovat!

GALILEI *zoufale* · Ano.

KURÁTOR · A pokud jde o záležitosti materiální: sestrojte přece zas jednou něco tak pěkného jako ono proslulé vojenské kružítko, kterým se bez jakýchkoli matematických znalostí dá — *vypočítává na prstech* — odmocňovat a určovat tíže dělových koulí, kterým se dají vypočítat úroky z úroků a přenášet půdorysy usedlostí ve zmenšeném či zvětšeném měřítku.

GALILEI · Taková hračička.

KURÁTOR · O něčem, co nejvyšší pány uvádí do vytržení a úžasu a co neslo hotové peníze, říkáte, že je to hračička. Doneslo se mi k sluchu, že dokonce generál Stefano Gritti tím nástrojem dovede odmocňovat!

GALILEI · Pak je to tedy opravdu zázračná věc! — Přese všecko, Priuli, nasadil jste mi brouka do hlavy. Možná, že bych pro vás něco takového měl. *Uchopí list s náčrtkem.*

KURÁTOR · Ano? To by bylo řešení. *Vstane.* Pane Galilei, my víme, že jste velký muž. Velký, ale nespokojený muž, smím-li to tak říci.

GALILEI · Ano, jsem nespokojený, a to je to, zač byste mi měli ještě zaplatit, kdybyste měli rozum! Jsem totiž nespokojený sám se sebou. Ale místo toho se staráte o to, abych byl nespokojen s vámi. Přiznávám, že mě baví prokazovat svou zdatnost i ve vašich slavných arsenálech, loděnicích a dělostřeleckých dílnách. Ale nedopřáváte mi čas, abych šel za spekulacemi, které se mi tam pro můj vědní obor vnucují a které vedou dál. Zavazujete volovi, který vám mlátí, hubu. Je mi šestačtyřicet let a nedokázal jsem dosud nic, co by mě uspokojovalo.

KURÁTOR · Nerad bych vás tedy déle zdržoval.

GALILEI · Děkuji.

Kurátor odchází. Galilei zůstane chvilku sám a pustí se do práce. Pak přiběhne Andrea.

GALILEI *při práci* · Proč jsi jablko nesnědl?

ANDREA · Tím jablkem jí přece chci předvést, že se točí.

GALILEI · Musím ti něco říci, Andreo. Nemluv s jinými o našich myšleňkách.

ANDREA · Proč?

GALILEI · Vrchnost to zakázala.

ANDREA · Vždyť jsou pravdivé!

GALILEI · Ale vrchnost to zakazuje. A v tomhle případě přistupuje i něco jiného. My fysici ještě stále nedovedeme dokázat to, co považujeme za správné. Ani správnost učení velkého Koperníka dosud nebyla dokázána. Je jen hypothesou. Dej mi ty čočky.

ANDREA · Peníze nestačily. Musel jsem tam nechat kabát jako zástavu.

GALILEI · Co si v zimě počneš bez kabátu?

Přestávka. Galilei sestavuje čočky na listě s náčrtkem.

ANDREA · Co je to hypothesa?

GALILEI · Když věříš v pravděpodobnost něčeho, pro co nemáš podklady. To, že Felice, která tam dole před košíkářovým krámem má dítě u prsu, dítěti mléko dává a nikoli mléko od něho přijímá, zůstává tak dlouho hypothesou, dokud tam nemůžeme zajít, podívat se a dokázat to.

A vůči hvězdám jsme jako poloslepí červi. Staré poučky, kterým se po tisíc let věřilo, ztrouchnivěly; na jejich obrovitých stavbách je méně zdravého dřeva než na podpěrách, které je mají udržet. Je to spousta zákonů, které vysvětlují málo, zatím co nová hypothesa buduje na málo zákonech, které vysvětlují mnoho.

ANDREA · Ale vždyť jste mi všecko dokázal.

GALILEI · Jen to, že tomu tak může být. Rozuměj: hypothesa je velmi lákavá a nic proti ní nemluví.

ANDREA · Chtěl bych se také stát fysikem, pane Galilei.

GALILEI · To věřím, při spoustě otázek, které v našem oboru ještě bude třeba vyjasnit. *Zašel k oknu a podíval se skrze čočky. S mírným zaujetím.* Nahlédni do toho, Andreo.

ANDREA · Panenko Maria, všecko se přibližuje. Zvon na Campanile, docela blízoučko. Dokonce kovové litery přečtu: Gratias Dei.

GALILEI · Tohle nám pět set skudů vynese.

■

2. Galilei odevzdává Benátské republice nový vynález.

Co velcí činí, není vždy akorát:
Galilei měl jídlo rád.
Slyšte — a nechte pří a zlob —
jak „vynalezl" teleskop.

Velký arsenál u benátského přístavu. Radní, v jejich čele dóže. Stranou Galileiho přítel Sagredo a patnáctiletá Virginia, Galileiho dcera, se sametovým polštářem, na němž v karmazínově rudém koženém pouzdře leží asi šedesát centimetrů dlouhý dalekohled. Za ní stojan na dalekohled, obsluhovaný brusičem čoček Federzonim.

GALILEI · Vaše Excelence, Vysoká Signorie! Jako učitel matematiky na vaší padovské universitě a ředitel vašeho Velkého arsenálu zde v Benátkách jsem pokládal vždy za svůj úkol, abych dostál nejen vysokému učitelskému poslání, nýbrž abych také užitečnými vynálezy Benátské republice dopomohl k neobyčejným výhodám. S nesmírnou radostí a se vší povinnou pokorou vám dnes mohu předvést a odevzdat zcela nový přístroj, svůj dalekohled čili teleskop, vyrobený ve vašem světově proslulém Velkém arsenálu, sestrojený podle nejvyšších vědeckých a křesťanských zásad, plod sedmnáctiletého trpělivého bádání vašeho oddaného služebníka.

Galilei opouští podest a postaví se vedle Sagreda. Potlesk. Galilei se ukloní.

GALILEI *tiše k Sagredovi* · Škoda času!

SAGREDO *tiše* · Budeš moci zaplatit řezníkovi, starouši.

GALILEI · Ano, vynese jim to peníze. *Ukloní se znovu.*

KURÁTOR *vstoupí na podest.* Excelence, Vysoká Signorie! Zase jednou se pokrývá slavný list ve velké knize umění benátskými literami. *Zdvořilý potlesk.* Učenec světového jména vám a jedině vám tady odevzdává nanejvýš prodejný přístroj, abyste jej mohli podle libosti vyrábět a uvádět na trh. *Silnější potlesk.* Nevím, zda si uvědomujete, že tímto přístrojem ve válce poznáme počet a druh lodí nepřítele o plné dvě hodiny dříve než oni naše, takže se budeme moci rozhodnout pro pronásledování, boj nebo útěk, znajíce jejich síly? *Velmi silný potlesk.* A teď, Excelence, Vysoká Signorie, vás pan Galilei prosí, abyste tento přístroj, který vynalezl, abyste tento doklad jeho intuice přijali z rukou jeho půvabné dcerky.

Hudba. Virginia předstoupí, ukloní se a odevzdá dalekohled kurátorovi, který jej podá Federzonimu. Federzoni jej položí na stojan a nařídí. Dóže a radní vstupují na podium a dívají se dalekohledem.

GALILEI *tiše* · Nemohu ti slíbit, že při té maškarádě vydržím do konce. Myslí si, že se jim dostává výnosné hračičky, přitom však jde o něco mnohem cennějšího. Zaměřil jsem rouru včera v noci na Měsíc.

SAGREDO · Cos viděl?

GALILEI · Nemá vlastní světlo.

DÓŽE · Vidím až na opevnění Santa Rosity, pane Galilei. — Tamhle na člunu obědvají. Smaženou rybu. Dostávám na ni chuť.

GALILEI · Říkám ti: Astronomie se po tisíc let nehnula z místa, poněvadž neměla dalekohled.

RADNÍ · Pane Galilei!

SAGREDO · Obracejí se na tebe.

RADNÍ · Touhle věcičkou je vidět až příliš dobře. Budu muset říci svým dámám, že se už nemohou koupat na střeše.

GALILEI · Víš, z čeho se skládá Mléčná dráha?

SAGREDO · Ne.

GALILEI · Já ano.

RADNÍ · Za takovou věcičku možno deset scudi žádat, pane Galilei.

Galilei se ukloní.

VIRGINA *přivádí k otci Ludovica* · Ludovico ti chce blahopřát, otče.

LUDOVICO *rozpačitě* · Gratuluji, pane.

GALILEI · Zdokonalil jsem to.

LUDOVICO · Ano, pane. Viděl jsem. Použil jste rudého pouzdra. V Holandsku bylo zelené.

GALILEI *se obrací na Sagreda* · Dokonce se v duchu ptám, zda bych tou věcí nemohl dokázat správnost jistého učení.

SAGREDO · Buď opatrný.

KURÁTOR · Vašich pět set scudi je pod střechou, Galilei.

GALILEI *aniž si ho všimne* · Jsem samozřejmě natolik nedůvěřivý, že se nedám strhnout k unáhleným závěrům.

Dóže, tlustý skromný muž, se přiblížil ke Galileimu a pln neohrabané uctivosti se s ním pokouší navázat hovor.

KURÁTOR · Pane Galilei, Jeho Excelence, dóže.

Dóže potřásá Galileimu rukou.

GALILEI · Pravda, oněch pět set! Jste spokojen, Excelence?

DÓŽE · Na neštěstí potřebujeme v té naší republice pro pány radní vždy nějakou záminku, abychom mohli učencům něco poskytnout.

KURÁTOR · Kdyby tomu ovšem tak nebylo, kde by potom zůstala vzpruha, pane Galilei?

DÓŽE *s úsměvem* · Potřebujeme záminku.

Dóže a kurátor odvádějí Galileiho k radním, kteří jej obklopí. Virginia a Ludovico pomalu odcházejí.

VIRGINIA · Udělala jsem to dobře?

LUDOVICO · Mám dojem, že ano.

VIRGINIA · Copak ti je?

LUDOVICO · Ach nic. Zelené pouzdro by to asi bylo spravilo také.

VIRGINIA · Myslím, že všichni jsou s otcem velmi spokojeni.

LUDOVICO · A já myslím, že tak trochu začínám pronikat do tajů vědy.

■

3. 10. ledna 1610: Galilei objeví s pomocí dalekohledu na nebi úkazy, které potvrzují Koperníkovu soustavu. Varován přítelem před možnými následky, které jeho výzkumy mohou mít, projeví Galilei svou víru v lidský rozum.

Desátý leden, rok šestnáctistý desátý: Galilei zří, že staré nebe už neplatí.

Galileiho studovna v Padově. Je noc. Galilei a Sagredo, zahaleni v huňaté pláště, u dalekohledu.

SAGREDO *se dívá dalekohledem, polohlasně* · Okraj srpu je zcela nerovný, zubatý a drsný. Na tmavé polovině Měsíce, v blízkosti světlého okraje jsou zářící body. Vystupují jeden po druhém. Od nich se světlo šíří a zachvacuje stále větší plochy, které se slévají s jeho větší jasnou částí.

GALILEI · Jak si ty zářící body vysvětluješ?

SAGREDO · Není to možné.

GALILEI · Je, jsou to hory.

SAGREDO · Na hvězdě?

GALILEI · Obrovské hory, jejichž temena pozlacuje vycházející slunce, zatím co na úbočích kolem je ještě noc. Vidíš sestupovat světlo s nejvyšších vrcholků do údolí.

SAGREDO · Odporuje to však astronomii celých dvou tisíciletí.

GALILEI · Je tomu tak. To, co vidíš, neviděl dosud nikdo kromě mne. Jsi druhý.

SAGREDO · Ale Měsíc přece nemůže být Zemí s horami a údolími, tak jako Země nemůže být hvězdou.

GALILEI · Měsíc může být Zemí s horami a údolími a Země může být hvězdou. Obyčejným nebeským tělesem, jedním z tisíců. Nahlédni tam ještě jednou. Je tmavá část Měsíce zcela tmavá?

SAGREDO · Ne. Teď, když si toho více všímám, vidím, že je ponořena v slabý, popelavý přísvit.

GALILEI · Co to může být za světlo?

SAGREDO · ?

GALILEI · Pochází ze Země.

SAGREDO · Jak by mohla Země se svými horstvy, lesy a vodami svítit? Chladné těleso?

GALILEI · Tak, jak svítí Měsíc. Poněvadž obě ty hvězdy jsou osvětleny Sluncem, svítí. To, čím je Měsíc nám, tím jsme my Měsíci. Vidí nás hned jako srp, hned jako polokruh, vidí nás hned v úplňku a hned mu zase zmizíme vůbec.

SAGREDO · Že by tedy nebylo rozdílu mezi Měsícem a Zemí?

GALILEI · Zřejmě není.

SAGREDO · Ještě tomu není ani deset let, co byl v Římě upálen člověk. Jmenoval se Giordano Bruno a tvrdil totéž.

GALILEI · Ano. A my to vidíme. Setrvej u dalekohledu, Sagredo. To, co vidíš, znamená, že mezi nebem a zemí není rozdílu. Dnes je desátého ledna roku 1610. Lidstvo si zapisuje do svého deníku, že nebe bylo zrušeno.

SAGREDO · To je strašné.

GALILEI · Ještě na jednu věc jsem přišel. Je možná ještě podivuhodnější.

PANÍ SARTIOVÁ *vchází* · Kurátor.

Kurátor se vřítí dovnitř.

KURÁTOR · Promiňte, že přicházím v tak pozdní hodinu. Byl bych vám zavázán, kdybych mohl s vámi mluvit o samotě.

GALILEI · Pane Priuli, není nic, co by pan Sagredo nemohl slyšet.

KURÁTOR · Ale snad by vám přece jen nebylo příjemné, kdyby se onen pán dověděl, co se přihodilo. Je to bohužel věc naprosto neuvěřitelná.

GALILEI · Pan Sagredo je zvyklý setkávat se v mé přítomnosti s věcmi neuvěřitelnými, víte.

KURÁTOR · Obávám se, obávám. *Ukazuje na dalekohled.* Ach, tady máte tu báječnou věc. Můžete ji rovnou vyhodit. K ničemu není, absolutně k ničemu.

SAGREDO *který neklidně přecházel sem tam* · Jak to?

KURÁTOR · Víte, že se tento váš vynález, který jste označil za plod sedmnáctileté badatelské práce, dá v Itálii koupit za pár skudů na každém rohu? Jako holandský výrobek? V této chvíli vykládá holandská loď v přístavu pět set takových dalekohledů!

GALILEI · Opravdu?

KURÁTOR · Nechápu váš klid, pane.

SAGREDO · Co vás vlastně trápí? Dovolte, abych vás upozornil, že pan Galilei přístrojem právě v těchto dnech udělal převratné objevy týkající se světa hvězd.

GALILEI *se smíchem* · Můžete se podívat, Priuli.

KURÁTOR · Dovolte, abych vás upozornil, že mi stačí objev, který jsem udělal jako člověk, jenž panu Galileimu za tento šmejd dopomohl k zvýšení platu. Je to čirá náhoda, že pánové ze Signorie — přesvědčeni, že tímto přístrojem zajišťují republice něco, co se dá vyrobit jen tady — hned při prvním nahlížení do toho dalekohledu nespatřili na nejbližším rohu v sedminásobném zvětšení obyčejného pouličního prodavače, který stejnou troubu prodává za babku.

Galilei se hlučně zasměje.

SAGREDO · Milý pane Priuli, nedovedu možná hodnotu toho přístroje pro obchod posoudit, ale jeho hodnota pro filosofii je tak nesmírná, že...

KURÁTOR · Pro filosofii! Co má pan Galilei, který je matematik, co dělat s filosofií? Pane Galilei, vynalezl jste před časem pro město docela obstojnou pumpu na vodu, a vaše zavlažovací zařízení funguje. Také soukeníci si chválí váš stroj. Jak jsem tedy mohl něco takového předpokládat?

GALILEI · Ne tak zhurta, Priuli. Cesty po moři jsou ještě stále dlouhé, nejisté a drahé. Chybí nám na nebi cosi jako spolehlivé hodiny, nějaký ukazatel cesty. A já teď mám důvod k domněnce, že tím dalekohledem lze jasně postřehnout velmi pravidelné pohyby, jež některé hvězdy vykonávají. Nové hvězdné mapy by mohly lodní dopravě ušetřit miliony, Priuli.

KURÁTOR · Nechte toho. Naslouchal jsem vám už příliš dlouho. Odvděčil jste se mi za laskavost tím, že jste mě učinil středem posměšků celého města. Budu navždy žít v lidské paměti jako kurátor, který se dal napálit bezcenným dalekohledem. Máte se věru čemu smát. Dostal jste svých pět set skudů. Já vám však mohu říci a říkám vám to jako čestný muž: mně se tento svět hnusí!

Odchází a přibouchne za sebou dveře.

GALILEI · Když se zlobí, je téměř sympatický. Slyšel jsi? Svět, v němž se nedají dělat obchody, se mu hnusí!

SAGREDO · Věděl jsi o těch holandských přístrojích?

GALILEI · Samozřejmě, z doslechu. Ale sestrojil jsem těm držgrešlům dalekohled dvakrát lepší. Jak mám pracovat s exekutorem ve světnici? A Virginia bude už brzo potřebovat nějaké věno, není zvlášť inteligentní! A potom: rád kupuji knihy, nejen o fysice, a rád se pořádně najím. Při dobrém jídle mám nejvíce nápadů. Je to shnilý věk! Neplatili mi ani tolik, kolik dávají kočímu, který jim vozí sudy s vínem. Čtyři sáhy

dříví za dvě přednášky o matematice. Vymáčkl jsem z nich pět set skudů, ale mám stále ještě dluhy a některé jsou již dvacet let staré. Kdybych měl pět let kdy na bádání, dokázal bych všecko! Ukáži ti ještě něco jiného.

SAGREDO *váhá, zda má přistoupit k dalekohledu* · Pociťuji téměř cosi jako strach.

GALILEI · Předvedu ti teď jednu z mlhovin Mléčné dráhy. Pověz mi, z čeho se skládá!

SAGREDO · Jsou to hvězdy, je to bezpočet hvězd.

GALILEI · Jen v souhvězdí Oriona je to pět set stálic. Jde o onu spoustu světů, onen bezpočet druhých, vzdálenějších hvězd, o nichž mluvil upálený. Neviděl je sice, ale předpokládal je.

SAGREDO · I kdyby tato Země byla hvězdou, cesta ke Koperníkovým tvrzením, že se točí kolem Slunce, je daleká. Není na nebi hvězdy, kolem které by jiná obíhala. Ale kolem Země se Měsíc stále ještě otáčí.

GALILEI · To je otázka, Sagredo. Od včerejška si tím nejsem jist. Podívejme se na Jupitera. *Nařídí dalekohled.* V jeho blízkosti jsou totiž čtyři menší hvězdy, které jsou vidět jen dalekohledem. Zahlédl jsem je v pondělí, ale nevšímal jsem si zvlášť jejich postavení. Včera jsem se díval znovu a byl bych mohl přísahat, že všechny čtyři svou pozici změnily. Zakreslil jsem si ji. Co to? Vždyť jsem viděl čtyři. *Vzrušeně:* Podívej se ty!

SAGREDO · Vidím tři.

GALILEI · Kde je čtvrtá? Tady jsou tabulky. Musíme vypočíst, jaký pohyb mohly vykonat.

Rozčileně usednou k práci. Jeviště se zatmí, ale na kruhovém horizontu je dále vidět Jupitera a jeho trabanty. Když se jeviště zase zjasní, sedí oba jako předtím, avšak v zimnících.

GALILEI · Je to dokázáno. Čtvrtá se mohla dostat jedině za Jupitera, kde ji není vidět. Tady máš nebeské těleso, kolem kterého krouží jiné.

SAGREDO · Ale co křišťálová klenba, na níž je Jupiter upevněn?

GALILEI · Ba, kam se ta teď poděla? Jak může být Jupiter upevněn, když kolem něho krouží jiné hvězdy? Není na nebi opory, není se čeho chytit ve vesmíru! Tady je jiné Slunce!

SAGREDO · Uklidni se. Myšlenky ti příliš utíkají.

GALILEI · Jaképak utíkají! Člověče, vzruš se! Co ty vidíš, neviděl ještě nikdo. Měli pravdu!

SAGREDO · Kdo? Koperníkovci?

GALILEI · A onen druhý! Celý svět byl proti nim, a měli přesto pravdu. To je něco pro Andreu! *Nanejvýš vzrušen, běží ke dveřím a volá:* Paní Sartiová! Paní Sartiová!

SAGREDO · Galilei, měl by ses uklidnit!

GALILEI · Sagredo, měl by ses vzrušit! Paní Sartiová!

SAGREDO *stočí dalekohled jinam* · Přestaneš už konečně povykovat jako blázen?

GALILEI · Přestaneš už konečně stát jako zařezaný, když vyšla najevo pravda?

SAGREDO · Nestojím jako zařezaný, naopak, celý se strachy třesu, že by to mohlo být pravda.

GALILEI · Cože?

SAGREGO · Pominul ses úplně na rozumu? Copak si opravdu už neuvědomuješ, do čeho se dostaneš, jestli se ukáže, že je pravda to, co tady vidíš? A jestli budeš na všech trzích vykřikovat, že svět je hvězdou a že není středem všehomíra?

GALILEI · Ano, a že se celý obrovský vesmír se všemi nebeskými tělesy netočí kolem naší nepatrné Země, jak mohl každý předpokládat!

SAGREDO · Že tam tedy jsou jen hvězdy! — A kde je pak Bůh?

GALILEI · Co tím míníš?

SAGREDO · Bůh! Kde je Bůh?

GALILEI *vztekle* · Tam ne! Stejně, jako by se nenašel tady na Zemi, jestli tam nahoře jsou živé bytosti, které by ho tu chtěly hledat!

SAGREDO · A kde je tedy Bůh?

GALILEI · Jsem snad teolog? Jsem matematik.

SAGREDO · Jsi především člověk. A já se tě ptám, kde je v té světové soustavě Bůh.

GALILEI · V nás, nebo nikde.

SAGREDO *křičí* · Jak to řekl onen upálený?

GALILEI · Jak to řekl onen upálený.

SAGREDO · Proto byl upálen! Ještě tomu není deset let!

GALILEI · Poněvadž nemohl nic dokázat! Poněvadž to jen tvrdil. Paní Sartiová!

SAGREDO · Galilei, znal jsem tě vždy jako chytrého člověka. Učil jsi deset let v Padově a tři roky v Pise trpělivě stovky žáků ptolemaiovské soustavě, kterou hlásá Církev a kterou potvrzuje Písmo, na němž tato církev stojí. Pokládals ji s Koperníkem za nesprávnou, ale učils jí.

GALILEI · Poněvadž jsem nemohl nic dokázat.

SAGREDO *nevěřícně* · A ty myslíš, že je v tom nějaký rozdíl?

GALILEI · A jaký? Podívej, Sagredo! Věřím v člověka, a to znamená, že věřím v jeho rozum! Bez té víry bych neměl sílu ráno vstát z postele.

SAGREDO · Něco ti tedy povím: Nevěřím v něho. Čtyřicet let života mezi lidmi mě utvrdilo v tom, že rozum na ně neplatí. Ukaž jim rudý ocas komety, nažeň jim neurčitý strach a vyběhnou z domů a zpřelámají si nohy. Ale řekni jim něco rozumného a dokazuj jim to jak chceš, prostě se ti vysmějí.

GALILEI · To není pravda. To je pomluva. Nechápu, jak s takovým přesvědčením můžeš mít rád vědu. Jen mrtvými již důkazy nepohnou!

SAGREDO · Jak můžeš jejich hanebnou vychytralost zaměňovat s rozumností!

GALILEI · Nemluvím o jejich vychytralosti. Vím, že zvou osla koněm, když jej prodávají, a koně oslem, když ho chtějí koupit. To je ta jejich vychytralost. Stařena, která večer před cestou hodí mezku mozolnatou rukou mimořádnou dávku sena, lodník, který při nakupování zásob pamatuje na bouři a bezvětří, dítě, které si narazí čepici, když je přesvědčili, že by mohlo pršet — v ty všechny vkládám svou naději, ti všichni dají na důkazy. Ano, věřím v nevtíravou moc rozumu nad lidmi. Nemohou jí natrvalo odolat. Nikdo se nevydrží dlouho dívat, jak upouštím kámen *upustí kámen* a jak při tom tvrdím, že nepadá. To nedokáže nikdo. Pokušení důkazu je příliš veliké. Podlehne většina, časem všichni. Myšlení patří k největším rozkošem lidského rodu.

PANÍ SARTIOVÁ *vstoupí v nočním úboru* · Potřebujete něco, pane Galilei?

GALILEI *který je zase u dalekohledu a dělá si poznámky, velmi přívětivě* · Ano, potřebuji Andreu.

PANÍ SARTIOVÁ · Andreu? Leží v posteli a spí.

GALILEI · Nemůžete ho vzbudit?

PANÍ SARTIOVÁ · Načpak ho potřebujete?

GALILEI · Chci mu ukázat něco, co ho potěší. Má zhlédnout něco, co dosud nezhlédl nikdo, co je svět světem. Jedině my.

PANÍ SARTIOVÁ · Snad ne zase něco v té vaší rouře?

GALILEI · Něco v té mojí rouře, paní Sartiová.

PANÍ SARTIOVÁ · A kvůli tomu ho mám vzbudit uprostřed noci? Zbláznil jste se? Potřebuje se vyspat. Ani mě nenapadne, abych ho vzbudila.

GALILEI · Jistě to neuděláte?

PANÍ SARTIOVÁ · Jistě.

GALILEI · Paní Sartiová, pak byste mi možná mohla pomoci vy. Podívejte se, vyvstala otázka, na níž se nemůžeme shodnout, asi proto, že jsme přečetli příliš mnoho knih. Je to otázka, která se týká nebe, otázka, která se týká hvězd. Zní: dá se předpokládat, že se něco velikého točí kolem něčeho malého, nebo se něco malého spíše točí kolem něčeho velikého.

PANÍ SARTIOVÁ *nedůvěřivě* · Ve vás, pane Galilei, je těžko se vyznat. Míníte otázku vážně, nebo si ze mne zase jednou chcete udělat dobrý den?

GALILEI · Míním ji vážně.

PANÍ SARTIOVÁ · To vám tedy mohu posloužit odpovědí jedna dvě. Nosím já vám jídlo, nebo vy mně?

GALILEI · Vy mi ho nosíte. Včera bylo připálené.

PANÍ SARTIOVÁ · A proč bylo připálené? Poněvadž jsem vám musila donést boty, vprostřed vaření. Nebo jsem vám je nepřinesla?

GALILEI · Snad.

PANÍ SARTIOVÁ · Vy jste totiž ten, co studoval a co může platit.

GALILEI · Chápu. Chápu, je to jasné. Dobré jitro, paní Sartiová.

Paní Sartiová pobaveně odchází.

GALILEI · A tihle lidé, že nepochopí pravdu? Přímo po ní lační!

Vyzvánějí na jitřní. Vstoupí Virginia, v plášti, se svíčkou.

VIRGINIA · Jaká byla noc, otče?

GALILEI · Jasná.

VIRGINIA · Smím se podívat dalekohledem?

GALILEI · Proč? *Virginia neví, co by odpověděla.* Není to žádná hračka.

VIRGINIA · Není, otče.

GALILEI · Roura ostatně zklamala, jak brzo všude uslyšíš. Prodává se za tři skudy na ulici a byla již dříve vynalezena v Holandsku.

VIRGINIA · Už jsi s ní na nebi nic nového neobjevil?

GALILEI · Nic pro tebe. Jen pár malých nejasných skvrn po levé straně velké hvězdy. Budu na ně muset soustředit pozornost. *Přes dceru k Sagredovi:* Možná, že je pokřtím „hvězdami Medicejskými", podle florentského velkovévody. *Zase k Virginii:* Bude tě zajímat, Virginie, že se asi postěhujeme do Florencie. Napsal jsem tam dopis, zda by mě velkovévoda nemohl potřebovat jako dvorního matematika.

VIRGINIA *zářivě* · U dvora?

SAGREDO · Galilei!

GALILEI · Milý, potřebuji víc volného času. Potřebuji důkazy. A chci si polepšit. A v tomhle úřadě nebudu muset soukromým žákům vtloukat do hlavy ptolemaiovskou soustavu, nýbrž budu mít čas, čas, čas propracovat své důkazy, neboť to, co mám, nestačí. To není nic, to je žalostně málo! S tím před svět nemohu předstoupit. Nemám dosud jediný důkaz o tom, že se nějaké nebeské těleso točí kolem Slunce. Ale já důkazy podám, důkazy pro každého, od paní Sartiové až po papeže. Obávám se jedině, že dvůr o mne nebude stát.

VIRGINIA · Zaručeně o tebe stát bude, otče, s těmi novými hvězdami a vším ostatním.

GALILEI · Jdi na mši.

Virginia odchází.

GALILEI · Píši zřídka dopisy velkým osobnostem. *Dá Sagredovi psaní.* Myslíš, že jsem udělal dobře?

SAGREDO *přečte nahlas konec dopisu, který mu Galilei podal* · „Vždyť po ničem netoužím více než po tom, abych byl blíže Vám, vycházejícímu Slunci, které bude zářit našemu věku." Florentskému velkovévodovi je devět let.

GALILEI · Tak je. Vidím, že ti můj dopis připadá příliš pokorný. Ptám se, zda je dost pokorný, zda není moc formální — zda nebudí dojem, že se mi přece jen nedostává opravdové oddanosti. Zdrželivý dopis by mohl napsat někdo, kdo si vydobyl zásluhu tím, že dokázal správnost učení Aristotelova, ne já. Muž jako já může dostat místo aspoň trochu slušné jedině tehdy, když se bude plazit po břiše. A ty víš, že opovrhuji lidmi, jejichž mozek není s to naplnit jim žaludky.

Paní Sartiová a Virginie odcházejí kolem mužů na mši.

SAGREDO · Nechoď do Florencie, Galilei.

GALILEI · Proč?

SAGREDO · Poněvadž tam vládnou mniši.

GALILEI · Na florentském dvoře jsou proslulí vědci.

SAGREDO · Lokajové.

GALILEI · Chytnu je za pačesy a potáhnu je před dalekohled. I mniši jsou lidé, Sagredo. I oni podléhají pokušení důkazů. Nezapomeň, že Koperník žádal, aby uvěřili jeho číslům, kdežto já žádám jedině, aby uvěřili svým očím. Je-li pravda příliš slabá na to, aby se bránila, pak musí přejít k útoku. Chytnu je za pačesy a donutím je, aby se dalekohledem podívali.

SAGREDO · Galilei, vidím, že ses dal strašnou cestou. Noc, kdy se člověku zjevila pravda, se stává nocí zhouby. A hodina, kdy uvěřil v rozumnost lidského pokolení, hodinou zaslepenosti. O kom se říká, že chodí s očima vidoucíma? O tom, kdo kráčí do záhuby. Jak by mohli mocní nechat volně pobíhat člověka, který zná pravdu, byť by to byla pravda o nejodlehlejších hvězdách! Myslíš, že papež uslyší tvou pravdu, až mu povíš, že se mýlí, a že přitom neuslyší, že se mýlí? Myslíš, že si prostě do svého deníku zapíše: 10. ledna 1610 — nebe zrušeno? Jak můžeš chtít odejít z republiky s pravdou v kapse, jak můžeš chtít vběhnout do pasti knížatům a mnichům s dalekohledem v ruce? Jak jsi ve své vědě málo důvěřivý, tak jsi dětsky důvěřivý ve všem, co ti zdánlivě pomáhá se jí věnovat. Aristotelovi nevěříš, ale florentskému velkovévodovi ano. Když jsem tě prve viděl u dalekohledu objevovat ty nové hvězdy, tu mi připadalo, jako bys stál na planoucích polenech, a když jsi řekl, že věříš v důkazy, tu jsem ucítil pach spáleného masa. Miluji vědu, ale tebe, příteli, ještě víc. Nechoď do Florencie, Galilei!

GALILEI · Když mě přijmou, půjdu.

Na závěsu se objeví poslední stránka dopisu: Jestliže novým hvězdám, které jsem objevil, propůjčuji vznešené jméno Medicejského rodu, pak si jsem vědom toho, že bohům a héroům povznesení do hvězdné říše sloužilo k poctě, že však v tomto případě naopak vznešené jméno Medicejských zajistí nesmrtelnost hvězdám. Já však se Vám připomínám jako jeden z nejvěrnějších a nejoddanějších služebníků, který pokládá za svou nejvyšší čest, že se zrodil jako Váš poddaný.

Vždyť po ničem netoužím více než po

tom, abych byl blíže Vám, vycházejícímu Slunci, které bude zářit našemu věku.
Galileo Galilei

■

4. Galilei se přestěhoval z Benátské republiky na florentský dvůr. Tamní učený svět nevěří objevům, které dalekohledem udělal.

Dí starý svět: Jsem takový už od věků.
Dí nový svět: Jdi, škodíš člověku.

Galileiho dům ve Florencii. Paní Sartiová chystá Galileiho studovnu pro hosty. Její syn Andrea sedí a uklízí hvězdné mapy.

PANÍ SARTIOVÁ · Od chvíle, co jsme šťastně dojeli do té vychvalované Florencie, nemá poklonkování konce. Celé město se vystřídá u té roury a já abych věčně jen stírala podlahu. A stejně to k ničemu nebude! Kdyby na těch objevech něco bylo, tak by to důstojní páni přece nejspíš poznali. Sloužila jsem po čtyři roky monsignoru Filippovi a nikdy se mi nepovedlo oprášit jeho knihovnu celou. Kožené folianty až ke stropu, a žádné básničky! A dobrák monsignore měl na zadku dvoulibrové boláky od samého sedění nad tou vědou; a takový člověk že by nevěděl co a jak? Už to vidím, z toho dnešního velkého koukání bude taková ostuda, že se zítra zase nebudu smět podívat mlékaři do očí. Já věděla, co říkám, když jsem mu radila, aby pánům napřed nabídl dobrou večeři, pořádný kus skopového, než je pustí k té své troubě. Ale ne! *Napodobuje Galileiho.* Mám pro ně něco jiného.
Zaklepání dole.

Paní Sartiová se dívá špehýrkou ve dveřích · Můj ty bože, velkovévoda už je tady. A Galilei je ještě na universitě!
Běží po schodech dolů a vpouští Cosma de Medici, velkovévodu toskánského, s dvorním maršálkem a se dvěma dvorními dámami.
COSMO · Chtěl bych vidět tu rouru.
DVORNÍ MARŠÁLEK · Nechtěla by Vaše Výsost posečkat, až přijde pan Galilei a ostatní páni z university? *K paní Sartiové:* Pan Galilei si chtěl dát pány astronomy ověřit nově objevené hvězdy, které nazval hvězdami Medicejskými.
COSMO · Vy té rouře nevěříte ani trochu. Kdepak je?
PANÍ SARTIOVÁ · Nahoře v pracovně. *Hoch kývne, ukáže na schody a na kývnutí paní Sartiové po nich vyběhne nahoru.*
DVORNÍ MARŠÁLEK *velmi starý muž* · Vaše Výsosti! *Paní Sartiové:* To se musí tam nahoru? Přišel jsem s sebou jen proto, že vychovatel je churav.
PANÍ SARTIOVÁ · Mladému pánovi se nemůže nic stát. Můj chlapec je nahoře.
COSMO *nahoře vstoupí* · Dobrý večer.
Chlapci se obřadně jeden druhému ukloní. Pausa. Pak se Andrea zase věnuje práci.
ANDREA *napodobuje svého učitele* · Je to tady jako v holubníku.
COSMO · Hodně návštěv?
ANDREA · Jeden klopýtá přes druhého, všecko očumují a stejně tomu za mák nerozumějí.
COSMO · Rozumím. Je tohle... *Ukáže na dalekohled.*
ANDREA · Ano, to je on. Ale: prsty od toho.
COSMO · A co je tohle? *Ukáže na dřevěný model ptolemaiovské soustavy.*
ANDREA · Takhle to vypadá podle ptolemaiovské soustavy.
COSMO · Ukazuje, jak se Slunce otáčí, že?
ANDREA · Ano, tak se to tvrdí.

COSMO *si sedne na židli a vezme model do ruky* · Můj učitel se nachladil. Proto jsem se odtamtud dostal dříve. Je tu příjemno.
ANDREA *se loudá neklidně a nerozhodně kolem, nedůvěřivě si cizího mládence měří a nakonec — neschopen déle odolat pokušení — vylovíza tabulemi druhý dřevěný model, znázorňující soustavu Koperníkovu* · Ve skutečnosti je to ovšem takhle.
COSMO · Co je takhle?
ANDREA *ukazuje na Cosmův model* · Lidé si myslí, že je tomu takhle, a je to *ukazuje na model svůj* takhle. Země se točí kolem Slunce, rozumíte?
COSMO · Myslíš opravdu?
ANDREA · Ovšem. Jsou pro to důkazy.
COSMO · Skutečně? — Rád bych věděl, proč mě k vychovateli už vůbec nepustili. Včera byl ještě při večeři.
ANDREA · Vy tomu zřejmě nevěříte, že?
COSMO · Ale ano, ovšem.
ANDREA *ukáže náhle na model v Cosmově klíně* · Dej to sem, vždyť nerozumíš ani tomuhle!
COSMO · Vždyť dva nepotřebuješ.
ANDREA · Říkal jsem, abys to sem dal. Není to hračka pro děti.
COSMO · Neříkám, že ti to nedám, ale musil bys být trochu zdvořilejší, víš?
ANDREA · Jsi hlupák, tak jakápak zdvořilost. Sem s tím, nebo ti jednu vrazím.
COSMO · Nech toho, slyšíš!
Začínají se rvát a za chvilku se válejí po podlaze.
ANDREA · Já ti ukážu, jak se zachází s modelem. Vzdej se!
COSMO · Teď se rozbil. Vykroutíš mi ruku.
ANDREA · Však uvidíme, kdo má pravdu a kdo ne. Řekni, že se točí, nebo dostaneš pohlavek.
COSMO · Nikdy. Au, ty zrzku! Já tě naučím zdvořilosti.
ANDREA · Zrzku? Já že jsem zrzek?
Rvou se mlčky dále. Dole vstupují Galilei a několik profesorů university. Za nimi Federzoni.
DVORNÍ MARŠÁLEK · Pánové, pro lehké ochuravění vychovatele Jeho Výsosti, nebylo panu Surimu možno Jeho Výsost sem doprovodit.
TEOLOG · Doufejme, že se z toho nevyklube nic zlého.
DVORNÍ MARŠÁLEK · Nic takového nehrozí.
GALILEI *zklamán* · Jeho Výsost tu není?
DVORNÍ MARŠÁLEK · Jeho Výsost je nahoře. Prosím pány, aby neztráceli čas. Dvůr náramně dychtí poznat mínění vznešené university o neobyčejném přístroji pana Galileiho a o obdivuhodných nových hvězdách.
Jdou nahoru. Chlapci teď leží klidně. Slyšeli dole hluk.
COSMO · Jsou tady. Pusť mě.
Rychle vstanou.
PÁNOVÉ *vystupují nahoru* · Ne, ne, vše je v nejlepším pořádku. — Lékařská fakulta prohlašuje, že je vyloučeno, aby u nemocných ve Starém městě šlo o mor. Miasmy by za nynější temperatury zmrzly. — V těchle případech je panika vždy to nejhorší. — Nejde o nic jiného než o nachlazení, která bývají v této roční době obvyklá. — Každé podezření je vyloučeno. — Vše je v nejlepším pořádku.
Vítání nahoře.
GALILEI · Vaše Výsosti, jsem šťasten, že smím pány z Vaší university seznámit s novotami za Vaší přítomnosti.
Cosmo se uklonívelmi formálně na všechny strany, i směrem k Andreovi.
TEOLOG *spatří na zemi rozbitý model ptolemaiovské soustavy* · Tady se, myslím, něco rozbilo.
Cosmo se rychle sehne a způsobně Andreovi

odevzdá model. Galilei zatím nepozorovaně druhý model uklidí.

GALILEI · Jak je Vaší Výsosti nepochybně známo, dostali jsme se my astronomové poslední dobou s výpočty do velkých nesnází. Užíváme velmi starého systému, který se zdá být v souladu s filosofií, žel nikoli s fakty. Podle tohoto starého systému, systému ptolemaiovského, se soudí, že pohyb hvězd je velmi složitý. Planeta Venuše má na příklad vykonávat takovýto pohyb. *Nakreslí na tabuli epicyklickou dráhu Venuše, jak si ji představoval Ptolemaios.* Ale i když možnost tak spletitých pohybů přijmeme, nejsme s to postavení hvězd předem správně vypočíst. Nenalézáme je na místech, kde by vlastně měly být. K tomu ještě přistupují pohyby hvězd, pro které ptolemaiovská soustava vůbec nemá vysvětlení. A pohyby takového druhu vykonávají, jak se mi zdá, některé mnou nově objevené malé hvězdy kolem planety Jupitera. Je pánům libo začít tím, že se podívají na trabanty Jupitera, na hvězdy Medicejské?

ANDREA *ukáže na stoličku před dalekohledem* · Zde si račte sednout.

FILOSOF · Děkuji, hochu. Obávám se, že to vše nebude tak jednoduché. Pane Galilei, dříve než použijeme vašeho proslulého dalekohledu, prosili bychom o potěšení disputu na thema: Mohou takové planety existovat?

MATEMATIK · Formálního disputu.

GALILEI · Myslel jsem, že se prostě dalekohledem podíváte a že se přesvědčíte.

ANDREA · Zde, prosím.

MATEMATIK · Jistě, jistě. — Pane Galilei, vám je ovšem známo, že je podle názorů našich předchůdců vyloučeno, aby hvězdy kroužily kolem jiného středu než kolem Země a aby existovaly hvězdy, které nejsou na nebi zakotveny?

GALILEI · Ano.

FILOSOF · A vůbec nepřihlížeje k možnosti existence takových hvězd, o které matematik *ukloní se matematikovi*, zdá se, pochybuje, chtěl bych jako filosof ve vší skromnosti nadhodit otázku: Je takových hvězd třeba? Aristotelis divini universum…

GALILEI · Neměli bychom pokračovat řečí běžnou? Můj kolega, pan Federzoni, neumí latinsky.

FILOSOF · Je důležité, aby nám rozuměl?

GALILEI · Ano.

FILOSOF · Promiňte. Já myslel, že vám jen brousí čočky.

ANDREA · Pan Federzoni je brusič čoček a vědec.

FILOSOF · Děkuji ti, hochu. Když pan Federzoni na tom trvá…

GALILEI · Já na tom trvám.

FILOSOF · Argument tím ztratí na lesku, ale jsme ve vašem domě. — Obraz, který si o světě vytvořil božský Aristoteles, svět se sférami vyluzujícími mystickou hudbu, svět s křišťálovými klenbami, s koloběhem nebeských těles, se sklonem sluneční dráhy, s tajemstvím tabulí satelitů, s hvězdným bohatstvím katalogu jižní polokoule a s osvícenou konstrukcí celestiálního globu je budovou tak spořádanou a krásnou, že bychom si jistě měli rozmyslet tuto harmonii porušit.

GALILEI · Co kdyby se Vaše Výsost teď tímto dalekohledem na ony neexistující a také zbytečné hvězdy podívala?

MATEMATIK · Člověk by se mohl dostat do pokušení odpovědět, že dalekohled asi není zvlášť spolehlivý, když ukazuje něco, co být nemůže. Nemyslíte?

GALILEI · Tomu nerozumím. Kam tím míříte?

MATEMATIK · Bylo by přece mnohem užitečnější, pane Galilei, kdybyste nám uvedl důvody, které vás vedou k domněnce, že v nejvyšší sféře neměnného nebe se mohou hvězdy volně vznášet a pohybovat.

FILOSOF · Důvody, pane Galilei, důvody.

GALILEI · Důvody? Když pohled na hvězdy a mé záznamy fenomén potvrzují? Pánové, disput se stává nechutným.

MATEMATIK · Kdyby si člověk byl jist, že vás to nepopudí ještě více, řekl bych, že mezi tím, co je ve vaší rouře, a tím, co je na nebi, může být rozdíl.

FILOSOF · Zdvořileji se to vyjádřit nedá.

FEDERZONI · Vy si myslíte, že jsme Medicejské hvězdy na čočku namalovali!

GALILEI · Vy mě podezříváte z podvodu?

FILOSOF · Jak bychom mohli? V přítomnosti Jeho Výsosti!

MATEMATIK · Váš přístroj, ať už jej nazveme vaším dítětem nebo chovancem, je nesporně sestrojen s neobyčejným umem.

FILOSOF · Jsme nadto zcela přesvědčeni, pane Galilei, že byste se ani vy, ani kdokoli jiný neodvážil hvězdy ozdobit vznešeným jménem panovnického domu, kdyby jejich existence nebyla nade všechnu pochybnost.

Všichni se ukloní velkovévodovi.

COSMO *se ohlédne po dvorních dámách* · S mými hvězdami není něco v pořádku?

STARŠÍ DVORNÍ DÁMA *velkovévodovi* · S hvězdami Vaší Výsosti je všecko v pořádku. Pánové se jen dohadují, zda také skutečně a nad všechnu pochybnost existují. *Pausa.*

MLADŠÍ DVORNÍ DÁMA · Vždyť prý je tím dalekohledem vidět každé kolo Velkého vozu.

FEDERZONI · Ano, a na Býku také leccos jiného.

GALILEI · Podívají se tedy pánové, nebo ne?

FILOSOF · Jistě, jistě.

MATEMATIK · Jistě.

Pausa. Andrea se náhle otočí a projde strnule celou místností. Matka ho zadrží.

PANÍ SARTIOVÁ · Co je s tebou?

ANDREA · Jsou hloupí. *Vytrhne se jí a uteče.*

FILOSOF · Politováníhodné dítě.

DVORNÍ MARŠÁLEK · Vaše Výsosti, pánové, smím vám připomenout, že za tři čtvrti hodiny začne dvorní ples?

MATEMATIK · Nač tančit mezi vejci? Dříve či později se pan Galilei bude muset stejně se skutečností smířit. Jeho Jupiterovy planety by prorazily klenbu sfér. Je to zcela prosté.

FEDERZONI · Budete překvapen: Ale žádné takové klenby není.

FILOSOF · Každá školní učebnice vám, milý pane, poví, že tomu tak je.

FEDERZONI · Pak je potřeba učebnic nových.

FILOSOF · Vaše Výsosti, já i ctěný můj kolega se opíráme o autoritu nikoho menšího než božského Aristotela.

GALILEI *téměř pokorně* · Pánové, víra v autoritu Aristotelovu je věc jedna, fakta, která lze nahmatat rukama, věc druhá. Říkáte, že podle Aristotela tam nahoře jsou křišťálové sféry a že tedy některé pohyby jsou vyloučeny, poněvadž by hvězdy tyto sféry musily prorazit. Ale co kdybyste tyto pohyby zjistili? Možná, že byste došli k závěru, že tyto křišťálové sféry vůbec neexistují? Pánové, žádám vás pln pokory, abyste se spolehli na své oči.

MATEMATIK · Milý Galilei, čítávám občas Aristotela, nechť se vám to zdá jak chce staromódní, a mohu vás ujistit, že při tom na své oči spoléhám.

GALILEI · Jsem zvyklý vidět pány všech

fakult zavírat oči před každým faktem a předstírat, že se nic nestalo. Ukazuji své záznamy a oni se usmívají, dávám k disposici svůj dalekohled, aby se mohli přesvědčit, a oni citují Aristotela. Ten muž žádný dalekohled neměl!

MATEMATIK · To neměl, to ovšem neměl.

FILOSOF *nakvašeně* · Jestli chcete vláčet blátem Aristotela, autoritu, kterou uznala nejen všechna věda starověku, nýbrž i sami církevní otcové, pak se mi zdá zbytečno pokračovat v diskusi. Nevěcnou diskusi odmítám. Tím končím.

GALILEI · Pravda je dítětem doby, ne autority. Naše nevědomost je bezmezná, odstraňme jí aspoň milimetr! Nač chceme teď ještě být tak chytří, když můžeme být poněkud méně hloupí! Potkalo mě nepředstavitelné štěstí, že se mi dostal do ruky přístroj, s nímž se dá cípeček vesmíru, nic víc, poněkud důkladněji prohlédnout. Použijte toho přístroje.

FILOSOF · Vaše Výsosti, dámy a pánové, ptám se jen, kam tohle všecko povede.

GALILEI · Domnívám se, že se jako vědci nemáme ptát, kam nás povede pravda.

FILOSOF *prudce* · Pane Galilei, pravda nás může zavést leckam!

GALILEI · Vaše Výsosti. Za těchto nocí míří v celé Itálii dalekohledy k nebi. Jupiterovy měsíce nezlevní mléko. Nikdy je nikdo neviděl, ale přesto existují. Z toho muž ulice vyvozuje, že může existovat ještě leccos, že stačí jen pořádně otevřít oči! Jste povinni mu to potvrdit! Není to pohyb několika vzdálených hvězd, jenž vzbudil pozornost Itálie, nýbrž zvěst, že učením, o němž se předpokládalo, že je nezvratné, bylo otřeseno. A každý ví, že takových učení je mnoho. Pánové, nechtějte, abychom obhajovali učení, jímž bylo otřeseno.

FEDERZONI · Vy, učitelé, byste jím naopak měli otřást!

FILOSOF · Přál bych si, aby nám ten váš člověk při vědeckém disputu nedával rady.

GALILEI · Vaše Výsosti! Práce ve Velkém benátském arsenálu mi dávala denně možnost, abych se stýkal s kreslíři, staviteli a nástrojáři. Tito lidé mi ukázali nejednu novou cestu. Neučení, spoléhají na svědectví svých pěti smyslů, většinou beze strachu, kam je toto svědectví povede.

FILOSOF · Oho!

GALILEI · Velmi podobni námořníkům, kteří před sto lety opustili naše břehy, aniž věděli, jakých jiných břehů dosáhnou — dosáhnou-li vůbec nějakých. Zdá se, že dnes je třeba jít do loděnic, aby se člověk setkal s onou zvídavostí, ve které tkví skutečná velikost starého Řecka.

FILOSOF · Po všem, co jsme tady slyšeli, nepochybuji už, že pan Galilei najde v loděnicích obdivovatele.

DVORNÍ MARŠÁLEK · Vaše Výsosti, zjišťuji s hrůzou, že se neobyčejně poučný rozhovor poněkud protáhl. Jeho Výsost si musí před plesem ještě trochu odpočinout. *Velkovévoda se na dané znamení uklonf před Galileim. Dvůr se urychleně chystá k odchodu.*

PANÍ SARTIOVÁ *se postaví velkovévodovi do cesty a nabídne mu talíř s pečivem* · Preclíček, Vaše Výsosti?

Starší dvorní dáma velkovévodu odvede.

GALILEI *běží za nimi* · Stačilo by ale opravdu, kdyby se pánové tím přístrojem podívali!

DVORNÍ MARŠÁLEK · Jeho Výsost se neopomene dotázat největšího z našich žijících astronomů, pana Patera Christophera Clavia, hlavního astronoma papežského kolegia v Římě, co soudí o vašich tvrzeních.

5. Galilei pokračuje v bádání nezastrašen ani morem

a

Galilei časně zrána nad svými poznámkami u dalekohledu. Virginia vstoupí s cestovní brašnou.

GALILEI · Virginie! Stalo se něco?

VIRGINIA · Zavřeli klášter, museli jsme ihned domů. V Arcetri je pět případů moru.

GALILEI *volá* · Sartiová!

VIRGINIA · Tržní ulice je od dnešní noci také uzavřena. Ve Starém městě jsou prý dva mrtví a tři umírají v nemocnici.

GALILEI · Zase jednou vše zatajili do poslední chvíle.

PANÍ SARTIOVÁ *vstoupí* · Co tady děláš?

VIRGINIA · Mor.

PANÍ SARTIOVÁ · Můj ty bože! Hned balím. *Sedne si.*

GALILEI · Nic nebalte. Seberte Virginii a Andreu! Dojdu si pro záznamy. *Běží rychle zpět ke stolu a sebere ve velkém spěchu papíry. Paní Sartiová oblékne Andreovi, který přiběhne, plášť a donese trochu ložního prádla a jídla. Vstoupí lokaj velkovévody.*

LOKAJ · Jeho Výsost opustila pro nemoc, která tady řádí, město. Směrem na Bolognu. Trvala však na tom, aby se panu Galileimu poskytla možnost uchýlit se rovněž do bezpečí. Koleska bude během pěti minut přede dveřmi.

PANÍ SARTIOVÁ *Virginii a Andreovi* · Běžte ihned před dům. Tady to vezměte s sebou.

ANDREA · Pročpak? Když mi neřekneš proč, nepůjdu.

PANÍ SARTIOVÁ · Vypukl mor, dítě.

VIRGINIA · Počkáme na otce.

PANÍ SARTIOVÁ · Pane Galilei, jste hotov?

GALILEI *balí dalekohled do ubrusu* · Posaďte Virginii a Andreu do kolesky. Přijdu hned.

VIRGINA · Ne, bez tebe nepůjdeme. Jak se pustíš do balení knih, nikdy s tím neskončíš.

PANÍ SARTIOVÁ · Vůz je tady.

GALILEI · Buď rozumná, Virginie, když si nepůjdete sednout, kočí odjede. Mor, to není maličkost.

VIRGINIA *protestuje, zatím co paní Sartiová ji i Andreu vyvádí* · Pomozte mu s těmi knihami, jinak nepřijde.

PANÍ SARTIOVÁ · *volá od domovních dveří* · Pane Galilei! Kočí odmítá čekat.

GALILEI · Paní Sartiová, nemyslím, že bych měl odjet. Mám tu strašný nepořádek, víte. Záznamy, které jsem si dělal po tři měsíce. Mohu je zahodit, když v nich nebudu ještě noc nebo dvě pokračovat. A mor je přece všude.

PANÍ SARTIOVÁ · Pane Galilei! Pojď ihned s sebou! Jsi šílený.

GALILEI · Odjeďte s Virginií a Andreou. Přijdu za vámi.

PANÍ SARTIOVÁ · Za hodinu se odtud už nikdo nedostane! Musíš s námi! *Naslouchá.* Odjíždí! Musím ho zadržet. *Pryč. Galilei přechází sem tam. Paní Sartiová se vrací velmi bledá, bez svého vaku.*

GALILEI · Co postáváte? Koleska s dětmi vám ještě odjede.

PANÍ SARTIOVÁ · Jsou pryč. Museli Virginii držet násilím. O děti se v Bologni postarají. Ale kdo by vám nosil jídlo?

GALILEI · Jsi šílená. Zůstat ve městě kvůli vaření!... *Uchopí své záznamy.* Nemyslete si o mně, paní Sartiová, že jsem blázen. Nemohu z ničeho nic zanechat toho pozorování. Mám mocné nepřátele a musím pro některá tvrzení shromáždit důkazy.

PANÍ SARTIOVÁ · Nemusíte se omlouvat. Ale rozumné to není.

b

Před Galileiovým domem ve Florencii. Vyjde Galilei a podívá se ulicí dolů. Dvě jeptišky jdou kolem.

GALILEI *je osloví* · Můžete mi, sestry, povědět, kde bych dostal koupit mléko? Dnes ráno mlékařka nepřišla a má hospodyně tu není.

PRVNÍ JEPTIŠKA · Krámy zůstaly otevřeny už jen v Dolním městě.

DRUHÁ JEPTIŠKA · Vyšel jste odtud? *Galilei kývne.* To je ta ulice! *Obě jeptišky se pokřižují, zamumlají Ave Maria a běžt pryč. Přichází jakýsi muž.*

GALILEI *ho osloví* · Nejste vy pekař, co nám nosí chleba? *Muž kývne.* Neviděl jste mou hospodyni? Podle všeho včera večer odešla. Od rána není v domě.
Muž vrtí hlavou. V domě naproti se otevře okno a vyhlédne žena.

ŽENA *křičí* · Utečte! U těch na druhé straně řádí mor. *Muž polekaně uteče.*

GALILEI · Víte něco o mé hospodyni?

ŽENA · Vaše hospodyně se v ulici nahoře zhroutila. Asi to tušila. Proto odešla. Taková bezohlednost! *Přibouchne okno. Děti přicházejí ulicí dolů. Spatří Galileiho a s křikem utečou. Galilei se otočí, vtom přiběhnou dva vojáci, celí obrnění.*

VOJÁCI · Vrať se ihned do domu! *Dlouhými kopími strkají Galileiho zpět do domu. Zatarasí za ním vchod.*

GALILEI *u okna* · Můžete mi povědět, co se stalo se ženou?

VOJÁCI · Odvážejí všechny na mrchoviště.

ŽENA *se znovu objeví v okně* · Vždyť je zamořena celá ulice tady vzadu. Proč ji neuzavřete? *Vojáci natáhnou přes ulici provaz.*

ŽENA · Takhle se přece ani do našeho domu už nikdo nedostane! Tady to přece uzavírat nemusíte! Tady jsou všichni zdrávi! Nechte toho! Nechte toho! Tak mě přece vyslechněte! Můj muž je ve městě, vždyť se už k nám nedostane! Vy hovada, ach vy hovada!
Zevnitř je slyšet pláč a křik. Vojáci odcházejí. V jiném okně se objeví stará žena.

GALILEI · Tam vzadu musí hořet.

STARÁ ŽENA · Když je podezření na mor, tak se už nehasí. Každý myslí jen na mor.

GALILEI · To jsou celí oni! Takový je celý jejich vládní systém. Odříznou nás jako nemocnou větev fíkovníku, která ztratila schopnost plodit.

STARÁ ŽENA · To neříkejte. Jsou prostě bezmocní.

GALILEI · Jste v domě sama?

STARÁ ŽENA · Ano. Syn mi poslal lísteček. Dověděl se bohudíky již včera večer, že tam vzadu někdo umřel, a už nepřišel domů. Za noc bylo tady ve čtvrti čtrnáct mrtvých.

GALILEI · Dělám si výčitky, že jsem hospodyni neposlal včas pryč. Já měl naléhavou práci, ale ona neměla proč zůstat.

STARÁ ŽENA · Vždyť také odtud nemůžeme. Kdo by nás přijal? Nemusíte si dělat výčitky. Viděla jsem ji. Odešla dnes zrána, tak k sedmé hodině. Byla nemocná. Když mě totiž viděla vyjít ze dveří pro chleby, obloukem se mi vyhnula. Nechtěla asi, aby vám uzavřeli dům. Oni se však dovědí o všem.
Je slyšet jakýsi klapot.

GALILEI · Co je to?

STARÁ ŽENA · Pokoušejí se hlukem zahnat mraky, jež nesou zárodky moru.
Galelei se hlučně směje.

STARÁ ŽENA · Že se ještě můžete smát!
Ulicí dolů přichází muž a zjistí, že je uzavřena provazem.

GALILEI · Hej, vy tam! Tady je uzavřeno, a v domě není co jíst.
Muž již utekl.

GALILEI · Vždyť nás tady přece nemůžete nechat umřít hlady! Hej! Hej!

STARÁ ŽENA · Možná, že něco donesou. Jinak vám mohu postavit přede dveře džbánek mléka, ale až v noci. Jestli se ovšem nebojíte.

GALILEI · Hej! Hej! Vždyť nás musí slyšet!
U provazu náhle stane Andrea. Má uplakanou tvář.

GALILEI · Kde se tady bereš?

ANDREA · Byl jsem tu už ráno. Klepal jsem, ale vy jste neotevřel. Lidé mi řekli, že...

GALILEI · Copak jsi neodjel?

ANDREA · Ale ano. Cestou se mi ale podařilo seskočit. Virginia jela dál. Nemohu dovnitř?

STARÁ ŽENA · Ne, to nesmíš. Musíš k Uršulinkám. Tvá matka je tam možná také.

ANDREA · Byl jsem tam. Nepustili mě však k ní. Je příliš vážně nemocná.

GALILEI · To jsi běžel takový kus cesty? Je tomu přece už tři dni, cos odjel.

ANDREA · Trvalo mi to opravdu tak dlouho, nezlobte se na mne. Jednou mě chytli.

GALILEI *bezmocně* · Teď už neplač. Vidíš, na leccos jsem zatím přišel. Mám ti všecko povědět? *Andrea přikývne, vzlykaje.* Dávej dobrý pozor, jinak tomu neporozumíš. Vzpomínáš si, že jsem ti ukázal oběžnici Venuši? Nenaslouchej tomu hluku, o nic nejde. Vzpomínáš si? Víš, co jsem zjistil? Podobá se Měsíci! Viděl jsem ji jako polokouli i jako srpek. Co tomu říkáš? Mohu ti všecko předvést pomocí malé koule. A běží kolem Slunce, prostou kruhovou drahou, není to báječné?

ANDREA *vzlyká* · Jistě, a je to fakt.

GALILEI *tiše* · Já ji nepřemlouval, aby zůstala.
Andrea mlčí.

GALILEI · Samozřejmě, kdybych byl nezůstal, tak se to nestalo.

ANDREA · Musí vám to teď uvěřit?

GALILEI · Mám nyní všecky důkazy pohromadě. Víš, až bude tady po všem, půjdu do Říma a ukáži jim to.
Zcela zahalení muži s dlouhými tyčemi a kbelíky přicházejí ulicí dolů. Tyčemi podávají Galileimu a potom staré ženě chleby do oken.

STARÁ ŽENA · A tamhle naproti je žena s třemi dětmi. Také jim tam něco položte.

GALILEI · Ale nemám co pít. V domě není voda. *Oba muži pokrčí rameny.*

GALILEI · Přijdete také zítra?

JEDEN Z MUŽŮ *přidušeným hlasem, poněvadž má šátek přes ústa* · Kdopak dnes ví, co bude zítra?

GALILEI · Kdybyste přišli, mohli byste mi podat sem nahoru knížečku, kterou pro svou práci potřebuji?

MUŽ *se tlumeně zasměje* · Jako by teď záleželo na nějaké knížce. Buď rád, když dostaneš chleba.

GALILEI · Ten chlapec tamhle, můj žák, tady bude a dá vám ji pro mne. Je to mapa s oběžnou dobou Merkurovou. Andreo, někam jsem ji založil. Obstaráš mi ji ve škole?
Muži už zase vykročili.

ANDREA · Jistě. Dojdu pro ni, pane Galilei.
Odchází.
Také Galilei zmizí. Z domu naproti vyjde stará žena a postaví před Galileiho dveře džbán.

■

6. 1616: Collegium Romanum, vědecký ústav Vatikánu, potvrdí Galileiho objevy.

Tohle svět často neviděl:
učitel do učení šel!
Slyšte hlas pátera Clavia,
že Galilei pravdu má.

Sál Collegia Romana v Římě. Je noc. Vysocí církevní hodnostáři, mniši, vědci po skupinkách. Po straně Galilei sám. Všude velká rozpustilost. Než děj začne, ozve se mohutný smích.

TLUSTÝ PRELÁT *se popadá smíchy za břicho* · Sancta simplicitas. Chtěl bych, aby mi někdo uvedl thesi, které nebylo uvěřeno!

UČENEC · Na příklad ta, že pociťujete nepřekonatelný odpor k jídlu, monsignore!

TLUSTÝ PRELÁT · Té se věří, té se věří! Jen tomu, co je rozumné, se víra nepřikládá. Pochybuje se o existenci ďábla. Ale že svět se točí jako káča na ulici, tomu se věří. Sancta simplicitas!

MNICH *hraje komedii* · Chytá se mě závrať. Země se točí moc rychle. Dovolte, abych se vás přidržel, profesore. *Předstírá, že se mu zatočila hlava, a chytne se jednoho z učenců.*

UČENEC *se zúčastní komedie* · Ba, ta naše starucha je dnes zase jednou na mol. *Chytne se jiného.*

MNICH · Zadržte, zadržte! Ještě s ní sklouzneme dolů! Zadržte, povídám!

DRUHÝ UČENEC · Venuše už stojí úplně šikmo. Vidím z ní už jen půl zadku. Pomoc!

Utvoří se klubko mnichů, kteří se za hlasitého smíchu chovají jako námořníci, jež bouře hrozí smést s rozkymácené lodi.

DRUHÝ MNICH · Jen aby to s námi nepraštilo na Měsíc. Prý má strašně ostré hroty, bratři!

PRVNÍ UČENEC · Vzepři se nohou.

PRVNÍ MNICH · A nedívejte se dolů na ta jeho moře. Trpím závratí. Jímá mě hrůza, když si pomyslím, že možná za chvíli klesnu pod vodu.

TLUSTÝ PRELÁT *schválně nahlas směrem ke Galileimu* · Vyloučeno, v Collegiu Romanu stát se obětí nějakého „podvodu".

Velký smích. Ze dveří vzadu vycházejí dva astronomové Collegia. Nastává ticho.

MNICH · Vy ještě pořád zkoumáte? To je ostuda!

JEDEN Z ASTRONOMŮ *vztekle* · My ne!

DRUHÝ Z ASTRONOMŮ · Kam to povede? Já Clavia nechápu... Kdyby se mělo brát za bernou minci vše to, co se tvrdilo během posledních padesáti let! V roce 1572 zazáří v nejvyšší sféře, v té osmé, ve sféře stálic, nová hvězda, spíš ještě zářivější a větší než její sousedi, a dříve než uplyne půl druhého roku, zmizí zase a podlehne zkáze. Máme se ptát: Jakpak se to tedy má s věčností a neměnností nebe?

FILOSOF · Jestli jim to dovolíme, zboří nám ještě celou hvězdnou oblohu.

PRVNÍ ASTRONOM · Ba, kam bychom přišli! O pět let později určí Dán Tycho de Brahe dráhu komety. Měla svůj počátek kdesi nad Měsícem a prorážela postupně všecky krystalické sféry, hmotné nosníky pohybujících se nebeských těles! Nikde nenaráží na odpor, její světlo se neuchýlí. Máme se tedy ptát: Kde zůstávají sféry?

FILOSOF · To je přece vyloučeno! Jak může Christopher Clavius, největší astronom Itálie a Církve, vůbec něco takového zkoumat!

TLUSTÝ PRELÁT · Je to škandál!

PRVNÍ MNICH · On však zkoumá. Sedí uvnitř a civí do té ďábelské roury!

DRUHÝ ASTRONOM · Principiis obsta! Všecko pochází z toho, že jsme tolik věcí, jako délku slunečního roku, data zatmění Slunce a Měsíce nebo postavení nebeských těles již po léta vypočítávali podle tabulek Koperníka, toho kacíře.

MNICH · Ptám se: Co je lepší? Dočkat se zatmění Slunce o tři dny později, než stojí v kalendáři, nebo nedočkat se už nikdy věčné blaženosti?

VELMI HUBENÝ MNICH *přechází s otevřenou biblí do popředí a fanaticky ukazuje prstem na jakési místo* · Co stojí tady v Písmu? „Slunce, zastav se nad Gibeonem — a Měsíci, stůj nad dolem Ajalonským!" Jak se může Slunce zastavit, když se vůbec netočí, jak tvrdí tihle kacíři? Lže Písmo?

DRUHÝ ASTRONOM · Jsou jevy, jež nám astronomům dělají potíže, ale musí člověk všemu rozumět?

Oba odejdou.

VELMI HUBENÝ MNICH · Domovina lidského pokolení je pro ně oběžnicí. Lidi, zvířata, rostliny a celý svět naloží na káru a ženou ji prázdným nebem ustavičně dokola. Podle nich už není Země ani nebe. Země není, poněvadž je nebeskou hvězdou, a nebe není, poněvadž se skládá ze Zemí. Už není rozdílu mezi nahoře a dole, mezi věčným a pomíjivým. Že jsme pomíjiví, víme. Že i nebe je pomíjivé, to nám teď vykládají oni. Říkávalo se a psávalo: Slunce, Měsíc a hvězdy a my všichni žijeme na Zemi; ale podle toho člověka tady je i Země hvězdou. Jsou jenom hvězdy! Dočkáme se dne, kdy řeknou: Není ani lidí a zvířat, člověk sám je zvíře, jsou jenom zvířata!

PRVNÍ UČENEC *ke Galileimu* · Pane Galilei, něco vám upadlo.

GALILEI *který mezitím vytáhl z kapsy svůj kámen, pohrál si s ním a upustil jej posléze na zem; sehne se, aby jej zvedl* · To snad ne, monsignore. Jaképak upadlo? Vyletělo vzhůru!

TLUSTÝ PRELÁT *se k němu otočí zády* · Nestydatý chlap.

Vstoupí velmi starý kardinál; mnich jej podepírá. Všichni uctivě ustupují stranou.

VELMI STARÝ KARDINÁL · Jsou ještě stále uvnitř? Copak s tou maličkostí opravdu nemohou být rychleji hotovi? Ten Clavius by přece měl své astronomii rozumět! Jak jsem slyšel, přenáší onen pan Galilei člověka ze středu vesmíru někam na jeho okraj. Je proto jasně nepřítelem lidského rodu! A jako s takovým je třeba s ním nakládat. Člověk je korunou tvorstva, to ví každé dítě, je nejvyšší a nejmilovanější bytostí boží. Jak by mohl Bůh své zázračné dílo, vytvořené s takovým úsilím, umístit na malé, stále unikající hvězdičce, ležící kdesi zcela stranou? Vyslal by sem někam svého Syna? Jak se mohou najít lidé tak perversní, že věří těmto otrokům svých matematických tabulek! Která bytost Bohem stvořená si něco takového dá líbit?

TLUSTÝ PRELÁT · Pán je přítomen.

VELMI STARÝ KARDINÁL *Galileimu* · Tak, to jste vy? Víte, už nevidím zvlášť dobře, ale tolik vidím, že se nápadně podobáte tomu člověku, kterého jsme svého času upálili; jak se jen jmenoval?

MNICH · Vaše Eminence by se neměla rozčilovat. Lékař...

VELMI STARÝ KARDINÁL *toho nedbá, ke Galileimu* · Chcete svět potupit, ač na něm a z něho žijete. Kálíte do vlastního hnízda! Ale já si to za žádných okolností líbit nedám. *Odstrčí mnicha a začíná hrdě přecházet sem tam.* Já nejsem lecjaká bytůstka na lecjaké hvězdičce, která nakrátko kdesi krouží. Kráčím jistým krokem po pevné

zemi, která je nehybná a středem Všehomíra, jsem v jeho středu a zrak Stvořitele spočívá na mně, na mně jediném. Kolem mne krouží, upevněny na osmi křišťálových sférách, stálice a mohutné Slunce, které bylo stvořeno, aby osvětlovalo vše, co je kolem mne. A také mne samého, aby na mne Bůh viděl. A tak vše očividně a nezvratně spočívá na mně, na člověku, výtvoru božím, bytosti středu, stvořené k Jeho obrazu, na věčné časy a... *Zhroutí se.*

MNICH · Vaše Eminence si příliš důvěřovala!

Vtom okamžiku se vzadu otevřou dveře a v čele svých astronomů vchází velký Clavius. Projde rychle a mlčky sálem, nikoho si nevšímaje. Až u východu promluví k jednomu z mnichů.

CLAVIUS · Je tomu tak.

Odejde, následován astronomy. Dveře vzadu zůstanou otevřeny. Hrobové ticho. Velmi starý kardinál přichází k sobě.

VELMI STARÝ KARDINÁL · Co je? Padlo rozhodnutí?

Nikdo si mu je netroufá sdělit.

MNICH · Je nutno Vaši Eminenci dopravit domů.

Pomáhají starému muži vyjít. Všichni vyděšeně opouštějí sál. Malý mnich z Claviovy vyšetřující komise se zastaví u Galileiho.

MALÝ MNICH *potají* · Páter Clavius řekl, než šel: Teď ať se teologové starají, jak nebeské dráhy zase uvedou do pořádku! Zvítězil jste. *Odejde.*

GALILEI *se ho snaží zadržet* · Zvítězil! To jsem nezvítězil já. To zvítězil rozum!

Malý mnich již zmizel. Také Galilei odchází. Ve dveřích se střetne s urostlým duchovním, s kardinálem-inkvisitorem. Doprovází ho jeden z astronomů. Galilei se ukloní. Než vyjde, zeptá se šeptem sluhy u vchodu, kdo to je.

SLUHA U VCHODU *rovněž šeptem* · Jeho Eminence, kardinál-inkvisitor.

Astronom zavede kardinála-inkvisitora k dalekohledu.

■

7. Ale inkvisice dává Koperníkovo učení na index (5. březen 1616).

Do Říma na veliký bál
zval Galilea kardinál.
Najíst a napít dostal host,
chtěli na něm jen maličkost.

Dům kardinála Bellarmina v Římě. Koná se ples. Ve vestibulu, kde dva duchovní sekretáři hrají šach a dělají si poznámky o hostech, je Galilei přijat skupinkou maskovaných dam a pánů potleskem. Přichází v doprovodu dcery Virginie a jejího snoubence Ludovica Marsiliho.

VIRGINIA · Nebudu tančit s nikým jiným, Ludovico.

LUDOVICO · Uvolnila se ti ramenní přezka.

GALILEI ·

„Ten posunutý šátek, Thaido, na ňadrech
si neupravuj. Mnohá neúpravnost
mi hlubší půvab odhaluje
a jiným též. V hemživém sále
v záři svic už myslit mohou na to,
že temnější jsou místa v čekajícím parku."

VIRGINIA · Slyšíš mé srdce?

GALILEI *ji položí ruku na srdce* · Buší.

VIRGINIA · Chtěla bych vypadat hezky.

GALILEI · Musíš, jinak by hned zase pochybovali, že se točí.

LUDOVICO · Vždyť se vůbec netočí. *Galilei se směje.* Řím mluví jen o vás. Počínaje dnešním večerem, pane, se bude mluvit o vaší dceři.

GALILEI · Říká se, že je za římského jara snadné vypadat hezky. I já se musím podobat Adonisovi, jenže poněkud otylejšímu. *K sekretářům.* Měl jsem pana kardinála očekávat tady. *K snoubencům.* Jděte a bavte se!

Než zmizí v tanečním sálu, přiběhne Virginia ještě jednou zpět.

VIRGINIA · Otče, holič na Via del Trionfo mě vzal na řadu první a nechal čtyři dámy čekat. Znal tvé jméno. *Odejde.*

GALILEI *k sekretářům, kteří hrají šachy* · Jak můžete ještě stále hrát šachy po staru? Je to všecko příliš těsné, sevřené. Teď se přece hraje tak, že se většími kameny táhne přes všechna pole. Věží tak — *předvede jak* — a střelcem tak a dámou tak i tak. Člověk má při tom více místa a může spřádat plány.

JEDEN ZE SEKRETÁŘŮ · Víte, to by bylo v rozporu s našimi malými platy. My si můžeme dovolit jen takové skoky. *Udělá krátký tah.*

GALILEI · Naopak, můj milý, právě naopak! Kdo žije na velké noze, tomu také platí největší střevíc! Je třeba jít s dobou, pánové. Ne stále jen podél břehů. Jednou se také musí vyrazit na moře.

Velmi starý kardinál z předcházející scény přejde jevištěm, veden mnichem. Spatří Galileiho, mine ho, potom se nejistě otočí a pozdraví. Galilei se posadí. Z plesové síně je slyšet zpěv chlapců: začátek slavné básně Lorenza di Medici o pomíjivosti.

„Já, jenž jsem viděl, jak smrt růžemi
cloumá, jak její plátky na zemi
uvadle tlí, já věděl předobře:
co marnosti je v mladé bujaré hře!"

GALILEI · Řím. — Velká slavnost?

SEKRETÁŘ · První karneval po letech moru. Všechny vznešené italské rodiny jsou tu dnes večer zastoupeny. Orsiniovi, Villaniovi, Nuccoliovi, Soldanierovi, Lecchiovi, Estensiovi, Colombionovi...

DRUHÝ SEKRETÁŘ *ho přerušuje* · Jejich Eminence, kardinálové Bellarmin a Barberini.

Vstupuje kardinál Bellarmin a kardinál Barberini. Přidržují si před obličeji masky ovce a holubice, které mají připevněny na hůlkách.

BARBERINI *ukazováčkem na Galileiho* · „Slunce vychází a zapadá a vrací se na své místo." To říká Šalamoun. A co říká Galilei?

GALILEI · Vaše Eminence, když jsem byl ještě takhle malý — *naznačí rukou jak* — stál jsem na lodi a volal: Břeh utíká. — Dnes vím, že břeh zůstával nehybný a že se loď pohybovala.

BARBERINI · Chytré, chytré. To, co vidíme, Bellarmine, totiž, že se hvězdná obloha otáčí, nemusí souhlasit, viz loď a břeh. Ale co souhlasí, totiž, že se Země otáčí, to postřehnout nelze! Chytré. Ale jeho Jupiterovy měsíce jsou pro naše astronomy tvrdým oříškem. Bohužel jsem se kdysi také trochu astronomii zabýval, Bellarmine. To se člověka drží jako svrab.

BELLARMIN · Jděme s dobou, Barberini. Jestliže hvězdné mapy, které se opírají o novou hypothesu, usnadňují našim lodníkům plavbu, ať je užívají. Nám se jen nelíbí učení, jež je v rozporu s Písmem. *Mává na pozdrav směrem k taneční síni.*

GALILEI · Písmo. — „Kdo však zadržuje obilí, tomu zlořečí lid." Přísloví Šalamounova.

BARBERINI · „Moudří skrývají své vědění." Přísloví Šalamounova.

GALILEI · „Když není volů, čisté jsou chlévy, ale hojná úroda jest v síle volů."

BARBERINI · „Lepší jest, kdož panuje nad myslí svou, nežli ten, který dobyl města."

GALILEI · „Duch zkormoucený vysušuje kosti." *Pausa.* „Zdaliž moudrost nevolá?"

BARBERINI · „Může-li kdo choditi po uhlí

řežavém, aby nohy jeho se neopálily?“ — Příteli Galilei, buďte vítán v Římě. Znáte jeho původ? Dvěma hošíkům se podle báje dostalo mléka a útočiště u vlčice. Od té chvíle musí všechny děti vlčici za mléko platit. Vlčice se jim ale za to stará o nejrůznější požitky nebeské i pozemské; začínaje rozmluvami s mým učeným přítelem Bellarminem a konče třemi nebo čtyřmi dámami mezinárodní pověsti. Smím vám je ukázat?

Odvede Galileiho dozadu, aby mu ukázal taneční síň. Galilei se podvolí jen nerad.

BARBERINI · Ne? Trvá na vážné zábavě. Dobře. Jste si jist, příteli Galilei, že si vy astronomové nechcete prostě jen tu vaši astronomii usnadnit? *Odvede jej zase do popředí.* Uvažujete v kruzích nebo v elipsách a v rovnoměrných rychlostech, v prostých pohybech, přiměřených vašim mozkům. Co však, jestli se Bohu zlíbilo dát svým hvězdám takovouhle dráhu? *Naznačí nestejnoměrnou rychlostí prstem ve vzduchu neobyčejně složitou dráhu.* Co by pak z vašich výpočtů zbylo?

GALILEI · Eminence, kdyby byl Bůh zkonstruoval svět takhle — *opakuje touž dráhu* — pak by byl i naše mozky zkonstruoval takhle — *opakuje touž dráhu.* Takže by prostě tyto dráhy vnímaly jako dráhy nejjednodušší. Věřím v rozum.

BARBERINI · Pokládám rozum za nepostačitelný. — Teď mlčí. Je příliš zdvořilý, aby řekl, že pokládá můj rozum za nepostačitelný. *Směje se a vrací se k pažení.*

BELLARMIN · S rozumem, příteli, daleko nedojdeme. Vidíme kolem sebe jen faleš, zločin a slabost. Kde je pravda?

GALILEI *hněvivě* · Věřím v rozum.

BARBERINI *sekretářům* · Nepište nic, jde o vědecký pohovor mezi přáteli.

BELLARMIN · Uvažte na chvíli, co stálo církevní otce a tolik lidí po nich námahy a přemýšlení, než do takového světa — což snad není odporný? — vnesli trochu smyslu. Uvažte surovost těch, kteří sedláky v Campagni honí polonahé bičem do roboty, a hloupost oněch sedláků, kteří jim za to líbají nohy.

GALILEI · Je to hanebnost! Když jsem jel sem, viděl jsem…

BELLARMIN · Přesunuli jsme odpovědnost za smysl takových věcí, z nichž se život skládá a které nedovedeme pochopit, na vyšší bytost, tvrdili jsme, že se tím sledují jisté úmysly, že se vše děje v rámci jakéhosi velkého plánu. Neříkám, že tím nastalo absolutní uklidnění. Načež vy tuto nejvyšší bytost obviňujete, že jí není jasno, jak se pohybuje svět hvězd, o čemž vy naopak jasno máte. Je to moudré?

GALILEI *se chystá vysvětlit* · Jsem věřícím synem Církve…

BARBERINI · Je to s ním hrozné. Chce ve vší nevinnosti dokázat Bohu nejhrubší omyly v astronomii! Bůh nestudoval dost svědomitě astronomii, než složil Písmo svaté, že? Milý příteli!

BELLARMIN · Nezdá se i vám pravděpodobné, že Stvořitel to, co stvořil, zná lépe než jedno z jeho stvoření?

GALILEI · Ale pánové, konec konců může člověk nejen špatně rozumět pohybům hvězd, nýbrž i bibli!

BELLARMIN · Jak rozumět bibli, o tom snad náleží konec konců rozhodnout teologům Svaté církve, nemyslíte?

Galilei mlčí.

BELLARMIN · Vidíte: teď mlčíte. *Dá písařům znamení.* Pane Galilei, Svaté officium dnes v noci rozhodlo, že Koperníkovo učení, podle něhož Svět není středem Vesmíru a není nehybný a podle něhož naopak Slunce je středem Vesmíru a je nehybné, je učení pošetilé, absurdní a kacířské. Mám příkaz vás napomenout a žádat, abyste se toho mínění vzdal. *K prvnímu sekretáři.* Opakujte to.

PRVNÍ SEKRETÁŘ · Jeho Eminence kardinál Bellarmin jmenovanému Galilei Galileimu: Svaté officium se usneslo, že Koperníkovo učení, podle něhož Svět není středem Vesmíru a není nehybný a podle něhož naopak Slunce je středem Vesmíru a je nehybné, je učení pošetilé, absurdní a kacířské. Mám příkaz vás napomenout a žádat, abyste se toho mínění vzdal.

GALILEI · Co to znamená?

Z plesové síně se ozývá další strofa básně zpívané chlapci:

„Krásný májový čas tak rychle pomine:
utrhni růži, neříkej ne.“

Barberini naznačuje Galileimu, aby mlčel, dokud zpěv neskončí. Naslouchají.

GALILEI · Ale co fakta? Já se domníval, že astronomové Collegia Romana uznali správnost mých záznamů.

BELLARMIN · S výrazy nejhlubšího zadostiučinění, způsobem, který je vám nanejvýš ke cti.

GALILEI · Ale satelity Jupiterovy, fáze Venušiny…

BELLARMIN · Svatá kongregace došla ke svému rozhodnutí, aniž vzala na vědomí tyto podrobnosti.

GALILEI · To znamená, že každé další vědecké bádání…

BELLARMIN · …je naprosto zajištěno, pane Galilei. A to podle názoru Církve, že nám vědění je sice odepřeno, že se však bádat doporučuje. *Zdraví zase nějakého hosta v taneční síni.* Máte možnost zabývat se formou matematické hypothesy i tímto učením. Věda je legitimní a nanejvýš milovanou dcerou Církve, pane Galilei. Nikdo z nás vážně nevěří, že chcete podrýt důvěru k Církvi.

GALILEI *vztekle* · Důvěra se pozbývá tím, že se jí domáháme.

BARBERINI · Ano? *Poklepe mu s hlasitým smíchem na rameno. Pak naň upře zrak a řekne nikoli nepřátelsky:* Nezahazujte s plevami zrní, příteli Galilei. My to také nečiníme. My vás potřebujeme více než vy nás.

BELLARMIN · Dychtím po tom, představit největšího matematika Itálie komisaři Svatého officia, který si vás nanejvýš váží.

BARBERINI *uchopí Galileiho za paži* · Načež se zase promění v jehně. Také vám, milý příteli, by bylo slušelo lépe, kdybyste se byl tady objevil v převlečení hodného doktora, zastávajícího školské názory. Je to maska, co mi dnes poskytuje trochu volnosti. V takovém přestrojení mě můžete slyšet zamumlat: Kdyby nebylo Boha, musili bychom si ho vytvořit. — Dobře, skryjme se zase za škrabošky. Chudák Galilei žádnou nemá. *Vezmou Galileiho mezi sebe a vedou ho do plesové síně.*

PRVNÍ PÍSAŘ · Máš poslední větu?

DRUHÝ PÍSAŘ · Právě ji zapisuji. *Oba pilně píší.* Máš to, jak říká, že věří v rozum?

Vstupuje Kardinál-inkvisitor.

INKVISITOR · Rozmluva se konala?

SEKRETÁŘ *mechanicky* · Napřed přišel pan Galilei s dcerou. Zasnoubila se dnes s panem… *Inkvisitor mávne rukou, že ho to nezajímá.* Pan Galilei nás pak poučil, jak se šachy hrají novým způsobem: Proti všem pravidlům možno některými kameny posouvat přes všechna pole.

INKVISITOR *mávne rukou* · Protokol.

Jeden ze sekretářů mu odevzdá protokol a kardinál si sedne, aby si jej zběžně prohlédl. Dvě mladé dámy v maskách přejdou jevištěm a ukloní se před kardinálem.

JEDNA Z NICH · Kdo je to?

DRUHÁ · Kardinál-inkvisitor.
Zachichotají se a odejdou. Vstoupí Virginia a rozhlíží se, cosi hledajíc.

INKVISITOR *ze svého kouta* · Nu, dcero?

VIRGINIA *se trochu poleká, poněvadž ho neviděla* · Ach, Vaše Eminence!
Inkvisitor jí nastrčí pravici, aniž při tom vzhlédne. Virginia se přiblíží, poklekne a políbí mu prsten.

INKVISITOR · Skvostná noc! Dovolte, abych vám blahopřál k zasnoubení. Váš ženich pochází ze vznešené rodiny. Zůstanete u nás v Římě?

VIRGINIA · Zatím ne, Vaše Eminence. Je tolik příprav na svatbu.

INKVISITOR · Tak, vrátíte se tedy s otcem do Florencie. To mě těší. Dovedu si představit, že vás otec potřebuje. Matematika je nevlídná domácí družka, že? Když je v takovém prostředí bytost z masa a krve, tak se žije docela jinak. Člověk se neztrácí tak snadno ve hvězdných světech, jež jsou tím rozlehlejší, čím jsme sami větší.

VIRGINIA *se zatajeným dechem* · Jste velmi laskav, Eminence. Ale já těm věcem vskutku téměř nerozumím.

INKVISITOR · Ne? *Směje se.* V rybářově domě se ryby nejedí, že? Pana otce jistě pobaví, až uslyší, že jste se nakonec to, co o hvězdných světech víte, dověděla ode mne, dítě. *Listuje v protokolu.* Čtu tady, že naši novotáři, za jejichž uznaného vůdce váš pan otec — velký člověk, jeden z největších — v celém světě platí, pokládají současné představy o významu naší milé Země za poněkud přehnané. Inu, od času starověkého mudrce Ptolemaia až po dnešek se soudilo, že celý Vesmír, tedy celá křišťálová koule, v jejímž středu spočívá Země, měří na dvacet tisíc zemských průměrů. Pěkná rozloha, ale moc malá, příliš malá pro novotáře. Podle nich je, jak slýcháme, nepředstavitelně rozměrnější, a vzdálenost Země od Slunce — vzdálenost docela slušná, jak se nám vždy zdálo — je tak mizivě malá ve srovnání se vzdáleností naší ubohé Země od stálic, které jsou upevněny na nejzazší sféře, že ji při propočtech není vůbec třeba zakalkulovat! A pak ať někdo řekne, že tihle novotáři nežijí na velké noze. *Virginia se směje. Inkvisitor rovněž.* Vskutku, někteří pánové ze Svatého officia se nedávno téměř pohoršili nad takovým obrazem světa, vůči němuž je náš svět dosavadní pouhým obrázkem, kterým by se dal ozdobit rozkošný krček dívky. Mají obavu, že by se při tak obrovských vzdálenostech snadno mohl některý z prelátů nebo dokonce kardinálů ztratit. Ba i papež by mohl při tom Všemohoucímu zmizet z očí. Ano, je to veselé, ale jsem přesto rád, že budete i nadále nablízku otci, kterého si všichni tak vážíme, milé dítě. Přemýšlím, zda neznám vašeho zpovědníka…

VIRGINIA · Pater Christophorus od Svaté Uršuly.

INKVISITOR · Ano, mám radost, že pana otce doprovodíte. Bude vás potřebovat. Možná, že se vám to ani nezdá, ale bude tomu tak. Jste ještě tak mladá a jste opravdu bytost z masa a krve; velikost totiž není vždy lehkým břemenem pro ty, kterým ji Bůh propůjčil, tomu věřte. Nikdo mezi smrtelníky přece není tak velký, aby nemohl být zahrnut do modlitby. Ale teď vás už zdržuji, drahé dítě, a vzbuzuji žárlivost vašeho snoubence a možná i milého otce, že jsem vám cosi vykládal o hvězdách, ač to snad už zastaralo. Vraťte se rychle do taneční síně, jenom nezapomeňte ode mne pozdravit patera Christophora.
Virginia se hluboko ukloní a rychle odchází.

8. Rozhovor

Galilei ortel znal.
Mladý mnich k němu zavítal,
syn chudých lidí z vesnice.
Jak nabýt vědění, vědět chce.
Chce to vědět, chce to vědět.

V římském paláci florentinského vyslance vyslechne Galilei malého mnicha, který mu po zasedání Collegia Romana pošeptal výrok papežského astronoma.

GALILEI · Mluvte, mluvte! Háv, který nosíte, vám dává právo říkat, cokoli se vám zachce.

MALÝ MNICH · Studoval jsem matematiku, pane Galilei.

GALILEI · To by mohlo být věci jenom na prospěch, jestli vás to přiměje přiznat, že dvakrát dvě se rovná občas čtyřem!

MALÝ MNICH · Pane Galilei, už po tři noci nemohu spát. Nebyl jsem schopen uvést v soulad dekret, který jsem četl, a Jupiterovy satelity, které jsem viděl. Rozhodl jsem se dnes ráno odsloužit mši a zajít za vámi.

GALILEI · Abyste mi sdělil, že Jupiter žádné satelity nemá?

MALÝ MNICH · Ne. Podařilo se mi vniknout do moudrosti dekretu. Odkryl mi nebezpečí, jež příliš nespoutané bádání v sobě pro lidstvo skrývá; rozhodl jsem se zanechat astronomie. Záleží mi však ještě na tom, abych vám vyjevil pohnutky, které mohou i astronoma přimět, aby se vzdal dalšího propracování určité nauky.

GALILEI · Mohu říci, že mi takové pohnutky jsou známy.

MALÝ MNICH · Chápu vaši hořkost. Myslíte na některé mimořádné mocenské prostředky Církve.

GALILEI · Říkejte klidně mučidla.

MALÝ MNICH · Já bych však chtěl uvést důvody jiné. Dovolte, abych mluvil o sobě. Vyrostl jsem jako rolnický syn v Campagni. Moji rodiče jsou prostí lidé. Vědí vše o olivách, ale jinak toho znají velmi málo. Když pozoruji fáze Venušiny, dovedu si představit rodiče, jak sedí s mou sestrou u kamen a pojídají sýr. Vidím nad nimi trámy, které začernil kouř staletí, a vidím jasně jejich staré upracované ruce a malé lžíce v nich. Nevede se jim dobře, ale v jejich neštěstí je skryt jakýsi řád. Jsou tu různé koloběhy, začínaje vytíráním podlah a pracemi v olivovém sadě a konče placením daní. Neštěstí, která je stíhají, přicházejí zcela pravidelně. Otcova záda se neohnula naráz, nýbrž ohýbají se každým jarem v sadě víc a víc; stejně jako porody, které matce dodávaly stále bezpohlavnější vzezření, přicházely s naprostou pravidelností. Čerpají sílu, aby v potu tváře mohli vléci koše vzhůru po kamenitých stezkách, rodit děti, ba i jíst, z pocitu stálosti a nutnosti, který jim vnuká pohled na půdu, na rok co rok znovu rašící stromy, na kostelík nebo naslouchání nedělním kázáním. Byli ujištěni, že na nich spočívá oko boží, zkoumavě, ba téměř s bázní, že celé divadlo světa bylo kolem nich vybudováno, aby se oni, účinkující, mohli osvědčit ve svých velkých nebo malých rolích. Co by moji lidé řekli, kdyby se ode mne dověděli, že přebývají na hroudě hlíny, která se bez ustání točí v prázdném prostoru a krouží kolem jiného nebeského tělesa jako jedna z nesčetných hrud, jako hrouda dosti bezvýznamná? K čemu by jim teď ještě bylo tolik trpělivosti, tolik porozumění pro vlastní bídu? K čemu by jim teď ještě bylo Písmo svaté, které vše vysvětlovalo, které zdůvodňovalo nutnost jejich potu,

trpělivosti, hladu a nesvobody, když se ukáže, že je plné omylů? Ne, vidím, jak se jejich zrak naplňuje strachem, vidím, jak jejich lžíce klesají na plotnu kamen, jak se cítí zrazeni a podvedeni. Nespočívá tedy na nás ničí zrak, říkají. Musíme se o sebe postarat sami, ač jsme neučení, staří a opotřebovaní? Nikdo nám neurčil žádnou jinou roli než tuto pozemskou žalostnou roli na nepatrné hvězdičce, zcela nesamostatné, kolem které se nic neotáčí? Bez hlubšího smyslu je naše bída, náš hlad pochází prostě z nenajedenosti a není prověřováním našich sil; naše ohýbání a vlečení není než námahou, není získáváním zásluh. Už chápete, proč v dekretu Svaté kongregace vidím projev mateřského soucitu a nesmírné dobrotivosti?

GALILEI · Dobrotivosti! Chcete tím asi říci: nic tu není, víno je vypito, jejich rty jsou vyprahlé, nechť tedy políbí sutanu! Ale pročpak tu nic není? Proč je pořádek v této zemi jen pořádkem prázdné truhly a nutnost jen nutností upracovat se k smrti? Uprostřed vinných keřů ohýbajících se pod tíží hroznů, v sousedství pšeničných lánů! Vaši rolníci z Campagne platí války, které zástupce dobrotivého Ježíše Krista vede ve Španělsku a Německu. Proč umisťuje svět do středu Vesmíru? Aby Stolice Petrova mohla stát ve středu světa! O to jde. Máte pravdu, nejde o planety, nýbrž o rolníky z Campagne. A nevyrukujte mi s krásou fenoménů, které pozlatilo stáří! Víte, jak ústřice Margaritifera produkuje perlu? Tím, že na smrt nemocná obalí nesnesitelné cizí těleso, na příklad zrnko písku, chuchvalcem slizu. Téměř při tom zajde. K čertu s perlou, dávám přednost zdravé ústřici! Ctnosti nejsou vázány na bídu, můj milý. Kdyby vaši lidé byli zámožní a šťastní, mohli by rozvíjet ctnosti pocházející ze zámožnosti a štěstí. Nyní mají tyto ctnosti vysílených svůj původ ve vysílených polích, a já je odmítám. Pane, má nová vodní čerpadla dovedou udělat větší zázraky než to jejich směšné nadlidské plahočení. — „Ploďtež a množte se," neboť role jsou neplodná a války vás hubí. Mám vašim lidem lhát?

MALÝ MNICH *velmi vzrušen* · Jsou to nejvyšší pohnutky, které nám velí mlčet; jde o mír duše lidí nešťastných!

GALILEI · Chcete vidět hodiny od Celliniho, které Bellarminův kočí dnes ráno tady odevzdal? Můj milý, jako odměnu za to, že na příklad vašim hodným rodičům ponechávám jejich mír duše, nabízí mi úřad víno, jež oni lisují v potu tváře, která jak známo, byla stvořena k obrazu božímu. Kdybych projevil ochotu mlčet, vedly by mě k tomu nepochybně velmi nízké pohnutky: touha po blahobytu, po tom, abych už nebyl pronásledován a podobně.

MALÝ MNICH · Pane Galilei, jsem duchovní.

GALILEI · Vedle toho jste fysik. A vidíte, že Venuše má fáze. Jen se podívejte! *Ukáže oknem.* Vidíš tam u vavřínu toho malého Priapa u pramene? Bůh zahrad, ptáků a zlodějů, obscénní stařec selského vzezření! Lhal méně. Od něho nebylo možno slyšet slova: Dobře, jsem však zároveň synem Církve. Znáte osmou satiru Horácovu? Právě si v něm v těchto dnech zase čtu, dodává člověku tak trochu rovnováhy. *Sáhne po knížce.* Dává promlouvat právě tomuto Priapovi, malé sošce, která stála v Esquilinských zahradách. Začíná takto:

Býval jsem kdysi fíkový kmen,
jen bezcenné dřevo,
až pak truhlář, jsa na rozpacích,
zda lavici ze mne zrobit či Priapa má,
dal přednost bohu...

Myslíte, že by se Horác byl dal přimět, aby v té básni místo „lavice" uvedl „stůl"? Pane, můj smysl pro krásu by urážělo, kdyby Venuše v mých představách o světě měla být bez fází! Nemůžeme vynalézat mašinérie na čerpání říční vody, když nesmíme studovat největší mašinérii, kterou máme před očima, mašinérii nebeských těles. Součet úhlů v trojúhelníku nelze změnit podle potřeb kurie. Nemohu vypočítat dráhu letících těles tak, aby se tím zároveň vyložil let čarodějnic na košťatech.

MALÝ MNICH · A vy se domníváte, že se pravda neprosadí i bez nás, jde-li skutečně o pravdu?

GALILEI · Ne, ne, ne. Prosadí se jen tolik pravdy, kolik jí prosadíme. Rozum zvítězí jen vítězstvím rozumných. Vždyť o těch vašich rolnících z Campagne už mluvíte tak, jako by šlo o mech na jejich chýších! Jak se může někdo domnívat, že by součet úhlů v trojúhelníku byl v rozporu s jejich potřebami! Jestli se však nerozhýbají a nenaučí se myslet, nepomůže jim ani nejkrásnější zavlažovací zařízení. K čertu, vidím jejich božskou trpělivost, ale kde zůstává jejich božský hněv?

MALÝ MNICH · Jsou unaveni!

GALILEI *mu hodí kupu rukopisů* · Jsi fysikem, synu? Tady je vysvětlen příliv a odliv světového moře. Ale ty to nemáš číst, slyšíš? Ach, už ses do toho pustil? Jsi tedy fysikem?

Malý mnich se zahloubal do listů.

GALILEI · Jablko se stromu poznání! Už je do sebe cpe. Čeká jej věčné prokletí, ale musí je do sebe nacpat, ten nešťastný žrout! Říkám si někdy: dal bych se zavřít deset sáhů hluboko pod zem do vězení, do něhož by už nevniklo pražádné světlo, kdybych se za to dověděl, co vlastně světlo je. A nejhorší ze všeho: co vím, musím povědět dál. Jako milující, jako opilec, jako zrádce. Je to vyslovená nešťast a vede do záhuby. Jde jen o to, jak dlouho to ještě budu moci šeptat vrbě.

MALÝ MNICH *ukazuje na jakési místo v listech* · Této větě nerozumím.

GALILEI · Vyložím ti ji, vyložím.

III

9. Když na trůn nastoupí nový papež, který je sám vědcem, dodá si Galilei po osmiletém mlčení odvahu pokračovat v bádání na zakázaném úseku. Sluneční skvrny.

Tak pravda měla půst,
nesměla plynout z úst.
Osm let mlčel, pak neměl už klid.
Pravdo, dál musíš jít.

Galileiho dům ve Florencii. Galileiho žáci, Federzoni, malý mnich a Andrea Sarti, teď mladý muž, se sešli k experimentální přednášce. Galilei sám čte vstoje jakousi knihu. — Virginia a Sartiová šijí výbavu.

VIRGINIA · Šití výbavy je veselé šití. Tohle je na dlouhý stůl pro hosty. Ludovico má rád hosty. Musíme to udělat pořádně, jeho matka si všimne každé nitky. Nesouhlasí s otcovými knihami. Stejně jako pater Christophorus.

PANÍ SARTIOVÁ · Už léta žádnou knihu nenapsal.

VIRGINIA · Myslím, že svůj omyl uznal.

V Římě mi vysoký duchovní pán leccos z astronomie objasnil. Vzdálenosti jsou příliš veliké.

ANDREA *zatím co na tabuli ptše denní pensum* · „Čtvrtek odpoledne. Plovoucí tělesa". — Zase led; škopek s vodou; váhy; železná jehla; Aristoteles.
Dojde pro uvedené předměty. Ostatní čtou v knihách. — Vstoupí Filippo Mucius, učenec středních let. Vyhlíží poněkud vyděšeně.

MUCIUS · Můžete panu Galileimu říci, že mě musí přijmout? Zatracuje mě, aniž mě vyslechne.

PANÍ SARTIOVÁ · Ale vždyť vás nechce přijmout.

MUCIUS · Bůh vám to odplatí, jestli ho o to poprosíte. Musím s ním mluvit.

VIRGINIA *jde ke schodům* · Otče!

GALILEI · Co je?

VIRGINIA · Pan Mucius!

GALILEI *prudce vzhlédne a zajde ke schodům. Žáky má za sebou* · Co si přejete?

MUCIUS · Pane Galilei, prosím vás o dovolení, abych vám směl vysvětlit ona místa ve své knize, kde zdánlivě dochází k zavržení Koperníkova učení o otáčení Země. Dospěl jsem...

GALILEI · Jaképak vysvětlování? Zastáváte totéž mínění jako dekret Svaté kongregace z roku 1616. Jste naprosto v právu. Studoval jste sice tady matematiku, ale to nám nedává právo dovědět se od vás, že dvakrát dvě jsou čtyři. Máte plné právo tvrdit, že tento kámen — *vytáhne z kapsy kamínek a shodí jej do předsíně* — právě vyletěl vzhůru, ke stropu.

MUCIUS · Pane Galilei, já...

GALILEI · Nemluvte o těžkostech. Mně ani mor nezabránil, abych pokračoval v pozorování.

MUCIUS · Pane Galilei, mor ještě není to nejhorší.

GALILEI · A já vám říkám: Kdo pravdu nezná, je pouze hlupák. Kdo ji však zná a nazývá ji lží, je zločinec! Opusťte můj dům!

MUCIUS *bezbarvým hlasem* · Máte pravdu. *Odchází.*
Galilei se zase vrací do studovny.

FEDERZONI · Žel, je tomu tak. Není to velký muž a zaručeně by nic neznamenal, kdyby nepatřil mezi vaše bývalé žáky. Ale teď samozřejmě říkají: Slyšel vše, co Galilei učil, a musí uznat, že jde o omyly.

PANÍ SARTIOVÁ · Toho pána mi je líto.

VIRGINIA · Otec ho míval tak rád.

PANÍ SARTIOVÁ · Ráda bych si s tebou pohovořila o svatbě, Virginie. Jsi ještě tak mladá, matku nemáš a otec vkládá na vodu kousky ledu. Neradila bych ti v žádném případě, aby ses ho ptala na cokoliv, co nějak souvisí s tvým manželstvím. Po celý týden by při jídle a v přítomnosti mladých lidí vykládal nejstrašlivější věci, poněvadž nemá a nikdy neměl ani krapet studu. Nemyslím také ani tak na tyhle věci, jako prostě na to, co ti budoucnost přinese. Nemohu také nic vědět, jsem nevzdělaná osoba. Do tak vážné věci ale člověk neskočí po hlavě. Soudím vskutku, že bys měla zajít za opravdovým astronomem, aby ti sestavil horoskop; aspoň se dovíš, co tě čeká. Proč se směješ?

VIRGINIA · Poněvadž jsem tam už byla.

PANÍ SARTIOVÁ *velmi dychtivě* · Co řekl?

VIRGINIA · Po tři měsíce si musím dávat pozor, poněvadž Slunce stojí ve znamení Kozorožce, potom ale dostanu náramně příznivého ascendenta a mraky se rozplynou. Jestli neztratím Jupitera z očí, mohu podniknout jakoukoli cestu, poněvadž jsem Štír.

PANÍ SARTIOVÁ · A Ludovico?

VIRGINIA · Je Lev. *Po chvilce.* Prý je smyslný. *Po chvilce.* Tenhle krok znám. Je to rektor, pan Gaffone. *Vstoupí pan Gaffone, rektor university.*

GAFFONE · Nesu jen knihu, která by vašeho otce mohla zajímat. Prosím, abyste proboha pana Galileiho nerušili. Nemohu si pomoci, ale mám vždy pocit, že každou minutu, kterou krademe tomu velkému muži, krademe Itálii. Vkládám proto hezky opatrně knížku do vašich rukou a odcházím po špičkách.
Odchází. Virginia dá knihu Federzonimu.

GALILEI · O čem pojednává?

FEDERZONI · Nevím. *Slabikuje.* „De maculis in sole"

ANDREA · O slunečních skvrnách. Zase jedna! *Federzoni mu ji mrzutě podá.*

ANDREA · Slyš věnování! „Největší z žijících autorit ve fysice, Galileo Galileimu."
Galilei se zase zahloubal do své knihy.

ANDREA · Přečetl jsem dvakrát traktát holandského Fabricia o skvrnách. Myslí, že jde o kupy hvězd, které táhnou mezi Zemí a Sluncem.

MALÝ MNICH · Není to pochybné, pane Galilei?
Galilei neodpovídá.

ANDREA · V Paříži a v Praze soudí, že jde o sluneční výpary.

FEDERZONI · Hm.

ANDREA · Federzoni o tom pochybuje.

FEDERZONI · Vynechte mě laskavě. Řekl jsem „hm", to je všecko. Jsem brusič a brousím čočky, kdežto vy se skrz ně díváte a pozorujete nebe, a to, co vidíte, nejsou podle vás skvrny, ale „maculis". Jak mám o čemkoli pochybovat? Kolikrát vám mám ještě povídat, že nemohu číst v knihách, když jsou napsány latinsky.
Vztekle gestikuluje s vahami. Jedna miska upadne na zem. Galilei za ním zajde a mlčky misku zvedne.

MALÝ MNICH · Pochybnosti, které vyvolávají pocit blaženosti, ptám se proč?

ANDREA · Vylézal jsem po dva týdny o každém slunném dni na půdu, pod šindelovou střechu. Nepatrnými škvírami mezi šindeli projde jen slabounký sluneční paprsek. Tak se dá na kousek papíru zachytit obrácený obraz Slunce. Zjistil jsem skvrnu velikou jako mouchu a neurčitou jako mráček. Putovala. Proč ty skvrny nezkoumáme, pane Galilei?

GALILEI · Poněvadž se zabýváme plovoucími tělesy.

ANDREA · Matka má plné prádelní koše dopisů. Celá Evropa se vás ptá na mínění. Stoupl jste tak ve vážnosti, že nemůžete mlčet.

GALILEI · Řím mě nechal stoupat ve vážnosti, poněvadž jsem mlčel.

FEDERZONI · Ale teď si už mlčení nemůžete dovolit.

GALILEI · Nemohu si také dovolit, aby mě opékali na hranici jako šunku.

ANDREA · Copak myslíte, že ty skvrny mají s onou věcí něco společného?
Galilei neodpoví.

ANDREA · Dobře, držme se tedy kousků ledu; ty vám nemohou uškodit.

GALILEI · Správně. — Naše these, Andreo!

ANDREA · Pokud jde o plování, soudíme, že nezáleží na tvaru tělesa, nýbrž na tom, zda je lehčí nebo těžší než voda.

GALILEI · Co říká Aristoteles?

MALÝ MNICH · „Discus latus platique..."

GALILEI · Překládat, překládat!

MALÝ MNICH · „Široký a plochý kus ledu plove na vodě, kdežto železná jehla se potopí.

GALILEI · Proč se podle Aristotela led nepotopí.

MALÝ MNICH · Poněvadž je široký a plochý, a nemůže proto vodu rozdělit.
GALILEI · Dobře. *Dá si podat kus ledu a položí jej do škopku.* Přitisknu teď led násilím na dno nádoby. Odstraním tlak rukou. Co se stane?
MALÝ MNICH · Vyplove zase nahoru.
GALILEI · Správně. Zdá se, že při stoupání je schopen vodu rozdělit. Fulganzio!
MALÝ MNICH · Ale proč vůbec plove? Led je těžší než voda, poněvadž jde o zhuštěnou vodu.
GALILEI · A co kdyby šlo o zředěnou vodu?
ANDREA · Musí být lehčí než voda, jinak by neploval.
GALILEI · Aha.
ANDREA · Tak jako železná jehla neplove. Vše, co je lehčí než voda, plove, a vše, co je těžší, klesá ke dnu. Což se mělo dokázat.
GALILEI · Andreo, musíš se naučit uvažovat opatrně. Dej mi železnou jehlu a kousek papíru. Je železo těžší než voda?
ANDREA · Ano.
Galilei dá jehlu na kus papíru a pokládá jej na vodu. Pausa.
GALILEI · Co se děje, Andreo?
FEDERZONI · Jehla plave! Svatý Aristoteles, nikdy si jeho vývody neověřili! *Smějí se.*
GALILEI · Hlavní příčina chudoby vědy bývá její zdánlivé bohatství. Jejím cílem není otvírat dveře nekonečné moudrosti, nýbrž vytknout meze nekonečnému omylu. Udělejte si poznámky.
VIRGINIA · Co se děje?
PANÍ SARTIOVÁ · Po každé se polekám, když se smějí. Myslím si: čemu se asi smějí?
VIRGINIA · Otec říkává: Teologové mají své vyzvánění a fysici svůj smích.
PANÍ SARTIOVÁ · Jsem ráda, že se aspoň už tak často nedívá tou rourou. To bývalo ještě horší.
VIRGINIA · Teď přece pokládá jen kousky ledu na vodu, z toho nic zvlášť zlého vzejít nemůže.
PANÍ SARTIOVÁ · Nevím.
Vstoupí Ludovico Marsili v cestovních šatech, provázen sluhou, který mu nese zavazadla. Virginia běží k němu a obejme ho.
VIRGINIA · Proč jsi mi nenapsal, že přijedeš?
LUDOVICO · Byl jsem nablízku, prohlížel jsem si naše vinice u Bucciole a nemohl jsem odolat.
GALILEI *jakoby krátkozrace* · Kdo je to?
VIRGINIA · Ludovico.
MALÝ MNICH · Copak ho nevidíte?
GALILEI · Ale ano, Ludovico. *Jde mu v ústrety.* Co dělají koně?
LUDOVICO · Daří se jim dobře, pane.
GALILEI · Sartiová, oslavíme to. Dojdi pro džbán sicilského vína, toho starého!
Sartiová odchází s Andreou.
LUDOVICO *Virginii* · Jsi pobledlá. Život na venkově ti prospěje. Matka tě čeká v září.
VIRGINIA · Počkej, ukáži ti svatební šaty! *Vyběhne.*
GALILEI · Sedni si.
LUDOVICO · Slyšel jsem, že vaše přednášky na universitě navštěvuje přes tisíc studentů, pane. Na čem právě pracujete?
GALILEI · Stále na témž. Vedla tě cesta přes Řím?
LUDOVICO · Ano. — Než zapomenu, matka vám blahopřeje k obdivuhodnému taktu, který jste projevil vůči novým holandským teoriím o slunečních skvrnách.
GALILEI *suše* · Děkuji.
Sartiová a Andrea přinášejí víno a sklenky. Všichni zasednou ke stolu.

LUDOVICO · Řím má zase na celý únor o čem mluvit. Christopher Clavius projevil obavu, aby těmi skvrnami na Slunci nezačal celý tanec s otáčením Země kolem Slunce znovu.
ANDREA · Žádné starosti.
GALILEI · A jiné novinky ze Svatého města, vedle nadějí na nové hříchy s mé strany?
LUDOVICO · To, že Svatý otec umírá, jistě víte.
MALÝ MNICH · Oh.
GALILEI · O kom se mluví jako o jeho nástupci?
LUDOVICO · Většinou o Barberinim.
GALILEI · O Barberinim.
ANDREA · Pan Galilei zná Barberiniho.
MALÝ MNICH · Kardinál Barberini je matematik.
FEDERZONI · Vědec na Svaté stolici!
Pausa.
GALILEI · Tak, potřebují teď muže druhu Barberiniho, kteří rozumějí trochu matematice! Věci se dostávají do pohybu. Federzoni, snad se ještě dožijeme doby, kdy se už nebudeme musit ohlížet jako vrazi, když řekneme, že dvakrát dvě jsou čtyři. *Ludovicovi.* Víno mi chutná, Ludovico. Co mu říkáš ty?
LUDOVICO · Je dobré.
GALILEI · Znám vinici. Stráň je příkrá a kamenitá, hrozny jsou téměř modré. Mám rád tohle víno.
LUDOVICO · Ano, pane.
GALILEI · Má v sobě drobné stíny. A je téměř sladké; slovem „téměř" je však také řečeno vše. — Andreo, odkliď tady ty věci: led, škopek a jehlu. — Cením si všeho, co utěšuje tělo. Nesnáším dobře ony zbabělé duše, které při tom mluví o slabosti. Tvrdím: Užívat je výkon.
MALÝ MNICH · Co máte v úmyslu, pane Galilei?
FEDERZONI · Začneme zase s tancem o otáčení Země kolem Slunce.
ANDREA *si pobroukává* ·
Dí Písmo: Země stojí. Jak se sluší,
hned vědátoři klušou s důkazem.
Sám papež pevně drží její uši —
a Země přec se točí navzdor všem.
Andrea, Federzoni a malý mnich spěchají k pokusnému stolu a odklizují pomůcky.
ANDREA · Mohli bychom přijít na to, že se Slunce otáčí rovněž. Co bys tomu řekl, Marsili?
LUDOVICO · Proč náhle všechen ten neklid?
PANÍ SARTIOVÁ · Snad se nechcete zase pouštět do té čertoviny, pane Galilei?
GALILEI · Teď vím, proč tě matka ke mně poslala. Barberini na vzestupu! Vědění se stane vášní a bádání rozkoší. Clavius má pravdu, tyhle sluneční skvrny mě zajímají. Chutná ti mé víno, Ludovico?
LUDOVICO · Řekl jsem již, že ano, pane.
GALILEI · A chutná ti opravdu?
LUDOVICO *strojeně* · Chutná.
GALILEI · Šel bys tak daleko, že bys přijal víno nebo dceru muže, a nežádal, aby své řemeslo pověsil na hřebík? Co má moje astronomie společného s mou dcerou? Venušiny fáze zadek mé dcery nezmění.
PANÍ SARTIOVÁ · Nebuďte tak hrubý. Dojdu ihned pro Virginii.
LUDOVICO *ji zadrží* · Sňatky v rodinách, jako je moje, nejsou jen záležitostí pohlavní.
GALILEI · Bránil ti někdo během oněch mých osmi zkušebních let, aby ses s mou dcerou oženil?
LUDOVICO · Má žena bude musit hrát svou úlohu i v lavici našeho venkovského kostelíka.
GALILEI · Myslíš, že bude záležet na zbožnosti statkářovy choti, zda sedláci zaplatí pacht?

LUDOVICO · Do jisté míry ano.

GALILEI · Andreo, Fulganzio, doneste mosazné zrcadlo a stínítko! Promítneme obraz Slunce na ně, kvůli očím; podle tvé metody, Andreo.

Andrea a malý mnich dojdou pro zrcadlo a stínítko.

LUDOVICO · Podepsal jste kdysi v Římě, že se do věcí týkajících se Země a Slunce už nebudete plést.

GALILEI · Ach to! Tenkrát jsme měli papeže zpátečníka!

PANÍ SARTIOVÁ · Měli! Jeho Svatost dosud ani neumřela!

GALILEI · Už téměř, téměř! — Opatřte stínítko sítí čtverců. Postupuje se metodicky. A potom budeme moci zodpovědět ty jejich dopisy, viď, Andreo?

PANÍ SARTIOVÁ · „Téměř!" Své kousky ledu ten člověk zváží padesátkrát, ale jakmile dojde k něčemu, co se mu hodí do krámu, uvěří tomu slepě!

Stínítko je postaveno.

LUDOVICO · I kdyby Jeho Svatost zemřela, pane Galilei, příští papež bude přece jen musit přihlédnout k velké lásce, kterou nejvznešenější rodiny země k němu chovají — ať už jím bude kdokoli a ať jeho láska k vědám bude jakkoli velká.

MALÝ MNICH · Bůh stvořil fysický svět, Ludovico; Bůh stvořil lidský mozek; Bůh nebude proti fysice.

PANÍ SARTIOVÁ · Galilei, teď ti něco povím. Viděla jsem syna kvůli těmhle „experimentům", „teoriím" a „obsevacím" upadat v hřích a nemohla jsem nic dělat. Vzepřel ses vrchnostem a ty tě už jednou napomenuly. Nejvyšší kardinálové ti domlouvali jako malému klukovi. Na nějakou dobu to pomohlo, ale před dvěma měsíci, bylo to někdy po Početí Panny Marie, jsem tě přistihla, jak s těmi „observacemi" zase potají začínáš. Na půdě! Celkem jsem o tom nemluvila, ale věděla jsem, co si mám o tom myslet. Běžela jsem a obětovala svatému Josefovi svíčku. Je to nad mé síly. Když jsem s tebou sama, chováš se dost rozumně a říkáš mi, že víš, že se musíš držet zpátky, poněvadž jde o nebezpečnou věc. Ale stačí dva dni experimentů a je to s tebou stejné jako dříve. Jestli doplatím svou věčnou blažeností na to, že držím s kacířem, je to moje záležitost, ale šlapat svýma sloníma nohama po štěstí své dcery, na to právo nemáš!

GALILEI *mrzutě* · Přines teleskop!

LUDOVICO · Guiseppe, dones zavazadla zpátky do kočáru.

Sluha odejde.

PANÍ SARTIOVÁ · To nepřežije. Můžete jí to povědět sám!

Běží pryč, džbán dosud v rukou.

LUDOVICO · Vidím, že je vše připraveno. Pane Galilei, žiji s matkou tři čtvrtiny roku na statku v Campagni a můžeme vám dosvědčit, že vaše traktáry o Jupiterových trabantech naše sedláky neznepokojují. Jejich práce je příliš těžká. Kdyby se ale dověděli, že se teď již lze beztrestně dopouštět frivolních útoků proti svatým doktrinám Církve, mohlo by je to rozrušit. Nezapomínejte tak zcela, že tito politováníhodní tvorové ve své zhovadilosti všecko popletou. Jsou to opravdová hovada, což si asi dovedete sotva představit. Jakmile se roznese, že někdo spatřil na jabloni hrušku, utečou od polní práce, aby si o tom požvanili.

GALILEI *se zájmem* · Ano?

LUDOVICO · Jsou to hovada. Když přicházejí na dvůr, aby si stěžovali na nějakou maličkost, musí matka dát před nimi zbít psa; jedině to jim připomene, co se sluší a patří. Vy, pane Galilei, vidíte kvetoucí kukuřičná pole občas z kočáru. Jíte naše olivy a náš sýr a nemáte zdání, co stojí námahy všechno to vyrobit, na všechno to dohlédnout!

GALILEI · Mladý muži, nejím své olivy bezmyšlenkovitě. *Hrubě.* Zdržuješ mě. *Volá ven.* Máte to stínítko?

ANDREA · Ano. Přijdete?

GALILEI · Nebijete jen psy, abyste udrželi kázeň, že, Marsili?

LUDOVICO · Pane Galilei. Máte zázračný mozek. Škoda.

MALÝ MNICH *udiveně* · Hrozí vám.

GALILEI · Ba, mohl bych jeho sedláky přimět, aby přestali uvažovat po staru.

FEDERZONI · Jak? Nikdo z nich nečte latinsky.

GALILEI · Mohl bych psát italsky, říci lidu, pro širokou obec, místo latinsky pro několik vyvolenců. Pro nové myšlenky potřebujeme lidi, kteří pracují rukama. Kdo jiný si přeje mít jasno o příčinách věcí? Ti, kteří vidí chléb jen na stole, nechtějí vědět, jak byl upečen; ta holota děkuje raději Bohu než pekaři. Ale ti, kteří chléb dělají, pochopí, že se nehne, čím se nepohne. Tvá sestra u olivového lisu se nebude zvlášť divit, až uslyší, že Slunce není zlatým šlechtickým erbem, nýbrž pákou, že se Země hýbe, poněvadž se hýbe Slunce — asi se tomu jen zasměje.

LUDOVICO · Zůstanete navždy otrokem svých vášní. Omluvte mě u Virginie, myslím, že bude lépe, když ji teď neuvidím.

GALILEI · Věno je vám kdykoli k disposici.

LUDOVICO · Sbohem. *Jde.*

ANDREA · A poručení všem Marsiliům!

FEDERZONI · Těm, kteří rozkazují Zemi stát, aby se jejich zámky nezhroutily!

ANDREA · A Cenziům a Villaniům!

FEDERZONI · Cervilliům!

ANDREA · Lecchiům!

FEDERZONI · Pirleoniům!

ANDREA · Těm, kteří jsou ochotni líbat papeži nohy jen tehdy, když jimi šlape po lidu!

MALÝ MNICH *rovněž u přístrojů* · Nový papež bude osvícený muž.

GALILEI · Tak se tedy pusťme do pozorování oněch skvrn na Slunci, které nás zajímají, na vlastní nebezpečí, aniž budeme příliš spoléhat na ochranu nějakého nového papeže.

ANDREA *jej přeruší* · Ale s plnou důvěrou, že rozptýlíme hvězdné stíny páně Fabriciovy a sluneční výpary pražské a pařížské a že dokážeme rotaci Slunce.

GALILEI · A s trochou důvěry, že dokážeme rotaci Slunce. Nemám v úmyslu dokázat, že jsem měl až dosud pravdu, chci se jen přesvědčit, zda jsem ji měl. Zdůrazňuji: Vy, kteří se dáváte do pozorování, vzdejte se vší naděje. Možná, že to jsou výpary, možná, že to jsou skvrny, ale dříve než usoudíme, že jde o skvrny, které by nám přišly vhod, usuďme raději, že jde o rybí ocasy. Ano, uvedeme vše, všecko ještě jednou v pochybnost. A nevydáme se vpřed mílovými kroky, nýbrž po milimetrech. A co dnes zjistíme, zítra zase na tabuli škrtneme a napíšeme to tam znovu teprve tehdy, až to zjistíme po druhé. A k tomu, co si přejeme nalézt, budeme po nalezení zvlášť nedůvěřiví. Přikročíme tedy k pozorování Slunce s neúprosnou snahou dokázat, že je Země nehybná! A teprve až ztroskotáme, až budeme zcela a definitivně poraženi, až si budeme olizovat rány a zmocní se nás naprostá bezútěšnost, potom se začneme ptát, zda jsme přece jen neměli pravdu, zda se Země přece jen neotáčí! *S pomrká-*

vántm. Kdyby se nám však posléze každá domněnka rozplynula pod rukama a ukázala se správnost jen oné jediné, pak žádná milost již pro ty, kteří nebádali a mají přesto plno řečí. Sejměte sukno s dalekohledu a namiřte jej na Slunce!
Nastaví mosazné stínítko.

MALÝ MNICH · Věděl jsem, že jste s prací již začal. Věděl jsem to, když jste nepoznal pana Marsiliho.
Všichni se pustí mlčky do pozorování. Když se planoucí obraz Slunce objeví na stínítku, přiběhne Virginia ve svatebních šatech.

VIRGINIA · Tys ho poslal pryč, otče?
Omdlí. Andrea a malý mnich k ní přispěchají.

GALILEI · Musím se to dovědět.

■

10. V dalším desetiletí se Galileiho učení rozšíří mezi lidem. Pamfletisté a pouliční zpěváci se všude zmocňují nových idejí. Za masopustu roku 1632 si cechy v mnohých italských městech vybírají pro karnevalový průvod náměty z astronomie.

Zpola vyhladovělá dvojice herců přichází s pětiletým děvčetem a s kojencem na náměstí, kde dav, zčásti maskovaný, čeká na masopustní průvod. Vlekou vaky, buben a jiné potřeby.

ZPĚVÁK *bubnuje* · Vážení obyvatelé, dámy a pánové! Před velkým karnevalovým průvodem cechů vám předneseme nejnovější florentinskou píseň, píseň, která se zpívá po celé horní Itálii a kterou jsme sem dovezli, bez ohledu na výdaje. Jmenuje se: Hrůzostrašné učení a mínění pana dvorního fysika Galilea Galileiho, neboli o tom, co nás čeká a nemine.

Zpívá:
Bůh Všemohoucí pravil: Budiž světlo.
A povolal pak k sobě Slunce hned
a velel, aby s lampou nad Zem vzlétlo
a hledělo ji řádně obletět.
Aby se každý vždycky otáčel
jen kolem lepšího — to přání měl.
I začali se točit
kolem velkých pánů menší páni
a kolem předních zase zadní,
jako v nebi tak i na zemi.
A kolem papeže teď krouží kardináli.
A kolem kardinálů nyní krouží biskupové.
A kolem biskupů teď krouží páni sekretáři.
A kolem sekretářů nyní krouží páni sudí.
A kolem pánů sudích nyní krouží
řemeslníci.
A kolem řemeslníků krouží sluhové
a služky.

To je, vy lidičky dobří, onen Velký pořádek, ordo ordinum, jak páni teologové říkají, regula aeternis, pravidlo pravidel. Ale co se, lidé drazí, nestalo?
Zpívá:
I povstal doktor Galilei
(zahodil bibli, vzal dalekohled a vrhl pohled do vesmíru)
a pravil Slunci: Stát!
Teď musí se creatio dei
zas jinou cestou brát.
Teď ať se točí paničky
kol služek napořád.
A co vy na to, he? Není to náramné?
S čeledí stejně den co den je horší práce!
A je to tak: vytřel nám zrak. Kdo řek
by ne,
když náhle mohl by jak pán si žít
a vládce?

Vážení obyvatelé, je to učení nemožné.

Zpívá:
Prašpatné je to s čeledí,
řeznický pes je samý tuk,
ministrant na mši nechodí,
učeň jen spí jak buk.

Ne, lidičky, ne, ne! S biblí si nehrajme!
Najednou špás zlomí ti vaz — v ten ráz
jsi ztracen!
Už je to tak: vytřel nám zrak. Kdo řek
by ne,
když náhle mohl by jak pán si žít
a vládce?

A teď, lidičky dobří, vrhněte pohled do budoucnosti, jak ji učený doktor Galileo Galilei předvídá:

Zpívá:
Pro ryby na trh šlo dvé žen
a podobny jsou mátohám,
neb rybář, dobře naložen,
požírá ryby sám.
Dům zedník staví den co den
dík pánovým cihelnám!
A když ten dům je vystavěn,
sám stěhuje se tam!

Jo, copak to jde? Ne, ne, ne! Toť hanebné!
Najednou špás zlomí ti vaz — v ten ráz
jsi ztracen!
Už je to tak: vytřel nám zrak. Kdo řek
by ne,
když náhle mohl by jak pán si žít
a vládce?

Kmán kopá do zadnice pána,
plivá mu do tváře.
A jeho děti pijí zrána
mléko pana faráře.

Ne, lidičky, ne, ne! S biblí si nehrajme!
Najednou špás zlomí ti vaz — v ten ráz
jsi ztracen!
Už je to tak: vytřel nám zrak. Kdo řek
by ne,
když náhle mohl by jak pán si žít
a vládce?

ZPĚVÁKOVA ŽENA · Já nejsem žádný svatý tvor,
povídám mužovi:
Myslíš, že jiný meteór
nezná ty hejble tvý.

ZPĚVÁK · Ne, ne a třikrát ne! Dost, Galilei, dost!
Vem šelmě náhubek a zakousne tě hladce.
Ba, je to tak: vytřel nám zrak a marná zlost:
Kdo z lidí nechtěl by jak pán si žít
a vládce?

OBA · Člověče bídný, jenom nezoufej,
vzmuž se už, nebuď slaboch, nebuď zrádce,
ať naučí tě doktor Galulej,
jak na Zemi ti bude věčně hej,
kříž aspoň poneseš pak poslušněj!
Kdo z lidí nechtěl by jak pán si žít
a vládce?

ZPĚVÁK · Pohleďte, lidičky, fenomenální objev Galilea Galileiho: Země krouží kolem Slunce!
Mocně zabubnuje. Žena předstoupí s dítětem. Žena drží hrubý model Slunce a dítě kroužit kolem ženy s tykví — obrazem Země — nad hlavou. Vždy, když dítě při určitých úderech na buben trhaně postoupí o krok, ukáže zpěvák exaltovaně na dítě, jako by provádělo nebezpečné salto mortale. Posléze se ozve bubnování zezadu.

HLUBOKÝ HLAS *volá* · Procesí!
Přicházejí dva muži v cárech a táhnou vozíček. Na směšném trůnu sedí „Florentský velkovévoda" s papírovou korunou; je oděn v pytlo-

vinu a dívá se teleskopem. Nad trůnem štítek: „Vyhlížíš mrzutosti". Pak připochodují čtyři maskovaní muži, kteří nesou velkou plachtu. Zastaví se a hodí do vzduchu panáka, který představuje kardinála. Po straně zaujal místo trpaslík s tabulkou: „Nový věk". V davu se jakýsi žebrák s pomocí berlí zvedne a pustí se nemotorně do tance; po chvíli se však s hlasitým žuchnutím svalí. Na jeviště vstoupí panák v nadživotní velikosti — Galileo Galilei — a klaní se publiku. Před ním nese dítě obrovskou otevřenou bibli s proškrtanými stránkami.

ZPĚVÁK · Galileo Galilei, rozbiječ bible! *Dav se hlasitě směje.*

■

11. 1633: Inkvisice vyzve světoznámého badatele, aby se dostavil do Říma.

Dole je žár, mráz nahoře,
hluk v ulicích, klid na dvoře.

Hala a schodiště v Medicejském paláci ve Florencii. Galilei a jeho dcera čekají, až je velkovévoda přijme.

VIRGINIA · Trvá to dlouho.

GALILEI · Ano.

VIRGINIA · Tady je zase ten člověk, který nás sledoval. *Ukáže na individuum, které projde kolem, aniž si jich všimne.*

GALILEI *jemuž se zhoršil zrak* · Neznám ho.

VIRGINIA · Já ho ale v posledních dnech zahlédla několikrát. Jde z něho strach.

GALILEI · Hloupost. Jsme ve Florencii, a ne mezi korsickými lupiči.

VIRGINIA · Tady přichází rektor Gaffone.

GALILEI · Toho se bojím. Ten hlupák mě zase zapřede do několikahodinového rozhovoru.

Po schodech dolů přichází pan Gaffone, rektor university. Znatelně se lekne, když spatří Galileiho, sotva kývne a přejde s hlavou křečovitě odvrácenou strnule kolem obou.

GALILEI · Co do něho vjelo? Zrak mi dnes zase neslouží. Pozdravil vůbec?

VIRGINIA · Téměř to nebylo znát. — Co stojí v tvé knize? Je možné, aby ji pokládali za kacířskou?

GALILEI · Trávíš příliš mnoho času po kostelích. Ranní vstávání a běhání na mše ti ještě úplně pokazí pleť. Modlíš se za mne, co?

VIRGINIA · Tady je pan Vanni, slevač, jemuž jsi vypracoval návrh na tavírnu. Poděkuj mu za křepelky.

Se schodů sešel muž.

VANNI · Pochutnal jste si na křepelkách, které jsem vám poslal, pane Galilei?

GALILEI · Křepelky byly výtečné, mistře Vanni, ještě jednou srdečný dík.

VANNI · Nahoře se o vás mluvilo. Svalují na vás odpovědnost za pamflety proti bibli, jež se poslední dobou všude prodávají.

GALILEI · O pamfletech nic nevím. Bible a Homér jsou mou nejmilejší četbou.

VANNI · I kdyby tomu tak nebylo: rád bych použil příležitosti, abych vás ujistil, že my z manufaktury jsme při vás. Nejsem člověk, který toho mnoho ví o pohybu hvězd, ale vy jste pro mne muž, který bojuje za právo učit novoty. Popsal jste mi na příklad německý mechanický kultivátor. V Londýně vyšlo jen za poslední rok pět knih o agrikultuře. Byli bychom tady vděčni i za jednu jedinou knihu o holandských kanálech. Tytéž kruhy, které dělají potíže nám, nedovolují lékařům v Bologni, aby k vědeckým účelům pitvali mrtvoly.

GALILEI · Váš hlas má váhu, Vanni.

VANNI · To doufám. Víte, že v Amsterodamě a v Bologni mají peněžní trhy? A také živnostenské školy. Pravidelně vycházející listy se zprávami. Tady nám nedovolují ani svobodně vydělávat. Jsou proti slévárnám, poněvadž zastávají názor, že přítomnost mnoha dělníků na jednom místě podporuje nemravnost! Stojím a padám s muži vašeho druhu. Pane Galilei, kdyby se někdy pokoušeli cokoli proti vám podnikat, pak si, prosím, vzpomeňte, že máte přátele v každém odvětví podnikání. Stojí za vámi horno-italská města, pane.

GALILEI · Pokud mi je známo, nemá nikdo v úmyslu proti mně vystoupit.

VANNI · Ne?

GALILEI · Ne.

VANNI · Soudím, že by o vás bylo v Benátkách postaráno lépe. Je tam méně černokabátníků. Odtamtud byste se mohl pustit do boje. Mám kočár a koně, pane Galilei.

GALILEI · Neumím si představit, že bych se mohl stát uprchlíkem. Příliš si cením pohodlí.

VANNI · Dobře. Ale po tom, co jsem tady nahoře slyšel, není času příliš nazbyt. Mám dojem, že by právě teď byli radši, kdybyste ve Florencii nebyl.

GALILEI · Hloupost. Velkovévoda je můj žák a mimo to by se papež sám rozhodně postavil proti každému pokusu uplést mi z něčeho oprátku.

VANNI · Zdá se, že nedovedete rozeznat přátele od nepřátel, pane Galilei.

GALILEI · Dovedu rozeznat moc od bezmocnosti. *Hrdě se odvrátí.*

VANNI · No dobře. Přeji vám mnoho štěstí. *Odejde.*

GALILEI *se vrátí k Virginii* · Ať si tady kdokoli stěžuje na cokoli, vybere si za mluvčího mne, zvláště na místech, kde mi to zrovna neprospívá. Napsal jsem knihu o mechanismu Universa, to je vše. Co kdo z toho dělá nebo nedělá, do toho mi nic není.

VIRGINIA *hlasitě* · Kdyby lidé věděli, jak jsi odsuzoval vše to, co se všude o minulém masopustním úterku dělo!

GALILEI · Ba. Podej medvědu medu a doplatíš na to rukou, jestli potvora bude hladová.

VIRGINIA *tiše* · Objednal tě velkovévoda vůbec na dnešek?

GALILEI · Ne, ale ohlásil jsem se. Chce tu knihu, zaplatil si ji. Zeptej se úředníka a postěžuj si, že nás tu nechávají čekat.

VIRGINIA *následována oním individuem, jde oslovit jednoho z úředníků* · Pane Mincie, je Jeho Výsost zpravena, že si s ní otec přeje mluvit?

ÚŘEDNÍK · Jak to mám vědět?

VIRGINIA · To není odpověď.

ÚŘEDNÍK · Není?

VIRGINIA · Měl byste být zdvořilejší.

Úředník se k ní otočí zpola zády a zlvne, hledě na individuum.

VIRGINIA *se vrátí ke Galileimu* · Říká, že velkovévoda je dosud zaneprázdněn.

GALILEI · Slyšel jsem tě něco mluvit o „zdvořilosti". Co je?

VIRGINIA · Poděkovala jsem mu za zdvořilost, nic víc. Nemůžeš tady knihu nechat? Ztrácíš jen čas.

GALILEI · Začínám se sám sebe ptát, nač tady čas ztrácím. Je možné, že přece jen přijmu Sagredovo pozvání, abych přijel na několik týdnů do Padovy. Mé zdraví není valné.

VIRGINIA · Nedovedl bys žít bez svých knih.

GALILEI · Trochu sicilského vína by se ve třech bednách dalo vzít v kočáře s sebou.

VIRGINIA · Říkával jsi po každé, že převoz nesnáší. A dvůr ti dluží ještě za tři měsíce plat. Ten za tebou nepošlou.

GALILEI · To je pravda.

Kardinál-inkvisitor sestupuje po schodech. Když mine Galileiho, hluboce se před ním ukloní.

VIRGINIA · Kardinál-inkvisitor. Co chce kardinál-inkvisitor ve Florencii, otče?

GALILEI · Nevím. Nechoval se neuctivě. Věděl jsem, co dělám, když jsem odešel do Florencie a když jsem pak po všechna ta léta mlčel. Vychvalili mě tak, že mě teď musí přijmout takového, jaký jsem.

ÚŘEDNÍK *zvolá* · Jeho Výsost velkovévoda! *Cosmo de Medici přichází po schodech dolů. Galilei k němu přistupuje. Cosmo se poněkud rozpačitě zastaví.*

GALILEI · Chtěl jsem Vaší Výsosti odevzdat Dialogy o obou největších světových soustavách…

COSMO · Ach tak. Jak to vypadá s vaším zrakem?

GALILEI · Nevalně, Vaše Výsosti. Dovolí-li Vaše Výsost, já jsem knihu…

COSMO · Stav vašich očí mě zneklidňuje. Opravdu, zneklidňuje mě. Svědčí o tom, že svého vynikajícího dalekohledu užíváte trochu přespříliš, ne? *Jde dále, aniž přijal knihu.*

GALILEI · On knihu nepřijal, že?

VIRGINIA · Otče, mám strach.

GALILEI *tlumeně a pevně* · Nedávej znát, co cítíš. Nepůjdeme odtud domů, nýbrž ke sklenáři Volpimu. Smluvil jsem s ním, že na dvoře sousední vinárny bude stát připraven vůz s prázdnými vinnými sudy, který by mě kdykoli vyvezl z města.

VIRGINIA · Tys věděl…

GALILEI · Neohlížej se.

Chtějí pryč.

VYSOKÝ ÚŘEDNÍK *schází se schodů* · Pane Galilei, bylo mi uloženo, abych vám oznámil, že florentský dvůr již není s to déle odporovat přání Svaté inkvisice v Římě, aby Vás vyslechla. Vůz Svaté inkvisice na vás čeká, pane Galilei.

■

12. Papež

Komnata ve Vatikáně. Papež Urban VIII. (kdysi kardinál Barberini) přijal kardinála-inkvisitora. Za audience ho oblékají. Zvenčí se ozývá přecházení mnoha lidí.

PAPEŽ *velmi hlasitě* · Ne! Ne! Ne!

INKVISITOR · Tak Vaše Svatost chce sdělit právě se scházejícím doktorům všech fakult, zástupcům všech Svatých řádů a veškerého duchovenstva, všem, kteří se dostavili v dětinské víře ve slovo boží uložené v Písmu jen proto, aby vyslechli od Vaší Svatosti potvrzení své víry — že Písmo už nelze nadále považovat za pravdivé?

PAPEŽ · Nedám rozbít početní tabulku. Nedám!

INKVISITOR · Tihle lidé sice říkají, že jde o početní tabulku. Ale nejde o početní tabulku. Strašlivý nepokoj zachvátil svět. Je to nepokoj jejich vlastních mozků, který přenášejí na nehybnou Zemi. Křičí: čísla nás nutí! Ale odkud tato čísla pocházejí? Každý ví, že pocházejí z pochyb. Tihle lidé pochybují o všem. Má být lidská společnost založena na pochybování, a ne již na víře? „Tys můj pán, ale pochybuji, že je tak dobře." — „Tot tvůj dům a tvá žena, ale jsem na pochybách, zda by neměly spíše patřit mně." Na druhé straně se láska Vaší Svatosti k umění, které vděčíme za tolik krásných sbírek, setkává s hanlivým výkladem. Na zdech římských domů možno na příklad číst: „Co barbaři Římu ponechali, o to ho Barberiniové připravují." A v zahraničí? Bohu se zlíbilo, aby Svatou stolici podrobil těžkým zkouškám. Španělská politika Vaší Svatosti nenachází porozumění u lidí, kteří nemají dost rozhledu. Litují roztržky s císařem. Již půl druhého desetiletí se Německo podobá jatkám, kde se jeden snaží rozsápat druhého s biblickými citáty na rtech. A teď za moru, války a reformace, kdy se křesťanstvo smrskává na malý houfec, šíří se Evropou pověst, že jste s luteránskými Švédy v tajném spolku, abyste oslabil katolického císaře. A v tom okamžiku zaměřují i tihle červíčkové mezi matematiky své roury proti nebi a vytrubují světu, že ani tento jediný prostor zde, který vám dosud neupírají, Vaše Svatost vlastně zvlášť dobře nezná. Bylo by možno položit si otázku: Proč náhle ten zájem o vědu tak odlehlou, jakou je astronomie? Není lhostejno, jak se ty koule točí? Ale není nikoho v Itálii, která strženа špatným příkladem toho Florentana žvaní až po pacholky od koní o fázích Venušiných, kdo by zároveň nemyslel na leccos, o čem se ve školách i jinde vykládá, že je nezvratné, a co je tak nepříjemné. Kam by vedlo, kdyby všichni tihle lidé, tak málo odolní pokušení těla a schopni každého excesu, věřili už jen vlastnímu rozumu, který ten šílenec vyhlašuje za jedinou instanci! Chtěli by — pochybujíce napřed o tom, zda se Slunce zastavilo nad Gibeonem — uplatňovat své špinavé pochybnosti vůči kolektám! Od doby, co jezdí přes moře — nemám nic proti tomu — spoléhají se na mosaznou kouli, které říkají kompas, a ne již na Boha. Tenhle Galilei psával již jako mladý člověk o strojích. S těmito stroji chtějí konat zázraky. Jaké zázraky? Boha k tomu už v žádném případě nepotřebují. Ale jaké to mají být zázraky? Nemá na příklad již být rozdílu mezi „nahoře" a „dole". Není prý toho už třeba. Aristoteles, který je pro ně jinak jen mršinou, řekl — a to citují —: Kdyby tkalcovský člunek tkal sám a citera sama hrála, pak by ovšem mistři tovaryšů a páni sluhů nepotřebovali. A že tak daleko teď jsou, to se domnívají. Ten špatný člověk ví, co dělá, když své astronomické práce sepisuje místo v latině v jazyce prodavaček ryb a obchodníků vlnou.

PAPEŽ · To svědčí o velmi špatném vkusu; povím mu to.

INKVISITOR · Popichuje jedny a podplácí druhé. Hornoitalská města žádají pro své lodě stále naléhavěji hvězdné mapy pana Galileiho. Bude nutno jim ustoupit, jde o hmotné zájmy.

PAPEŽ · Ale tyhle hvězdné mapy spočívají na jeho kacířských tvrzeních. Vycházejí právě z pohybu oněch nebeských těles, z pohybů, ke kterým nemůže docházet, jestli jeho učení popíráme. Nelze zatratit učení a přijmout hvězdné mapy.

INKVISITOR · Proč ne? Nelze jinak.

PAPEŽ · To přecházení tam venku mě znervosňuje. Promiňte, že stále naslouchám.

INKVISITOR · Poví vám možná víc, než vám mohu povědět já, Vaše Svatosti. Což mají tihle všichni odtud odejít s pochybnostmi v srdcích?

PAPEŽ · Ten muž je konec konců největší fysik naší doby, světlo Itálie a žádný pomatenec. Má přátele. Na jedné straně Versailles. Na druhé vídeňský dvůr. Nazvou Svatou církev žumpou prohnilých předsudků. Ruce pryč od něho!

INKVISITOR · Prakticky by u něho ani nebylo třeba jít daleko. Je člověk tělesný. Dlouho by se nebránil.

PAPEŽ · Je větší požitkář než kdokoli, s kým jsem se kdy setkal. Přemýšlí ze smyslnosti. Nedovedl by se zříci starého vína nebo nové myšlenky. Nepřeji si žádné odsouzení fysických faktů, žádný válečný pokřik, jako „Tady je Církev! — Tady Rozum!" Dovolil jsem mu vydat tu jeho knihu, jestliže na konci vysloví mínění, že poslední slovo nenáleží vědě, nýbrž víře. Držel se toho.

INKVISITOR · Ale jak? V jeho knize jde o při hlupáka, který samozřejmě zastává názory Aristotelovy, a chytráka, který se stejnou samozřejmostí zastává názory pana Galileiho. A onu závěrečnou poznámku pronáší kdo, Vaše Svatosti?

PAPEŽ · Co má být tohle zase? Kdo ji tedy pronáší?

INKVISITOR · Onen chytrák nikoli.

PAPEŽ · To je ovšem nestydatost. Ten dupot na chodbách je nesnesitelný. Copak se tady schází celý svět?

INKVISITOR · Ne celý, ale jeho nejlepší část.

Pausa. Papež teď již v plném ornátu.

PAPEŽ · Nanejvýš mu mohou mučidla ukázat.

INKVISITOR · To postačí, Vaše Svatosti. Pan Galilei se v takových instrumentech vyzná.

13.

Dne 22. června 1633 odvolává Galileo Galilei před inkvisicí své učení o pohybu Země.

A byl červnový den, jenž minul jak sny, významný byl pro nás pro všechny. Vystoupil náhle rozum z černé tmy a po celý den stál před dveřmi.

V paláci florentského vyslance v Římě. Galileiho žáci čekají na zprávy. Malý mnich a Federzoni hrají šachy a naznačují tahy přes celou šachovnici nový způsob hry. V koutě klečí Virginia a modlí se Ave Maria.

MALÝ MNICH · Papež jej nepřijal. Konec s vědeckými diskusemi.

FEDERZONI · Byl jeho poslední nadějí. To, co mu před lety v Římě řekl, bylo pravda: potřebujeme tě. Teď ho mají.

ANDREA · Odpraví ho. Už Discorsi nedopíše.

FEDERZONI *se naň pokradmu podívá* · Myslíš?

ANDREA · Poněvadž nikdy neodvolá.

MALÝ MNICH · Když člověk v noci nemůže spát, zakousne se pokaždé do naprosto nepodstatné myšlenky. Dnes v noci na příklad jsem si neustále říkal: Neměl nikdy opustit Benátskou republiku.

ANDREA · Nebyl by tam mohl napsat svou knihu.

FEDERZONI · A ve Florencii ji nemohl uveřejnit.

Pausa.

MALÝ MNICH · Jestlipak mu nechají kamínek, který nosí stále v kapse. Kamínek, který mu slouží za důkaz.

FEDERZONI · Tam, kam ho povedou oni, se chodí bez kapes.

ANDREA *vykřikne* · Toho se neodváží. A ani kdyby se tak stalo, neodvolá. „Kdo pravdu nezná, je jen hlupák. Kdo ji však zná a nazve ji lží, je zločinec."

FEDERZONI · Také tomu nevěřím a nechtěl bych už žít, kdyby to udělal; v jejich rukou je však moc.

ANDREA · Ani mocí se všecko nezmůže.

FEDERZONI · Snad ne.

MALÝ MNICH *tiše* · Byl třiadvacet dní ve vězení. Včera se konal velký výslech. A dnes je zasedání. *Poněvadž Andrea naslouchá, hlasitě.* Když jsem ho tenkrát, dva dni po dekretu, tady navštívil, seděli jsme tam na druhé straně. Ukazoval mi v zahradě malého bůžka Priapa u slunečních hodin, můžete jej odtud vidět, a srovnával své dílo s jednou básní Horácovou, v níž se také nedá nic změnit. Mluvil o svém smyslu pro krásu, který prý ho nutí, aby hledal pravdu. A uvedl motto: hieme et aestate, et prope et procul, usque dum vivam et ultra. A mínil tím pravdu.

ANDREA *malému mnichovi* · Vypravoval jsi mu, jak stál v Collegiu Romanu, zatím co zkoumali ten jeho dalekohled? Vypravuj!

Malý mnich vrtí hlavou. Choval se naprosto obvykle. Měl ruce na šunkách, vystrkoval břicho a řekl: „Pánové, užívejte svého rozumu, prosím!" *Se smíchem napodobí Galileiho.*

Pausa.

ANDREA *o Virginii* · Modlí se, aby odvolal.

FEDERZONI · Nech ji. Od chvíle, co s ní mluvili, je zcela popletená. Poslali pro jejího florentského zpovědníka.

Individuum z paláce florentského velkovévody vstoupí.

INDIVIDUUM · Pan Galilei tu bude co nevidět. Bude možná chtít ulehnout.

FEDERZONI · Propustili ho?

INDIVIDUUM · Očekává se, že pan Galilei v pět hodin na zasedání inkvisice odvolá. Má zaznít velký zvon ze Svatého Marka a zároveň se prý veřejně přečte jeho prohlášení.

ANDREA · Tomu nevěřím.

INDIVIDUUM · Pro nával lidí v ulicích bude pan Galilei odveden k zahradní brance za palácem. *Odejde.*

ANDREA *náhle hlasitě* · Měsíc je jednou ze Zemí a nemá vlastního světla. A stejně ani Venuše nemá vlastního světla, podobá se Zemi a obíhá kolem Slunce. A čtyři měsíčky krouží kolem Jupitera, který je stejně vysoko jako stálice a není upevněn na žádné sféře. A Slunce je středem Vesmíru a stojí nehybně na místě a Země není jeho středem a není nehybná. A Galilei to je, který nám to zjevil.

MALÝ MNICH · A násilím nelze udělat z něčeho, co bylo spatřeno, nikdy nespatřené.

Mlčení.

FEDERZONI *se podívá na sluneční hodiny v zahradě* · Pět hodin.

Virginia se modlí hlasitěji.

ANDREA · Nevydržím déle čekat! Stínají pravdu!

Zacpe si uši, malý mnich rovněž. Ale zvon se neozve. Po přestávce, naplněné Virginiiným mumláním modlitby, zavrtí Federzoni hlavou. Ostatním poklesnou ruce.

FEDERZONI *chraptivě* · Nic. Jsou tři minuty po páté.

ANDREA · Odolává.

MALÝ MNICH · Neodvolá!

FEDERZONI · Ne. Ó, my šťastlivci!

Obejmou se. Jsou blažení.

ANDREA · Nejde to tedy násilím! Není všemocné! Hloupost je tedy poražena, není nezranitelná! Člověk se tedy nebojí smrti!

FEDERZONI · Teď opravdu nastává věk vědění. Toto je chvíle, kdy se zrodil. Pomysli, kdyby byl odvolal!

MALÝ MNICH · Nemluvil jsem o tom, ale byl jsem pln bázně. Já malověrný!

ANDREA · Já to však věděl.

FEDERZONI · Bylo by mi to připadalo, jako by po ránu hned zase nastala noc.

ANDREA · Jako by hora řekla: Jsem vodstvem.

MALÝ MNICH *poklekne s pláčem* · Pane můj, dík.

ANDREA · Dneškem se vše změnilo! Trýzněný člověk pozvedá hlavu a praví: Mohu žít. Stačí, aby jeden povstal a řekl Ne, a je vyhráno!

V tom okamžiku se mohutně rozezní zvon ze Svatého Marka. Vše strne.

VIRGINIA *vstane* · Zvon ze Svatého Marka! Nezatratili ho!

Z ulice je slyšet, jak hlasatel předčítá Galileiho odvolání.

HLAS HLASATELE · „Já, Galileo Galilei, učitel matematiky a fysiky ve Florencii, se zříkám toho, co jsem učil, že Slunce je středem světa a nehybné a že Země jeho středem není a že se pohybuje. Odpřísahávám, zatracuji a zavrhuji s upřímným srdcem a s nepředstíraným přesvědčením všecky tyto omyly a všechno to kacířství, jakož i omyly a mínění jiná protivící se Svaté církvi."

Setmí se.

Když se zase vyjasní, zvon dosud duní, potom však zmlkne. Virginia odešla. Galileiho žáci tu dosud jsou.

FEDERZONI · Nikdy ti za práci pořádně nezaplatil. Nemohl sis koupit ani kalhoty, ani sám vydávat své práce. Smířil ses s tím, poněvadž se „pracovalo pro vědu"

ANDREA *hlasitě* · Nešťastná země, která nemá hrdinů!

Vstoupil Galilei, procesem změněn k nepoznání. Zaslechl Andreovu větu. Čeká chvilku u dveří na pozdrav. Poněvadž se k tomu nikdo nemá — jeho žáci před ním ustupují — vykročí pomalu a pro špatný zrak nejistě vpřed, najde stoličku a posadí se na ni.

ANDREA · Nemohu se na něho dívat. Ať jde pryč.

FEDERZONI · Uklidni se.

ANDREA *vzkřikne na Galileiho* · Ožírko! Břichopásku! Zachránil sis kůži, kterou miluješ nade vše. *Sedne si.* Je mi špatně.

GALILEI *klidně* · Dejte mu sklenku vody!

Malý mnich donese Andreovi zvenčí sklenku vody. Ostatní si Galileiho, který sedí na stoličce a naslouchá, nevšímají. Z dálky se znovu ozývají slova hlasatele.

ANDREA · Už to přešlo. Když mi trochu pomůžete, mohu jít.

Vedou ho ke dveřím. V tom okamžiku Galilei promluví.

GALILEI · Ne. Nešťastná země, která hrdiny potřebuje.

Před oponou se předčítá.

Není jasné, že kůň, který spadne s výše tří nebo čtyř loktů, si může zlámat nohy, zatím co pes škody neutrpí, stejně jako kočka, i kdyby třeba spadla osm nebo deset loktů hluboko, nebo cvrček, kdyby spadl s kostelní věže, či mravenec s měsíce? A tak jako jsou menší zvířata poměrně zdatnější a silnější než zvířata veliká, tak jsou také malé rostliny odolnější: dvě stě loktů vysoký dub by nemohl udržet své větve, kdyby mu narůstaly ve stejných proporcích jako dubu malému, a příroda nemůže dát vyrůst koni do velikosti dvaceti koní, ani obru do velikosti dvaceti obrů, aniž přitom změní proporce všech údů, zvláště kostí, které je třeba zesílit daleko přes onu míru, jaká by odpovídala příslušné velikosti. — Obecné mínění, že velké a malé stroje vydrží stejně dlouho, je zřejmě mylné.

Galilei, „Discorsi"

14. 1633—1642. Galileo Galilei žije ve svém venkovském domku poblíže Florencie, až do smrti zajatec inkvisice. „Discorsi."

Šestnáct set třicet až šestnáct set čtyřicet dva: Galileo Galilei žije jako zajatec inkvisice až do svého skonu.

Velká místnost se stolem, koženým křeslem a globusem. Galilei, teď starý a poloslepý, pečlivě experimentuje s malou dřevěnou koulí na zahnuté dřevěné kolejnici; v předsíni sedí na stráži mnich. Zaklepání na vrata. Mnich otvírá a vstoupí sedlák s dvěmi oškubanými husami. Virginia přichází z kuchyně. Je jí teď asi čtyřicet.

SEDLÁK · Mám je odevzdat.

VIRGINIA · Od koho jsou? Žádné husy jsem neobjednala.

SEDLÁK · Mám říct, že jsou od někoho, kdo zrovna projížděl. *Odejde.*

Virginia prohlíží s údivem husy. Mnich jí je vezme z ruky a nedůvěřivě je zkoumá. Pak jí je s uspokojením vrátí. Virginia je uchopí za krky a donese za Galileiem do velké místnosti.

VIRGINIA · Kdosi, kdo právě projíždí, posílá dárek.

GALILEI · Jaký?

VIRGINIA · Nevidíš?

GALILEI · Ne. *Dojde blíže.* Husy. Je připojeno, od koho jsou?

VIRGINIA · Ne.

GALILEI *jí vezme jednu husu z ruky* · Je těžká, ještě bych z ní kousek snědl.

VIRGINIA · Vždyť nemůžeš mít hlad. Právě jsi večeřel. A co je zase s očima? Měl bys na husy vidět od stolu.

GALILEI · Stojíš ve stínu.

VIRGINIA · Nestojím ve stínu. *Odnese husy.*

VIRGINIA *mnichovi* · Musíme poslat pro očního lékaře. Otec nerozeznal od stolu husy.

MNICH · K tomu je napřed třeba souhlasu monsignora Carpuly. — Psal zase sám?

VIRGINIA · Ne. Diktoval mně, vždyť to víte: Máte stránku sto třicet jedna a dvě, to byly poslední.

MNICH · Je starý lišák.

VIRGINIA · Nedělá nic, co by bylo proti předpisům. Jeho lítost je opravdová. Dávám na něho pozor. *Dá mu husy.* Řekněte v kuchyni, aby játra udusili s jablkem a s cibulí. *Vrací se do velké místnosti.* A teď mysleme na oči a ihned ustaňme s koulí. Můžeš mi zase nadiktovat kousek své každotýdenní zprávy arcibiskupovi.

GALILEI · Necítím se dost dobře. Přečti mi něco z Horáce.

VIRGINIA · Teprve před týdnem mi řekl monsignore Carpula, kterému vděčíme za tak mnoho — minule zase poslal zeleninu — že se ho arcibiskup po každé ptá, jak se ti líbí otázky a citáty, které ti posílá. *Usedla k diktátu.*

GALILEI · Jak jsem došel daleko?

VIRGINIA · Odstavec čtyři: Pokud jde o stanovisko Svaté církve k nepokojům v benátském arsenálu, sdílím vůči vzbouřilým provazníkům postoj kardinála Spolettiho...

GALILEI · Ano. *Diktuje.* ...sdílím vůči vzbouřilým provazníkům postoj kardinála Spolettiho, to jest mínění, že jest lépe rozdat jim jménem křesťanské lásky k bližnímu polévky, než vyplácet jim větší odměny za lodní lana a provazy. Protože se zdá moudřejší posilovat jejich víru místo jejich chtivosti. Apoštol Pavel říká: Dobrodiní neodpírejte nikdy — Jak to zní?

VIRGINIA · Báječně, otče.

GALILEI · Nemyslíš, že by někdo z toho mohl vyčíst ironii?

VIRGINIA · Ne. Arcibiskup bude šťastný. Je tak praktický člověk.

GALILEI · Spoléhám na tvůj úsudek. Co je dál na řadě?

VIRGINIA · Čarokrásné rčení: „Jsem-li slabý, pak jsem silný."

GALILEI · Žádný výklad.

VIRGINIA · Pročpak?

GALILEI · Co je tam dál?

VIRGINIA · „Abyste mohli pochopit, že poznati Kristovu lásku převyšuje veškeré poznání." Pavel Efezským III, 19.

GALILEI · Zvláště děkuji Vaší Eminenci za nádherný citát z epištoly Efezským. Jím

podnícen, našel jsem v naší nenapodobitelné Imitatio ještě toto — *cituje zpaměti* — „On, ke kterému hovoří slovo věčné, je prost mnohého tázání." Smím při té příležitosti říci něco o sobě? Ještě stále se mi vytýká, že jsem kdysi napsal knihu o nebeských tělesech v řeči trhovců. Neměl jsem tím v úmyslu navrhnout nebo doporučit, aby knihy o mnohem důležitějších předmětech, jako na příklad o teologii, byly skládány rovněž v žargonu prodavačů těstovin. Argument pro latinskou bohoslužbu, totiž že universalita tohoto jazyka umožňuje všem národům naslouchat Svaté mši stejným způsobem, se mi zdá málo šťastný, poněvadž by posměváčkové, kteří nikdy neupadnou do rozpaků, mohli namítnout, že takto textu nerozumí žádný z národů. Vzdám se rád snadné srozumitelnosti svatých věcí. Latina kazatelny, která chrání věčnou pravdu Církve před zvědavostí nevědoucích, vzbuzuje důvěru, je-li přednášena duchovními z nižších tříd přízvukem, který je pro místní nářečí obvyklý. — Ne, to škrtni.

VIRGINIA · Všecko?

GALILEI · Všecko, co přijde za slovy „prodavači těstovin".

Zaklepání na vrata. Virginia jde do předsíně. Mnich otevře. Je to Andrea Sarti — teď muž středních let.

ANDREA · Dobrý večer. Chystám se opustit Itálii a věnovat se vědě v Holandsku. Byl jsem požádán, abych ho cestou vyhledal. Mám o něm přinést zprávy.

VIRGINIA · Nevím, jestli tě bude chtít vidět. Nikdy jsi nepřišel.

ANDREA · Zeptej se ho.

Galilei pozná hlas. Sedí nehnutě. Virginia vejde k němu.

GALILEI · Je to Andrea?

VIRGINIA · Ano. Mám ho poslat pryč?

GALILEI *po pause* · Přiveď ho sem.

Virginia přivede Andreu.

VIRGINIA *mnichovi* · Je neškodný. Byl jeho žákem. A tak je teď jeho nepřítelem.

GALILEI · Nech mě s ním o samotě, Virginie.

VIRGINIA · Chci slyšet, co vykládá. *Usedne.*

ANDREA *chladně* · Jak se vám vede?

GALILEI · Přistup blíž. Co děláš? Vypravuj o své práci. Zaslechl jsem, že se zabýváš hydraulikou.

ANDREA · Fabricius v Amsterodamu mě požádal, abych se zeptal, jak se vám vede.

Pausa.

GALILEI · Vede se mi dobře. Věnují mi velikou pozornost.

ANDREA · Těší mě, že mu budu moci oznámit, že se vám vede dobře.

GALILEI · Fabricius bude mít radost, když to uslyší. A můžeš ho informovat, že žiji v přiměřeném komfortu. Hlubokou lítostí jsem si udržel přízeň nadřízených natolik, že mi ve skromném rozsahu povolili vědecké studium pod duchovní kontrolou.

ANDREA · Ano. I my jsme zaslechli, že Církev je s vámi spokojena. To, že jste se zcela podrobil, zapůsobilo. Tvrdí se, že vrchnost zjistila se zadostiučiněním, že v Itálii od té doby už nevyšlo dílo, jež by tvrdilo cokoli nového.

GALILEI *naslouchaje* · Jsou bohužel země, které se ochrany církve vzdávají. Obávám se, že se tam šíření odsouzených nauk dostává i nadále podpory.

ANDREA · I tam došlo po vašem odvolání k obratu, který je pro Církev potěšitelný.

GALILEI · Skutečně? *Pausa.* Od Descartesa v Paříži nic nového?

ANDREA · Ale ano. Na zprávu o vašem odvolání strčil traktát o podstatě světla do zásuvky.

Dlouhá pausa.

GALILEI · Mám starost o několik vědeckých přátel, jež jsem svedl na dráhu omylu. Byli mým odvoláním poučeni?

ANDREA · Mám v úmyslu odejít do Holandska, abych mohl vědecky pracovat. Nedovolí se volovi, co si nedovolí Jupiter.

GALILEI · Rozumím.

ANDREA · Federzoni zase brousí čočky v kterémsi milánském krámě.

GALILEI *se směje* · Neumí latinsky.

Pausa.

ANDREA · Fulganzio, náš malý mnich, se vzdal bádání a vrátil se do lůna Církve.

GALILEI · Ano.

Pausa.

GALILEI · Ano. *Pausa.* Nadřízení doufají, že duševně ozdravím. Dělám větší pokroky, než se dalo čekat.

ANDREA · Tak.

VIRGINIA · Díky Bohu.

GALILEI *přísně* · Podívej se po husách, Virginie.

Virginia zlostně odchází. Když přejde kolem mnicha, mnich ji oslovi.

MNICH · Ten člověk se mi nelíbí.

VIRGINIA · Je neškodný. Vždyť slyšíte. *Při odchodu.* Dostali jsme čerstvý kozí sýr.

Mnich jde za ní.

ANDREA · Pojedu celou noc, abych mohl zítra ráno překročit hranice. Mohu jít?

GALILEI · Nevím, proč jsi přišel, Sarti? Abys mě vytrhl z klidu? Od doby, co jsem tady, žiji opatrně a myslím opatrně. Mívám stejně recidivy.

ANDREA · Nerad bych vás rozčilil, pane Galilei.

GALILEI · Barberini to nazval svrabem. Nebyl sám zcela imunní. Pustil jsem se zase do psaní.

ANDREA · Čeho?

GALILEI · Dopsal jsem „Discorsi".

ANDREA · Cože? „Dialogy o dvou nových vědních oborech," o mechanice a zákonech volného pádu? Tady?

GALILEI · Ach, dávají mi papír a pero. Moji nadřízení nejsou hloupí. Vědí, že zakořeněné neřesti se nedají vymýtit z jednoho dne na druhý. Chrání mě před nepříjemnými následky tím, že stránku po stránce zabavují.

ANDREA · Bože!

GALILEI · Řekl jsi něco?

ANDREA · Dávají vám orat vodu. Dávají vám papír a pero, abyste se uklidnil! Jak jste mohl vůbec s takovou perspektivou psát?

GALILEI · Ach, jsem otrokem svých zvyklostí.

ANDREA · „Discorsi" v rukou mnichů! A Amsterodam i Londýn po nich baží!

GALILEI · Dovedu si představit, jak Fabricius běduje, buší do své hory sádla — sám v bezpečí, v Amsterodamu.

ANDREA · Dva nové vědní obory více méně ztraceny!

GALILEI · Fabricia a několik dalších nepochybně usmíří, až uslyší, že jsem se vzdal posledních skrovných zbytků pohodlí a že jsem zhotovil opis; jaksi za svými zády, obětuje za jasnějších nocí po dobu šesti měsíců každou unci světla.

ANDREA · Vy máte opis?

GALILEI · Má ješitnost mi dosud bránila, abych jej zničil.

ANDREA · Kde je?

GALILEI · „A pakli oko tvé pohoršuje tebe, vylup je a vrz od sebe." Ať to napsal kdokoli, věděl o komfortu více než já. Domnívám se, že by bylo vrcholem bláznovství vydat jej. Poněvadž jsem nedokázal zdržet se vědecké práce, můžete jej však stejně dobře dostat. Opis leží v globusu. Kdybys měl chuť vzít jej s sebou do Holandska, pak bys přirozeně musel celou odpovědnost nést sám. Musil bys tvrdit,

žes rukopis koupil od někoho, kdo má přístup k originálu ve Svatém officiu.
Andrea zašel ke globusu. Vyjme opis.

ANDREA · „Discorsi!" *Listuje v rukopisu. Čte.* „Mám v úmyslu vytvořit zcela novou vědu, která by se zabývala velmi starým thematem, pohybem. Zjistil jsem pokusy několik jeho vlastností, které jsou zajímavé."

GALILEI · Co jsem si s volným časem měl počít?

ANDREA · To jsou základy nové fysiky!

GALILEI · Strč to pod kabát.

ANDREA · A my myslili, že jste přeběhl! A já vás odsuzoval nejhlasitěji!

GALILEI · To bylo správné. Učil jsem tě vědě, a popíral jsem pravdu.

ANDREA · Tohle změní vše. Naprosto vše!

GALILEI · Ano?

ANDREA · Skryl jste pravdu. Před nepřítelem. Také v ethice jste nás předešel o staletí.

GALILEI · Jak to myslíš, Andreo?

ANDREA · Říkali jsme s mužem z ulice: Zemře, ale nikdy neodvolá. — Vrátil jste se se slovy: Odvolal jsem, ale budu žít. — Říkali jsme: Vaše ruce jsou poskvrněné. Odvětil jste: Je lépe je mít poskvrněné než prázdné.

GALILEI · Je lépe je mít poskvrněné než prázdné. To zní realisticky. To zní galileiovsky. Nová věda, nová ethika.

ANDREA · Já to měl vědět především! Bylo mi deset, když jste prodal dalekohled kohosi jiného benátskému senátu. A pak jsem vás viděl tento přístroj nesmrtelným způsobem užívat. Vaši přátelé vrtěli hlavami, když jste se ponížil před oním dítětem ve Florencii, ale věda získávala publikum. Smával jste se vždy hrdinům. „Trpící lidé mě nudí," říkával jste. „Neštěstí pochází z nedostatečných propočtů." A také: „Křivá čára může být nejkratší spojnicí mezi dvěma body, narážíme-li na překážky."

GALILEI · Vzpomínám si.

ANDREA · Když se vám pak v roce třiatřicet zlíbilo odvolat populární část svého učení, měl jsem vědět, že jste se jen stahoval z beznadějné politické bitky, abyste se mohl věnovat dál tomu, co je vědě nejvlastnější.

GALILEI · A to...

ANDREA · ...studiu vlastností pohybu, jenž je otcem všech strojů, jež jedině učiní Zemi tak obyvatelnou, že se bude možno zříci nebe.

GALILEI · Aha.

ANDREA · Získal jste čas k napsání vědeckého díla, jež mohlo být napsáno jen vámi. Kdybyste byl skončil v gloriole plamenů na hranici, byli by se stali vítězi ti druzí.

GALILEI · Jsou vítězi. A není vědeckého díla, jež by nemohl napsat někdo jiný.

ANDREA · Proč jste tedy odvolal?

GALILEI · Odvolal jsem, poněvadž jsem se bál tělesné bolesti.

ANDREA · Ne!

GALILEI · Ukázali mi mučidla.

ANDREA · Nešlo tedy o záměr?

GALILEI · Nebylo žádného záměru.
Pausa.

ANDREA *hlasitě* · Věda zná jediný příkaz — aby byla vědeckým přínosem.

GALILEI · A tomu příkazu jsem dostál. Buď vítán, bratře ve vědě a bratranče ve zradě uprostřed špíny stok! Jíš ryby? Mám rybu. To, co smrdí, není má ryba, nýbrž já sám. Vyprodávám a ty jsi kupec. Och, jak neodolatelný to pohled na knihu, na ono posvěcené zboží! Sliny se sbíhají v ústech a utápějí kletby. Velká nevěstka babylónská, šelma vražedná, roztahuje stehna, a vše je jiné! Budiž posvěceno naše čachrující, vše očišťující, smrti se strachující společenství!

ANDREA · Bázeň ze smrti je lidská! Vědě do lidských slabostí nic není.

GALILEI · Ne?! — Milý Sarti, i ve svém dnešním postavení se ještě cítím schopen dát vám několik poučení o tom, do čeho vědě, které jste se zapsal, něco je.
Malá pausa.

GALILEI *ruce akademicky sepjaty na břiše* · Ve volných chvílích, jichž mám mnoho, jsem si znovu prošel celý svůj případ a přemýšlel jsem o tom, jak jej posoudí svět vědy, ke kterému se sám již nepočítám. I obchodník vlnou se musí starat, aby nejen lacino nakoupil a draho prodal, nýbrž aby obchod též nebyl ničím narušován. Činnost vědecká si v tomto ohledu žádá, jak se mi zdá, zvláštní statečnosti. Obchoduje s vědomostmi vzešlými z pochyb. Tím, že získává poznatky o všem pro každého, snaží se z každého udělat pochybovače. Knížata, statkáři a duchovní však nutí většinu lidu, aby setrvala ve třpytivém oparu pověr a zašlých slov, jenž jejich machinace zastírá. Bída, v níž tolik lidí žije, je stará jako horstva a je z kazatelny i z katedry prohlašována za nezničitelnou jako horstva. Naše nové umění pochybovat nadchlo široké publikum. Vytrhlo nám teleskop z ruky a namířilo jej na trýznitele. Oni sobečtí násilníci, kteří si až dosud lačně přisvojovali plody vědy, cítili, že chladné oko vědy je upřeno na tisíciletou, ale umělou bídu, která jasně může být odstraněna jejich odstraněním. Zasypali nás hrozbami a úplatky, jimž slabé duše tak těžko odolávají. Ale copak se můžeme zpěčovat mase a zůstat při tom vědci? Dráhy nebeských těles se staly přehlednějšími, ale dráhy, kterými se dávají vládci nad národy, jsou stále ještě nevyzpytatelné. Boj o změřitelnost nebes byl vyhrán pochybami; vírou se musí boj římské hospodyně o mléko prohrávat stále znovu. Věda má co dělat s bojem tím i oním, Sarti. Lidstvo, potácejíc se v tomto tisíciletém třpytivém oparu pověr a zašlých slov, příliš nevědomé, aby mohlo plně rozvinout vlastní síly, nebude schopno rozvinout síly přírody, které odhalujete. Pro koho pracujete? Domnívám se, že by věda měla usilovat jedině o to, aby ulehčovala lidem lopotu. Jestli se vědci, sobeckými vládci zastrašeni, spokojují tím, že hromadí vědění pro vědění, pak se z vědy může stát mrzák a vaše nové stroje se mohou stát jen novým zdrojem útrap. Můžete časem objevit vše, co objevit lze, ale váš pokrok bude přesto jen dalším pokročením směrem od lidstva. Propast mezi vámi a jím by se jednoho dne mohla prohloubit tak, že by váš jásot nad nějakou novou vymožeností zanikl ve výkřiku hrůzy celého lidstva.—Měl jsem jako vědec jedinečnou příležitost. V mé době astronomie dosáhla tržišť. Za těchto zcela zvláštních okolností mohla neochvějnost jediného muže vyvolat velké otřesy. Kdybych byl nepodlehl, mohli přírodovědci dojít k něčemu, co se rovnalo hippokratické přísaze lékařů, totiž k slibu, že použijí svých vědomostí jedině pro blaho lidstva! Jak situace dnes vypadá, dá se však nanejvýš doufat v pokolení vynalézavých skrčků, jež možno najmout k čemukoliv. Došel jsem nadto k přesvědčení, že jsem nikdy v opravdovém nebezpečí nebyl, Sarti. Po několik let jsem byl stejně silný jako vrchnost. A já dával své vědění vládcům, aby je užili nebo neužili, a třebas i zneužili, zcela podle libosti. *Virginia vstoupí s mísou a zastaví se.* Zradil jsem své povolání. Člověk,

který učiní to, co jsem učinil já, nemůže být trpěn v řadách vědy.

VIRGINIA · Byl jsi přijat do řad věřících. *Jde dál a postaví mísu na stůl.*

GALILEI · Správně. — Musím se teď najíst. *Andrea mu podává ruku. Galilei ruku vidí, ale neuchopí ji.* Učíš teď sám. Můžeš si dovolit podat ruku někomu takovému, jako jsem já? *Zajde ke stolu.* Někdo tudy projel a poslal mi husy. Jsem stále ještě labužník.

ANDREA · Vy tedy už nesoudíte, že nastal nový věk?

GALILEI · Ale ano. — Dávej na sebe pozor, až pojedeš Německem s pravdou pod kabátem.

ANDREA *neschopen jít* · Pokud jde o ohodnocení autora, o němž jsme mluvili, nedovedu vám odpovědět. Neumím si však představit, že by vaše vražedná analysa mohla být posledním slovem.

GALILEI · Srdečný dík, pane. *Pustí se do jídla.*

VIRGINIA *doprovodí Andreu ven* · Nemáme rádi návštěvníky z minulosti. Rozčilují ho. *Andrea jde. Virginia se vrací.*

GALILEI · Máš tušení, od koho by ty husy mohly být?

VIRGINIA · Od Andrea ne.

GALILEI · Snad ne. Jaká je noc?

VIRGINIA *u okna* · Jasná.

■

15. 1637. Galileiho kniha „Discorsi" překračuje italské hranice.

Pomněte, lidé odevšad:
věda se musila na útěk dát.
Kdo je chtivý vědění,
zbyl tu s námi — já, on, vy.
Nad světlem vědy je nám dáno bdít,
nikdo ho nesmí zneužít,
aby strašným požárem
nesežehla naši zem,
celou zem.

Malé italské pohraniční městečko brzy zrána. U závor pohraniční stráže si hrají děti. Andrea čeká vedle kočího, než stráž prozkoumá jeho papíry. Sedí na bedýnce a čte v Galileiho rukopisu. Na druhé straně závor stojí kočár.

DĚTI · *zpívají:*

Za humny vidět Marii,
růžovou svoji košili
si trošku pokálela.
Když vítr zavál studeně,
košilku vzala na sebe,
hlavně, že byla celá.

POHRANIČNÍ STRÁŽ · Proč opouštíte Itálii?

ANDREA · Jsem vědec.

POHRANIČNÍ STRÁŽ *písaři* · Napiš do rubriky „Důvod odjezdu za hranice": Vědec. Vaše zavazadla musím prohlédnout. *Učiní tak.*

PRVNÍ HOCH *Andreovi* · Tady byste sedět neměl. *Ukáže na chalupu, před níž Andrea sedí.* Bydlí tu stará čarodějnice.

DRUHÝ HOCH · Stará Marina není žádná čarodějnice.

PRVNÍ HOCH · Mám ti skroutit ruku?

TŘETÍ HOCH · A je to čarodějnice. Létá v noci povětřím.

PRVNÍ HOCH · A proč jí tedy ve městě nepodá nikdo ani hrnek mléka, když není čarodějnice?

DRUHÝ HOCH · Jakpak by mohla létat povětřím? To nedokáže nikdo. *Andreovi.* Nebo to snad někdo dokáže?

PRVNÍ HOCH *o druhém* · To je Guiseppe. Je hloupý, ponévadž nechodí do školy — nemá jediné kalhoty celé.

POHRANIČNÍ STRÁŽ · Co je to za knihu?

ANDREA *aniž vzhlédne* · Napsal ji velký filosof Aristoteles.

POHRANIČNÍ STRÁŽ *nedůvěřivě* · Co je to zač?

ANDREA · Už umřel.

Chlapci se vysmívají čtoucímu Andreovi tím, že se tváří, jako by při chůzi rovněž četli.

POHRANIČNÍ STRÁŽ *písaři* · Podívej se, jestli tam něco stojí o náboženství.

PÍSAŘ *listuje* · Nemohu nic najít.

POHRANIČNÍ STRÁŽ · Tohle hledání také nemá smysl. Kdyby chtěl něco schovat, tak by nám to nestrčil takhle pod nos. *Andreovi.* Musíte podepsat, že jsme všecko prohledali.

Andrea váhavě vstane a odchází s pohraniční stráží do domu, aniž ustane v četbě.

TŘETÍ HOCH *písaři, ukazuje na bedýnku* · Tady je ještě něco, podívejte!

PÍSAŘ · To tu prve nebylo?

TŘETÍ HOCH · To sem postavil čert. Je to bedna.

DRUHÝ HOCH · Není pravda, patří tomu cizinci.

TŘETÍ HOCH · Já bych k ní nešel. Očarovala kočímu Passimu koně. Sám jsem se díval dírou ve střeše, kterou tam udělala sněhová vánice, a zaslechl jsem, jak kašlou.

PÍSAŘ *který byl již téměř u bedýnky, teď otálí a nakonec se vrací* · Nějaká čertovina, že? Nu, nemůžeme zkontrolovat všechno. Kam bychom přišli?

Andrea se vrací se džbánkem mléka. Usedne zase na bedýnku a čte dále.

POHRANIČNÍ STRÁŽ *přichází za ním s listinami* · Ty bedny zase zavři. Máme všecko?

PÍSAŘ · Všecko.

DRUHÝ HOCH *Andreovi* · Vy jste přece vědec. Řekněte sám: Může někdo létat povětřím?

ANDREA · Počkej chvilku.

POHRANIČNÍ STRÁŽ · Můžete jít.

Kočí sebral zavazadla. Andrea uchopí bedýnku a chce jít.

POHRANIČNÍ STRÁŽ · Počkat! Co je to za bedýnku?

ANDREA *vytáhne zase svou knihu* · Jsou v ní knihy.

PRVNÍ HOCH · To je ta od čarodějnice.

POHRANIČNÍ STRÁŽ · Hloupost, jakpak by mohla očarovat bednu?

TŘETÍ HOCH · Když jí čert pomůže!

POHRANIČNÍ STRÁŽ *se směje* · To na nás neplatí. *Písaři.* Otevři ji.

Písař otevírá bedýnku.

POHRANIČNÍ STRÁŽ *nevrle* · Kolik jich je?

ANDREA · Čtyřiatřicet.

POHRANIČNÍ STRÁŽ *písaři* · Jak dlouho by ti to trvalo?

PÍSAŘ *který se začal povrchně probírat obsahem* · Všecko už vytištěno. Jestli to mám prolistovat celé, tak z vaší svačiny zaručeně nic nebude. A kdy mám doběhnout za kočím Passim, abych při dražbě domu vybral dlužné mýtné, to také nevím!

POHRANIČNÍ STRÁŽ · Ba, ty peníze musíme dostat. *Odstrčí knihy nohou.* Nu, co už v nich může být! *Kočímu.* Pryč s tím!

Andrea přechází s kočím, který nese bedýnku, hranice. Na druhé straně zastrčí Galileiho rukopis do cestovní brašny.

TŘETÍ HOCH *ukáže na džbánek, který Andrea nechal stát* · Co je tohle?

PRVNÍ HOCH · A bedna je pryč! Vidíte, že v tom měl prsty čert?

ANDREA *se obrátí* · Ne, to já. Musíš se naučit chodit s očima otevřenýma. Mléko i džbán jsem zaplatil. Ať si jej stařena vezme. A ještě něco! Zůstal jsem ti dlužen odpověď, Guiseppe. Na koštěti se povětřím létat nedá. Při nejmenším by na něm musil být připevněn stroj. Ale takový stroj dosud není. A možná, že nikdy ne-

bude. Člověk je moc těžký. Ale kdopak ví? Nevíme toho ještě zdaleka dosti, Guiseppe. Jsme opravdu teprve na začátku.

■

POZNÁMKY K „ŽIVOTU GALILEIHO“*

Předmluva

Je známo, jak užitečný vliv může mít na lidi přesvědčení, že stanuli na prahu nové doby. Jejich okolí se jim dosud zdá nehotové a schopné velmi potěšitelných zlepšení, plné netušených i tušených možností, tvárnou surovinou v jejich rukou. Připadají si jako po ránu, odpočatí, statní, nápaditi. S dosavadní vírou se zachází jako s pověrou, co se ještě včera jevilo jako samozřejmé, podrobuje se novému zkoumání. Lidé říkají: Byli jsme ovládáni, teď však budeme vládnout.

Slova žádné jiné písně nenadchla na přelomu století dělníky tak jako slova „jsme příchod nové doby“; staří i mladí podle nich pochodovali, ti nejubožejší a nejvysílenější stejně jako ti, kteří si na civilisaci už něco vydobyli; všichni si připadali mladí. Pod „nátěračem“ se neslýchaná svůdnost oněch slov vyzkoušela rovněž, také on sliboval nový věk. Slova však v tomto případě ukázala svou vágnost a prázdnotu. Jejich neurčitost, které svůdcové mas teď využívali, byla dlouho jejich silou. Nová doba, to bylo a je něco, co se týká všeho, co neponechává nic beze změny, co však teprve rozvine svůj charakter, je něco, v čem má místo všechna fantasie a co by přílišná určitost výpovědí jen omezovala. Miluje se pocit, že jsme na počátku, že jsme v situaci pionýrů, nadšení vyvolává postoj toho, kdo začíná. Miluje se blaženost těch, kteří promazávají nový stroj, jenž má teprve ukázat svou sílu, těch, kteří na staré mapě zaplňují bílé místo, těch, kteří kopou základy nového domu, domu vlastního.

Tento pocit zná badatel, jenž objeví něco, co všechno změní, řečník, jenž chystá řeč, která vytvoří novou situaci. A jak strašné je zklamání, když lidé zdánlivě nebo s určitostí zjistí, že se stali oběťmi klamu, že staré je silnější než nové, že „fakta“ mluví proti nim, a ne pro ně, že jejich doba, doba nová, dosud nenadešla. Nejsou potom v situaci stejně zlé jako předtím, nýbrž v situaci mnohem horší; obětovali totiž svým plánům tak leccos, co se jim nyní nedostává, odvážili se dopředu a jsou nyní přepadeni, ono „staré“ se na nich mstí. Badatel nebo vynálezce, člověk neznámý, ale také nepronásledovaný, dokud svůj vynález nezveřejnil, se teď, když byl vynález vyvrácen nebo zdifamován, stává podvodníkem a šarlatánem, ach, kýmsi příliš známým; utiskovaný a vykořisťovaný se nyní, kdy jeho vzpoura byla potlačena, stává buřičem, jehož stíhá zvlášť tvrdý útisk a trest. Vypětí je vystřídáno vyčerpáním, naděje, snad přemrštěná, beznadějí možná rovněž přemrštěnou. Ti, kteří neklesnou zpět do otupělosti a lhostejnosti, upadají do něčeho horšího; ti, kdo nepozbyli aktivity, kterou ve prospěch svých ideálů vyvíjeli, jí teď používají proti nim! Žádný reakcionář není neúprosnější než novátor, který ztroskotal, žádný slon není krutějším nepřítelem slonů divoce žijících než slon ochočený.

A při tom tito zklamaní možná stále ještě žijí v nové době, v době velkého převratu. Jenže o oné nové době nic nevědí.

V takových dobách se totiž pojem „nového“ zfalšovává. „Staré“ a „prastaré“, jež se znovu objevuje na kolbišti, vydává se za „nové“ nebo je za „nové“ vyhlašováno ve chvíli, kdy se „staré“ nebo „prastaré“ novým způsobem prosazuje. Skutečně „nové“ se však prohlásí za „včerejší“, poněvadž přece bylo pro dnešek sesazeno, snižuje se na věc přechodné módy, jejíž čas pominul. „Nový“ je na příklad způsob vedení válek a „starý“ prý je způsob hospodaření, jenž naznačen, ale dosud nikdy neuskutečněn, chce udělat války zbytečnými. „Nově“ se upevňuje třídní společenský řád a „starý“ prý je ten, který chce třídy odstranit.

Lidé v takových dobách sice naději neztrácejí, jejich naděje však dostávají nový směr. Doufali, že se jim jednou dostane k snědku chleba. Nyní mohou doufat, že se jim k snědku dostane kamenů.

Uprostřed rychle houstnoucí tmy nad horečnatým světem, v sousedství krvavých skutků a neméně krvavých myšlenek, vzmáhajícího se barbarství, které, zdá se, povede nezadržitelně do snad největší a nejstrašlivější války všech dob, je těžko zaujmout postoj vhodný pro lidi na prahu nové a šťastnější doby. Což nesvědčí vše o tom, že nastává noc, a nic o tom, že nastává nová doba? Není tedy vhodné zaujmout postoj, který slouží lidem, jež jdou v ústrety noci? Jaképak řeči o „nové době?“ Což není i tento výraz sám o sobě zastaralý? Z míst, odkud se k nám ozývá, je vykřikován ochraptělými hrdly. Inu, právě teď jde o barbarství, které se tváří, jako by bylo novou dobou. Tvrdí o sobě, že doufá v tisícileté trvání.

Máme se tedy držet staré doby? Máme mluvit o zmizelé Atlantidě?

Uléhám proto večer na lůžko s myšlenkou na jitro, na ono jitro, které uplynulo, abych nemusil myslit na jitro, které nastane? Zabývám se proto epochou vědy a umění tři sta let starou? Doufám, že ne.

Obrazy zítřka a noci jsou klamné. Šťastné doby nepřicházejí jako jitro po prospané noci.

Pravdivý obraz nové doby
Předmluva k americké versi

Když jsem v prvních letech vyhnanství psal v Dánsku hru „Život Galileiho“, pomáhali mi při rekonstrukci ptolemaiovského obrazu světa asistenti Nielse Bohra, kteří pracovali na problému rozbití atomu. Mým záměrem mimo jiné bylo podat neskreslený obraz nové doby — počin nesnadný, když každý kolem byl přesvědčen, že době naší všecky znaky doby nové scházejí. Nic se na tom aspektu nezměnilo, když jsem léta poté přikročil k tomu, abych s Charlesem Laughtonem vytvořil americkou versi hry. „Atomický věk“ debutoval uprostřed naší práce v Hirošimě. Z jednoho dne na druhý jsem četl biografii zakladatele nové fysiky jinýma očima. Infernální účin Velké bomby postavil spor Galileiho s vrchností své doby do nového, ostřejšího světla. Bylo třeba provést jen drobné změny, ani jedna se netýkala struktury. Již v originálu byla znázorněna Církev jako světská vrchnost a její ideologie jako ideologie v podstatě změnitelná s leckterou jinou. Od počátku byla klíčem k obrovité postavě Galileiho jeho představa o vědě spjaté s lidem. Po staletí a po celé Evropě se mu od lidu dostávalo ve formě legendy cti, že se jeho odvolání nevěřilo, ač se lid tehdy již dávno vědcům vysmíval, že jsou jednostranní, nepraktičtí a eunušští podivíni. (Už slovo „učenec“ má v sobě cosi směšného, cosi pasivního. V Bavorsku se mluvívalo o „Norimberském trychtýři“, kterým byly těm, kdož nebyli valně obdařeni rozumem, více nebo méně nuceně nalévány náramné dávky vědomostí, čili cosi jako mozkový klystýr. Nikterak tím nezmoudřeli. I když někdo „sežral všechnu moudrost“, pokládalo se to za jev nepřirozený. „Vzdělaní“ — a také na tomto slově lpí ona osudná pasivnost — mluvívali o pomstě „nevzdělaných“, o vrozené nenávisti vůči „duchu“, a ono opovržení mělo vskutku v sobě cosi nenávistného;

*) Poznámky k „Životu Galileiho“ nemohl Brecht již pro uveřejnění sestavit a prohlídnout. Vycházejí v podstatě nezredigované.

na vesnici a v předměstích byl „duch“ pocitován jako cosi cizího, a dokonce nepřátelského. Ale i v „lepších vrstvách“ bylo možno se s tímto opovržením setkávat. Existoval „svět učenců“, a to byl svět jiný. „Učenec“ byl impotentní, nedokrevný pomatenec, byl něčím domýšlivým, a ne zvlášť životaschopným.)

Závěrečná poznámka k americké versi*

Je třeba vědět, že se naše představení konalo v době a v zemi, v níž byla právě vyrobena a vojensky zužitkována atomová bomba a v níž nukleární fysika teď byla zahalena hustou rouškou tajemství. Na den svržení bomby těžko zapomene každý, kdo jej zažil ve Spojených státech. Japonská válka to byla, která je opravdu stála oběti. Vojenské transporty vycházely od západního pobřeží a tam se také vraceli ranění a ti, kdo se stali obětmi asijských chorob. Když se první novinové zprávy dostaly do Los Angeles, uvědomil si každý, že to znamená konec obávané války, návrat synů a bratří. Ale podivný smutek zachvátil toto velké město. Autor hry slyšel od průvodčích autobusů a prodavaček na ovocných trzích jedině projevy hrůzy. Bylo to vítězství, ale zároveň hanebná porážka. Pak následovalo utajení gigantického zdroje energie představiteli vojska a politiky, které intelektuály pobouřilo. Svoboda bádání, výměna vynálezů, mezinárodní pospolitost vědců, vše bylo ochromeno úřady, jímž se na výsost nedůvěřovalo. Velcí fysici opouštěli o překot službu své válečnické vlády; jeden z nejvěhlasnějších přijal učitelské místo, které ho nutilo, aby pracovní čas promrhával vykládáním nejzákladnějších pouček, jen aby nemusel pracovat pod oním úřadem. Vynalézat stalo se čímsi potupným.

* V létě 1947 v Beverly Hills ve Spojených státech, s Charlesem Laughtonem jako Galileim.

Chvála nebo zavržení Galileiho?

Bylo by velkou slabinou díla, kdyby pravdu měli fysici, kteří mi — s projevy souhlasu — řekli, že Galileiho odvolání prý je přes občasná „zakolísání“ znázorněno rozumně, a to proto, že mu ono odvolání umožnilo pokračovat ve vědecké práci a odevzdat ji potomkům. Ve skutečnosti obohatil Galilei astronomii a fysiku tím, že tyto vědní obory zároveň oloupil o valnou část jejich společenského významu. Tím, že zdiskreditovaly bibli a církev, stály po nějaký čas na barikádě za *všechen* pokrok. Je pravda, že ke změně přesto v následujících stoletích docházelo, a že ony na ní byly účastny, ale byla to prostě změna místa revoluce, skandál se jaksi zvrhl v diskusi mezi odborníky. Církev a s ní všechna reakce se mohly dát na spořádaný ústup a svou moc více méně uhájily, a pokud pak jde o ony vědy, nedosáhly později již nikdy svého tehdejšího mocného postavení ve společnosti, nedostaly se již nikdy do takové blízkosti lidu. Galileiho zločin možno pokládat za „dědičný hřích“ moderních přírodních věd. Z nové astronomie, která novou třídu, měšťanstvo, nanejvýš zajímala, poněvadž napomáhala revolučním sociálním proudům doby, udělal ostře ohraničenou speciální vědu, která se ovšem právě tím, že byla čistou vědou, že byla indiferentní k způsobům výroby, mohla vyvíjet poměrně nerušeně. Atomová bomba je jako fenomén technický i jako fenomén sociální klasickým výsledným produktem Galileiho vědeckého výkonu i jeho sociálního selhání.
„Hrdinou“ díla takto tedy není Galilei, nýbrž lid, jak řekl Walter Benjamin. Mám dojem, že je to řečeno trochu příliš stručně. Doufám, že dílo ukazuje, jak si společnost na svých individuích vynutí, co od nich potřebuje. Pud, který Galileiho neustále nutká, aby bádal, a který je fenomén sociální, pud, jenž ve srovnání s pudem pohlavním neposkytuje méně rozkoší a chová se stejně diktátorsky, zavádí Galileiho na toto tak nebezpečné pole, žene jej do trýznivého konfliktu s jeho mocnými tužbami po jiných rozkoších. Natočí dalekohled k hvězdám a vydá se tím na pospas mučidlům. Nakonec se oddává vědě jako neřesti, tajně, pravděpodobně s výčitkami svědomí. Za takové situace člověk sotva baží po tom, aby Galileiho buď jen chválil, nebo jen zatracoval.

„Život Galileiho“ není tragédií

Pro divadla tím vznikne otázka, zda se „Život Galileiho“ má hrát jako tragédie nebo jako hra optimistická. Mají se přidržovat — pokud jde o základní tón — scény první, v níž Galilei vítá novou dobu, nebo některých partií scény čtrnácté? Podle běžných pravidel výstavby hry by bylo třeba, aby její závěr byl důraznější. Hra však podle těchto pravidel psána není. Hra ukazuje příchod nové doby a snaží se revidovat některé předsudky o příchodu nové doby.

Znázornění církve

Pro divadla je důležité si uvědomit, že tato hra musí ztratit značnou část účinku, jestli se představení zaměří hlavně proti katolické církvi. Z vystupujících osob nosí mnozí církevní oděv. Herci, kteří by je proto chtěli znázornit nenávistně, nečinili by správně. Na druhé straně nemá ovšem ani církev právo na to, aby se lidské slabosti jejích příslušníků zastíraly. Příliš často tyto slabosti povzbuzovala a potlačovala snahu, aby byly odkryty. V této hře nejde však ani o to, aby se na církev křiklo: „Ruce pryč od vědy!“ Moderní věda je legitimní dcerou církve, dcerou, která se emancipovala a obrátila proti své matce. V této hře funguje církev prostě jako vrchnost, a to i tam, kde se staví proti svobodě bádání. Poněvadž věda byla odnože teologie, je vrchností duchovní, je poslední vědeckou instancí. Hra ukazuje zatímní vítězství vrchnosti, nikoli vítězství duchovních. Ale je také světskou vrchností, poslední politickou instancí. Odpovídá historické pravdě, když se Galilei ve hře nikdy neobrací přímo proti církvi. Nenajde se žádná taková věta. Kdyby tomu bylo jinak — vyšetřovací komise tak důkladná jako inkvisice by ji byla zaručeně vynesla na světlo. A historické pravdě také odpovídá, že největší astronom papežského Collegia Romana Christoph Clavius Galileiho objevy potvrdil (6. scéna). Stejně souhlasí, že mezi jeho žáky byli duchovní (8., 9. a 13. scéna).
Nabízí se možnost vzít si satiricky na mušku světské zájmy vysokých hodnostářů (mohlo by se tak stát ve scéně 7.). Způsob, jakým tito vysocí úředníci s badatelem jednají, však tu má jen ukázat, že podle dosavadních zkušeností se mohou domnívat, že i Galilei bude rychle povolný. Neklamou se.
Kdybychom při tom chtěli myslet na naše měšťácké politiky, tak bychom museli duchovní (a vědecké) zájmy těchto tehdejších politiků velebit.
Hra se proto také vzdává toho, aby přihlížela k padělkům v protokolu z roku 1616, jež jsou prací inkvisice z roku 1633, jak zjistila novější historická věda pod vedením německého učence Emila Wohlwilla. Rozsudek z roku 1633 byl jimi po stránce právní nepochybně umožněn. Kdo rozumí shora naznačenému stanovisku, pochopí, že autorovi nešlo o tuto juristickou stránku procesu.
Nemůže být pochybností o tom, že Urban VIII. byl osobně na Galileiho roztrpčen a že z akce proti němu udělal velmi nenávistným způsobem svou věc. Hra k tomu nepřihlíží.
Kdo rozumí autorovu postoji, pochopí, že takové stanovisko neznamenalo poklonkování církvi 17. nebo dokonce 20. století.
Pojetí církve jako vrchnosti ovšem nestačí na to, aby církev v divadelním procesu, který hra proti

pronásledovatelům zastánců svobodného bádání vyvolává v život, byla osvobozena. Bylo by jen nanejvýš na pováženou, kdybychom právě dnes chtěli z takové záležitosti, jako je Galileiho boj o svobodu bádání, udělat záležitost náboženskou. Tím bychom způsobem nanejvýš nešťastným odvraceli pozornost od dnešních reakčních vrchností naprosto necírkevního ražení.

Laughtonův Galilei

Ono nové, co Galilei ve své době představuje, naznačil Laughton tím, že dával Galileimu vnímat svět, který jej obklopuje, očima cizince, jako něco, co potřebuje vysvětlení. Jeho usměvavý postoj k mnichům v Collegiu Romanu z nich udělalo zkamenělíny. Ukazoval tu ostatně, že ho jejich primitivní argumentace baví.
Někteří namítali, že Laughton pronáší řeč o nové astronomii v první scéně s odhaleným trupem; diváky by prý mohlo zmást, kdyby tak spirituální projevy slyšelo od muže polonahého. Ale právě tato směs tělesného a duchovního Laughtona zajímala. „Galileiho rozkoš", když mu chlapec tře ručníkem záda, se transponovala v produkci duchovní. Stejně Laughton podtrhl, že Galileimu zase chutná víno, když v deváté scéně uslyší, že reakcionářský papež umírá. Jeho domácký způsob přecházení sem tam a jeho hra s rukama v kapsách kalhot šly až na hranice přípustného. Pokaždé, když se Galilei stává člověkem tvůrčím, ukazoval Laughton rozpornou směs útočnosti a bezbranné měkkosti a zranitelnosti.

Poznámky

1. Jevištní dekorace nemají být takové, aby diváci měli dojem, že jsou v jizbě středověké Itálie nebo ve Vatikánu. Diváci si mají stále uvědomovat, že jsou v divadle.
2. Pozadí má ukazovat více než Galileiho bezprostřední okolí. Má předvést historické prostředí s fantasií a artistickým půvabem. Má však při tom zůstat pozadím. (Dosáhne se toho, když se např. dekorace neskví barevností, nýbrž když pomáhá kostýmům herců, když zesiluje plastičnost figur tím, že sama zůstává plošná — i když má v sobě rysy plastičnosti atd.)
3. Nábytek a rekvisity mají být realistické (patří k tomu dveře) a mají především působit sociálně historicky. Kostýmy musí být individualisované a prozrazovat, že byly nošeny. Sociální rozdíly je třeba podtrhnout, poněvadž se ve velmi starých módách snadno nepoznají. Barvy kostýmů je nutno navzájem zladit.
4. Seskupení osob musí mít kvality historických pláten (historické přitom nesmí působit esteticky dráždivě; pro hry ze současnosti platí totéž). Režie toho dosáhne tím, že pro jednotlivé děje vymyslí historické titulky. (Příklad: pro první scénu třeba toto: „Fysik Galilei vykládá svému pozdějšímu spolupracovníku Andreovi Sartimu novou Koperníkovou teorii a předpovídá astronomii velký dějinný význam." — „Velký Galilei vyučuje bohaté žáky, aby si vydělal na živobytí." — „Galilei, jenž požádal o prostředky, aby mohl pokračovat v bádání, je universitními orgány vyzván, aby vynalézal výnosnější přístroje." — „Galilei zkonstruuje podle cizích informací svůj první dalekohled.")
5. Děje je třeba znázorňovat klidně a v hrubých rysech. U postav je nutno se vystříhat stálého přeskupování tehdy, když jejich pohyby nemají valný význam. Režie nesmí ani na okamžik zapomenout, že mnohé pochody a řeči jsou těžko srozumitelné, takže základní smysl pochodu musí být vyjádřen už tímto přeskupováním. Diváci musí mít jistotu, že každý krok, každé vstávání, každé gesto má význam a zasluhuje si pozornosti. Seskupování a pohyby musí však zůstat naprosto přirozené a realistické.
6. Při obsazování církevních hodnostářů je třeba postupovat zvlášť realisticky. V žádném případě se nesleduje karikování církve; rafinovaný způsob vyjadřování a vzdělanost církevních knížat 17. století nesmí však režii svést k tomu, aby vybírala oduševnělé typy. Církev v této hře představuje především vrchnost; podle typů se mají církevní hodnostáři podobat menším bankéřům a senátorům.
7. Znázorňování Galileiho by nemělo směřovat k tomu, aby se sympatisující vciťování a upoutání diváků stabilisovalo; naopak by se divákům mělo spíše umožnit, aby zaujali postoj udivený, kritický a hodnotící. Měl by se znázornit jako fenomén druhu Richarda III., přičemž se emociálního souhlasu publika dosahuje vitalitou tohoto cizího zjevu.
8. Čím se historická vážnost představení etabluje hlouběji, tím vydatněji se může uplatňovat humor; čím je aranžmá velkorysejší, tím se scény mohou hrát intimněji.
9. Sám o sobě by se „Život Galileiho" dal hrát podle současného divadelního stylu asi jako historický kýč s velkou rolí. Konvenční představení (jehož konvenčnost by si herci ostatně vůbec nemusili uvědomovat, a to zvláště když by bylo nápadité) by však vlastní sílu hry značně oslabovalo, aniž by tím publiku „umožňovalo snadnější přístup". Hlavní účin hry by se opominul, kdyby divadlo nezměnilo adekvátně styl. Na odpověď, že „to tady nejde", je autor zvyklý; dostalo se mu jí také doma. Většina režisérů se chová vůči podobným hrám tak, jako v době vynálezu automobilu kočí, jenž přejímaje jen vozidlo, a naopak nevšímaje si praktických pokynů, byl by zapřáhl před nový vůz koně, a to samozřejmě více koní než před kočár, poněvadž je nový vůz těžší. Kdybychom byli takového kočího upozornili na motor, byl by rovněž odpověděl, že „to tady nejde."

DOSLOV

Druhá etapa Brechtovy tvorby začíná zřetelně rokem 1933, kdy se Hitler zmocňuje vlády nad Německem. Brecht odchází do emigrace a nejbližšími díly se přímo i nepřímo vyrovnává s otevřeným nástupem fašismu. A třebaže právě pod tlakem třicátých let všestranně dozrává Brechtovo umění, můžeme bez nadsázky říci, že je Brecht předchozím vývojem na téma fašismu „připraven". Neotřáslo jím. Proto také v době, kdy „viditelně před celým světem klesá jeden z velkých civilizovaných států za druhým do nejhlubšího barbarství", je Brecht schopen pokusit se o víc než jenom o pronikavý výkřik obžaloby nebo dokument: pokusí se o celistvou diagnózu.

Už roku 1932 začíná psát dramatické podobenství *Kulatolebí a Špičatolebí*: Místodržitel Iberin, pověřený překonat hospodářskou a politickou krizi, zavede v zemi Jahoo „nový pořádek" — uzákoní přirozenou převahu kulatolebého občana nad občanem špičatolebým. Stupňující se třídní boj nahradí tak bojem rasovým a jím rozdrtí mohutnějící jednotu ozbrojeného povstání venkovských proletářů a upevní pod rouškou revoluce bývalé ekonomické poměry. Zbaví touto cestou vládnoucí třídu vnitřního nepřítele a dovolí jí soustředit se na boj s nepřítelem vnějším, totiž připravit dobyvačnou válku.

Přenesení německých dějin do fiktivní země Jahoo není jinotaj maskující smysl díla před cenzurou: byl by příliš naivní. Parabola má divákovi umožnit, jak Brecht říká, abstrahovat, totiž rozeznávat v komplikovaných společenských jevech to podstatné a zákonité, hlavní rysy procesů, povahu a poměr vývojových sil.

Parabola nepopisuje, ale rentgenuje. Příznačně Brecht doporučuje, aby při inscenaci Iberin nepřipomínal vnější podobou Hitlera. Dramatikovi je zřejmé, že národnostní a osobnostní mýtus, do něhož byl vznik fašismu zahalen, má fascinovat a znemožnit rozpoznání prapříčin této vlády násilí.

Abstrakce tedy vysvětluje a znázorňuje. Je zajímavé srovnat, jak se liší abstrakce této hry od abstraktních tendencí některé ze starších Brechtových her prvého období. Zejména v extrémním Lehrstücku působila abstrakce dojmem jakési strnulé alegoričnosti. Schematicky zabsolutnělé postavy nebyly odvozeny z opravdu konkrétní reality, ale vznikaly spekulativně, a jejich rozvržení a pohyb na šachovnici příběhu, byť byly sebedůvtipnější, řešily problémy spíš formálně, a jako formální řešení se ocitaly v příslušných rozporech se skutečností. Parabola „Kulatolebí a Špičatolebí" však analyzuje a zpřehledňuje skutečnost diferencovanou, dynamickou a historicky jedinečnou. Jedním z důsledků toho je — ve srovnání s puritánsky osnovanými Lehrstücky — vzestup divadelnosti, přesněji řečeno komediální divadelnosti kusu. Vynalézavá a vtipná výstavba hry není něčím navíc k parabolickému žánru, ale sama tuto paraboličnost tvoří. Jak znamenitě funguje v parabolickém smyslu třeba proces s Callasem, toto klasické a tradiční jádro dramatu. Každá fáze jednání má svůj přesný, široce historický „druhý" význam: tak rozkolísání všech právních norem v expozici; Iberinovo patetické řešení a jeho mistrovská schopnost zamlžit podstatu sporu; dočasná spokojenost všech — tedy „genialita" řešení; a vzápětí zvrat, průběh situace, v níž Callas uskuteční svůj požadavek, který byl u soudu odsunut jako malicherný; katastrofa, nový proces a Callasovo odsouzení. A konečně jak výbornou divadelně parabolickou dráhou tu procházejí panští koně, střídavě přepisovaní z majitele na majitele, vyvlastňovaní, darovaní a soudně odebíraní, koně, kteří jsou tak zcela podřízeni právním machinacím, že nás logicky dovedou k otázce: Existují vůbec? Neboť tak jako loutkový slon v komedii

„Muž je muž" nabývá reálnosti prostě proto, že jeho na něj kupec, tak i zde párek koní mění v složitých metamorfózách svou hmotnou podobu tak dlouho, až skončí ne jako jateční zboží, ale jako „sto pesos, pokrytých náhodou koňskou kůží". Moc peněz je všeovládající.

Komediální princip slouží Brechtovi k obnažování rozporů; je přesný jako u Shawa. Poznává-li Nanna, že získaná vážnost sama nestačila zlepšit její postavení, ba naopak je zhoršila, protože se na ni muži nedívají chtivě, ale s uctivým odstupem, je to paradox hodný „Živnosti paní Warrenové". U Shawa dialektika probíhá víc v oblasti konverzační, v diskusi a smršti aforismů; u epického Brechta zasahuje spíše samo uspořádání fabule, kde se uplatní střídání dvou rovin, parodie či travestie: obsah bývá vyjádřen nepříslušnou formou, sdělené stojí v příkrém rozporu se způsobem sdělení. Tato metoda odidealizovává společenské zákony a prosazuje materialistický pohled, který arci už nemá přízvuk bohémsko-anarchické provokace „Baala", ba ani ne „Žebrácké opery".

Brecht často těží z vtipné konfrontace. Tak scéna přijímání Isabelly do kláštera dostává zřetelný protějšek ve výstupu, kde paní Cornamontisová dává frigidní Isabelle lekci ve věci lásky. A je-li prvá, klášterní, a tedy zbožná scéna napsána jako otevřené obchodní jednání, probíhá škola prostituce v diskrétním tónu duchovní porady. Jestliže pak Brecht užívá různě modifikovaných historických stylů (na příklad v osmém obrazu versifikace shakespearovské i s obsahovými názvuky), cíl je tentýž: usvědčit „vysokou" formu z maskování velmi „nízkých" obsahů.

Také klasické převlekové schéma neslouží zpestření, nýbrž je významově zapojeno do parabolické výstavby kusu; zřejmě původní revoluční hodnota schématu — pán přestrojený za sluhu a naopak —, která později často degenerovala v apartní formalismus, je tu nejen obnovena, ale nabývá velkého rozměru a pádné argumentační síly vrcholící v závěru, kde vykořisťovaný bezzemek jde na šibenici za svého pána a bezzemkova dcera, převlečena za pánovu sestru, prodlužuje své vykořisťování prostitucí. Je zajímavé, že se tu Brecht vystupňováním komediálního postupu dostává do oblasti, kterou nutně cítíme jako tragickou. Závěr divákem otřásá, aniž ho zbavuje přehledu přes celou situaci.

Povstání Srpu zůstává ve hře „Kulatolebí a Špičatolebí" divadelně na druhém plánu, jak to odpovídá námětu. Významově je však rozhodující silou, která se dává do boje proti fašismu. Hry *Horáti a Kuriáti* a *Lukullův výslech* lze i pro jinou příbuznost přiřadit k předešlé komedii. Nejsou to ovšem paraboly: prvá hra patří ke skupině her naučných, druhá je rozhlasovou činohrou a dodatečně operním libretem. U obou se však uplatňuje — pokaždé jinak — výrazný sklon k abstrakci.

Typicky jednoduchá fabule „Horátů a Kuriátů" vypravuje o loupežném přepadení malého národa národem velkým. To, co zazní jako aktuální narážka v naší „Bílé nemoci": „To by člověk nevěřil. Takový malý národ. Začali se bránit. Jako křečci." — stává se tu námětem celé hry. Brecht ovšem nechce jen uchvacovat patetickou poezií hrdinství; nejprve hledá, na pohled střízlivě, zdroje a metodu heroismu. Nechce jenom získat povzbuzující sympatie pro Davida; zajímá ho, jak a proč se David trefil.

Tvar hry je krajně účelový: není než výrazem ekonomické, výsostně soustředěné služby myšlence. Tento funkcionalismus snad vnuká divákovi nebo čtenáři málo fyziologických impulsů a jeho divadelní působivost zůstane vždycky omezená či příležitostná. Nesmíme však přehlédnout, že Brechtova naučnost přesto není deklarativní. Brecht nepřednáší z kazatelny nebo katedry hotové pravdy, ale „přivádí k poznání". A třebaže přitom drží posluchače až příliš zřetelně za ucho, má v sobě tento způsob nepominutelnou podmínku dramatického: tou je ovšem ne vzrušení, ale proces, odehrávání se. Jakmile přistoupíme na základní dramatikovo pojetí rozumového díla, zjistíme, že „Horáti a Kuriáti" jsou opravdovým procesem, plným napětí, důmyslné dialektiky a inteligence, procesem, z něhož hutně formulované poučky teprve vyplývají jako závěry a verdikty: „Máš-li malý luk, musíš se o to blíže dostat k nepříteli." „Nemůžeš-li svůj oštěp prodloužit, můžeš jej vždycky zkrátit." A posléze ústřední myšlenka: „V jedné věci je mnoho věcí."

Jsou malými objevy tato poučení a nabývají velkých rozměrů, jestliže jsme svolni je domyslit. Zaznamenávají etapy myšlenkové práce Bertolta Brechta, jeho cestu k poznatku, že pravda musí být vždycky určitá a konkrétní. Abstrakce a zobecnění se musí nejprve doslova prodírat konkrétním, historicky určitým materiálem. Je pravda, že už raný Brecht přikládá uměleckému dílu měřítko praktičnosti. Ale teprve asi od druhé verze naučné hry „Ten, který přitakává" upevňuje devízu, kterou pak klasicky rozpracoval v eseji „Pět obtíží při psaní pravdy". Je to devíza učit se v každé nové situaci nově myslit. Na počátku nacistické vlády, kdy mnozí proti tomuto barbarství ohnivě a s nejlepšími úmysly citovali a volali pravdu s velkým P, napsal Brecht v „Pěti obtížích" svým věcným slohem rozbor překážek, které je třeba na cestě za vítěznou pravdou překonat. Řekneme-li, že Brecht nenáviděl všeobecný humanismus a velká hesla, je to jen část pravdy, neboť je v ní kus nadsázky Brechtovi cizí. Brecht prostě poznal, že pravda a její vítězství není dílem citu, a dokonce ani ne jen smýšlení a rozhodnutí — ale že vzniká složitou prací a že je k ní třeba inteligence a obratnosti. Výrazem Brechtova smyslu pro strategii a taktiku je i hra „Horáti a Kuriáti".

Tento naučný kus byl především inspirován Brechtovým teoretickým i praktickým zájmem o ochotnické divadelní a recitačně pěvecké kroužky, zejména dělnické; nebyl to zájem výjimečný. Jako jinde, tak i v předhitlerovském Německu stáli pokrokoví divadelníci mnohdy blíže amatérům než oficiálním scénám, jejichž celková struktura nebyla s to ideově avantgardní tendence uskutečnit, i když je výjimečně dramaturgicky přijímala. Školní divadla, dělnické soubory a různé amatérské skupiny — to byly celky, sice malé, ale přece jenom celky, které se jako takové daly ovlivnit a průbojným záměrům podřídit. Brecht psal pro taková divadla v Německu a pokračoval v této práci i v emigraci. Vedle her vznikala z této praxe zajímavá díla jako veršovaná „Řeč k dánským dělnickým hercům o umění pozorování", „Dopis dělnickému divadlu Theatre Union", poznámky k inscenaci „Matky", kterou toto divadlo uvedlo v New Yorku, i jiné pokusy, jež „obyčejné" divadelníky nejen poučovaly, ale učily se od nich.

Pro toto nové divadlo hledal Brecht často poučení v historii velmi dávné. Tak „Horáti a Kuriáti" svérázně používají postupů starého divadla čínského a japonského. Upozorňují nás na to nejen převzaté vnější prostředky — praporky, jejichž počet značí sílu vojska, představovanou sólovým hercem; orientální provenience je také neutrální scénický prostor, kde se toliko půdorysně a hercovým náznakem má vytvářet dekorace, nezbytně nutná pro pochopení akce; rovněž nepsychologické pojetí dramatické postavy, která nejedná, ale spíš popisuje svá jednání; konečně rozvržení hry na jasně ohraničené části, výstupy. Poněvadž se při předvádění nedá předpokládat pantomimická a akrobatická schopnost aktéra (v čínském divadle obvyklá) a samozřejmě i pro vyslovení záměru hry, zesiluje Brecht textovou složku. Ale ani střídání sóla se sbory není tradicím orientálního divadla cizí.

Sotva však můžeme čínský vliv u Brechta omezit na vliv divadelních postupů. Co chvíli totiž narážíme na zřetelné styky Brechtova myšlení s rozsáhlou oblastí čínské vzdělanosti a jejích tradic. Historicky zakořeněná spojitost filosofa

ne s teologem, ale se státníkem, rádcem a vychovatelem; snaha čínské filosofie ne řešit záhady před počátkem bytí a za jeho koncem, ale provázet člověka pozemským světem a pomáhat mu harmonicky pořádat jeho vztahy; moudrost s výjimečným porozuměním hodnotě nenápadného, ale vytrvalého, pozvolného, ale účinného, jak ji známe z Lao-Tse; zřetele taktické, ať už jsou vyvozeny z řemesla válečnického jako u Mistra Suna nebo mají obecnější platnost; konečně i sklon ke gnómě, mudrosloví, zhutňujícímu aforismu — to všechno musilo na Brechta působit a podněcovat ho k přehodnocení. Nemůžeme tu samozřejmě udělat víc než jenom pokusně nadhodit téma, které vyžaduje samostatného studia. Avšak spojitost „obsahových" impulsů s impulsy „formálními" je zřejmá a Brechtův zájem o celou tuto oblast trvá i v dalších letech. Projevuje se náměty, překlady čínských básníků, zřetelným vlivem klasicky čínské koncíznosti na krystalickou hutnost a prostotu veršů z exilu i z posledního období; nacházíme jej ve volbě divadelních látek (Kavkazský křídový kruh, Dobrý člověk ze Sečuanu) i v prosté dramaturgické orientaci divadla. Tak po roce 1948 uvedl Brecht v Berliner Ensemblu přepracovanou hru tří čínských autorů „Proso pro Osmou". Tato aktová agitka zpracovává jednu ze stovek dnes už legendárních epizod z osvobozovacích bojů čínského lidu. Její prostý, ale dobře konstruovaný příběh jako by nově a s novým cílem oživil mnoho z prastaré čínské moudrosti. „Proso pro Osmou" je hra protiromantická: nevítězí v ní jenom mužnost a prudká síla, ale i trpělivost, čekající na svůj okamžik, inteligence, která dovede využít vlastních nedostatků, z nepřítele učiní svého dodavatele zbraní a potře jej jeho vlastní převahou.

*

Lukullův výslech je ovšem skladebně odlišný od předešlé hry. Rozhlasovost zřejmě intenzívně a zvláštním způsobem podporuje epizující tendenci Brechtovy dramatiky, zejména její snahu popisovat: dovoluje užít v plné míře vypravěče, který posluchačův pohled určí daleko autoritativněji, než by mohl předvedený obraz. Proti strohým „Horátům a Kuriátům", jejichž úderný rytmus směřuje bez oklik a bez ornamentů k myšlence, je verš Lukullův mnohotvárný, jeho dikce a instrumentace jsou bohaté a nezříkají se líčení barvitých podrobností a sugesce jemných záchvěvů atmosféry.
Idea hry je ovšem jednoznačná. Jestliže jsme v „Horátech a Kuriátech" Brechtovo protiromantické a protititánské stanovisko ze hry vyvozovali, zde je podáno vysloveně, tváří v tvář titanismu barbarsky hýřivému, a samo přímo otevírá zorný úhel, jímž dramatik hledí na skutečnost, slovy Tolstého zdola, očima stamiliónů. Podobně jako v básni „Otázky pracujícího", i tu je imperátor konfrontován s anonymním zákulisím své kariéry, s prostým člověkem, který se v „záhrobí" mění ve vladařova zkoumatele a soudce.
Typicky brechtovské jsou tu dva momenty, které současně tvoří dvojí pointu kusu. Vítězné bitvy, podmaněné země a ukořistěná bohatství nemluví ve prospěch Lukullův, neboť přinesly člověku zlo a utrpení a smrt. Na misku zásluh dobyvatele světa padne jediné: plodná a vytrvalá odrůda třešňového stromu, který Lukullus přivezl z jedné z výprav; Brechtův čtenář se rázem rozpomene na motiv stromu, který se často objevuje v Brechtově poezii jako symbol nezničitelnosti a věčnosti prostého bytí. V „Lukullovi" pak zřetelně navozuje tradiční téma nejnepatrnějšího dobrého skutku, který před milosrdenstvím božího soudu stačí vyvážit zlo ostatních hříchů a rozhodne pro spásu smrtelníka. Je to téma evangelické, novozákonní; v jiné podobě se objevuje jako téma nápravy a účinné lítosti, která, ač pozdní, smaže předešlé viny: tak je známe v „Jedermannovi", zaktualizovaném v moderní německé literatuře úpravou Hoffmannsthalovou.

Brechtova hra — podobně jako později kronika o Galileovi nebo podobenství křídového kruhu — tradiční řešení odmítá. Navozenou pointu okamžitě ruší a vytváří tak pointu novou, či chcete-li, příběh narovnává a uzavře bez pointy: Třešňový strom nestačí vykoupit Lukullovu zločinnost a imperátor navzdory jednomu dobrému skutku je zatracen, totiž uvržen dějinnou spravedlností do nicoty.
Důsledné domyšlení problému je tedy postaveno nad literární efekt a překvapivost závěru je založena jeho nepřekvapivostí a nečekanou a neliterární samozřejmostí. Rozboření legendy je dvojnásob účinné proto, že se Brecht přes starověký kolorit příběhu přímo či v náznacích neustále dotýká křesťanských látek a věroučných prvků, od celkového námětu soudu až po sugestivně vypracovaný detail vstupu osamoceného Lukulla do „úzké brány" podsvětí.

*

Pušky paní Carrarové jsou dramatem z druhého ohniska fašismu, které vzplanulo ve Španělsku. Je to dílo jednoznačně politického divadla. Hlavní postava se částečně stýká svým stanoviskem s pozdější matkou Kuráží. Matka Kuráž ovšem je pro válku, protože na ní vydělává; ale i ona se snaží zachovat si vnitřní neutralitu, o kterou usiluje španělská rybářská žena, oddělit to, co si myslí, od toho, co dělá. Neutrální stanovisko paní Carrarové je naproti tomu plodem čistého idealismu a mateřské lásky; je subjektivně mravné. Ale je naivní, a právě na ně je zaměřen reflektor dramatu, aby apolitičnost a nestrannost odhalil nejen jako absurdní, ale i záškodnickou, byť nevědomě. Za rychle rozptýlenou iluzí vidíme celou politiku nevměšování, která byla přímou i nepřímou podporou Francova útoku.
Také tato hra je určena dělnickým amatérským souborům. Z jednoho hlediska však tvoří zajímavou výjimku v Brechtově tvorbě. Autor sám ji považuje za produkt aristotelovské, totiž vcitující se dramaturgie: namísto objasňujících epických postupů užívá silně emoce a celou výstavbou strhuje pozornost k jedinečnému a tragickému osudu ústřední figury, s kterou se divák ztotožňuje a jejíž vývoj mu dává jasnou direktivu. Nezdá se, že by Brechta k aristotelovskému pojetí vedl jenom námět či myšlenka, převzatá od Synga; mnohem spíš to bylo poslání hry. „Pušky paní Carrarové" jsou agitačním dramatem v přesném smyslu slova. V situaci, kdy byla aktovka napsána, nešlo už jen o uvědomování a výchovu, ale o mobilizující agitaci; ne už jenom o přímou divadelní akci, ale o akci přímou a rychlou.
Dnes však už je zřejmé, že se „Pušky paní Carrarové" po splnění bezprostředního úkolu ani politicky, ani umělecky nevyčerpaly. Hra žije dál.

*

Čtyřiadvaceti scénami hry *Strach a bída Třetí říše* se dotýkáme onoho typu dramatu, které je více opřeno o dokumentaristickou tendenci Brechtova díla a směřuje ne k parabole, ale k dramatické kronice. Dokumentarismus není ovšem protichůdnou tendencí, spíše jen odlišným řešením téhož problému.
Montáž „Strach a bída Třetí říše", napsaná „podle zpráv očitých svědků a noticek z novin", jako by se zrodila opravdu z letmých, často jen ve spěchu načrtnutých poznámek v zápisníku bystrého pozorovatele. Má na první pohled svěžest dokladu, pohotovost a drsnost ruční filmové kamery, která natáčela nenaaranžované události „nestřeženě", jak tomu chtěla první škola sovětských dokumentaristů. Začneme-li však dílo podrobněji studovat, vidíme, že se zdaleka nespokojuje faktografickým záznamem, v němž by jistě nebylo nouze o doklady výmluvné nahodilými a drastickými detaily. Jako filmoví doku-

mentaristé zpracovávali syrový materiál mistrovským střihem a montáží nebo jako spolutvůrce fotomontáže Heartfield používal novinářské fotografie jenom jako grafického materiálu nebo polotovaru, tak i Brecht dovede se „zprávami očitých svědků" a s „notickami z novin" operovat. Na nejmenší ploše výstupů se uplatňuje důmyslný duch konstrukční a kombinační, který se probíjí z povrchu reality k politické a společenské situaci Německa na počátku nacistického panství. Naléhavě klade otázku po silách a příčinách sil, které podpořily tak naprostou vládu násilí. A titul hry sám dává sumární odpověď: strach a bída byly těmito silami. Celá hra pak, obrazně komponovaná jako tragickoironická přehlídka všech, kdo se dali naverbovat do pancéřového vozu, symbolu zběsilého vandalství, jehož poslední kořistí byla vlastní záhuba, ukazuje strach a bídu v nejrůznějších polohách a ve všech společenských vrstvách. V duchu velké německé literatury odhaluje Brecht zdroje a rezervy fašismu v maloměšťáctví, oportunismu, sobectví, subordinované spokojenosti s poměry. „Lidé lpěli pevně na zajištěné, klidné, nepolitické existenci a zůstávali osobně slušní; pokoušejíce se takto zastřít svou nicotnou nahotu, šroubovali přitom granáty, vyučovali rasovým teoriím, které sloužily přípravě genocidií, a zavírali oči před faktem, že strach neustále zvětšuje bídu a bída strach," píše H. Kautman v doslovu k německému vydání.

Základním rysem hry je opět analýza, která činí hlavním hrdinou nikoliv člověka jedince, ale prudce se proměňující vztahy mezi lidmi. I tu zůstává Brecht na půdě ryze epického divadla. Podmínky, okolí, prostředí, v němž člověk žije, vysunuje do popředí a jeho vlastní protikladnou a široce se větvící dynamiku činí základem dramatické stavby. Úryvkovitá skladba pak dovoluje vybrat klíčové a rozhodující situace, totiž ty, v nichž společenský a politický motor historie pracoval na plné obrátky a zvláště viditelně. Nejsou to ovšem zevně velké události — ačkoliv hra má přesnou historickou kostru od roku 1933 po anšlus Rakouska — ale typické okamžiky vsakování a vstřebávání nacistické ideologie do vědomí a konání lidí všech vrstev.

Brecht „Strachu a bídy Třetí říše" je vášnivě zaujatý a přitom chirurgicky chladnokrevný. Jeho hra tak dostává polemické ostří, bije svou diagnózou na poplach a vypovídá válku všemu, o čem pojednává.

*

Přes námětovou odlišnost, a ne tedy na první pohled, je cesta od „Strachu a bídy" k dramatu *Matka Kuráž* souvislá a srozumitelná: obě hry jsou kronikami. Široké záběry „Matky Kuráže" ovšem poutá jednota titulní postavy a její příběh. Brecht se poučil na alžbětinském historickém dramatu, o jehož innovaci se pokusil s Feuchtwangerem už roku 1924 adaptací Marlowova Eduarda II. Tehdejší úprava byla ovšem spíš formální etudou než aktem přehodnocujícího vztahu k dílu jako celku. Epizující ráz anglické kompozice, její dějový kontrapunkt, rozvětvená kolize a schopnost uvádět do dramatu konflikty nejen v uzlových bodech, ale v celých komplexech, časová a prostorová pružnost scény — to všechno vyhovovalo nejen Brechtovi, ale celé avantgardě, která se ve snaze zachytit na jevišti složitou sociální přítomnost cítila stísněna „aristotelovskými" principy, zejména v podobě pozdně psychologického dramatu.

Také „Matka Kuráž" je osnována tak, aby soustředila pozornost diváka nikoliv na jedinečnou psychologii hlavní figury, ale na společenské procesy, které figura svým jednáním odhaluje. Avšak na rozdíl od geometrického sociologismu některých starších her není tu člověk toliko trpným médiem, na kterém se demonstruje absolutně a mechanicky pojatý společenský proces.

V „Matce Kuráži" dospívá Brecht k vytvoření velkého a typicky svého dramatického charakteru. Zdá se, že v tomto smyslu zůstane Matka Kuráž jako drama i jako postava klasickým dílem Bertolta Brechta, a přes silnou univerzálnost v obou významech, domnívám se, i jeho dílem nejryzeji německým.

Mluví pro to hned několik důvodů. Je zřejmé, že vypracováním charakteru a celou fabulí je Brechtova Kuráž odlišna od Kuráže Grimmelshausenovy. Přece však není bez inspirujícího vlivu tohoto románového vyprávění ze sedmnáctého století myslitelná. Vnější shody motivuje vnitřní příbuznost. Povahu Grimmelshausenovy hrdinky, tak trochu čarodějnice a hodně děvky, markytánky, šejdířky a neohroženého vojáka štěstěny navíc, uhnětla neomaleně a bez skrupulí válka, kterou před námi dobrodružství kořistnice, její avantýry, úspěchy i předem zakalkulované ztráty rozvíjejí zeširoka, drasticky a s věcnou drsností plebejského letopisce. Fakta knihy jsou bezohlednější a více pobuřující než její styl, který jako by všem hrůzám už byl dávno uvykl.

Brecht ovšem Grimmelshausena ani nekopíruje, ani neadaptuje. Strhuje ho spíš prozaikovo řešení látky, ne nepodobné řešení pikareskních románů, které ostatně vyrůstají rovněž z rozpadu společenské soustavy a jejichž ústřední vyprávějící postava je schopna podat svým pestrým životem a mnohostrannou účastí ve světě průřez jeho vrstvami. Brechtův vztah k dědictví minulosti není tedy všeobecný, ale s jistotou se orientuje na hodnoty, které pomohou dnešnímu autorovi vyslovit jeho téma a jeho myšlenku s větší hloubkou a důsažností. Brechtova Kuráž neopouští v ničem čas třicetileté války, a přesto byla a je dramatem současným. Historicky opřeno o nezajizvenou tradici, promlouvá toto dílo k dnešku z dálky, jakoby od pradávna, a překonávajíc tak meze aktuálnosti publicistického druhu, není už jen odrazem okamžité situace, ale stává se souhrnem nadosobních zkušeností, jaké je schopen vložit do díla vyzrálý a s kulturou své země spojený umělec, když tvoří postavy syntetické a neodvolatelné, národní a současně obecné.

Je dále příznačné, a nikoliv tedy nahodilé, že Brechtova kronika je napsána principem odysseovským: tak jako v Donu Quijotovi, Pickwickovcích, Hucku Finnovi, Švejkovi nebo Hroznech hněvu — abychom jmenovali odlehlé příklady z prózy — vzniká děj Matky Kuráže cestováním. Cestovní schéma se objevuje u Brechta pravidelně a většinou bývá přímo či nepřímo spjato s dobrodružstvím válečným: Kragler z „Bubnů v noci" se vrací jako nezvěstný z války a je stržen vírem revoluce; Gay z komedie „Muž je muž" je do války vtažen, Gruše „v Křídovém kruhu" před válkou prchá. Válečná pouť — tolikrát osudová pouť Německa — dává Brechtovu realismu osobitou pečeť plebejské hrubozrnnosti, která je nicméně prosta vulgárního naturalismu: naopak z ní vzniká i mimo oblast verše typická Brechtova poetičnost, zdánlivě necitová, ale spíše s citem trpkým a zatajeným. Je-li tu na jedné straně opodstatněn vliv grimmelshausenovský, pochopíme také, jak mocným podnětem byl pro Brechta Villon, jehož poezie čelí rozvratu, který si co do krutosti lidských vztahů a poměrů s nemilosrdností třicetileté války asi mnoho nezadal.

Brechtovo stanovisko je vždycky protimilitaristické, vedené perspektivou člověka společensky i duševně svobodného. Avšak Brechtův prožitek světa je pln chlapské sympatie k jsoucí bídě, k obyčejným vojákům, dobrodruhům, pouličním holkám a k lidskému jádru v lumpech a zlodějích; touto náklonností vzniká ona zvláštní, cynická, sentimentální i opravdovým děsem naplněná poezie šibenic, tragikomických smrtí a mordů s přestávkami pro lásku či lásek s přestávkou pro mord, poezie věčného provizória, které má svou polohu rváčsky hazardní i nostal-

gickou, obhrouble smyslnou i něžně soucítící. Je-li tedy Písní o velké kapitulaci matka Kuráž odsouzena, je jí nejprve s porozuměním prožita. Villonovská lítost nad loňskými sněhy má sama u Brechta dvě polohy: přesvědčuje o pomíjejícnosti všeho a — za druhé — přesvědčuje o pomíjejícnosti všeho proto, aby načerpala víru v možnou změnu všeho. A tak zcela právem se ocitá v „Matce Kuráži" Píseň o Šalamounovi, původně umístěná v „Žebrácké opeře", která villonovskou ražbu prozrazuje nejen celkem, ale takřka výslovnou, i dikční a intonační shodou závěrečného verše „Beneidenswert, der frei davon" s Villonovým refrénem z Dvojbalady o lásce: „Bien est eureux qui rien n'y a!"

Posléze — jako další německý rys dramatu — patří matka Kuráž do galerie těch brechtovských postav prostých lidí, kteří „nepochopili" a nepoučili se — totiž neporozuměli uspořádání světa a svému místu v něm, a kdykoliv proto podlehnou rafinovaně připravovaným iluzím o tom, že je malému člověku dovoleno urvat si podíl na velkých obchodech a nebýt přitom zničen. Stali se červy, kteří přijali rybářovo pozvání na rybolov.

Tu se dotýkáme nejen ústředního Brechtova tématu — vyrostlého z politických zkušeností v Německu — ale i básníkova názoru na funkci pokrokového divadla ve společnosti. Brecht stojí na stanovisku politického divadla, které má přímo působit na diváka a předělávat ho v duchu revolučního hnutí. Nevěří však na „přímou akci", pokud se tato akce vyžívá především patetickými úchvaty, rozněcováním diváka. Brechtovi je emotivní působení příliš prchavé a konec konců iluzivní, zejména ve vztahu ke skutečnosti, v jaké do roku 1948 psal a dělal divadlo. Rozhoduje se proto působit nejprve na rozum: divadlo má ne manifestovat, ale analyzovat a nutit k přemýšlení. A s velkým citem pro situaci své doby poznává Brecht starou pravdu o člověku, který se nejlépe učí chybami.

Spor o tuto cestu vyvrcholil právě v „Matce Kuráži", po jejíž inscenaci se mnozí ptali (tak třeba Friedrich Wolf), může-li hra správně působit, když její hlavní postava zůstane až do konce zaslepena a neukáže divákovi reálné východisko. Brecht odpověděl: „Kuráž... se svými přáteli, hosty a téměř všemi rozpoznává ryze merkantilní podstatu války: právě to ji přitahuje. Věří ve válku až do konce. Nikdy jí nedojde, že člověk musí mít velkou lžíci, aby si ve válce mohl nabrat svou porci. Ti, kteří katastrofě přihlížejí, neprávem čekají, že ten, koho katastrofa postihla, se z toho poučí. Pokud zůstávají masy objektem politiky, nemohou vnímat to, co se s nimi děje jako pokus, ale jen jako osud; z katastrofy se poučí právě tak málo, jako se pokusný králík poučí o biologii. Dramatikovi nezáleží na tom, aby učinil Kuráž v závěru vidoucí; ...záleží mu na tom, aby viděl divák."

Tento názor snese nejširší aplikace na celou Brechtovu tvorbu a odhalí potom základní básníkovu metódu. Analýza v „Matce Kuráži" i v jiných dílech — dokonce někde i v didaktických hrách — je provedena s jistou „neúplností", která vnímajícího donucuje „chybějící" část, totiž závěr a řešení, samostatně doplnit. (Výslovně se o této „neúplnosti" mluví v závěru Dobrého člověka ze Sečuanu.) Zajímavě se neúplnost projevuje ve výstavbě dramatických postav, které se pro nevyřešenou protikladnost obvykle říká výstavba „nepsychologická"; tak patriarchálně počestný Callas přijímá docela samozřejmě prostituci své dcery; lidsky nikoliv zrůdná Kuráž odmítne obětovat košile na obvazy raněným; kuchař nabízí Kuráži společenství v hospodě a upřímně nechápe, proč Kuráž nechce opustit zmrzačenou dceru, když hospoda tři krky neuživí; Galileo okamžitě přestane vyučovat nadaného Andreu a přijme zámožného snoba, protože ten platí. Všechny tyto rozpory jsou podány bez obvyklé vysvětlující motivace, bez „psychologických" přechodů; jsou jakoby neomluveny a tváří se přitom samozřejmě. Čím „nestoudnější" je pak tato samozřejmost, tím zřetelněji poukazuje na příčiny rozporů, které jsou mimo postavy, ne v nich. Vývojový skok (na rozdíl od psychologicky plynulého přechodu) se nejprve nelibě dotkne morálního přesvědčení diváka, vzápětí dokáže, že si postava morálnost nemůže dovolit (Galileo musí vydělávat) a posléze odkryje společenskou příčinu nepřirozeného stavu.

*

Drama, jehož postava ukazuje „mimo sebe", nemá ovšem lidskou vinu omlouvat, nýbrž hledat jejího nejzazšího původce. Problém osobní odpovědnosti jedince vůči celku — moment rozhodování k tomu či onomu činu, poměr prospěchu vlastního a prospěchu všech, zásluha či zrada, strach a jeho ovládnutí — to všechno takové drama jistě zahrnout nemůže, zejména schematické drama, v němž člověk nejedná, ale spíše je objektem jednání. Je zajímavé, že se problematika společenské odpovědnosti u Brechta explicite objevuje až v okamžiku, kdy jeho dramatika dozrává velkými lidskými typy, časově na prahu války a za války.

Kdo nepoznal pravdu, praví se ve hře *Život Galileiho*, je hlupák; ale kdo ji poznal a zatajil ji, stává se zločincem. Kronika o Galileovi byla vypracována ve třech verzích. První napsal Brecht roku 1938 v Dánsku; druhou v Americe v letech 1945 a 1946 anglicky ve spolupráci s hercem Charlesem Laughtonem a pro něj; poslední, třetí verze vycházela z textu uveřejněného roku 1955 v Berlíně a byla uzavřena na divadelních zkouškách o rok později. Jestliže byl Galilei prvé verze zdravě lstivý učenec, který odvolal jen proto, aby mohl dál bádat a pod dohledem inkvizice tajně dopravovat nové rukopisy do zahraničí, přesouvá se důraz druhé a třetí verze na opačnou stranu: Galilei odvolal ze strachu, pracuje sice dál, protože nemůže vzdorovat pudu poznání, ale jeho vědecké dílo nevyvažuje a není s to omluvit jeho společenské selhání. Galilei je souzen — a soudí sám sebe — protože nevytrval na straně vědecké pravdy v okamžiku, kdy tato pravda přerostla akademickou oblast a mohla se stát, kdyby byla bývala podepřena příkladem muže, rozhodující silou sociální revoluce. To je smysl 14. scény. Brecht ho podtrhl úpravou, která tuto scénu pro berlínské představení učinila scénou poslední, namísto původně závěrečného obrazu patnáctého. Galilei je tedy už variacemi postava složitá, podléhající proměnám autorových sympatií. Zákonitost proměn určuje vyvíjející se a stále ostřeji interpretované téma sociální zodpovědnosti, které ovšem nemohlo vzniknout mimo souvislost s velkými událostmi německé a světové historie: s nacismem a s prvým rozštěpením uranového jádra německými vědci (prvá verze); se svržením atomové pumy na Hirošimu (druhá verze); se zběsilým vývojem atomových, vodíkových, kobaltových bomb a raketových zbraní v posledních letech a s remilitarizací západního Německa.

Brechtův Galilei nemá ovšem toliko význam této závažné aktuality. Organicky souvisí s další typickou linií Brechtova díla právě tak pevně, jako „Matka Kuráž" souvisela s linií svou. Tato linie se po prvé objevuje už roku 1929 v schematické hře „Let Lindberghových" jako téma technického a vědeckého optimismu, který překračuje zákony přírody a každým výbojem umenšuje říši barbarství a strachu. Stále zřetelněji se pak tato linie prosazuje jako výraz tvůrčího principu celého Brechtova díla, jeho sokratovství, stále obrozovaného experimentování, neromantického pojetí umělecké tvorby jako pokusného řešení vyvstalých otázek.

„Život Galileiho" má tedy blízko k Brechtovi jako k umělci a člověku; z jistého hlediska bychom mohli hru interpretovat dokonce jako hru

o Brechtových názorech a uměleckých postupech: tak Galileiho schopnost dívat se na běžné jevy jako na neběžné, a tím odhalit jejich zákonitost, vysvětluje přesně proslulé Brechtovo „zcizování". Zcela brechtovské jsou v tomto smyslu desítky přesně formulovaných myšlenek: o pokušení, které vychází z důkazu a kterému nelze odolat; o nespokojenosti, která je hnací silou myšlenky a měla by být odměňována a ne trestána; o pravdě, která je dítětem času, nikoliv autority. Hra je tedy zároveň dramatem poznání, zápolícího se silami, které se poznání musí vzpírat a vzpírají se mu. Tento boj je tu zapsán ne s čítankovou prostoduchostí, ale analyticky, jako proces, který probíhá složitě, v zákrutech, rozmanitých převlecích, protimluvech a nejrůznějšími vrstvami. Brecht vidí příčiny Galileiho zrady, ale neomlouvá ho jimi; obviňuje hrdinu, nevyjímá však jeho vinu ze společenských souvislostí a vědci ponechává všechnu jeho objevitelskou i lidskou velikost. Není to objektivismus, nýbrž komplexní vidění, zvláště průkazné v závěrečných scénách: Ač Galilei právě odvolal a je zahrnut zoufalým opovržením svých spolupracovníků, má jako dramatická postava ještě dostatek síly, aby doslova udeřil do srdce velkého problému — a především problému německého — když na zvolání „Nešťastná země, která nemá hrdinů" odpoví brechtovským aforismem „Nešťastná země, která hrdiny potřebuje!"
Před touto hrou je třeba kapitulovat s uvažováním, zda je střízlivá či patetická; je obojí, neboť ze střízlivosti pramení patos, tak jako z aktivní skepse odvaha a vůle. Brecht dokázal na nejlepších místech přesvědčivě, že dialog, v němž se utkávají dva světové názory, je v moderním divadle napínavější než dialog, při kterém šermují dva žárliví soupeři — ovšem za předpokladu, že utkání nezůstane jen výměnou názorů, ale stane se obrazem rozhodujících a dalekosáhlých myšlenkových převratů. Příkladem takového dialogu je scéna s malým mnichem, rozmluva zevně lineární a prostá, která zachycuje ten okamžik, kdy člověk, ještě bledý hrůzou, právě se rozhodl vztáhnout ruku po svůdném a zapovězeném jablku poznání.
Galilei je hra složitá v záběru vnějších i vnitřních dějů — a zároveň přesná v jejich interpretaci: jednota kroniky je jednotou vrstevnatého útvaru, oč je náročnější, o to víc je působivá. V renesančním příběhu o boji za vědeckou pravdu a jeho nutném sepětí s pravdou společenského vývoje vyslovuje Brecht jednu z rozhodujících otázek dvacátého věku a současně jí dává určitou odpověď. Aktualita hry je přímo palčivá v okamžiku, kdy se problém společenské odpovědnosti vědecké a technické tvorby posunul až na hranice „osudovosti" a může spolurozhodovat nejen o uspořádání lidských vztahů, ale o trvání lidské existence vůbec.

JAN GROSSMAN

EDIČNÍ POZNÁMKA

Z věcných údajů považujeme v tomto vydání za nejdůležitější toliko základní informace: především dobu napsání hry, její prvé uvedení i první publikaci tiskem. Z objektivních důvodů — Brechtova emigrace z hitlerovského Německa, cenzurní, provozovatelské a nakladatelské potíže za druhé světové války i před ní — uplynou často mezi vznikem díla a jeho zveřejněním dlouhá léta.

Kulatolebí a Špičatolebí. Hra vznikla v letech 1932—34, byla tedy v prvé verzi započata ještě před Brechtovou emigrací. Tiskem měla nejprve vyjít r. 1933 jako 8. sešit Brechtových Pokusů (Versuche), vydání však bylo zmařeno Hitlerovým nástupem k moci: svazek zůstal v korektuře. Po prvé hra vyšla v moskevském časopise Das Internationale Theater roku 1936, potom roku 1938 v druhém svazku Brechtových spisů (B. B., Gesammelte Werke II, Malik, London). Pro nás je zajímavé, že tyto spisy byly tištěny v Československu. Byly plánovány do čtyř svazků, vydání 3. a 4. dílu rovněž znemožnila okupace Československa nacisty. Po prvé byla hra provedena 1936 v Kodani.

Horáti a Kuriáti. Hra vznikla roku 1934, vyšla po prvé v Gesammelte Werke II, Malik, London 1938.

Strach a bída řetí Třiše. Hra byla dokončena 1938. Po různých časopiseckých otiscích jednotlivých obrazů vyšlo nejprve 13 scén této montáže roku 1941 v Měždunarodnoj Knige v Moskvě. Roku 1945 vyšlo 24 scén v nakladatelství Aurora v New Yorku. Český překlad, který zařazujeme, vyšel po prvé v Orbisu roku 1958. Hra byla provedena (v různých úpravách a různě zkrácena) v Paříži (1938), v New Yorku (1945) a roku 1948 v Deutsches Theater v Berlíně. Brechtovo divadlo Berliner Ensemble ji zařadilo do repertoáru až roku 1957 jako studijní představení, které režírovali Brechtovi žáci a spolupracovníci. Byla to prvá hra, kterou divadlo studovalo po Brechtově smrti.

Pušky paní Carrarové. Hra vznikla roku 1937. Tiskem vyšla téhož roku jako separátní tisk druhého svazku Brechtových spisů (B. B., Gesammelte Werke II, Malik, London 1938). Byla vydána rovněž jako Modellausgabe, t. j. v publikaci, kde byl k vlastnímu textu připojen jakýsi inscenační vzor a návod v podobě rozboru postav a situací, režijních poznámek, fotograficky zachycené mizánscény atd. (Vydal VEB, Verlag der Kunst, Drážďany 1952). Pušky paní Carrarové byly po prvé provedeny 1937 v Paříži německou hereckou skupinou, v jejímž čele stála Brechtova žena Helena Weiglová. Hra byla před válkou přeložena do češtiny a hrána často ochotnickými soubory. Profesionálně ji poprvé inscenovalo Armádní umělecké divadlo v Praze roku 1955 společně s další hrou repertoáru Brechtova divadla, čínskou aktovkou Proso pro Osmou. Představení mělo název „Jedinou řečí".

Matka Kuráž. Hra byla napsána v prvé verzi 1939. Vyšla tiskem nejprve v nakladatelství Suhrkamp (1939), potom v nakladatelství Aufbau, pokaždé jako 9. sešit Pokusů (Versuche 9). Byl to prvý svazek, kterým byla tato Brechtova sbírka, přerušená hitlerovci, po válce opět obnovena. Český překlad, který otiskujeme, vyšel po prvé v Orbisu 1957. Hra byla prvně uvedena 1941 v Curychu. Česky ji po prvé nastudovalo Divadlo S. K. Neumanna v Praze 1957.

Lukullův výslech. Hra vznikla jako rozhlasová činohra roku 1939. Vyšla roku 1951 v Berlíně samostatně, současně pak v 11. sešitu Pokusů (Brecht, Versuche 11, nakladatelství Suhrkamp i Aufbau). Roku 1943 vyšla v anglickém překladu v New Directions v New Yorku. Hra se stala podkladem opery Paula Dessaua, která byla 1951 provedena v Berlíně.

Život Galileiho. Hra vznikla v prvé verzi 1938—39.

Tiskem vyšla až její verze třetí a konečná roku 1955 v Pokusech (Versuche 14, nakladatelství Suhrkamp i Aufbau). Český překlad, který otiskujeme, vyšel po prvé ve Světové literatuře 1. 1957. Poprvé byla hra uvedena (1. verze) 1943 v Curychu. V druhé verzi, na jejímž vypracování se podílel představitel hlavní role Charles Laughton, byla uvedena 1947 v Beverly Hills v Kalifornii a o rok později v New Yorku. Poslední verzi nastudoval Berliner Ensemble 1956. Brecht ještě řídil počáteční zkoušky, premiéry se však nedožil. Režii dokončil druhý režisér a Brechtův spolupracovník Erich Engel. Česky hru uvedlo poprvé Státní divadlo v Brně roku 1957.

J. G.

EDIČNÍ POZNÁMKA

KULATOLEBÍ A ŠPIČATOLEBÍ (1932–1934) 5

HORÁTI A KURIÁTI (1934) 73

STRACH A BÍDA TŘETÍ ŘÍŠE (1935–1938) 87

PUŠKY PANÍ CARRAROVÉ (1937) 141

MATKA KURÁŽ A JEJÍ DĚTI (1939) 159

LUKULLŮV VÝSLECH (1939) 207

ŽIVOT GALILEIHO (1938–1939) 225

DOSLOV 289

EDIČNÍ POZNÁMKA 299

BERTOLT BRECHT

SPISY

DIVADELNÍ HRY 2

SVAZEK 2

ŘÍDÍ LUDVÍK KUNDERA

RUDOLF VÁPENÍK

A JAN GROSSMAN

Z německých originálů Die Rundköpfe und die Spitzköpfe, Die Horatier und die Kuriatier, Furcht und Elend des III. Reiches, Die Gewehre der Frau Carrar, Mutter Courage und ihre Kinder, Das Verhör des Lukullus, Leben des Galilei (Brecht Stücke, 5., 6., 7. a 8. svazek, Aufbau Verlag Berlin 1957) přeložili Jarmila Haasová-Nečasová (Pušky paní Carrarové), Ludvík Kundera (Kulatolebé a špičatolebé, Horáty a Kuriáty, Lukullův výslech a verše do všech her) a Rudolf Vápeník (Strach a bídu Třetí říše, Matku Kuráž a její děti a Život Galileiho). Doslov a ediční poznámku napsal Jan Grossman. Obálku a vazbu navrhl a graficky upravil Václav Bláha.

Vydalo Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., jako svou 1.070. publikaci v redakci krásné literatury. Praha 1959. Odpovědná redaktorka Helena Kubová.
Z nové sazby písmem borgis Baskerville vytisklo Rudé právo, tiskárna vydavatelství ÚV KSČ, Praha 3 — Formát papíru 84×108 cm — 27,07 autorských archů, (25,01 text, 2,06 fotografické přílohy), 27,42 vydavatelských archů D 597 760 — Náklad 2000 výtisků — Them. skup. 13/8 Vydání v SNKLHU první — Cena brož. 22,60 Kčs, váz. 27 Kčs — 56/VIII—2.